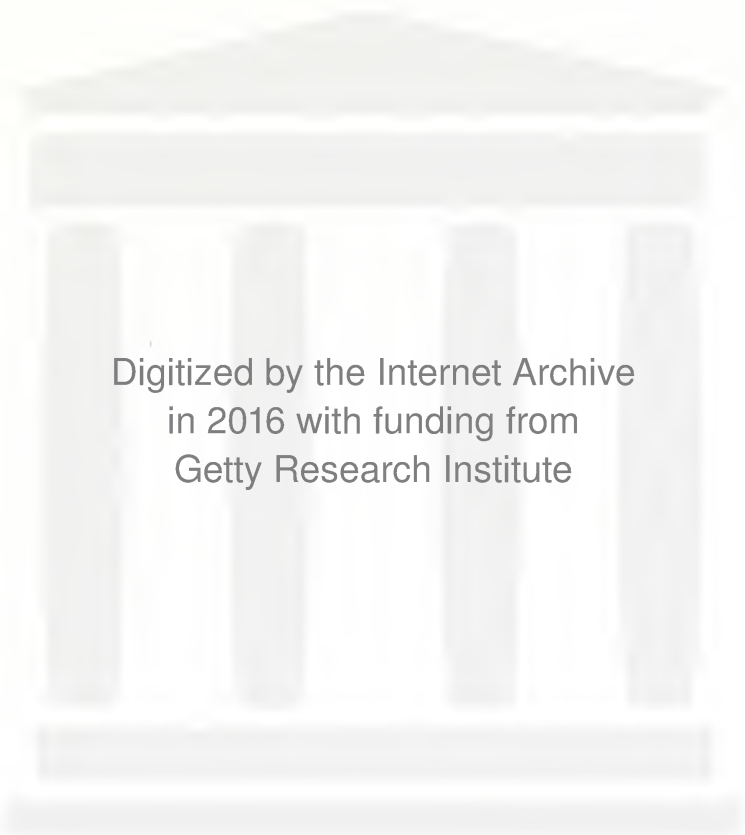
Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/valmezirickyokre34doml

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

Vydává Musejní spolek v Brně.

REDAKCE:
Dr. Frant. Dvorský a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Odborní redaktoři: Fr. J. Rypáček, Dr. Fr. Šujan.

II.
MÍSTOPIS MORAVY.

Díl III. místopisu.

JIČÍNSKÝ KRAJ.

Rediguje Dr. Fr. Dvorský.

VAL.-MEZIŘÍČSKÝ OKRES.

Čís. 40.

V BRNĚ 1914.

Nákladem Musejního spolku v Brně. — Tiskem Moravské akciové knihtiskárny.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

VAL.-MEZIŘÍČSKÝ OKRES.

Napsal

prof. E. Domluvil.

Cena . K.

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1914.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem Moravské akciové knihtiskárny.

Karpatská rostlina.

Kyčelnice žlaznatá. (Dentaria glandulosa.)

Jeho Em. kardinál dr. František Sal. Bauer, kníže-arcibiskup olomucký.

Jeho Eminenci a Excellenci

nejdůstojnějšímu pánu, panu

FRANTIŠKOVI SALES. SVATÉ ŘÍMSKÉ CÍRKVE KARDINÁLU BAUEROVI,

Jeho apoštol. Veličenstva tajnému radovi, z Boží a apoštolské stolice milosti knížeti-arcibiskupu Olomuckému, královské kaple české hraběti atd. atd.,

toho času nejvznešenějšímu rozenci moravského Vaiašska,

věnuje

v nejhlubší, synovské úctě

pořadatel.

Předmluva.

Byv vyzván pokusil jsem se o sepsání přítomného svazku Vlastivědy moravské. Domníval jsem se, že dostatečně připraven jsem, popsav již dříve dějiny Meziříčí, Krasna a přifařených obcí, jakož i rolnictva valašského od XVI. do XIX. století: nabyl jsem i vhodných spolupracovníků pro přírodní poměry okresu, jichž jména uvedena jsou níže povinně a vděčně. Sám pak jsem čerpal z listin v archivech města Meziříčí, městečka Krasna a některých dědin, pokud je mají, a uveřejněných ve „Zprávách gymnasia meziřického IX. a XI.“; dále ze starších purkrechtních knih města Meziříčí a Krasna, z Dědinských rejster obcí okresu Meziřického, jež počínají dílem koncem XVI. století, většinou pak sepsána byla okolo roku 1625, ježto starší počátkem války 30leté za své vzala. Jinými prameny byly: kniha svatebních smluv městečka Krasna, počínající r. 1581 a kniha radních protokolů města Meziříčí z r. 1780 do 1824. Užil jsem ovšem též úředních dat c. k. úřady a farními i školními správami okresu poskytnutých. Také zápisné knihy řemeslnických pořádků (cechů) obou měst, pokud se zachovaly, podaly zprávu o životě předků. Prospělo mně též čtení spisů, najmě urbářů a některých účtů manství v Meziříčí a v Loučce, kdežto archivy jiných velkostatků v okresu se nezachovaly. Dobře mně posloužila též pojednání ve Sborníku Musejní společnosti meziřické. Z knih pak užil jsem pro práci svou: Codex diplomaticus a Desk zemských, pokud tyto tiskem byly vydány, Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz, Schwoyovy a Ř. Wolného topografie politické i církevní,

Libri citationům et sententiarum, Fr. Kameníčka: Zemské sněmy a sjezdy moravské, Dějin Moravy Dra. B. Dudíka a Rud. Dvořáka Jednání sněmů moravských I. 1792 a II. 1835, Vlastivědy moravské, Riegrova: Naučný slovník, Palackého: Dějiny národa českého. Časopisy, jež též poskytly zprávy okresu se týkající, jsou: Notizen-Blatt, bývalé hist.-stat. sekce v Brně, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens u. Schlesiens, Čas. Matice moravské a Morav. musea zem., Národopisný Věstník československý a j.

V části všeobecné popsal jsem náboženství a jiné důležité životní poměry předků. Ježto šlechta domorodá v dějinách národa předůležitým byla činitelem a lid náš v mnohé příčině příkladu jejího následoval, pojal jsem do popisu svého také události, jež život velkostatkářů kraje našeho znázorňují; jsouť doplňkem a vysvětlením života národního. Nebo zde žili potomci starých rodů moravských, jako Žerotínové a Podstatští, již jazykem českým nepohrdali a, v kraji bydlíce, s poddanými štěstí i neštěstí sdíleli. Najmě o náboženské vzdělání lidu pečovali aspoň stavbou kostelův a zakládáním duchovních správ, dílem i škol. Zasahovali též účinně v řízení obcí stran jmění obecního a sirotčího, v městech pak v záležitostech tehdy tak důležitých pořádků řemeslnických. Líčení života šlechty z národa jeví se tím potřebnějším, že jim jakožto vrchnosti — právem soudním a trestním — také soukromý život lidu našeho bylo spravovati. Jména majitelů svobodných a držitelů manských velkostatků po válce 30leté byla čerpána z Ř. Wolného, jména pozdějších poskytla správa D. Z. Ježto vývoj kulturní a historický v kraji našem mnoho místa zabral, bylo mi pominouti obšírnější genealogii nových v kraji našem šlechticů.

Zkratky, jichž užito, znamenají: Č. M. m. = Časopis Matice moravské; Č. M. m. z. = Časopis Moravského musea zemského; D. Z. = Desky zemské; M. m. j. = Moravská místní jména; N.-Bl. = Notizen-Blatt; N. V. = Národopisný Věstník československý; R. d. = Registra dědiny; Sl. N. = Slovník naučný (Riegrův); Sp. h.-st. s. = Spisy historicko-statistické sekce; Z. sn. = Zemské sněmy a sjezdy moravské; Zp. = Zpráva gymnasia; Kn. p. = Knihy půhonné a nálezové; C. D. = Codex diplom.; Sb. = Sborník Musejní spol. Val.-Mez.; L. I. a II.: Lechner: Die ältesten Belehnungsbücher; Ar. M. = archiv mezi-

říčský; D. M. = Dudík: Dějiny Moravy; W. = Wolný; Č. vl. m. ol. = Časop. vlast. mus. olom.; R. = rýnský; hř. = hřivna; gr. = groš.

Díky buďte všem, kdo přispěli k popisu okresu našeho: předně úřadu farnímu v Meziříčí za povolení k užití farních matrik, c. k. okresnímu hejtmanství za podání zpráv statistických, c. k. soudnímu úřadu za povolení k užití starých rejster dědinských za pomoci pana oficiála K. Kovalčíka a Správě zemských desk za pomoci p. oficiála J. Kafky. Dále buďte díky spisovatelům některých pojednání Drům. Petrašovi a Beckovi, říšským geologům, Dru. J. Koutnému za zprávy meteorologické, dp. Gogelovi, faráři v Střebětících, za popis květeny a prof. Hrabovi za popis zvířeny, prof. Válkovi za kreslení mapek a půdorysů domů valašských a prof. Fridrichovi za kreslení znaků měst a šlechticů, již nabyli zásluh o zvelebení kraje. Některé znaky k tomu potřebné poskytli laskavě Dr. Bretholz, ředitel zemského archivu v Brně, a Fr. Mareš, ředitel archivu v Třeboni, jimž stejné díky buďtež. Obšírnější zprávy o svých farních obvodech poskytli důst. páni: z Vel. Bystřice kooperátor Úlehla, z Choryně farář Král, z Lešné farář Křižan, z Veselé farář Seget, Jandásek a Stavěl ze Zašové a dvojctih. páni Lukášek, ev. farář, a Jelinek, senior ze Stříteže.

Zprávy o školách poskytli z Bránek naduč. Gillar, z Brňova Kněžek, z Byniny naduč. Pokorný, z Malé Bystřice správce školy Věchet, z Choryně naduč. Fr. Jirko, z Jarcové Sláma, z Kladerub Kahlig, z Krasna Svěrák, z Krhové zemř. naduč. Berger, z Křivého naduč. Suchomel, z Lešné Adámek, z Velké Lhoty Táborský, z Meziříčí řed. Vencour, z Podolí Myslivý, ze Stříteže zemř. ředitel Krejsek, z Veselé Neuwirth, ze Zašové ředitel Zrůnek.

Z rodáků valašských, bývalých žáků gymnasia, poskytli různé zprávy: prof. Bílý, učitel Divoký, Dr. Haša, Chlebovský, spisovatel Jahn, prof. Kašík, právník Menšík, notář Dr. Pelc, učitel Poruba, nadučitel Růžička, profesor Václavek, učitel Weingart, kandidát prof. Zétek, uč. Mičunek, akad. Kopřiva.

Spisovatel.

I. Všeobecný přehled.

I. Přehled zeměpisný a přírodovědecký.

1. Poloha.

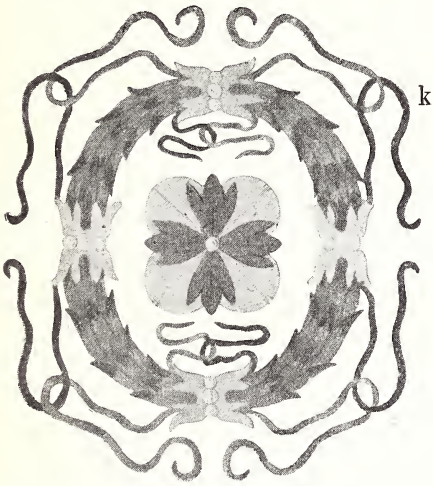

Okres Valašsko-Meziříčský rozkládá se mezi 35° 29′ a 35° 36′ vých. délky od Ferra a mezi 49° 22′ a 49° 30′ sev. šířky. Okres hraničí na západě s okresy Hranickým a Bystřickým, na východě s okresem Rožnovským, na jihu s okresem Vsatským a na severu s okresy Hranickým a Novojickým. Z osad leží nejvýchodněji Střítež, nejzápadněji Kunovice, nejjižněji Malá Bystřice, nejseverněji Perná.

Okres zabírá okrouhle plochu 2·129 μm^2 čili určitěji čtverečních 212 km, 85 ha, 27 a a 89 m^2.

2. Geologický popis okresu.

(Dle novějšího zkoumání říšských geologů Drů Petráše a Becka a Všeobecné vlastivědy I.)

Nejbližší okolí Meziříčí náleží útvaru čtvrtohornímu. Nížiny, totiž rovinky a údolí naše, vyplňuje alluvium (nános říční), mladší to naplavenina, přecházející do doby novější. Alluvium se skládá ze štěrku, písku a písčité hlíny. Z naplaveniny této čerpají studně osad v nížinách svou vodu.

Starší naplaveninu čtvrtohorní nazývají diluviem (diluvies = potopa); skládá se z hlíny, „spraši“ a štěrkových tarasů. Útvarem tímto pokryty jsou stráně horských hřbetů, které plochy své propůjčují našim polím, loukám a zahradám; poskytují nám též hlínu cihlářskou. Zmíněná „spraš“ nesahá do vyšších horských poloh, nýbrž pokrývá nížiny a pahorkatiny na př. stráně mezi Byninou a Hustopečemi. Spraší bývá pokryta jen jedna strana údolí. V údolích, jež směřují od severu k jihu, pokrývá strany západní, ježto naváta je větry. Naskytují se v ní jako jinde také u nás zbytky zvířat předpotopních. Posud byly nalezeny ojediněle nad Poličnou, na Vsetíně a u Černotína; poněkud hojněji — kosti nosorožce stepní fauny — v hliníku u parostrojní cihelny v Hrachovci. Spraš jest vápenitá a poskytuje úrodnou ornici jako při Meziříčí na jihu a na jihovýchodu u Zašové a Zubří.

Štěrky, jež v údolích Bečev na výše položených místech naneseny jsou, na př. u Meziříčí a Choryně 20—30 m nad nynější hladinou vodní, jsou též diluviální.

Pásmo hor, jež vyvýšeno je nad nížiny našeho okresu, jižně Bečvy rožnovské a potoka Bráneckého, náleží již třetihorám. V nich rozeznávají geologové eocén, nejspodnější to a nejstarší oddělení, a miocén, oddělení vrchní.

Z miocénu, tedy mladšího útvaru třetihor, nezachovaly se v okolí žádné vrstvy, vyjma snad něco písčin u Loučského nádraží; u Černotína, kde se naskytají v něm t. zv. jakubské škeble čili hřebenatky (Pecten), je ho více.

Naše vyšší hory na levém břehu Rožnovky náležejí do staršího útvaru třetihorního. Geologové rozeznávají v tomto útvaru mladší pískovec, jejž nazývají „magurským“ (Magura = východní předhoří Tater) a starší „ždánické“ (dle města na Moravě); oba nazývají se společně vrstvami „hieroglyfovými“. Hieroglyfy slují vypouklé a klikaté otisky, stopy lezoucích ještěrů připomínající; na pískovcích našeho kraje na př. na chodnících při domech na náměstí v Meziříčí hojně jich spatříš.

Pískovec magurský je hrubozrnný, křemenitý; naskytá se na způsob balvanů neb tvoří úzká údolí a vysoké hory na př. „Brdo“ s hájem městským na pravém, „kuly jarcovské“ (u Kameňa) (obr. 1.) a „Brdo“ nad Jarcovou, jakož i „Píškovou“ nad Poličnou na levém břehu Bečvy vsetínské: vůbec kopce jižně od Val. Meziříčí.

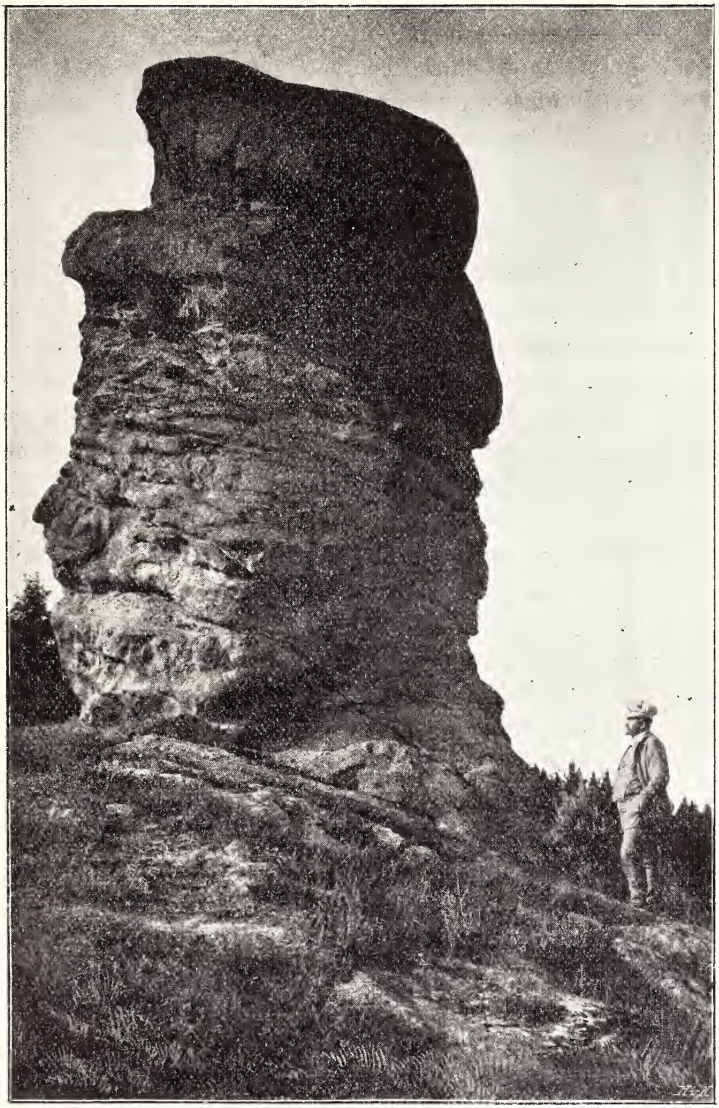

Obr. 1. Kula jarcovská.

Ze ždánického pískovce sestává pahorkatina na sev. těchto vyšších hor na levém i pravém břehu Bečvy (už spojené); tak na př. Byninský kopec mezi Krasnem a Byninou a Helštýn čili Belveder nad Krasnem na pravém a Strážce mezi Juřinkou a Poličnou na levém břehu. Pískovce naše na př. lomy u Vysoké neb u Choryně mají mnoho nulliporů: drobných zkamenělin, podoby bílých a žlutavých zrnek; valouny Bečev a kamenců jejich bývají jich plné.

Pískovec magurský poskytuje místy dobrý štěrk na silnice. Nacházejí se v něm často (na př. u Loučky) vrstvy slepenců, v nichž bývají oblázky a valouny ruly, rozličných žul, břidlic dioritových, křemenů, droby a různých vápenců. Veliký balvan ruly, z něhož několik krychlových metrů kamene bylo nalámáno, překážel západně Loučky na poli při orání. Menší pak valouny a oblázky vápence jurského, svou bělavou barvou nápadné, spatřují se u nás všude na polích a v řečiskách mezi kameny jejich kamenců čili štěrkovišť. Jurské vápence vyskytují se v okolí též ve větších balvanech. Tyto větší balvany byly u Loučky také na vápno lámány; vápno podobá se kurovskému. Na hranicích mezi pískovci magurskými a ždánickými setkáš se velmi často s červenou hlinou jako v Zápotočí u Křivého a mezi Jarcovou a Poličnou na levém břehu Bečvy vsetinské a jinde.

Ždánický pískovec je, čerstvě ulomen, sivý; zvětrávaje nabývá barvy hnědé. Obsahuje drobné lupínky slídy, je vápenitý a tvoří většinou tenké vrstvy, někdy rovné desky (šledy); jest i břidličnatý. Některé vrstvy jsou velmi tvrdé, drobnozrnné, jichž i na brousky lze zpracovati (na př. v Poličné). Mnoho jich prve bylo spotřebováno na dlaždice, i do kostelů. Tyto pískovce střídají se s jílem, hlinitým pískem a břidlicí. Místy převládá hlinitá hornina. Pískovcové vrstvy naskytají se v ní pak jen ojediněle, na př. u Kladrub, anebo jich vůbec není. Převahou je ždánický pískovec mezi Bránkami a Choryní. Velmi pěkně spatřujeme jej i na svahu, jímž stoupá železniční trať u huti krasenské. Hojné v něm bývají zuhelnatělé zbytky rostlinné, tenounké proužky a žilky špatného uhlí. Tyto nálezy byly příčinou, že bylo zde místy pátráno po uhlí. O rozsáhlejším, nákladném vrtání na uhlí v okrese našem viz „Vlastivědu“ (Přírodní poměry Moravy str. 57.) a „Sborník“ Musejní společnosti č. 12. Nové kutání, odborně řízené, konáno bylo r. 1907-8 u Choryně „Západočeskou akciovou

společností". Při hloubce 600 m vyrazily ze země plyny, jež náhodou zapáleny byvše hořely plamenem 15 m vysokým a teprve čtvrtého dne uhašeny. Od dalšího vrtání na tom místě bylo upuštěno a započato r. 1909 nové blíž huti u Krasna. Není však velké naděje na zdar, ježto se posud v celých Karpatách nikde nepodařilo v takových vrstvách naleznouti sloje uhelné, jež by za dolování stály, ačkoliv slabé uhelné žilky v nich velmi jsou rozšířené. Podobně nalezena byla u Choryně hornina útvaru kamenouhelného, jak se naskytá i v Karvinné, a v něm také skutečné uhlí. Někde vynořují se z tohoto starého útvaru třetihorního obrovské balvany vápence jurského na př. u Zámrsk v lesíku „Hrabí", pak sev. od Němetic a v Jasenici, z nichž se posud občas láme kámen buď na pálení vápna nebo na štěrkování silnic. Tyto vápence jsou úplně totožné s vápencem u Štramberka. (Přír. pom. Moravy 66.) Vrstvy jílu mívají často příkře svislou polohu, což způsobilo jeho se smekání a sváženi (lidově „sváží se"). Velkou měrou se takové sřícení jílu přihodilo před lety u lesu Bučky v Choryni. Stráň sřícenou jmenuje lid Opyzla (snad z „plz, plzati"). Ježto toto jméno trati je již starší, přiházelo se asi sváženi takové i za dřívějších dob. Jiné sváženi nastalo při stavbě trati železniční naproti huti krasenské. Lid ovšem taková místa snaží se opevniti koly a ploty na př. na Bražiskách u Jarcové.

Do ždánických vrstev bývají někdy vsunuty „menilitové břidlice" (na př. u Loučky); zvětralé barví naše pole na černo a činí ornici těžkou. Na těchto těžkých, černých půdách vyskytují se často kameny povrchu bílého; když se rozbiji, jsou uvnitř buď bílé nebo hnědé až černé. Kámen tento je porovitý a lehký; je tvrdý jako pazourek, ostrými odštěpky rýpe do skla. Z čerstva ulomen leskne se voskem. Jest to druh „opálu" spojeného s látkami smolnými; proto páchne po rozbití skalním olejem (petrolejem). V Haliči dobývá se z břidlic menilitových petrolej. Tak i v Kladrubech (okres Meziříčský) při kutání na uhlí nepatrnou měrou petrolej se naskytal.

Pásmo hor severně Bečvy rožnovské náleží již druhohorám a sice jejich útvaru křídovému. Nejmladší vrstva je pískovec, po Istebně u Jablunkova istebským zvaný; je hrubozrnný až slepencovitý; v něm i vrstvy jílu bývají. Naskytá se však mezi Jehličnou, Jasenicí a Hodslavicemi také jemný, prostředně

zrnitý, tvrdý, šedozelený. Istebským vrstvám náleží i drobivé pískovce u Polic na levém a u Bránek na pravém břehu údolním.

Křídový útvar našeho kraje není sice podoben témuž útvaru na březích Anglie, Francie a na ostrově Rujaně v Baltickém moři, kde břehy mořské zcela z bílé křídy jsou složeny, ale bývají u nás nalezeny tytéž zkameněliny, jako tam, které v určování vrstev rozhodují. Nalezena na př. část škeble ústřice u Choryně, nebo drobty jantaru hnědého u Jarcové.

Vysoké hory tvoří pískovec „godulský" (Godula = hora na Těšínsku): Trojačku nad Krhovou a další hřbet její k Radhošti. Na úpatí pískovce godulského leží vrstvy „elgotské",[1]) v nichž bývají často nalezena ložiska křemenitá, pazourku podobná. Na Padělkách pod Jasenicí je lom obecní právě v pískovci elgotském.

Pod vrstvami elgotskými na př. u Mštěnovic leží vrstvy „veřovské" černé, lesklé břidlice. Této slinité břidlici lid říká „spliža" jinde „plza".

Geologické jméno své obdržely veřovský, elgotský a grodištský pískovec od svých největších nálezišť, jež vesměs do oblasti Karpat patří, jakož i „tešenit" od Těšína má své jméno.

Ve vrstvách veřovských bývala ložiska „rudy železné", na kterou bylo u Jasenice dolováno. Lom Steinerův, jinak Mušina, u Mštěnovic, pro určení stáří některých našich hornin velmi důležitý, je zobrazen v „Přír. pom. Mor." str. 80. Dokud v něm bylo lámáno, nalezali v něm zkamenělé škeble. Ještě níže položeny jsou vrstvy „grodištské", jež však v okresu Meziříčském toliko na Pohoří nad Jasenicí se objevují.

Pod vrstvami grodištskými bývají vrstvy tešenitu, jež však v okresu našem nemají významu.

Pod těmito vrstvami konečně bývá vápenec „štramberský", jenž, jak výše dotčeno, u Zámrsk a Jasenice na den vystupuje.

Istebské pískovce náležejí horní křídě, ostatní pak spodní. Do spodní křídy bývají často vetknuty horniny vyvřelé: tešenit a pikrit, tak u Jasenice i Perné, v ráztoce pod Vysokou k Příluku (zlatý důl) a v Choryni sev. na kopci Stráži. Často jsou v této tmavozelené hornině kamenné lomy na štěrk silniční. Zvětrá-li tato hornina, poskytuje hnědou půdu.

---

[1]) Ellgoth = Lhota Horní v údolí Morávky na Těšínsku.

Vrstvy tyto však nekladou se v tom pořádku na sebe, jak by bylo přiměřeno jejich stáří, nebo jak v různých dobách se utvořily. Opět a opět byly složeny v záhyby a jedna přes druhou posunuty tlakem z nitra země, jenž i Karpaty vyzvedal; často jako tašky na střeše jedna druhou z části nadkrývají. Jen výminkou leží tyto vrstvy vodorovně, jak v moři se usazovaly, nejčastěji však je vyznačují ponejvíce strmě postavené vrstvy. Často tvoří těsně sevřená úžlabí a sedla; z této příčiny není v tomto okolí mnoho naděje, že by vrtání studní artéských výsledkem bylo korunováno. Marný stal se pokus toho v Krasně. Co pak pod těmito nakupenými vrstvami se nachází, nevíme. Někde v okolí je pod nimi asi kulm, jenž tvoří lesní hřbet Maleník mezi Lipníkem a Hranicemi na levém břehu Bečvy. Kulm tento obdržel své jméno od anglických geologů po površí Kulmu, usazeninĕ to sladkovodní (Dr. A. Frič). Jinde pokrývají snad útvar kamenouhelný, jaký se rozvíjí u Ostravy, a opět jinde spočívají na břidlici krystalické prahorní. Valouny prahorní v slepencích magurského pískovce se naskytají na př. u Loučky.

O těchto však otázkách pouze tehdy bychom něco určitého zvěděti mohli, kdyby se důkladná a hluboká vrtání podnikla, kteráž však jsou velmi nákladná. — Geologický nástin krajiny mezi Bečvami Ostravicí a Odrou viz Dr. Dědina Zp. XXII.

*

Pískovců našeho okolí bylo záhy užito na stavby, tak asi na hradby městské v XVI. stol., pak při stavbě měšťanských domů i zámku v Meziříčí na sklepy a základy. Tehdy byl snad lámán na jz. úpatí Stínadel, odkud byl lámán i kámen při stavbě gymnasia. Staré a velmi rozsáhlé lomy spatřují se okolo Poličné, v nichž snad též bylo hojně pro Meziříčí lámáno. V Zašové byly lomy otevřeny počátkem XVIII. století na stavbu kostela a kláštera tamějšího. Lomy ty obec pronajímala podnikatelům. Kámen zašovský je sivožlutý, spojený hlinitým tmelem. Vyrábějí se z něho podnes hojně pro stavby kvádry, schody a venýře, hřbitovní pomníky a polní kříže, koryta a žlábky do stájí. Částečně býval z něho brán pískovec též na sochy a kříže v XVIII. stol. v Meziříčí a Krasně postavené.

V Jarcové bohatý lom otevřen byl teprve v druhé polovici XIX. stol. Lom poskytuje pískovec jemnozrnný a tvrdý na podobné předměty jako zašovský. V případu potřeby možno ročně i 1000 m³ kamene nalámati. Pískovce zašovský i jarcovský byly v Praze r. 1896 zkoušeny a uznáno o nich, že vzdorují za sucha úplně vlivům povětrnosti, trpí však, ač v míře malé, účinkem mokra a mrazu, ježto tenká povrchní vrstva pozvolna zvětrává, jak se ukázalo na soše sv. Floriana na náměstí v Meziříčí. Tato socha byla asi tesána z ka-

mene zašovského r. 1740 a trvala do r. 1900. Oba druhy pískovce kamenickými nástroji nechají se jemně zpracovati.

Poličenské lomy vydávaly hojně dlaždic do kostelů, do domů a jiné stavební potřeby; hotovily se z něho brusy a brousky.

Nejjemnějšího až hlinitého pískovce (kočičí mýdlo) užívali naši tufarníci (hrnčíři) na své bílé nádobí, jež také kamenným nebo i „majolikou“ nazývali. Brali jej z pod Juřinky — avšak i jinde ho dobývali; býval nejprve rozemlet, na to prosíván a pak teprve zpracován.

3. Horopisné a vodopisné poměry.

(Užito „Vlastivědy“, Díl I.)

A. Horstvo.

Hory na hranicích okresu anebo z jiné příčiny proň význačné vyvyšují se následovně: na s. Petřkovská hora (Hůra) ◇ 615 a Trojačka nad Zašovou ◇ 715 m; na j. Ostrý △ 673 a Píšková △ 577 m; na v. čnějí Kamenárky do výše 863 a Radhošť do △ 1130 m; na z. Stráž u Choryně ◇ 375, Zapúští u Polic △ 446 a Juříkov nad Lazemi △ 666 m. Sedlo pak či průsmyk domorací, jímž vede silnice z Meziříčí a Krasna k Nov. Jičínu anebo dráha trati Kojetín—Bílsko, leží ◇ 398 m.

Petřkovská hora, průsmyk domorací a Trojačka náležejí horskému pásmu Veřovskému (jinak též Mořkovskému), jenž je rozhraním vod evropských — zde mezi Odrou a Dunajem. — Toto rozhraní je na západ spojeno s Nízkým Jeseníkem hřbetem Střítežským (s. Hranic), kudy vede brána Moravská, pro světové postavení Rakouska důležitá, a na v. přechází sedlem Pindulským (548 m) na Radhošť, Vysokou △ 1024 m a Trojačku nad Karlovicemi △ 953 m, kde jest i hranicí mezi Moravou a Slezskem se strany jedné a s druhé mezi Moravou a Uhrami. — Hora Ostrý náleží k Bezkydům a sice k onomu hřbetu, jejž vysílá na z. Vysoká; sem náleží také sousední Vrchula △ 692 m, jež se pak táhne, „Brdem“ slujíc, až k Bečvě Vsetínské, do níž dosti příkře spadá. Údolím Vsetínské Bečvy je tento hřbet prorván a při soutěsce u Jarcové vyčnívající Brdo ◇ 544, Píšková a Juříkov náležejí již Bílým Karpatám (Moravským), a sice skupině Bystřické a jejího paprsku Juříkovského, kdežto Zapúští a Stráž jsou částí paprsku Javornického (Javorník Kelečský △ 865 m v. od Bystřice p. H.)

Dolinu v okresu tvoří údolí Bečvy, mezi Choryní a Lešnou na 3 km se rozstupující. U Meziříčí rozštěpuje se toto údolí na

dolinu Bečvy Rožnovské, průměrně 1 km širokou. U Jarcové se dolina Bečvy Vsetínské zúžuje, ale brzy se rozšiřuje při vtoku Bystřice (Bystřičky) do Bečvy na kotlinu.

B. Vodstvo.

Dolina Bečvy spojené mívala rozsáhlejší a četnější rybníky než údolí Bečvy Rožnovské. Zbyly z vod stojatých toliko některé bažiny poblíž Bečvy způsobené povodněmi; lid je nazývá „jezírky".

Zmíněné rozhraní vod působí, že vodopisně náleží okres cele pořící dunajskému a tím do oblasti černomořské. Bečva horní (Vsatská), vyvírající na Trojačce, a Bečva dolní (Rožnovská), vyvírající na Vysoké, spojují se pod Meziříčím, po čem město i jméno své obdrželo. (Obr. 2.)

Od Val. Meziříčí ubíhá Bečva údolím 2—3 km širokým v mnohých oklikách k Hranicím. V části té přijímá u Choryně značný přítok Juhyni a ubývá jí spádu. — Údolí Bečvy mnoho trpí častými záplavami, které způsobují bystřiny z Karpat svým prudkým spádem. Jejich ústí je vyznačeno množstvím naplaveniny štěrku, úlomů, hrubého křemene a písku, což Bečva, rozvodní-li se, odnáší na různá místa. (Obr. 3.) Záhubné záplavy působí Bečva od pradávna, o čem svědčí mohutné kmeny — i dubové —, které objevují se pod silnou (3—5 m) vrstvou náplavy. V okresu jsou takovými bystřinami nebezpečnějšími: Bystřica, jež vlévá se do Bečvy nad Jarcovou (obr. 4.) a zmíněná Juhyně. Menší přítoky Bečvy Vsetínské jsou: potok Oznický, Brňovský a Křivský (Řehlůvka); Bečvy Rožnovské: potok Zašovský, Krhovský (Krhůvka) a Hrachovecký; Bečvy pak spojené potok Bránecký.

Úprava Bečvy je provedena, Juhyně a vtoku Bráneckého potoka do Bečvy též ustanovena; zatím však u svého pole rolníci sami upravují poškozené břehy. (Obr. 5.)

Také vodstva je tedy v okresu dostatek; přece však za suchých let vesnice na návrších vystavěné trpí nedostatkem vody pitné; tak Vysoká u Lešné, Police a Juřinka; Jasenice pořídila si proto i vodovod. Do zámku v Krasně vedou vodu z Hlybočka u Krasna. V Loučce zavedl pro zámek a park vodovod rytíř Mohrweiser z bohatého pramene na Hradišti. — Podél okresní silnice z Meziříčí k Holešovu jsou v údolí místy studánky vody pitné blíž pěšiny snad z dávnějších dob, jež též nyní poutníkům z Valašska na sv. Hostýn občerstvení poskytují. — Také v dě-

dinách, v příčných údolích do hor se táhnoucích, je několik studánek místo umělých studní a pump. Zasluhovaly by takové

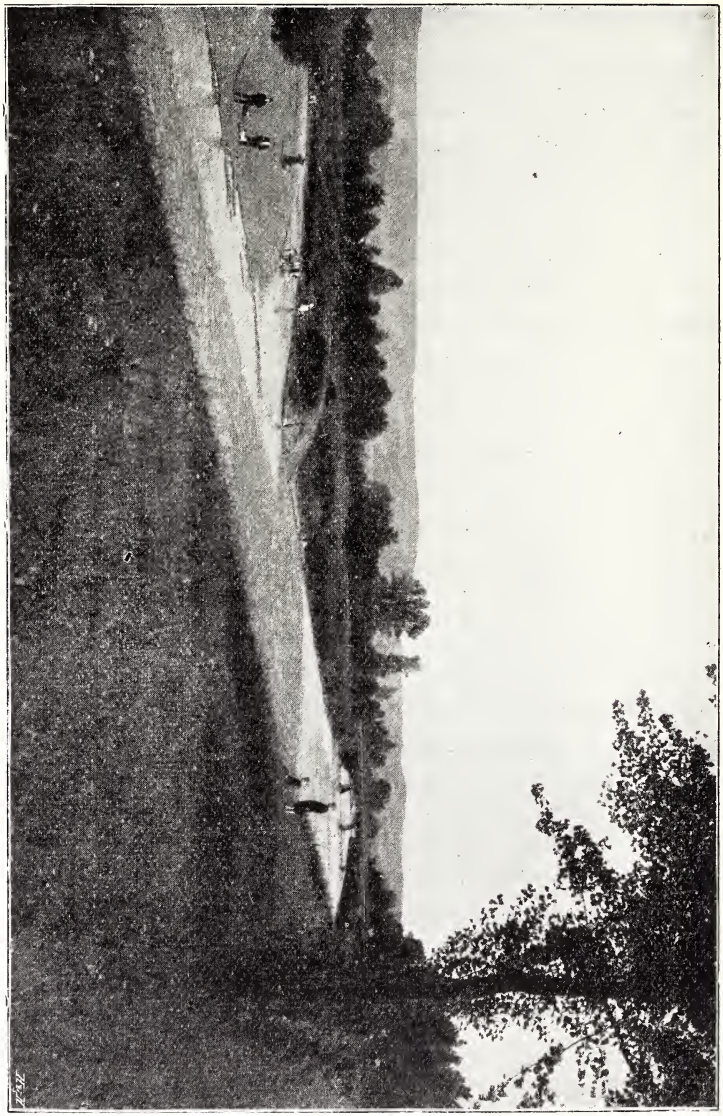

Obr. 2. Stok Bečev.

studánky lepší úpravy. — Povšimnutí hoden je hojný pramen občerstvující vody v Zašové t. zv. „Stračka“; je krásně upravená a nepochybně již od tamějších bývalých klášterníků zřízená. (Obr. 6.)

O sirném prameni na Jehličné viz Krhovou. Zajímavá jsou i jména některých studánek: Milenky pod Juřinkou a Milůvky u Loučky,

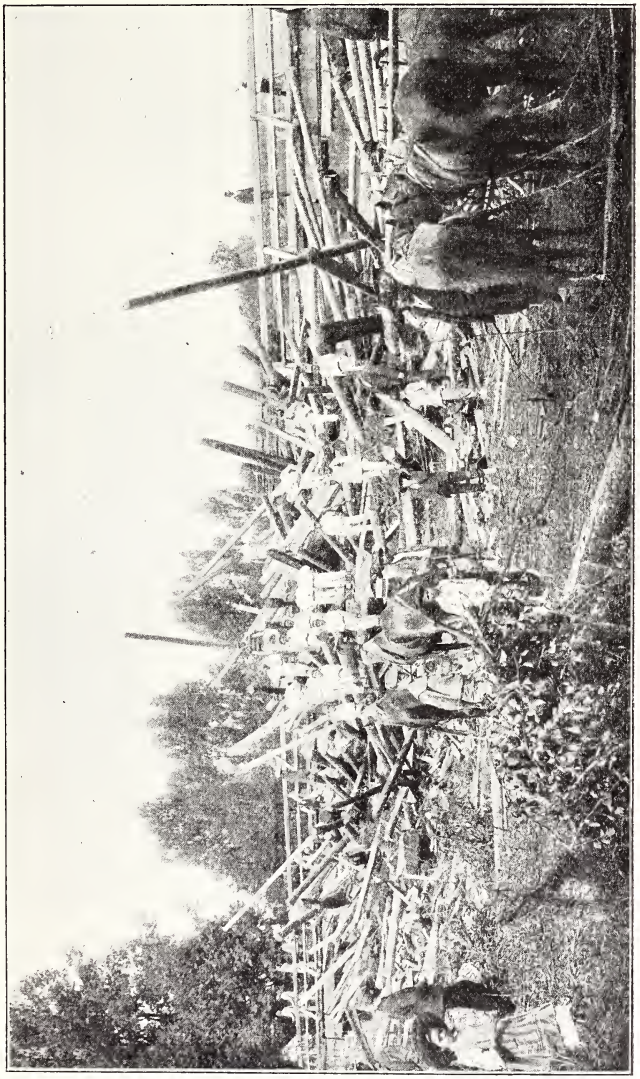

Obr. 3. Povodeň na Valašsku (Horní Bečvou způsobená) v Poličné.

daná pro výbornost jejich vody. Některé studánky slují „kadlub“ (v Křivém), „káděr“ na Štěpánově; nádržkám vod pod splávky

vesnických potůčků říká se „zbuček“,[1]) prohlubním v Bečvě „zhlaně“.

Průmyslně se ovšem vod užívalo na mlýny moučné a menších potůčků na mlýny pilné, t. zv. „valašky“. (Obr. 7.) Soukeníci pak i ze vzdálenějších měst vozivali sukna svá na valchování do valch na Bečvě zřízených; tak z Val. Klobouk a Nov. Jičína. Hodila se voda její lépe na valchování suken než potoky v jejich okolí.

V údolí Bystřice byla postavena těchto let přehrada, jež asi zmírní záplavy, jimiž hubeno bývalo údolí Bečvy a pobřeží Moravy. Přehrada uzavírá údolí a vodu Bystřice zastavuje na délku 2·5 km a šíří 500 m; umělá tato veliká vodní nádrž, u zdi přehradní 28·5 m hluboká, může pojmouti 4,500.000 krychlových metrů vody. Stavba přehrady byla rozpočtena nákladem $4^1/_2$ mil. K. Zeď přehrady je dlouhá v základech 100, v koruně 190 a vysoká 36·5 metrů; v základech je 30 a v koruně 4·6 m silná; nádržní plocha má 37·8 ha, zahražené povodí 63·8 km² a dílo bylo provedeno v letech 1908—12. (Obr. 8.)

První díl „Vlastivědy moravské“ píše o našem horstvu: „Hřbety hor mají tvar rozhoupaných vln, jež místy v nevysoké kupy se dmou a mírně se svažují. Nahá, pustá skála je řídkostí. Temeno i svah Karpat jsou hlinité. Dolinu při řekách a potocích vyplňuje úrodná žlutice neb písčitá náplava, promísená hrubším štěrkem.

Karpaty jsou středohory; jehličnatý, místy bukem promíchaný les kryje svahy jejich až na hřbet. Do lesů vklíněny jsou pruhy drobných políček, lučin a jalovcem porostlých pastvin, jež jednotvárnost zažehnávají.

Divokost, ztrnulost a mohutnost, s jakou v Alpách se potkáváme, je Karpatům cizí. Zde domovem šum křišťálových vod, jež oživuje pstruh, zde místo vonného, svěžího vzduchu, zde kout řídkého půvabu.“ (Hladík.)

Z okresu téměř všude je viditelna Petřkovská hora, Hradisko u Rožnova a Hradišť nad Loučkou; mají ostré temeno, čímž jsou nápadnější než jiné kopce. Menší holé skály pískovce jsou „na Medůvce“, „Jarcovská kula“ a v Zašové „Stračka“; na hranicích okresu pak na Kamenárkách a Klenovu.

---

[1]) Snad z hrvatského „buk“: místo u spádu řeky, kde voda hlučí = buki Neretvi.

Již předkové naši důmyslně stavěli hatě a odháňky, by chránili své pozemky při Bečvě. Nynější úprava čili regulace řek má týž účel. Částečná úprava spojené Bečvy byla guberniem

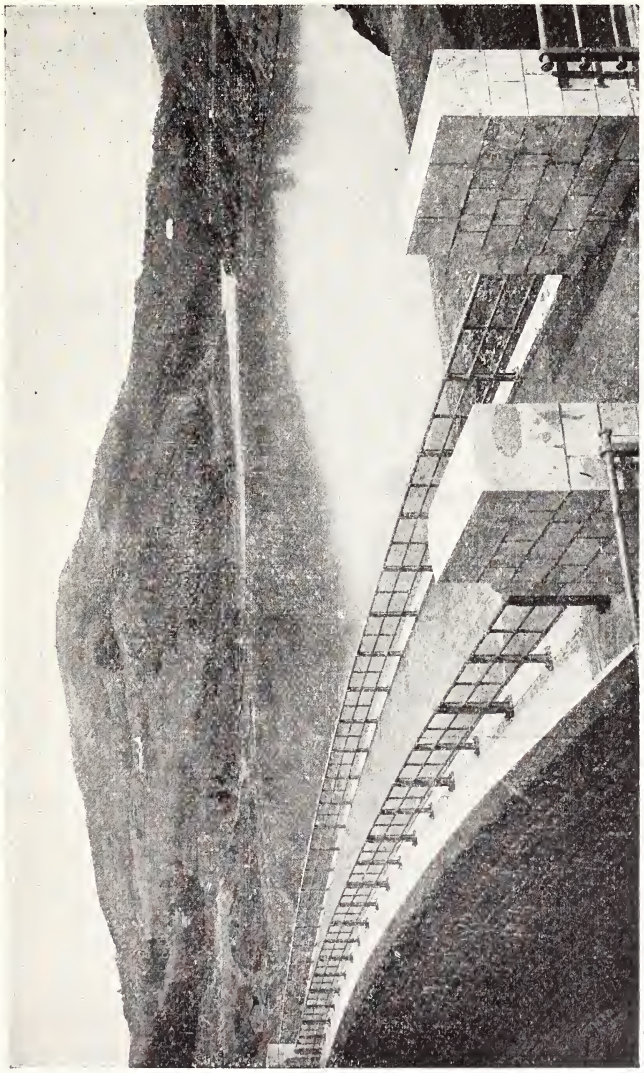

Obr. 4. Bystřička.

zamýšlena již r. 1825, provedena teprve v letech 1840tých. Byla totiž z nařízení krajského úřadu v Hranicích na ochranu silnice okresní a polnosti Lhotky lešenské, Příluku a Juřinky postavena

hráz po pravém břehu Bečvy. Ježto nebylo vše provedeno, jak technický stavební úřad v Novém Jičíně navrhoval, byl povodněmi, jež Bečevní tok změnily, ohrožen i mlýn lhotecký (Závodní). Tudíž r. 1853 nařízen průkop pro Bečvu 846 sáhů dlouhý a 24 široký od starého mlýnského stavu lhoteckého počínaje a upevnění jeho břehů hatěmi a hrází nákladem zmíněných obcí, zřízení pak nové strouhy mlýnské nákladem mlynářovým.

4. Podnebí.

Na podnebí působí teplota vzduchu, jež závisí na vyšší neb nižší poloze krajiny nad mořem. Tak v kraji o 300 m vyšším opozdívá se rostlinstvo ve svém vzrostu a zrání o 10 neb 14 dní. Ale teplota závisí též i na poloze zeměpisné, zda prostírá se kraj jižněji neb severněji od rovníku zemského. Mimo teplotu působí na podnebí průměrné množství srážek a průměrný počet dnů deštivých do roka, směr a síla větrů. Ježto se v kraji pozorování teploměrná a dešťoměrná v Krasně a na Juřince dějí, buď z nich uveden nějaký příklad. Přibrány i údaje z meteorologické stanice na Salajce pro její výši, jíž ostatní stanice valašské převyšuje; je 722 m nad hladinou mořskou, kdežto Krasno se čítá 301 a Juřinka 370 m.

Roční průměrná teplota vzduchu za 6 let 1901—1906 má kolem 8^0 C. R. 1906 byla průměrná teplota v Krasně 8^0 C, na Juřince $7{\cdot}9^0$ C; byla pak toho roku největší teplota v Krasně $28{\cdot}4^0$ C, na Juřince $27{\cdot}8^0$ C a nejmenší v Krasně $-20{\cdot}9^0$ C, na Juřince $-17{\cdot}4^0$ C. Téhož zmíněného šestiletí byla průměrná teplota

v zimě (prosinec—únor)	$-1{\cdot}2^0$	v Krasně,	$-0{\cdot}6^0$	na Juřince;
na jaře (březen—květen)	$+7{\cdot}8^0$	„	$+7{\cdot}3^0$	„
v létě (červenec—srpen)	$+17{\cdot}1^0$	„	$+16{\cdot}6^0$	„
na podzim (září—listop.)	$+8^0$	„	$+7{\cdot}6^0$	„

Průměrné roční srážky téhož období vykazují výšku: v Krasně 837 mm, na Juřince 745 mm. R. 1906 činily srážky v Krasně 874 mm, na Juřince 719 mm. Největší srážky byly (1906) v měsíci září 142 mm v Krasně, 114 mm na Juřince. Nejmenší srážky byly (1906) v měsíci říjnu 20 mm v Krasně, 14 mm na Juřince. — První sníh připadá průměrně během 20 let na 10. listopadu, poslední na 20. dubna. R. 1906 převládaly větry v Krasně západní a jižní, na Juřince jižní a severozápadní. Síla větru obnáší

Obr. 5. Počátek práce na přehradě u Malé Lhoty.

průměrně zmíněného 6letí asi 2 stupně dle stupnice 0—10 (0 značí bezvětří a 10 nejsilnější orkán). Rychlost větru jest dle toho od 4 m do 7 m za vteřinu.

Na Salajce činily průměrné roční srážky těch 6 let 1137 mm; r. 1906 činily tam srážky 1197 mm, největší srážky byly 3. října 58 mm a nejmenší 26. února 8 mm za 24 hod.; první sníh 10. listopadu a poslední 2. dubna. (Udáme-li, jak vysoko voda deštěm napadaná stojí v nějaké cylindrovité nádobě, můžeme, známe-li plochu dna, vypočísti i množství vody spadnuté. Zpravidla totiž udává se množství spadlé vody v „milimetrech“. Každý mm výšky dává pro horizontální plochu čtverečního metru 1 kg čili 1 litr vody.)

Nezměnily se ovšem poměry klimatické od vydání místopisu Ř. Volného r. 1835, jenž je již popisoval. Květ a dozrávání rostlinstva, příchod ptactva stěhovavého opozďuje se pro vyšší polohu nad m. našeho okresu vůči okresu Lipnickému a Přerovskému dosti značně; oproti jižním rovinám podél řeky Moravy opozďují se žně až o 4 týdny. Když u Meziříčí třešně kvetou plně, na Horní Bečvě teprve začínají a u Kroměříže již odkvetly; podobně strom trnkový (kadlátkový) je u Holešova v plném rozkvětu, kdežto u Meziříčí málokterý kvésti počíná.

Známější zvěstovatelé jara, špačci, dostavují se k nám již koncem února; tak r. 1908 28. února, r. 1910 již 21. února, roku však 1909 teprve 10. března, po kterém však opět zmizeli, uchýlivše se asi do lesů. Touže dobou bývají slýcháni také skřivánci a drozdi. Krásní luční ptáci, čejky (valašsky čajky), objevili se r. 1903 již 17. února, ale opustili kraj; počátkem března však již zde hnízdili, než mrazy 18. a 21. března hnízda zmařily.

První prvosenky (val. kropáčky) r. 1908 utrženy 29. března u Křivého a v Poličné; ovšem byly krátkých stvolů (stopek), jakoby je chránila země dechem svým před mrazivým větrem nočním. Ze stromů pak prokmitaly počátkem dubna t. r. ze šedého, ještě dokonale bezlistého olší při Bečvě vysoké jívy, plně kvetouce jasně žlutými jehnědami, a pro kraj důležitá, všude hojná vrba košikářská se svými šedobílými kočičkami. Hojněji již zaznával z hájů pobřežních a lesních zpěv ptačí, než květiny oko potěšovaly. V polovici dubna bylo spatřiti rozličné babočky, žlutásky citronové a ještě hojněji brouky střevlíky měďobarvé. Motýlové zase však na čas zmizeli.

5. Květena.

Vyjmeme-li v okolí Val. Meziříčí širší údolí obou Bečev, obsahuje krajina ostatní tohoto okresu dílem horstvo karpatské, dílem pahorkatinu v dolním poříčí Juhyně. Do pahorkatiny zabíhá

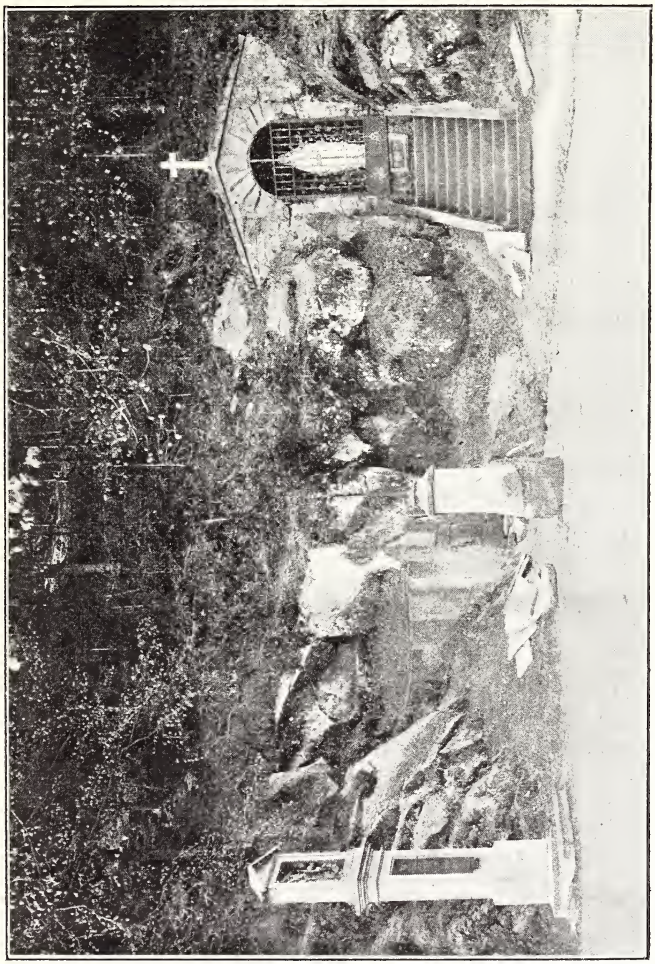

Obr. 6. Svatá voda u Zašové.

ještě nejeden druh rostlinný z Moravy střední, milující polohy teplejší, a druží tu k sobě část květeny sousedního horstva.

Na půdách lesních roste množství kapradin různých druhů, mezi nimiž na vlhkých kamenitých místech a v roklích nalezneme

i kapraď laločnatý. Strdivka jednokvětá, kostřava lesní, ostřice převislá, pryšec mandloňovitý, věsenka nachová, hnidák, zimolez obecný, bez červený, jednokvítek velekvětý, šalvěj lepkavá, čistec horní, rozrazil horní, vikev houštní, hrachor černý, čarovník horský, kyčelnice devítilistá, cibulkonosná, karpatský druh: kyčelnice žlaznatá,[1]) měsíčnice horní, oměj žlutý. V Jarcové roste ladoňka dvoulistá a jaterník. Na pokrajích lesních a ve křovištích jalovec, ostřice kulkonosná, místy vstavač bledý, kokrhel úzkolistý, plicník měkký, olešník a hvozdík pyšný. V roklích a na vlhkých půdách lesních devětsil bílý, tavolník udatný; hojná prvosenka bledožlutá roste i na lesních lukách a mnohdy celé plochy bledožlutě barví. Lesům pahorkatiny dodává rázu množství lilie zlatohlavé, konvalinky vonné a zubatce.

Louky, zvláště náhorní, barví se počátkem léta žlutě množstvím jestřábníků a pampelišky srstnaté, bíle známou naší kopretinou a červeně hojným pcháčem potočním; zde roste také ostřice ježatá, plsťnatá, sivá, odstálá, rovnozobanná, škarda bahenní, pcháč šedý, tolije, jarmatka; množství suchopýru na mokřinách poznati lze z daleka dle bělostné vlny; místy vyskytuje se kýchavice zelená, bařička obecná, mečík střechovitý, smetanka bahenní, srpek barvířský, hořepník a na půdách suchých svěřep vztýčený a bezbranný.

Náhorním i podhorním lukám nejkrásnější ozdobou jest množství vstavačů, jejichž nádherné kytky ze zeleného podrostu vynikají; jsou zde: vstavač obecný, hlavatý, mužský, bezový, širolistý, plamatý, pětiprstka obecná, vemeník bělokvětý, bradáček vejčitý, ojediněle i rudohlávek jehlanitý; z hořců roste tu hořec tupolistý.

Na stráních, úklonech, mezích: smělek hřebenatý, mrvka prapořitá, pavinec, zvonek klubkatý, mařinka psí, svízel draslavý, dobromysl obecná, šalvěj přeslenatá, luční, zběhovec lesní, hořec křížatý, brvitý, karpatský, ptačí zub, petrklíč, janovec, úročník, komonice bílá, hrachor lesní, hvozdík svazčitý, smolnička, devaterník chlupatý; hojnými druhy jsou tu chrpa luční, bukvice, chrastavec polní, tužebník, jetel chlumní, místy zvonek hadincovitý, škarda ukousnutá, prasetník blamatý, jetel bledožlutý.

---

[1]) Viz obraz před titulním listem.

Na rolích modřenec chocholatý, pryšec drobný, voskovka menší.

Na mokrých, pramenitých místech se vyskytuje kozlík mnohomanželný; v bařinách přeslička mokřadní, ostřice puchýřitá, bublinatá, rozrazil štítnatý, pryskyřník vodní, rozevřený, litý.

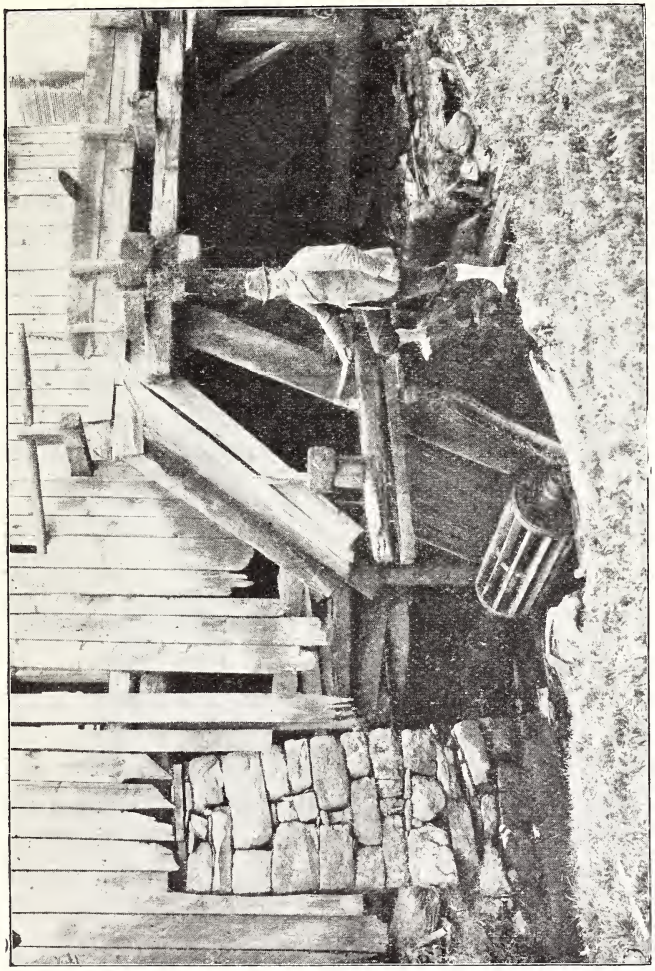

Obr. 7. Valašská pila v Jarcové.

Po nábřežích roste hojně vrb, olše lepká a šedá; v pobřežních houštinách bodlák kadeřavý, kakost bahenní, ptačinec hajní; u Bečvy také vrbka rozmarýnolistá, pupalka, mydlice a ve křoví mařinka drsná a žluťucha orlíčkolistá.

Na místech vlhkých a průhonech: zeměžluč nízká, jetel jahodnatý.

Na místech pustých: ječmen myší, pryšec plocholistý, tuhý, merlík městský, blešník obecný, srdečník, rozrazil tmavý, mochna položená.

V lesích horských převládá smrk a jedle, v pahorkatině jsou lesy smíšené.[1])

6. Zvířena.

Podrobně pojednávat o fauně našeho okolí bylo by zbytečno, ježto tato v celku nejeví rozdílů od fauny okolí rožnovského. (Viz Rožnovský okres.) Přece však nebude nemístné zmíniti se o vlivu některých změn v naší přírodě (holení strání, vysekávání lesů, regulace Bečvy) na naše živočišstvo.

Vysekávání křovin a podrostů zmenšilo zajisté valnou měrou počet pěvců, kteří svým životem vázáni jsou na křoviny; vyholené stráně Junákovy působí smutně nejen na oko přítele přírody, nýbrž i na stav drobných opeřenců. Tak staly se hlavně p ě n i c e (Sylviidae), dříve v nejbližším okolí dosti četně zastoupené, nyní zjevem velmi řídkým.

Platí to zvláště o č e r n o h l á v k o v i (S. atricapilla), který mimo to byl hledanou kořistí čihařů pro svůj „drozdí“ zpěv. — Podobný osud stihl i s e d m i h l á s k a (Hippolais icterina). Dříve, když v okolních olšových lesících bylo hojně křovin, hnízdilo v každém lesíku i několik rodin; na př. v lesíku u skelné huti bývala i tři hnízda. Vyčištěním lesíka od křovin vymizel tu i sedmihlásek. — Při tomto vysekávání křovin nemožno si mysliti na opětné zdomácnění u nás krále pěvců s l a v í k a (Erithacus luscinia), který (dle zpráv starých ptáčníků) asi před 30 lety byl v okolí úplně vyhuben. Byl lapán hlavně počátkem dubna, před dobou hnízdění, ježto chycen za doby hnízdění v zajetí obyčejně prý pošel. Jeho přirozené vlastnosti — zpěv, důvěřivost a zvědavost — urychlily tu jeho zkázu. Po mnohých letech ozval se v lesíku u „Mřeží“ opět slavík, který svými koncerty upoutal

[1]) „O rostlinách na Vsacko zavlečených“ viz Sb. č. 1; „Z jarní květeny na Valašsku“, č. 3; „Z květeny Radhoště“, č. 7; „Z květeny Smrku a Lysé hory“, č. 11.

pozornost celého okolí. Po několika dnech však umlkl, stižen byv osudem svých předchůdců.

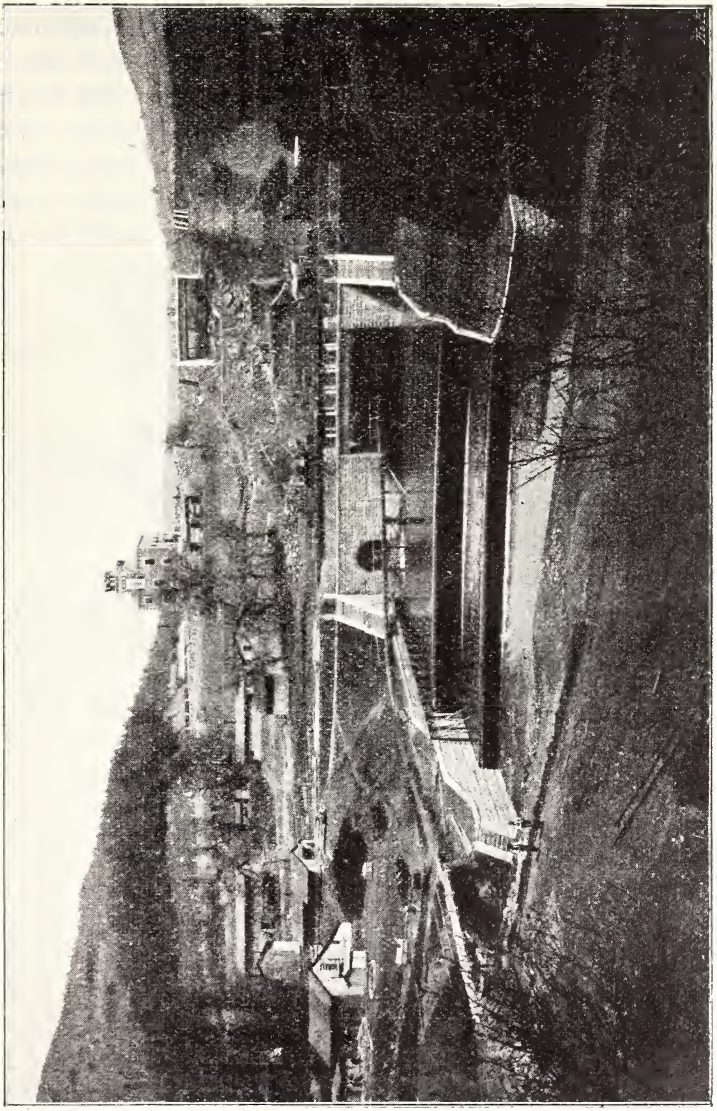

Obr. 8. Údolní přehrada na Bystřičce.

Blahodárný vliv na stav malých opeřenců má vysazování stromořadí a parků; tak stává se v našich sadech a stromořadích stále hojnějším lejsek (Muscicapa grisola). V největší blízkosti

města, v botanické zahradě u gymnasia, pozorují se v polovici července vyvedená hnízda. Zjev to zajisté proti minulým velmi potěšitelný.

Rovněž regulace Bečvy měla v určitých mezích dosti značný vliv na živočišstvo našeho okolí. Z říše ptačí jsou to opět zejména zástupcové dva, jimž nepřinesla nic dobrého. Jest to skorec (Cinclus aquaticus) a lednáček (Alcedo ispida). Oba tito krásní ptáci počítáni bývají neprávem ku ptákům škodlivým. Škoda, kterou působí, je pranepatrná, možno říci žádná, ježto živí se většinou bezcennými rybkami — střevlemi — a měli by býti šetřeni, když pro nic jiného, tož pro svůj krásný šat.

Že vymizela z horního toku regulací Bečvy vydra téměř úplně, ovšem netřeba litovati. U jufinského stavu je asi jediné místo, kde by se mohla i po regulaci snad udržeti.

Největší však změnu způsobila regulace ve stavu ryb. Dříve černaly se vody Bečev rybami, které za prudkých přívalů nalezly dostatečného úkrytu v tůních pod „odháňkami“, nebo v hlubokých březích. Regulace učinila z Bečvy takořka vyzděný kanál, neposkytující za povodní rybám pražádné ochrany, takže tyto byly velkou většinou z hořejšího toku spláchnuty a vody staly se proti dřívějšku pustými. Bylo nutno ohlížeti se po novém osazení vod rybami, které by lépe vzdorovaly nynějším prudce tekoucím vodám Bečev. Vhodnými osvědčily se hlavně ryby pstruhovité. V tomto směru veliké zásluhy má Moravský spolek rybářský, který v umělé líhni ve Škaredici — viz Hrachovec — vypěstil nejen mnoho tisíc jiker pstruha potočního (Salmo fario), nýbrž i zaopatřil si oplozené jikry některých cizích ryb pstruhovitých, které pak ve své líhni vychoval a do řeky nasadil. Prvním byl pstruh duhový (Salmo irridens), původní obyvatel vod kalifornských. Tento projevil tu nepěknou vlastnost, že dospěv putuje do mírněji tekoucích vod až k Hranicím a Lipníku, kdežto u nás bývají uloveny jen neveliké rybky. Druhým novým osadníkem v našich vodách byl americký siven (S. fontinalis), vypěstěný z jiker zaslaných přímo z Ameriky. Třetím konečně byl alpský huch (Salmo hucho), vysazený před čtyřmi lety. Tyto poslední, po lososu největší pstruhovité ryby, uloveny byly po prvé letos pod jufinským splavem. Třeba nedosahovaly oné velikosti, jaké by v tom věku dosáhly ve své vlasti, přece alespoň uspokojovaly;

vážily asi $^3/_4$ kg. Tímto umělým pěstěním byl stav pstruhovitých ryb ve vodách Bečev opět zvýšen.

Jednoho by si bylo ještě přáti! Aby při tomto umělém chovu nebyla macešsky opomíjena naše pstruhovitá ryba lipan (S. thymallus). Tento byl jedinou rybou, která odolala škodlivým vlivům regulace a po regulaci beze vší pomoci utěšeně se rozmnožila hlavně v Bečvě Rožnovské (ovšem nejvíce u Zašové a Veselé). Jsou tedy přirozené podmínky nynější Bečvy životu lipana ze všech ryb nejpříznivější a nač tedy hledati zarybnění našich vod v druzích cizích a ne domácích?

Celkem však pozorujeme s bolestí, že následkem různých vlivů v živočišstvu našem počínají se jeviti četné mezery a jest na každém příteli přírody, aby nabádal a poučoval obyvatelstvo, zvláště mládež, aby každý šetřil přírodních pokladů svého kraje.

V tom, co podnikli na poznání přírodních poměrů Valašska zemřelý Jos. Tálský a spisovatel Jiří Janda — ptactva —, P. Fr. Gogola — rostlinstva — a J. M. Kadlčák — brouků — nutno pokračovati.

*

Zprávy o zvířeně Valašska vůbec: Jos. Talského o ptactvu v Bezkydech, J. M. Kadlčáka o broucích na Lysé Hoře, Slámy o rybách a konečně o tahu ptactva na Valašsku podány jsou ve Sb. č. 11. Že za stara byla zvířena lesní v okresu bohatší a poskytovala lovcům zábavu a boj s divou zvěří, lze souditi dle tratí Medvězné u Brňova, Vlčí hora u Zašové a Vlčí jáma u Lázů. Výsada, Lackem z Kravař Rožnovu a některým dědinám r. 1411 daná, mluví o „množství“ jelenů. Trať Srnov a Srnůvky svědčí o srncích. Hnízdil v okresu tetřev a hojněji jeřábek. Tento sídlí v hornatých krajích, hledaje tichá, nerušená místa, úzkostlivě se vyhýbaje osadám. Proto fojti na hornatém panství Meziříčsko-Rožnovském ročně odváděli po jeřábku; na panství Lešenském, hojněji obydleném, povinnosti té fojti neměli. Sluky byly trojího druhu loveny. V účtech lesního úřadu z r. 1745 uvádí se příjem za kožešiny vydří a kuní a za liščiny. Odměna za odstřelenou zvěř škodnou vyplacena byla mimo jiné za rysa a 2 divoké kočky.

O pěstování včel viz Včelaření. Bourci morušoví byli chováni pro poučení dítek a zábavu, nikoli pro užitek. Některý hmyz na př. chroust tou měrou na Valašsku se nevyskytá, aby valně škodil; buď bývá ptactvem huben, jemuž skoro ve všech vesnicích pořizovány bývají budky (valaš. korce), najmě pro špačky, anebo hmyzu podnebí nepřeje. Vyjma „bourovce prsteníka“ nenaskytuje se z motýlů v okresu ani „bělásek ovocný“ hojněji, jenž jinde řádí někdy u škodlivém množství; s běláskem však „zelným“ bývá potíž. — Proti bekyni sosnové čili mnišce chrání lesníci naše hvozdy. Zajímavé bylo jejich se objevení v srpnu r. 1909, kdy ve společnosti nějakého přástevníka (?) město

jich bylo plno. Přihnal je prudký vítr noční z lesů tršických do bráneckých; odtud přilákalo je světlo lamp elektrických. Domy na náměstí a v ulicích byli jimi téměř posety, skleněné báně lamp obloukových byly jejich mrtvolami téměř naplněny.

---

2. Zalidnění našeho okresu.

1. První obyvatelé jeho.

Valašsko za stara nebylo dějištěm ani válek ani obchodu. Počalo se asi zalidňovati teprve v době, kdy Břetislav, potomní kníže český, zvítěziv nad Polany a Maďary, z Moravy je vypudil a Maďarům odnímal kraje od nich obsazené; snad i v nich část zajatých Polanů usadil, aby hranice Moravy náležitě opatřil. Na pozdější osazení ukazuje i tvar našich dědin. Jsou namnoze podél horských potoků nesouvisle ustaveny, tak že dům domu se nedotýká. Jediné Krasno bývalo tvaru staršího, na způsob slovanských okrouhlic.

Šíře o zalidnění Valašska píše prof. Jos. Válek v důkladné práci „Poznámky k mapě Valašska“. (Č. M. m. z., ročník VII. atd.) Stůj zde z ní nejdůležitější: „Zdá se nepochybným, že osazení Valašska nelze položiti dále, nežli do 2. polovice XIII. stol., kdy kolonisováno Vizovsko a Klobucko osadníky z ruskoslovenského pohraničí pod Vrcholety ve stolicích Zemplínské a Užské. — Té doby dostaly i výhodnější končiny hornatého vnitra valašského obyvatelstvo východoslovenské, čímž dán byl základ na vytvoření kmene valašského, jenž, jak se uznává všeobecně, je v podstatě slovenský. — Tím se netvrdí, jakoby náš kraj před tou dobou byl liduprázdný býval. Mohl již v dobách předkřesťanských býti nepatrně obydlen. Ačkoli však (na př. v meziříčském okresu) máme názvy Hradiště u Choryně, Loučky a Jasenice, Hrádky mezi Krhovou a Zašovou, Kaštyl nad Krasnem, Podvalinky v Kladerubech a Zámčisko na Oznici, nevíme posud, sahají-li tyto názvy do daleké minulosti. — Nálezy předhistorické učiněny dosud jen na okraji vlastního Valašska. Vezmeme-li v úvahu, že vnitřní končiny našeho kraje do časů poměrně nedávných byly lesní hluší, pak nebudeme ani očekávati podobných nálezův. Člověk předhistorický, jenž nežil ve větších společnostech, zavadil asi o tato místa toliko na potulkách za kořistí loveckou, vždyť není

na území našem ani přirozených skrýší (jeskyň). Z toho důvodu možno s pravděpodobností usuzovati, že připomenuté hradištné názvy náležejí po výtce dobám historickým, a to, pokud se týče vlastního, vnitřního Valašska, nepříliš nám vzdáleným: vyjma snad Kaštyl, na němž hroby žárové byly objeveny.

Nejzazší v. pohraničí Moravy dostalo své obyvatelstvo v podstatě teprve v polovici XIII. věku. Můžeme totiž listinnými doklady stopovati zalidňování jak okrajin, tak i některých částí vlastního Valašska, a osady mnohé lze zjišťovati takřka za jejich vzniku, tak že možno odvážiti se tvrzení, že hlavní, podstatná část obyvatelstva dnešního Valašska přišla jako noví kolonisté po návalu tatarském.

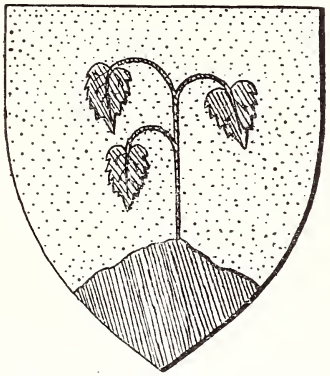

Obr. 9. Znak biskupa Brunona ze Šaumburku.

Právě do té doby, kdy obava před Tatary lid po obou stranách Karpat nutkala k opouštění vlasti a hledání bezpečnějšího útulku, připadá neobyčejný ruch kolonisační za biskupa Brunona ze Šaumburku. (Obr. 9.)

Nelze se domnívati, že by Valašsko a zvláště obvodové jeho končiny na v. Moravě nebyly obydleny do XIII. věku. Než to zajisté jest nepopíratelnou skutečností, že zvýšený ruch kolonisační od polovice XIII. věku zvláště mocně se dotkl našich krajův a že tedy podstatná část obyvatelstva, jež vtiskla pečeť svého bytu i řídkým zdejším osadníkům starším, přišla jako nový živel kolonisační odjinud.

Povaha sv. pomezí moravského ukazuje dodnes, že na těchto hranicích Moravy byly lesní houštiny nejbujnější a že překážely jak zalidnění, tak i zúrodnění a vykořisťování vůbec. Řídké pak obyvatelstvo neodvažovalo se za středověku boje s pralesy, kteréž teprve množícímu se lidstvu ustupují. Tudíž vidíme, že zde bývala velmi rozsáhlá panství a částečně podnes jsou: Vsetín, Rožnov, Hukvaldy, jež se prostírají na přemnohé km^2. Slula pak taková velká panství v XIII. stol. „circuitus“ = obvod, od nichž později menší panství byla oddělena.

Takový velký obvod náležel v kraji našem kostelu olomuckému, v němž Bruno založil Rožnov a Hrachovec (?) — Rosenowe

et Grabowe — v němž i mnohá manství zřídil, odděliv pozemky pro ně od panství (districtus = okrsku) kelečského.“ (Č. M. m. z. VII., 221, 233; VIII. 82, 93, 118.)

Příchod rumunských pastýřů.

Příchodem nových osadníků, pastýřů, poslovaněných Rumunů, koncem XV. stol. do kraje našeho vysvětluje J. Válek, proč liší se Valaši od západních Slováků. Píše: „v Hrozenkově, Karlovicích vzájemně se stýkají pasekáři po obou svazích Javorníků, po moravském a uherském, ale jinak jsou oba kraje vedle sebe skoro jako dva různé světy.“ — Také pilným srovnáním názvů místních, hor, tratí a j. na našem Valašsku s uherským Slovenskem východním dospěl veliké shody, již odůvodňuje své domnění, že jedna vrstva lidu valašského přišla z končin východoslovenských a nikoli ze z. Slovenska, jež bylo a je posud méně zalidněno než naše okresy valašské. „Tito příchozí zavedli nový způsob chovu ovcí, totiž na salaších, a způsobili odlišení obyvatelstva od Slováků. Od nich pocházejí rumunská slova v salašnictví a po nich nazván i kraj Valašskem.“ (Salašnictví je popsáno P. A. Bayerem ve Sb. 5.)

2. Národnost.

Národnost česká našich předků v obou městech nebyla snad nikdy ohrožena. V Meziříčí působili za doby reformace asi jen čeští kněží a vrchnost až do Žerotínů větve Falkenberské a Viznberské úřadovala také jen česky. Katolickou pak protireformací ovšem jen český zpěv a kázání při službách božích bývaly slýchány. Tak i škola stále českou řečí vyučovala. Někteří po válce třicetileté do Meziříčí přibyli měšťané národnosti německé se zde počeštili.

Nikoli nějaké násilí, nedostatečné ocenění jazyka mateřského a vlastní nevážnost k němu ohrozily českou naši národnost. Teprve totiž za dvou posledních 10letí XVIII. věku také v Meziříčí jazyk německý počal se do úřadův a písemností cechů vtírati. I na obci (magistrátu), ač česky bylo do purkrechtní knihy zapisováno a v sezeních rady a hromadách občanů po česku jednáno, přece do protokolů, jichž kniha r. 1780 počíná, německy bylo psáno. Způsobili to asi syndikové, němečtí buď rodem neb školami. Občané aspoň poněkud češtiny hájili; r. 1785 v obecní

hromadě žádali a syndikovi uložili, aby dopisy od J. M. Pána na jazyk český byly překládány a jim po česku předčítány; zeměpanská nařízení bývala totiž německy i česky obcím zasílána. Přítomný vrchní, Ondřej Vilímek, mlčky souhlasil a v následující hromadě „resoluce“ vrchnostenské byly po česku předneseny. Tak i jeho předchůdcové, hejtmani zvaní, dbali jazyka lidu.

Tehdy také do písemností cechů znenáhla vměšována němčina. První německý protokol cechu krejčovského byl psán teprve r. 1806; další protokoly se nezachovaly. Jiné cechy, na př. soukeníci krasenští, zapisovaly do svých knih po česku, což je zřejmým důkazem, že vláda nenařizovala cechům vésti knihy jazykem německým. Teprve r. 1810 také krasenští soukeníci zapisovali po německu.

Když měšťané jazyk svůj mateřský takovou netečností poškozovali, bylo brzy ve všech úřadech německé řeči užíváno, jí též na ulici přednost dávána z marnivého napodobení osob předních, jež buď skutečně neuměli anebo se styděli po česku mluviti.

I stalo se dokonce, že založen 28 členy v Meziříčí r. 1853 spolek čtenářský, později též pěvecký, rázu úřednického, tedy německého (kasino). Nahromaděním v něm různých živlů cizích měl zárodek úpadu v sobě a za 10 let přestal.

Vznikala brzy i v Meziříčí láska k řeči mateřské předně působením Fr. Pavlíka, rodáka ze St. Jičína, a Jos. Skřepského, kaplanů, jejichž přičiněním založen Český čtenářský spolek. Nový spolek čtenářský měl dle stanov pěstovati společenskou zábavu, ale byl též spolkem vzdělávacím, aby se lišil od obyčejného hostince. Zápal pro vlast a vzdělání národní členy všechny spojoval. Šlechetné snahy vládly tehdy v „Besedách“ na Moravě vůbec.

Krasno se ruchu národního nevzdalovalo. R. 1861 hráli tam ochotníci první české divadlo. Zde i za účasti spolků z okolních měst oslaveno založení „Čtenářského spolku meziříčského“ velikou „besedou“ — sborovými zpěvy a deklamacemi. „Žerotín“, pěvecký odbor Čten. spolku, získal zpěvem i některé členy bývalého kasina. Zpíval i na slavnosti, již byla r. 1862 na Radhošti připravována 1000letá oslava příchodu našich věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje na Moravu. Na tuto církevní slavnost, r. 1863 na Velehradě konanou, putovali z Meziříčí a ostatních farností valašských hojnou měrou. Přibrala tato slavnost i ráz národní; nebo ji osvědčoval národ nejenom vděčnost za křesťanství svým

prvoapoštolům, nýbrž také své procitnutí k novému životu. Po této slavnosti nabýval nejeden kraj, národně ještě neprobuzený, svého uvědomění.

3. Způsob stavby našich měst a dědin.

Lze vůbec rozeznávati dvojí hlavní způsob stavby dědin, totiž dědiny roztroušené (dvorcové) a dědiny souvislé (vesské); v oněch stojí každý dům s budovami hospodářskými, dvorem a zahradou o samotě uprostřed polností k němu patřících; v těchto jsou domy v jednu hromadu seskupeny, tak že vesnice tvoří celek více méně jednolitý. V dědinách souvislých mohou býti domy stavěny beze všeho ladu a skladu, bývají obklíčeny zahradami a jenom ploty tvoří více méně souvislé čáry klikatých nepravidelných ulic. Mohli bychom je nazvati dědinami hromadnými. (V. Houdek.)

Naše osady jsou ponejvíce hromadního způsobu; vyjma Meziříčí a Krasno nemají pravidelné návsi či náměstí. Krasno — snad i Meziříčí dokud nebylo městem — bývalo jedinou okrouhlicí; náves mělo poněkud okrouhlou a vchody buď jen dva neb snad dokonce jediný: ochranou proti vpádu nepřátelskému. Před ním chránila Krasno i Bečva Rožnovská, na jejímž pravém břehu se prostírá, Meziříčí pak chránila Bečva Vsetínská i Rožnovská, nebo je ze dvou stran obtékaly. — Podobnému účelu mělo se nepochybně vyhověti také polohou valašských osad pozdějších. Měli snad zakladatelé jejich na mysli vpád tatarský na Moravu; proto byly starší vesnice valašské zbudovány na vrcholu pahorků, na př. zaniklé Hodorf, Řehlov, Píškova i Radslavova Lhota a nynější Vysoká, Juřinka a Lhota Choryňská, anebo aspoň na vyšším úbočí kopců, na př. Brňov, Lhoty Velká a Malá a j. Některé zase jsou stavěny v bočních údolích, jež stranou k hlavnímu údolí zakryta jsou nějakou vypnulinou, tak že skrývají se jako v kotlince a nebyly z hlavních údolí viditelny: Podolí, starší část Komárovic a Křivé. Málokteré byly založeny na rovině: Krasno, Příluk, Lhotka a Střítež.

Jako Krasno, Meziříčí a dle listiny Zdíkovy též Choryň staroslovanského, tak jsou naše vsi vysoko položené vzniku asi potatarského; utikaltě lid i za 30leté války do hor.

Ovšem mohla též původní močálovitost břehů Bečvy k tomu nutiti, že vesnice valašské stavěny byly na horách anebo jejich vyšších úbočích.

Dvě naše osady, Malá Bystřice a Oznice, mají ráz dvorcový, u nás lépe řečeno pasekářský, skládající se z pasek, stojících

Obr. 10. Paseka v Brňově.

porůznu na horských úbočích. Hrachovec, Krhová, Veselá a Zašová, v pobočních údolích založené, rozšířily se časem podél potoka. V obvodu osad hromadných a vesských, na př. v Bynině, Křivém a Zašové, bývají též jednotlivé paseky anebo aspoň včelíny. Tak i v Meziříčí a Krasně je na „Štěpánově“, v „Potůčkách“ a „Hlybočku“ po několika včelínech.

O vzniku „včelínů“ viz níže „Včelaření našich předků“.

„Paseky“ jsou větší osamocené usedlosti či dvorce: Rozkládají se někdy daleko od své vsi pod lesy horských strání. (Obr. 10.) Původně slula „pasekou“ místa či plochy po vykácení (vysekání) lesa; podobně vzniklo slovo „pařez“ (valaš. „peň“). Bývaly to nejprve louky náležející velkostatku, jež držívali poddaní za „plat pasečný“ do komory panské. Některé z nich byly pak pro osetí obilím zdělány na kopaniny a oračiny; v rejstrech dědinských čteš tudíž i o „pasece zaseté“. Konečně bylo uprostřed takových pozemků polních a lučních, k nimž přibyla zahrada a často i kus lesa, postaveno obydlí a stavení hospodářská. Tak vznikly nové usedlosti poddaných dominikálních, mnohdy větší než byly grunty rustikální na vsi: původní jméno „paseka“ jim zůstalo. Zakládány byly za kolonisace pasekářské, ale i po válce 30leté, když vrchnost poddaným bezzemkům lesní mýtiny za nepatrnou činži (emfyteuticky) prodávala, aby kraj lépe zalidnila a lesy aby neposkytovaly zločinným lidem úkrytu. (N. Bl. 1867.) — Naší však dobou některé paseky uprostřed lesů velkostatek od držitelů jejich za jiné pozemky zase zaměnil neb odkoupil na scelení svých hvozdů. Skupinám pasek a včelínů, své vsi vzdáleným, říká lid „odtrže“, na př. Bílová u Lazů.

Pasekami a přibývajícími včelíny osady valašské se rozšiřovaly; ještě více se měnily koncem XVIII. stol. po zakupování statků poddanských do trvalého majetku. Změny ty dějí se do dne dnešního. Přece však smí se říci, že jako v e s s k é osady byly založeny — mimo Krasno — Choryň, Loučka, Příluk, Vysoká, Poličná, Bránky, Krhová a j.; jako h r o m a d n é Křivé, Hrachovec, Jarcová, Zašová, Lešná, Choryň, Kladruby a j.; jako d v o r c o v é (pasekářské) Oznice a Malá Bystřice. (Mapky Krasna, Zašové, Lešné, Choryně, Kladrub a pasekářské Malé Bystřice viz v přílohách.)

4. Osady zaniklé.

I v obvodu okresu meziříčského a na jeho hranicích zmiňují staré listiny též osady nyní již zaniklé. Tak r. 1272 biskup Bruno zaměnil s Jindřichem z Přílep svou osadu „Zepy“ (Čepy u Bystřice pod Host.) za jeho osadu „Zubří“ a koupil osadu „Polon“ (Polom), jež náležela Kateřině, dceři Narrada,[1]) aby na kopci v jejích končinách postavil pevný hrad „Schaumburk“ proti Uhrám. Nám obě tyto zaniklé osady připomínají trati „Polomsko“ a „Dvořiska“, jež náležejí nyní ke Kunovicím, a „Zubersko“, jež náleží k Rajnochovicím. — R. 1376 náležely k hradu Arnoltovicím „Polomsko, Kateřinsko a Hodonavsko“,[2]) patrně to místa po zaniklých vesnicích; Polomsko je nepochybně výše zmíněná Polom, Kateřinsko snad „Katheindorf“, zmíněné v listině z r. 1390[3]) a „Hodonavice“, v téže listině zmíněné, jsou asi nynější trať Hodonice při Rajnochovicích. V této listině nazývají se Polam, Katheindorf a Hodonavic vesnicemi „opuštěnými v obvodu kelečském“.

Jinou vsí již zaniklou je „Pešíkova Lhota“, jež jmenuje se v listině zmíněného r. 1376; z ní však a z Arnoltovic vznikla přestěhováním obyvatelstva nynější Poličná. — Radslavova Lhota, po níž zbyl nynější Lhotský dvůr západně Meziříčí, i tato Pešíkova nazývají se r. 1504 již pustými. R. 1531 a 1548 jmenují se zaniklými osadami ještě „Konvicze a Kolečkova Lhota“; blíž Jarcové u Meziříčí posud je „mlýn na Konvici“, snad zbytek oné vsi Konvice.

Ve zmíněné listině r. 1531 jmenuje se zaniklou vsí též „Ostnice“, jež později obnovena byvši slula Nová Ves, nyní Oznice. — R. 1502, kdy Petr, hr. od sv. Jiří, daroval městu Meziříčí „městský háj“, přidává jim týž i „poušť, řečenou Řehlov, na ktereyžto poušti někdy ves, řečená Řehlov, byla jest ustavena“.

Některé vesnice, najmě Lhoty, měnily s počátku jméno své po svých osazovatelích či lokátorech. Listina z r. 1411 mluví o „Stachově“ a „Tomášově“ Lhotě; ale listina z r. 1502 jmenuje Stachovu Lhotu již „Lukáňovou“ a listina z r. 1504 mluví již o Lukáňově a Malé Lhotě, jíž zde nepochybně míněna

---

[1]) C. D. IV. 94.
[2]) C. D. XI. 558. [3]) C. D. XI. 529.

jest Lhota „Tomášova“. R. 1594 nazývá se Lhota Lukáňova zase „Chmelovou“, ale i „Velkou“ (valaš. „Hrubou“). V XVI. stol. v účtech města Meziříčí z r. 1640 připomíná se v těchto končinách také „Kolečkova“ Lhota, jež snad je totožná se Lhotou Malou. Koncem XVII. stol. mluví se napořád o Velké a Malé Lhotě. — Nedařilo se snad prvním osazovatelům osazení obou Lhot „pro položení místa neúrodného“ a proto se jména obou dědin často měnila dle jmen nových lokátorův, až se konečně ustálila jména Hrubá a Malá Lhota.

Podobně též Lhoty panství choryňského měnily svá jména. Mluví se o Lhotě „Prostřední“ a též o Lhotě „Drozdově“, kteráž buď zanikla anebo později nazvána byla Lhotou Choryňskou.[1]) — R. 1403 připomíná se při Choryni také Lhota Mikulášova; jest to nějaká zaniklá ves, založená snad již Mikulášem, prvním manem na Choryni; zmíněného roku byl v ní již jeden půllán pustý. — Na manství Choryňském byla i farní vesnice Střítež, z níž zbyl dvůr Střítež a chalupa.

Také na panství Kelečském bývala prý na nynější samotě Horecko zvané, farní ves Hořecsko, druhá ves farní Pánkov, pak Poličná, Jančová Lhota čili Chorynka menší, Stanišov a Černá ves (viz při Policích).

Zaniklé neb jinam přenesené vesnice záležely ovšem z dřevěnic. Snadno lehly v dobách válečných požárem, snadno i přemístěny bývaly. Teprve v XIX. stol. objevují se na vesnicích domy zděné. Listovní knihy z r. 1820 poznamenávají téměř u všech selských stavení: toho času dřevěné. Když dřevo se zdražilo, stavěli chudobnější t. zv. tlučenky, stěn z hlíny upěchovaných. Toliko část stěny, kde kamna stojí neb pec chlebová, bývá z cihel pálených neb i nepálených.

Zaniklá panská sídla. Ježto v okresu bylo vedle svobodných statků též několik manství, bývalo asi v něm též více tvrzí. Na Valašsku, bohatém na dřevo, byly asi jen dřevěné tvrze, po nichž památky nezůstalo vyjma některá místní jména. Tak stávala asi na „Hradišti“ u Choryně tvrz; po tvrzi v Příluku zůstala jediná známka ve valu „na Kopci“. Tvrz bývalou snad připomíná též trať „na Kaštyle“ u Krasna. U Krhové jsou „Hrádky“, na nichž bývalo do nedávna „zemanství“, snad původně

[1]) L. I. 182, 257.

též na způsob dřevěné tvrze zbudované. Také po zděném hradu Arnoltovicích nezbylo památky než val: jména Arnoltovic lid již nezná, nazývá ten pahorek „Němčíkovým kopcem“. (Obr. 11.) V Kladrubech připomínají tvrz trať „Podvalinky“ a zbytky valu na ní. Nad Loučkou zvedá se ostrý vrch „Hradiště“, na němž ještě

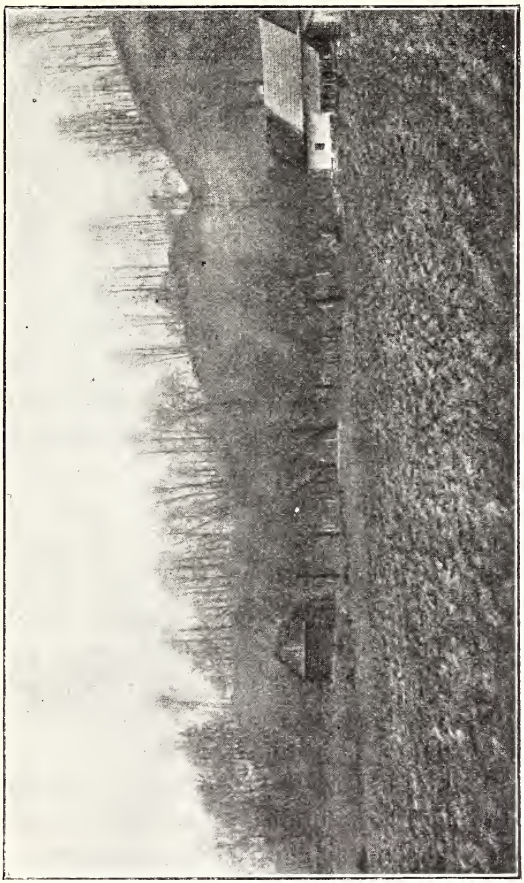

Obr. 11. Hradisko Arnoltovice (u Poličné).

r. 1711 hradní zbytky bylo spatřiti (W.). O „Zámčisku“ nad Oznicí lid se domnívá, že zámek tam býval. Vrchol jeho je skutečně jako valy rozrytý, ale může takovým i od lámání kamene býti. — U Zašové stával prý lovecký hrádek Sovinec. Vok ze Sovince, okolo r. 1442 pán alodního panství Rožnov—Krasenského, dal prý jej postaviti, ježto byl milovníkem myslivectví a ptačího lovu neboli čižby. (N. Bl. 1867.)

5. Obydlí předků.

Ježto obydlí valašských venkovanů již v jiných spisech obšírně byla popsána, následuj zde popis měšťanských domů z Krasna a Meziříčí.

A. Domy v Krasně, jež nazývány byly, ať měly více pozemků nebo méně, v rejstrech „grunty“, byly vesměs dřevěné. Bývalť i dům úřední, v němž bydleli služebníci panští a ve kterém se nacházelo vrchnostenské vězení o 5 komorách, dřevěný o jednom patře. Lid však rozeznával mezi grunty (domy) a gruntečky (chaloupkami); první mívaly na ulici dvě, druhé okno jediné. V Meziříčí domy šenkovní též mívaly jedny po 2, jiné po 4 oknech. Domy v Krasně a snad i v Meziříčí byly kryty buď šindelem anebo doškem; píšeť se r. 1637, že o vánocích nebylo dobytku co dáti, tak že lidé „došky“ se střech trhali a jemu dávali. — Drahé takové domy arci nebyly. V Krasně grunt prve za 300 R prodávaný byl po vyhoření r. 1622 prodán za 190 R; jiný r. 1592 koupený za 200 R prodán byl r. 1622 jako pohořelý za 170 R: tedy na budovu pohořelou čítáno jen 30 R. — V Meziříčí bývaly před válkou 30letou domy po 500—900 a větší za 1200—2000 zl.; na předměstích byly domy většinou po 70—200 zl. a jen některé dražší: byly to domy řemeslníků, snad bez pole.

Domy krasenské bývaly přízemní; v XVI. stol. nemívaly než světnici a komoru. Světničky, výměnkářům určené, ani nebývaly, neboť nejčastěji bydlíval výměnkář ve světnici s majetníkem gruntu. Jindy zase bývalo místo vymíněno, na němž by výměnkář pro sebe postavil světnici, kteráž by však po smrti jeho ke gruntu připadla. Žerotínové stavbě takových nových výměnkářských domkův asi přáli na rozšířenou městečka; nebo r. 1568 nařídil Bernard z Žerotína: „žádných výminek od gruntu buď světniček neb cožkoli jiného žádný úřad při prodaji nedopouštěj pro příčinu zaměstnání J. m. p. i úřadu“.

Bývaly však v Krasně domky stavěny také bez hospodářských stavení a tak samostatně i prodávány: nepochybně pro řemeslníky, jichž přibývalo i v Krasně. Postavil takový „gruntečeк“ někdy otec synu svému, když se ženil a mistrem státi se měl.

Ku konci XVI. stol. vznikl v Krasně nový druh domů, totiž několik zděných. Podnět asi dala stavba zámku žerotínského v Meziříčí a stavba t. zv. „panského“ šenku v Krasně. Také domy,

jež Jednotě českých bratří Bernard z Žerotína stavěti dovolil jako obydlí pro kněze, sbor a špitál vedle něho, byly z pevného staviva. Domy tyto bratrské staly se počátkem nové ulice, jež měla Krasno s Meziříčím spojovati. Pro nový ten druh stavební založena byla i obecní cihelna. — Výminkou poblíž Meziříčí mimo bratrské domy postaven i jeden občanský zděný grunt. Vít Omasta prodal grunt za 500 j. m. p. Bernardu z Žerotína r. 1580. Tato na Krasno neobyčejně veliká kupní cena ukazuje, že to byl dům zděný. Ostatní domy „na Krasně“ zůstaly však dřevěnicemi.

Některé dřevěné domy zachovaly se v Krasně až na naše doby. (Obr. 12.) Stavení obytné bývalo štítem obráceno „na Krasno“ čili „na obec“; uvnitř byla veliká světnice se 2 okny, vedle komora s malým oknem na šatstvo a stravu. Do světnice se vstupovalo ze síně, vedle níž byla kuchyně. Za síní a kuchyní byla konírna a za ní chlévy pro dobytek hovězí. Do konírny vedly malé dvéře i ze síně. Ve světnici byla černá kachlová kamna s troubou a vedle kamen pekárna. V kuchyni bývala pec „na vidlice“, t. j. hrnce s vařivem stavěly se do ní pomocí videl, kotel na smažení trnek (vaření povidel) a na prádlo; zde bylo také malé, jen na třísky a „korunky“ (kůry stromů) zařízené ohniště, na němž nebylo více místa než pro rendlík nebo nějaký hrnek. — Kuchyně byla zděná; ve zdi byly dvě „čelusté“, otvory do ohniště, jimiž se otápěla kamna a pekárka (pec) světnice.

Nábytkem světnice byly: stůl o 4 nohách, na soustruhu pracovaných. Ten stál v úhelním koutu světnice a při něm 2 lávky; též u kamen 2 lávky; 2 židle čili stoličky; 2 postele a, kde byly malé děti, tedy i kolébka. Na stěně v koutku naproti stolu visela „lištva“ jedna, druhá u dveří; na nich byly za příčkou po délce lištev postaveny talíře a na dřevěných „klínkách“ pod příčkou lištvy visívaly pěknější hrnky; na stěně k ulici býval řezbovaný kříž a po obou stranách jeho obrazy svatých. V komoře stával šatník (almara) na šaty mužovy a truhla na šaty ženiny; často mívali „truhly šatní“ i na „hůře“ (půdě).

Stavení obytné a s ním spojené chlévy tvořily pod jednou střechou jednu stranu gruntu. Stavení bylo sroubeno z klád přitesaných; uvnitř světnice byly stěny „umšené“ (spáry mezi kládami byly mechem vyplněné), hlinou umazané a vylíčené. Hořejší klády vyčnívaly ven přes stěnu — „bundtrámy“ —; nesly „tlo“ čili „poval“ světnice a střechu. Štít stavení, oddělený od stěny

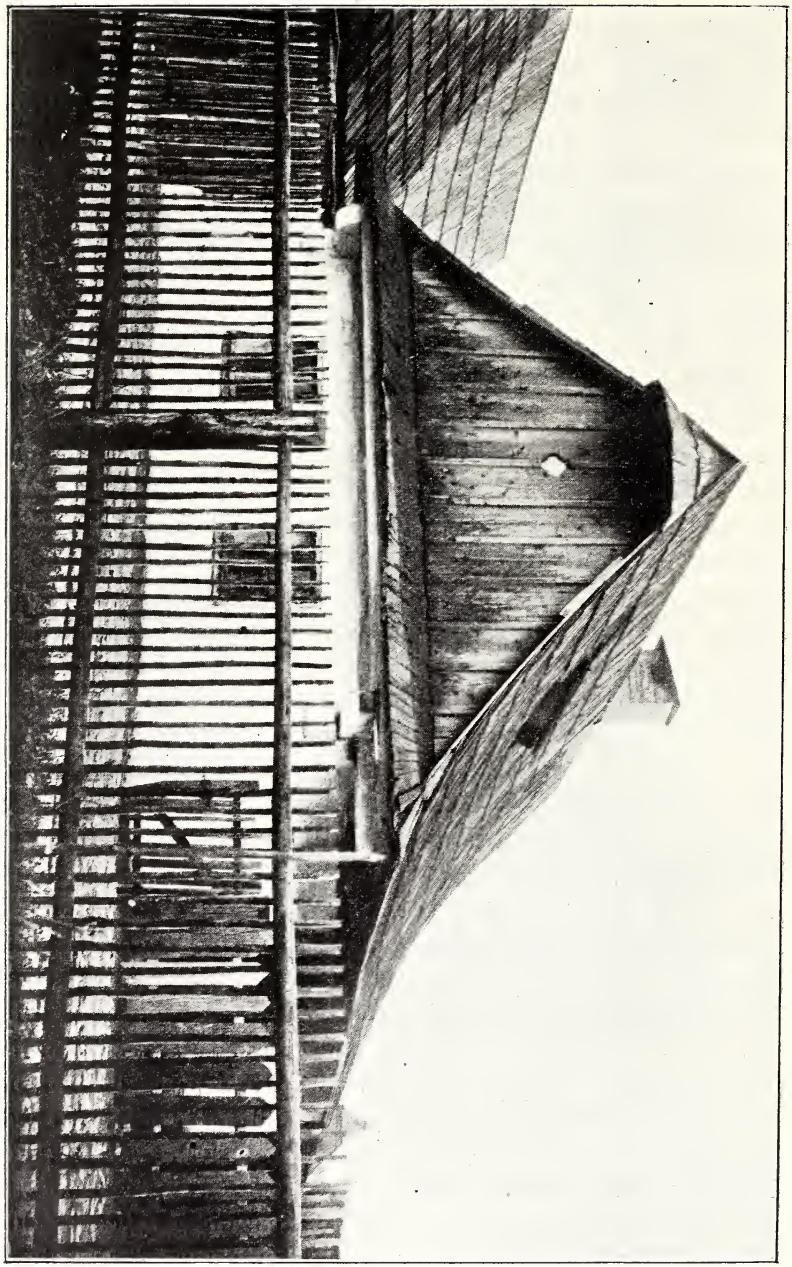

Obr. 12. Chalupa maloměšťana v Krasně.

světnice „nádmětkem“ šindelovým, byl ze svisel — desek kolmých; dvě díry ve svislách (místo oken) na hořejší části štítu propouštěly světlo na hůru. Vrchol štítu — na konci kalenice — ozdoben byl „šopkou“ šindelovou; chránila svisly štítu před deštěm, jako nadmětek kryl klády zdi, zvenčí neomítané. Na deskách pod šopkou čili na „bedně“ (dno deskové) byly nápisy. Na př.: „Tento grunt postaven jest l. P. 1756 s pomocí Boží.“

Dvůr uzavřen byl na Krasno dveřmi a vysokými vraty vjezdovými; k nim, obydlí naproti, přistavěna byla „kolňa“. Konírně a chlévům naproti byla nižší kolna ve dvoře; nechyběl ovšem též „pícník“ na trávu. V kolně této byla ovčírna a chlévky pro dobytek černý; při ní byl též „sousek“ čili „plevňa“; pod plevní nacházel se nehluboký sklep, v zimě na zemáky a v létě na mléko. Obě kolny byly druhou stranou gruntu.

Zadní část dvoru uzavírala stodola; skládala se z mlatu, ze slínu ubitého, a po obou stranách byly přístodůlky; nad humnem čili mlatem byla vyšší a nad přístodůlky „pjatra“ nižší. Za stodolou prostírala se ovocná zahrada a v ní ohražená zahrádka na petržel, okurky a salát. Uvnitř dvoru byla studně na „okov“, až 5 sáhů hluboká; okov visel na „řetazi“ provazem prodlouženým, jenž se ovíjel na válec „hřídel“, kolem rukou za „špice“ a nikoli klikou otáčený. Každý dům v Krasně míval vlastní studni, z nichž však vážili vodu ponejvíce nikoliv okovem, nýbrž bidélkem s „klukou“ železnou na putynku.

Na „hůře“ bývaly truhly a „kadluby“ lípové na zrní a truhla „stravní“ na mouku. Soukeníci mívali na hůře „šlahornu“ na „šlahání“ (bití) vlny a kolovraty na její předení. Půdy nad chlévy bývaly mazem vymazány a nad ním listí nasypáno, aby pícování pára z chlévů nekazila; jiné pícování bývalo nad kůlnou a stodolou.

Střechy dobou pozdější bývaly vesměs šindelové; vrchnost v XIX. stol. doškových již netrpěla. Dvéře domovní a vrata hospodářských staveb neměly zámků; zavíraly se toliko na petlici a „hašpu“. Nad šopkou domů hospodářů katolických býval vztýčen dřevěný křížek a na domech evangelíkův obraz kohouta.

Dřevěné domy při všem nebezpečí ohně trvaly i na 200 let (tak zobrazený zde selský dům v Křivém stojí již na 200 let.) (Obr. 13.) Na bedně šopky chaloupky v Krasně čísti jest nápis: „1751 Martin Malík“ (postavil). Bývalať každá bedna letopočtem a jménem,

ale některá i průpovědmi popsány. Tak na chaloupce v Krasně z XVIII. stol.: „Rač mi dáti v něm zdraví a štěstí po všechna léta a po smrti život věčný: vitam et coronam. Amen.“

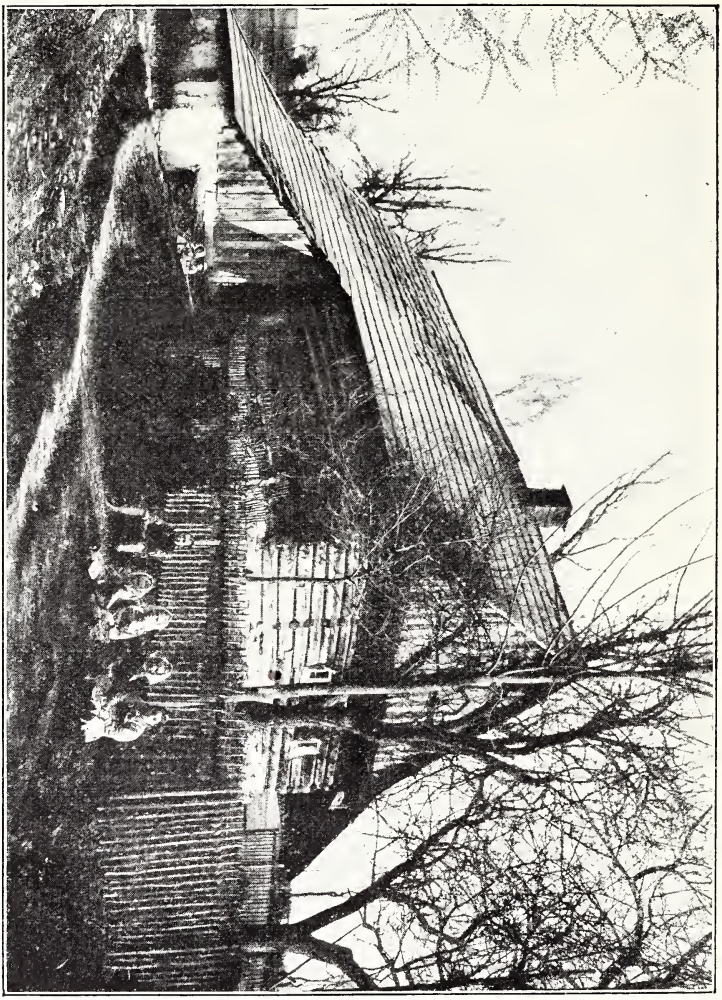

Obr. 13. Selský grunt (chalupa) v Křivém.

Pro případy ohně vyhlásila zemská vláda r. 1787 řád hašení ohně. V letech 30tých min. stol. byly domy v obcích okresu našeho přehlíženy. Při tom nalezeny při větší části stavení, zvláště na pasekách, komíny dřevěné; v některých domech ani

takových nebylo. Zděné pak komíny stály jen na trámech a nad střechou nebývalo předepsané výšky; zakryty byly dřevěnými stříškami. Vadnými byly v takových komínech shledány též díry na tyče, na nichž se udilo maso. Vrchnost nařídila všude komíny zděné a odstranění ostatních nedostatků, hrozic pokutou 1 R do obecní kasy.

Hospodářským nářadím popisovaného gruntu (většího — krasenského) bývaly 2 vozy s potřebnými deskami na vyvážení mrvy, se žebřinami a fasuňky, pluh s železnou radlicí a dřevěným „plazem“, dole okutým; plužní „kolca“ (kolečka); brány, po 4 „pobránkách“ s železnými hřebíky. — Ve stodole mimo cepy a věječku stával fukar na „cúdění“ obilí — v XVIII. stol. v Krasně méně známý — a „řídčice“: dle upotřebení svého zvané „ohrabečnice“ prašná a koukolná, jež bývaly z lýka pleteny v Zubřím a v Zašové.

„Valné“ vozy během XVII. stol. v Krasně vymizely. Nastaly již železné „lušně“, osy však bývaly ještě zcela dřevěné; sluly takové vozy „dřevňáky“.

Domy zděné zůstaly obráceny štítem trojhranným na obec. Týž přepažili nahoře římsou, tak že vzniklo náhradou za bývalé šopky místo pro obraz oka Božího a j.

B. Domy měšťanů pravovárečných v Meziříčí. V Meziříčí bývaly před požárem r. 1607 měšťanské domy asi též většinou ze dřeva anebo aspoň podloubí jejich, jak ještě v min. stol. taková při domech uličňanů bývala. Nové domy a podloubí jejich byly již stavěny z pevného staviva. Podloubí na náměstí a některých domů v ulicích byla krásně klenutá. Podsíní větších domů vedl průjezd z náměstí na dvůr. Dveřmi z téže podsíně vcházelo se do nálevny, ježto domy na náměstí a též některých uličňanů byly pivovárečnými. Při menších domech bývala z podsíně toliko chodba na dvůr, dosti nízká, nad ní bývala podobně dlouhá i nízká ložnice podél nálevní světnice, z níž chodby vedly do ložnice.

I tyto nálevny některých domů byly klenuté. První patra domů na náměstí, dílem obydlí, dílem sýpky, pocházejí snad též z doby po zmíněném ohni. Pro pivo a víno byly ve všech domech důkladné sklepy; nálevny pak mívaly v koutu při vchodu „šenktyš“ opatřený potřebami nálevními.

V XVII. stol. zápisy o kupech domů pivovárečných ještě pořád mluví o „pivovárcích, pánvech na vaření piva a lískách“ z proutí pletených na sušení sladu, což snadno k požárům příčinu dávalo; pročež i p. Bernard ve svém zřízení městském poručil, aby každý sladovnu v domě svém zaklenutě ozdil. S domem bývalo prodáváno i nářadí šenkovní: „šenktyš“, buben (snad na nádobí nálevní), koryto pod achtelemi, kadečky, v níž se „achtele (na víno) umývají“, nádoby mázní, žejdlíky, achtele a j.

C. Nábytek domovní. K nábytku náležely stoly, stolice dlouhé a malé na zeleno, bílo atd. natřené, almary domovní na šaty chodící a odívací, truhlice, lože s šaty ložními čili pernými. V XVIII. stol. mívali někteří bohatší měšťané meziříčtí židle s řezbovanými lenochy a žíněnými polštáři; truhly a lenochy židlí dřevěných bývaly též vykládané černými a žlutými dýhami. Ozdobou světnic býval kříž a sošky svatých, z dřeva řezbované, obrazy na skle malované a od konce XVIII. stol. též olejové obrazy rodičů v kroji soudobém.

K nářadí kuchyňskému náležely: rožeň, rošt, celbraty, obracadla na pečenky, sekárky, váhy, lojíky, měděnice, měďáky (kamnovce), mísy (veliké, prostřední a malé) a talíře cínové, nečičky atd. Jako pak na vsi selské chalupy v „izbě“ měly „kotel“ železný při peci (kamnovec) a v síni měděný na prádlo a smažení trnek, tak náležely též do nářadí kuchyně měšťanské.

Každý dům míval k obhájení města i zbroj domovní: ručnice dlouhé i krátké, šavle a rapíry, jež spolu s domem bývaly děděny neb kupovány.

D. V zdravotním ohledu jest podotknouti, že v domech chudších světnici ujímají značnou část prostoru pec a kamna, obyčejně čtvrtý díl. Výška světnic na dědinách jest arci rozdílná; na 200 let starý grunt v Křivém má jizbu výšky 2·3 m; chaloupka (menší statek) na př. v Hrachovci 2·2 m výšky, včelín tamější, asi před 60 lety stavěný má 2·35 m (obr. 14.); zemanství z téže doby na Brňově 2·35 m (obr. 15.). Plocha podlahy „izby“ této paseky obnáší 32 m², vedlejší světnice výměnkářské 16 m²; okna paseky jsou na jih a západ, tak že příbytek má světlo po celý den.

Úpravu venkovských statků znázorňují plány 4 větších statků v okrese. (Obr. 16.)

Obr. 14. Včelín v Hrachovci.

6. Kroj našich předků v městě i na dědině.

Málo zpráv nám zachovaly naše knihy purkrechtní o tom, jak se předkové šatili a co ozdobným pokládali. Rozeznávali šaty chodící a ložní čili perné. V dědictví nějakého sirotka v Krasně ze XVI. stol. jmenují se kožich, sukně červená, šuba, plášť, saksík šamlatem pošitý, čepice mužská, kunami podšitá, letnice (letní sukně) muchýrová, letnice tykytová, životek damaškový a jiné šaty drobné. V pozůstalosti Tomana Dubského ve Mštěnovicích zanechány byly r. 1580 4 plachty konopné a 3 koudelné; kasánek 10 i s černou, sukně 1 dyková, plášť ženský 1; kabátek atlasový, roušek 4 bavlněné a lněné všechny; konopného plátna 28 loket, též tlustého 23 loket.

Se jmény v Mštěnovicích uvedenými neshodují se úplně jména oděvu ženského v dědictví mlynářky na Hrubé Lhotě r. 1847. Zanechala šubu, 2 lajblíky, 2 kordulky, 2 šorce, 2 plachty, 2 fěrtochy, 9 šátků, 2 páry punčoch, 3 rukávce, jedny střevíce a jedny papučky. V našich starších rejstrech pohřešují se jména: lajblík, frýdka, kordulka, šorec a fěrtoch. Snad v XVI. stol. těchto jmen neužívali a poznali je teprve obchodem: pocházejíť z němčiny a kordulka z latiny.

Kožich byl důležitou částí také oděvu ženského. Pozůstalost z r. 1637 počítá kožich šamlatový za 6 R; jinde poroučí fojt děd, aby syn fojt „vychoval Aničce volka na kožich“; mívaly fojtovny dlouhé kožichy beránčí, župicím podobné a kožešinou dražší lemované.

Ženské oděvy v městech byly též: kabátek, saksík (mentlík), kožich, rukavice, klobouky a kloboučky, kolárky míšenské (nákrčníky?).

O oděvech mužů poučuje nás inventář po pasekáři, r. 1848 zemřelém; zůstaly po něm: plášť, halina, lajbík, bruclek, dvoje nohavice (kalhoty), 2 košile, dvoje papuče, spenzr, klobouk, šátek na krk, pár botů. Boty zmiňují se v Křivém již počátkem XVII. stol.

V obou městech jmenují se dobou starší pláště černé a tmavozelené, šuby, župice na př. modré, kabáty šamlatové (s knoflíky stříbrnými), kožichy, kabáty kožené (nejspíše pro muže ve zbrani.) V XVIII. stol. nosívali muži punčochy a střevíce, vlasy pudrované a v lelík upletené; ženy mívaly čepce, zlatem a stříbrem tkané.

Látky oděvu mimo plátno jmenují se: sukno (na zeleno, modré čili blankytné, bílé čili albové), vlčík, šamlat (látka z velbloudí srsti) aksamit, damašek, tykyt (taffet), karamzin, muchýr (mohair) atd. Barvy byly ještě mimo jmenované r. 1647 lazurová

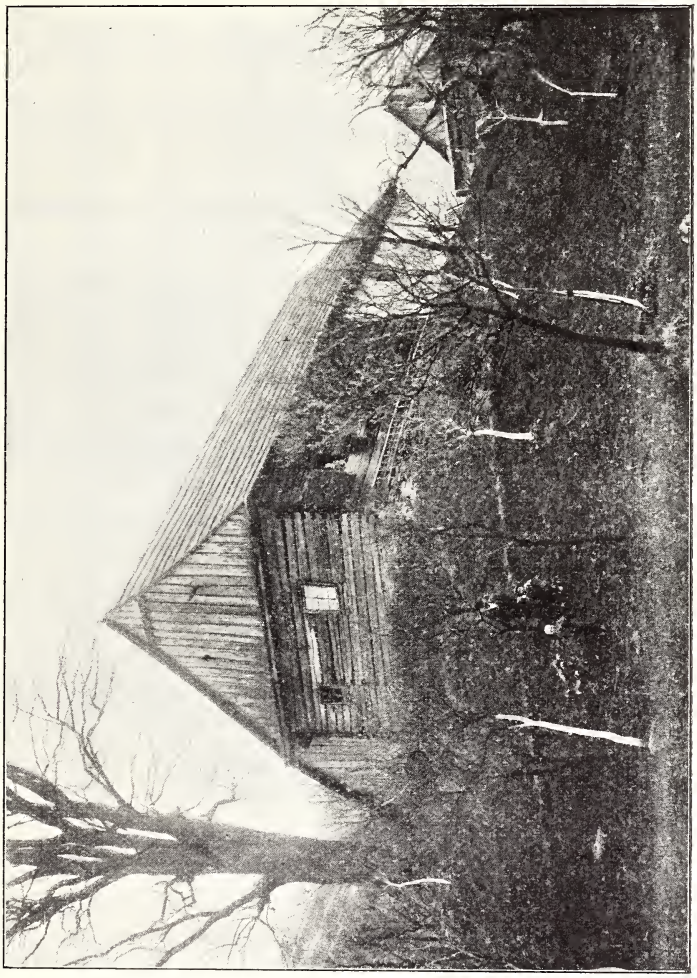

Obr. 15. Zemanství v Brňově.

a červená karmazynová; ženské oděvy bývaly též „květované“. Kdy vyšívání valašské (viz Sb. II.) započalo, nelze určiti.

V městech mívali též veliké množství ubrusův, tenkých i tlustých, a ručníků.

Šaty ložní na dědině „s jedno postlání“ jmenují se následovně: 3 peřiny a prostěradlo. Šaty ložní v Krasně byly snad bohatější; jmenují se vrchní a spodní peřiny, prostěradlo a povláčky.

Rozlišovaly se kroje údolí Rožnovky a Vsetínky, jakých národ ještě v první polovici XIX. stol. hojně užíval, dosti nápadně, mužský střihem i barvou. Župice zelené ovládly v údolí Rožnovky, haleny hnědé a bílé, ale bez slováckého čtyřhranného límce (cimbálu) v údolí Vsetínky. V okolí Meziříčí nosívali mužové nohavice a špenzry ze sukna tmavomodrého až fialového, brunclek ze sukna hřebíčkového (pivoňkového), jak je popisuje okres Rožnovský.

Také čepce vdaných z Rožnovska rozšířily se na Meziříčsku. Mřežky k nim kupovaly zde od vyšívaček z Rožnovska: ze Zubří, Rožnova a z Bečev. Mřežky tyto rozšířily se i v údolích Vsetínky, Ratibořky a Bystřičky. Jsou tedy čepce se zoubky velikými, jež bývaly prve delší a širší než nyní, význačny pro střed Valašska (soudní okresy: Meziříčí, Vsetín a Rožnov).

Předěl vod Oderských a Dunajských je zároveň hranicí mezi krojem rožnovským, kravařským a lašským. Farnost lešenská již v kroji velmi se blížila Kravařsku, najmě čepce vdaných, zvané „karkule“, byly kravařské, jež měly okraj čelní drobnými zoubky vyšívaný, kdežto čepce Valašek mají mřežky s velikými zoubky (coky). Vyšívání mřežek valašských bylo dobrou pomocí na výživu. Sbíráním výšivek pro národopisnou výstavu v Praze r. 1895 nabyly valašské čepce, jež již byly namnoze ženami odkládány, nového rozšíření. Mladí muži sami dbají, aby ženy jejich je nosily na rozdíl od svobodných. Ovšem že nyní nahrazují mřežky vyšívané mřežkami háčkovanými, lacinějšími sice, ale též úhlednými.

Jako měšťané naši šatívali se nikoli krojem valašským, nýbrž dle módy měst jiných jej měnili, tak opustily naší dobou také dědiny okresu svůj valašský kroj a odívají se po poloměstsku. Že tím nezbohatli — vytýkáť se kroji národnímu stále drahota — je zřejmo z nábytku domovního: stůl v rohu světnice, jedno lůžko, lávky podél zdi stolu a okolo kamen, jedna neb dvě židle: toť vše (na př. v Jarcové).

7. Strava a nápoje předků.

a) V městě. Pokrmem za nejstarších dob bývalo, co poskytl vlastní chov skotu, bravu i pernactva. V prvních dobách měl

každý občan meziříčský a krasenský nějaké pole, jež k jeho domu náleželo neoddělitelně, a přikupoval si dle možnosti též pole a louky „svobodné“, jež volně mohl odprodati.

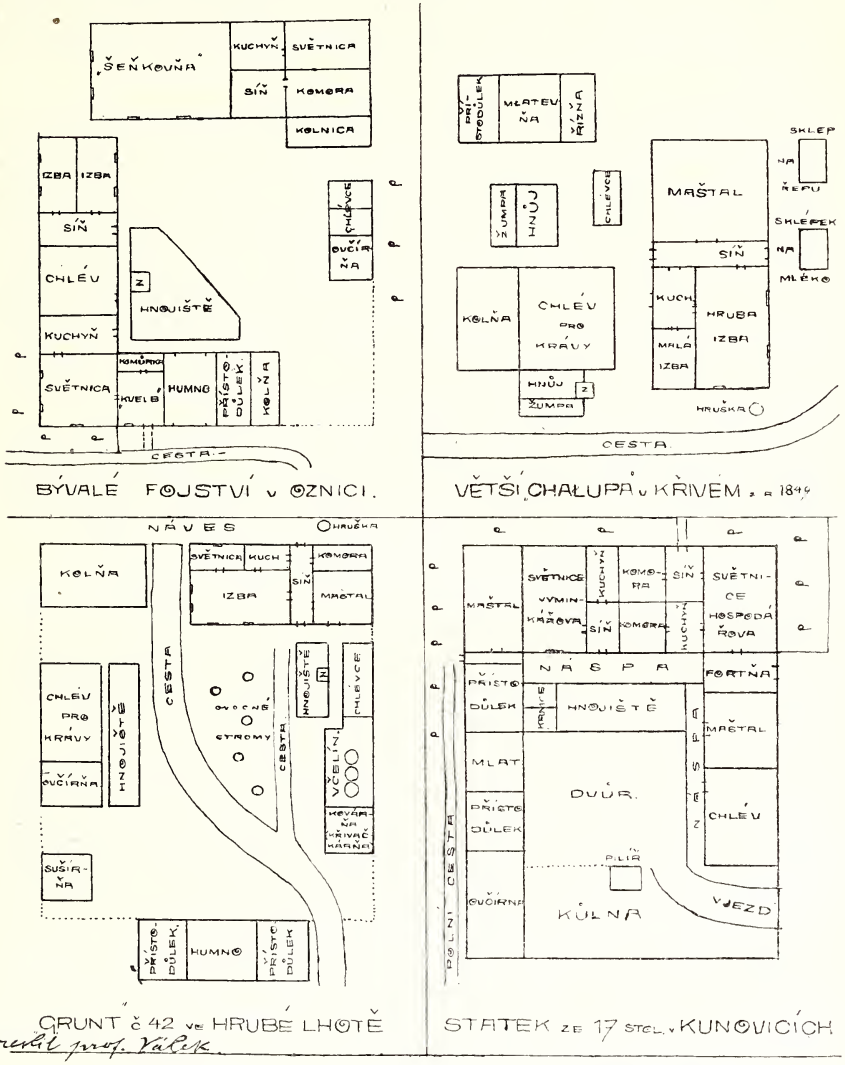

Obr. 16. Plány 4 větších statků v okrese Val.-Meziříčském.

Později hospodářství rolnické obou měst nestačilo k výživě četných rodin řemeslnických, jež se jim ani nemohly zabývati. Vznikly tudíž v obou městech též živnosti pekařů a řezníků.

Již r. 1593 se píše v purkrechtní knize krasenské: „jakož z dopuštění božího jatky, kteréž předešle v Krasně byly, voda pobrala, prodali jsou řezníkům obec Krastenská kus místa pro 14 jatek.“ — Zřídili je mezi ulicí Zašovskou a náměstím krasenským; byly pod jednou střechou, společnou chodbou rozděleny a trvaly do r. 1879.

Důležitou potravinou bylo maso ovčí. Ještě v první polovici min. stol. mívaly grunty krasenské o 14 měřicích po 8—10 ovcích. V meziříčských knihách purkrechtních o ovcích řeč nebývá, tím častěji však v dědinských. Maso skopové bývalo v domácnostech nakládáno do „laku“, tak že od podzimku do léta na vaření z něho brali. Do roku bývala aspoň jedna ovce zabita pro dům. „Rozrok“ dávala ovce jehně, která dvě, bývala dlouho pečlivě chována, až se „vysloužila“. — Ježto r. 1588 se též o „kožichu králíkovém“ píše, pěstovali nepochybně též králíky.

Na mletí obilí míval snad i měšťan svůj mlýnek, jako vesničané posud mají. Pro pekaře však bývaly též vodní mlýny. Meziříčí a Arnoltovice prodávají se r. 1396 i s „mlýnem“; na vesnicích v údolí Rožnovky bývaly mlýny výsadou fojtů.

Obilí z kraje ani za dřívějších dob nestačilo. Bylo kupováno na Hané, najmě v Hořešově. Tak i vrchnost dle účtů z r. 1745 koupila v Holešově, v Přerově a Tovačově 1130 měřic ječmene na slad, v Meziříčí jen 241, a prodala toliko 12 měřic pšenice a 17 ječmene a tolik též pohanky.

O jiných potravinách máme zprávy velmi řídké. Při jednom gruntu v Krasně jmenován i haltéř. R. 1621 účtuje občan obci Meziříčí vydání za „panské ryby, za sýry, brynzu a husy“. Byla to útrata na výživu p. „leytenanta“, na nějž dle téhož účtu „vína se vzalo za 6 R“.

Občané mírný způsob v jídle zachovávali, ježto na př. „sirotku Anně“ z peněz sirotčích na „svatební veselí“ toliko 6 R bylo vydáno a to z gruntu většího, za 420 R prodaného; jiná svatební veselí bývala ještě levnějšího nákladu.

Zajímavé poučení v době hladu (r. 1772) vydalo mor. gubernium, jak prý „pokrmem z 1 libry mouky a 8 lotů másla připraveného, ve Francii 6, v horských pak krajinách rakouských 3 dospělé osoby se nasytí, přidá-li se jen něco málo chleba“. Byl tedy lid francouzský ještě mírnější než v obou Rakousích.

V Meziříčí zmíněni jsou také cukrář a pernikář; i v Krasně byl cukrář. Že v domácnostech sladili potraviny, smíme dle hojného chování včel souditi.

O nápojích opojných, pivě a víně, purkrechtní kniha zmiňuje se dosti často. Bývalo někdy ze závdanku něco spláceno „na dluh za víno panské i obecní“. Při kupech pak domů velmi často ze závdanku něco vydáno bylo za „víno obecní“; zdá se to býti výloha buď na litkup, buď jak v dědinských knihách při prodeji gruntů obyčejně zaznamenáno bývá, vydání na „pivo svědomé“. Někdy jmenuje se i pivo „opavské“ a „těšínské“; nápoj pálený zřídka se připomíná. Hostince stálé, zájezdné, byly snad jen 2 v Meziříčí a „šenk panský“ v Krasně.

Bránila nestřídmosti také „Zřízení“, p. Bernardem z Žerotína městům našim daná.

Byl však i dorost městský pro střídmost vychováván. Cechovní artikule nařizovaly tovaryše, „kteří by se přepili, kázni (vězením) a pokutou 2 gr. bílých trestati“. Tudíž zřídka kdy dluhy větší za nápoje v purkrechtní knize jsou zapsány.

b) Na venkově. V pokrmu musil se venkovan spokojiti ještě více než měšťan s tím, co poskytl dům a vlastní pole. Vedle obilí tvrdého: rži, ovsa a suržice, jichž bývalo užíváno na chléb, klidili z pole něco pšenice a ječmene. Častěji se jmenují: pohanka, bér, proso a hrách, jež dříve nahrazovaly pokrmy bramborové; pohanku a hrách sela i vrchnost. Rovněž často se jmenují záhony na zelí a řepu, někdy i na mrkev. V letech neúrody byl pečen chléb i z mouky ječmenné a vičné. Na trhy plodin polních z okolí málo přicházelo, častěji se však čte o dluhu na obilí buď obci neb vrchnosti, najmě na osev; někdy tedy nestačilo rodině ani to, co pole dalo. Tak na př. rolník z Křivého koupil r. 1587 v Meziříčí na trhu měřici rži za 18 gr. a od J. m. pána pohanky za 2 R.

Nazýval-li rolník valašský obilí vděčně „zbožím“ a chléb „darem božím“, nazýval dobytek velmi dobře „statkem“. Byl mu kůň pomocníkem v robotě a kráva i ovce poskytovaly nezbytné mléko, máslo a sýr. Tudíž sedlák choval i několik koní, krav pak ovšem ještě více. Byl to však statek nízký a chudý v porovnání s nynějším. Každý selský grunt míval i dobytek černý, někdy i několik kusů, najmě na fojtství, a drůbež. Než

pro sebe toho rolník asi málo požil, ježto do roku zabil jednoho vepře a mastnotou z něho upravovali si jídla po celý rok. Z drůbeže odváděli v některých vsích každoročně vrchnosti půl husy, ve všech však slepice a vejce, z těchto i desátek faráři. Většina „pernactva“ byla donesena do města na prodej, jako doposud. Nějaká část dobytka byla příminkou gruntu (fundus instructus) při proměně buď prodejem neb dědictvím.

Pivo bývalo oblíbené v XVI. a XVII. věku. Při koupi domu bývalo dáváno pivo „svědomé“ úřadu a svědkům stranami smlouvajícími. Než čte se dosti často též o víně a v XVII. stol. zaznamenány jsou i dluhy za gořalku obyčejně u židů, již měli v Meziříčí a Krasně palírny najaté.

Na veselí svatební své sestry vydal sice r. 1623 fojt střítežský 12 R, ale sedlák veselský nařizuje v poručenství zeti svému, aby sirotkům na jejich svatební veselí „položil chleba a soli, na tom aby přestali“.

8. Lidová mluva okresu valašsko-meziříčského.

Mluva okresu valašsko-meziříčského není rázu jednotného. Jádro okresu tvoří nářečí středobečevské,[1]) z něhož však jest vyloučiti mluvu měst Meziříčí a Krasna, kterážto místa tvoří uprostřed nářečí středobečevního různorodý ostrov.

Mluva tohoto ostrova liší se od okolí naprostým nedostatkem dlouhých slabik, kteryžto rozdíl tím více bije do očí, ježto v okolí bezprostředním vyskytuje se kvantita nadměrná i co do počtu i co do délky trvání dlouhých samohlásek. Mimo to hojněji vyskytá se v něm přehláska *a—e, u—i,* u sloves tř. III. a IV. a u slovesa *věděti* přípona *—iju* proti středobečevskému *ia:* slyšiju, zvoniju, viju a pak mocnější vliv jazyka knižního.

V osadách na pravém břehu Bečvy Vsacké, jakož i po obou březích Bečvy Rožnovské jeví se již pozvolný přechod k nářečí rožnovskému. Rozdíly ty jsou namnoze rázu jen kvantitativního. Tak na př. dloužení *e* v příčestí minulém činném ve všech rodech a obou číslech: *uměla, prśélo, slyšéli, měli, chcély,* kdežto jinak v nářečí středobečevském je toliko v rodě muž. sing. dlouhé *é:*

[1]) Podrobný popis a rozbor nářečí středobečevského obsahuje monografie „Popis atd.“ dra. Ant. Kašíka, uveřejněná v Rozpravách české akademie.

uměl, uměli, pršelo. Dále dlouhé *é* v 2. a 3. os. plur. času přítomného: *budéme, chcéte, jedéte;* ve kmeni: *léží, létí; o* v *hóří, hóre; u* v *mlúví, múvá.* Toto dloužení v osadách přechodních není důsledně prováděno; často vyskytují se vedle sebe tvary se sdlouženým a s krátkým *e.* Dále k Rožnovu (Veselá, Střítež) lze znamenati také v gen. plur. dlouhé *é*: *okén, ovéc;* pak podružné *e* ve slovech: smrek, pohodelný a j.

V severní části jeví se opět přechod k nářečí starojickému. Jest to zvláště hrubší výslovnost tvrdého *l* (směrem k Hodslavicím, kde se už *l* obaluje); genitiv pl. u subst. na *—ch: sedlákuch, holubuch, konich, rolich, dnich;* nom. pl. vzoru „chlap“ na *—é: holubé, voľé.* Jsou to zejména osady: Jasenice, Perná, Vysoká.

Osady: Kunovice, Police, Komárovice, Kladeruby patří zřejmě k nářečí kelečskému.

Ukázky z „Popisu a rozboru atd.“

O zbójníkoch.

(Ukázka nářečí středobečevského: Bránky.)

Moi maměnka[1]) nám to vykládali. Ale toš sa to mělo stať — počkajte, jag byh vám to řekla — toš to byli moího staříčka staříček.

Toš oni byli z Kunčic a byli velice bohatí. Tož na ňe skazovali zbójníci, že si na tý peníze příjdú. Tož oni pravili, aby enem přišli. Toš tí pekňe přišli. Měli krpce na nohách, jak to nosá Slováci. Toš tý krpce vyzuli a dali na pec. „Fčil si posedajte za stůl!“, pravá staříček a šli ven a přinésli pyľnú opálku peněs a vysypali ih na stůl přet tý zbójníky. „Toš fčil si berte!“ A tí nemohli ani žádný síhnúť rukú.[2]) Toš tí staříček popadli tatar a jag ih řežú, tag ih řežú. A tí ven bes tych krpcú a venku mrzlo aš fičalo tak a krpce ostaly na peci.

---

[1]) Pravopisu užívám důsledně fonetického. Měkkost označuji na souhláskách, nikoli na samohláskách následujících z toho důvodu, že by se často na samohlásce setkalo označení měkkosti s označením délky. l měkké označuji l' vyjma před i, kdež jest vždy měkké l'; l tvrdého neoznačuji. Dr. A. Kašík.

[2]) Sáhnouti rukou = vztáhnouti ruku. Staříček zbojníky začaroval, proto tito nemohli dotknouti se peněz.

Jména a příjmení.

Lid valašský mluví květnatě a obrazně. Mluvíval i jemně a laskavě, jak zdrobnělá jména křestní v starých rejstrech dědinských nasvědčují: Anička, Mařinka, Zuzka a j. Ovšem naskytají se i jména hrubě znějící: Dora, Lida, Kača, Maruša, Marína, Jura atd.

V XVI. věku nebývá ještě mnoho příjmení zapsáno; dědic neb ukupitel gruntu uvádí se jen jménem křestním. Příjmení zastupuje křestní jméno otce, na př.. „L. 1591 koupil Jan Adamův grunt po otci svém atd.“ (Týž Adam nazýval se zase po otci svém Adam Ondrůšův.)

Na Hané užívá se zhusta jak povědomo za příjmení příčestí minulého činného na př. Navrátil atd.; příjmení valašská těchto příčestí neznala; teprve později se naskytají nepochybně při rolnících přibylých z krajů jiných. Hojně najdeš místo nich v rejstrech nejstarších jména na př. podle rostlin: Kopřiva, Kapusta; podle rodiště: Táborský, Veselský; podle národnosti: Švejda, Němec, Charvát; podle zvířat: Žabka, Karas, Liška; podle křestního jména: Blažek, Vítek, Vávra, Mikulka; podle vlastností: Chlubný, Šilhavý; podle předmětů: Mýdlo, Huňák, Nohavica, Kozub, atd. Z přízvisk asi vznikla: Kalimléko, Suchomel, Hrkodaj atd.; neznámého původu jsou: Bechný, Fagoš, Folta, Lošák, Turza, Vanduch, Velurný, Žamboch.

Jména bývala oblíbena, jak známo, biblická Starého i Nového zákona: Adam, Dobiáš, Daniel a j., Jakub, Jan, Petr, Pavel, Ondřej; jména žen: Anna, Maria, Judita, Zuzana atd.; často čteš i jména světců a světic národních: Lidka, Václav, řídčeji Cyril, a světcův národu od stara známějších: Mikuláš, Jiří, Martin, Valentin; souviselo to asi s počátkem a koncem prací polních — Jiří (jaro), Jan Kř. (léto) a Václav (podzim).

O dnech známých světců vyrovnávali poddaní mezi sebou své peněžité pohledávky.

9. Mravy.

Zemské i manské knihy půhonné a soudní ukazují, že také v našem kraji býval někdy rušen dobrý řád a spravedlnost.

Veliké pohoršení v kraji způsobil počátkem stol. XIV. spor, jejž měl Jiří z Arnoltovic, maršálek biskupský, Bohuslav z Krasna a bratří jeho s pány Bludem z Trnavy a Heymannem z Příbora. Tito loupežemi kraj znepokojovali a hranice panství Krasenského a manství Arnoltovického poškozovali. — Stalo se i pohoršení ještě větší, když manové Mikuláš, Jenčo a Franko, držitelé Choryně, synové Jana z Loučky a synové Theodorika z Bránek povstali následkem zmíněného sporu proti lennímu pánu svému kn. biskupu Janu, a když v odboji tom násilně na obou stranách, tam statky biskupské a zde jeho protivníků, byly poškozovány.[1])

Kníže biskup ustanovil r. 1307 soudce rozepře a nařídil jim, aby „na Boha pamatujíce spravedlivě při rozsoudili“; také sám nepřátelům svým odpustil, ale mravy a právní cit lidu byly přece již poškozeny, ježto spolu se svými pány sporu a násilí se súčastnil a spolu také škody utrpěl.

Rytířské turnaje podněcovaly také chtivost bojů, jimiž svárlivost lidu byla podněcována. Páni z Kravař, jimž Rožnov a Meziříčí náležely, válčili s pány ze Šternberka na Lukově a Dřevohosticích, až markrabě Jan r. 1372 jim rozkázal pokoj zachovávati, ježto svými zbrojnoši „jejich útoky a bodáním“ už mír v zemi ohrožovali.

Veliký zločin, ale jediný v našem okolí rytířem spáchaný, ukazuje žaloba pro vraždu na biskupském manu Janu ze Špiček, spáchanou r. 1370. Vdova po něm pozůstalá žalovala totiž kn. biskupu Janu, že Svrč ze Zdounek, pán na Malhoticích, se svými pomocníky přepadl a zabil muže jejího ve „vlastním domě, kde měl užíti klidu a pohodlí“. Kn. biskup nařídil, aby manové Šebor z Podolí a Adam z Loučky jej zajali, kdekoliv jeho by se zmocnili, a před soud biskupův do Kroměříže přivedli.[2])

Takové nerytířské skutky pánův, války husitské a 30letá arci kazily mrav lidu velice. Není divu, že se dočítáme v dědinských rejstrech Zašové o zavraždění Matěje Bezděka, když o jarmarce v Krasně se svými přáteli víno popíjeje do hádky s nimi se dostal (r. 1649), anebo když nám vypravují o loupežích.

V ohledu pak pohlavním přísná mravnost panovala. Není v rodinách našich panských zaznamenán žádný případ manželské nevěrnosti.

---

[1]) C. D. VI. 7. [2]) L. II. 42.

Ale dobrý příklad rodin šlechtických pohříchu nebyl vždy následován také mládeží lidu. Prohřešení svobodných osob církev — zvláště Jednoty bratří nevyjímaje — i vrchnost přísně trestávala. Nebo i dívka rodu panského pozbyla práva na věno a statek otcovský, ztratila-li poctivost (F. Kameníček: Glossy k věnnému právu): tím méně toho promíjeli poddaným.

Velmi často se naskytají poklesky toho druhu v dědinských rejstrech. Za trest pozbývaly totiž padlé osoby podílu svého na penězích „področních“, jež po rodičích svých dostávati měly. Zhusta při posudcích našich osad peníze té neb oné osoby byly vzaty k „ruce panské“, právě tak jako po sirotcích sběhlých. Písaři rejster jmenují poklesky ty někdy bez obalu — jako v hněvu, jindy zakrytě — jako pro stud. Vzdělanci, jako měšťan Fučík, opisovatel důležitých listin, Meziříčí se týkajících, přísně a správně o nekázni a nemravnosti soudili; nazýváť Fučík „ohavností škodlivou: lid bez kázně, čeleď bez řádu, syna bez bázně, dceru bez studu atd.“ — Tak učila i Jednota bratří: „Bratří chtěli jen čistý život, bezpodmínečnou čistotu jak mužů tak žen, tvrdíce, že jen čistý život je důstojný člověka.“ (Přerovská Č. bratr. církev.)

Co se týká vraždy je dle našich purkr. knih zmíněný případ v Zašové téměř ojedinělý. Jediný také případ sebevraždy z dřívějších století zápisky knihovní nám sdělují o nějakém rolníku r. 1644: „Nápadník toho gruntu zlý konec vzal a díl jeho do důchodů J. M. Páně má se obrátiti.“ — Popravy matky, vražednice dítka, a zločince Řehoře sdělují účty města z r. 1640; o oběšení loupežníka vypravují rejstra brňovská r. 1739. Byl pro loupež oběšen, živnost jeho k ruce panské vzata a prodána. Že by něco z kupní ceny byly žena neb dítky jeho obdržely, není zapsáno. Bylo jim snad za zločin otců spolutrpěti.

Hrdelní právo majíc brávalo Meziříčí v případech zamotaných poradu nejprve v Hlubčicích a později v Olomouci, jejíž radu za své „starší“ si zvolilo r. 1565. Že přečiny a zločiny proti majetku přísně trestány bývaly, ukazuje odpověď z Olomouce o spáchané krádeži: „uznáváme, jestliže týž škůdce mnoho pokradl, což by přes 5 zlatých uherských (5 dukátů) stálo, tehda že má na hrdle a to provazem trestán býti; pakliby vše, co jest pobral, tak mnoho neučinilo . . ., nejprve vymrskán a potom vypověděn býti má. 14. febr. 1619“. (Prasek: Organ. práv magd.)

Také v tomto nešetření majetku cizího rytířstvo za svého úpadku lid pohoršovalo: man žaluje mana, že mu „loví ryby v Bečvě a na jeho honí“. — Mesempek káže služebníku, aby zapálil sousedu „obilé ve stodolách“ a pod.

S křesťanskou láskou k bližnímu spojovali předkové také družnost obcování. Z listin výsadních, Meziříčí se týkajících, vyčteš, jak majitelé Rožnova a držitelé manství okolních i s panoši a zemany okresu našeho přátelsky obcovali a v důležitých jednáních za svědky je volali, aby pečeti své k jejich přitiskli. Z matrik pak křesťanských je viděti, jak kmotrovstvím při křtech a svědectvím při oddavkách šlechtici kraje nejen sobě vespolek, nýbrž velmi často i některým poddaným svým posloužili; na pohřby na zámky i z daleka manové se sjížděli. (L. II., str. 314.)

Z občanských ctností chvály hodnou je věrnost a služby, jež někteří předkové urozených rodin, v kraji obývajících, prokazovali tu zeměpánu, tam biskupům svým, již osudy vlasti řídili. Manství našeho kraje bývala odměnou za služby biskupovi Brunonovi prokázané. Také zeměpánové odměňovali služby svých věrných pozemky (lény). Tak na př. markrabě Jan daroval Vokovi z Kravař, jinak z Fulneka, r. 1374 lénem pozemky v Krasně (viz tam).

Vyjma některé případy nepoddajnosti ke svému lennímu pánu, chovali se manové velmi uctivě a poslušně ke kn. biskupu olomuckému; scházeli se k němu na místa, kde v okolí jejich sídla právě za nějakým řízením meškal, na př. na Arnoltovice.

Že lásku k vlasti chovali, svědčí najmě obrana, jíž na př. proti Turkům hr. Petr od sv. Jiří se účastnil, docházeje v tom hojné podpory také svých poddaných v Meziříčí. (Viz list z r. 1502.) — Také později láska k vlasti předky zdobila. Když koncem XVIII. věku společná vlast rakouská „do nákladné války byla uvedena, aby zabezpečila všeobecný blahobyt lidstva a náboženství křesťanského proti národu skleslému v zuřivost a barbarství“, tehdy také šlechta kraje našeho věnovala státu jako dobrovolný dar, čeho si tehdejší císař a král František jen půjčkou na zemi přál dosíci. Byli to najmě hr. Ludvík z Žerotína, Leopold hr. z Lamberka na Loučce a sv. p. Forgáč, zeť Kaltšmídův na Choryni.

A sváděloli za války 30leté evangelické vyznání naše venkovany, že, pokládajíce Švédy za ochránce protestantů, potraviny

jim dováželi, mařili zase Meziříčané jejich podniky (r. 1643 u Helfenštejna) a pomáhali císařským. — Celé pak Valašsko, ač pustošené povstalci uherskými, po několik desítiletí chránilo (za Leopolda I.) hranice zemské proti nim a jejich pomahačům tureckým. „Radostně tudíž vítalo zprávu o osvobození Vídně r. 1683, vzpomínajíc především krále polského.“ — Podobně předkové naši bránili r. 1742 zemi císařovny Marie Teresie proti Prusům. — Jak Valašsko súčastnilo se obrany říše proti Francouzům před bitvou u Slavkova, viz Sb. IX.

10. Roztřídění obyvatelstva.

Zemané.

Zvláštní třídou společnosti národa byli kdysi zemané. Majetkem a vážností v obci podobni byli fojtům. Mívali totiž jako fojti pozemky větších rozměrův a tím, že též nebyli vázáni robotou, různili se od ostatních poddaných.

V okresu Val. Meziříčí zachovalo se toliko jméno některých statků „zemanských“. Tak říkalo se na Hrádkách u Krhové od dědiny dosti vzdálenému statku „zemanství“ a podobně na Brňově posud se říká — nyní již pouhé selské usedlosti — „na zemanství“. Stálo i toto „zemanství“ vzdáleno od osady v „Kamenném“, v dolní části údolí potoka Medůvkového, a mělo na 200 měřic pozemků, které však jsou již (viz Brňov) na dvě selské živnosti rozděleny. U „zemanů“ sluje též jedna usedlost v Oznici, v Křivém pak jedna louka se jmenuje „Zemanka“. V Mikulůvce a v Ratiboři u Vsetína — zde tři a tam dvě — jsou „zemanství“, posud v dřívější míře své trvající.

„Zeman“ brňovský byl povinen jednou za rok pánům jeti pro vlnu do Pešti, vrchnost však dala na to svůj vlastní vůz: roboty byl prost.

Obecní starostové a jejich úřadování.

Dle starého slovanského práva býval staršina, jenž zádruhu řídil, povolán na tento úřad jako nejstarší člen rodiny svou rodinnou vážností anebo volbou a dobrovolným se poddáním všech členů zádruhy jeho vedení jako muži zkušenému a poctivostí již osvědčenému.

Když přijímaly naše osady způsob správy dle německého řádu, ustanovila v nich vrchnost fojta, nikoli však starostu. Snad v tom starobylý pořádek vrchností slovanskou rušen nebyl a ponecháváno osadníkům, aby si volili vedle fojta pro své obecní a sousedské záležitosti svého starostu svobodně, ovšem ale s jejím vědomím a potvrzením.

Praví se sice, že i „starosta“ býval od vrchnosti na určitou dobu obci dáván; že však někdy také volná byla konána volba starosty, mohlo by se souditi dle „medařských artikulí“. Když totiž Bernard z Žerotína r. 1591 medařům kraje našeho udílel stanovy, pravil v nich: „aby sobě lamfojta volili a jiné osoby k úřadu a správě s vůli mou neb úředníka mého, a ti přísahou aby zavázáni byli“. Smíme odtud snad souditi, že volba byla lidu věcí známou a že vesničané i obecního starostu a radní sami si volili. — Také jest zapsáno v rejstrech křivských: „r. 1603 v neděli masopustní za purkmistra v nově zvoleného Juráčka a jeho spoluradních atd.“; ovšem se nepraví, kdo jej zvolil. Ale slovo „zvolený“ ukazuje snad více na zvolení lidem než vrchností. Fojta míti, zřízence to a zástupce vrchnosti, arci nebylo nějakou „výsadou“; ale voliti purkmistra a konšely mohlo „dávnou výsadou“ býti jmenováno na př. v Posvátnu (r. 1588) u Kelče.

Že pak starostenský úřad ode dávna býval v městech i na vsích, dosvědčuje vážnost, jíž i u vrchnosti požíval. V XVII. stol. jmenuje se v kupech na prvním místě obyčejně „purmistr a jeho spoluradní“, ač někdy na první místo, tedy před starostu, i fojt se klade. Koncem však XVIII. stol. pravidelně zase fojt před starostou bývá zapsán, ještě i počátkem XIX. století; byli tedy starosta i fojt druhdy za sobě rovné v důstojnosti pokládáni, ale v dobách selských bouří vrchnost fojty zase vyvyšovala, ježto byli jejími zřízenci.

Úřad si byl své přednosti vědom. Občané pak nazývali starostu a radní: „ouřadem, pány staršími, pány obcí, počestnou radou“ anebo také „ouředními“.

Bernard z Žerotína občany zavázal k náležité vůči nim úctě; neopominul však též zevrubně naznačiti povinnosti radních k obci a jak k chudým tak bohatým občanům (Sb. 2. a 3.). — Aby obecní úřad nezpyšněl, proto nazýván úřad jejich také „povinností“ a starší podpisovali se „purkmistři ten čas v po-

vinnosti zůstavající“ a úřad svůj nazývali „povinností purkmistrovského úřadu.“

Ze zřízení páně Bernardova poznati je i povinnosti starších v našich městech. Byli opatrovníky pořádku a mravnosti vůbec; tudíž mohli přestupky trestati vězením (šatlavou), trestáním skutečným (na těle) a pokutou na penězích. Ale též jim pán trestem svým hrozil, kdyby něco zakázaného „komu přehlíželi“. Než také v rozepřích občanů mezi sebou byli v obci zároveň soudem, měli dokonce i právo na hrdle trestati. Arci, když nesprávnosti v soudech městských se opakovaly, bylo měšťanům nařízeno, že jeden člen rady musí býti právníkem, zkoušeným ze zákonův a práv (syndikus).

Než i dědinský úřad soudil již asi před zavedením německého práva. Po jeho zobecnění na Moravě je to zřejmé z listu na odmrt Lacka z Kravař r. 1411, kdy píše: „Chceme také, jestliže by snad mezi některými rozepře stran blízkosti krevního příbuzenství vznikla, aby taková pře ouřadem místa, kde by statek pozůstalý se nacházel, pořádkem slušným rozeznána byla. Jestliže by snad ta věc od ouřadu toho místa k náležitému konci nemohla přivedena býti, tedy na purmistra a radu městečka, od kterýchž by v jiných přech naučení právní bráti měli obyčej, má to býti vznešeno, a cožkoli se strany takové rozepře nalezeno bude, chceme, na tom aby přestati povini byli.“ (Zp. XI.)

Za doby Lackovy byly staroslovanské řády v dědinách našeho kraje již doplněny zvyky práva německého. Starosta a jeho spoluradní nejen v záležitostech dědičných, nýbrž také „v jiných přech“ sousedů moc soudní konávali a v tom ohledu větší mocí opatřeni byli než nynější úřad starostenský.

Ježto se jednalo při soudu vesnickém ústně a pře ponejvíce „narovnáním“ mezi stranami končívaly, nezachovalo se zápisů, z nichž by se mohlo poznati, jakého druhu žaloby úřadu bylo rozeznávati. Zapsány byly některé pře o podíly na sirotky, o krávy jim zůstavené, o půjčené peníze buď ze sirotčích neb od sousedů a pod.

Vedli si starostové asi ve všech záležitostech smírně a opatrně. Syn nějaký, jenž proti otci soud začal, žalobu „pro další uvarování hříchů“ veřejně odvolal. Tak i jindy snažili se narovnání mezi proucími dosíci.

Pře o důležitější věci rozhodovaly se v XVII. stol. při ouřadě hejtmanském v Meziříčí. Mívaly-li obce v nejstarších dobách i právo na hrdle trestati, nevysvětlují naše dědinská rejstra; podivné jsou však trati: „Šibenky“ u Křivého a Zašové.

Soudní moci časem úřadu vesnickému ubývalo. Již r. 1310 Bohuslav z Krasna, když Zubří dával Pertoltovi, aby tu ves osadil, píše: „Kdybychom na soud služebníka našeho poslali, na 2 soudech sedláci mají mu stravu dáti a na třetím rychtář“ (fojt). — Při dědinských soudech měl ovšem náležitý vliv též fojt: bral i „třetinu vin přisouzených“.

Za stara konávány takové soudní úkony mezi sousedy snad o hromadách obecních, jež se scházely jednou za měsíc. V Meziříčí a Krasně arci p. Bernard nařídil, aby se „konšelé v týmdni jednou, podle navyklosti v pátek, scházeli“. — Na vesnicích fojt svolával sousedy sice také každým týmdnem v sobotu neb v neděli, ale ne na soud, nýbrž aby jim roboty a jiné rozkazy vrchnosti na příští týden ohlásil.

Od těchto hromad patří pak rozeznávati „posudky“, o nichž za přítomnosti páně neb některého ouředníka jeho důležité pře a řízení dědinská bývala konána. Při posudcích totiž bývaly převody majetkové umlouvány a zapisovány, nápadníci (dědicové a věřitelé) hlásili se ku své spravedlnosti, sirotci se stavěli před svého pána, by o jejich stavu se přesvědčil, do služeb svých z nich si vybíral, o jejich budoucnost se postaral atd.

Při posudku bývala přítomna všecka obec, by se omylům předešlo. Tvrdil při jednom na př. nějaký soused, že ku gruntu jeho „jsou jen dva nápadníci, zastírajíc se někdy učiněným poručenstvím, jehož však prokázati nemohl“, ale při posudku vynalezli se spravedlivě 4 nápadníci.

Již za 30leté války o posudcích na dědinách zřídka kdy se píše; bývaly již konány na zámku v Meziříčí. Posudky na panství Lešenském zapsány jsou: na Vysoké r. 1586 a 1590, na Lhotce r. 1587, ve Lhotě r. 1592 a 1593.

Bylo povinností úřadu chrániti spolusousedův a „nad nimi ruku držeti“. Nejdůležitější povinností bývalo arci spravování jmění obecního, z něhož části tu na vystavění chaloupky, neb „za svobodné“ role, tam zase na „včelíny“ atd. prodávala buď za hotové, anebo si při tom vymínila roční plat více nebo méně gr. „k obci“.

Úřad přijímal též nové sousedy do obce, kdož se byli s povolením vrchnosti na gruntech jejích zakoupili. Nový soused z jiné vesnice býval přijat u přítomnosti celé obce; byl-li z obce samé, jen některých osob z obce. Z vesnic téhož panství Meziříčského arci přijímání z jedné do druhé častěji se stalo; zřídka však objevují se rolníci, již z jiných panství do Meziříčského se přestěhovali. Při přijímání do obce, jakož i při odevzdávání koupeného gruntu vůbec konány snad nějaké obřady a skládán jakýsi slib novým spoluobčanem. Při starších pak kupech obyčejně stojí psáno, že postavil rukojmě, „aby dobrým hospodářem byl, stavení opravil, gruntu neopouštěl“. Bývali pak obyčejně dva i více rukojmí; pak mu grunt „podle pořádku dědinského rúčkou“ byl odevzdán, což vykonával fojt. Podnes sluje „rúčkou“ pěkné bičiště, v obchodě koupené; uřezané v lese sluje prostě „bičisko“. Nový hospodář na to ještě postavil svědomého piva“, někdy i vína za více nebo méně grošů, neb jen denárů.

Povinnost rukojmí následovně se určuje: „jestliže by dobrým hospodářem nebyl, budou povinni tu věc p. úředníku časně oznámiti a o jiného hospodáře se starati.“

Starosta a spoluradní každého roku jiní jsou zaznamenáni. Po dvou nebo třech letech bývá někdy týž starosta opět uveden, ale velmi zřídka jest jmenován hned roku následujícího, nebo více let po sobě jeden a týž starosta. (Sb. 12.)

Kolik členů úřad obecní míval, nelze určiti; rozhodovala asi velikost obce. V Lešné v XVIII. stol. záležel úřad obecní z fojta, purmistra a dvou „přísažných = v právu přísedících“. Před r. 1848 býval v Zašové starosta a 8 členů. Obnovování úřadu obecního konalo se nepochybně při posudku každoročně.

V Meziříčí každým rokem nový purkmistr v XVI. a XVII. století je jmenován; než po jedné neb více roční přestávce opět týž purkmistr býval; teprve v XVIII. stol. někteří purkmistři 2 neb i více let po sobě město spravovali. Při obnovení rady bylo zásadou dle nařízení Bernarda z Žerotína: „Když by staré rady nová k čemu potřebovala a ji obeslali neb jiné které z obce osoby, ty aby šly beze všech výmluv.“ — „Stará rada nové radě v přítomnosti ouředníka mého a písaře počet pořádný ze všech příjmů obecných i vydání na potřeby obecní aby činili po obnovení rady v 6 měsících pořád zběhlých; též také z příjmů sirotčích,

peněz špitálních neb kostelních, tolikéž z vydání toho všeho aby počet činěn byl pořádný, a žádný z úřadu propuštěni býti nemají potud, pokudž by počtu pořádného neučinili.“ (Sb. 2. a 3.) V městě bývalo dosti mnoho účtování, tudíž na činění účtů 6 měsíců bylo povoleno.

Volby do výboru v Krasně, snad již i na vsích tehdy úřad sousedy volen býval, před r. 1848 konaly se na „rathúzi“; oprávněni voliti i volenu býti bývali toliko sousedé, již měli „číslo“, t. j. nějaký dům. Byli pak občané krasenští roztříděni již tehdy na tři sbory. Každý volil ústně, byv vyvolán, a sice 3 členy výboru a 3 náhradníky. Volbu řídili přísedící na to zvolení, již zapisovali hlasy, a někdo z úředníků vrchnosti. (Sb. 14.)

Úřadování bylo české. V Meziříčí však zavedli v druhé polovici XVIII. století zapisování do protokolů německé. Tudíž r. 1785 valná hromada občanů žádala, aby všechna snesení rady byla na česko přeložena a tak předčítána. Na vesnicích německé zápisy nebyly asi možné. V Lešné přece se podobně stalo; ač prve páni z Prusinovic českého písma v listinách užívali, vedeny byly gruntovní knihy z let 1790 již německy až na některé zápisy české. Před „právem“ sice kupní „domluvy“ česky se konaly, ale zápisy o nich psány obyčejně německy i když obec prodávala „fleky“ či stavební místa; ježto se to vše konalo v kanceláři panské, zapisováno i do gruntovních knih, jistě proti vůli poddaných, německy.

Nebezpečný byl zvláště úřad starostů. Země určovala, kolik daní která vrchnost má odvésti. Vrchnosti pak určily, kolik jednotliví poddaní platiti mají. Starosta daň od sousedů vybíral a panskému výběrčímu odváděl. Snadno tedy mohl v tom nepořádek vzniknouti v době, kdy znalost písma a počtů mezi rolníky byla malá.

Jakou odměnu bral ouřad města za starších dob není známo. Byly snad odplatou jejich toliko příjmy z rozličných úředních výkonů, jako je bral prve fojt: třetí peníz vin souzených, jeden neb více grošů stavního, přípovědného, příjemného, jemného atd. — Toliko starší „písař“ městský (notář), zákonů a městských práv znalý, každému jednání soudnímu přítomný, měl stálý roční plat a svobodný byt na radnici; i druhý písař (mladší) míval stálý plat. V XVIII. stol. bývali „syndikové“ z práv zkoušení, již měli hodnost

prvního radního, placeni byli od obce a byt měli na radnici. O nějakém platu ostatním členům rady záznamů není. Starším byly dávány o Hromicích svíce; šel-li kdo z nich na pouť, dáváno mu na outratu; písařům radním dávány ryby „zeleného čtvrtku". (Účty obecní z r. 1640.)

V Poličné, jejíž účty z minulého století se částečně zachovaly, dostával fojt 25 R, starosta čili purmistr 20 R a za vybírání kontribuce 10 R; 4 ouřadní čili radní dostávali po 10 R; učitelé, jakožto písaři obecní, 5 R ročně. Počet vedoucí dostával 5% z „nového" příjmu, za vyhotovení těch účtů dáváno 5 R; obé snad konal též učitel. Nepochybně i na jiných dědinách podobné služné fojt a obecní úřad bral.

Velikou proměnu v říši i v obcích způsobil slib císaře a krále Ferdinanda Dobrotivého, že zruší nejen roboty, nýbrž že také dá národům svým místo své neobmezené samovlády „konstituci" — ústavu — a s ní nové zřízení obcím. I náš národ podepisoval tehdy poděkovací adresu císaři a králi „ne bázní obyčejnou, ale svobodnou, nejupřímnější uctivostí". Sliboval v ní, že „národové, v právích vyrovnáni jsouce: Němec, Maďar, Vlach a Slovan bratrskou sobě podají ruku k zvelebení trůnu". Nové zřízení obcím dal však teprve nynější panující císař a král František Josef I. zákonem ze dne 17. března 1849. Jím nabyly obce práva, aby si volily ze svého středu svobodně svůj obecní výbor. První volba zastupitelstev v nově ustavených místních obcích byla provedena r. 1850. Byl to dar tak veliký, jako zrušení poddanství a roboty. Žel, že nedovedl každý občan ze zrušení robot a z nabyté svobody rozumně těžiti: také však autonomním úřadům obcí je třeba hlavy jasné a rukou čistých.

Každá obec mívala svůj znak. Města si jej posud zachovala, ale venkovské obce ne všecky, ač býval pro každou obec něčím význačný. V Jarcové na př. ukazuje obecní pečeť skalisko (kulu Jarčovskou), z lesa vyčnívající (viz popis Jarcové). Malolhotecká pečeť svými 2 noži ukazuje na křiváčkářství, také tam kdysi pěstované; 2 obušky pečeti Velkolhotecké připomínají asi, že tam nejprve obušky kostí, pak perletí okrašlovali.

Fojti, jejich práva a povinnosti.

A. Na panství Meziříčí-Rožnovském.

Fojtův původní Meziříčí a Krasno, ještě asi na slovanském právu založená, nemívala; obdržela je snad teprve od té doby, kdy právem Hlubčickým se spravovati počala. Fojtství v Meziříčí po prvé se jmenuje, když je r. 1455 Petr hrabě od sv. Jiří dal Arnoštovi z Kladska „se vším plným právem a důchody, jakž k tomu fojtství od starodávna přísluší, krom lázně“ atd. Právo fojtovo, mimo 2 lány svobodné, bylo: „dva masaře, dva ševce, dva pekaře, třetí peníz viny souzené, stavního groš, přípovědního haléř, příjemného haléř, jemného 16 haléřů.[1]) Item, kdyby v škodě zajali, z každého dobytčete 2 haléře.“

Zřízení Bernardem z Žerotína Meziříčanům dané (r. 1568) jmenuje fojta jednou před, po druhé po purkmistru. V účtech meziříčských z r. 1640 neuvádí se již „fojt“, nýbrž „rychtář“. Byl to spoluobčan, práv znalejší člen obecního zastupitelstva, asi jako úředník ustanovený, jakým býval později „syndikus“. Hodnost fojtovská tedy zanikla v obou městech dávno před zrušením poddanství na vsích. Již v urbáři panství Meziříčí-Rožnovského z r. 1676 uvádějí se fojti ze 26 dědičných a manských osad, nikoli však z Meziříčí a Krasna.

Fojtství v Zašové prodal r. 1374 Vok z Kravař „slov. muži Ješkovi a poctivé pí. Markétě“ za 15 hř. Náležel k němu lán svob., krčma s právem vaření piva, mlýn moučný; nazývají se i krčma i mlýn též „svobodnými“ snad proto, že z nich také činže neplatil. Mimo to bral fojt třetí peníz „vin přisouzených“ a sedmý groš „činžovní“. Roku pak 1466 potvrdil Jan z Cimburka list na fojtství Jakubovi „fojtu Zašové“ a přidal mu mlýn „pilný“ za „plat 1 zl. na každý rok“; o mlýnu moučném se již nepíše.

Za starších dob míval fojt v obci nejvíce pozemkův a také vlivu. Ještě r. 1580 byl první osobou v úřadu fojt. Později však moci fojtům ubývalo. V kupech jmenuje se totiž jen purmistr (starosta) a spoluradní: správa obce snad úplně přešla v ruce

---

[1]) Vina souzená = pokuta; stavní = odměna fojtovi za vymáhání dluhu; přípovědní = plat od přípovědi (žaloby); jemné = plat za držení ve vězení; přijemné = plat za přijetí do obce.

jejich. Fojt zůstal toliko úředníkem vrchnosti, jenž o robotě a podobném nařizoval.

Za služby své v obci dostával fojt poličenský v XIX. věku ročně po 25 R. Snad tak bývalo i v jiných vesnicích.

Roboty bývali fojti vesměs osvobozeni až na dovoz vína a ryb; platili však „činži robotní“, a sice 2 R 20 kr. ročně.

Jako právo fojtů uvedena je dle přiznání vrchnosti z r. 1775 též odměna za dovoz vína; peněžitá za každou bečku z Moravy 2 R 55 kr. a přírodní 3—4 měř. ovsa; za dovoz z „cizozemska“ dvakrát tolik; za dovoz násady do rybníků a převážení ryb do haltéřů dostávali za den 2 kapry. Za nálev piva obdrželi za každou bečku 10 kr. nálevného. — Na požitcích obecních a pozemcích obce měli podíl jako ostatní osadníci.

Vážili si pak fojtové i svého rolnického povolání. Nejen že někteří dům a pozemky své zachovali — ve Střítěži z XVI. a na Horní Lhotě ze XVII. stol. až na naši dobu, nýbrž i přikupovali pro syny, pokud fojtství nedědili, selské grunty neb aspoň paseky, když se naskytla příležitost.

Fojti byli obyčejně zámožní a jako drobná šlechta mezi osadníky. Na Rožnovsku býval prý fojt jediným stálým členem obecní rady. (Č. M. m. XXXIII.) Obydlí jejich bývala sice též ze dřeva, ale mívala prostrannou, velikou světnici pro nálevnu a obecní schůze. Vedle ní bývala světnička — někde ještě i nadkrovní; také mívali prostrannější hospodářská stavení: mimo chlévy i ovčírnu a svou vlastní kovárnu. I vjezdem se lišila od ostatních usedlostí. Mívala mimo vysoká vrata mezi zděnými sloupy i zvláštní dvéře pro pěší do dvora. Bývalať fojtství nejvýstavnějším domem, a sice buď prostřed neb na jiném význačném místě vesnice.

Oděv jejich býval sice národní, ale nádhernější. Na župici a bruncleku mívali stříbrné knoflíky a obušek perletí vykládaný. Ženy a dcery jejich rovněž nádherně se šatily: dobou zimní kožíškem (župicí) z červeného sukna, jemným, bílým beránkem podšitým, s límcem a výložkami vzácnější kožešiny a s hedbávným premováním; v letě odívaly se oděvadlem (obrus, úvodnice) vzácně vyšívaným. — Také chování fojtů bývalo většinou důstojné, jemuž se asi naučili častým stykem s vrchností. — Jejich pak majetek či usedlost nebývala prostě „gruntem“, nýbrž vždy

„fojtstvím“ nazývána; obyčejně byly mu též první listy purkrechtní knihy ponechány. Teprve v listovních knihách, okolo r. 1820 psaných, bývá fojtství mezi selské statky zařazeno a to jménem „selský grunt, tak zvaného dědičného rychtáře“.

Ježto fojtové byli zřízenci vrchnosti a, sami nerobotujíce, rozkazovali o robotě, za starších pak dob na robotníky také dohlíželi a též jiné rozkazy vrchnosti sousedům svým přinášeli, snad i pokutami je stíhali, nebývali asi v obci oblíbeni. Později bylo fojtům, na př. na manství meziříčském, odpuštěno při robotě přítomnu býti, za to však byli zavázáni do důchodů panských ročně „na pomoc“ na drába 2 R odkládati.

Fojt mohl se svého úřadu složen býti, najmě nechtěl-li povinností fojtovských konati, anebo dopustil-li se nějakého přečinu, jenž jej hodnosti fojtovské nehodným činil. V těch případech, anebo nemohl-li povinností fojtovských pro svou nemožnost konati, byl povinen na své útraty zástupce—fojta jen osobního, dožádaného (After-Richter, Bet-Richter) — v osadě za sebe opatřiti, avšak přijala-li jej i vrchnost. (Viz níže o fojtu v Kunovicích.)

Kontribucí (dávkami říšskými) a daní zemskou byli povinni jako jiní poddaní. Fojti byli též povinni nálevem piva, vína a později též panské pálenky. Bylo jim dále gruntovní činži od poddaných vybírati; pasečná však činže z pasek a luk panských, poddaným propůjčených, byla hajnými vybírána.

Jiné povinnosti jejich bývaly: rozkazy vrchnosti poddaným o hromadách oznamovati a docházeti na úřední den z horních do Rožnova a do Meziříčí z vesnic dolních; nedostavil-li se fojt, byl pokutován 30 kr.

Fojtům bylo se řádně chovati a soudy spravedlivě činiti. Soudům a hromadám ovšem měli přítomni býti. Praví nařízení Bernarda z Žerotína r. 1568 Meziříčanům dané o fojtu, purkmistru a konšelích: „Měl-li by který z nich někam odjeti, aby to na své tovaryše vznesl a spolutovaryši jeho, rozvážíce potřeb obecných i jeho, toho jemu hájiti nemohouce, aby také v živnosti své nehynul, místo jeho aby osobami přísežnými osadili až do jeho se navrácení.“ Bylo jim dohlížeti, aby v osadě nic „proti Pánu Bohu a řádu křesťanskému“ se nedělo; tudíž též sami dobrých mravů měli píleti. Zřejmě to nařizuje vrchnost r. 1777 fojtu komárovickému slovy: „Poněvadž každý držitel toho gruntu spolu

fojtem a ředitelem v obci Komárovické býti má, tehdy každého držitele povinností je, svým sousedům dobrým příkladem předcházeti, žádný nepořádek v obci netrpěti a všechny vrchnostenské platy a ouroky v ustanovený čas vyopomínati a hned do knížecích důchodů odvésti."

Muž, jenž se přiženil na fojtství k vdově s dětmi nezletilými, stal se sice fojtem, ale byl povinen fojtství jednomu z těch sirotků „dochovati, který by se z těch synů za fojta hodil".

Povinnosti fojtů na „alodu" a na „manství" meziříčském v tom se různily, že na manství fojti byli zavázáni „vrchnost na každou žádost jak při příjezdu tak při odjezdu na 3 míle daleko zdarma přivézti a odvézti. — Dovoz a odvoz tento týkal se asi(?) příjezdu vrchnosti, když z jiného sídla svého (snad z Losina, neb z některého sídla svého ve Slezsku) neb snad ze zimního neb úředního pobytu ve Vídni neb v Brně na letní pobyt do zámku meziříčského přijížděla neb zase odjížděla.

V seznamu povinností poddaných na manství meziříčském z r. 1776 se pak ještě výslovně dotýká, že fojti jsou povinni potřebné roboty, vrchnostenským úřadem vypsané, z dědiny vypravovati, žence na místo žatvy po prvé osobně dovésti, na hon osobně se dostaviti. Z „fůry vinné" — měli toliko bečku vína, odkudkoli by se vrchnosti líbilo, za 3 R a 3 měř. ovsa dovézti — mohli se osvoboditi 6 R a od „nechování chrta" sypáním 3 měř. ovsa. — Jeřábka anebo zaň 45 kr. dávali manští fojti jako alodiální čili dědiční; tak i místo roboty platili činže „o sv. Magdaleně" 2 R 20 kr.

B. Fojti ostatních panství v okresu.

Na malých panstvích, kde vrchnost své sídlo měla, fojtů dědičných nebývalo. Na panství však Meziříčí-Rožnovském bývala hodnost i statek fojtův dědičnou a proto sluli „fojty dědičnými". Na některých panstvích bývali fojtové vrchností ustanovováni z rolníků dočasně, jež bychom jmenovati mohli „osobními"; nazývána fojtství taková „judicium commissarium vel conventitium" (Chlumecký: Einige Dorfweist). Bylo zvláštním vyznamenáním, když poddaný dosáhl fojtství dědičného, což i do gruntovní knihy bývalo zapsáno.

O právech poddaných.

Práva poddaných sice zřídka a neurčitě, ale přece se připomínají aspoň před dobou husitskou. R. 1391 přikazuje smírná smlouva mezi paní Filkou z Loučky a mezi Michalem z Choryně a Vlčkem z Říkovic, že oba mají „chudé lidi (tak byli nazýváni poddaní) v Choryni, Střítěži a Lhotě při jejich starých právech a zvycích zachovati.“[1]) Byla to nepochybně práva, o která se první Choryňané při založení vesnice se zakladatelem jejím, neb u přijatí německého práva se svým pánem smluvili, najmě též o užívání pozemků obecních. Mluví se totiž ve zmíněné smlouvě též o lesích „společných a k dědině patřících“. — Podobně měli při dvoře v Bránkách osadníci Drozdovy Lhoty původně právo „společné pastvy“; bylo jim však manským soudem upřeno r. 1403.

Ve všech vesnicích právem německým založených neb později na ně uvedených a jim se spravujících měli poddaní svůj vlastní soud dědinský. Bylo to právem velikým, jímž se lišily tyto osady od zádruh slovanských, patriarchálně spravovaných. Příslušníci takových osad byli vybaveni z moci župních čili krajských úřadův a dostalo se jim v osobě vesnického rychtáře a přísedících porotcův čili kmetů zvláštního soudu pro nižší soudnictví; rychtář i kmeti s počátku byli jmenováni od vrchnosti, které onen pozemek patřil, později byli od obce voleni (Dvořák: Dějiny Moravy, str. 159). Každoročně byl konán soud v obci, jemuž pán velkostatku neb úředník jeho byl přítomen. — O tomto soudu asi píše Bohuslav z Krasna, řka v listině z r. 1310: „Kdybychom na soud služebníka našeho poslali, na dvou soudech sedláci mají služebníku našemu, kteréhož bychom poslali, stravu dáti a na třetím rychtář.“ (Zp. XI.) — V rejstrech dědinských mluví se obyčejně jen o „posudcích“, někdy též „dosuzováním“ zvaných, které se též každoročně konaly a jsou snad tytéž se soudem, Bohuslavem zmíněným.

Při zakládání vesnic po způsobu německém obdržel každý nový osadník od velkostatkáře za roční činži neboli „úrok“ pozemky: snad celý lán, nebo tolik, kolik se svou rodinou se odvážil vzdělávati. Dříví, vykučováním lesa nabytého, směli arci

[1]) L. II. 156.

bezplatně užíti na stavbu svých domů a na otop. — Fojt (osazovatel) obdržel více pozemků; zuberský na př. dostal 2 lány, z nichž jeden měl „svým pluhem orati“, kdežto druhý směl půjčiti neboli pronajati; fojtství zašovskému náležel toliko jeden lán. Když ani fojt nemohl více polí převzíti „k svému pluhu“ než jeden lán, pak asi mnozí osadníci také s půllány se spokojili, nebo z lánu bylo platiti na př. 16 gr. úroku (činže).

Těchto polí užívati bylo nejdůležitější právo poddaného. Úrok měl stále zůstávati na své míře. Tak Vichkovi z Komárova připomíná soud manský, že nesmí „na chudých lidech více činže roční bráti, než činži pravou“.[1])

Právem osadníků bylo dále, raditi se na obecních hromadách, jež od vesnických soudův a posudků patří rozeznávati. Poddaní si je směli ve svých záležitostech kdykoli svolávati. O nich na obecném (zemském) sněmu v Brně r. 1539 stavové se pronesli: — — „kolikrátkoli toho potřebu svú seznají, hromadu sobě udělají a potřeby své jednají bez vznášení na nás, pány své, a zvláštního povolení našeho k tomu. A v tom se jim od nás žádná překážka neděje“. (Z. sn. I. 35.) Vedle takových mimořádných hromad vesničanů konány byly pravidelné „hromady úplné“ ve 4 nedělích; mluví o nich r. 1587 Bernard z Žerotína, an nařizuje o svatebních smlouvách.

Důležitým právem poddaných bylo právo na ochranu statkáře proti nepříteli za válek a proti rytířům loupeživým. Vrchnosti při hranicích uherských chovaly si neustále jezdce a pěší na obranu svých statků. Jan z Pernštejna měl na ni připraveno vždy 200 koní a některé sto pěších. Ovšem se měli poddaní též sami brániti. Sídlícím při hranicích bylo dovoleno (1538) nositi zbraň, aby se mohli brániti proti vpádům nepřátelským; ale r. 1549 bylo přikázáno, by ručnice na vsi byly schovány u fojta nebo v kostelích, aby byly na snadě, kdyby jich bylo potřebí. Na poli nesměl býti poddaný s ručnicí viděn. (Z. sn. III. 221, 223, 245). Měli dále právo na pomoc páně při požáru, povodni a v letech neúrody, o jejíž poskytování ještě r. 1821 se píše.

Za výsep ovesný dostával každý osadník „buk“ na světidla z panského lesa; platu na „jedli“ dávali ročně 3 gr. poddaní ze všech osad okresu vyjma Meziříčí, Krasno, Měšťenovice, Byninu,

[1]) L. II. 157.

Juřinku, Oznici a M. Bystřici, zač dostávali po jedli ročně na domácí potřeby (šindel a opravu chalupy). Též lesní „stel“ směli si — na př. v Poličné — sbírati, náhradou za robotování, čehož však rolníci zřídka kdy užili; také kleští (suché větvoví) sbírali si jen lidé nejchudobnější.

Jiný požitek z lesů panských bylo sbírání hubáně (na hubku) ze starých lip a buků. Také naše lesy hojně ji poskytovaly; tudíž zařízen obchod s hubkou i v Krasně. Hubka byla vyvážena do Lipska, do Hamburku a jinam; bylo jí užíváno též při stavbě lodí a byla tudíž důležitým předmětem obchodu pro Německo, kde starých lesův nebývalo. (N. Bl. 1867, str. 80.)

Snad i ořechy lískovými za stara u nás se obchodovalo. Lísek rostlo zde mnoho. Jméno Lešná odvozují od lésky = lísky a lid vyslovuje je posud „Léšná“; také jiné názvy místní na Valašsku hojnosti lísek nasvědčují dostatečně. Ježto nahražovaly mandle, bývaly v lesích i robotou sbírány ženami a vdovami neosedlými, hajnými pak dodávány vrchnosti. Tudíž stěžovali si do toho Bystřičané p. Bernardovi Ferd. z Žerotína, že i usedlým hospodářům se ukládá sbírati ořechy, kmín a houby. (Sb. r. 1900, str. 57.) Listy Kateřiny z Žerotína několikráte o liskových ořechách mluví; chovaly se ve džbánech, aby nezaschly.

Bukve asi v kraji našem nesbírali; mlynář městský měl ve svých výsadách i tu psáno: „Když by se bukev zrodila na horách našich Rožnovských aneb Vsetínských, aby mohli 8 vepřů na pastvu do hor hnáti bez uplacování (1536)“.

Na manství Meziříčském dostávali mlatci, z roboty mlátící, odměnou 12tou měřici obilí a ženci 2 vědra piva na dožatou. Bylo to snad odměnou dobrovolnou a ne nějakým právem.

Nejvážnější výhodou, ale jen poddaných dominikálních, bylo, že vrchnost za ně platila daň státní (zeměpanskou). Za rustikalisty, za poddané starousedlé z doby prvního osazení vesnic, platila daň jen potud, pokud jim nějaké pozemky panské byly přidány k jejich původním pozemkům rustikálním, později „katastrálními“ zvaným. Po válce 30leté totiž vrchnost Meziříčská i jiné, aby zalidnily své hory na uherských hranicích, přivábily nové osadníky tím, že jim u větších rozměrech horské svahy na vzdělávání a užívání vykázaly. Vznikly tak v Zárožnoví Horní, Prostřední a Dolní Bečva. Podobně se stalo i na stráních mezi Rožnovem

a Meziříčím. Z těchto pozemků noví osadníci vrchnosti jen nepatrné dávky na penězích nebo přírodninách odváděli; z některého jitra ani 10 kr. Ježto nové tyto usedlosti čili paseky na panském pozemku vznikly, nazývali se tito noví osadníci „dominikalisty“, kdežto poddaní starousedlí nazýváni byli „rustikalisty“.

Dominikalisté platili toliko roční „činži“ pánu pozemku; „daň zbývali“ jen poddaní rustikální.

Když pak přiznávala se vrchnost Meziříčská r. 1754 ku svým příjmům, nebyl výnos z těchto nových dominikálních pasek ještě zdaněn, ježto právě teprve vznikaly a ještě od pozemku vrchnostenského nebyly odděleny.

Když do nového občanského zákona za cís. Františka I. přijata byla zásada Josefa II., že daň platiti musí, kdo pozemku užívá, vzpírali se tomu dominikalisté nadarmo. (Viz: Daně zeměpanské atd.)

Povinnosti poddaných.

První poddaní na příklad v Zubřím a Zašové dle listů na tamější fojtství z let 1310 a 1374 dávali pánu činži a čestné dary (kury a j.); o „robotách“ zmínky není. (Zp. XI., 11. 12.) Ale války husitské přinesly stavu rolnickému i v kraji našem ovoce přesmutné.

Znenáhla na sněmích ujímáno bylo lidu na jeho právech, až poroba jeho cestou zákonodárnou byla dovršena.[1]) Nastala připoutanost poddaných na půdu vrchnosti a zákazem přestěhování se na jiná panství (r. 1487) byli sedláci cele pánům na milost i nemilost dáni. „Nelze neuznati, že jednu ze hlavních příčin ku proměně dotčené podaly mnoholeté nepokoje a války husitské. Převeliký počet rolníkův, na místě rádla chápavše se meče, hrnuli se do táborův, krajiny celé popleněné zůstávaly ladem, meč a voják jediný dávali zákony.“ (Palacký: Dějiny české V. 267.) — Poddaní byli zákonem tím vázáni ke hroudě. Vrchnost měla právo je násilím na svém pozemku držeti a, když by kdo snad pro přílišné roboty uprchl, vynutiti si jeho návrat. Proto od té doby ve všech kupech opakují se slova: „Za dobré

[1]) Porobu selskou nezavinily zcela války husitské. Již na panském sněmu konaném v Brně dne 26. července r. 1380 bylo stěhování se poddaných velmi obmezeno. Poznámka redakce.

hospodářství, aby gruntu neopouštěl", anebo „že se z gruntu J. m. p. hýbati nebude" a podobné jiné sliby, „postavil rukojmě N. a N." Ručili za to nejméně 2 rolníci, často i více, někdy i celá obec. — Chtěl-li se poddaný z nějaké příčiny trvale na jiné panství odstěhovati, bylo nutno zjednati si propuštění: listem výprostným; jinak byl jako „sběh" trestán.

O sběhlých z gruntů ve všech rejstrech dědinských velmi často se čte: sběhl r. 1599 i Bartoň z fojtství na Veliké Lhotě. Zvláště pak za války 30leté i po ní mnozí sbíhali; proto často se opakuje poznámka o penězích področních „dáno do důchodů J. m. p. po sběhlém atd."

Povinnosti poddaných vůči vrchnostem v okresu Meziříčském nelze stručně a přehledně popsati. Není pro doby starší v purkrechtních knihách záznamů o nich. Dle meziříčí-rožnovského „Urbaria" byly již r. 1676 rozličné dle velikosti gruntů. (Sb. 13.) V listovních knihách, založených okolo r. 1820, jsou opět velmi různé povinnosti zapsány.

V Byninĕ na př. znaly staré purkrechtní knihy vedle 5 selských gruntů toliko zahradiny a chalupy. Ale gruntovní kniha z r. 1821 uvádí: selských gruntů, včetmo fojtství, již 10. — Fojtství mělo 33 jiter pozemků rustikálních a 5 jiter dominikálních: selské usedlosti mívaly 11—39 j., a to některá jen pozemků starých katastrálních, jiná katastrálních i dominikálních (později panstvím jí přidaných); dále rozeznává domy na katastrálním a domy na dominikálním; domky na pozemku poddanském a domky na panském pozemku, z nichž domkař jeden obdělával pozemků přes 4 j., kdežto druhý měl jen zahrádku při domu. Konečně uvádí domy založené po zavedení katastru, za císaře Josefa II., a to zase buď na dominikálním pozemku a jiné na obecním, nejvíce to malé včelíny.

I tím se měnily povinnosti, že usedlosti byly založeny různou dobou; jedny za doby roboty tuhé, jiné za zmírněné, a že i různou dobou do „věčného" majetku byly zakoupeny.

Dle tak rozdílných pozemkových rozměrův a povahy jejich byly v Byninĕ povinnosti jejich držitelův velmi rozmanité. Jen první povinnost nového držitele gruntu, již platil hned při svém nastoupení do důchodů panských, byla stejná, totiž 10% kupní ceny, t. zv. laudemium čili aufank.

Gruntovní činže vrchnosti dávalo na př. 5 sedláků po 1 R. 42 kr., 3 jen po 54 kr.; kteří pak z nich užívali pasek (polí a luk lesních), panstvím později jim přidělených, platili také z těchto „dominikálních“ pozemků plat „pasečný“ obnosu různého: 19 kr. — 1 R. 24 kr.; i fojt platil 33 kr. z nějakých pasek.

Robotou byli naproti tomu všichni osadníci, vyjma fojta, povinni; fojt platil místo ní 2 R. 20 kr. robotní činže. Také v robotě nebylo jednostejnosti; tak v Bynině sedláci na 6 gruntech konali robotu (dle grunt. knihy z r. 1821) jetou 3—4 koni; jeden z nich, jenž měl 39 j. pozemků, robotoval 87 dní, ale platil 10 R. robotní činže; tři robotovali 74, jeden 70 a dva jen 52 dní; sedláci ostatní konali jen pěší robotu 78—130 dní do roka. — Chalupníci konali jen pěší, tedy ruční robotu. Jeden, mající pozemků nad 4 j., robotoval 70, kdo měli nad jitro jen 52 a kdo méně 26 dnů. Jen 3 z nich robotovali po 13 dnech. — Domkaři na katastrálním pozemku „po katastru“ robotovali, vyjma 2, již povinni byli $19^1/_2$ dne, po 13 dnech ročně; jediný byl bez roboty. — Domkaři na obecním robotovali všichni po 26 dnech.

Roboty panství v nové gruntovní knize z r. 1821 si pojišťovalo. Byly zapsány i v kupech po r. 1783 sepsaných jako roboty „po novém způsobu“, tedy již snížené robotními patenty. Právo, ukládati poddaným robotu, pokládaly vrchnosti za správně nabyté; nazývaly je „vždy dobře (z dobré příčiny) pocházejícím“. Proto byli robotou vázáni též domkaři, již v letech 30tých a 40tých, nedávno tedy před zrušením roboty, domky nové si zakládali. Zvyšována bývala robota, kdykoli osadníci k starým pozemkům nové země dominikální si přikoupili.

Místo předení, později vrchností nežádaného, byla vybírána ode všech poddaných činže. Vrchnost dávala přísti svůj len poddaným; purkrabí však již r. 1745 přijal „za nepředenou přízi“ 163 R.; jen 3 vsi předly „vlnu“ panskou. Sedláci v Bynině platili většinou po 14, někteří po 8 kr.; chalupníci na poddanském rovně po 8, ostatní vesměs po 4 kr. ročně.

Na přírodninách odváděli sedláci jeden 9, ostatní po 6 a 4 slepicích čili kurách; chalupníci na poddanském po jedné. Vajec dával jeden sedlák 30, jiní 13—22; chalupníci na poddanském po 4.

Sypaného dávali též jen sedláci po 3—6 achtelích ovsa, chalupníci na poddanském jen 3 po 3 achtelích; jeden na po-

zemku vrchnostenském 6 achtelů. — Sedláci dávali ještě místo půl husy po $7^1/_2$ kr.

Desátkem na kostel a školu byli všichni poddaní povinni. R. 1821 byl odváděn ve farnosti meziříčské již v penězích: fojt a sedláci po 21, chalupníci na poddanském po 6 a domkaři, vyjma několik osvobozených, po 4 kr.

Za sypání ovsa, za t. zv. oves „drevní“, dostávali někteří sedláci a chalupníci na poddanském po „buku na světidla“; někteří však platili mimo sypání po 2 a 1 kr. ročně plat „pařezný“ za strom (Stammgeld), jenž také „za jedli“ slul, ač sami les na př. na Kolniskách přes jitro výsevy měli.

Podobné povinnosti jako v Bynině konali poddaní také ostatních vesnic alodu Meziříčí-Rožnovského (viz níže). — Vsi Zárožnovska a v našem okresu též M. Bystřice za XVII. stol. dávaly též lískové ořechy, sušené houby a kmín, co ženy a vdovy neosedlé (hoferské) sbíraly; později se ta povinnost již nejmenuje.

Povinností rolníkům nejodpornější bývaly roboty. Proto již ve starých patentech za cís. Leopolda I. a najmě za Karla VI. bylo nařízeno, aby vrchnosti dopřály robotujícím nějakou výslužku stravou, pivem atd. na občerstvení. (Dr. Kadlec: „O poddanství“). Nejprve je v okresu robota zmíněna r. 1392, kdy Jindřich z Arnoltovic manství svého v Meziříčí se vzdával „s užitky, svobodami, lidmi, činžemi, robotami“.

Marií Terezií byly roboty značně sníženy. První výhodou pro poddané bylo, že byly rozděleny podle výše daně, kterou platili, na několik tříd. Dále ustanovila, že smí potažní robota, včítaje již dobu jízdy na pole a z pole, nejvýše 10 hodin denně trvati; jen o senoseči a žních nemělo se přesně počítati.

Prve však na manství Meziříčském bylo nařízeno: „na robotu dostav se poddaný letní dobou ráno o 7. hod., podzimní a jarní o 8. hod. a zimní později. V létě mějte 2 hod. odpočinku, v ostatních ročních dobách toliko hodinu o poledni. Za všech dob buďte propuštěni západem slunce.“ Prve rozeznávali též jen mezi robotou svatojanskou a svatováclavskou. Prvá doba byla od sv. Jana Křtitele do sv. Václava a druhá od tohoto do příštího sv. Jana, nebo robotovalo se po celý rok: zimním obdobím vázalo se seno, vozila se mrva na pole a j. zimní době přiměřené práce robotou konány.

O ženách bylo na manství nařízeno; „každá hospodyň je povinna robotou 12 dnů, ale jen o žních“. Dále nařizoval z Losína inspektor panství Suchánek správci manskému: „za žní dostanou 2 vědra piva na občerstvení“ (tedy snad „za žní“ denně a ne toliko na dožatou). Mlatci byli dle téhož nařízení jiné roboty osvobozeni a každá 12. měřice obilí vymláceného byla jim popřána; byli však povinni obilí z pole do stodol svézti a také rozsívati. Sedlákům bylo nařízeno zapřahati spolu po 2 koních, jak při panských dalekých cestách, tak i při vojenské přípřeži (fořpon!); za to obdrželi při dovozech pro panství na 4 koně 3 R. v penězích a achtel mor. měřice ovsa denně; než dále 2 mil denně jeti nebyli povinni.

Tížila v podstatě tatáž břemena poddané na všech panstvích v okresu, míra však břemen nebyla všude stejná. — Zvláštností bylo, že v Choryni dáváno poddaným robotou i plátno na bílení, ale od r. 1777 platil místo bílení zahradník 3 kr. ročně, „dokud by taková povinnost zase nenastala“; tam odváděli také kvapu „z panské“ husy, v užívání držené (t. zv. „železné“) 4 a draného peří 6 lotů.

Jinou povinností bylo prve zmíněné laudemium čili aufang. Bylo-li fojtství neb poddanská živnost prodána, nebo byla-li jinému držiteli postoupena „darem, odporučením anebo frejmarkem“ (záměnou), zaplatil dotčený kupec neb nástupce na živnosti 10 R. ze sta čili 6 kr. z rýnského jménem laudemia do panské komory.

Původně platil aufang jen cizí kupitel, později i dědic.

Jako zemské stavy dovolily vrchnostem vybírati laudemium, tak jim dovolil císařský patent bráti z každého zápisu do gruntovní knihy „kancelářské akcidence“ z rýnského po krejcaru.

R. 1848 bylo selské poddanství za cís. Ferdinanda Dobrotivého zrušeno; zákon o výkupu robot a jiných poddanských břemen vydal cís. František Josef I. v březnu r. 1849. Ve všech listovních knihách byly poddanské povinnosti vymazány, v některých bylo též výkupné zapsáno; ale jen všímaví, opatrní rolníci zachovali dětem kvitanci berní na výkupné.

Také obce měly vůči panství svou povinnost. Nesměly bráti nápoje páleného jinde než z panské palírny. Teprve Bernard Ferdinand z Žerotína nežádal, aby fojtové do své obce brali

kořalku z panské palírny na nálev, ale ukládal místo toho obcím povinnost „suchou“ čili plat za „nebrání“ kořalky, jenž se platíval ve všech obcích alodu sice různě veliký podle počtu obyvatelstva, ale ročně o sv. Duše a Martině. S počátku se obce některé tomu vzpíraly, ale nadarmo. Tohoto platu kořalečního neplatila města Meziříčí a Krasno.

Co se piva dotýká, braly vesnice svobodného statku Meziříčského pivo od města Meziříčí, dokud město nepozbylo práva míle. Jiné vesnice okresu braly pivo každá ze svého vrchnostenského pivovaru.

Jiné zase povinnosti městům byly uloženy. Meziříčí platilo do komory panské ročně platu šenkovního o sv. Jiří a o sv. Václavě po 100 R., o sv. Duše kšosů 15 R. 14 gr. a o Vánocích 28 R. 8 gr. (plat za ochranu?), z Řehlova 10 R., z rolí a zahrad 44 R. 10 gr., z mlýna obecního o sv. Janě a o Vánocích po 8 R., dymního 4 R. 29 gr. $4^1/_2$ den., za vola (místo vola, jejž dávali za povolení, aby měšťané týden před i po výročním trhu víno svobodně prodávali) platu „frajunkového“ 10 R. — Město platilo i daně zeměpanské.

Zvláštní plat býval v Poličné plat „lodní“. Poličná platila totiž ročně do důchodů manství 20 R. ze svých příjmů za převážení vozů i lidí přes rozvodněnou Bečvu.

Ale nejen rolník poddaný měl povinnosti vůči vrchnosti. Měli je též řemeslníci: na dědinách mlynáři, o nichž jinde pojednáno, a v městech řemeslníci cechovní. V Meziříčí platil na př. každý tkadlec ročně 3 kr. (r. 1780 celkem 1 R. 6 kr., bylo tedy 22 mistrů) a cech sám platil 1 R. činže. V Krasně platil cech tkalcovský r. 1745 z každého mistra 1 gr. bílý; bylo 37 tkalců; 12 řezníků platilo každoročně po 16 gr. bílých a cech za „tele frajunkové“ 1 R. 10 kr.; nejvíce, po 1 R. 10 kr. ročně, platili pekaři; byli v Krasně 2, r. 1785 již 6.

Někdy bez vědomí a vůle statkářovy, vrchnostenští úředníci moci své zneužili a buď z pánovitosti buď z hamižnosti lid utiskovali, jak případ povstání selského (r. 1746) v kraji našem ukazuje. — Jindy, již za Bernarda Ferdinanda z Žerotína, poddaní u hraběte samého prosbami proti úředníkům se bránili, když nová břemena jim byla ukládána najmě na Rožnovsku (viz zprávy Č. Kramoliše ve Sb. 7.—10.)

Ač pak za císaře Leopolda I. vrchnosti jeho nařízení na ulehčení robot a jiných břemen mnoho nedbaly (Tomek), provedly robotní patenty Karla VI., Marie Teresie a Josefa II. přece mnohou úlevu.

Postupem času došlo na to, že velkostatkáři na sněmu moravském r. 1847 sami děkovali císaři a králi Ferdinandu Dobrotivému, že usnadnil výkup z robot a desátků. (R. Dvořák: Jednání sněmů mor.) Konečně byl r. 1849 císařem a králem Františkem Josefem I. vydán zákon o výkupu z robot a j. břemen, co také v okresu našem během asi 20 let bylo provedeno.

---

3. Živnosti.

1. Rolnictví.

Valašsko nedopouštělo prvním obyvatelům svým hospodářství vyššího. Byly u nás s počátku asi jen „kopaniny“. Že i v údolí Bečev a nejen na horách husté bývaly lesy, dosvědčuje list „na luh Hrachovecký“, měšťanům r. 1442 daný, aby na něm, „což nyní z syrového kořene vyklučeno jest“, k svému užitku obrátili.

Když první vesnice zakládány byly a kraj náš hustěji osazován, píše se již o „orání pluhem“. Dávaje Bohuslav z Krasna r. 1310 osaditi Pertoltovi ves Zubří, v níž měl 40 lánů oděditi, píše, že „1 lán půjčiti a druhý sám svým pluhem orati má“. Nastalo v kraji snad již tehdy — ne-li dříve — hospodářství trojdílné čili třístranné. Mluví se totiž už v našich nejstarších dědinských rejstrech o obilí podzimém (oziminy), jarém (jařiny), a o úhorech. Úhorem sluje pole neobseté, na odpočinek ponechané po dvou neb tříletém obsívání. R. 1583 připomenuta v Křivém „cesta okolo humen, aby se na úhory hnůj voziti mohl“. Byly tehdy snad i v Křivém polnosti tak rozděleny, že všichni sedláci na jedné straně dědiny měli úhory, na jiné jařiny a na jiné oziminy; v některých dědinách Záhoří zachovává se takové rozdělení posud.

Všímali si tedy předkové naši pokroku v rolnictví, jak jej seznali buď v pokročilejších krajích, anebo na vrchnostenských polích, anebo jak jeho vlastní zkušeností nabyli.

Velikou proměnu jako všude tak i u nás způsobilo v rolnictví sázení zemáků a setí jetele.

Zemáky u nás již za Marie Teresie byly známy. Vrchnostem i našeho kraje bylo za hladových roků 1771/2 nařízeno, aby lid svůj varovali, že nemá nezralých zemáků vyhrabávati a pokrm z nich si připravovati. Koncem XVIII. věku byly již hojně sázeny. R. 1808 vymínil sobě výminkář v Zašové „20 měchů zemáků". Asi $1^1/_2$ stol. proběhlo, než zemáky od svého v Evropě objevení zobecněly. Nevědělo se, kde jich sázeti za starého hospodářství třístranného. Poznavše však rolníci, že zemáky na úhoru, byť slabo hnojeném, přece se daří, užili na ně úhorů, čím znenáhla pokročili od hospodářství třístranného k nynějšímu střídavému, totiž bezúhorovému. — Dnes úhory jsou u nás již řídkou výjimkou. Od nich se liší „úlehly", země plané, řídkou travou a jalovčím porostlé; teprve za několik let bývaji jednou zasety, aby pak opět za pastvisko sloužily. Podařilo se však mnohé z nich v pole dosti úrodné proměniti; jméno jim však zůstalo, na př. Úlehly u Byniny.

Předůležitým bylo též zavedení rozličných druhů jetele. Již za Marie Teresie v mocnářství našem setí jetele bylo doporučováno. Ale předsudek, že jen na Hané se daří, byl na Valašsku překonán teprve v letech 30tých min. stol. V Loučce začala vrchnost se setím jetele, čím poddaným příklad poskytla. V některých však našich dědinách téměř celé století od Marie Teresie uplynulo, než jetel v nich zdomácněl. Ještě okolo r. 1860 rolník na př. na Hrubé Lhotě seno kupoval, ač neměl tolik dobytka jako dnes. Zavedením jetele umožněno rolníku našemu, že může i něco sena odprodati.

Pokrok umožněn rolníkům i snížením jejich robotních povinností za téže Marie Teresie a nařízením, aby vrchnosti rolníkům grunty prodávaly do trvalého majetku. Vláda i rozhojňováním škol, čítankami a hospodářskými spisy vědomosti rolníka zvýšiti se pokusila. Kněz pak T. Fryčaj vydal „Zrcadlo výborného selského obcování"; jiní psali o zahradnictví, včelaření atd. Josef Drobník, jinak pro přísnost nenáviděný vrchní krasenský, vydal česko-německou knihu o chovu ovcí, již rozdával fojtům; jiní zase jinak lid poučiti se snažili.

Mimo obyčejné obilní druhy zpravují nás nejstarší dědinská rejstra též o pohance, konopí, zelí a řepě; o hrachu (r. 1602),

bobu (1627), vikvi (1649). Mrkev seta i na polích; r. 1628 píše se o „záhonech na mrkvu“. Čočky zápisy XVI. a XVII. stol. ještě neznají; za to hrachu bývalo mnoho seto, dokud jej brambory nevytiskly. Vedle prosa jmenují se často „bér“ (Setaria italica) a mletá z něho „kaše brovár“. (Obr. 17.) V našem kraji byl bér asi předchůdcem prosa; prosu totiž daří se na rovinách, bru však na páleniskách po vykučování lesa. — „Sružice“ (rež a pšenice i jiné obilí pospolu seté) jmenují se též často. Na prvním místě a nejčastěji jmenuje se arci oves, po něm rež a ječmen, zřídka kdy pšenice a jarka.

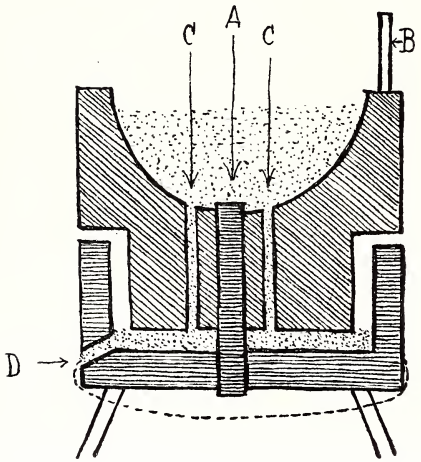

Obr. 17.
Kolmý průřez mlýnku na kaši brovou.

Zvláštní druh rži, po vykácení lesa na horských stráních setý a „křibica“ také „ikřica“ zvaný, jenž do vyzrání svého 2 let (dvou jar) potřebuje, rozšířil se od nás r. 1820 do jiných horských krajův a byl „secale cereale valachicum“ nazván; seje se na vesno po vykácení lesa a bývá pro zbylé v zemi pařezy toliko zakopávána. (Viz uvedené „klučové“ hospodářství „na kopaninách“.)

Není povědomo, kolik pole asi dávnější předkové obdělávali. Neznáme ani, kolik polí za stara která živnost rolnická měla. Nebyly pozemky zeměměřicky měřeny; pole měřili jen dle měřic obilí vysetého a louky dle fůr sena sklizeného. Teprve za císaře Josefa II. založen byl katastr dle měření zeměměřičem. Na Kelečsku sice se mluví o polo- a čtvrtlánech, na Meziříčsku však užívá se neurčitých názvů „grunt, živnost, zahradina“, někdy dokonce o témž „gruntu“. Také se v rejstrech mluvívá všeobecně: „přidáno mu osetí ozimé (na zimu) všecko, což ho koliv jest“ anebo „se vším jak zimním tak vesným vsetím“ a podobně.

Málokdy mluví knihy určitěji. Tak gruntu v Bynině přidáno při jeho prodeji obilí na zimu setého 6 měřic, na jiném 8 měřic rži a zase na jiném: rži na zimu vseté 7 měřic, souržice 3 měřice; na fojtství byninském bylo osetí zimního po 14 měř. Než grunt

jeden v Hrachovci ukazuje, že mohlo býti mnoho zasíváno. Grunt týž nějaký čas držely „Jejich Milosti panny slečny“ a když byl prodán r. 1659 J. Mitašovi, přidáno osetí na zimu okolo 28 měř. vysetého; neleželo tedy asi nic úhorem. Rolníci arci tolik nemohli obsívati, kolik vrchnost; jim bránila předně robota a za druhé snad úhorů potřebovali pro pasení dobytka.

Robota překážela rolníkům i ve sklizení obilí; kormutlivější případ byl na fojtství brňovském r. 1714: ještě 20. března bylo „osetí ozimé“ na poli. Ovšem bylo fojtství tehdy již od r. 1689 pusté; nebylo snad při něm ani dostatečné stodoly.

Robota také překážela ve mlácení obilí. Na jednom statku bylo ještě v březnu 15 mandelů nemláceného ovsa; jiní pospíšili s mlatem: 15. prosince bylo na jednom gruntu nemláceného ovsa 10 mandelů, pohanky a ječmene po 4.

Rolník velkých zásob obilí nemíval. Panská obilnice Žerotínů půjčovala ze svého obilí v čas nouze na osev; byla počátkem sýpek kontribučenských, zařízených vládou teprve r. 1788.

Nářadí polního, pokud jest v knihách dědinských v XVI. věku jmenováno, užíváno téhož, jehož rolník dnes upotřebívá; bylo namnoze pouze dřevěné: i pluhův a vozů bylo ještě počátkem XVI. stol. užíváno asi napořád dřevěných. Tyto vozy sluly „valňáky“; ani hřebíku železného na nich nebývalo. Teprve koncem XVI. stol. mluví se, a sice toliko v řídkých případech, o vozech „kovaných, obbitých“, o pluhu „železném, se železy“. Jest v kraji našem doba XVI. a XVII. stol. přechodní od nářadí dřevěného k železnému. Dřevěné vozy velmi zvolna ustupovaly vozům železným, tehdejší dobou nepochybně velmi drahým. „Vůz kovaný“ přidán k fojtství r. 1604 v Jasenici. Registra zmiňují též „žebřiny“: vymínil si „s jedny žebří sena“. Lušní přidáno r. 1741 dvé. R. 1635 přidány řetazy dva, hemovní i dlouhý řetěz.

Zápisy ze XVII. stol. vykazují při přemnohých gruntech vozy „zlámané“ neb i toliko části vozů.

Při fojtstvích a gruntech bohatších výslovně se podotýká, že přidává se „pluh železný“, „železa orná“, „pluh se železy“. Starší pluh železný nemíval ještě krojidla; téhož výslovně zmiňuje teprve zápis r. 1690 v Křivém, kde se mluví o „pluhu s radlicí bez krojidla“. Bylo tedy krojidlo novým zdokonalením pluhu, r. 1690 již sice známým, ale ne všude zavedeným. Některým gruntům přidány „pluhy dva“.

Jiný nástroj orní „hak“ jmenuje se r. 1799, kdy přidán k usedlosti „pluh s radlicí a hak“. Touže dobou, v XVII. stol., asi počali užívati bran s hřebíky železnými. Jmenujíť se r. 1594 mezi přídatky ke gruntu „brány“ prostě, snad tedy ještě s hřebíky dřevěnými; zápis r. 1688 výslovně dotýká bran s „železnými hřebíky“.

Jiná nářadí domácí, vedle již prve jmenovaných, uvádějí se tato: zřídka kdy „hever“ (zdvihák, kolozub); často stolice řezací r. 1687, pila r. 1664, pořiz a motyky r. 1591; ze seker jmenuje se téhož roku na Hrubé Lhotě „topor“ (nyní pantok) a „okruhlica“; mezi řetězy častěji zmíněn bývá „lancúch“ (velký to řetěz zakončený silným hákem, jehož užíváno k hamování a jehož při sanich upotřebíváme). Výstroj koně nazývali původně „přípravou“: přidáno mu „koně tažné s přípravou tři“. Názvu německého „kšíry“ užívati počali později.

Že doby XVI. a XVII. stol. válečnými příběhy byly mnohdy znepokojeny, bývaly i při gruntech selských zbraně přidávány; tak v Jasenici r. 1594 „ručnice dlouhá a meč“, ve Střiteži r. 1627 „ručnice“. — Měšťanům Meziříčským nařídil Bernard z Žerotína r. 1568 „zbroj pro obhájení města, hrdel i statků svých každý aby měl“; ovšem nesměl ve zbroji vůbec choditi. Majitelé domů šenkovních měli nařízení: „každý hospodář, aby bral zbroj a sekery od každého, kdož k němu na pití přijde“. (Sb. III.)

Na čištění obilí na humnech měli věječky či lopaty. Že dále mlýny vodní našich vesnic nestačily pro všechno obyvatelstvo, mívali rolnici již za stara ruční mlýny (žerna), jaké podnes v přemnohých domech vesničanů spatříš. — Jsou asi ještě různé jiné nástroje zahrnuty ve slovech „grunt se vším příslušenstvím“, jež velmi často v kupech gruntů čteš.

O domácím nářadí předků pozdějších poučuje inventář po pasekáři na Hrubé Lhotě, r. 1848 zemřelém. Zůstalo po něm „domovního náčiní“: truhla pro sypání zrna, truhla šatní, 2 truhélky malé, 2 bečky jedlové pro zelí, 5 kadlubů pro sypání zrna, 2 škopky, 2 putenky, díža, 2 řičice, síto, necky, řezací stolice, 2 cepy, pantok, sekyra, 3 motyky, 3 nebozízky, dláto, pořiz, kleště, pila, hobel, pilka, mlýnek, lůžko, stůl, lubový achtel, hak, laterna, kosa, nožice, kolovrat a kuchyňské vidlice. Vedle zmíněných „achtelů“ užívali na měření obilí též „vrtlů“ (věrtelů); oba názvy přijali z řeči německé, jakož i „mésle“ (mírky) tehdy,

když místo prvějších „moravských“ měr navykali na míru Dolních Rakous (měřice rakouské). Hospodářského náčiní zůstalo: vůz, pluh s železy a kolečky, dvoje brány, řetěz, 2 řetězy malé, lancúch, tahelce (táhlo = řetěz, za nějž prostřední kráva pluh táhla, dokud se 3 kravami oralo) a jiné nejmenované. Kromě již uvedeného hospodářského nářadí jmenují se ještě: kádě pro zelí, 2 truhly stravní, 2 bečky pro sypání, 2 srpy, lubová čtvrca, masnička (máselnice), žebř; z hospodářského pak náčiní ještě sáně.

Úrodnost polí svých posuzuje lid následovně: „všelijaká je tu zem: je písečnica, palavý písek, to musí pořád hnojit; — je slinovačka, žlutý, jinde zase sivý slín; — je prašnica, mělká, lehká, jenom že planá; v takové rodí se nejlepší zemňák; ve slinovačce, v té už je žito. V písečnicách se rodí rža, ale není to těžké zboží, nesypou tak moc.“ (Kašík: Nářečí středobečevské.)

Pokroku rolnictva mnoho přispělo zakupování selských živností do trvalého majetku (viz níže). Ale ohrozilo pokrok a blahobyt jeho nemírné dělení usedlostí na menší části. Dělení bránila dříve vrchnost patrimoniální, ale i vláda, vydavši r. 1771 nařízení, že na rozdrobení selské usedlosti je potřeba nejen svolení vrchnosti, nýbrž i zemské správy. R. 1803 byla nařízení ta obnovena. Žádal-li kdo přece rozdělení takového, bylo vrchnosti před povolením v úvahu vzíti nejen blahobyt poddaných, ale i daně. Neměla se usedlost rolnická děliti na tolik částí, že by se pak žádná rodina na nich slušně neuživila a povinnosti své k vrchnosti a státu plniti nemohla.

Zákup usedlostí do trvalého majetku čili vlastnictví snad i k rozkouskování jich sváděl: zněl každý kupní zápis (na panství meziříčsko-rožnovském): „po zaplacení úkupné sumy bude moci ukupitel s gruntem volno vládnouti a vždy s přivolením vrchnostenským komukoliveˇk odporučiti, oddati a podle libosti odprodati.“ — V Loučce „volnému vládnutí“ zajisté bludně rozuměli; r. 1790 čtvrtláník o své ujmě usedlost svou rozdělil na 3 díly a někteří jeho příkladu následovali.

Je uznání hodno, že i na Valašsku pokrok v zemědělství se jeví. Ač žel! mnoho hospodářských časopisů se neodbírá, přece lid náš rád pokusy činí s novými semeny na setí a sázení: zemáků, zelí, řepy pícní a j. Rozšiřuje se též užívání strojů hospodářských: mlátiček bez i s pohonem koňským, sečkovic a pod. Rovněž zdokonaluje se dobytek a počínají se i meliorace pozemků.

O vše má zásluhu Okresní hospodářská jednota r. 1891 a zimní hospodářská škola r. 1897 v Rožnově založená. Hospodářská jednota v Zašové, nyní Okresní hospodářská jednota ve Valaš. Meziříčí založena byla † poslancem Ant. Hulkou a † nadučitelem zašovským Taubrem, ježto starší bývalá hospodářská jednota, starajíc se skoro jen o povznesení chovu koní, potřebám okresu nevyhovovala. Založení zimní hospodářské školy v Rožnově navrhl zemský výbor a provedeno bylo působením téhož poslance Hulky. Pochvaly zasluhuje nezámožný rolník ze vzdálené Juřinky, jenž dvěma synům svým poskytl příležitosti návštěvy její. Hospodářská jednota — počtem svých členů přes 1000 — je třetím hospodářským spolkem ua Moravě.

Není ovšem proti pokroku, že lid si dosud zachovává staré názvy obilnin, v kraji obvyklé. Již v XVI. věku rozeznávali mezi obilím tvrdým a měkkým. V rejstrech dědinských čteš o „tvrdém obilí“, o obilí „na chléb“ a o „jarce“. „Tvrdým“ obilím čili obilím „na chléb“ jmenují v Zárožnovsku posud takové, jež se mele na mouku, ať již na chléb (režný) neb na pečivo (pšeničné): calty, buchty a koláče; je tudíž tvrdým obilím rež a pšenice. Rež nazývají „obilím“ a pšenici „žitem“. Měkkým obilím jmenují ječmen, špaldu, gengel a oves. „Obilí“ a „žito“ nazývají „jarkou“, sejí-li se na vesno (z jara); na zimu seté nazývají „ozimým“ obilím a žitem. — Setí bru již pominulo; také pohanka i tatarka se více nedaří. Nejvíce se seje jarka (vesní rež) a oves; „nejjistější chleba“ jsou zemáky a zelí. (Srovnej Niederle: Život starých Slovanů 181.)

Podobně zachoval si lid také staré názvy svých polních tratí; naskytají se toliko v listovních knihách stol. XIX. některá jména, v rejstrech dědinských nebývalá, jako Amerika, Mexiko a j.

Rolnictví v Meziříčí a Krasně nelišilo se od dědinského jiným než menším počtem měřic gruntům přidělených. V Meziříčí vynikal množstvím pozemků dvůr třílánový, jenž náležel měšťanu Kostkovi, a fojtství, jež mělo 2 lány svobodné. Jiní měšťané, t. zv. velkoměšťané měli daleko méně měřic, přece ale tolik, že mimo krávy také koně chovati mohli. Meziříčané tedy asi rádi koupili r. 1446 luh hrachovecký, jejž jim vrchnost emfyteuticky prodala; obsahoval však jen 27 čtvrtí a po vykučování tamějších stromů zůstal z části loukou. R. 1588 přikoupili měšťané některé role, louky a zahrady „dědičné“, tedy asi ode dvoru krasenského, jež

jim vrchnost za „svobodné“ prodala. Také několik zahrad „včelínů“ měli měšťané v okolních dědinách pod lesy.

Krasňané měli sice při každém domě nějaké pole, ale málokteří tolik, aby bez řemesla rodinu uživili. Vochno z Perné obdržel v Krasně od markrabí Jana 17 čtvrtlánů a 2 podsedky lénem, jakož v Krasně jen drobné živnosti rolnické bývaly. Proto zřídka kdy jmenovány jsou v příminku (fundus instructus), novému hospodáři odevzdaném 2 koně, často se však psává o platu za „orání a zasetí role“. O štěpování stromu, o hřadkách a o zahrádkách „před okny“ píše se již v XVI. věku; snad zde již tehdy pěstována zelenina jako dnes hojně se pěstuje.

Koní bývalo v Meziříčí asi více než nyní chováno. R. 1612 prosili měšťané pana Jetřicha z Žerotína, aby je sprostil povinnosti koní svých půjčovati k potřebě panské, čehož i dosáhli. Pro obchod vínem, suknem a jiným zbožím bylo měšťanům více koňských potahů třeba, ježto rolníci z okolí pro robotu koní svých jim často propůjčovati nemohli.

2. Zahradnictví.

Kníže biskup Bruno ze Šaumburku zařizoval na svých panstvích jak včelíny tak as i zahrady ovocné. Závětí svou kázal zříditi také při Kelči „ortum apum“ (zahradu pro včely), nikoli pouhé „apiarium“ (chov včel). Odtud mohly včelíny a s nimi strom ovocný snadno po Valašsku se rozšířiti, ježto včelám pastvu poskytuje. Pro včely i divoké stromy, najmě střešňoví, naše artikule medařské šetřiti přikazovaly.

I Žerotínové zahrad si vážili. R. 1745 uveden jest v účtech plat zahradníku na Hradisku (u Rožnova), kde spravoval zahradu „ovocnou“. Nechyběla tedy zajisté panská ovocná zahrada ani v Meziříčí.

Příkladu pánů následovali i poddaní. Prodávaje Jan Kuna z Kunštátu r. 1507 fojtství rožnovské, prodal je i se „zahradami“. Naučili se záhy strom ovocný i štěpovati. — V Křivém vymínil sobě r. 1580 rolník Martin Knap při gruntu svém „štěpů 6, aby jich do smrti své užival“. Že ovocný strom také okopávali a hnojívali, též rejstra dědinská zmiňují. Jako přísně trestávali poškození včel, tak i o stromu říkali výstrahou: nepodtínej stromům kořenů, sice také tvůj kořen žití bude podťat.

Mívali strom ovocný za humny — při fojtství v Křivém byly dokonce 3 zahrady — ovšem i při včelínech v horách. Takové včelíny se zahradou držívali také někteří Meziříčané „manští i dědiční“ — t. j. z města i předměstí — „v dědičných gruntech“ panství meziříčského, „dosti skrovný plat z nich spravujíce“. R. 1584 Bernard z Žerotína jim tyto „role, louky a zahrady“ pod timž platem zanechal a dovolil jim též, že mohli „jedni druhým je prodávati, ale to tak opatrovati, aby mu ten plat zouplna docházel“. — I jméno našich vesnických gruntů a chalup s polem, jež posud slují „zahradiny“, snad poukazuje na pěstování ovoce již ode dávna. Tak Vok z Kravař přijal r. 1374 od markrabí Jana lénem v Krasně mimo jiné 5 lánů, 6 zahrad (zahradin), v Mštěnovicích 2 lány a 2 zahrady.[1])

Zahrady, bez nichž na Valašsku žádná chalupa — ani nejmenší — nebývá, i strom podél silnic a mezí, většinou trnkový, zdobí kraj velice. Valašské vesnice jeví se z daleka jako jediný sad: krásný, když strom kvete i když ovoce dozrává. Strom odívá domy a stodoly svou zelení, že sotva kalenice a štíty střech jest viděti. Než vkročíš-li do zahrad, mnohé nazveš zanedbanými: v příčině úpravy jejich i pěstění stromů. Bývajíť zahrady příliš husté, tak že někdy jen drobné ovoce anebo skoro žádného nerodí; strom také nebývá suchých větví a mechu očišťován. Roste jako plané hrušně v polích, jež sice kraj oživují, ale jen drobné ovoce (pláňky) rodí. V panských zahradách — dle listů Kateřiny z Žerotína — bývalo ovoce také pečlivěji trháno; které pak zdravým bylo uznáno, bylo v sudech k chování na zimu ukládáno. Toliko za hojnější úrody, neb když ovoce hnilo, kázala je vrchnost se stromů stříst a sušiti.

Na vesnicích bývalo prve ovoce především sušením zužitkováno. Sušili jádrové ovoce, ale i peckové, kteréž i na povidla (smažené trnky) vařívali. Na ten účel bývalo v každé vesnici několik sušíren. Vrchnost sušívala jen ovoce padané; poddaní mívali v sucháreh (štípalkách čili křížalkách) a sušených hruškách dobrou úsporu pro léta na ovoce neúrodná, ale nosívali je též na trh.

Zánikem sušíren zaniká sušení ovoce jádrového a suší se nyní ponejvíce jen trnky (slívy, karlátka). Novější dobou lisuje se z ovoce jádrového „burčák“ (ovocné víno) aspoň v některých

[1]) C. D. XV., 132.

vesnicích; ze sliv — z větší části — pak bývá pálena slívovice. Bývalých sušíren bylo rostoucím počtem obyvatelstva užito na chaloupky; do našich dnů zbylo jich jen málo. (Obr. 18.)

Vrchnost si hleděla ovoce vzácnějšího. Dle účtů z r. 1786 prodávala měřici svěžích hrušek „císařských“ za 1 R. 30 kr.; měřice trnek sušených po 6 R., lepších „brněnskými“ zvaných, dražeji o 24 kr.; měřice třešní sušených bývala po 7 R. a škopíček trnek smažených po 3 R.

S velkým nákladem zřídili si v minul. století první faráři ve Veselé zahradu druhů výborných, upravivše přikrou stráň nad svým dvorkem na stupňovitou (tarasovou) zahradu. — Velkých zásluh o ovocnictví v okolí Meziříčí dobyl si též † Fl. Stoklas, ředitel národní školy v Meziříčí, rozšířiv v něm jablko římské (gravenštýnské), jež lid nazývá také „cverglovým“. — Stromy zahradní bývaly původně vesměs vysokokmenné. Zvláště hojně se pak sází podél cest okresních i polních a na mnohých mezích trny, či stromy švestkové, jež se dobrým ovocem zarozují, ač nebývají nikterak šlechtěny. Jest v okresu stromů ovoce jádrového okrouhle 71.380 a peckového 114.160.

Kuchyňské zahradnictví bylo arci především vrchností pěstováno. Při zámku meziříčském byla větší zahrada na vinné révy a jahodové keře a za Bečvou jí naproti druhá kuchyňská. Mezi zámkem a zdí městskou byla květinová zahrada a v ní „sala terrena“ (velká zděná besídka). Pěstovány byly zde již v XVII. stol. řípa kolník, okurky, salát hlávkový, chřest a květák čili karfiol. Poddaní pak v zahrádkách pěstovali petržel (1573), mrkev a přítomně též „voničky“ a rostliny lékařské.

Popis zahrádek lidu valašského (viz Sb. 2.) praví, že ponejvíce jen svobodná děvčata pěstují zahrádky při domech a v nich především květiny „voňavé“, z nichž si vijí voničky (kytičky do kostela). Květin, jež sice krásou oku lahodí, ale nevoní, dívky nepěstovávaly. Když však svobodné se vdaly a poslední z nich dům opustila, zarůstá zahrádka brzy travou. V květináčích za okny se pěstují rozličné muškáty, rozmarýn, myrta, fuksie, růže měsíčná a na léky mořská cibule.

Zahrady své chránili poddaní ploty z vrbového proutí — oplétali je —, ploty dřínkovými a tyčkovými, jež nahrazují nynějšími latkovými, ba i drátěnými; ovšem jsou i zahrady s plotem spuštěným a jiné i bez plotu.

Obr. 18. Sušírna v Hrachovci.

Panství mívala i na Valašsku své chmelnice. — Dařil-li se dále panským zahradníkům chřest a květák, že je i prodávati mohli, není naše podnebí a v některých polohách ani půda těmto vzácnějším a dražším zeleninám nepřízniva.

Kateřina z Žerotína, choť slovutného Karla z Žerotína na Přerově, obdržela kdys chatrný len z panství brandýského v Čechách. Vytýkala to správci dopisem: „Pokud se jiným podařilo, mně pak ne, nemohu jináč souditi, než že to ne z neúrody než z nedbanlivosti přichází.“ (List 585.) Tak je i s ovocem i zeleninou naší. V Lešné a v Krasně trží majitelé ze svých zahrad slušný výdělek za zeleninu, jiní ničeho. Spotřeba v Meziříčí a v Krasně je daleko větší a zelenina musí z Kravařska a Hané býti dovážena, ač by usilovnější zahradnictví, v okolí provozované, jí stačiti mohlo.

3. Lesní hospodářství.

A. Vrchností.

Lesů mimo na palivo a stavby bylo využíváno též pálením uhlí a řezáním klád na desky. Každé fojtství na panství Meziříčí-Rožnovském mělo mlýn „moučný a pilný“. Byly však také svobodné mlýny a pily; též vrchnost stavěla si vlastní mlýny a pily. Pálení uhlí zmiňují artikule medařské z r. 1581; dělání šindela a jiných potřeb připomíná r. 1498 výsada na clo mostní. Byly tedy v okresu našem lesy jehličnaté na desky, krokve, šindel atd., ale i bukové na táčky a j. potřeby domácí a polní, jak nám toho podnes hory naše poskytují.

Maje Petr, hrabě od sv. Jiří, hojnost lesů, odměnil r. 1502 „povolnost“ Meziříčanů tím, že jim „k městu daroval les, ježto slove městský háj“, jenž jest posud největším pokladem města. Že tehdy lesův méně si hleděli, dočítáme se v listu na mlýn městský. V něm r. 1536 potvrzují se výsady mlynáře meziříčského, jež mu dovolovaly „osm vepřů na pastvu do hor hnáti, když by se bukev zrodila“.

Šetření a pěstování lesů nastalo teprve za pánů z Žerotína. Odprodávali sice rádi malé části lesů, aby si v nich Meziříčané a j. poddaní nějaké místo „vykučovali“ a ohradili na včelín, aneb aby si je štěpovím vysázeli. Ale nařizovali také šetření stromů. Praví artikule medařské: „hajní povinni budou k tomu pilně dohlídati, aby blízko brtí, v kterých by včely byly, pasek dělati

a oplaňovati nedopouštěli, tolikéž lípy, javoří, rokytí, střešňoví a j. dříví, z kterého včely pastvu mají, na škodu medařům rúbati". — A když r. 1656 Karel Jindřich z Žerotína obci Střítežské daroval kus lesa „Poskla", vymínil v listu následovně: „kteréhožto mají užívati sekáním dříví k všelijakým potřebám a užitkům svým, však pasek (luk a polí) žádných v tom lese dělati nemají, tak že by zase mladé dříví rosti a se množiti mohlo".

Žerotínové začali asi též upotřebovati svých hor na podniky průmyslové. Byly sklárny v poříčí Bečvy Rožnovské (pod Radhoštěm) a Bečvy Vsetínské (v Karlovicích); dali vyráběti salajku na př. v Krasně. Stavební dříví a desky byly záhy na pltích vyváženy; plavení štip bukových do Meziříčí bylo zařízeno na Bečvě Rožnovské ke konci stol. XVIII.; byla prý tato plaviska první na Moravě. — Lesními zřízenci vrchnosti byli hajní, myslivci a polesní. R. 1672 bylo panství a manství pánů z Žerotína v okresu Meziříčském rozděleno na hájemství Jasenické, Byninské, Krhovské, Zašovské, Střítežské, Velkolhotské, Křivské, Jarcovské, Poličenské a Oznické.

Hejný (hajný) jest uveden již v polovici XV. stol. Vok ze Sovince v listu „na mlýn městský" připovídá mlynáři, že mu „hejní" jeho z hor příslušné „dříví k palivu, stavení, opravám a ohradám" v místech slušných ukáží a dají. Úlohou hajných bylo ostříhati lesů před pychem lesním, ale snad ještě důležitější, hájiti zvěř a pronásledovati škodnou. Že bylo v lesích našich hojně zvěře vysoké, praví Lacek z Kravař v listu, jímž r. 1411 Rožnovu a některým dědinám „odmrti" daroval: „pro množství jelenů, jichžto všedním jedením to, což se jim urodí, spaseno bývá". Zálibě lovecké panstva dob starších nasvědčuje i povinnost fojtů chovati chrta.

Jiní lesní zřízenci byli: oborný, myslivci (Jägermeister), ptáčníci a panský medař. Na věrné tyto služebníky své byli páni z Žerotína patrně milostivi. V každé téměř dědině setkáš se v listovních knihách s kupy pasek, chalup a celých gruntů, jež si koupili „hajní".

Páni z Žerotína a rodu Kinských lesů šetřívali. Hromadné kácení lesů valašských pro buničinu (cellulosu), jež za nedávno minulých let nastalo, lid těžce nese.

Jaké porosty v lesích valašských bývaly, jen z nahodilých zpráv lze poznati, v nichž se mluví o stromech „na šindel",

o pasení vepřů v lesích bukových a o stromech medujících. — V popisu hranic lesů manských v Loučce jmenují se r. 1770 jako hraniční stromy javory, modříny, bělice (vrba bílá), jíva, plané hrušky, lípy a duby. Lesy u Loučky byly porostu velmi smíšeného, záležejíce nejvíce z jehličnatých stromů (najmě jedlí) a z buků, ač lípy, duby a javory zajisté nerostly jenom na hranicích.

Vrchy naše i jménem svým prozrazují, čím byly zarostlé. Jsou na Valašsku hory Javorníky, Břestový, Tisová, Klenov a j. a jména tratí Březí (Březky), Bučí, Jehličná, Doubrava, Jasenec, Jedlůvky atd. Bylo tedy v lesích, městu blízkých, hojně stromů pro stoláře, soustružníka, řezbáře a jiné řemeslníky; i lavice kostelní mohly v dřívějších dobách dubové býti budovány, nevzpomínajíc nábytku v hradech panských a bohatších domech měšťanských. — Ubylo však stromů listnatých, najmě buků. Nová doubrava toliko při Lešné je vysázena; za to množí se lesy jehličnaté.

Zajímavo jest, že hajní již v XVIII. věku zaznamenávali jednotlivé stromy „vývraty“, jež povalily vichory, anebo jež pychem lesním byly odneseny.

B. Obcí a rolníků.

Obecní lesy v okresu jsou velmi různých rozměrů. Toliko výminkou je známo, kdy která obec lesu svého nabyla. Tři nejmladší naše dědiny Laze, Malá Bystřice a Oznice lesu obecního vůbec nemají, ale čtvrtá, Vrchovec, má 11 ha. Než také starší vsi Jasenice, Lešná a městečko Krasno lesů nemají. Největší les má v okresu Meziříčí, a sice zmíněny „háj městský“ 229 ha. Dle odhadu z r. 1829 byl i na Štěpánově les 26 jiter. Háj byl městu darován r. 1502 (viz dějinné zprávy). Neznámo však, zda jej oddělil dárce od panství rožnovského neb od manství meziříčského, jež mu též náleželo. Také vesnice tohoto bývalého manství nejsou lesem rovně poděleny. Juřinka má jen 12, ale Jarcová 58 a Poličná 33 ha; Oznice původně asi les mívala, ale po zániku vsi připadl snad manství zpět; jmenuje se trať manského lesa Oznicko; obec nově se ustavující se prý lesa zřekla, bojíc se nových daní. — Také při zakládání manských vsí Choryně, Lhoty Choryňské a Bránek biskupové části lesů svých jim udělili. Podolí má sice jen 3 ha lesa, ale 39 ha pastvin, Loučka pak má jen

1 ha lesa, než užívala kdys lesa Světíkova, nyní již od mnoha let velkostatkáři náležejícího. Také vesnice kn. arcib. statku Kelči náleževší mají značné lesy; Kunovice 110 ha, Police 99, Kladeruby 54, Komárovice 31.

Majetníci alod. statku rožnovského též obcím poddaným snadno části svých rozsáhlých lesů mohli postoupiti. Zašová má 76 ha, Křivé 50, Brňov 21, Střítež 30, jiné však méně; Jasenice vůbec lesa nemá; Bynina má 25 ha. Lešenská Lhota má ha 28, luhů Bečvou časem nanesených. Jiné osady mají toliko od 1—3 ha.

Některé obce okresu vysázely lesem již před mnohými lety obecní pastviska, najmě Bránky a Poličná. Jiné obce, mívaly-li les obecní, snad již za stara pro vzrost obyvatelstva jej vyklučily, jakož zaznamenány jsou zde onde prodeje obecnin na zřízení „včelínů“, jimiž obce se rozšiřovaly.

Jsou-li posud panské lesy (v našem okresu lesnatý hřbet mořkovský, městský háj a lesy okolo Píškové) pravou ozdobou krajiny, zvyšují krásu její též obecní lesy a lesíky jednotlivých hospodářů, naší dobou lépe pěstované. Mají téměř všude sedláci, zvláště pasekáři, lesy své vlastní; někteří pěkný, vysoký, jiní toliko nízký, po většině březový, uchovávaný pro otop, stel a letinu na pícování dobytka. Dokud rolník byl pouze držitelem své živnosti — stal se teprve po r. 1770 zakoupením od vrchnosti majetníkem či vlastníkem — mohlo odpuštěno býti zlé hospodaření s lesem; zlověstné bylo tehdy heslo: „nic sadit, enom rubat“, jemuž šťastně zabránil patent z r. 1852, tak že přibývá i pěkných lesíků selských. Pasek a včelínů však ubylo, ježto mnohé skoupili a zrušili velkostatkáři na zacelení lesů svých, v nichž se prostíraly.

Jedni, pokročilí, lesů šetří a sázejí, jiní hubí „horu“ vlastní; najmě stromu v lese obecním pokoje se nedá.

Nyní má okres 6.104 ha lesů, a sice 1834 ha velkostatek a 4270 malostatek. Velkostatek Bránky má 310 ha, velkostatek (arcib.) Police 222 ha, Loučka 431 ha, Val. Meziříčí (bývalé manství) 470, Lešná 142, Krasno 259 ha lesů. — Obecních a selských lesů snad ještě přibude vysázením některých pastvisk. Také Meziříčí některé cizí pozemky vnitř Háje zakoupilo a zalesnilo.

4. Včelaření našich předků.

Chov včel, jenž životu a práci venkovanů neobyčejného přidává půvabu a nemálo jej i zušlechťuje, byl národu povždy oblíbeným zaměstnáním; velká spotřeba medu a vosku za dob dřívějších učinila také na Valašsku včelaření živností výnosnou.

Původně vybírali toliko med lesní z dutin stromů, kam jej pilné včelky nasnášely. Pak připravovali přátelé medu včelám i umělé dutiny ve stromech lesních, jež „brtmi“ zvali. Podnes medoviště (dutinu úle či valaš. klátu) „brtí“ nazývají, kdežto boky úlů „lanitvami“ zovou. (Brtva je trať polní, Brtnica louka u Hrachovce, a Brtný jméno osobní.)

Toto umělé včelaření zvelebil biskup Bruno ze Šaumburka také v okolí Kelče. Poslední vůlí svou (r. 1267) ustanovil, aby na jeho panstvích ve Svitavách, Mohelnici a Kelči bylo obnoveno a založeno po včelínu, jež by, jakož i brti lesní, spravoval (kanovník) kustos olomucký. Odkázal na jejich ostříhání a pořízení všech jejich potřeb z důchodů těch panství z každého ročně 4 hř. a kustodu odměnou příjem ze dvou lánů.

Včelaři sestupovali se s povolením vrchnosti v tak zvaná „bratrstva“. Učinili tak i medaři na Valašsku. Utvořili si spolu — neznámo kdy — zvláštní obec, podobnou nějakému cechu; volili sobě svůj ouřad či správu, jež se skládala z lamfojta, purmistra a čtyř přísežných; měli dokonce svou gruntovní knihu „registra medařská“. Lamfojt zmíněn jest již r. 1574, kdy rolník zašovský, Jiřík Macháčkův, koupil patnáctery včely od „lantfojta“ Jana Matuškova po 17 gr. Obec medařská dobyla na p. Bernardu z Žerotína r. 1591 zvláštního „práva“ čili „nadání“ medařského. Od té doby snad přestala povinnost, že z Meziříčí dávána faráři v Kelči „hřivna gr. a půl čtvrti medu“ desátkem, jejž snad medařům manským uložil již biskup Bruno. Nadání obsahovalo povinnosti a práva včelařův, krátké naučení o včelaření a nařízení na ochranu medařův a včel. Zachovala se nám též „registra“ medařská panství Meziříčského a Rožnovského z r. 1680 a 1726.

Dle nadání Bernardova bylo tehdy včelaření ještě zhusta v lesích provozováno. Včelaření lesní náleželo tak k užitkům panským, jako lovení zvěře a ptáků: čí byl les, toho i včely v něm:

proto se z brtí ročně do panské komory poplatek odváděl, jehož zmínku činí r. 1502 Petr hr. od sv. Jiří. Když totiž městu Meziříčí les či háj Řehlov daroval, vymínil sobě „plat medařský“. Hajní jej vybírali o sv. Václavu (dle seznamu z r. 1670). — Než dle téhož nadání mnozí poddaní již tehdy měli „včelíny“ ve gruntech panských způsobu pokročilejšího, ohrazená totiž místa, v nichž více klátů pospolu mívali. Z každých včel v brtích lesních platili medaři pánu lesa ročně po groši bílém, ze včelínů pak, „kolik jim páni sadili“; ze včel však, které poddaní měli v zahradách při gruntech svých anebo na roli své vlastní, platu žádného nedávali. Takové zahrádky v osadě při domech slují podnes „včelínky“, na rozdíl od „včelínů“ na pokraji neb uvnitř lesů založených.

Dobou, kdy psána byla první „registra“ medařská, nebylo na panství Meziříčském již včelaření v brtích lesních, nýbrž ono pokročilejší, totiž ve včelínech, provozováno. Také mnozí měšťané oblíbili si místa „na včelín“ buď ve svých gruntech neb i panských, na gruntech obecních neb okolních vesnic a, místa taková odkoupivše, „včelín“ na nich k pohodlí svému ohradili. Nejstarší takový kup zapsán byl do gruntovní knihy jarcovské r. 1577.

Bylo pak na panství Meziříčském a Rožnovském vůbec v tom období zapsáno do rejster medařských v končinách meziříčských 6 včelínů, v krhovských 19 (vesměs „na Hrádkách“), v poličenských 16, v byninských 11, v jarcovských 6, v křivských 9, v krasenských 7, atd., celkem 145. — Znenáhla se včelíny tyto zvětšovaly. Majitelé jejich časem si přikupovali na rozšíření včelína nové sousední pozemky, stromem „štěpným“ či „sadem“ je vysázeli, pak chaloupky a konečně i chlévy v nich si stavěli. Tak na př. r. 1718 v Jasenici daroval František Ludvík z Žerotína Mikuláši, starému obornému, na věčnost jedno místo v „zelené panské hoře“ (lesu), slove v Lipůvce, k vzdělání včelína a vystavění chaloupky k obydlí za vědro medu, aby v něm včely a dobytek chovati, stromoví štěpovati a zrno síti moc měl. — V Zašové podobně rozšířen byl včelín „za Klášterem“; měl $322^1/_2$ sáhů zahrady, panství přidalo louku „na Kačenách pod Žernovem“, přes 1 jitro, z níž se platilo 12 kr. ročně a robotovalo 26 dní pěších.

Tak bylo pěstování včel příčinou nejen toho, že mnohé místo, v dřívějších dobách pusté a prázdné, bylo plodným učiněno,

nýbrž i nové, menší usedlosti „včelíny“ v okolí našem vznikaly a obce se rozšířily. Včely tedy nevědomky pobádaly člověka ku práci, jako od věků již příkladem pracovitosti a pořádku bývaly.

V nejlepší míře a rozkvětu bývalo včelaření za pánův Bernarda, pak Jetřicha a konečně Baltazara z Žerotína, kteřížto pánové výsady v letech 1591, 1613, 1635 medařům udělili. Válkou 30letou včelaření zajisté valně utrpělo; mluví se tou dobou dosti často o včelínech „opuštěných“. Koncem XVII. stol. snad zase pěstování včel počalo se povznášeti, ježto nová registra medařská bylo třeba pořiditi, do kterýchžto „jeden každý, kdo a jak mnoho včel má, jak mnoho jich přirůstlo a naproti tomu zemřelo, vtažen jest“. Dle doslechu mívali někteří včelaři ještě v minulém století na 100 klátův, ovšem i ve více vzdálených včelínech. Aby majetník všechny včely své obešel, bylo prý třeba záhy z rána si přivstati. — Po smrti hospodářově bývaly včelami dítky podíleny „dle poručenství jeho“.

Medařské artikule zůstaly ve své platnosti do r. 1782, kdy lamfojt Martin Palát úřadoval dle „práva medařského“ a včelín do register medařských ještě po česku zapsal. Poslední a sice již německý zápis, v němž se již ani lamfojt nejmenuje ani medařské právo, stal se před obecní radou města Meziříčí r. 1792. Včelíny byly pak čísly opatřeny, pokud v nich chalupy byly, a gruntovní zápisy o nich v Meziříčí na obecním úřadě chovány.

Mělo však i panství své včelíny, o něž zvláštní „panský medař“ se staral. Tak nad Hrachovcem býval „panin včelín“; do nedávna trval včelín panský na Junákově, jejž statek manský „freimarkem“ za svůj „panin včelín“ r. 1673 od Kuče, občana Meziříčského, získal.“ Bylo tedy medařství vůbec výnosným pokládáno. Starý rolník o něm pravil: „Dokud jsem držel včely, držely se mne peníze; med jsem prodával, ale i souš“. — R. 1894 čítalo se v hejtmanství Meziříčském (s okresem Vsetínským) 4681 včelstev. O nynějším roztřídění půdy u jednotlivých obcí, o chovu dobytka a pěstování včel podávají následující tabulky I. a II. přehledný obraz.

Okres Val.-Meziříčský v jednotlivých způsobech obdělávacích (stav r. 1912).

Tab. I.

Obec	obsahuje v hektarech							Plocha obce		Daň pozemk.	
	rolí	luk	zahrad	past-vin	lesů	stav. plochy	neplod. plochy	ha	a	K	h
Meziříčí Val.	356	44	37	17	229	18	4	496	22	2543	20
Bynina	156	38	17	26	128	3		377	91	842	51
Bránky	443	61	20	36	485	7	—	1078	41	2719	58
Brňov	141	86	10	49	308	3	4	691	88	772	46
Bystřice Malá	333	66	5	208	479	4	—	1116	69	790	92
Hrachovec	168	54	23	53	150	4	2	481	15	1135	60
Choryň	464	129	22	105	123	6	8	911	06	3396	62
Jarcová	173	27	20	59	214	4	1	525	15	946	40
Jasenice	241	33	10	20	234	3	—	554	69	1028	91
Juřinka	118	19	12	22	19	2	4	206	30	679	05
Kladeruby	443	56	19	69	73	6	8	693	92	2473	17
Komárovice	268	33	8	36	42	3	—	407	01	1676	15
Krasno	360	101	38	65	5	16	4	630	55	3152	95
Krhová	320	132	18	60	281	6	—	833	36	1878	46
Křivé	184	36	32	43	222	3	5	542	38	1151	07
Kunovice	497	63	12	69	153	5	—	817	17	2433	98
Láze	78	10	4	31	17	1	—	144	71	174	94
Lešná	248	77	23	17	121	5	—	505	12	2276	79
Lhota (u Choryně)	125	9	8	30	40	2	—	220	20	609	83
Lhotka (u Lešné)	127	20	8	10	42	3	1	230	09	922	96
Lhota Malá	178	30	6	134	116	2	4	480	48	485	98
Lhota Velká	269	67	11	117	224	4	1	704	44	708	26
Loučka	331	31	20	16	111	5	—	530	82	1750	57
Městěnovice(Mčenovice)	184	36	6	19	19	2	—	270	78	658	38
Němetice	224	23	7	25	231	2	5	541	38	1448	59
Oznice	191	29	14	114	250	4	—	612	82	830	72
Perná	210	18	6	24	32	3	—	304	12	627	52
Podolí	202	15	12	39	295	3	—	576	37	1381	17
Police a Vrchovec	633	68	22	61	498	8	—	1322	07	3487	92
Poličná	523	42	40	101	348	7	2	1107	25	2840	56
Příluk	90	37	7	10	23	2	—	175	88	672	14
Střítež	252	91	11	140	215	5	11	752	—	1208	24
Veselá	159	69	16	82	117	3	1	467	59	889	56
Vysoká	157	18	6	17	12	2	—	219	87	558	26
Zašová	499	208	30	124	841	11	2	1755	56	3356	96
Okres Val.-Meziříčský	9345	1876	560	2048	6528	167	67	21285	43	52510	38

Poznámka. Cesty, řeky, potoky, náměstí, návsí a pod. zde uvedeny nejsou; započteny však jsou do plochových výměr i daní také velkostatky okresu.

Stav hospodářství v okresu. Tab. II.

Obec	Domů (čísel) bylo r. 1910	Hospodářství chovala					
		koní	hověz. dob.	ovcí	koz	vepřů	úlů
Meziříčí Valašské	436	69	169	5	32	172	64
Bynina	66	16	175	—	17	71	10
Bránky	151	48	300	5	30	152	45
Brňov	60	5	190	4	25	57	43
Bystřice Malá	102	23	388	26	69	120	56
Hrachovec	83	29	202	3	25	54	59
Choryň	97	79	390	—	8	189	83
Jarcová	111	16	215	1	25	49	22
Jasenice	63	25	180	8	19	73	38
Juřinka	52	10	148	2	15	135	12
Kladeruby	103	99	356	—	5	185	22
Komárovice	41	56	203	—	3	168	22
Krasno	262	70	290	5	58	147	90
Krhová	187	15	352	—	64	116	38
Křivé	111	30	188	—	53	51	7
Kunovice	110	76	388	12	26	243	28
Láze	30	—	76	—	2	18	7
Lešná	85	40	269	21	13	200	39
Lhota Choryňská	31	29	136	—	2	120	30
Lhota Lešenská	37	18	114	—	3	57	27
Lhota Malá	68	11	194	8	12	48	40
Lhota Velká (Hrubá)	94	34	320	—	22	127	49
Loučka	113	37	208	—	21	139	26
Měťénovice (Mčenovice)	34	12	112	2	26	27	53
Nemětice	59	18	174	2	—	95	24
Oznice	90	21	226	34	34	68	18
Perná	41	31	148	3	5	137	26
Podolí	65	14	167	5	13	115	44
Police a Vrchovec	91	92	400	2	19	255	31
Poličná	168	66	407	9	47	190	31
Příluk	31	13	88	2	20	35	25
Střítež	135	26	348	3	64	192	47
Veselá	73	12	168	26	26	54	26
Vysoká	30	22	110	—	6	85	—
Zašová	257	37	484	10	124	216	95

5. Pěstování lnu; příze a plátno.

Wolný napsal o panství meziříčsko-rožnovském: „Také se sice málo, ale dobrý a jemný len pěstuje.“ Nejsou údolí naše nepříhodná pěstování lnu. Nebylo by tudíž správné, kdybychom toho odvětví práce rolnické již navždy zanechali. Ač už zřídka, přece někteří rolníci v kraji našem kousek lnu ještě sejí; tak připravují rodině a čeládce předivem pro dlouhé zimní večery

práci a sobě tím získávají kus domácího plátna. Aby náklad na hospodářství, pokrm a šatstvo dětí i čeládky úroky nesl, uměli i dlouhou zimní dobu něco vydělávati.

Chybovali však naši předkové, že seli jen domácí semeno; záměna semene lnu prospívá. Naše nejstarší dědinská rejstra píší o záhonech na konopě a len, o semenci, plátně bílém konopném i kúdelném (lněném). Ještě počátkem minulého století vymínila si každá odstupující selka svůj „záhon na len, kde hospodář seti bude".

Odrhnutý len byl na louce neb na strnisku na močení rosou neb deštěm rozprostřen a v sušírnách na ovoce sušen, na lámkách (trdlicích) lámán, na „potírkách" potírán a zbylého pazdeří dokonale očištěn. Vytřený čili otíraný len byl na „ščeti" (vochle) česán. Hrubá koudel jmenuje se „svrchovnica", jež se spřádá na nejhrubší plátno pytlové. Koudel třikráte pročesaná jmenuje se „pačísky". Tyto se předly na kolovratu, jemnější příze na vřeteně.

Přadení lnu bývalo o „přástkách" čili „pobabách" zábavou večerní, někdy prý, žel, až rozpustilou. „Netřeba jich v této příčině litovati, že přestaly", napsal o nich † M. Václavek.

Posud jsou v některých osadách našich domácnosti, v nichž se přede. Pokusy nedávné s ruským semenem ukázaly, že se len u nás též daří.

Setí ruského lněného semene dlužno nazvati pokrokem. Nezapomínejme však, jak dovedli předkové len spracovati a ho užíti v domácnosti, nýbrž staň se i v tom pokrok.

Přástev ovšem netřeba křísiti, aspoň ne jejich bývalých neslušností. — Než dopouští se náš dorost někdy větších neslušností právě proto, že dlouhých zimních večerů již nepřede ani jiné práce nemá. Roboty přestaly, náklad na hospodářství velmi se zvětšil; příze a plátno lněné bylo pevné, oděvy z něho zdravé. Kus plátna pak čeledínům štědrého večera byl tak milým a rodinným. Setím lnu a jeho spředením získala by se nějaká pomoc na náklad selského hospodářství, jenž i dobou zimní se koná, žádnou však domácí prací, jakých prve více bývalo, posud se nenahrazuje.

6. Řemeslo, živnost mlynářů a hostinských na dědinách.

A. Řemeslo.

Na dědinách se řemeslo s počátku nemohlo pěstovati. Bylo mnoho práce s klučováním lesů, vysušováním močálů, zakládáním obytných i hospodářských stavení. Oděv pak a orní nářadí, s počátku prostinké, pořizovali si rolníci sami. Ani koláře na dělání kol a kováře na jejich okování, nyní na vsi nezbytných, tehdy nebylo hrubě potřeba, neboť se užívalo vozů „valných“ (valňáků), nízkých a zcela dřevěných. Zkušeností nabyli pak rolníci zručnosti v hotovení lepších kol k těmto vozům. Původní kola bývala totiž hmotná, z fošen vyřezaná, jak jich ještě Jihoslované zde onde užívají. Záhy asi se předkové přesvědčili, že tato kola z fošen jsou příliš těžká. Naučili se dělati kola sice pořád ještě nízká, ale již z částí nynějších kol složená. Volili však pro každou tuto část zvláštní dřevo: na loukotě volili dřevo javorové, na špice (čili paprslek) dubové, na hlavu březové; váhy na zapřáhání dobytka bývaly z habru. Takové vozy valné bývaly v zalehlých údolích horských ještě na počátku XIX. stol. Rolníci uměli části kol, jež se snad cestou rozlámaly, sami doplniti; brali na každou delší cestu pilku a sekeru s sebou, stromy pak jmenované cestou se již naskytly, aby z nich potřebnou část uťali a kolo si doplnili. Ještě před 48tým rokem nebývalo kolo vozu zcela obité ráfem (obručí), toliko loukoti bývaly pobity řadou „cvoků“, krátkých to ale silných hřebíků s hlavičkami velikosti dvougrošáku, vražených do loukoti jeden vedle druhého; spoje pak loukotí uvnitř klínem čili „možnou“ byly spojeny a svrchu okovány „hašpami“, aby se loukotě nerozjímaly. Konce rozvory a oje byly obity železnými kroužky; „kačerky“ na konci oje na držáky nastaly tehdy též již železné. Na zadržování (hemování) vozu při jízdě s kopce užívalo se též jen dřevěných „šlajfů“ (brzd).

Přece však vrchnosti, jež měly sídlo své na dědinách, zaváděly tam některá řemesla. Tyto řemeslníky však rozeznávati dlužno od řemeslníků fojtům na dědinách udílených, na př. na vsích alod. panství meziříčského. Tito nebyli muži občany svéprávnými jako v městech, nýbrž byli vlastně služebníky fojta. Ve výsadě Buškem z Krasna na fojtství v Zubří dané se píše: fojt „má míti masaře, pekaře, kováře: ti všichni aby jemu sloužili“.

(Zp. XI.) Takoví řemeslníci byli tehdy chudobní a mládež vesnická z nich nenabývala lásky a chuti do řemesla.

Také v Lešné mimo pivovar a palírnu byl i dům pekařský; pekař platil do důchodů 12 R. ročně; roboty byl osvobozen a vrchnost slíbila jej chrániti, kdyby někdo živnosti jeho překážel. (R. 1788.) Řezník ročně odváděl z jatky 20 liber loje rozpuštěného. Bylo zde i bednářství; bednáři daroval svob. pán Rudolf Podstatský r. 1716 pole na 4 měř. Jmenují se též švec, krejčí, stolař, kovář; byl v Lešné i sedlář. Píše se však též o „garbírni“ a o „staré valše“ (k r. 1771), z čehož by se souditi mohlo na jirchářе a soukeníky, již za stara pro Lešnou pracovali, ač této panské jirchárny a valchy snad koželuzi a soukeníci z okolních měst, najmě z Nov. Jičína, za plat užívali. (R. d.)

Podobná řemesla jako v Lešné byla pěstována také na dědinách ostatních panství. Na Meziříčsku však v Zašové nebyl přidán fojtovi žádný řemeslník, jenž by pro něho pracoval, ježto vrchnost nechtěla asi škoditi řemeslníkům v Meziříčí a Krasně.

Když rolníkům nastalo tuhé poddanství a s ním i robota, nestačila již rodina na pořizování všeho oděvu prací domácí, jako prve bývalo. Nastali „valaští“ krejčí, osazení na dědinách a hotovící kroj národní; nastali také tkalci plátna a valašských houní. (Obr. 19.)

Cechové městští řemeslníkům na dědinách nepřáli. Tudíž bylo r. 1659 mistrům dědinským nařízeno, aby se k cechům měst připojovali. Tak učinili koláři a kováři; tkalci venkovští připojili se po rozdvojení cechu tkalcovského k cechu krasenskému, tkalci panství lešenského a choryňského připojovali se k manskému cechu (meziříčskému). Podobně po rozdvojení cechu krejčířského připojili se valaští krejčí z Krhové a Zašové k cechu krasenskému.

B. Živnost mlynářská.

Nejdůležitější živností nerolnickou bývalo na vsi mlynářství. Užitek z něho braly, činží a prací mlynářskou zadarmo konanou, vedle mlynářů také vrchnosti. Při prodeji panství obyčejně se psává, že se statek prodává i s mlýny „moučnými a pilnými“ na něm. Snad byly vůbec mlýny původně regálem či právem vrchnosti a nikdo jiný nesměl jich stavěti.

Dávnějšího původu než mlýny, hnané vodním kolem, byly asi domácí ruční mlýnky, jež si ovšem každá domácnost pořizovala, užívajíc jich dle své vůle. Nastoupily po hrubém drcení obilí kamenem v ruce na drtidlech kamenných, jichž v pravěku bylo užíváno. Nalezneš i dnes ještě na Valašsku předně t. zv. „tlúčky“; jsou to stoupy z vydlabaných kmenů mladších stromů na metr

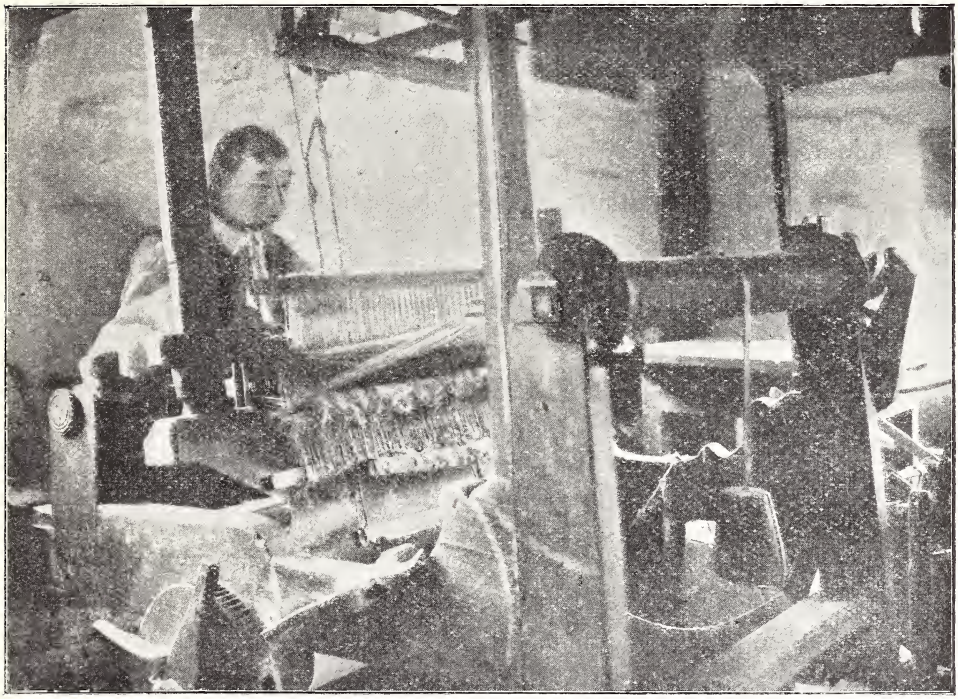

Obr. 19. Tkadlec Zetek v Brňově.

vysoké. V nich se opařený a zase osušený ječmen a oves dřevěným trdlem rozmílá na kroupy; dříve se v nich také z bru kaše brová dělala. — Dalším pokrokem byly ruční mlýny neboli „mlýnce“. Zprvu užívali zcela jednoduchých, zařízených někde v síni na ruční otáčení kamene drtícího nějakou „tyčí“. Lepší mlýnce (žerna) bývaly připraveny na ruční otáčení „klikou“ a jiné konečně otáčely drtič „šlapáním nohama“. Mlýnce na kaši brovou neměly drtiče kamenného; býval dřevěný, aby drobný bér, menší než proso, nebyl zcela rozemlet. Mlýnců ovšem naší dobou užívá

se již více na šrotování pro dobytek než na t. zv. šrotový chléb a na krupici, zvanou „šrotku“.

Po vynálezu mlýnů vodních nabyla asi vrchnost práva na jejich stavění, jež bývalo ovšem nákladnější. První mlýn v okresu je zmíněn v Bránkách. Založiv kn. biskup Bruno „novou ves“ Bránky zřídil z nich r. 1270 manství s „mlýnem“, jejž nepochybně svým nákladem i postavil.

Že si vrchnosti mlýny stavěly, dosvědčují mnohé zprávy, také ta, že Michal a Vlček z Říkovic se zavázali v Choryni vystavěti mlýn „s kolem vodním a strouhou“ na zajištěnou věna paní Filky, ženy Jindřicha Tamfelda (r. 1391).

Na panství Žerotínův obdržela většina fojtů také mlýn „moučný a pilný“. Vrchnosti Žerotínské patřily mlýny pod Veselou, v Křivém na Konvici, jeden mlýn v Zašové a jiné. Mlynáři z těchto mlýnů dominikálních platili roční činži, sypali oves za nechování chrta, konali ruční práci na udržování a opravu panského splavu (stavu) i náhonu na mlýny a žlabu panské valchy v Krasně; mlynář v Zašové platil 45 R. činže a sypal 5 měřic a 10 mírek ovsa.

Některé mlýny dominikální byly vrchností emfyteuticky prodány. R. 1602 koupil Václav, mlynář „z Konvice“, tento mlýn a pilu od Jana Vilíma z Žerotína za 80 zl. a roční plat. — Mlýn zašovský koupil r. 1727 Frňka za 60 R. a výše uvedenou činži roční; v rodině jeho zůstal do r. 1870.

Mimo mlýny dominikální byly také mlýny rustikální neb katastrální čili svobodné. Katastrální mlýn a pila v Zašové byl r. 1619 koupen za 240 R.; od r. 1687 do 1864 náležel Hřívům. Z pily platili 4 R. roční činže a bylo jim ročně pořezati 50 klad pro panství.

Při každém mlýně nebývaly pily hned od počátku. Zašovskému fojtu povolil teprve Jan z Cimburka r. 1466 postaviti k svému fojtství také mlýn pilný, z něhož platil ročně 1 zl. Zdá se, že pily teprve za pánů z Žerotína nabyly důležitosti a většího rozšíření.

Ze starších dob zachovaly se již jen některé mlýny pilné „valaškami“ zvané. Tyto liší se valně svým vodním kolem od pil jiných krajin; povětšině ustoupily „valašky“ novým vodním pilám „výstrojkám“, pak pilám s „gattrem“ a pilám parním.

Některé mlýny byly při vzrostu soukenictva proměněny na valchy, ač také nové mlýny ještě vznikaly.[1])

Vyjma panství Žerotínů byly tedy v okresu většinou mlýny dominikální. Mlynáři na nich měli rozličné povinnosti, ale požívali též rozličných výhod od vrchností. „Vodní činže“ připomíná se výslovně jen v Příluku a Policích; na jiných mlýnech byla asi zahrnuta v platu z mlýna vůbec. Ve výsadě na mlýn městský v Meziříčí se však praví: „vodu na ten mlýn svobodnou míti má na tři kola moučná a čtvrté sladové i na kolo stupní“ (na stoupu).

Jak ze zákazu mlýnců domácích na bráneckém velkostatku na jevo jde, chránily vrchnosti svých mlynářů. Žerotínové poddaným svým ručních mlýnců sice nezakazovali, ale dle výsady na mlýn městský směli měšťané i z předměstí obilí a slad jen „v tom mlýně mlíti a jinde nic“. Ovšem i městskému mlynáři bylo přikázáno, aby se „měšťanům i jiným lidem spravedlivě dálo a dobře mlelo, tak aby od chudých lidí o to těžkosti a křiku nebylo.“

Mlynáři menších panství svobodných i manství v okresu měli úlevu v tom, že nebyli povinni chovati chrta anebo, jak později bylo nařízeno, sypati za nechování chrta oves. Tato povinnost vázala jen mlynáře velkostatku meziříčí-rožnovského, na němž kdys lov zvěře v horských lesích býval důležit.

Také mlynáři byli v cechy sloučeni. Mlynáři z Valašska byli připojeni k pořádku mlynářskému v Bystřici pod Host. R. 1754 sestoupili se mlynáři alodu a manství meziříčského v cech svůj vlastní.

R. 1762 sjednali si mlynáři od okres. hejtmanství olomuckého zákaz, jímž se bránilo obyvatelům dědin na ručních mlýnech cizím lidem obilí za plat mlíti.

C. Živnost hostinská.

Jako mlýny byly fojtům přidávány, tak mívala fojtství též krčmu. Bohuslav z Krasna udílí r. 1310 fojtu Pertoltovi v Zubřím krčmu a 2 mlýny; Vok z Kravař prodal r. 1374 fojtství své v Zašové „s krčmou svobodnou, vždycky bez překážky celý rok vařící pivo k šenkování“. — Mimo na fojtství byly „šenky“ jen v Zašové

[1]) O jednotlivých mlýnech pojednáno bude při dotyčných osadách.

a Poličné, „panský šenk“ v Krasně a při lázni na Jehličné. Za nebrání pálenky z palírny panské platili fojti platu kořalečního po 2 R a též obce dle počtu obyvatelů: Zašová na př. půlročně přes 6 R., ale Oznice jen 15 gr. Jiné totiž vrchnosti mívaly mimo pivovary také palírny, z nichž jim nemalý šel zisk. Na panství meziříčském byla palírna vystavěna teprve za Karla Jindřicha z Žerotína počátkem XVIII. stol. R. 1745 platil z ní Marek Haas 1100 zl. nájmu, r. 1786 již 2110 zl. Pokud tedy vrchnost palírny nemívala anebo když fojti její pálenku neprodávali, zavázáni byli platem výše zmíněným.

Žerotínové na panství Meziříčí-Rožnovském mimo na fojtství jen výminkou šenky na vesnici povolovali, v Zašové pro pouti tam konané, v Poličné pro silnici do Holešova a Kroměříže; chtěli asi brániti nestřídmosti a marnotratnosti. Z účastenství svého na zemských sněmích znali asi, k čemu lid XVI. věku byl všude nakloněn: „Lid moravský po práci utápěl bídné živobytí své v nevázaných veselostech, v pitkách, posvícení a hodech, při nichž dály se násilnosti, nemravnosti, ba dokonce i vraždy. — Hry o peníze byly na vesnicích zvykem tak zakořeněným, že nepomáhala v té příčině ani nejpřísnější nařízení.“ (Z. sn. III. 206.)

Proto také Bernard ve svém zřízení městu r. 1568 daném nařizoval: „U kterého hospodáře (občana pravovárečného, na němž byla pořádka nálevu čili šenku) by se svadili jakžkolivěk, ten aby je zručil (zjistil jejich osoby a jména); pakli by zručiti nechtěli, neb neměl by kým ručiti, hospodář pro fojta má poslati.“ Nařízení ta ještě byla zostřena r. 1593: „Nočních pokřiků a dlouhého sedání žádných aby nebývalo. Sedání pak dlouhých a nočních aby nebývalo, než do uložené hodiny dle času. (Jiná byla hodina rozchodu v letě, jiná v zimě uložena). — Co se tanců i jiných rozpustilostí dotýče, těch nedopouštějte; a kdožbykoli hrál jakoukoli hru, buď v kostky, neb v karty a tomu podobné, ten aby jednu kopu gr. k obci dal.“ (Sb. č. 2. a 3.)

Hostinští panství meziříčsko-rožnovského, od města Meziříčí na míli vzdálení, byli původně povinni bráti pivo od pravovárečných měšťanů v Meziříčí, což se nazývalo „právem hájemství“. Když pak vrchnost sama v Krasně palírnu si vystavěla, zbylo Meziříčanům právo hájemství jen na $^1/_4$ míle okolo města.

Hostinští sousedních panství byli vázáni pivo bráti z pivovarů dotyčných panství, t. zv. právo propinační.

Ježto vrchnostem na odbytu jejich piva záleželo, pojaly do smluv s hostinskými přísná nařízení, na př. choryňská vrchnost, „aby hostinský vždy zásobu nápojů míval, vyvětralé pivo do piva nově naraženého nemíchal“. — Měl týž hostinec, emfyteuticky prodaný, mimořádná práva. Obce Choryň a Lhota vzdělávaly hospodskému nějaké pole; za to konala se hromada obecní v jeho domě. Roku však 1777 osvobodila komise robotní, jež v kraji povinnosti robotní zkoumala, poddané v Choryni a Lhotě této povinnosti; pivo se mu robotou dováželo, byl i řezníkem a pekařem chleba na prodej. Zřejmě se pak v kupní smlouvě praví: ačkoliv je mužem svobodným a nevolnictvím nikomu zavázán není, že přece povinen je vrchnosti poslušenstvím a podléhá její jurisdikci a její ochrany za to požívati bude. Jako řezník byl povinen při prodeji masa závaží cejchovaných užívati, pro vrchnost pak bylo mu dobytek panský zadarmo porážeti. Byl to asi hostinec důležitý, ježto Choryní vedla obchodní cesta z Polska a ze Slezska na Kelč do Kroměříže a dále.[1])

7. Domácí průmysl.

Když pokročilo obyvatelstvo kraje našeho, lesy vyklučilo a pěstovalo orbu, vyrábělo si domácí pílí potřebné k tomu nářadí, konopné, lněné i vlněné oděvy a budovalo si domy. Národ, jenž trvale v okresu se osadil, jej zalidnil, měl již tyto dovednosti v své původní vlasti.

Menší úrodnost pole, nedostatek práce v panských lesích, málo pěstěných a zužitkovaných, řídký výdělek v městě, v nichž málo se stavělo a průmyslových podniků ještě nebývalo, nutkaly náš lid do různé domácí výroby, předchůdce to práce řemeslnické. Ve všech dědinských domácnostech zdokonalilo se předení konopí, lnu i vlny kolovratem, kdežto dříve jen vřetena bylo užíváno; všude tkali také plátno a valašskou houni na oděvy. Tak i pro hospodářské potřeby pletli slaměné okříny, proutěné koše a košiny, lésy na sušení ovoce a dělali metly. Svítivem bývala do nedávna „světidla“ (dračky), na jejichž strouhání dostávali osadníci po buku od vrchnosti. V horských dědinách bylo rozvětveno dělání šindele, jenž již r. 1498 dle meziříčské výsady

[1]) C. D. XII., 307.

mostní byl předmětem obchodu. Ježto teď ustupují střechy šindelové křidlicovým a lepenkovým a dřevo se zdražilo, přestala v okresu i výroba šindele.

Ale zručnost ve zpracování dřeva posud trvá: hotovením různého dřevěného náčiní rolnického. Bývaloť i jídelní náčiní na dědinách dřevěné: lžíce, talíře a mísy. Stala se tato výroba brzy předmětem obchodu, o čemž viz Malou Bystřici. Arci na tuto práci domácí nebylo třeba mnohých nástrojů složitých; postačil kozlík, několik špalků, pily, sekery, pořízy, nebozezy, hoblíky a klíny. — Také proutí, jehož břehy našich řek a potůčků poskytují hojně, posud se pilně řeže a spotřebuje. Bývaly v N. Jičíně hotoveny lehké bryčky, v polských a ruských krajích rozšířené „najtyčajnky“, ročně 600 až 800 vozíků. Koval je i výtečný kovář Váhala ze Lhoty: ale boky těch kočárků pletli najmě v Jasenici valašské. (Sp. h. st. s. XV.) Dnes se pletou většinou jen koše.

Domácí výrobou, druhdy velmi důležitou, nyní valně ztenčenou, je křivačkářství. V okresu meziříčském zachovaly se pouhé zbytky jeho na Malé Bystřici; na Vsacku bývalo vůbec daleko více rozšířeno než na Meziříčsku. (Obr. 20.)

Dobou zimní vyráběli nože také majetní obyvatelé. V létě hledali mladší výživy v polní práci v Uhrách, na Moravě a v Čechách; lidé starší a osoby slabší zaměstnávali se po celou dobu roční výrobou nožů. Jsou to větší nebo menší „křiváky“ (zavěráky), pak obyčejné nože kuchyňské, různé velikosti. Křivačkáři nakupovali v Meziříčí nebo na Vsetíně potřebné suroviny: ocel, drát, mosazný plech, aneb za nože si je vyměňovali; jednou pak za týden je na trhu na Vsetíně (t. zv. „bursa nožířů“) prodávali, anebo jimi obchod na trzích vůkolních měst a podomní po Moravě, Haliči a j. provozovali. Průměrný čistý denní výdělek býval 30 kr. Dnes vydělá i metlář více, tudíž křivačkářství domácí již téměř úplně v okresu vyhynulo.

Za dřívější doby bylo výnosným i řezání dýmek z hrčí březových a olšových, dovedně pěstované na Hrubé Lhotě. Někteří dýmkaři krásnými řezbami, monogramy, odznaky rolnickými, obrazy zvířat a pod., jiní pak kostkami perleťovými dýmky zdobili. Tyto poslední sluly „valaškami“ a rozeznávalo se jich více druhů. Pokleslo dýmkařství, když zdražily se hrče a roh na ně potřebný

vývozem do měst, kde řemeslní dýmkaři najmě v Kelči, Odrách a j. pracovali.

Na vesnici totiž zmíněné zručnosti nebyly po řemeslnicku pěstovány, nýbrž přecházely s otce na syna. Nebylo tu učňů a tovaryšů, nepožadoval se „vandr“ (návštěva cizích měst), ne-

Obr. 20. Valašská křiváčkárna.

bylo ukazování díla (mistrovské kusy) a prohlašování za mistra, jak v městech cechy řemeslnické dorostu svému ukládaly.

Kdežto křivačkáři a dýmkaři na výrobu svou ocel, mosaz, perleť, roh a některé nástroje v obchodech kupovati musili, stačilo metlářům proutí bříz a lýko lip, které zdarma v okolí své vsi si opatřovali; byly tedy metly výrobkem naprosto domácím. Podomním obchodem si metly roznášeli i na fůrách rozváželi po celé Hané. Byla tudíž tato živnost dosti výnosnou a ve valašských osadách velmi rozšířenou. Dnes je stížena tím, že březové proutí

musí býti kupováno anebo prací v lesích nahrazováno. Ubylo totiž v některých osadách divoce rostoucích bříz na stráních, ježto pokročilejší obce a rolníci stráně řádně zalesňují lesem jehličnatým. Ubylo takto i metlářů, ač ne tou měrou jako křivačkářů.

K zaniklým pracím domácím náleží strouhání světidel, jichž prve mnoho obchodníci v městech moravských z Valašska dobírali.

Rovněž zaniklo stavění a plavení pltí po Bečvě Moravou až do Rakous i na Dunaj. I tato živnost, někdy ovšem životu nebezpečná, byla důležitou. Pltě byly stavěny na rozličných místech mezi Vsetínem a Krasnem. Na plti bývali tři plťaři a pomocník. Za plavbu z Valašska do Hodonína obdrželi dohromady 21 zl. a kořalku k tomu.

Před několika desetiletími využili, najmě v Poličné, štípatelnosti našeho pískovce na výrobu menších i větších dlaždic na dlažby kostelní a j. Jinde ho využili na brousky, brusy, mlýnské kameny a na přitesávání velkých desek kamenných, t. zv. „šled“. Práce tato kamenářská téměř úplně zanikla. — Obchodní komora olomucká jmenovala r. 1852 ve svých zprávách hejtmanství meziříčské pro hojnost lomů na dlažební a stavební kámen hned na druhém místě (137 lomů); vzpomenula též lomův u Choryně a Loučky. Nepatrným bylo však pálení vápna. (Sp. h. st. s. XV.)

Byla pálenka, jak při plťařství zmíněno, ode dávna svůdným nápojem pro náš kraj, bez něhož konečně i plťaři byli by mohli pltě své plaviti, ježto tato živnost veliké ostražitosti pro množství splavů čili jezů na Bečvě se dožadovala; zahynuloť jednoho roku při této živnosti dokonce 7 plťařů. Žel, že dle zprávy, ministerstvu obchodu o domácím průmyslu v Rakousku r. 1901 podané, na konec zpravodaj dle pravdy přiznati musil: „Ježto požívání kořalky úžasně je rozšířeno, větší část skromné mzdy (rozuměj za „domácí průmysl“) připadá na tento otravný nápoj.“

O zahynulém pletení punčoch v Lešné a rukavic dřevařských ve Střítěži, druhdy též na Moravě daleko rozšířených, viz při Lešné a Střítěži.

Nově vzkříšeným domácím průmyslem můžeme nazvati valašské vyšívání. Vyšívají se nyní ovšem jen menší části oděvní: rukávce, mřežky k čepcům vdaných, šátečky na hlavu, kapesníky, vložky do košil ženských, náprsenky do mužských, kdežto prvější

vyšívání oděvadel (úvodnic) hedbávím již se neobnovilo. Vložky do šatů ložních a mřežky se nyní arci také často jen háčkují, ale vkusně a pěkně.

Umí pak některá vyšívačka posud na tucty rozličných vzorů sličných, po matkách zděděných, ale dovede si vymysliti také nové.

V některých domácnostech zříš i stroje na pletení punčoch pro továrny. Větší měrou však koná se v mnohých dědinách okresu zaplétání sedadel (sic!) pro továrny na ohýbaný nábytek. Sedadla na zapletání připravená, potřebný na to španělský rákos dodává továrna ze svého skladiště v Krasně. Mnoho se pletením sice nevydělá, než lepší bývá malý výdělek doma, než veliký v cizině, kde se snadno zase utratí. Odnášení sedadel bukových domů do práce a přinášení dohotovených zpět do skladiště, někdy do pasek vzdálených za doly a kopce je při tom praci nejtěžší. Snadno by, umluvivše a střídajíce se vzájemně, jeden muž taligou — ručním valašským vozíkem — dovezl, kam patří, co několik žen v nůších namáhavě musí odnášeti. Ale nešetří se také jindy časem; několik litrů mléka, několik vajec a pod. přináší dalekou cestou dospělá osoba do města na prodej, mařic čas drahý, kdežto v Alpách sousedky v té věci si vypomáhají střídavě, čím nejen mnoho času se ušetří, nýbrž též námah.

8. O řemesle v Meziříčí a Krasně v minulých stoletích.

Záhy asi pěstována byla v městech obou řemesla. Pole, zahrady a louky obou měst mohly stačiti na vyživení toliko nečetného obyvatelstva. Zakladatelé měst a dědin dávali prvním fojtům nejpotřebnější řemeslníky, aby jim „sloužili“. Meziříčskému fojtu dal Petr hr. od sv. Jiří r. 1455 mimo dva lány svobodné a jiné důchody též po 2 „masařích, ševcích a pekařích“. V listině, jíž Jan z Pernštejna dal osadníkům našich měst výsadu na vaření a vystavování piva r. 1546, naskytají se i jména — Krejčího (2), Bednáře, Kováře, Ševce, Hrnčíře, Mlynáře, Kloboučníka (2), Brtníka (2), tedy měšťanů řemeslníků, jichž však jistě v městech obou daleko více žilo. Nebo občané pivovarní byli nejzámožnější a domy na náměstích a v hlavních ulicích obývali, jimž právě pole a pivovarnictví hlavní poskytovala výživu. Více bylo rozličných řemeslníků, již se usadili v ulicích vedlejších, na předměstích a za zdí městskou.

Nejdříve sestoupili se v pořádek čili cech obuvníci r. 1536; stanovy jim potvrdil Jan z Pernštejna. Že řemeslo toto prospívalo, jde z toho, že směl každý mistr 3 tovaryše si „posaditi“. Cech ten dobře hospodařil. R. 1559 při prodeji gruntu Jindrova v Krasně učinil přípověď o 30 zl. na statek jeho. — Původní stanovy se nezachovaly; zůstaly nám toliko novější z r. 1659 o 20 článcích, potvrzené Bernardem Ferdinandem z Žerotína. — R. 1668 dali mistři tovaryšům, již se též sdružili, stanovy o 7 artikulích. — Od r. 1800 přistupovalo do cechu v každém 10letí průměrně po 18 mistrech.

Po cechu obuvnickém jest nejstarší společný cech kovářů, zámečníků, kolářův a bednářů, jehož stanovy potvrdil r. 1545 týž Jan z Pernštejna. Ježto však mistrů jiných řemesel přibývalo, přidali se k cechu dotčenému mistři řemesla ručničářského, hodinářského, stolařského, jehlářského, ostrožnického, kotlářského, sedlářského, pasířského, konvářského a soustružnického a zavřeli nové artikule, r. 1658 pp. bratry z Žerotína potvrzené. Řád tento obsahuje 22 artikule, všem těm řemeslníkům společné, pak některé obzvláštní artikule, jimiž se řemeslníci téhož díla mezi sebou spravovati chtěli: jako artikule obzvláštní zámečníků a ručničářů, stolařů atd. Také tyto artikule ještě nedostačovaly, tudíž si týž cech společný r. 1699 k „dobrému vzdělání“ svému 18 nových artikulí p. Maxm. Frant. z Žerotína stvrditi dal. K cechu tomuto náleželo též mnoho dědinských čili „lantmistrů“, zvláště kovářů a kolářů. Během 2 let obyčejně 3 mistři do cechu přistoupili. Kovářům ukládáno bylo za mistrovský kus: 2 podkovy, kolářská sekyra, mlynářský váček; kolaři bylo selský vůz se žebřinami, sklenáři svítilnu šestihranou v dřevěných sloupcích a j. zhotoviti.

Třetí nejstarší cech byl krejčovský. Vyprosili krejčí potvrzení svých artikulů na p. Janu z Žerotína r. 1555. „V onen nešťastný však vpád švédský, v kterémžto času ledva možná bylo hrdla i životy hájiti“, původní tyto artikule na zkázu jim přišly, pouze opis se zachoval. R. 1658 se snesli mistři krejčovští, aby se tovaryšovi dávalo týdenně 10 kr. a pacholíkovi 2 gr. české; poněvadž se takto tovaryšům mzda polepšila, uloženo jim, aby dílo dělali též při svíčce a ráno aby vstali o 4. hodině (!). Také na tom se snesli, kdyby nějaké „vojenské nebo jakékoliv (jiné větší) dílo se přihodilo a jeden neb druhý mistr takové dílo ujal,

tehdy aby všechněm mistrům rozeslal, aby všichni živi byli". — S počátku překážely jim osoby, které „k poctivému cechu připojeny nejsouce a dílo jim před ústy berouce z Meziříčí a Krasna je vynášely". Kdo chtěl mezi mistry se osaditi, tomu bylo se listem od rodu a křtu i o vyučení řemesla opatřiti. Dílem mistrovským ukázati musil (svou rukou ušitý) ornát, kněžskou sukni, plášť, pokosni kabát a nohavice. Od r. 1640 zůstávali krejčí v bratrstvu s kožešníky. Slíbili si navzájem, že jako korouhve a postavníků v chrámu Páně společně užívají, tak že chtějí též „jedni druhých křesťanským způsobem k hrobu doprovázeti, tak aby mezi nimi bratrství celé a dokonalé zůstávalo a jedni k druhým náležitě, uctivě se chovali a poctivostí předcházeli". R. 1684 zjednali krejčí „ke cti a chvále Boží" korouhev do chrámu Páně, r. 1724 pak novou korouhev zelenou k Božímu Tělu. Krejčí až do r. 1777 svorni byli; roku však jmenovaného nějaká nevole mezi nimi povstala, tak že se krasenští od meziříčských odloučili a svůj pořádek si založili; byliť krasenští mistři sice jen 4, ale potáhli k sobě i dědinské mistry z Krhové a Zašové (5 mistrů). Dědinští mistři hotovili „valašské dílo neb kroj" a též „valašskými krejčími" nazýváni byli. R. 1781 vojíni, tuto ležící, mistrům mnoho díla ujímali. Veliký nedostatek díla krejčovského byl v Meziříčí též r. 1799. Tehdy cech meziříčský tovaryše, ač synem spolumistra byl, přijmutí za mistra odepřeli, dotýkajíce, že „v městě již 20 mistrů jest, tak že málo díla a živnosti mají a že v Krasně též 9 mistrů jest, kteří dosud ještě dle staré zvyklosti do města dílo neb krejčovskou práci dělají." — R. 1806 povolil cech, aby též tovaryši své schůze konali u přítomnosti 2 mistrů; bylo tedy zase více tovaryšů a nastaly krejčím lepší časy.

Ježto pak v XVI. století průmysl v městech našich patrně se vzmáhal, počali se množiti též pekaři a řezníci. Proto již r. 1557 pan Bernard z Žerotína pekařské stanovy pořádkové potvrzuje. Ale že přece někteří občané přes to všechno jich nadání v pečení chleba jim překáželi, žádali snažnými prosbami p. Bernarda z Žerotína r. 1570 „v tom za milostivé opatření, aby mohli chleby pšeničné, sourežné a režné bez překážky všelijaké jiných lidí, tomu řemeslu pořádně se nevyučivších, péci, prodávati a potřebu městu dávati." Tehdy opět p. Bernard 13 artikulí jejich potvrdil, při čemž jim nařizoval, aby pekli a prodávali chleby

podle ceny pšenice a rži, „aby se každému chudému i bohatému spravedlivě dálo a oni také aby darmo nepracovali“. Cech tento zachovával bratrství s poctivým cechem tkalcovským a s cechem punčochářským. Během 10 let obyčejně 5 nebo 6 mistrů do cechu se přihlásilo.

Jiný důležitý cech měst našich byl cech tkadlců, r. 1559 založený. Nové artikule vystavil jim Bernard Ferdinand z Žerotína r. 1675. Jak řemeslo tkalcovské v dávných dobách u nás prospívalo, nelze povědětí. Od r. 1675—1717 přistoupilo 51 mistrů. R. 1717 přivtělil se náš cech tkalcovský k hlavnímu cechu olomuckému, obdržev od něho výpis privilegií, jimiž cech olomucký od J. cís. Mil. nadán byl. Téhož roku srozuměli se tkalci a na tom pozůstali, aby privileje s pokladnicí v tom městě zůstávaly, z něhož cechmistr starší zvolen bude. Bylo pak tehdy mistrů nad 60 (i s dědinskými). Rozbroje r. 1730 mistry dědičné (krasenské) od manských (meziříčských) odloučily. Do cechu krasenského přistupovalo do r. 1860 v každém 10letí průměrně 20 mistrů. Toliko od r. 1800—20 znamenati jest poklesnutí; přivtělilo se jen 10 mistrů. Způsobily to asi kruté války, jež slávy a moci chtivý národ francouzský vyvolal a jimiž Rakousku byly urvány země v Italii, Dalmácii a v Tyrolsku. V Meziříčí bylo při rozdvojení se cechu tkalcovského 17 mistrů; každoročně 1 nebo 2 mistři zapsáni bývali. S manským cechem tkalcovským spojeni bývali tkalci panství lešenského a choryňského. Mistři z dědin bývali však s tím obmezením přijímáni, aby tovaryšů nemívali, ani učňů cizích neučili leč syny své. Od roku však 1850 již někteří řemeslo tkalcovské opouštěli. — Tkala se v našem kraji příze lněná a konopná, dovážená z Hané. Bavlna počala se v Rakousku vůbec později tkáti než v jiných říších; v Meziříčí tkaní bavlny počalo kolem r. 1832. Velikou podporou tkalcům našim — aspoň na čas — stalo se zřízení dílen v Krasně a Rožnově. Osud tkalcův okresu rožnovského, popsaný ve Sb. č. 7—10, podobal se též onomu okresu našeho.

R. 1565 vyprosili si kloboučníci meziříčtí a krasenští od pořádku v Kroměříži výpis artikulův, které dle pražských byly pracovány. Tyto artikule pak p. Bernardovi z Žerotína ku potvrzení podali r. 1567. Při „ukazování řemesla“ musil nastávající mistr učiniti dva klobouky: jeden „na postříž“, s velikou střechou, a druhý „švabek“ na dlouhý vlas (nepostřihovaný). Během 10 let

obyčejně 5 nebo 6 mistrů se k cechu přihlásilo. S pořádkem tímto společnost zachovávali hrnčíři.

Nejdůležitější řemeslo bylo soukenické a to již ode dávna bylo v obou městech. R. 1437 pohání „Pavín Stromec z Meziříčí pí. Kunu z Jičína z 35 kop gr., že se mu uvázala ve valchárni, kterúž mu † otec její, Jan z Cimburka, zastavil". R. 1498 dal Petr hrabě od sv. Jiří soukeníkům krasenským výsadu a toho jim popřál, „aby sobě sami rámy k nabíjení suken okolo města Krasna stavěti mohli, aby v tom nějakého obmeškání a nedostatku neměli". Za dob poddanství musili totiž soukeníci sukno na panské rámy nabíjeti, zač ovšem, jakož i za užívání panské valchy a barevny poplatek platili — tak od valchování každého postavu 1 gr. Patrno, že již tehdy soukeníků v Krasně a zajisté i v Meziříčí hojně bylo, ježto jim panské rámy nestačily. Panská valcha byla v Meziříči; vynesla r. 1745 od meziříčských 105 a od cizích soukeníků 25 R.; tehdy postavilo panství i druhou valchu u myslivny, blíž nynějších hutí.

Za p. Bernarda z Žerotína (1571) zařídili sobě soukeníci obou měst pořádek čili cech. R. 1610 zjednal si cech „obdarování kupecké", v němž se praví: „kdož by se řemeslu soukenickému vyučil a se sukny kupčiti chtěl, ať se prve do cechu soukenického vkoupí". Ve válce 30leté původní stanovy jeho, jež nejspíše dle stanov soukeníků olomuckých sepsány byly (hlavní cech olomucký naši soukeníci „svými otci" nazývali), na zmar přišly. Nové stanovy, jež meziříčští a krasenští soukeníci p. Baltazarem z Žerotína r. 1634 stvrditi si dali, obsahují 41 článků. (Stanovy a výklad viz Sborník č. 13.) Byla sukna meziříčská a krasenská zajisté dobré pověsti, již hájil artikul 36.; hrozil totiž každému, kdož by přespolní sukna koupil a jim pečeť pořádku meziříčského dal, pokutou 5 kop gr. Téhož r. 1634 potvrdili mistři tovaryšům artikule tovaryšské. K nim přidán též „lun" (mzda), po čem se má za které dílo tovaryšům platiti. Cechu později s pány meziříčskými potyčka vzešla. Barvení a dopravování suken, jak meziříčských tak cizích, k čemuž cech nadání v artikulích měl, mu zastaveno a k ruce panské obráceno. Konečně p. Bernard Ferdinand svolil listem z r. 1692, „aby barvení suken svobodně v užívání svém měli". Týž cechu r. 1699 rybníček u krasenské cihelny daroval. R. 1730 v pořádku rozbroje nastaly. Jiří B. z Meziříčí a Jan K. z Krasna byli po 9 let cechmistry. „Tito peníze, které cech měl, utrativše,

počty nenáležitě odváděli, tak že jich cech přijmouti nechtěl. Tehdy soukeníci dědiční od cechu manského se oddělili a v Kroměříži nové artikule si dojednali a jím „za syny“ přijati byli r. 1731.“ Listiny sporu se týkající neobsahují žádných urážek, nýbrž jsou mírně až laskavě psány, ač mistři byli velmi roztrpčeni. S počátku mezi oběma cechy třenice bývaly o rybníček a valchu.

Při rozdvojení se cechu r. 1730 bylo v Krasně 35 mistrů. V následujících desítiletích přistupovalo do r. 1869 průměrně po 39 mistrech; v předposledním však již jen 15 a v posledním dokonce jediný. — V Meziříčí bylo v čas odloučení 22 mistrů. Od r. 1795 počínaje do r. 1851 přistupovalo v každém desítiletí průměrně 45 mistrů.

Válka 7letá soukenictvu zle překážela; od konce r. 1759 do počátku r. 1769 jen 11 mistrů cechu krasenskému bylo přivtěleno. Jinak působily války francouzské. Mnoho sukna vojska spotřebovala a Napoleon I. všechny přístavy mořské na pevnině korábům a zboží anglickému zavřel. Neméně prospěšný byl celní tarif z r. 1817 a 1819, kterýmž obchod v tuzemsku cla sproštěn a dovoz sukna z cizozemska zakázán byl. Tudíž sukno meziříčské a krasenské do Uher, Haliče a Turecka vyváženo bylo. Tou dobou A. Dittrich v Krasně na 7 stavech pracoval a právem fabričným opatřen byl; r. 1815 zhotovil 842 postavů čili kusů. — Znamenitý postřihač býval Herman, barvíř pak Morgenstern, jehož barva červená byla chválena a zvláště Turkům se líbila. R. 1814 bylo prý v Meziříčí 70 a r. 1824 v Krasně 250 soukeníků, již 3500 postavů sukna zhotovili.

Ale ve válkách s Francií zahynulo také mnoho lidu, pracovníků tedy ubylo a mzda příliš stoupala. Tím nastala potřeba továren, v nichž by stroje místo rukou lidských pracovaly. Vzmáhání se velkých továren udusilo pak menšího soukenika; proto od r. 1835 v městech našich již méně občanů soukenictví se oddávalo. Již r. 1834 bylo v Krasně jen 100 a v Meziříčí 50 mistrů. Mimo to Rusko již r. 1822 svým ochranným tarifem vývoz našich suken do Ruska obmezilo, po dvouleté pak šťastné válce s Tureckem i vývoz svých suken do zemí tureckých usnadnilo. — Jiná příčina úpadku soukeníků byla drahota vlny a proměna vkusu v oděvech. Po mnohá staletí hledali lidé jen jednoduchá, trvanlivá sukna, v letech však 1830tých přáli si lehčího, za to ale lacinějšího; také barvy a vzory rozhodovaly více než jádro

sukna; střídání se pak módy nemohl menší soukeník vyhověti. Také odňaty mu dodávky pro vojsko. Pominula i dřívější družnost, láska a přejnost vespolná. Kdežto pak v jiných městech pořádky soukenické tím zkázy se uhájily, že též společně strojův užívati počaly, ba společné továrny si stavěly, omezili se zbylí soukeníci naši na tkaní houní, flanelu a konečně dek z hrubé vlny a kravských chlupů. V sousedním Jičíně však spolčili se k nakoupení nových strojů a vyráběli vlněné šátky (vlňáky) na odívání a jemnější sukno; tak se zachránili aspoň od náhlého úpadku. V Meziříčí jediný soukeník (Fr. Táborský) opatřil si stroj „niederlandský".

Do r. 1840 pracovalo se tak zv. turecké sukno, na kteréž turečtí obchodníci do měst našich přicházejíce, mnohé letní týdny zde meškávali. Když pak přestali Turci dojížděti, pracovali soukeníci do Nového Jičína; také jezdili dva mistři se sukny, od méně majetných koupenými, na trh do Pešti do roku čtyřikrát a do Trnavy osmkrát. V Uhřích však svěřováním sukna mnoho pozbyli, jak výše zmíněný Fr. Táborský tak Karel Pohl.

Po několikaleté přestávce počali se v Meziříčí nově zvolení cechmistři starati, jak by se řemeslo soukenické zase povzneslo. Žádali v Brně zemskou monturní komisi, aby v Meziříčí a Krasně „komisní" (vojenské) sukno pracovati dala. Žádosti bylo vyhovováno po několik roků. Ale brzy vzmohl se přepych mezi soukeníky, pominula jejich svědomitost v práci a artikuly starými nařízené zkoumání postavův utkaných bylo asi zanedbáváno, neboť jim monturní komise dílo jejich vraceti musila na lepší vypravení, až konečně objednávky přestaly.

Za Bernarda z Žerotína pořídili si také blanaři a kožešníci cech, jehož artikule r. 1607 shořely. Jetřich z Žerotína dal jim tedy r. 1610 nové. R. 1763 nastaly spory mezi mistry krasenskými, jichž bylo 20, a mezi mistry meziříčskými, jichž bylo pouze 11; že nedošli staršího cechmistrovství, odtrhli se mistři krasenšti a svůj vlastní cech si způsobili. — K cechu tomu v XVII. a XVIII. stol. obyčejně během 10 let na 15 mistrů přijato bylo, kdežto v XIX. stol. za desítiletí pouze dva nebo tři mistři se přihlašovali.

Též řezníci meziříčtí a krasenští pořádek si zřídili již za Bernarda z Žerotína. Jejich artikule potvrdil na novo Jetřich

z Žerotína r. 1610. Mimo jiná, všem cechům obyčejná ustanovení, nařizují artikule cechmistrům „pilně to opatrovati“, aby pro obec vždy dosti masa zdravého bývalo, maso však hubené a nehodné aby, u kterého mistra by je nalezli, pobrali a do špitálu dali, maso pak nezdravé a hrubě nehodné aby rozházeli. Vrchnosti odváděl každý mistr část loje. První zápisní rejstra byla nepřítelem pobrána mezi r. 1619—1622. Bývalo pak dosti mnoho mistrů řeznických; neboť když povodeň mistrům krasenským staré jatky pobrala, koupili si r. 1593 od obce krasenské za 30 R. nové místo na 13 jatek, což pro Krasno zajisté veliký počet. K cechu tomu každoročně 2 neb 3 učňové smluveni bývali. R. 1764 bylo 18 mistrů, r. 1774 bylo 22 mistrů (v Meziříčí 16, v Krasně 6). R. 1787 byli sice všichni cechové řezničtí zrušeni, aby každý pod dohlídkou policejní na svobodnou ruku obchod s masem provozovati směl, ale císař Leopold je se všemi jejich výsadami opět obnovil; stalo se tak i v Meziříčí r. 1790.

Také mistři řezničtí svým tovaryšům stanovy udělili.

Vznikaly spory mezi různými řemesly a bylo nesnadno artikule různých řemesel tak složiti, by již předem spory byly zažehnány. Takové spory mívali řezníci s mydláři o lůj. Prodávali totiž lůj rádi do cizozemska, tudíž domácím mydlářům podražili svíce. Konečně vrchnosti nařídily, aby řezníci z Meziříčí a Krasna, z panství Lešenského a Choryňského lůj prodávali jen v Meziříčí, z Rožnova a Zubří v Rožnově.

K cechům starším náležel také cech punčochářů, jejichž artikule Bernard Ferd. z Žerotína r. 1688 potvrdil. K dosažení mistrovství bylo se tovaryši vykázati: vlněnou vázanou košilí neb kaftánkem, párem rejtharských punčoch a párem čistotných rukavic, „ku kterémužto dělání má 13 týchdnů čas míti“. Nařízeno jim též, aby soukeníkům jakožto staršímu cechu vlny nezdražovali a přadlákům aby stejně platili. R. 1700 vyjednali si punčocháři nové artikule od cechu sídelního města Vídně. Během 10 let obyčejně 3 nebo 5 mistrů bylo zapsáno.

R. 1754 sestoupili se též mlynáři manství i alodu meziříčského v jeden pořádek; prve bývali spolučleny pořádku mlynářského v Bystřici pod Hostýnem. Mlynáři však rožnovští a horních dědin brzy na to se od cechu meziříčského odtrhli a svůj cech si zřídili. R. 1762 zjednali si mlynáři výpověď od okres. hejt-

manství v Olomouci, kterouž zakázáno bylo obyvatelům dědin na ručních mlýnech lidem cizím obilí za plat mlíti. Každoročně jeden mlynář mezi mistry býval přijat.

R. 1756 sestoupili se též hrnčíři (kamnáři) a džbánkaři dle vyššího nařízení v cech; prve byli přiděleni pokladníci kloboučníků, kdež i mistrovství dosahovali. Mistrů, cech zakládajících, bylo 5; ve třech asi letech vždy nový mistr přibyl. Na počátku minulého století bylo jich v Meziříčí 17. Hrnčíři hotovili kamna a nádobí prosté; bílé (tufarové) a květované dělali tufarníci (džbánkaři).

R. 1781 sestoupilo se tré meziříčských a tré frenštátských mistrů koželuhů a cech si založili. Každoročně jeden mistr do cechu přibyl.

Žili v Meziříčí také mistři nejmenovaných posud řemesel: síťaři, voskáři, provazníci, sklenáři, malíři a sochaři, kameníci, zedníci a tesaři. Byl zde i cukrář panský a měšťanský; v kovu pak pracovali zlatník a zvonař, z nichž jeden ulil pro kostel v Tiché zvon 5 centů těžký r. 1561. Nebyli ovšem tito mistři tak početni, by si pořádek v Meziříčí spolu způsobili; přivtělovali se do pořádků větších měst, aby mohli se státi mistry a v čas potřeby z cechovní pokladny i pomoci nabývali.

Řemeslem rozšířila se i naše města. Kdo mistrem státi se chtěl, musil se vykázati svým domem. Nezdědil-li po rodičích a nepřiženil-li se na dům nějaké vdovy neb dcery řemeslnické, bylo si mu dům zakoupiti neb nový postaviti. Tudíž Meziříčí se rozšiřovalo právě domy řemeslnickými, ježto měšťané pravováreční nedopouštěli, aby počet domů pivovarních se vzmáhal.

Že tak různá řemesla v Meziříčí byla pěstována a jim tolik mladíkův a mužů se oddávalo, způsobili asi tehdejší páni z Žerotína. Všechny pořádky řemeslnické a stanovy jejich svými podpisy potvrzovali, různé výsady jim udíleli, spory mezi rozličnými řemesly vzniklé urovnávali, potřeby své dle možnosti u nich objednávali, sirotky z dědin ze své služby rádi na řemeslo propouštěli. Záleželo jim na prospěchu a cti řemeslníků na panství. Docházeli mistři také cti u spoluobčanů, již řemeslo vždy „poctivým“ nazývali. Tudíž zasedávali v radě obecní, někteří z nich bývali „purkmistrem starším“, jiní „mladším“. Tak Daniel Kuča, jenž v Meziříčí častěji úřad starosty po válce 30leté konal, povo-

láním svým byl buď soukeníkem neb barvířem. Řemeslníci naučili se totiž ve svých schůzích pořádkových slušnému mluvení a vážnému chování; spravujíce jako cechmistři pokladnici svého pořádku, nabyli zručnosti v účtování a navykli péči o společné zájmy: tudíž důvěry svých spoluobčanů právem požívajíce často přední místa v obci zaujali.

Znenáhla družnost mezi řemeslníky klesala, až došlo na nynější nářky: „Dřívější duch pospolitosti ustoupil snahám sobeckým. Svazky pospolitosti se trhají, jednotlivci vyprošťují se z jejich vlivu a moci a zkoušejí vlastní své síly.“ (Dr. Kadlec.) — „Je bohužel kletbou družstevnictví, že není namnoze možno při nejlepší vůli a snaze docíliti mezi členy určitého stupně solidarity, vzájemné důvěry a diskretnosti (šetrnosti) členů, jich svědomitosti vůči družstvu, proti které tak často se hřeší.“ (Časové otázky živnostenské 1910.)

9. Průmysl továrnický.

A. Sklárny firmy S. Reich a spol. v Krasně.

Nejdůležitějším průmyslovým závodem okresu stala se sklárna firmy S. Reich a spol. Ovšem již v XVI. století sklo v kraji našem bylo vyráběno nepochybně zásluhou pánů z Žerotína, aby využitkovali lesů valašských. Na mapě Moravy, J. A. Komenským r. 1627 vydané, zaznamenány jsou sklárny jedny s. blíž Radhoště, druhé j., ale vzdáleněji, nepochybně na nynějším Hutisku. Tam r. 1639 koupil Eliáš huťař od otce svého Jiřího Majera huťaře grunt „Staré hutě se vším příslušenstvím, jak od starodávna jej užíval“. Slovo „od starodávna“ dá souditi, že již v XVI. stol. zde hutě bývaly. — Z pozemku však u Veselé, jenž sluje „v Huti“ (viz Veselá), dá se hádati, že první hutě v kraji našem byly snad u Veselé, které pak výše do hor za Rožnovem posunovány byly, když panských lesů v okolí Meziříčí na sklárny nestačilo. Když totiž lesy okolo hutí byly vypotřebovány, bývaly sklárny překládány do jiné hluše lesní, až takovým stěhováním les byl využitkován. Byloť na výrobu skla ovšem mnoho dříví jakožto paliva třeba, ale též mnoho popela, jakožto příměsku ke křemeni nebo písku, z nichž se sklo tavilo. Takové stěhovavé sklárny byly svým časem na Bečvě Dolní — v údolí „Horní Rozpité“ a na Bečvě Prostřední „v Kněhyňách a v Bacově“ (Kramoliš:

Rožnov). — Hutě byly dle účtů vrchnostenských z r. 1745 také na Horní Bečvě; nepíše se však určitěji, kde stály. Pracovalo se v nich asi celý rok, vyjma parní dny letní. Mistr sklář odváděl dle kontraktu týdenně 4 R do komory vrchnostenské. — R. 1786 vynesly sklárny panské, nepraví se však které, 220 R (o 30 R méně než rožnovská papírna). Svou pak salajkárnu mělo tehdy panství v Krasně v místech nynější huti.

R. 1826 byly postaveny v Karlovicích hutě Františčiny, jež přejala firma Reich r. 1842; v Krasně zahájena práce touto firmou r. 1855 na 2 pecích. S počátku taveno sklo v těchto závodech bezprostředně ohněm dřevním, později pak plynem z dřeva; naší dobou taví se zde sklo i plynem z kamenného uhlí.

Firma Reich a spol., nyní z největších sklárenských v naší říši, započala r. 1813 v Koryčanech. Všímala si všech nových vynálezů ve svém oboru. Byla první sklárnou, jež v Rakousku počala užívati topení plynového. Rovněž na broušení, leptání a malování skla všech vynálezů v tom oboru využila, na př. foukání jemným pískem na matování skla (fukačů).

Tímto způsobem rostla obliba skla firmy a dobývala si vyznamenání na světových výstavách. Zakladatel firmy Isák Reich, obchodník v Buchlovicích, začal ovšem v malém, najav St. Huť na témž panství. Synové jeho najali r. 1842 zmíněnou huť Františčinu ve V. Karlovicích, kde se usadil Sal. Reich. Týž založil r. 1855 huť v Krasně. V obou údolích bečevních záhy objevil lid valašský svou chápavost a zručnost v oboru průmyslu sklářského. Do Krasna přibyli skláři ze Šumavy, od nichž domorodí se učili. Počalo se jednou pecí. Hotovili kalíšky, sklenice a láhve, jež Slováci do světa roznášeli; pak nastalo i broušení skla. Po výstavách světových (v Paříži a ve Vídni) se výroba opět pozměnila. Huť krasenská vyrábí pouze potřeby na svícení petrolejem, plynem i elektřinou.

Při huti byl zařízen hasičský sbor s parní a jinými stříkačkami, bratrská pokladna, knihovna a pěvecký sbor pro dělníky, v novější době i hudební kapela.

B. Parní cihelna hr. Kinského v Krasně.

Založena byla r. 1838; byla přestavěna na cihelnu parní, jež r. 1886 zahájila svou práci. Na dvou lisech lisuje se denně

přes 30.000 a v okružních pecích může se vypáliti 130.000 cihel, křidlic, dlaždic, odvodňovacích trubek a j. Zaměstnává 135—165 dělníků a dělnic. V hliníku jejím v dolní vrstvě, jež liší se nápadně od hořejší svou tmavošedou barvou, v hloubce asi 10 m nalezeny byly kosti zvířat stepní fauny: buvola, nosorožce a antilopy.

C. Cihelna ve Val. Meziříčí.

Založena bývši podnikavým občanem Ant. Brožem r. 1856 byla rozšířena jeho vnukem Ant. Baslerem okružní pecí a výrobou cementového zboží (křidlic vlastní soustavy, žlabů pro dobytek, trub pro studně a stoky). Zaměstnává 10 pracovníků.

D. Tkalcovna v Krasně.

Tkalců bývalo v Meziříčí, Krasně a v okolních dědinách hojně. Podporou stala se jim po úpadku ručního tkalcovství aspoň na čas dílna, již okolo r. 1849 Michna zřídil; pracovalo v ní na 30 osob. R. 1859 zařízena nová továrna v Krasně na 150 tkalců, již tkali z chenille (šenil) turecké šály, povlaky na pohovky a polštáře atd. Nyní je filiálkou dílny na hedbávné látky Ferd. Taublera; ovšem nepracuje se již na všech stavech.

E. Dílna na hospodářské stroje v Krasně.

Založena byla přičinlivým měšťanem J. Ulrichem v letech 1870tých v zahradě, již občan Ležák pro pobyt tureckých obchodníků suknem počátkem 19. stol. zřídil. Náleží nyní firmě Beer.

V Meziříčí založil novou dílnu hospodářských strojů, zámečnictví a zřizování vodovodů Fr. Sládeček r. 1905. Zaměstnává na 20 strojníků a pomocníků.

F. Jiné závody tovární.

K továrním závodům náleží ještě Jak. & Jos. Kohna sirkárna — nyní „Helios“ — v Krasně a Montiho a Spol. pletárna punčoch v Meziříčí, do nichž docházejí na práci lidé z města i z okolí.

„Stolářské družstvo“ s pohonem elektrickým založeno r. 1911 v Meziříčí a Krasně; je vhodným podnikem pro město, jež má odbornou školu pro zpracování dřeva.

Továrny na ohýbané nářadí: na Vsetíně, v Bystřici p. H. a v Drholci dávají práci i do dědin okresu meziříčského, kde

mnohé rodiny pletou rákosová sedadla pro nábytek. Některým rodinám je toto zaměstnání hlavním pramenem obživy, jiným vedlejším, pomocným. Pracuje o tom na Oznici 20—25, tolik též ve Střítěži, v Zašové 15 rodin atd.

O zaniklé továrnické výrobě zboží hrnčířského viz obec Lázů.

10. Obchod.

(Děje se i na Valašsku změna, jež nutí k přemýšlení. Výrobců: řemeslníků a rolníků — aspoň hospodářských dělníků — málem se bude nedostávati; továrního pak průmyslu máme velmi málo svého; za to však obchodníků a hostinských se přimnožilo měrou snad již povážlivou. Nebo národní jmění vzmáhá se především výrobou věcí, jež národům jiným může odbývati, nikoli však kupováním životních potřeb ze zemí cizích. Má národ ovšem obchodu si hleděti, ale ne na úkor lásky k práci výrobní.)

O obchodu v našich městech a vesnicích za století dřívějších máme jen skrovné zprávy. Tolik arci pozorujeme, kterak přibývá v Meziříčí a Krasně obchodů větších a menších, ale také hostinců, že do druhé polovice XIX. stol. jich zde nebývalo ještě nikdy tak mnoho. Při tom i na vesnicích vyrůstají drobné obchody a hostince, kdežto za minulého století jen na fojtství koupil's sůl a tabák nebo pivo, víno a pálenku.

Bylo ovšem v Meziříčí 60 domů pravovárečných; ale tito občané neměli práva nálevu po celý rok, nýbrž jen na čas, kdy totiž „pořádka“ na ně došla. Někteří vůbec svého práva nálevního neupotřebili; prodávali pořádku svou jiným, buď aby v řemesle neb v jiném povolání nebyli meškáni, nebo snad i z nechuti k tomuto obchodu. — Tak koupil Jan Punčovský r. 1639 od spoluobčana pořádku pivnou za 3 R a vinnou za 8 tolarů. — Našich stálých hospod tedy nebývalo, vyjmouc jeden nebo dva hostince zájezdné.

Obchod v městech obmezoval se prve na trhy, kdy vesničané na nákup do města přicházeli. Než vesničan málo míval potřeb. Nářadí polní, do XVI. věku jen dřevěné, nábytek i oděv sami si pořizovali dobou zimní. Potřebám pak měšťanův a hlavně řemeslníků vyhovoval jediný obchod železem a, ježto sůl prodávali „solníci“, ten neb onen kramář se smíšeným zbožím. Oděvy a oděvní látky, nádobí, příbory stolní, hřebíky a nástroje řemeslné kupovány přímo u výrobců a na zmíněných trzích.

Artikule soukenické na př. nařizovaly: „každý sám svůj statek prodávej a ne jináč, doma neb na trhu“.

Ježto kraj orbou mnoho nevydával, obmezoval se vývoz do zámožnějších krajů na šindel a jiné potřeby v „horách nadělané“, jak meziříčská výsada „na mostní“ praví. Vyráběli již tehdy jako dnes na Rožnovsku trakaře, kolečka a podobné dřevěné náčiní. Do měst, i do Vídně, vozívali na „taligách“ brynzu, roznášeli široko daleko zboží křivačkářské, brousky, kře-ací kamen a hubáň. Také řemeslníci, vyjma snad sukno, mnoho nevyváželi leč do sousedních měst na trhy. — Soukeníci meziříčtí zjednali si na Jetřichu z Žerotína r. 1610 obdarování „kupecké“, jímž bylo zabráněno prodávati v Meziříčí sukna tomu soukeníku, který se do cechu meziříčského nevkoupil: obchodu to však neprospívalo. Žaloba nějaká před zemským soudem o uloupení suken měšťanu meziříčskému týká se snad Meziříčí našeho. V XVII. století byli v Meziříčí 2 „kramáři“, jak vysvítá z obecních účtů za rok 1640. Železem obchodoval v XVI. věku Jiří Ocelka; na jeho domě na náměstí zachoval se týž obchod do naší doby. Zajímavý je obchod hubáněm, jenž byl vyvážen na stavbu námořních lodí. Obchodník „hubáněm“ jmenuje se ještě počátkem XIX. století.

Kdy Meziříčí nabylo práva na konání trhů výkladních a týdenních, není známo. Do r. 1377 bylo sice nazýváno jen „oppidum“ městečkem. Ale o nich se píše: „městečka nade vsi jarmarky a trhy vysazena jsou“. (Brandl: Glossarium.) Užívalo tedy Meziříčí již ode dávna více svobod a práv než okolní děděny, najmě též práva tržního. Roku zmíněného sluje však již městem (civitas).

Krasno však bylo povýšeno teprve králem Vladislavem II. na městečko s právem na dva trhy výkladní a na trhy týdenní r. 1491. R. 1446 obdařeno město právem na solnici Janem z Mesmpeku; ježto sůl byla důležitým předmětem obchodním a obyvatelé celého okolí zavázáni byli sůl v Meziříčí kupovati: rozmnožila tato výsada blahobyt obce. Počátkem XVII. století prodávali sůl občané, solníky zvaní, jimž a pivovarníkům obec zvláštní nařízení dala „k vzdělání pořádku a dobrého řádu“. Když byli r. 1638 „objezdní“ k dohledu na prodej soli zřízeni, smělo Meziříčí jen polskou sůl prodávati.

Ježto Meziříčí bylo stanicí na obchodní silnici z Polska a Opavska do Moravy a Rakous, na východ pak do Uher ve-

doucí, prospělo to také obchodu v městě, byť jen hlavně odbytem pokrmův, nápojův a věcí cestovatelům nutných; tudíž starala se obec také o cesty okrsku svého. Měli za to i staré právo vybírati „clo mostní“: z každého vozu velikého 6 a z menšího 4 peníze dobré mince. Toliko obyvatelé panství Rožnovského, kteří šindel anebo jiné potřeby vezli na prodej do města nebo mimo město, byli mýtného osvobozeni. Právo vybírati mýto obnovil městu Meziříčí král Vladislav r. 1498 s dodatkem, že „budou povinni mosty i cesty okolo téhož města opravovati a dělati tak daleko a potud, odkudž mostné bráti budou“. Odměnou věrnosti udělil hr. Petr od sv. Jiří a z Pezinku měšťanům r. 1500 svobodu, „že žádný toho města obyvatel usedlý a k městu příslušející nebude dlužen z jakéhokoli kupectví jemu a potomkům jeho mýta dávati, buďto do města nebo ven veza“. Mýto zde zmíněné neplatilo se vrchnosti jako mýto silniční, nýbrž ze „zboží kupeckého“, asi jako nynější „clo“ na hranicích říšských. Mýta zřizovati bylo původně právem zeměpanským, tedy markrabí moravských. Když však moc zeměpánů klesala a moc stavů zemských víc a více se zmáhala, tehdy stavové i jednotliví velkostatkáři taková mýta sami si zřizovali, čím se škodilo nejen cizím obchodníkům, ale i vlastním poddaným, chtěli-li zboží své někam převážeti. Císař a král Ferdinand II., za něhož moc královská zase vzrostla, obnoveným zřízením zemským z r. 1628 (na Moravě) chtěl tomu přítrž učiniti; ale dlouho ještě byla neoprávněná mýta vybírána. Také císař a král Leopold I. r. 1669 chtěl tato neoprávněná mýta odstraniti. Meziříčské mýto bylo tehdy pokládáno za oprávněné právě na základě výsady hr. Petra, listin kupeckých a výpovědi svědků; mýto v Rožnově vybírané bylo neoprávněným označeno. R. 1726 bylo mýto v Meziříčí ze zboží kupeckého vrchností vybírané Frant. Ludvíkovi z Žerotína povoleno a sice dle tarifu již od 200 let zavedeného; bývalo placeno za krytý vůz sukna 12 gr., za vůz vlny 10 gr., za cent soli 1 gr. atd. Prokázal tedy hr. Petr měšťanům nemalé dobrodiní, osvobodiv je z takového mýta. Podobně staral se o obec také Jan z Pernštejna a na Helfenštejně. Když za jeho panování město pomýšlelo ohraditi se zděnými hradbami, pustil jim mýto kupecké, které se v Meziříčí vybíralo do důchodů jeho, na tak dlouho, až by zeď okolo města postavili. Vymínil si, že k tomu mýtu zase sáhne, pozná-li, že při tom díle nedbanlivě si vedou; tudíž i zavázal je, aby podle

jiných obecních důchodů také z toho mejta každý rok ouředníkům jeho počet z příjmů i vydání dělali (r. 1538). — Jako „mýty“ takovými obchod v Meziříčí byl nemálo znesnadněn, tak bylo mu překážkou i „tržné“, jež páni za stara brali na obchodnících o trhu na chování „lidí, aby v trhu činili pokoj a pravdu“ (spravedlnost). Takové tržné bylo i v Meziříčí bráváno, nebo, když r. 1396 manství meziříčské bylo prodáno Lackovi z Kravař, koupil je i s právem vybírati „tržné“.

Zboží kupecké, do Meziříčí dovážené, bylo asi nejprve sůl, koření a železo, pro pravovárečné měšťany víno a chmel(?), pro soukeníky vlna, veyt (boryt) a indigo (barviva).

Co z takového zboží kupeckého Krasňané ku své potřebě v Meziříčí kupovali, z toho nebyli povinni mýto do panské komory platiti. R. 1596 vyprosili si novou milost na p. Bernardu z Žerotína, aby ani z věcí ne k potřebě své, nýbrž „k handli“ v Meziříčí kupovaných anebo Meziříčím vozených, nebyli povinni mýto panské dávati.

Obchod s obilím byl vůbec obmezen zákazem, „že nikdo od poddaných na panství bez vědomí ouředníkova obilí kupovati nesměl, leč by se uznalo, že by který člověk co prodati mohl bez újmy živnosti své a že by jemu zbývalo“. (Zřízení Bernardovo z r. 1593.) V obchodu bylo dbáti poctivosti a „míry spravedlivé“. „Starší k tomu dohlídejte, a našla-li by se při kom nespravedlivá míra, k tomu se zachovejte dle jeho provinění. — Co se piva dotýče, aby míry každého roku staršími usazeny byly podle láce obilí neb drahoty. Piva jiná přespolní by se nešenkovala v městě ani na předměstí.“ (Zřízení Bernardovo z r. 1568.)

Téhož roku měšťané v hromadě jsouce na tom se usnesli, „co se piva vaření dotýče, aby každý jednostejně míru sladu na var piva dávali jak jeden tak druhý; pekaři ať chléb pekou podle slušnosti a také prodávají podle lacina i drahoty, tak aby práce jejich daremna nebyla; masaři také aby lidem slušně prodávali.“ Tehdy také dne svátečního šetřiti se usnesli: „Co se šenku v den nedělní dotýče, kdož by koli prve nežli po kázání anebo službě Boží šenku se dopustili, aby dali 10 gr. bílých a podstoupili trestání panské. Tyž: když se nešpory zvoní, aby žádného pití nikde nedávali, než k slovu Božímu aby šli. — Co se masařů dotýče, aby hovad žádných v neděli nebili, ani masa prodávali“.

Znaje pak Bernard z Žerotína starou řevnivost mezi Meziříčím a Krasnem, nařídil r. 1593: „V trzích sobě překážky na obě strany nečiňte, na poli, v ulicích nepředkupujíce, zvlášť když svobodného trhu není, tak aby každý na svobodný trh nésti a vézti mohl, a tu každý aby svobodu měl, meziříčtí v Krasně a krasenští v Meziříčí svobodně kupovati, prodávati a ne v pokoutních místech, aby sobě kdo měl trh zarážeti.“

Nejen s okolními městy obchodováno, nýbrž i se vzdálenými. Obec Krasno upomíná na př. občana z Nového Jičína o 19 R za klobouky, za vlnu o 45 R; za klobouky v Uhřích o 22 R; výrobky měšťanů našich tedy dosti daleko byly rozšířeny. Také cizozemci na př. r. 1573 Martin Šolc z Vraclavě (Vratislav = Breslau) anebo nějaký občan z Krnova v obchodním byli styku s Krasňany. — Cizí obchodníci se u nás i zakupovali. V Meziříčí měli dva vratislavští kupci „dvůr“ v ceně 2000 zl. Na počátku XVII. stol. žil zde Melichar Arlott, znamenitý a bohatý obchodník, dle jména soudě, též snad cizozemec.

Že nějaké čistě obchodní živnosti v městech obou byly, ukazuji zmínky o „veitaři“ a o „kramáři“. „Vydáno“ na př. kramáři „za věci krámské 12 R.“

Půjčováním peněz zabývali se zvláště židé. Tito jsou v purkr. knihách dosti často zmíněni, než ponejvíce bývali obyvateli jiných měst: Lipníka, Kroměříže atd. Za půjčené občanům peníze bylo se jim však často spokojiti tovarem na př. postavem sukna. — Peněz měšťanům častěji se nedostávalo, najmě v dobách válečných. Čte se někdy jak o „dluhu u židů“, tak o „zastavení“ pole, louky, o dlužních „zápisech“, o „řezaných cedulích“ a o „vrubech“.

11. Peněžní záležitosti.

Peněžité poměry měšťanů a vesničanů.

Vrchnosti nazývaly své poddané „chudými lidmi“. Poddaní ve stoletích XVI.—XVIII. nemívali mnoho peněz, neboť rolníci z horských vesnic nemohli mnoho na trh přivážeti, aspoň ne obilí, jako jeho podnes velmi málo odprodávají; více se tržilo za dobytek, dojivo a drůbež. Nejbližší dědiny pomáhaly si též výdělkem koňmi za obdělávání polí měšťanů, vozbou kupců na trhy, dovozem dříví, staviva a pod.

Větší obrat peněz býval snad toliko mezi pivovarnými občany a řemeslníky v městech. Domy měšťanské bývaly tudíž daleko dražší než usedlosti na vesnici. Bývala pak cena domů v městě a dědinských gruntů v těch stoletích téměř ustálená. Nebylo-li stavení stářím, požárem neb i nedbalostí lidskou zcela zpustlé, prodal držitel svůj grunt svému nástupci obyčejně v téže sumě, v jaké jej byl ujal. Přeceňovati statků při prodeji poctivost ani úřad nedovoloval.

Z nedostatku peněz plynulo, že i v knihách dědinských naskytají se dosti zhusta dluhy: do peněz sirotčích, řemeslníkům atd. Aby dluhy a podroky jistě splaceny byly, ručívali rukojmí, „rukojníci“.

Že předkové lehkomyslně dluhů nedělali, nýbrž jen v případech nezbytných, ukazují druhy těch dluhů: tesařům, co mu stavěli; na vůz, na koně a pod. Kolik kdo z rolníků peněz zaplatil neb si vypůjčil, zaznamenávali „na vrubech“. Když toho potřeba kázala, býval „z vrubů“ učiněn „spis“.

V rejstrech našich dědin neshledáváme se často s půjčkami u soukromých osob. Docela žádné pak půjčky nejsou zaznamenány, jež by byly učiněny, jak se tehdy říkalo, u „židů“. Toliko v městských knihách čte se o takových dluzích. Nejčastěji půjčovali sobě tou dobou venkované u své vlastní obce „z peněz sirotčích“. O tom r. 1573 Bernard z Žerotína nařídil, kdožkoli by peníze sirotčí dlužen byl, aby z nich z jedné kopy po 2 gr. povinen byl dáti.

Sirotčí pokladna byla na každém panství, ale půjčovala v potřebách vážných. Vedle těchto sirotčích peněz půjčovali si poddaní také z kontribučenských záložen, jež bývaly na každém panství; meziříčské mělo dvě, v Rožnově byla totiž pro svobodný statek a v Poličné pro dědiny manství. Půjčky z kontribučenské záložny panství cizího jen řídkou výminkou jsou zapsány. Z počátku arci si půjčovali jen obilí kontribučenské, jež zase vraceli s malým přídavkem. Teprve v XIX. stol. naskytají se půjčky peněz kontribučenských. — Také z fundačních peněz kostelních bývalo půjčováno. I pokladna evangelického sboru na Hr. Lhotě půjčovala peníze.

Spoluobčanům svým půjčovaly úřady obecní z nadbytku svých pokladen; nebo právě na ten účel domáhali se před-

kové na vrchnostech práva na odmrt a správu peněz sirotčích. Tak i v Poličné na př. uvedeny jsou v účtech peníze rolníkům „na obligaci“ půjčené. Svým podílníkům půjčovaly i cechy řemeslnické. — Úroků platilo se v XVIII. stol. po 4, v XIX. po 5 a od r. 1870 již po 6 ze 100.

V obchodu peněžním bývali předkové, obec i jednotlivci, velmi opatrní.

Na gruntech selských vyskytají se tudíž za stara jen malé dluhy. Od let však 1780tých, kdy ponejvíce grunty poddanské vrchností byly držitelům selským do majetku čili vlastnictví prodávány, dočteš se již i větších dluhů 40—50 R. Ovšem tehdy cena gruntů také velice vzrůstala.

V letech 60tých min. věku zakládány byly v Čechách záložny, aby byli vysvobozeni dlužníci z rukou lichvářů. Šesti a více procentové úroky byly pro rolníka v krajinách úrodných a zámožných přílišné; tím záhubnější byly rolníkům v krajinách neúrodných a nevýnosných. Proto i v Meziříčí snadno bylo zříditi „záložnu občanskou“, jak obchodu a řemeslu tak i rolnictvu svrchovaně potřebnou. Po založení záložny občanské byla zřízena i německá záložna. Ježto rolníci okresu našeho úroků v záložně občanské nemohli zmáhati, založili si v Meziříčí i záložnu „rolnickou“ pro svépomoc. Nadarmo však již tehdy přátelé lidu vybízeli zastupitelstvo města, aby zřízena byla v Meziříčí městská spořitelna. Byla českému zastupitelstvu za starosty Jos. Ulricha povolena a sice bez uložení nějaké záruky městu. Když pak byl žádán na městu značný peněžitý obnos jako záruka za vklady a zúročení jejich, bylo upuštěno od provedení spořitelny. Přece však byla takto cesta upravena, aby po pádu záložny občanské, tehdy ještě nikým nepředvídaném, spořitelna rychle v život uvedena býti mohla.

Úpadek záložny občanské potvrzuje, žel, výčitku německého krajana-spisovatele, že v národu našem posud není vypěstován duch pospolitosti. Jedni že nemají pochopu a svědomitosti pro prospěch celku, ať obce ať spolku nějakého, jiní že slepě důvěřují a tudíž snadno bývají oklamáni: jinak řečeno, že ovládá jedny sobectví a druhé lehkomyslnost s leností stran počítání.

Po r. 1848 byly mnohé usedlosti rolnické na pozemcích umenšeny, jiné docela během času rozprodány; nikoli následkem živelních neštěstí, ač byla v posledních letech 40tých a podobně

let 50tých léta velmi neúrodná. Zavinila to někdy dílem lehkomyslnost, dílem nezkušenost v nových (směnkářských) obchodech peněžních a lichvářské úroky, někdy ovšem i zneužití nedávno nabyté svobody stavu rolnického, nemírnosti totiž v různých požitcích. Toto umenšení, ztráta rolnických statků a pohromа, způsobená v kraji pádem záložny, nutí potomky do větší opatrnosti než mívali již předkové.

Na rozdíl malých půjček století dřívějších byl v záložně občanské rolníkům otevřen a již zpředu listovními knihami zajištěn úvěr někdy až do 2500 zl., což svádělo k lehkomyslnému dělání dluhů. Bylo tedy v okresu radostně uvítáno, když v Poličné založen byl „místní spořitelní a záloženský spolek“. Příkladu toho následovaly Bránky, Choryň, Krasno, Lešná, Loučka, Veselá a Zašová.

12. Účtování šlechty a lidu.

Je naší dobou hbitý a dobrý přehled v hospodářství a tudy též účtování jak soukromé tak i veřejné tak důležité, že si nám jest všímati také podobného zařízení předků.

A. Účtování šlechty.

Příjmy a výdaje pánův z Žerotína na alodu Meziříčí-Rožnovském známy jsou z účtů zachovaných z r. 1745. Důchodní účtoval z každé obce zvláště příjem: činže gruntovní, jedlové, paseční a luční, robotní od fojtů a některých poddaných, jejichž robota uvedena byla již tehdy na roční plat. Týž přijímal pro vrchnost také činži od pořádků řemeslnických, nájmy z palírny, salajkárny, z mlýnů, z valch, z rámu soukenického, z bělidla v Krasně a z panského mandlu (valníku) v Rožnově, z panských nálevů a jiných závodů. — Purkrabí účtoval příjmy z dvorův a ovčíren (za prodaný dobytek, máslo a tvaroh, brynzu a vlnu atd.); též kladl počet z prodeje kuřat a vajec od poddaných přijatých, z platu za osvobození od předení a j. — Obroční prodal zmíněného roku pšenice za 12, ječmene za 27, ovsa za 1146, hrachu za 11, prosa za 14 a pohanky za 35 R. — Lesní úřad přijal na „dani valašské“ (za pasení na panských horách ovec a koz) 1273 R., za prodané kmeny, klády a desky, mlýnské kameny a brusy a j. 2567 R. — Sklepní úřad účtoval, co

vynesl nálev vína a pivovar rožnovský. Jiné příjmy byly z úřadu porybného, dále peníze aufankové, pokutové a j., tak že příjem z celého panství byl 28.231 R.: výdaje pak obnášely 26.160 R. — Z toho vydal důchodní zemi daní 4549 R. a na fond na opravu cest 10 R; na platech panským úředníkům a služebníkům 1641 R. a deputátu za 264 R. — Purkrabí kupoval, co bylo do zámku, stájí a hospodářství potřebno. Účty tyto byly přehledně a pečlivě psány, rozlišováno v nich mezi příjmem stálým a nestálým.

B. Účtování lidu.

Jako vrchnosti, jedny s velkými příjmy a jiné s menšími účtovaly, tak i města a dědiny, pořádky cechovní a jednotliví občané účty si vedly; obchodníci na př. měli svá „rejstra“ nebo účty, na něž se jim někdy před soudem odvolávati přišlo.

Nejstarší účty města Meziříčí zachovaly se z r. 1640 úplné. — Z dědinského účtování o penězích „sirotčích“ zbylo několik listů Velké Lhoty ze století XVI. Účty obecní z let 1830tých zachovala si posud Poličná; tak i po bývalých pořádcích řemeslnických zůstaly účty některé z XVIII. stol.

K účtům bývaly požadovány i doklady. V poličenských účtech u některých připsáno „dle výkazu“, u jiných „dle povolení vrchnosti“. — Místním dozorcům živnostenským také s cechovními účty doklady byly podávány. — Vidno z toho, že lid účtů veřejných si všímal. Pro nepořádek v cechovních účtech rozdvojil se r. 1730 cech soukeníků na cech „manský“ a „dědičný“. — Městské účty za r. 1778 vrchnosti k prohlédnutí dané, byly r. 1780 opětně a důrazně valnými hromadami od ní zpět požadovány.

---

4. Spojovací prostředky.

1. Silnice a cesty.

Nejstarší zprávu o cestách na obvodu Valašska podává listina z r. 1383, jíž ukládá se fojtu polickému Mikuláši a nástupcům jeho, aby „o mosty a cesty, ke clu v Kelči náležející, pečoval, jak ode dávna bývalo“.[1]) (Viz Police). Pozoruhodné je,

[1]) C. D. XV. 200.

že praví se „ode dávna“. — O clo (mýto) v Meziříčí a Kelči stalo se dohodnutí r. 1396 mezi kn. bisk. Mikulášem a Lackem z Kravař; vybíralo se tehdy v Kelči a Meziříčí. V úmluvě jmenují se cesty obchodní: z Opavy neb Polska na Špičky anebo Zbrašov neb Milotice do Kroměříže; pak se mluví o cestujících z Polska k Bystřici neb dále dědinou Choryní; konečně se mluví o cestujících z Polska na Starý Jičín a Krasno Meziříčím a Vsetínem do Uher.[1]) Týkala se asi povinnost fojta polického mostu u Kelče přes Juhyni a snad i přes Bečvu u Choryně.

Nejvíce nákladu bylo třeba na mosty. Mýto mostní vybíralo Meziříčí dle výsady, kterouž městu potvrdil král Vladislav na přímluvu Petra hr. od sv. Jiří r. 1498; kdy výsada původní jim byla dána, není známo. Praví se toliko, že měšťané, obyvatelé městečka jeho Meziříčí, „měli list a výsadu na clo mostní“. Obnovuje však markrabě starou výsadu, nařídil spolu, aby „mosty a cesty okolo města opravovali a dělali tak daleko a potud, odkud mostní bráti budou“; ani to opravování nebylo asi povinností novou. Dle nařízení p. Bernardova z r. 1593 bylo měšťanům nejen o veřejné obchodní cesty v obvodu města pečovati, nýbrž snad i o polní: „cesty na gruntech městských aby spravovali; co náleží k obecní opravě, to obec oprav, co náleží kterým osobám, také opravte, ihned k opravě čas slušný uložíc, do které doby se má opraviti pod pokutou 1 hřivny“.[2]) Mezi Meziříčím a Krasnem vznikla pak tou dobou pře o náklad na most.[3]) (Viz dějiny Meziříčí.)

Cestou z Polska do Meziříčí dováženy kožešiny, ale hlavně sůl. V XVIII. stol. byla důležitou i cesta z Uher na Vsetín, ježto bylo nařízeno, aby se do Meziříčí a obvodu dovážela sůl ze soliváren v Slané (Sovaru) v sev. Uhrách. Cesta ta vedla odtud na Jičín k Opavě; Marie Terezie přikázala ji opravovati ne „nasypáváním hlíny, nýbrž dřívím a kamením pevně“. Nějaký obchod byl též ze Slezska na Frenštát a Rožnov do Meziříčí, poněvadž i v Rožnově bývalo clo vybíráno, až za císaře Leopolda I. jako neoprávněné bylo zrušeno. Cesta z Meziříčí do Rožnova vedla nepochybně Rožnovskou ulicí a za nynějším manským dvorem přetínala Bečvu ke Krhové, anebo vedla z Mezi-

[1]) C. D. XII. 307.
[2]) Sb. III. 20. [3]) Zp. IX. 30.

říčí na Hrachovec. Z obchodní silnice do Holešova odbočovala v Poličné cesta okolo hradu Arnoltovic do Choryně v XIV. a XV. stol. a to buď přes hory polem a lesem anebo po levém břehu spojené Bečvy.

Důkladnější silnice však stavěti dal teprve Drobník, ředitel alodu meziříčského, a sice na východ z Krasna do Rožnova a do Vel. Karlovic na uherské hranice. Prve se jezdívalo do Uher cestou nanejvýš obtížnou na Horní Bečvu a přes horu Vysokou. Tato nová silnice do Uher byla, pokud šla údolím Rožnovské Bečvy, vysázena krásnými stromořadími, v městečku kaštanovým, za Krasnem topolovým, před Hrachovcem opět kaštanovým a od Zašové do Rožnova lipovým. Na správu její ustanovil Drobník několik „pohrabáčů“, pro něž vystavěl při silnici přívětivé, zděné domky; náležela tudíž k nejkrásnějším silnicím Moravy. Z Rožnova vedla odbočka do panství Hukvaldského k Frenštátu. Z Hutiska pak provedena byla silnice až do Prostřední Bečvy. Tak zvýšena krása kraje a povznesen velice obchod do Jičína a k Holešovu, najmě vývoz dříví z Rožnovska a z obou měst obchod suknem a plátnem, kdežto prý prve na př. cesta ze Zašové do Jičína s malým nákladem trvala celý den.

Na sz. dal Drobník stavěti novou silnici z Krasna přímo k Lešné; tato připojovala se pod Lešnou k starší už silnici z Meziříčí do Hustopeč a Hranic. Dílem Drobníkovým je snad i cesta do Nov. Jičína. — Obě silnice byly podnikem předůležitým, dokud železnic nebylo. Spojovaly celé Valašsko se silnicí císařskou, již stavěti dal Josef II. z Olomouce na Lipník a Příbor do Těšína a odtud do Polska.

Mnoho trpívaly cesty a mosty okolí Meziříčí povodněmi, ale také vývozem velkých tesaných dřev na stavbu lodí a později nákladními vozy se skleněným zbožím z huti v Krasně ovšem i z Karlovic, N. Hrozenkova a Vsetína. Mosty a lávky přes Bečvy postaveny snad teprve v minulém století. Jsou to dva nad Jarcovou na silnici přes Vsetínku, z nichž jeden nový betonový a druhý dřevěný; u Poličné za povodní býval lodní převoz, nahrazený již mostem dřevěným. Přes Rožnovku již od mnohých století vedl most dřevěný, nyní betonový, z Meziříčí do Krasna.

Ježto se velké náklady již tratí železniční dopravují, mohou

býti silnice nyní šetřeny a v lepším stavu zachovány s útratou menší než prve.

Ze silnic vedou odbočky do jednotlivých vesnic v bočních údolích, na mnohých místech však řečiskem! Z nich zase vedou cesty k odlehlým hospodářstvím, tak že mnohá paseka má svou vlastní cestu voznou, chodník ale každá.

Od vrácení samosprávy zemím zvelebují se ovšem okresní cesty pomocí státní a zemskou. Přibyly tudíž mnohé nové silnice za posledního 10letí pobídkou a přímluvou okr. hejtmana K. Veliše, na př.: z Křivého na Brňov a Lhotu, z Kelče na Lapač a Police, ze Střítеže na Vitče do Velké Bystřice, od Nové hospody na Mikulůvku do Oznice. — Dále spojeny: Příluk s Jasenicí, Němetice a Kladeruby s Bránkami.

Kdy započali užívati Bečev jakožto vodní dopravní cesty, nelze blíže určiti. Klády k mlýnům „pilným“ (viz živnost mlynářskou) bývaly záhy připlavovány. O plavení štíp viz lesní hospodářství. Plavení pltí po Bečvě bylo asi záhy zavedeno. V okresu bylo hojně plťařů z Oznice, Jarcové, Poličné a Juřinky. Mívali na břehu Bečev stálá místa na vázání pltí a jich vpouštění na vodu; poslední byla u Poličné a Krasna, níže jich nebylo. (Život plťařů viz Sb. V. 23.)

Plťaření a obchod s dřívím stavebním svědčí o blahovůli vrchnosti k lidu, ana je prodávala rolníkům na drobno; svědčí ale i o podnikavosti plťařů, nebo někteří ročně i 250 kmenů koupili, jiní ovšem jen 20—60. Než způsob obchodu toho dokazuje, že plťaři byli jednak poctiví, když vrchnost jim obchod ten svěřovala, ač nemohli platiti hotovými, a spolu také, že byli chtiví práce a výdělku, někdy až zdraví nebezpečného.

Také o zaniklých silnicích jest třeba se zmíniti. V Příluku chová se podnes listina, dle níž se tam vybíralo mýto. Vedla nepochybně za stara obchodní cesta z Krasna pod Byninou na Mštěnovice a Příluk do Lešné a odtud Pernou na St. Jičín, sídlo pánů z Kravař. Ve Mštěnovicích odbočovala k Jasenici a odtud vedla na Hostašovice do Hodslavic, nebo dle listiny z r. 1374 byly v Jasenici dvě hospody, patrně pro čilý obchod povozní (formanský).

Železnice vedoucí našim okresem jsou nyní již vesměs ve správě státní. Bývalá „lokální dráha“ Hranice—Vsetín byla po-

stavena r. 1884/5; vozba na trati Kojetín—Bílsko byla zahájena r. 1888 a na trati Krasno—Rožnov r. 1892.

---

5. Veřejné záležitosti.

1. Poštovnictví.

C. k. poštovní, telegrafní a telefonní úřad jest ve Val. Meziříčí a Krasně; třetí pak je v Kelči, soudního okresu Hranického. Do Meziříčí patří: Brňov, Hrachovec, Jarcová, Křivé, Lhota Malá i Velká, Poličná a Veselá. Do Krasna patří Bynina, Jasenice, Juřinka, Krhová, Mštěnovice a Příluky. Do Kelče patří: Kladruby, Komárovice a Němetice.

Úřad telegrafní a poštovní jest v Lešné s Pernou, Vysokou a Lešnskou Lhotou (Lhotkou).

Prosté poštovní úřady jsou v Bránkách, Choryni, Střiteži a Zašové. Do Bránek patří: Kunovice, Láze, Loučka, Oznice, Podolí, Police a Vrchovec. Do Choryně patří Lhota Choryňská.

2. Stanoviště c. k. četnictva.

Okresní stanoviště jest v Meziříčí; k němu náležejí: Bynina, Brňov, Hrachovec, Juřinka, Krasno, Krhová, Křivé, Malá Lhota a Poličná. Četnická stanoviště jsou dále v Bránkách se vsemi: Kunovicemi, Lázemi, Loučkou, Oznicí, Podolím a Policemi-Vrchovcem; v Lešné se vsemi Choryní, Jasenicí, Kladeruby, Komárovicemi, Lhotou u Choryně a u Lešné, Mštěnovicemi, Němeticemi, Pernou, Přílukem a Vysokou; třetí stanoviště je v Zašové pro vesnice Lhotu Velkou, Střitež a Veselou. Malá Bystřice patří ku stanovišti ve Vel. Bystřici.

---

6. Náboženství.

(U vzdělanosti národů rozhodují náboženství, mravy a právní zásady a nejen řeč a písemnictví. I za pravěku pohanského měli Slované náboženství. Již náš Radhošť, jenž doby ty připomíná, to dosvědčuje. Niederle dokonce

píše: „seznáme u nich počátky víry v jediného boha“. (Slovanské starožitnosti p. 51.)

První psané památky, jež se týkají kraje našeho, dosvědčují, že obyvatelé jeho tehdy již byli křesťany. Nejprve se jmenují Choryň a Kladoruby v listině z r. 1131 jako vsi, kostelu olomuckému patřící. Kníže biskup Bruno ze Šaumburku praví pak ve své závěti z r. 1267 o našem kraji, že od stara jest obvodem kostela olomuckého. Když pak tento Bruno osazoval kraj náš, volal sem zajisté lid křesťanský: ovšem tedy vyznání katolického.

První kostely a fary u nás zakládal bezpochyby biskup Bruno. O „právu patronátním“ (podacím) píše se teprve r. 1348, že totiž je měli Chotno a bratři jeho z Krasna ve Vyšové (zaniklá osada?).[1]) — Kostel byl r. 1368 i ve Střiteži (nyní dvůr níže Lešné); část tamního práva podacího obdržel Vochno z Perné s Lešnou a Střítežem od markraběte Jana.[2]) — Když pak r. 1396 koupil Lacek z Kravař od kn. bisk. Mikuláše Meziříčí a Arnoltovice, koupil je i s právem podacím ve Veselé.[3]) Byly-li v těchto dědinách skutečně kostely farní, konaly se zajisté katolické bohoslužby v Krasně a Meziříčí ještě dříve. Když r. 1464 bylo v Meziříčí „zvony na poplach zvoněno“, anebo když za Jana z Pernštejna (od r. 1534—1548) „fara“ — ne kostel — v Krasně byla prodána a „nová“ v Meziříčí postavena: jsou to sice pozdější ale dostatečné zprávy, že také v Meziříčí a Krasně dávno kostel a bohoslužba bývaly.

Kostelům, jichžto patronát páni měli v rukou, činili mnohé peněžité a pozemkové odkazy za duše své a svých zemřelých předků. Příkladu pánů následovali i poddaní a dočteš se proto přemnohých odkazů jejich na kostel a záduší v dědinských rejstrech a purkrechtních knihách Meziříčí a Krasna. Největší horlivost v darech na kostel jevila se v Zašové a Veselé za XVII. a XVIII. stol., kde téměř nebylo gruntu bez zapsání takového odkazu. Snad bývaly tam skutečně kostely již v XIV. stol. a tudíž, když válkou 30letou zanikly, touha po nich se obnovila. Byla pak zbožnost stejně veliká jak katolíků tak Bratří a evangelíků.

Nebyla však tato přízeň službám Božím a kněžím projevovaná stálou ve všech dobách. Již za válek domácích mezi knížaty Joštem, markrabím, a bratrem jeho Prokopem r. 1381 vzniklých

[1]) D. Z. 1, 4. [2]) C. D. X. 83. [3]) XII. 308.

zdivočely mravy a od jejich stoupenců jmění církevní bylo uchvacováno. V dobách pak válek husitských i manové biskupští na církevní jmění sahali, jakož i jiné „neřády a loupeže“ v moravské zemi se dály.[1])

Ani v našem kraji nebylo jinak. R. 1371 žaluje Vlček, oltářník kostela olomuckého, dokonce na své bratry Všebora a Bedřicha z Podolí, že mu jeho podíl otecký na 200 hř. zadržují.[2]) — R. 1386 stala se žaloba na Jana ze Šternberka (z Lukova), že Mikuláši z Krasna (knězi v Krasně?) odňal „nadbyt“ v ceně 200 hř., jejž obdržel „pro duši“ Filipa z Čertoryj, dobré paměti.[3]) — U Komárovic drželi r. 1429 manští lidé a sousedé kelečtí louky faráře kelečského nespravedlivě. — R. 1480 kněz Mikuláš, kanovník z Olomouce, žaluje Klimenta ze Symře a z Bránek, že mu nedává platu ročních 2 hř.[4])

Když takto páni služebníkům oltáře nepřáli, není pak divno, že také poddaní pře mívali o náklad na kněze: tak se oň soudilo Meziříčí s Krasnem, Střítež se Zašovou, až Jan Vilém a Jetřich z Žerotína „pro uvarování dalších nesnází“ rozkázali, aby „P. Bohu k chvále v lásce křesťanské na časy budoucí se srovnávali“ (r. 1603 a 1611). Kněžím jak katolickým tak i evangelickým byly takové spory bolestné, ježto svědčily o ubývání mysli zbožné.

Bouře náboženské ohrozily také v kraji našem křesťanský život národa; jevily se následky učení Husova a ještě více t. zv. reformátorův i na Valašsku.

Když Jiří Poděbradský, později král český, r. 1452 učinil konec službám Božím dle způsobu táborského, nechtěli se střední mužové podrobiti ani papeži ani straně pod obojí. — „Ztrativše pádem Táboru“, píše Palacký, „středisté své, působili každý po různu; řekl bys, jakoby duchovní jed, nemohoucí vyprýštiti se jedním vředem, počal byl jizviti uvnitř celé tělo národní. Dopadá v dobu, kde udušeno bylo táborství, počátek rozmanitých sekt nových.“

Dálo se tak i na Valašsku. V Meziříčí kázal táborský kněz Štěpánek delší čas veřejně; byl asi podporován Vokem ze Sovince, jenž byl přívržencem Husovým. — Zde ujala se též sekta Mikulášenců, kteří zamítali veškeren řád kněžský. Hlavou této sekty byl Jan, přijmím Famfule, z Meziříčí. Členové této sekty

[1]) L. II. 317, [2]) 47, [3]) Kn. p. I. 69. [4]) Kn. p. VI. 3.

ani učeností ani pobožností nevynikali. (Dějiny české IV. 403). I na nich se ukázalo, že některá učení mistra Jana Husi měla „dostřel další, nežli snad Hus sám se domýšlel, jelikož jimi se bořilo celé stavení hierarchie křesťanské". (Děj. č. III. 171.)

Zbor v Meziříčí a Krasně, okolo r. 1450 vzniklý, rozdvojil se učením nožíře Řehoře; Štěpán se stal správcem zboru, přiznav se k straně pod obojí. Řehoř musil se se svými stoupenci uchýliti prostřed zimy do Mor. Krumlova (Volný: Círk. top.). Nepochybně jeho se týká pověst, že r. 1460 byli Husité z Meziříčí krutě vypuzeni. — Famfulové žili v Krasně ještě v polovici XVI. věku (purkr. kn.). Snad byla rodina ta z manského Meziříčí vypuzena na území alodu Rožnovského, kam Krasno náleželo.

Ještě více utrpěla zbožná mysl lidu, když mu vrchnosti náboženství své vnucovaly a lid je podle nich častěji měniti musil. V pavlači (choru) kostela krasenského je nápis z r. 1587, jenž dosvědčuje, že kostel původně katolické, pak ale evangelické bohoslužbě sloužil; původní nápis, asi katolický, byl přepsán za Bernarda z Žerotína. Ještě totiž r. 1570 byl v Meziříčí katolický farář Jan, jenž asi v poměrech trapných žil, ježto pan Bernard přál Jednotě bratrské; potvrdil jim výsady jejich a nové přidal, v Krasně jim dovolil zvláštní dům na bohoslužby. Jest to bezmála dům, jenž se nazýval „Zborem Pikardův"; dle zápisu purkr. kn. krasenské z r. 1779 stál „zbor" blíž jatek. R. 1555 koupila Jednota dům ke zboru „pro špitál" za 78 zl.; špitál byl opatrovnou chudých, neboť z Jednoty nikdo žebrati nesměl. Dále dovolil jim druhý dům vystavěti, v němž by kněz jejich a správce jejich světských záležitostí přebývali. Domy ty byly z dobrovolných příspěvků vystavěny; čtou se v kšaftech té doby „sv. almužny na zbor". Špitál vedle zboru stál již r. 1581, kdy se též připomíná almužna „na špitál bratrský, kterýž při zboru jest". Bratry též osvobodil všech povinností k pánům a držitelům zboží rožnovského a meziříčského; dal jim i výsadu na odmrt; řemesla mohli svobodně — bez povinností k cechům — konati a na zmíněném domě směli pro svou a svých služebníků potřebu pivo vařiti: tvořila Jednota téměř zvláštní obec v obou městech našich. Nejdůležitější arci byla škola jim povolená. Jí poskytnuta mladíkům chudobného kraje příprava na vyšší studium. Bratr Jiřík Erastus, rodák meziříčský, správce zboru ve Fulneku, Daniel Hrabovský (Hrabecius), kněz bratrský v Meziříčí, a jiný kněz

Pavel Salcerus, syn Meziříčana Solníka, neb Mik. Molitor a kněz Matouš Meziříčský, jenž v Krasně působil a po svém rodišti jména nabyl, získali první své vzdělání v této škole bratrské. V ní byli asi vychováni také někteří úředníci pánů z Žerotína, na př. Jan Omasta, najmě Jan Volf, důvěrník Karla z Žerotína, a písaři radní našich měst. Jejími žáky byli nepochybně také občané, puškař Sivý a Fučík, již sepsali paměti událostí své doby a opisovali důležité listiny, Meziříčí a Krasna se týkající.

Než zdá se, že vedle Jednoty bratrské též učení Martina Luthera aspoň v Krasně se ujímalo a že po nějaký čas při kostele krasenském i luterští kněží působili.

Když pak nastoupil Balthazar z Žerotína na svobodný i manský statek meziříčský, vraceli se poddaní jeho zase do lůna církve katolické. Již r. 1680 mohla býti podána zpráva, že farníci jsou katolíky. (W. Cirk. top.)

Podporovala tento náboženský obrat v zemi silně vláda císařská. Ježto ponejvíce stavové protestantští proti králi Ferdinandovi II. se byli vzbouřili, „bylo přirozené, že císař Ferdinand II. po bitvě Bělohorské na to myslil, jakým způsobem by užil vítězství svého ku prospěchu panovnické moci i církve katolické“.

Po potrestání původců vzpoury — stihl trest i Jetřicha z Žerotína, pána na Meziříčí, ač byl katolíkem — nastalo přísné zavádění řádů katolických ve vlasti. Protestant a odpůrce císařův bylo za jedno pokládáno.

Pojednávaje Tomek o katolické protireformaci ve vlasti naší, píše: „Jedno zlé předešlého stavu země české bylo napraveno, různice v náboženství. — Národ v celosti navrátil se k starému náboženství a nabyl tím při vší jinak bídě, hmotné i duchovní, útěchy srdce a mravního posílení, potřebného k novému, budoucímu obživnutí.“ (Děje kr. čes.)

Rychle, jak se zdá, ujaly se kdysi v okresu našem novoty náboženské, jak pro vznětlivost lidu, tak i pro jeho chudobu. Kynulo mu osvobození od desátků a jednoduchost bohoslužby novotářů nežádala ani času ani nákladu velikého. — Podobně brzy vrátily se dolní dědiny okresu do své církve původní, katolické. Působil zde dobře příklad Baltazara z Žerotína i jeho mírnost. Nebyl jím návrat do církve vynucován násilím, byť se svým duchovním správcem Jiřím Třanovským také jiní občané

rodný svůj kraj opustili. Leželo sice v Meziříčí častěji za války 30leté vojsko, spíše však z příčin válečných než náboženských, vyjma r. 1624, kdy vkládány posádky vojenské do měst, kde posud evangeličtí kazatelé zůstali. Když pak panství nabyl Baltazar z Žerotína, jenž po bitvě bělohorské první do církve katolické se vrátil, následoval zajisté mnohý dobrovolně příkladu jeho. Nebylo asi v městě vyznání bratrské dosti upevněné, ježto r. 1565 obecní úřad žaloval Jednotu bratrskou, že nešetří výsady městské „na odmrt".

R. 1628 nastoupil první farář katolický, Petr Vlok. Nastala — dle Sivého — veliká přísnost proti těm, kdo zatvrzele odpírali návratu do církve katolické. — R. 1633 byl farářem ustanoven Bartoloměj Viskorda. Sivý, jenž současné události popisuje, nazývá jej, ač sám byl vyznání bratrského, knězem mírumilovným a výborným kazatelem katolickým. Po něm následoval Václav Dolevius z Löwenštejna, snad nějaký cizozemec; byl prý hrdý, lakomý a krutý. Než již od r. 1640 působil v Meziříčí a okolí výtečný kněz P. Jákob z řádu bratří pobožných škol, po něm pak Pavel Mnišský. — R. 1648 nastoupil první děkan meziříčský Jan Orlík, sv. p. z Lažiska a na Litultovicích, maje již k pomoci své kaplana, nebo spravoval i farnosti lešenskou, zašovskou a rožnovskou.

Panující tehdy v Meziříčí Baltazar z Žerotína nevedl si proti evangelíkům nějak krutě. Pečoval více o zvelebení svých panství a najmě v Meziříčí bylo mu s lidem poddaným mnoho trpěti. Nad to choť jeho Kunhuta byla vyznání evangelického a své souvěrce potají podporovala. — Ani syn jeho Bernard Ferdinand (od r. 1659) poddaných protestantských pro náboženství jejich asi nestíhal; byl z toho snad křivě viněn. Vždyť r. 1667 žádal katolický farář za přesazení, ježto mu tehdy prý ještě četní evangelíci překáželi v kostele, ve škole a při hospodářství (W. Círk. top.). Roku pak 1674 žena nějaká obraz Marie Panny spálila a víře katolické spílala. — Pro takové tedy skutky byli evangelíci ovšem trestáni, ale ne pro vyznání své nekatolické. — Meziříčí, majíc kostel farní, dříve katolickým se stalo než Krasno; zde dům, zvaný „bývalý zbor", byl r. 1726 prodán.

Kdežto však v Meziříčí, Krasně a Rožnově katolické vyznání rychle se vzmáhalo, ustupovalo v horských dědinách vyznání Jednoty bratrské nesnadno. R. 1653 bylo v Meziříčí zřízeno dě-

kanství pro obě údolí, Rožnovské i Vsetínské Bečvy; přece však velmi zdlouhavě pokračováno ve zřizování kostelů katolických. Tou dobou náležely ku kostelu meziříčskému nynější přifařené vsi, ale též Nová Dědina čili Oznice (Sb. 7). Také škol po válce 30leté v okresu skoro ani nebylo. Okolo r. 1670 jmenují se školy jen v Meziříčí, Lešné a Rožnově. Aby tedy lid v náboženství katolickém důkladněji byl vycvičen, zřízen byl v Zašové klášter trinitářský při kostele r. 1725 postaveném. Než více kostelů bylo katolíkům ještě třeba, tudíž zřízen kostel i na Hutisku r. 1732.

Také pozdější nástupcové Ferdinanda II. a III. usilovali o to, aby země koruny České zase staly se katolickými. První předlohy zemským sněmům vládou dávané týkaly se vždy šíření víry katolické. Stavové moravští byli zvláště na Valašsko upozorňováni, o němž dobře bylo známo, jak ve válce 30leté podporovalo Švédy, obránce protestantismu, a kde se ze sousedních Uher učení nekatolické stále utvrzovalo.

Mnozí Valaši totiž potaji navštěvovali Těšínsko a uherské Slovensko, kde požívali evangelíci svobody vyznání náboženského. Z Pruska pak byly přinášeny knihy evangelické, jimiž živen odpor proti katolické církvi, když úřadové i vojenské pomoci užívali na potlačenou nekatolického vyznání. Naskytají se tudíž na Valašsku vedle bible kralické, postil a kancionálů bratrských, na Moravě a v Čechách tištěných, také výtisky z tiskáren německých v Halle, v Berlíně, Lipsku a j.

R. 1703 proto nařízeno, aby fary katolické, posud neosazené, aspoň „kaplany“ byly opatřeny. Také císař Karel VI. naléhal na to, aby rozsáhlé farnosti v horských krajinách byly rozdělovány, a vrchnosti při uherských hranicích aby zamezily obcování svých poddaných s nekatolíky uherskými. Páni z Žerotína tedy vyhověli kostelem na Hutisku a klášterem zašovským také snahám svých panovníků.

Tím více pak odpor tento se vzmáhal, když král Bedřich II. zabral Slezsko a evangelické Prusko hranicím našim se přiblížilo; i válkami za Marie Terezie tužilo se evangelické vědomí ve zbylých ještě Bratřích, ježto s pruským i císařským vojskem hojně evangelíků do kraje přicházelo. Také úmyslně Prusko podporovalo hnutí evangelické v zemích koruny české, vedeno jsouc protihabsburskou politikou. Selské bouře české a vzpoura Valašska

r. 1777 vyšly v prvé řadě z podnětů náboženských. (Čes.-mor. Kronika VIII. 38.)

Když na to císař Josef II. r. 1781 vydal toleranční patent, nastalo veřejné přestupování na vyznání evangelické. Ve Stříteži na př. asi 1000 lidí přihlásilo se hned k učení evangelickému, ačkoliv neznali ani rozdílu mezi vyznáními augsburským a reformovaným. Poslali tudíž posly s knihami bratrskými do Uher do Modré k superintendentovi augsburského vyznání s prosbou, aby jim dle knih těchto kazatele odeslal. I vypraven do Stříteže duchovní luterský s učitelem, jimž vykázána za úřední sídlo Hrubá Lhota méně přístupná, aby evangelíci příliš se nerozmnožovali. Ale luterské církevní řády způsobily ve Stříteži takovou nelibost, že již r. 1784 pastor zbor svůj opustiti musil. Nebo jsouce potomky Bratří českých, shledávali se později bližšími církvi reformované; bylať u nich ještě živa tradice prosté bohopocty bratrské. Tato právě neshoda mezi starými tradicemi bratrskými a učením luterským byla příčinou mnohých rozkladů v jednotlivých zborech, jako na př. na Vsetíně, kde se evangelíci rozdělili na zbor augsburský a zbor reformovaný.

Že Valašsko záhy se přihlásilo k evangelickému vyznání, mělo svou příčinu ve zmíněném sousedství uherského Slovenska, odkud kazatelé augsburského vyznání hned po vydání toler. patentu mezi Valachy se ubírali. Dopouštěno se svůdnými lidmi též klamů rozličných na zlákání katolíků. Byli náhončí, již slibovali všeliké výhody, na př., že budou prosti daní a dávek, kdo od katolické církve odstoupí. Proto patenty císařskými pohrozeno býti musilo přísným trestem těm, kdo by odpadajícím od církve katolické všeliké výsady a přednosti slibovali, a veškeré svádění bylo vůbec zakázáno. (Čes.-mor. kr. VIII. 166.) Než lákání na dědinách asi nepřestalo; tudíž na př. r. 1799 na Juřince pasekář nějaký musil se vrchnosti při zápisu své paseky zavázati slibem, že „žádný toulačný a podezřelý lid u sebe nebude přidržovati, tím méně proti nejvyššímu nařízení při sobě zatajovati“ (Grunt. kn.). Odolal pak on a mnozí jiní lákání proselytářů; zůstal týž pasekář i s rodinou své církvi věrným do dne dnešního.

Byla to vůbec doba smutná; rozhodovala někdy u věci tak čistě duchovní i lakota. Naříkali si též evang. kazatelé: „když kazatel od lidu platu žádá, hrozí mu, že ke katolickému, a katolíci naproti tomu hrozí, že k evangelickému náboženství přestoupí“.

Císař Josef II. podobně se vyslovil: „tak bývá u lidu, že nejlepším bývá náboženství, ve kterém se nic neplatí“ (Čes.-mor. kr. 207). Přece však mnozí byli pevného náboženského přesvědčení, nebo Slovanům vždy na náboženství velmi záleželo. A jako posud jsou někde na př. u Jihoslovanů kroje katolíků jiné než pravoslavných, tak se v některých místech i na Valašsku různost vyznání náboženského krojem i ozdobou na domech na jevo dávala.

Nyní je v okresu Meziříčském katolíků 22.625, evangelíků vyznání augsburského 425, helvetského 1334, členů církve ochranovské 30, vyznavačů náboženství mojžíšského 227, vyznání řecko-katolického 2, starokatolíci 2, řecko-východní 1, bez vyznání 10. (Sčítání r. 1910.)

Katolické obvody okresu náležejí vesměs do arcikněžství Příborského, jemuž podřízeno jest děkanství Mezřické; sem patří následující fary: Val.-Mezřická, Bránecká, Karlovická, Choryňská, Hutistská, Lešenská, Velko-Bystřická, Rožnovská, Horno-Bečevská, Veselská, Zašovská a Zubrská; z těchto leží zcela mimo okres náš fary: Karlovická, Hutistská, Rožnovská, Horno-Bečevská a Zubrská, z části fara Velko-Bystřická. Loučka má s Lazemi, Kunovicemi a Podolím zvláštní faru, náležící děkanství Keleckému; Kladeruby, Komárovice a Němetice náležejí do farnosti Kelecké.

Evangelíci mají faru ve Velké Lhotě a ve Střítěži; kazatelská stanice zřízena dobou nejnovější v Meziříčí. Někteří evangelíci náležejí však do farnosti Prženské, Rouštecké, na Vsetín a do Hodslavic dle různosti vyznání a dle blízkosti kostela.

Židé přiděleni jsou okresnímu rabinátu v Hranicích.

Katolické duchovenstvo pečuje všude též o správu chudobinských fondů.

Místní chudinské fondy.

Ku starším chudinským kostelním fondům přibyly naší dobou některé nové obecní fondy, takže mají svůj chudinský fond vedle fondů farských následující obce: Bynina, Bystřice Malá, Bránky, Hrachovec, Choryň, Jarcová, Kladeruby, Krasno, Krhová, Křivé, Kunovice, Láze, Loučka, Lhota u Choryně, Lhota Velká, Meziříčí, Němetice, Oznice, Podolí, Police, Poličná a Střítež.

Roztřídění obyvatelstva dle náboženství a národnosti udává tabulka III.

Obce soudního okresu Val.-Meziříčského dle obyvatelstva, náboženství a národnosti.

Tab. III.

Obec	Obyvatelstva		Náboženství				Národnosti	
	r. 1900	r. 1910	katol.	evang. a. v.	evang. h. v.	mojž.	české	něm.
Meziříčí Val.	3462	3582	3366	24	66	118	3445	102
Bynina	431	454	447	3	4	—	454	—
Bránky	918	859	838	2	—	19	843	16
Brňov	341	389	349	19	21	—	380	7
Bystřice Malá	779	746	371	68	287	—	742	—
Hrachovec	551	557	556	1	–	—	557	—
Choryň	614	640	640	—	—	—	633	—
Jarcová	762	778	731	8	39	--	778	—
Jasenice	392	433	432	—	1	—	433	—
Juřinka	314	314	314	—	—	—	314	—
Kladeruby	491	532	528	—	4	—	530	—
Komárovice	214	228	224	4	--	—	227	—
Krasno	2328	2285	2151	24	30	79	2119	151
Krhová	1450	1733	1727	3	—	3	1721	7
Křivé	663	780	780	–	—	—	778	—
Kunovice	630	656	645	5	5	—	649	6
Láze	196	202	18	184	—	—	202	—
Lešná	523	525	521	3	1	—	520	5
Lhota (u Choryně)	162	167	166	1	—	—	167	—
Lhotka (u Lešné)	228	244	240	3	1	—	237	—
Lhota Malá	353	355	283	2	70	—	353	—
Lhota Velká	538	590	350	11	219	—	571	—
Loučka	626	670	669		1	—	662	8
Městěnovice(Mčenovice)	208	196	196	—	—	—	196	—
Němetice	246	268	268	—	—	—	268	—
Oznice	520	518	491	27	—	—	518	—
Perná	262	240	240	—	—	—	239	—
Podolí	357	352	348	4	—	—	352	—
Police a Vrchovec	634	630	627	2	1	—	623	7
Poličná	1100	1188	1179	2	1	6	1186	1
Přiluk	181	186	186	—	—	—	186	—
Střítež	851	908	346	6	556	—	906	—
Veselá	467	446	437	1	8		442	—
Vysoká	150	188	174	14	—	—	188	—
Zašová	1755	1817	1791	5	19	2	1805	8

Poznámka: Do počtu obyvatelstva dle „náboženství“ přijati jsou katolíci, evangelíci a židé; do počtu dle „národnosti“ vpočítáni jsou Češi a Němci.

7. Školství české.

Tab. IV.

Obec	Roku 1895		Roku 1910			
			obecné		měšťanské	
	tříd	dítek šk.	tříd	dítek šk.	tříd	dítek šk.
Meziříčí Valašské	5	343	6	359	3	93
Bynina	1	70	2	94	—	—
Bránky	2	140	2 + 1	158	—	—
Brňov	1	75	1	51	—	—
Bystřice Malá I. šk.	1	95	1	109	—	—
Bystřice Malá II. šk.	1	80	1	95	—	—
Hrachovec	1	89	2	110	—	—
Choryň	2	128	2	109	—	—
Jarcová	2	126	2	148	—	—
Jasenice	1	72	2	116	—	—
Juřinka	1	53	1	54	—	—
Kladeruby	1	83	2	86	—	—
Komárovice	1	24	1	35	—	—
Krasno	4	341	6	314	—	—
Krhová	3	263	5	298	—	—
Křivé	2	115	2	138	—	—
Kunovice	1(2)	122	2	98	—	—
Láze	—	—	—	—	—	—
Lešná	3	277	4	236	—	—
Lhota Choryňská	—	—	—	—	—	—
Lhota Lešenská	—	—	—	—	—	—
Lhota Malá	1	59	1	52	—	—
Lhota Velká (Hrubá)	1	89	1	111	—	—
Loučka	2	116	2	118	—	—
Mštěnovice (Mčenovice)	1	52	1	42	—	—
Němetice	1	42	1	49	—	—
Oznice	1	86	1	104	—	—
Perná	—	—	—	—	—	—
Podolí	1	87	2	90	—	—
Police a Vrchovec	1	88	2	108	—	—
Poličná	2	169	3	176	—	—
Příluk	—	—	—	—	—	—
Střítež	2	139	3	187	—	—
Veselá	1	83	1	78	—	—
Vysoká	—	—	—	—	—	—
Zašová	3	311	6	389	—	—

Poznámky. V Malé Bystřici jsou pro rozsáhlost této pasekářské vesnice školy dvě; jedna v údolí a druhá na Santově.

V Meziříčí jest měšťanská škola pro dívky; v Krasně pro hochy (teprve však od r. 1912).

O německé škole a o druhé pro ditky náboženství mojžíšského viz níže v popisu školství města Meziříčí.

Dítky z Lázů navštěvují školu v Podolí; dítky ze Lhoty Choryňské navštěvují školu v Choryni a dítky ze Lhoty Lešenské, z Perné, z Příluku a Vysoké navštěvují školu v Lešné, jež není vzdálená a protože jest čtyřtřídní, více příležitosti k učení jim poskytnouti může.

Pro těžké vady tělesné nebo duševní zůstalo v okresu 56 dítek bez vyučování.

8. Zdravotnictví.

Okres Meziříčský jest rozdělen na 2 obvody. Do prvého, do Val. Meziříčí patří: město, Bránky, Brňov, Bystřice Malá, Jarcová, Hrachovec, Křivé, Lhota Malá i Velká, Oznice, Poličná, Střítež a Veselá. — Do obvodu Krasna patří: městečko, Bynina, Choryň, Juřinka, Jasenice, Krhová, Lešná, Lhotka u Lešné a Lhotka u Choryně, Městěnovice, Perná, Příluk, Vysoká a Zašová — Do obvodu Kelče (v okresu Hranickém) patří: Kladeruby, Komárovice, Kunovice, Láze, Loučka, Podolí, Police a Vrchovec. — Doktory veškeré medic. jsou lékařové okresní, oba obvodní a dva, již léčí v huti, ústavu pro hluchoněmé, podílníky nemocenské pokladnice atd. — Zvěrolékaři jsou okresní a druhý v Krasně. — Porodní babičky jsou téměř v každé vesnici; ve farnosti meziříčské je jich 9.

Lékárna jest v Meziříčí a Kelči; drogerie jest pouze v Meziříčí.

Nemocenská pokladna jest v Meziříčí od r. 1889 a vydala od svého počátku až do konce r. 1913 podpor nemocenských 140.314 K; zůstalo jmění (reserní fond) 27.801 K.

Lázeň byla v Meziříčí; nyní jest v Krasně, v Zašové a na Jehličné.

Obecní nemocnici v Meziříčí byl sice položen základní kámen r. 1879, stavba však nebyla posud započata.

9. Spolkový život.

Meziříčí má spolkův a rozličných sdružení na 50, převážnou většinou českých, a Krasno na 15, z nichž 4 jsou německé; vesnické spolky jsou vesměs české. Účely jejich jsou velmi rozmanité; zobrazují různé snahy novodobé. Jedny týkají se života náboženského, jiné vlasteneckého a politického, jiné poměrů peněžních,

výrobních a obchodních; některé jsou směru dobročinného a vzdělávacího, jiné opět hospodářského a jiné pouze zábavního. Jedny jsou založeny pro celý okres („Okresní hospodářská jednota“ a druhý podobný), jiné opět slouží různým stavům společnosti. Některé vznikly snad ze zájmů stranických, nikoli však z potřeby skutečné a ve prospěch národa. Sledují tedy spolky, někdy již i na dědinách, opačné proudy spolkům jiným; některé pak jsou sice téhož záměru jako jiný spolek místní, ale cestou protivnou chtějí jeho dosíci; znázorňují tedy naše spolky nesvornost nynější společnosti, zvláště české.

Spolky některé budou jménem jmenovány při Meziříčí a Krasnu. — Na vesnicích jest spolků náboženských: jako jednot katolických mužů a jinochů, odboru křížového spolku (protialkoholních), sv. Teresie na ozdobu kostelův a stavění kaplí úhrnem 8; spořitelních a záložensk ých 7; dobrovolných hasičských sborův 13, spolkův a besídek hospodářsky vzdělávacích 9, valašských besed 4, sdružení rolnické omladiny 4, čtenářských a čtenářsko-pěveckých 5, odborů národní jednoty 3 a patriotický spolek (vojenských vysloužilců) 1.

II. Jednotlivé obce.

Valašské Meziříčí.

A. Popis města.

Meziříčí prostírá se mezi Bečvou Horní (Vsetínskou) a Dolní (Rožnovskou) nedaleko stoku jejich. Obě řeky, v letě nepatrné, spojovaly se v dobách dřívějších blíže města, jak starý břeh Bečvy Horní a název polí „na Břehách“ a „pod Břehami“ posud tomu nasvědčuje. — Město obdrželo jméno od své polohy. Na rozdíl od Meziříčí Velikého čili nad Oslavou psávali předkové „Meziříčí nad Bečvou“ již v XVI. stol.

Bečva Rožnovská dělí město od Krasna, ač Dolní předměstí meziříčské leží již na straně krasenské. (Obr. 21.) V Meziříčí spojují se silnice, jež vedou do Nového Jičína, do Hranic, do Holešova, na Vsetín a do Rožnova; jest i stanicí železničních tratí Kojetín—Bilsko a Hranice—Vsetín—Karlovice.

Náměstí meziříčské je obdélník, dlouhý 113 a širroký 56 m; zabírá tedy přes 65 a čili přes jitro. Zdobí je socha Neposkvrněného početí Marie P. z r. 1670 a sv. Floriána z r. 1747, nového však obrazu světcova z r. 1900. Svou pravidelností a pěknou úpravou domů vyniká nad jiná menší města moravská. (Obr. 22. a 23.) Všechny domy mívaly klenutá podloubí. Z domů náměstí jmenovati dlužno starobylou radnici s důstojnou síní zasedací a museem kraje valašského; zdobí ji znak zlaté koruny v červeném

poli a štukové ozdoby nad okny z doby rokokové. Dům tento i ostatní na náměstí byly po velikém ohni (r. 1607) postaveny zděné, jednopatrové. Po třetím velikém ohni (r. 1865) vzhled náměstí valně se měnil. Podloubí domů byla jedno po druhém zazdívána, až zbyla jen některá; střechy domů, prve kalenici od náměstí ke dvorům jdoucí, byly obráceny sklonem k náměstí a

Obr. 21. Betonový most spojující Valašské Meziříčí s Krasnem.

na dvory. Také slušný altánek s věží při radnici a schody naň vedoucí byly odstraněny a podloubí konečně též zazděno. Dřevěné domy ulic vnitř hradeb městských zmizely a zůstaly jen některé na obou předměstích, jež sluji Dolním a Horním. Zejména toto poslední se rozšiřuje úhlednými domy rodinnými se zahrádkami. Nabyvši totiž město úřadů zeměpanských a škol státem zřízených, dosáhlo valného rozšíření. Nejenom, že první patra domů na náměstí byla cele na byty upravena, také v ulicích přibylo domů. Čítalo-li město r. 1835 domů 282, mělo r. 1910 čísel 436. Vznikla i nová čtvrt Staňkova Zádruha. Význačnější nové budovy ulic

jsou: gymnasiální, soudní (obr. 24.), dům sokolský a zemský ústav pro výchovu dítek hluchoněmých. (Obr. 25.) Osvětleno jest město světlem elektrickým; veřejné sady je zdobí, z nichž povšimnutí hodna především botanická zahrada a sad za nádražím s pomníkem z r. 1899. Připomíná vojíny rakouské a ruské, raněné r. 1805 u Slavkova a v Meziříčí zemřelé.

Pozoruhodný je nový hřbitov městský; honosí se krásnou úpravou a pomníky, mezi nimiž vyniká prací uměleckou náhrobek rodin Bauerův a Táborských.

Meziříčí bývalo město průmyslu a řemesla: nyní převládá obchod. Úřady, drahou a najmě vzrostem škol přibylo rodin, zde trvale dlících; také přílivem žactva vzmohly se živnosti oděvní a obchodní. Mírumilovnou vládou Františka Josefa I. město již klesající zase oživlo, zvláště když v něm založil státní školy střední.

Město si zachovalo zděděný majetek svůj, háj městský (216 ha). Z vděčnosti k předkům stůjte zde také zajímavější jména tratí z dob dávných: Kout malý a velký, na Drahách, u Kříže, za Stodolami, Jehlice, Poronivy, Řehlov, Rovňa, Obecnice, pod a nad Břehama, Záhumeňa, u Cihelny; nad obecním Stavem, za Mlýnem městským, na Bělavsku; na Kopci, Stínadla, na Oblučí, Štěpánov horní (bývalý obecní les) a Štěpánov dolní (na Potůčkách).

Meziříčí je sídlem katolického farního úřadu, okresního hejtmanství, soudu a s nimi spojených úřadů, vyššího státního gymnasia a odborné školy pro spracování dřeva, dívčí měšťanské školy a 5třídní národní, 2tř. německé a 1tř. israelské. Při odborné škole jsou: dílna pro truhlářství a soustružnictví, mistrovská škola, veřejná kreslírna, kurs zručností, živnostenská a kupecká škola pokračovací. Soukromým ústavem je dívčí reálné gymnasium, městský ústav ku vzdělání učitelek střídavě s I. a III. a II. a IV. ročníkem a 3 školy hudební. Jiné úřady jsou: c. k. okresní lesní inspekce; poštovní, telegrafní a telefonní úřad; zemská gobelínová škola atd. Službu lékařskou konají tři doktoři veškerého lékařství; je tu ovšem i lékárna a droguerie.

Spolkový život je v Meziříčí až příliš rozvětvený. Peněžní spolky jsou: Městská spořitelna, Úvěrní družstvo živnostnické, Rolnická záložna, Spar-Vorschussverein a j.; hospodářské: Okresní hospodářská jednota a j.; dobročinné: Spolek pro podporu chudých studujících, Dobrovolných hasičů sbor, Spolek vojenských vyslou-

žilců a j.; vzdělávací: Musejní společnost, Čtenářské spolky český a německý, 2 učitelské spolky a j.; tělocvičná jednota Sokol a Orel; celkem 50 spolků.

V poslední době byla jména některých ulic pozměněna, jiným nová dána, totiž: Blahoslavova, Fügnerova, Havlíčkova, Husova, Komenského, Křížkovského, Máchova, Masarykova, Palackého, Sokolská, Soudní, Šafaříkova, Tyršova a Tolstého.

B. Správa města.

Meziříčí již r. 1376 nazývá se „civitas“ čili městem; řídilo se městským právem hlubčickým. R. 1565 přijalo však právo olomucké, jež bylo vlastně magdeburské; odtud také měšťané meziříčtí je nazývali „saským“. Starou menší pečeť má město z r. 1628. (Obr. 26.)

Jsouc městem poddaným, přijalo též zřízení, jež dal měšťanům Bernard z Žerotína r. 1568, a druhá dvě, jež dal na doplnění jeho r. 1593.

Týká se nejprve „úřadu“ městského čili „rady“ skládající se z fojta, purkmistra a konšelů — starších — spolutovaryšů, jichž i poučuje, jak si mají v úřadu vésti; „obci“ čili občanům pak předpisuje, jak se mají zase k úřadu chovati. Tomuto bylo pečovati o „řád křesťanský“ v městě nejprve, o spravedlnost v soudech, obchodu a řemesle, o bezpečnost města proti ohni a osob stran života, cti a statku, o válečnou obranu města, o čistotu a noční klid v něm, o veřejné cesty, o ochranu vdovám a sirotkům a pod.

Ale občané pravováreční směli se sami smluviti o stanovy, jimiž by se spravovali. Na čem se „s radou J. m. pána snesli“, potvrdil jim pan Bernard druhým zřízením z r. 1593. Toto týká se vaření piva a jeho i vína šenkování, též pálení a šenkování vína páleného. Přidána k tomuto třetímu nařízení nová napomenutí pro pekaře a masaře.

Jiné samosprávné zřízení dali sobě měšťané řemeslníci, sestoupivše se v pořádky, jejichž artikule mistrům dané vrchnost, kdežto artikule tovaryšské potvrzoval cech a cechmistři.

Meziříčí spravovalo se právem olomuckým bezpochyby až do r. 1697, kdy císař Leopold I. zavedl jednotné právo městské

na celé Moravě. Nařídil všem městům, aby se spravovala pražským právem městským.

Rada mívala k pomoci písaře mladšího a staršího (notáře),

Obr. 22. Náměstí ve Valašském Meziříčí. (Sev. a záp. strana.)

muže zákona a městských práv znalého, ježto město konalo i soudy a mělo též právo hrdelní. Poslední poprava na Stínadlech vykonána r. 1723 na vražednici vlastního dítka ze Střiteže. Za

Obr. 23. Náměstí ve Valašském Meziříčí. (Sev. a vých. strana.)

císařovny Marie Teresie pozbylo Meziříčí moci hrdelní. R. 1850 umístěn na radnici c. k. úřad okresní, ježto soudy magistrátní byly zrušeny.

Časem obecní zastupitelstvo bylo rozšířeno. R. 1786 byli voleni purkmistr starší a mladší, 4 radní a 20 „deputovaných“. Úřad obecní nazýval se tehdy již „magistrátem“ jako i jiné názvy latinské — aktuár, justiciár atd. — do radnice se vloudily. První radní býval z práv zkoušený „syndikus“; od r. 1786—1793 byl jím F. Karafiát.

V „měšťanské síni“ radnice scházeli se též občané na společné úrady čili hromady, již Bernardem z Žerotína zmíněné. Někdy měšťané sami žádali, aby svolána byla „obec“. Nazývali pak hromady zvučněji „sessio“, schůze rady „conferentia“. Scházeli se v hromady i bez obecní rady. Vedle občanských hromad úplných konávala se též hromada občanů pravováročných; jindy zase radili se lidé z předměstí ve svém zájmu. Časem býval hromadám přítomen i vrchní ze zámku.

Od r. 1780 počínaje zachovaly se nám protokoly o těchto hromadách. Dle nich jevili občané též zájem pro účty obecní. Účty bývaly vrchnosti k prohlédnutí podávány; valným hromadám byly předkládány ve dvojím opisu. (Šíře je popsána činnost na radnici ve Sb. č. 12.)

Nynější úřad města mívá 30 zastupitelů a 12 náhradníků; jeho pak výbor skládá se ze starosty a 9 radních. První radní, náměstek starosty, dříve „purkmistr mladší“, vede záležitosti policejní; jiným radním podobné uloženy jsou činnosti, jaké částečně již Bernard z Žerotína ve svém zřízení obci ukládal, totiž záležitosti stavební, chudobinské, polní a lesní hospodářství, domovské právo a záležitosti vojenské. — Novou, ale velmi záslužnou je péče o „spořitelnu“.

C. Poměry náboženské.

I. Farní kostel katolický.

Původní farní kostel byl snad též jen ze dřeva, jakých na lesnatém Valašsku do dob nedávných více bývalo. Kdy nahrazen byl stavbou z tvrdého staviva, nelze povědětí. Dle podání (W. Cír. top.) byl zasvěcen první kostel sv. Kunhutě. Ještě r. 1671, kdy kostel byl znovu konsekrován, zasvěcen byl Nanebevzetí Marie

Panny a opět spolu sv. Kunhutě. Již však před r. 1572, kdy kostel vyhořel, byl asi zděný, a sice slohu gotického, soudě dle

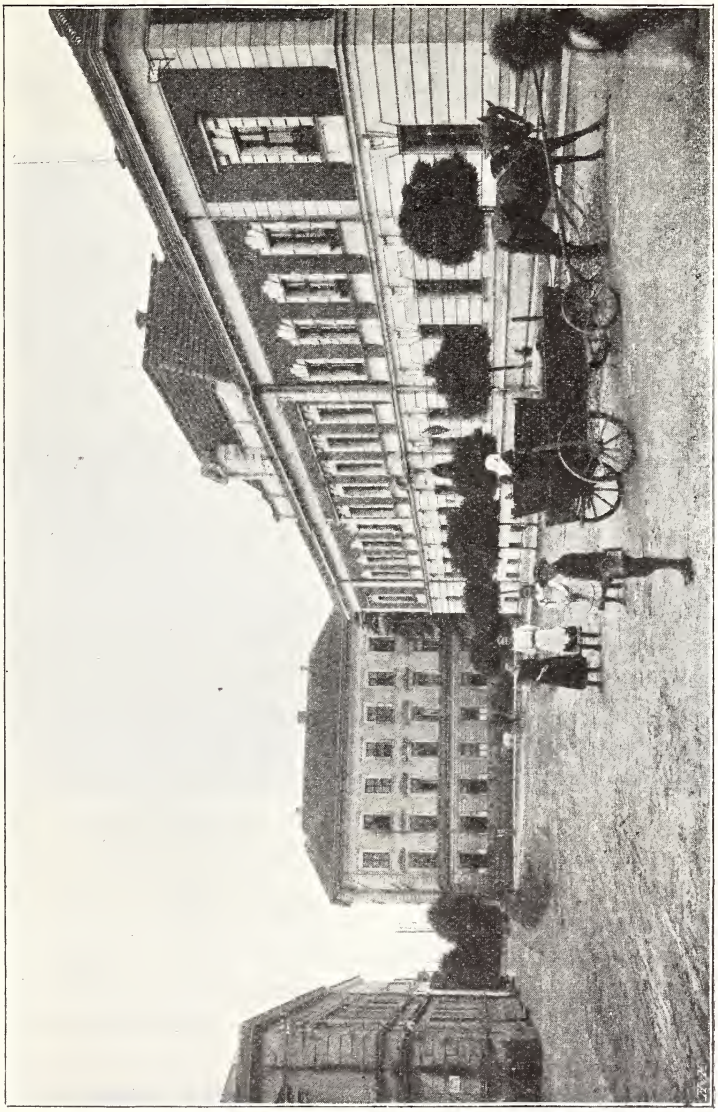

Obr. 24. C. k. vyšší gymnasium a c. k. okr. soud ve Valašském Meziříčí.

oken přesbyteře, nyní arci z části již zazděných. Bernard z Žerotína dal chrámu nové klenutí slohu renesančního. Ještě dvakráte kostel vyhořel, totiž r. 1607 a 1648. Za faráře Orlíka, svobodného pána

z Laziska nabyl kostel nynější své podoby okolo r. 1653. Kaple byla ke kostelu přistavěna r. 1682 nákladem Bernarda Ferdinanda z Žerotína. Z kostela, r. 1572 obnoveného, zbylo asi renesanční klenutí presbyteře, krásná prací kamenickou i kovanou brána (z r. 1581) hlavní a snad i pěkná, kamenná křtitelnice. (Obr. 27.)

Patronem kostela býval od počátku biskup olomucký. Teprve když novoty náboženské nastaly a Jednota bratrská také do Meziříčí a okolí uvedena byla, kněží pak katoličtí farnost musili opustiti a evangelické kněžstvo nastoupilo, přišlo se farníkům samým o kostelní potřeby starati bez pomoci patronovy. Právo podací si tehdy osobovala vrchnost, ovšem též nekatolická. Tak, co do nákladu na kostel, bylo asi též, když zase vyznání katolické ve farnosti během války 30leté vrchu nabývalo. V obecních účtech z r. 1640 naskytají se položky odměn: kostelníku krasenskému, když do Olomouce pro oltář jezdil, anebo malíři, co oltář ve velkém kostele maloval, na opravu střechy kostelní a j. Za celý rok dáno duchovnímu 200 R, varhaníkovi 40 R, kalkantistovi 6 R 15 kr., kostelníku 17 R, zvonikům 20 R; dříví na faru dodáno 73 fůry, na svátky pak anebo na uctění přespolních kněží bývaly buď přírodní nebo peněžité dary faře udíleny.

Dostávalo se pak kostelu též od jednotlivých osob darů fundačních i nádob bohoslužebných. R. 1682 měl kostel stříbrnou lampu na věčné světlo, vážící 128 uncí (4·5 kg), monstranci 100 uncí (3·5 kg) a pozlacený kalich podávací i mešní. Fundace pak náboženské založili Šimon Bartoňů, vrchnostenský úředník; Bernard Ferdinand z Žerotína, jenž věnoval 1200 R na sobotní litanii loretánskou a j. Od cechu soukenického dostával kostel každá 3 léta postav sukna; faře od pravovarečných občanů dáváno z každé várky $^1/_2$ vědra piva a 12 mázů ležáku. Dříví z celé farnosti dováženo 80 sáhů. Místo desátků dáváno z města 200 R ročně, z Krasna 100 R. Bývalých polností farních užívala Jednota bratrská, pak je držela i se „zborem“ (domem) bratrským vrchnost. Nabývala však fara ponenáhlu od dobrodinců nových polností fundačních.

Působili a zemřeli v Meziříčí bratrští kněží Václav z Čech, konsenior r. 1550, a Matěj Aquila (Orel) r. 1561. Poněvadž první páni rodu Žerotínského bývali členy Jednoty, konány snad nejprve služby Boží po jejím způsobu v Krasně, než Jednota si farní kostel v Meziříčí přivlastnila. R. 1557 jmenuje se sice ještě Jan

Pánek jako katolický farář a r. 1570 zase farář Jan, o němž se neví, jak dlouho zde vytrval. Od té doby katolický farář není v Meziříčí zmíněn. Novým katolickým farářem byl teprve r. 1628 jmenován Petr Vlok. — Po něm následovali Bartoloměj Viskorda r. 1633 a Vinc. Dolevius z Löwensteina r. 1634. Za nich byli někteří občané ještě nekatolíky. Byl tudíž povolán r. 1640 z řádu

Obr. 25. Zemský ústav pro výchovu děti hluchoněmých.

piaristského výtečný kazatel P. Jakub, jemuž se podařilo přes 2000 evangelíků navrátiti do církve.

R. 1641 následoval Pavel Mnišský a r. 1648 Jan Orlík svob. pán z Laziska, jenž byl prvním děkanem v Meziříčí. Spravoval též, maje již k pomoci kaplana, farnosti lešenskou, rožnovskou a zašovskou se Zubřím.

Po něm nastoupil — dle farních matrik — bakalář bohosloví Jan Jos. Springer a r. 1665 Ondřej Rikcius; za něho ujímala se choť tehdejšího majetníka alodia Bernarda Ferdinanda poddaných evangelíků. Byla to paní Františka Eleonora Podstatská

z Prusinovic. R. 1684 byl její působením farář hustopečský na jinou faru jako trestem přeložen, ježto byl poněkud prostořeký a jedenkráte na kněze méně slušně se choval. (Dle výňatků z „archivu žerotínského“ R. Papica.) Je nutno toto zde připomenouti, poněvadž právě Bernardu Ferdinandovi se asi neprávem vytýká „tvrdost, s jakou prý r. 1660 v Meziříčí a Rožnově neposlušné poddané do lůna církve katolické vracel“ (N.-Bl. 1872). — Z farářů katolických, již pak následovali (viz W. C. t. III.), buď uveden Štěpán Kometa z Edenthurnu, za něhož byl kostel opět konsekrován; byltě po vypálení vojskem švédským již zase obnoven.

Obr. 26.
Menší pečeť
města Val. Meziříčí.

— Horlivému děkanu Ondřeji Helmesinyovi podařilo se mnohé nekatolíky své farnosti na víru katolickou obrátiti; působil v Meziříčí 34 let. — Za faráře Nedomana Fr. kostel opět vyhořel; zapálil jej blesk r. 1726. — Za Jiřího Očka konali ve farnosti a na Vsatsku jesuité misie (r. 1736—40) na obrácenou četných ještě nekatolíků. — V minulém století působili v Meziříčí: K. Zeidler, Čeněk Klátil, Jos. Heinz, Jiří Polášek a Fr. Blecha, jenž nemocným za tyfu posluhuje sám tyfem zemřel r. 1848. Po něm nastoupil dr. Val. Žídek, jenž úsilovně se snažil učiniti polnosti farní výnosnějšími. R. 1854 odešel na odpočinek a po něm následoval Jos. Noppes, ale zemřel již r. 1855. Jeho nástupcem byl Fr. Potěšil. Po jeho odchodu do Manské Sedlnice r. 1866 byl uveden na faru Fr. Bumbala, rodák z Frenštátu; za něho ustanoven třetí kaplan. Od r. 1879 do r. 1887 byl farářem dr. Fr. Srbecký, rodák z Věžek; provedl četné opravy v kostele; byl děkanem a zemským poslancem. Po něm nastoupil Jos. Vytopil. Za něho byla r. 1890 fara poněkud rozšířena. Pak nastoupil r. 1898 rodák slezský z Vávrovic Fr. Gillig, jmenovaný r. 1904 děkanem.

Farářům v duchovní správě pomáhal již r. 1640 kaplan, r. pak 1841 již dva: nebo farnost čítala toho roku již 8900 katolíků. Byli pak faráři obyčejně i děkany; tudíž zaměstnávala je i péče o školy rozsáhlého děkanství. Že školy dbali, viděti ze zpráv, jež konsistoři podávali. Farář O. Riktius (r. 1667) žaluje, že nekatolická choť Bern. Ferd. z Žerotína mu také ve škole

překáží; farář O. I. Helmeziny píše, že škola meziříčská je na spadnutí, aniž pro chudobu lidu opravena býti může. Farář J. Heinz nabádal Byninu, aby si vlastní školu zřídili; jiní obce důtklivě napomínali i písemně, aby dítky do škol posílali, nebo od r. 1820 vrchnost i kněžstvo uznávali plně potřebu vzdělání školního. — Znamenitou lásku ke škole osvědčil kaplan Karel

Obr. 27. Presbytář farního kostela ve Valašském Meziříčí.

Erban. Působil v Meziříčí asi od r. 1835 do r. 1857 a zemřel v Bozkovicích r. 1864 na odpočinku. Odkázal 2600 zl., aby z úroků „nejchudobnější, nejpilnější a nejmravnější školní dítky" celé farnosti podporovány byly knihami a šatstvem po společné úradě faráře meziříčského a na ten účel zvolených občanů z farnosti. Nadaci tu spravuje město Meziříčí. — Již před ním kněží, rodáci meziříčtí Fr. Nosek a Jan Müller, založili stipendia pro studující, první 800, druhý 4000 zl., jež též spravuje obec.

Matriky farní se počínají: snubní r. 1652 a ostatní r. 1654. Byly vedeny původně česky, od r. 1668 dílem latinsky, dílem

česky, za faráře Labuštíka již převážně latinsky do r. 1748, kdy nastal následkem c. k. dekretu nový v nich způsob a zapisováno bylo výhradně po německu. R. 1866 za faráře Fr. Bumbaly nastalo opět zapisování napořád české. — Pamětní farni knihu založil r. 1842 Fr. Blecha.

II. Filiální kostel sv. Jakuba viz Krasno.

III. Kostel nejsv. Trojice na bývalém hřbitově.

Byl z kamene asi dle vzoru kostelíka v Krasně postaven, snad tehdy, kdy fara v Krasně Janem z Pernštejna zrušena byla. Nestačil pak brzy hřbitov okolo farního kostela meziříčského, proto asi byl zřízen hřbitov za městem a tento kostel na něm postaven. (Obr. 28.) Zděná část kostela, nyní přesbytář, je nejstarší, původní část jeho. Sakristie byla postavena r. 1754. Ježto pak obyvatelstvo farnosti, válkami prořidlé, se bylo tou dobou zase rozmohlo, přistavěna dřevěná loď, a sice buď roku téhož, anebo teprve po r. 1786, kdy do vížky nad presbytářem byly dány zvony. — Původní oltář býval ozdoben na bocích soškami sv. Jana Ev. a sv. Augustina, nad svatostánkem pak sv. Václava; nyní jsou umístěny v ochozu kostela. Služby Boží slouží se v kostelíku o svátku nejsv. Trojice. Před založením hřbitova nového sloužívaly se v něm i mše pohřební.

IV. Kaple a kostelíky soukromé; posv. sochy a kříže.

V zámku meziříčském byla při jeho zvětšení kaple domácí již za hrab. Frant. Ludvíka postavena; dokonale vypravena byla teprve za hrab. Michala Josefa. Kaple sahá z přízemí až po druhé patro. Z chodby prvního patra vstupuje se do malého oratoria. Oltář kaple je štukový, tmavě mramorovaný; nad ním je obraz Spasitelův v zahradě Getsemane. Obě stěny kaple vyzdobeny jsou freskovými obrazy „víry, naděje a lásky“, klenutý strop obrazem archanděla Michala, an svrhuje s nebe zpurné anděly. Oltářní obraz i fresky jsou dílem snad téhož vlašského mistra, jenž i v Lešné tou dobou pracoval.

Když byl zámek meziříčský proměněn na trestnici (obr. 29.), byl v něm postaven r. 1854 kostel Neposkvrněného Početí pro trestanky. Bývalá kaple zámecká byla určena klášternicím, správu trestnice vedoucím.

I v katolickém konviktě a v ústavu pro dítky hluchoněmé jsou domácí kaple. Poslední byla svěcena r. 1912 J. Em. kard. Dr. Fr. Bauerem.

Obr. 28. Kostel Nejsv. Trojice na starém hřbitově.

V ulici ve Vrbí je kaple sv. Rocha, postavená nákladem obyvatelů té ulice s užitím sloupů z bývalého altánku radničního.

Křížův a soch, z kamene tesaných, má Meziříčí mnoho. Přestavbou zámku a stavbou kostela v Zašové byl v městě zvýšen

i ruch umělecký. Již v XVII. stol. byly postaveny sochy Neposkvrněného Početí na náměstí (okolo r. 1670) a na Krasně. Stavěny byly nákladem občanův, ale též pánů z Žerotína, již hlavně Krasno sochami zdobili. Latinské chronogramy, zdařilé a zbožné, připomínají události, obou měst se týkající. Tak sochy sv. Peregrina a Šebestiána připomínají asi morové rány, socha sv. Floriána v Krasně a kříž u brány poličenské v městě svými nápisy připomínají přepadení měst vojskem pruským r. 1742. Některé z těchto soch jsou umělecky provedeny asi sochaři Pratzkery, otcem a synem, již dovedli na př. sochu sv. Šebestiána v Krasně a bývalou sochu sv. Floriana na náměstí tesati novým pojetím.

V. Zprávy o nekatolické duchovní správě v Meziříčí a Krasně.

Již bylo připomenuto, že sbor nekatolický v Meziříčí a Krasně, v XV. stol. vzniklý, se rozdvojil. Byl v tom zárodek i pozdějšího rozdvojení náboženského, když obě města a okolí odpadla od církve katolické; nebo vedle kněží Jednoty bratrské, již žili a zemřeli v Meziříčí (Václav r. 1550 a Matěj Orel r. 1561) jmenují se ještě jiní kněží nekatoličtí, již skoro stejnou dobou snad v Krasně žili. Jejich jména (viz W. C. top. a též „Přerovská č.-bratr. církev“) znějí německy, tak že se zdá, že do Krasna vnikalo učení protestantské z Německa, jakož i do blízkého Nov. Jičína vniklo.

R. 1572 jmenuje se bratr Šimon Kostický v Meziříčí pod Rožnovem (Č. M. m. 1905, 9). Ale touže dobou r. 1572—1584 jmenuje se „správcem zboru“ také bratr Efraim Jan, později biskup bratrský, jenž přeložil část bible kralické. R. 1577 působil zde „pastor“ Ond. Schindler, za něhož byly spory mezi Krasnem a Meziříčím o faru. R. 1580—1585 jmenuje se „kněz“ Matouš Mezříčský v Krasně, ale zároveň se jmenuje Jiří Kruciger od r. 1580 do roku asi 1587, kdy se vdova po něm pozůstalá opět vdávala. R. 1589—1597 jmenuje se Erazmus Strážnický „správcem“ církve. R. však 1591 jmenuje se také Jiří Erzinger, jehož dcera provdala se za pastora Samuela Sitínského v Brtnici. R. 1595—1598 jmenuje se „správcem“ bratr Ariston Zachariáš, jenž napsal vysvětlení k Novému zákonu kralické bible. R. 1601 byl „správcem zboru“ meziříčského Pavel Hejtmánek. (Syn kněze Pavla Podolského, správce církve v Meziříčí, žení se r. 1605.) R. 1606 jmenuje se

Flor. Theofilaktus. R. 1609 byl „správcem“ církevním rodák meziříčský, kněz Daniel Hrabovský (Hrabecius), jenž byl r. 1616

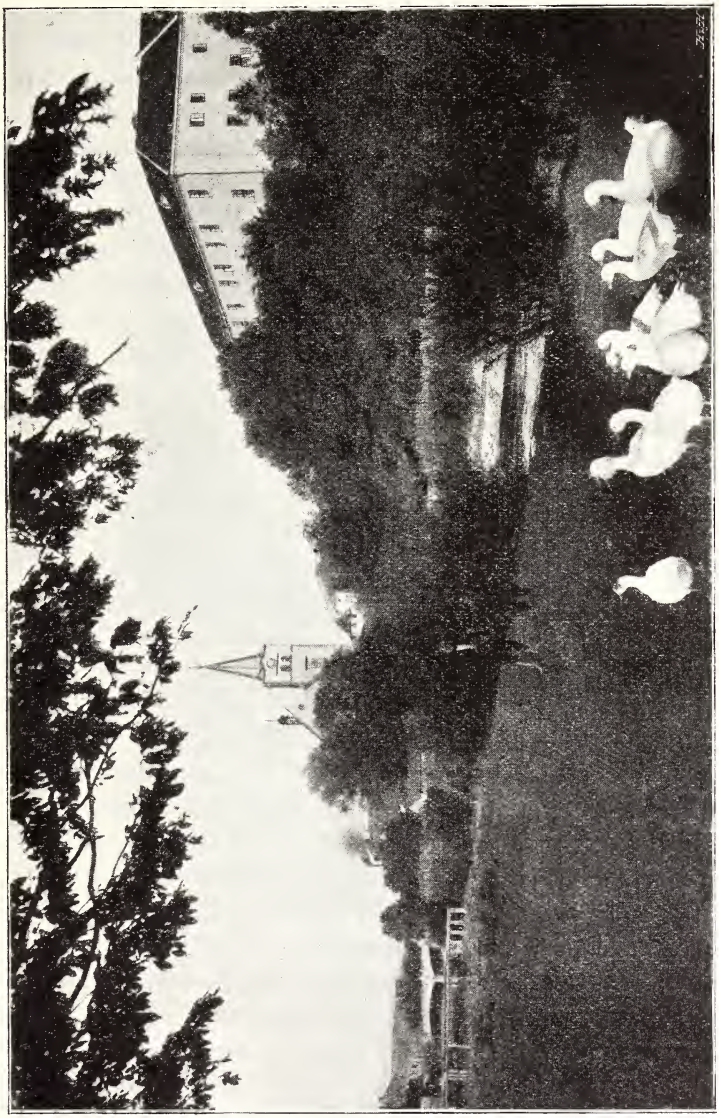

Obr. 29. Ženská trestnice.

Jetřichem z Žerotína s úřadu svého složen a ustanoven téhož roku Jiří Třanovský; 28. října držána byla jeho „první mša“. (N.-Bl. 1858 č. 5); směru byl luterského (viz písně „dle Mart.

Luthera“ v Cithaře). Učený ten muž vyučoval nejprve v Praze, pak byl vychovatelem v Třeboni. Složil 150 výtečných písní náboženských (některé dle latinských katolických hymnů, na př. Veni s. Spiritus, jehož i nápěv podržel), jež mnohými staršími písněmi rozmnoživ, vydal s titulem „cithara svatých“. Tento zpěvník byl přijat ke službám Božím brzy ode všech československých protestantů augsburského vyznání a na Slovensku podnes ho užívají: (přeložilť i píseň maďarskou „z uherského složení“); předmluvu k „cithaře“ psal již v Sv. Mikuláši r. 1635. Vydal též „konfessi Augsburskou“ u Kuče Krištofa v Olomouci r. 1620 svým nákladem a věnoval je radě těšínské. Zbožný tento kněz utekl se r. 1621 po svém vypovězení do Těšína, načež se stal evangelickým farářem ve Sv. Mikuláši v Uhrách. Samuel, syn a nástupce jeho, vrátil se pak do církve katolické. (Jos. Jireček: Rukověť literatury české.) Po něm ještě se jmenuje Pavel Salcerus, syn asi Meziříčana Solníka.

Současnost tolika nekatolických kněží, různé jejich směry a přepsaný nápis v kostele krasenském dotvrzují, že v obou městech našich nebylo jednoty náboženské.

Během XVII. věku ubývalo nekatolíků ve farnosti. Baltazar z Žerotína, prve sám nekatolík, nevedl si příkře proti nim; jeho choť Kunhuta, vyznáním evangelička, zřejmě je podporovala a ještě r. 1667 evangelíci příkoří činili faráři katolickému, jsouce podporováni Františkou Eleonorou, chotí jeho syna Bernarda Ferdinanda, jež byla též náboženství evangelického.

Jen znenáhla však také před bitvou bělohorskou nekatolíků přibývalo. Bratrská Jednota hned, jak se zdá, v Meziříčí přízně nenabývala. R. 1565 žaluje úřad obecní na Jednotu, že nešetří nadání odmrtného, jehož město požívá od dávných již dob a přivlastňuje sobě statek takových svých vyznávačů, již, dítek nezanechavše, zemřeli. Nějaká totiž Anna Kolářka statek po muži svém užívala a poručenstvím statek ten „ke zboru obrátila“, místo podle výsady, Meziříčí dané, k užitku obecnímu (V. Prasek: Organisace práv magdeb.). Olomucký úřad městský, jehož Meziříčí v té věci se dotazovalo, odpověděl: „Když jste Anně Kolářce za živnost její statku pozůstalého užívati dopustili a ona ke zboru jej obrátila, při takovém zápisu zachována býti má.“

Déle než v Meziříčí vyznání evangelické udrželo se v Krasně; zde prý označovány byly domy katolických majitelů křížem nad

štítem, kdežto evangelíci své označovali kohoutem. Ubývalo ovšem evangelíků po XVII. věku neustále, tak že r. 1841 v celé farnosti meziříčské nebylo než 56 nekatolíků vedle 8900 katolíků a 58 israelitů.

Novější dobou přibylo evangelíků, zejména též studujících, pro které zřízeno bylo evangelické alumneum (společné byty) a s ním zároveň i modlitebna. Roku pak 1902 vznikla při alumneu evangelická (reformovaná) kazatelská stanice. R. 1909 postavena byla místo modlitebního, alumního domku nová slušná modlitebna s věží a alumneum nákladem výboru kazatelské stanice, jenž po 8 roků na ten účel sbíral v zemích koruny české a podporován byl i Čechy z Ameriky. Dne 1. listopadu 1909 konána slavnost otevření.

VI. O židech.

Židé nesměli míti v Meziříčí domů, snad v něm ani nesměli přenocovati. Za obchodem docházeli do Meziříčí židé z jiných měst, zejména z Hranic, Lipníka a Kroměříže. R. 1570 stěžovali si židé kroměřížští knížeti biskupu, že rychtář města Val. Meziříčí nechce od nich přijímati žalob na vymáhání dluhů, ba dokonce že dlužníkům dává výstrahu, aby zavčas se skryli někde mimo město. Chránili je i panovníci, poněvadž židé platili velké berně, a vrchnosti, poněvadž jich pro svůj obchod potřebovaly.

V krasenské gruntovní knize uvádí se žid Abraham již r. 1560 jako věřitel. Orby a řemesel vykonávati nesměli, živili se tedy jen obchodem a půjčováním peněz panstvu a měšťanům, čímž i bohatli. Byla to zvláště také kořalka, z níž velký mívali zisk.

R. 1621 súčastnivše se mnozí poddaní kraje našeho povstání, blížili se 7. března Meziříčí a nějakému israelitovi, jenž z města 2 vědra páleného vezl, všecko mu je vypili. Tím zbujněli a v Meziříčí zle řádili, až konečně poraženi byvše od vojska císařského jako buřiči ohněm a mečem ztrestáni byli. (Viz „Křivé“.) — Přece však zase již r. 1647 čteme o „dluhu 4 R“ jednoho fojta „za gořalku židovi“, ovšem snad do nálevu přijatou. V XVIII. stol. a později mluví se již napořád o „židu nájemci palírny“; zobecněl žel! tento nápoj, jejž prve jen „ďábelským“ nazývali.

První israelita, jenž i dům v Meziříčí koupil, byl Izák Daniel, žid mýtný (r. 1650). Dala k tomu vrchnost asi svolení.

Za císaře Josefa II. společenské postavení židů bylo zlepšeno. R. 1848 nabyli práv ještě více. Ježto počet israelitů tak vzrostl, že jest jich na 120 v Meziříčí a na 115 v Krasně, postavili si společným nákladem r. 1867 synagogu v Krasně, zřídili r. 1891 též obec židovskou, jež náleží k rabinátu v Hranicích, a zakoupili si též vlastní svůj hřbitov.

D. Školství střední a odborné; pomocná zřízení vzdělávací.

1. C. k. státní vyšší gymnasium.

Ruch školský nebývalou měrou v letech šedesátých min. stol. v městě i na Valašsku vůbec se vzmáhal. Když pak Jeho Apoštolské Veličenstvo František Josef I. na Moravě české střední školy zakládal, uznána i v Meziříčí potřeba ústavu středního a podána 30. března 1871 žádost za zřízení reálného gymnasia českého. Původcem žádosti byl asi Dr. A. Mikyška, jenž užil uvědomělosti občanův a vystihl dobu příznivou za ministerstva Hohenwartova, v němž byl Čech Josef Jireček ministrem kultu a vyučování. Nejvyšším rozhodnutím 14. srpna t. r. povoleno bylo zřízení nižšího gymnasia s vyučovací řečí českou a 28. září jmenován Al. Kaplan ředitelem. V najaté místnosti byla otevřena první třída s 66 žáky. Na novou žádost obce r. 1872 byl název školy doplněn slovem „reálné“ gymnasium, za jaké obec původně žádala. Obec prodala své státní papíry v ceně 3820 zl., nabyla 2000 zl. zemské podpory a zakoupila 3 domky na stavbu budovy gymnasijní, již 29. září položen základní kámen. Usnesení obecní stran gymnasia českého bývala jednohlasná; nebyla však ještě budova dokončena a již zatoužili někteří v Meziříčí se usadivší občané národnosti německé též po střední škole s vyučovacím jazykem německým. R. 1875 podali žádost ministerstvu, aby německá řeč na zdejším gymnasiu byla ustanovena za vyučovací, druhou pak, aby aspoň byly zřízeny při českém gymnasiu odbočky německé. Obecní zastupitelstvo odporovalo sice, ale vyzváno byvši zemskou školní radou za vyjádření o těchto žádostech odpovědělo, že by souhlasilo se zařízením odboček s vyučovací řečí německou, kdyby doplněním zdejšího státního gymnasia reálného na gymnasium vyšší okrsek školní jeho se zvětšil a kdyby dostatečný zákonitý počet žáků národnosti německé se přihlásil. Žádosti za německé odbočky bylo vyhověno ministerstvem s pod-

mínkou, aby žadatelé tyto třídy všemi potřebami věcnými a místnostmi příslušnými nákladem vlastním opatřili. R. 1875—1876 byla zřízena německá první třída parallelní. R. 1877 nařídilo ministerstvo, aby počátkem šk. roku 1877-8 při zdejším gymnasiu zařízena byla průpravná třída, v níž by se žáci slovanského jazyka připravovali ke studiím na gymnasiích s vyučovacím jazykem německým. V zasedání obecním r. 1878 usneseno, aby se reálné gymnasium přeměnilo v čisté gymnasium s obligátním vyučováním kreslení, čemuž ministerstvo kultu povolilo. R. 1879 usneseno, aby se bez ujmy dalšího vývinu odboček německých podala žádost, aby se počátkem šk. roku 1879-80 povolila a zařídila při stávajícím nižším gymnasiu ve Val. Meziříčí pátá třída. Vyřízení stalo se velmi rychle. Vyhověno bylo prosbě zastupitelstva a r. 1879-80 přibyla třída pátá, ovšem s pátou německou parallelkou nebo Jeho Veličenstvo Nejvyšším rozhodnutím svolilo, aby zdejší nižší gymnasium s vyučovací řečí českou doplněno bylo na vyšší. Zemská školní rada moravská výnosem ze dne 3. března 1880 však nařídila, aby ředitelství počátkem šk. roku 1880-1 odbočky německé postupně rušilo. Nebyly dostatečně navštěvovány.

R. 1881-2 ubyla průpravka. Interessenti německých odboček přičiňovali se všemožně o jejich zachování. V obecním výboru překáželi složení 2000 zl., jež stát na věcné potřeby po obci žádal; byly tudíž zásluhou Dr. Srbeckého, faráře, a J. Ulricha, radního, soukromou sbírkou přátel českého gymnasia opatřeny r. 1883. Bylo sice opět svoleno, aby nižší třídy německého oddělení ještě i šk. r. 1882-3 zatímně trvaly, ale aby se uvažovalo, zda povýšením německého gymnasia v Hranicích na osmitřídní potřebám německého obyvatelstva zdejšího okolí vyhověno je a další jich trvání nezbytným se jeví? Uvažování vedlo k tomu, že na základě Nejvyššího splnomocnění r. 1883 i nižší německé třídy parallelní zrušeny býti mají. Téhož roku konaly se první zkoušky dospělosti; celkem maturovalo 47 žáků. Za šk. r. 1889 založeno bylo alumneum od příznivců mládeže evangelické. R. 1892 založen konvikt pro katolické studující. Klesal totiž příliv žactva z kraje valašského značnou měrou. Ježto takového konviktu posud na Moravě nebylo, měl konviktem počet žactva rozmnožen býti žáky ze vzdálenějších krajů. Naděje však zklamala; v konviktě byl zaveden dozor kněžský. — Pro chudé studující však založen byl hned se zřízením gymnasia podporovací spolek. Členy jeho

stali se všichni zdejší i okolní duchovní, celý sbor profesorský a mnozí uvědomělí občané.

Založení gymnasia stalo se městu a kraji dobrodiním převelikým. „Větší dobrodiní nemohlo kraji valašskému Jeho Veličenstvem prokázáno býti, než zřízení zdejšího gymnasia, kteryžto Nejmilostivější skutek z paměti lidu našeho nevymizí nikdy, a vždy vysílati bude vděčné Valašsko k Nejvyššímu nejvřelejší prosby za blaho a zdar Jeho Apošt. Veličenstva a celé nejvyšší panovnické rodiny.“ (Prof. Fr. Píbl: Zp. XVI.) Veliké množství žactva docílilo jím postavení jak v duchovních tak světských úřadech, cti a blahobytu, jichž by rodičové jim bez gymnasia nikdy nebyli mohli opatřiti.

Ředitel Kaplan dožil se za úřadování svého (vlastenecky vedeného) té radosti, že gymnasium po mnohé starosti a práci bylo doplněno osmou třídou a za jeho vedení dvanácteři abiturienti zkoušku dospělosti skládali. Bylo mu vésti ústav rozličnými úskalími, o něž se rozbilo české gymnasium v Hranicích a jimiž valně opozděno bylo povýšení českého gymnasia v Třebíči. Získav si o ústav velikých zásluh, odešel r. 1894 na odpočinek do Olomouce. Nastoupil Fr. Werner, jenž sám neúnavný, součinností sboru zvýšiv opět počet žáků, podlehl předčasné smrti r. 1905. Po něm následoval Viktor Navrátil do r. 1913 a téhož roku nastoupil K. Svoboda, ředitel nynější.

2. Státní odborná škola pro zpracování dřeva.

Zřejmý prospěch z gymnasia obci a celému kraji valašskému a úpadek bývalých řemesel, soukenického a tkalcovského, jež poskytovala hlavní výživu obyvatelům obou měst po mnohá století, a slabá naděje, že by větší průmysl továrenský i v Meziříčí vznikl, jako vzkvétala sklárna v Krasně, vyvolaly touhu také po jiných školách. Předně po příkladu jiných měst zřízena r. 1874 v Meziříčí o 4 ročnících c. k. odborná škola pro zpracování dřeva, první asi odborná škola na Moravě, přeložená sem z Hainburku u Liberce. Byla zřízena utrakvistickou, aby oběma národnostem Moravy sloužila, ježto jiné toho odboru na Moravě nebylo se brzy nadíti. Aby pak prospěla živnostnictvu obou měst větší měrou, byla s ní spojena dvoutřídní všeobecná průmyslová večerní škola pokračovací, veřejná kreslírna pro řemeslníky a běh pro

vyučování zručnostem pro žáky obecné školy. Ježto pak v kraji výborné druhy vrb se daří, zřízena r. 1881 i státní škola košikářská na vyvolanou nového průmyslu; podřízena je správě školy odborné. — Přibyly jí odbočky na Brňově a v Rouštce, jež však zase zanikly.

Nového rozšíření dostalo se odborné škole r. 1889, kdy vystavěny byly učebné dílny. Nabyl ústav takto i dílen pro figurální modelování a dřevořezbářství, konečně pro štafírování a pozlacování, mohl tudíž vyučovati i práci, jež se týká vnitřní výzdoby kostelů. Toto oddělení však trvalo jen do r. 1911. — K živnostenské škole všeobecné přibyla též „kupecká škola pokračovací".

Prvním správcem školy odborné byl učitel kreslení na gymnasiu K. Fridrich; po něm byl ustanoven ředitelem Fr. Rosmaël a od r. 1909 Albert Gruber.

3. Škola gobelínová a kobercová.

Jiným ústavem odborným je škola na výrobu t. zv. gobelínů (tkaných obrazů nástěnných, koberců, povlaků na podušky, židle a pohovky) a vázání koberců, na způsob orientálních. Tento druh práce zavedl na Valašsku mistr R. Schlattauer, jenž r. 1900 v Zašové v tom odboru vyučoval 12 pracovnic. Po výstavě jejich výrobků (r. 1904 v Brně) uvažováno o tom, aby výroba tato přivedena byla na pevné základy. Zemský sněm moravský usnesl se r. 1908, aby na ten účel 15.000 K bylo věnováno. Podnik mistra Schlattauera byl r. 1909 zemí převzat a zřízena „Zemská jubilejní škola kobercová a gobelínová" na památku 60letého panování Jeho Ap. Veličenstva. Ředitelem byl ustanoven Schlattauer, dosavadní majitel podniku v Zašové. Místnosti byly jí vykázány v zemském ústavu pro výchovu dětí hluchoněmých.

4. Soukromé ústavy středoškolské.

R. 1903 vznikl soukromý ústav na „vzdělání učitelek" spolkem na jeho zřízení a vydržování založeným. Rokem 1907-8 byl převzat ve správu obecní, jež poskytla místnosti, otop a světlo. Ústav mívá vždy 2 ročníky střídavě. Chovanek bývá průměrně třetina z Valašska. Ústav řídí od prvních počátků prof. Jos. Kuba.

R. 1907-8 byla otevřena první třída „Dívčího reálného gymnasia", jež žákyně do první třídy přijímá ob rok. Učebná

osnova byla ministerstvem r. 1910 schválena, kteréž udělilo r. 1911 druhé a čtvrté třídě právo veřejnosti. Ústav nyní záleží z první, třetí a páté třídy.

5. Zemský ústav pro výchovu dětí hluchoněmých.

Touže dobou bylo na sněmu zemském jednáno o zřízení nového ústavu pro výchovu hluchoněmých na Moravě. Usnesením sněmovním ze dne 22. března 1907 schváleno jeho zřízení ve Val. Meziříčí. Stavba ústavu byla rozpočtena na 840.000 K a započata v červnu 1909. Budova odevzdána byla svému účelu již koncem r. 1910. Provedení tak veliké budovy, největší v Meziříčí a Krasně, tak krátkým časem bylo příkladem „píle a svornosti". Bylo někdy pracováno téměř do půlnoci při elektrickém osvětlení. Dne 2. ledna 1911 vstoupilo do ústavu 26 hluchoněmých a následujícího dne započato bylo s vyučováním ve dvou odděleních. R. 1912-13 jest v ústavě 45 dětí ve 4 odděleních. Ředitelem byl ustanoven Ant. Schell.

6. Pomocná zřízení vzdělávací.

Původce meziříčského gymnasia a odborné školy snažil se zříditi v městě též pomocné ústavy na vzdělání mládeže.

Byly v městě již před povolením gymnasia založeny sbírky přírodní a knihovna „Občanskou záložnou", nač se, mimo na jiné, obec, žádající za střední školu, odvolávala. Roku pak 1883 ustavila se Musejní společnost na pořízení krajinského musea. Mělo novou činností museum nad jiná venkovská vyniknouti. Knihovna, obecenstvu přístupná, měla nákladnější díla a časopisy, zejména odborného vzdělání opatřovati, aby rolník, řemeslník i obchodník vědění své rozšířili. Sbírky musejní byly zvláště rozmnoženy předměty valašské práce lidové; dařilo se to, počínaje národopisnou výstavou československou. Než museum rostlo i sbírkami přírodovědeckými, archiválními a numismatickými. Poskytuje tudíž Musejní společnost studujícím příležitost pobaviti a poučiti se učebnými prostředky, jichž škola opatřiti nemůže.

Jiný prostředek vzdělávací dán byl studující mládeži založením tak zv. botanické zahrady. Provedena byla horlivým mužem pro vzdělání kraje valašského, dozorcem panství J. Bernardem ze Vsetína a sice tím způsobem, aby obsahovala stromoviny a křoviny na názorné vzdělání žáků odborné školy, ovšem i jiné

mládeže, ale aby též poskytovala oku příjemný celek a stala se tak okrasou města. Bylo zde vysázeno stromů a keřů jehličnatých na 50 a listnatých na 384 druhů, rostlin pak popínavých 10 a rostlin křovitých 67 zástupců. Slušný to pohled do říše rostlinné, jejž doplňuje v okolí Meziříčí příroda sama ještě bohatěji.

R. 1905 odhodlal se akademický feriální klub Palacký zříditi pro valašský venkov „létací" lidové knihovny místo knihoven již prve jím založených. Na jeho pohledávání poskytla Musejní společnost ze své knihovny knihy na ten účel příhodné, by urychlila provedení záměru slibného. Když pak založena byla veřejná knihovna a čítárna v Meziříčí, propůjčila Musejní společnost také jí knihy, ježto doufala, že veřejná knihovna bude pokračovati ve směru jejím.

E. Školství obecné.

Z bývalé zdi městské naproti bráně krasenské zůstal nám kámen s gotícky tesaným nápisem: „L. P. 1556 za purgmistra Wacla[a] rectora". Měl-li tento purkmistr jméno své po řízení meziříčské školy, byla by to první zpráva o škole v okresu našem. Listinnou zprávu o škole podává nám potvrzení výsad Jednotě bratrské v Meziříčí, dané Bernardem z Žerotína r. 1560, k němuž přidal spolu dovolení, aby sobě školu postavili. Jednota nejen o víru a dobré mravy, též o vzdělání své mládeže pečovala. Ovšem i tato péče byla náboženstvím provanuta: „I v nynější bratrské Jednotě nese škola jejich zcela na sobě ráz církevní; pročež projádřeno poslední synodou, že jako chrám a hřbitov, tak i škola nemá v obci bratrské považovati se za záležitost politické obce čili komuny, alebrž za záležitost bratrské obce. — A kdežto v jiných zemích by již rádi úplně vymýtili nauku náboženskou z veřejných škol, platí u Bratří synodální ustanovení i v poslední provincialní synodě zostřené, že ve všech školách, jakož i ústavech bratrských, musejí nejméně tři hodiny věnovati se vyučování náboženskému a biblickému dějepisu. — Tolikéž přihlíží se pilně a přísně ku konání slavností pro dítky ustanovených, jakými jmenovitě jsou doba vánoční, doba umučení Páně a slavnosti andělův strážcův." (Č. M. m. V.: Nynější stav Jednoty bratrské str. 149.)

Již r. 1567 čteme v listovní knize krasenské: „od učení pacholat dáno rektorom od školy 3 zlaté". Ve kterém z obou měst

škola zmíněná vystavěna byla, nelze udati; ale r. 1575 poručil Lorync, kantor z Meziříčí, na špitál 2 R. R. 1591 byl učitelem Strumenský, jemuž „od školy dáno 12 gr.“ — Škola již tehdy byla vícetřídní, ježto se mluví o platu „rektorům“. Řídil ji rektor; pomocníka míval jednoho nebo dva, z nichž jeden se nazýval kantor (zpěvák, jenž kůr a hudbu kostelní řídil a jiné služby při kostele konal). Rektor býval obyčejně muž na universitě studovavší a od rektora university jmenovaný; kantory však obec sama si volila. Z ředitelů školy meziříčské jmenován jest Jiřík Třanovský, jenž r. 1616 knězem Bratří v našem městě učiněn byl. Pan Jetřich z Žerotína totiž tehdejšího kněze Daniela Hrabovského, rodáka meziříčského, s úřadu toho složil a tehdejšího rektora J. Třanovského, knězem ustanovil. Brzy na to stala se škola katolickou. Sbor literátů meziříčských blahosl. P. Marie koupil r. 1623 dům „k užívání svému a školy meziříčské“. Trvala škola v Meziříčí ovšem i po válce 30leté. V purkrechtní knize a kostelních matrikách uvedeni jsou r. 1635 Tobiáš Felicis, „kantor zdejší“, a jako „rektoři“: Šimon Lukanovský r. 1654 a 1655, Mathias Kašovius r. 1661; Jan Itali, „rector scholae et organista“ r. 1662; Andreas Cervus (Jelen) r. 1668 a 1669; Georgius Valík r. 1674; Fr. Bedř. Havlovec r. 1675, sluje ale též ludimagister; Jan Jiří Hrabovský, „ten čas rektor“, kupuje r. 1713 místo proti krchovu při kostele; Alex. Ender r. 1750; A. Benkrt, „zdejší rektor“, kupuje chalupu r. 1753 za 370 R. Po něm byl „rektorem“ Jan Hrabovský, jenž zanechal dědictvím včelínek r. 1764. Kašpar Kehl učil r. 1763, roku pak 1766 uvádí se Fr. Navrátil „ludimagister.“ — „Mládenci“ pak školní byli: Václav Švihovský, prve písař v Krasně, zemřel na škole r. 1658; Martin Vorel r. 1660. — Varhanictví bylo snad někdy od úřadu učitelského oddèleno: r. 1640 varhaník Jan Columbani dostal 40 zl. od obce; Kalivoda, organista, uveden je r. 1676; měšťan Alex. Ender byl organistou r. 1714. Dle dekanátní matriky dostával r. 1690 organista ročně 23 zl. mor. a ředitel kůru a školy 24 zl. rýn. — Byl to plat stálý; kromě něho přijímali plat od rodičů žáků, od obce dostávali též o hlavních svátcích štiky a kapry. Že obec pilným rektorům nebyla nepřízniva, jde ze zmíněné koupě Hrabovského, kde se píše: „kterézto místo dle snesení počestné rady pro pilnou službu toliko ročně platem 1 R obci oplácet a v jiných povinnostech obecních šanován býti má“.

Okolo r. 1750 byla zřízena sice nová školní budova, než nedostatečná. Nebo již prve, koncem XVII. stol., byla na spadnutí aniž pro chudobu obyvatelstva opravena býti mohla. (W. c. t.) Tato školní budova — později chudobinec — stála nad nynějšími pivovarskými sklepy vedle farního kostela, měla 2 místnosti; jedné, neprostranné, užívalo se jako učírny, nemívala však ani podlahy prkenné, a druhá sloužila za byt učiteli. Docházka školní byla bídná. Proto již r. 1789 bylo jednáno o zakoupení nového domu pro školu „trivialní“, oč již od r. 1782 učitel Navrátil neustále žádal. Bylo sice potěšitelné a svědčí o návštěvě školy, že r. 1717 ze 60 tkalců podepsalo snesení cechovní 45 mistrů vlastnoručně a jen 15 křížkem, anebo že někdy i „na školu“ byly činěny odkazy: ale zdá se, že později lid školu svou zanedbával. Snad již v XVIII. věku byly školy Jičínské navštěvovány dětmi rodičů bohatších, ježto řeč německá v úřadech a obchodu počala převládati. Trval tento zvyk do II. polovice předešlého století, nebo do škol středních nebylo možno bez znalosti němčiny přijatu býti. Za císaře Karla VI. bylo nařízeno, aby po nastupujícím učni řemesla při zápisu toliko list rodní a konsens (svolení) vrchnosti byl žádán; o školní návštěvě zmínky tehdy nebylo. Teprve za Marie Teresie žádáno i farní vysvědčení katechismu; za Josefa II. žádali již „attestaci“ školy „normální“. Za takových okolností není divno, že škola byla prve málo navštěvována, tak že pak tovaryši, potřebu učení poznávající, v jednom cechu sami žádali za nedělní cvičení ve škole.

Výše jmenovaný rektor Frant. Navrátil byl hudebním skladatelem a dovedným malířem. Církevní skladby jeho byly velice oblíbeny; hráli a zpívali je též v chrámě sv. Štěpána ve Vídni. Namaloval obraz Nanebevzetí P. Marie pro hlavní oltář farního kostela; obraz později nahrazen nynějším. Chválí se i jako malíř horských krajinek s vodopády. (W. M. m.) Za jeho rektorování odškoleno Krasno r. 1790 s Krhovou a Byninou, při čem odstoupil svůj plat, z Krasna dosahovaný, svému synu Matyáši, učiteli v Krasně, a tamějším jeho nástupcům s podmínkou, že budou při chrámové hudbě ve farním i filiálním kostele vypomáhati.

Čtvrtým rektorem a spolu varhaníkem byl Jan Sýkora. Za něho zvýšen ve Val. Meziříčí školní plat z dítěte na 2 zl. 24 kr. víd. m. Za to byl rektor povinen vydržovati si na své útraty učitelského pomocníka; vyučovalo se totiž už ve dvou

učírnách; rektor dostal byt v soukromém domě. — Po něm následoval Fr. Bártek r. 1831. — R. 1854 vystavěna byla nová školní budova, v níž umístěny obě učírny, obecní kanceláře, byt rektorův a městského důchodního. — Václav Čížek spravoval tuto školu od r. 1859—1864. Počet školních dětí byl přes 300.

R. 1864 nastoupil Florián Stoklas. Příchodem jeho otevřena třetí třída. Působil zde právě, kdy procitalo v městě národní vědomí, jež horlivě podporoval. Byl založen r. 1861 Čtenářský spolek s pěveckým odborem Žerotínem, jehož sbormistrem byl zvolen. R. 1866 povýšena farní škola na čtyřtřídní „hlavní“ farní školu. R. 1872 rozšířena škola na pětitřídní s pobočkou při páté třídě dle pohlaví. — Nastaly pak české škole i řediteli jejímu nepříznivější poměry; v zastupitelstvu obecním lnuli někteří k němčině, což vedlo až ke zřízení německé školy národní a německých poboček gymnasiálních.

Touto dobou nabyly všecky přifařené obce škol samostatných. Dřívější jejich tak zv. „školy z nouze“ bývaly podřízeny mateřské škole, totiž farní. Nebylo tehdy ani v městě povinného vyučování ženským ručním pracím, ježto v trestnici sestřičky řádu sv. Vincence de Paulo učitelky industriální nahrazovaly již od r. 1862. Ještě za Stoklasa zavedeno však toto vyučování ve škole r. 1875. Kdežto r. 1876 bylo již 6 učíren, byla r. 1883 zařízena 2třídní škola německá, pročež česká o 2 třídy byla zmenšena. Téhož roku odešel nadučitel Fl. Stoklas na odpočinek. Po něm ustanoven ředitelem Jos. Zlámal r. 1884, za něhož opět otevřena česká pátá třída pro dívky.

Dívčí škola měšťanská.

Již po několik let bylo žádáno za zřízení dívčí školy měšťanské. Teprve r. 1891 přičiněním zem. poslance Ant. Hůlky zřízena soukromá dívčí škola měšťanská. R. 1893 zřízena veřejná dívčí škola měšťanská a po odchodu Zlámalově téhož roku ředitelem ustanoven Robert Pokorný, rodák meziříčský. R. 1896 ustanoven první učitel náboženství. R. 1898 byla vystavěna nová školní budova „Jubilejní národní škola císaře a krále Františka Josefa I.“ pro školu obecnou a mateřskou školku. Tato školka byla zřízena na podnět děkana dr. Srbeckého r. 1885, ježto již před tím zařízena byla německá škola mateřská, aby získala příliv do německé školy národní. — R. 1909 ustanoven nynější ředitel

Jos. Vencour. Nyní má obecná škola 5 tříd a 2 pobočky, měšťanská 3 třídy. Sbor učitelský čítá 13 členů, obecná škola počátkem šk. roku 1911-12 má 375 a měšťanská škola 122 žáků.

Při škole byl zařízen r. 1869 pro dospělejší mládež hospodářský běh; trval však jen do r. 1877, kdy pro neúčast žaček zanikl. R. 1888 zařízen pro hochy běh pro vyučování zručnostem při škole odborné. — R. 1900 zřízena dívčí pokračovací škola. Zanikla založením městského ústavu ku vzdělání učitelek. — Vyučování ženským ručním pracím, prve při národní škole zavedené, ovšem posud trvá; koná je na škole měšťanské i obecné táž učitelka.

Nemajetným dítkám školním skytá se štědrá podpora. Prvním dobrodincem školy byl už zmíněný místní kaplan Karel Erban. R. 1893 založen dobročinný dámský komitét, jenž ročně na 1200 K na ten účel vydává. Pro žáky přespolní zařízen byl na dobu zimnich měsíců polévkový ústav na 40—60 žáků.

Německá škola národní.

V Meziříčí byla pomocí německého spolku školského zřízena i německá škola. Byl arci počet dítek německých v městě nepatrný; byla tudíž zřízena spolu něm. mateřská škola, by dítky české pro německé vyučování připravila. — Vládly tehdy v městě hlavně pro nesvornost a neuvědomělost naši poměry neutěšené; v obecním zastupitelstvu a místní školní radě zasedali mužové smýšlení německého a škola německá měla r. 1889 již 102, roku následujícího 169 žáků. Byla jich arci jen asi polovice z Meziříčí, ale žádáno již otevření III. třídy, anobrž i měšťanské školy německé. Když pak r. 1893 místní školní rada zápis školních dítek sama provésti se usnesla a pak i na to se odvolati mohla, že obce nejsou povinny přijímati školní dítky z obvodů cizích, umenšil se počet žáků školy této. Je nyní jednotřídní a obec jí dle úmluvy poskytuje totéž, co školám svým českým.

Škola pro dítky israelitů.

Škola pro dítky náboženství israelitského byla zřízena r. 1875. Průměrný počet žáků bývá ročně 26. Prvním správcem školy byl Ják. Kohn. Nyní ji spravuje A. Frank. Vyučuje se jazykem německým i českým.

F. Znamenitější rodáci meziříčtí.

Cybulz Ign., nar. r. 1811, přijat původně jako dělostřelec do vojska, postoupil r. 1862 na majora. Byl profesorem akademie dělostřelecké a učitelem císaře mexického Maximiliána. Sepsal nauku o terénu. Vyznamenán rakouským a cizozemskými záslužnými kříži a řádem rytířským; † r. 1870. — MUDr. Fr. Lihařík, nar. r. 1813, člen několika akademií a spisovatel odborný. Vydal: „Das Gesetz des menschlichen Wachstums", „Das Gesetz des menschlichen Wachstums und der Bau des Menschen" a „Das Quadrat die Grundlage aller Proportionalität". Vyznamenán medailemi umění a věd a křížem rytířským belgickým, mexickým a pruským, † r. 1866 ve Vídni na úplavici, jako obět svého povolání. Za zásluhy otcovy byli synové jeho povýšeni do stavu rytířského. Jeho bratr dr. Josef, vytečný oční lékař a operatér, nakládal při svém bytu v Meziříčí na malou nemocnici, v níž chudé zdarma léčil; zemřel na tyf r. 1848 v 31. roku věku svého též jako obět svého povolání. — Maňák Al. nar. r. 1804, profesor. Sepsal několik statí, mezi nimi o povaze svých krajanů ve Wolného „Taschenbuch". Zemřel v Jihlavě r. 1843. — Pratzker Josef, výtečný sochař; větší jeho díla jsou umělecké ceny; † v Těšíně r. 1790. — Temnička Jos., nar. r. 1815, právník, v úřadech neúnavný, president vrchního zemského soudu v Praze, jehož dějiny vydal. Povýšen byl do stavu rytířského a konečně svobodných pánů. Za znak šlechtický zvolil si českého lva, ježto dosáhl v Praze stavu šlechtického, včelu pro svou pilnost a 3 hvězdy, vyznačující jeho křesť. víru, naději a lásku; heslem znaku si zvolil: „Ora et labora" (modli se a pracuj); † r. 1895. — Tichý Edmund, syn městského lékaře; svou pracovitostí dospěl tehdy vzácného úřadu: vyššího soudce zemského; † v Brně. — Th. dr. Winter Berthold, nar. r. 1795, profesor řádu piarist., sepsal učebnice náboženství pro vyšší gymnasia a knihu o 3 svazcích „pro kněze a vzdělané laiky", jako rukověť vědy náboženství křesťanského. Složil písně kostelní něm., ježto nápěvy krásnými opatřil piarista Zefyrin Zeman. Universitou vídeňskou byl zvolen pro zásluhy o vědu bohosloveckou čestným doktorem bohosloví; † r. 1869 ve Strážnici. — Volf Jan, důvěrník Karla z Žerotína, syn panského služebníka v Meziříčí, pak ale „urozeným", tedy asi rytířem, psávaný s přídomkem „z Kozlova".

Z jiných kněží, rodáků meziříčských, buďte jmenováni: Böhmsteten Faustin, syn hejtmana panství meziříčského, mnich servitský, generální vikář svého řádu v Římě. Zanechal rukopisné zprávy o svém řádu a některých záležitostech své vlasti; † r. 1761 v Čechách. — Březovský Ant. byl vyznamenán Marií Teresií pro zásluhy o církev katolickou, jichž získal v Hovězí horlivým a spolu mírným působením; † jako farář v Pržně r. 1828. — Müller Jan, † jako farář v Pavlovicích r. 1839 a Nosek Fr., farář v Mrakotíně, † r. 1765: oba založili stipendia pro studující v Meziříčí.

Rodáky meziříčskými snad byli Kortelang Vilém, kanovník v Olomouci a notář krále Václava IV. a výše zmíněný Navrátil Fr., ředitel kůru a učitel.

Z mladších rodáků, literárně činných, byl Ferd. Černocký. Nabyl učitelské způsobilosti pro školy měšťanské i obchodní. Působil na obchodní škole v Přerově. Přispíval do místního Sborníku musejní společnosti, Č. M. m. a j. Znaje se v jazyku polském i slovinském, pěstoval horlivě literární vzájemnost rakouských Slovanů a překládal z nich pro různé české časopisy články. † r. 1904. (Sb. 12.) — Ant. Havránek, prof. na akad. gymn. v Praze, nar. r. 1861 z rodičů chudobných. Přispíval do Ottova Slovníku naučného články literárně historickými. Na rodiště své nezapomínal, synem jsa vděčným rodiče své podporoval vydatně, † 1903. (Sb. 12.)

Z nyní žijících literárně činných rodáků meziříčských buď jmenován M. Jahn, nar. 1865, správce školy v Komárovicích, Vydal o sobě prosou povídky: „Z temných a světlých cest“, „Nevzešlo ráno“, „Zapadlé úhory“, „Kruhy ve vodách“ a j., dále sbírku veršů: „Polní růže“. Přispíval do různých časopisů. Je dobrým vypravovatelem a náměty ke svým povídkám béře popředně z lidu valašského, jejž ovšem dobře zná. — Kosterka Hugo, nar. 1867, poštovní úředník na Král. Vinohradech, překládá ze skandinavských jazyků: z Ibsena a j. Jest spoluredaktorem „Díla“.

G. Dějiny.

I. Dějiny Meziříčí do r. 1548.

Val. Meziříčí nazýváno bylo původně „Meziříč, Meziříčí“. Jan z Pernštejna mluví již o panství Meziříčském „nad řekou

Bečvou“ (r. 1546); tak i páni z Žerotína, obecní úřad a lid, někdy však i s přídatkem Meziříčí „pod Rožnovem“ nad řekou Bečvou psávali až do století XVIII. Teprve okolo polovice téhož století začali psáti „Lehenstadt Meseritsch“ a „Val. Meziříčí“.

Kdy město bylo založeno, není známo. Oblast města byla majetkem zeměpanským. Meziříčí snad od počátku svého osazení patřilo biskupství olomuckému. Prostírá se v onom kraji, jejž kníže biskup Bruno ve své závěti (z r. 1267) nazývá starým obvodem své církve, v němž založil „nové“ vsi Rožnov a Hrabové (Hrachovec?).[1] K tomuto obvodu biskupskému náleželo levé pobřeží Bečvy Rožnovské; na pravém břehu jejím rozkládalo se zboží Krasenské, původně též jako majetek zeměpanský.

Meziříčí se vzpomíná již jako sídla panského za života knížete biskupa Brunona r. 1275, kdy se píše o Slavíku z Meziříčí; poloha jeho též opravňuje k domnění, že bylo dříve založeno než Rožnov a Hrachovec, nebo okolí Meziříčí jest i úrodnější než okolí Hrachovce a Rožnova. Meziříčí poskytuje i výhled do čtyř údolí: k Hranicím a Vsetínu, k Rožnovu a Holešovu.[2])

Markrabě Vladislav (od r. 1197—1222) zveleboval Moravu zakládáním měst i klášterů a zalidňováním krajin pustých. Ježto týž markrabě též o Hranicích rozhodoval, mohlo celé údolí spojené Bečvy jemu náležeti; snad tedy za jeho doby město naše bylo založeno, jež se podobně jako Hranice řídilo právem hlubčickým.

Zdá se, že později byla od Meziříčí oddělena nějaká část a nové panství, Arnoltovice zvané, z ní utvořeno. Skutečně se pak v manských knihách tvrz Arnoltovice a město Meziříčí rozlišují a r. 1396 se připisují Meziříčí: vsi Hrachovec, Křivé, Střítežík a Veselá, tvrzi pak Arnoltovicům: dvůr alodiální (snad to dvůr lhotský čili Vystrkov), a dědiny Poličná, Lhoty Jarcova a Peškova (Pešíkova) a Oznice.[3])

O pánech z Meziříčí mluví se již v XIII. stol.; tvrz Arnoltovice připomíná se teprve r. 1354. V Meziříčí také kníže biskup Mikuláš r. 1393 jednu svou listinu podepsal. Místo, kde později

[1]) Volný v popise panství Hukvaldského to vykládá na Hrabovou. (W. I. 140.)

[2]) Jos. Válek: Č. M. m. z. VIII. 99.)

[3]) C. D. XII. 308.

páni z Žerotína v Meziříčí zámek si postavili, hodilo se na tvrz: příkře se svahuje k Bečvě; podnes se také spatřují na tom svahu zbytky staré zdi, neznámého původu a účelu. — A Meziříčí samo o sobě mohlo poskytovati dosti příjmů; již r. 1377 nazývá je Oldřich Kortelang „městem“ (civitas); r. 1396 mluví se o „tržném“,[1]) o clu a silnici, kterouž obchodníci tudy cestovali ze Slezska a Polska do Uher.[2])

Manský statek Meziříčí neuvádí se sice přímo v nejstarším seznamu manství biskupských okolo r. 1320 sepsaném, ale neuvádí se tam též manství bránecké, ač před r. 1307 (vojín a) man Theodorik jeho držitelem se jmenuje;[3]) za to mluví se v druhém seznamu z r. 1388 o Janu z Meziříčí a jeho předchůdcích.[4]) Vidno z toho, že Meziříčí bylo také manským statkem. — Podobně připomíná se i Dobeš z Meziříčí, jehož sestru za ženu měl Jindřich z Arnoltovic.

Manští držitelé Meziříčí byli: Slavík z Meziříčí, jenž je uveden ve při kláštera na Hradisku s Olomoucí r. 1275.[5]) — V jiné při téhož kláštera stran odkazu na Těšeticích r. 1286 svědčí Jindřich z Meziříčí.[6]) — R. 1297 jmenuje se v listině biskupem Theodorikem dané Vrš z Meziříčí (Vrso de Mezezsicz),[7]) z jehož lesů část měla postoupena býti na založení vsi Brunnov (Brňov?). — Po něm uvádí Volný k r. 1377 Mikuláše z Meziříčí, jenž koupil od Bohuslava z Lačkova dvůr v Opatovicích a 2 lány v Drahomilově Lhotě,[8]) a choti své Dorotě r. 1397 věno zajistil na Chudichromech.[9]) Mikuláš byl asi poslední, jenž dle našeho Meziříčí se nazýval.

Tyto tedy muže pokládá Volný za držitele Meziříčí nad Bečvou. Než nelze toho asi tvrditi o Mikuláši z Meziříčí, ježto již r. 1376 Jan ze Strebec zaměnil a za přidaných 400 hř. gr. prodal „castrum“ (tvrz) Arnoltovice a „oppidum“ (městečko) Meziříčí mag. Oldřichovi, řečenému Kortelangen, za Řevnovice a Nemotice s příslusenstvím.[10]) Oldřich měl dceru Jana ze Strebec za manželku. Jan ze Strebec (de Surbec) jmenuje se již r. 1354 v manských knihách. Náležely r. 1376 ke zmíněné tvrzi a městu dědiny: z polovice Arnoltovice, Juřina Lhota a Střítež a celé

[1]) C. D. XII. 308. [2]) 307. [3]) C. D. VI. 7.
[4]) L. I. 11. [5]) C. D. IV. 165. [6]) 312. [7]) C. D. V. 77.
[8]) D. Z. 107, 313. [9]) 219, 733. [10]) C. D. XI. 558.

Křivé, Hrachovec, Veselá, Pešíkova Lhota, Oznice, jakož i Polomsko, Kateřin(s)ko a Hodonavsko; na druhé polovici dědin Arnoltovice, Juřiny Lhoty a Střítеže měl tedy někdo jiný podíl; snad výše jmenovaný Mikuláš z Meziříčí anebo již též Oldřich Kortelangen, jemuž r. 1348 svůj podíl na Krasnu postoupil tchán jeho Vavřinec z Količína.[1]) Byl asi Oldřich první, jemuž Meziříčí, ale snad i nové manství Arnoltovice patřily.

Nebylo-li však Meziříčí za stara manstvím zvláštním, nýbrž bylo-li vždy v držení pánů tvrze Arnoltovic, pak bývali pány Meziříčí okolo r. 1307 Jiří z Arnoltovic,[2]) po něm Jan (Jenčo) z Arnoltovic, jenž od r. 1356 jako „Jenco de Arnoldsdorf“[3]) často přísedícím soudu manského býval a od r. 1362 jako „Jenco z Arnoltovic“ v zápisech manského soudu se vzpomíná,[4]) roku pak 1367 „dvorním radou“ biskupa olomuckého byl.[5]) Smí se snad tento Jenco z Arnoltovic totožným pokládati s Janem z Meziříčí, výše zmíněným (z r. 1388).

Pan Oldřich Kortelangen dal Meziříčí r. 1377[6]) důležitý list neboli výsadu na „odmrt“, v němž pak „měšťany“ i z moci své soudcovské propustil. „Připovídám“, praví v tom listu, „dotčené své město a každého měšťana aneb téhož města obyvatele stran rovného postupu práva a úplné spravedlnosti v každé při svým jménem i svých potomkův propustiti, jakž ostatní města toho užívají, a žádného násilí jim nečiniti.“

Je to jediná zpráva, již máme o důležité pro předky i potomky události, o povýšení našeho Meziříčí na město. Od té doby snad dávali měšťané ze svých domů vrchnosti daň „šos“ zvanou (r. 1640 na př. přes 67 zl.) — Jako městečko konávalo Meziříčí již prve trhy; nyní však nabylo vyšší samosprávy a výhradní provozování tak zv. živností městských jako: práva vaření a nalévání piva i konání řemesel. Není aspoň známo, který pozdější držitel Meziříčí tato práva městská udělil, kdežto menší výsady: na solnici, na vybírání mostního mýta i cla podnes v archivu městském se chovají a Jan z Pernštejna obdarování na „domy šenkovní“ r. 1546 nedal, nýbrž toliko potvrdil. Od té doby, ne-li dříve, smělo asi Meziříčí užívati také znaku svého „koruny“. Když

[1]) D. Z. 2, 14.
[2]) C. d. VI. 7. [3]) L. II. 11. [4]) 26. [5]) 34.
[6]) Listina v měst. arch.

totiž žádali předkové r. 1565 Olomouc, aby je ku právu svému přijala, potvrdili list svůj pečetí z černého vosku pečetního, jež už korunu ukazuje. Není však nikde psáno, kdy a kým Meziříčí toho znaku nabylo. Ježto však Vilém Kortelang, kanovník olomucký, býval notářem Václava IV., mohl snadno městu otce svého znaku tak čestného na králi a pánu svém vyprositi.

V listině své nazývá Oldřich Kortelangen Meziříčí již „civitas“, ale jmenuje je Schonstatt (die schöne Stadt). Jméno Meziříčí proměnil omylem neb úmyslně na Schönstadt, chtěje snad Krasno navždy s Meziříčím spojiti a Meziříčí po Krásnu pojmenovati. Neznaje původu jména Krasno — slujeť r. 1227 Krastno — nazval je po německu „Schonstadt“. Také kníže biskup Mikuláš v jednom svém listu nazývá r. 1393 „Mezeřič die Schone stat“. Podobně Ješek (syn Jindřicha z Arnoltovic, jinak z Bělé) jmenován jest v listině r. 1391 „Jesko de Schonstadt“.[1]) Choti Oldřichu byla Anna, jíž dal na Řevnovicích r. 1373 zajistiti věna 150 hř.[2]) Byl asi mužem učeným; sluje „magister astronomiae“. Syn jeho Henslin z Arnoltovic byl přísedícím soudu manského r. 1378 a r. 1381 vyznává, že má založiti „fundaci“ za otce svého Ulricha z peněz, za něž Arnoltovice byly prodány.[3])

Po Kortelangu nabyl r. 1381 Arnoltovic a spolu také Meziříčí, k nim koupí r. 1376 připojeného, Jindřich z Bělé a Rožnova; po novém zboží a sídle svém sluje pak i z „Arnoltovic“ a ježto držel i Meziříčí, sluje také „Jindřich z Meziříčí“; žalován byl totiž r. 1392 pro dluh 200 hř. a odsouzen byl „předměstí a půl Stříteže“.[4]) R. však 1392 se týž před soudem manským vzdáti musil „Meziříčí s mlýnem a dědin Křivého, Hrachovce, Veselé, půl Stříteže“ a z druhé strany Bečvy: „tvrze a dědiny Arnoltovic, Píškovy Lhoty, Jarcovy Lhoty, Bránek a dvoru k nim patřícího“, vyjma pastvisk a lesů, jež společným byly majetkem Drozdovy Lhoty; tolikéž vzdal se opuštěného dvora Dvorce blíž Kelče.[5]) (O Jindřichu z Bělé viz Arnoltovice.)

V soudních knihách manských jmenuje se tehdy častěji též Jan st. z Meziříčí, jenž držel lénem hrad Engelsberg a Slavičín k němu náležející r. 1375[6]) a jenž r. 1389 byl přísedícím soudu

[1]) C. D. XII. 35, 157. [2]) D. Z. 73, 291. [3]) L. II. 94.
[4]) L. II. 176, 179, 183. [5]) 181.
[6]) C. D. XI. 10.

manského. Jmenuje se tehdy i Dobeš z Meziříčí, jenž r. 1391 žaluje Jindřicha z Arnoltovic a r. 1393 jej mužem své sestry (sororius) nazývá.[1])

R. 1396 prodal kníže biskup Mikuláš „oppidum“ Meziříč a přísl. dědiny Hrachovec, Křivé, Střítežík, Veselou, tvrz Arnoltovice se svobodným dvorem a dědinami Poličnou, Jarcovou Lhotou, Peškovou Lhotou a Oznicemi s právem podacím ve Veselé, s tržným v Meziříčí atd. Lackovi (Ladislavovi) z Kravař, jinak z Helfenštejna za 950 hř. gr. pr.[2]) Ježto při Meziříčí jiné vesnice se jmenují a při Arnoltovicích také jiné, zdá se, že Meziříčí bylo původně zvláštním biskupským lénem, rozdílným od léna Arnoltovic, ač byla obě léna v držení prve Jindřicha z Arnoltovic, jinak z Bělé a ač Arnoltovice i Meziříčí Lacek z Kravař kupuje. R. 1405 kníže biskup Lacek dal svému strýci helfenštejnskému Lackovi z Kravař právo, aby vše statky, jež by lénem od kostela olomuckého držel, komukoli směl darovati neb odkázati.[3]) R. 1411 udělil Lacek z Kravař a z Helfenštejna Rožnovu a k němu patřícím vesnicím: mezi nimi též Zašové, Střítěži, Stachově a Tomášově Lhotě a Brňovu právo na odmrť; ježto žádná z vesnic z léna Meziříčí a Arnoltovic při tom jmenovaná není, bylo asi arnoltovic-meziříčské léno posud za zvláštní statek vedeno, ač mu též náleželo.

Lacek byl velmi milý králi Václavu IV.; týž učinil ho svým nejvyšším dvorním mistrem r. 1408 a r. 1411 hejtmanem na Moravě; býval, jak z jeho listu o odmrti na jevo jde, mužem zbožným a na sebe přísným, ježto v něm píše, že chce, „co jsme prve činili, skrze skutky zbožnosti napravovati — horlivostí náboženství jsouce pohnuti a naději odplaty na výsostech“. Byl však i stoupencem učení Husova a proto zavázal se r. 1415 s jinými pány, že budou hájiti svobodu kázání a biskupů jen tehdy že budou poslušni, pokud dle písma svatého jednají; ale před tím, r. 1380, smlouvy se účastnil na obmezení svobodného stěhování poddaných, již dovršeno poddanství lidu selského. Sobě tedy Lacek z Kravař svobody přál, ale stavu selskému nikoli. Poklesl, pomáhaje národ náš rolnický v tuhé poddanství uváděti; chtěl

[1]) L. II. 164, 186. Jan st. z Meziříčí a snad i Dobeš patřili rodu z Lomnice na Velkém Meziříčí. Redakce.

[2]) C. D. XII. 308. [3]) C. D. XV. 381.

snad i to napraviti výsadou „na odmrti“, poddaným na panství Rožnovském danou, co již prv ujal jim na svobodách.

Ježto oba jeho synové před ním umřeli, snažil se statky pánů z Kravař zachovati nedospělému Janu VI. z Kravař na St. Jičíně, vnuku to svého bratra Voka, s nímž byl sstupek učinil. Tím osvědčil lásku k svému rodu, jakož i tím, že vykázal Elišce, dceři svého bratra Voka, ze svých statků 200 hř. gr. věnem r. 1407.[1])

Lacek z Kravař a na Helfenštejně zemřel r. 1416 a po něm nastoupil r. 1421 na Meziříčí nepochybně dotčený a tehdy již plnoletý Jan z Kravař, seděním na St. Jičíně. Když pak i on, poslední rodu svého, r. 1434 zemřel, dědil po něm Ctibor z Cimburka a z Jičína i Rožnov a r. 1435 sliboval kn. biskupu Pavlovi věrnost také za léno Meziříčí;[2]) vesnice však k Meziříčí náležející nejsou jmenovány.

Ctibor r. 1436 potvrzuje Blahovi list na fojtství (rychtářství v Zubřím), ale již r. 1437 zemřel. Po něm se připomíná Jan z Cimburka, jenž r. 1465 dal výsadu na odmrt Krasnu jakožto pán „Rožnovského zboží“: bylo tedy již Krasno s Rožnovem spojeno, ač jméno a hranice mu zůstaly až do dob našich. — Jan z Cimburka měl za manželku Kateřinu, kněžnu Opavskou, jež mu povila dceru Kunku, která ovdověvši, vzala si za muže hraběte Petra od sv. Jiří a z Pezinku, pozdějšího pána na Meziříčí. (Sl. N.)

Léno Arnoltovice po smrti Lacka na Helfenštejně bylo asi opět od Meziříčí odděleno; držel je r. 1422 Jindřich z Bystřice (viz Arnoltovice). Ale r. 1437 byl již pánem Rožnova i Meziříčí Vok ze Sovince. Než téhož roku Markvart (z Čechovic?) žaloval naň před manským soudem, že mu drží „to manství v Meziříčí bezprávně“.[3]) Snad mu ale manství přece bylo přiřknuto; nebo prodává r. 1442 „svým milým, věrným měšťanům Meziříčským luh Hrachovecký o 27 čtvrtích, z nichž každé platili ročně po 6 gr. a po kuřeti“ (listina v arch. měst.). V listu tom jmenuje se Vok pouze pánem Rožnova a nepřipomíná ani Meziříčí ani Krasna. V Meziříčí obdaroval i mlýn „městský“ výsadami; mělo se v něm měšťanům „obilé i slady“ tak mlíti, aby „od chudých lidí o to těžkosti a křiku nebylo“; stav měli však měšťané robotou opra-

[1]) Z. D. 213, 641. [2]) L. I. 38.
[3]) L. I. 318.

vovati. Je to mlýn, jenž už za Jindřicha z Bělé ku manství Meziříčí náležel.

Tou dobou r. 1447 sliboval Jindřich z Bystřice věrnost za Arnoltovice tvrz s dědinami Lhotou Jiřinou, Píškovou a Jarcovou:[1]) byly tedy Arnoltovice dosud od Meziříčí odděleny.

Na Rožnově a tudíž také na Meziříčí nastoupil po Voku ze Sovince Jan z Mesempeku. Týž býval psán i „Janem Hluckým z Mesmpeku", byltě původně pánem Hluku; sluje i „z Helfenštejna", „z Rožnova", „z Krasna" a také „z Meziříčí". R. 1446 dal městu moc, aby „pro polepšení té obce solnici (t. j. skladiště a obchod soli) postavili a sobě ji přivedli k užitku" (list. v arch. měst.). Ale nikdy se za těch let Jan z Mesmpeku neobjevil při biskupu ani na soudu manském, jenž ovšem těch bouřlivých dob po mnohá snad ani nejednal; tudíž neznámo, jakým způsobem tehdy Jan Hlucký Meziříčí nabyl, zda lénem či násilím jako dobyl Uh. Brodu a Helfenštejna.

Cti své a bývalých rytířských mravů Jan z Mesmpeku málo dbal. R. 1434 sice podepsal „obecný (zemský) mír": ale r. 1437 prodal svou tvrz Hluk a dal se mezi muže, jež dějepis nazývá „zhoubci" země pro jejich bujné, práv lidských a zákonů zemských nešetřící skutky, jimiž rušili pokoj vlasti; proto snad neosmělil se obcovati s biskupem.

Teprve však r. 1461 nabyl Meziříčí správně; toho r. totiž Jan z Cimburka, jinak z Jičína, za Meziříčí věrnost sliboval knížeti biskupovi Tasovi z Bozkovic a prodal je téhož dne Janu Hluckému z Mesmpeku, jenž ihned za ně věrnost slíbil[2]) a r. 1462 i mezi many biskupskými se objevuje jako „executor", maje pohnati před soud manský Zycha Ryndu z Arnoltovic.

Z knih půhonných souditi se dá, že Jan z Mesmpeku z násilných skutků svých užitku neměl. Zadluživ se, dožil se ve stáří svém, že mu zabaveno bylo zboží Rožnovské. Tak dlužen byl: Janu z Riznburka na 1000 zl.; pro dluh pak 300 R uveden byl týž v držení statku a dědin „Krasna, Byniny a Mstěnovic" r. 1464;[3]) podobně uvedeni Jindřich z Morkovic a Oneš ze Zastřizl v držení hradu Rožnova a dědin Zubřího, Zašové, Hrachovce a Rožnovce (nyní města Rožnova).

---

[1]) L. I. 57. [2]) L. I. 76. [3]) Kn. p. IV. 356.

Při té příležitosti chtěli se snad občané Meziříčtí Mesmpeka, jim příznivého, zastati, nebo jim asi nebylo neznámo, že Mesmpek zboží svého Rožnovského byl odsouzen. Když totiž úředníci soudu zemského přijížděli, aby jeho věřitele, výše jmenované, v dědiny ty uvedli, tehdy před městem slyšeli „vyzváněti na poplach". Oznámili sice měšťanům příčinu svého příchodu, ale občané před nimi město zavřeli a do města jich dříve nevpustili, než jim přítomný nejvyšší sudí Mikuláš z Bystřice a Ojnic slíbil, že projedou městem občanům beze škody. Když pak dojeli na prostranství před branou městskou, obklíčili je starosta a měšťané se zbraněmi. Uviděvše to úředníci, prohlásili, že město „činí takto odboj" proti králi a právu země, a cestou jinou do Krasna ujížděli. — V Krasně však též všichni obyvatelé před nimi uprchli; když pak pro rychtáře krasenského poslali, nepřišel, aby mu nemohli dle zákona oznámiti, že Mesmpek ztratí zboží Rožnovské a že jiné pány a vrchnost dostanou.[1])

Chtěli snad Meziříčané věrnost osvědčiti svému pánu za povolenou jim solnici. Byla sůl nezbytná všem a předůležitým předmětem obchodním. Chtějíce však Meziříčané pánu svému věrnost prokázati, byli by porušili věrnost vyšší: ke králi a zákonům země.

Novým pánem Rožnova a manství v Meziříčí stal se r. 1464, jako již prve r. 1461 jím byl, Jan z Cimburka a z Jičína. Mesmpek odsouzen byv Rožnova s Krasnem, spolu i manství Meziříčí pozbyl a lénem je opět obdržel Jan z Cimburka. Kníže biskup Protas (Tas z Bozkovic) vyjádřil se r. 1476, že vydal zemřelému příbuzenci svému Janu z Cimburka listinu na městečko Meziříčí a že přenáší právo k němu na dceru jeho Kunku. Dceři pak jeho právo dal, aby Meziříčí komukoli, léna schopnému, dědictvím za živa neb na smrtelné posteli dáti směla bez odporu jeho a potomních biskupů.

Archiv městečka Krasna chová doposud krásnou památku na Jana z Cimburka: výsadu na odmrt r. 1465 danou; nejstarší to listina původní našeho kraje, velmi úhledně psaná na pergamenu a krásně česky složená.

Listinu vydal Jan z Cimburka Krasňanům jako pán „z Rožnova", s kterým Krasno již opět bylo spojeno.

[1]) Kn. p. IV. 363.

Po Janu z Cimburka, jenž zemřel r. 1473, držela dcera jeho Kunka (Kunhuta) zboží Rožnovské i Meziříčí. Provdána byla za Jindřicha z Bozkovic, bratra biskupa Tasa, a ovdověvši za Petra hraběte od sv. Jiří a z Pezinku okolo r. 1480, kdy jej spolumajetníkem zboží Rožnovského učinila, ač tomu odporovali páni z výše zmíněných Morkovic a Zástřizl. Hrabě Petr psal se pak s přídatkem „a na Jičíně, pán zboží rožnovského".

Po přesídlení se českého krále Vladislava II. do Budína utiskovali páni čeští stav rolnický a městský, jichž král, v moci šlechtou obmezovaný, nemohl chrániti. Spravedlivěji sobě vedl hrabě Petr, jak dokazují výsady Meziříčí a Krasnu jím udělené. Dlíval týž pán častěji na moravských hradech svých, jak na Rožnově tak i na Jičíně; vážil si tedy země i národa, jenž jej — magnáta uherského — do svého stavu panského přijal. Králi Vladislavovi byl všecek oddán; byl z předních magnátů uherských, již mu slíbili, že přijmou Maximiliana I. (Habsburského) za krále uherského, umře-li Vladislav bez potomků. Za panování Vladislava byl hrabě Petr též „vévodou Sedmihradským". V této hodnosti vypravil se hr. Petr s jinými r. 1502 u Pančovy přes Dunaj, dobyl Vidínu a Kladovy a pronikl až do Nikopole (na Dunaji v nynějším Bulharsku).

Služeb hraběte Petra vážil si král Vladislav; nebo „pro služby, kteréž jest nám týž Petr mnohé pilně a věrně činil a až dosavad činiti nepřestává", udílel na žádost jeho důležité výhody Meziříčí a Krasnu. R. 1498 obnovil král městu Meziříčí výsadu na clo mostní nebo „list na tož clo z dopuštění Božího jest zkazen"; Krasno pak na prosbu jeho vyzdvihl na městečko r. 1491.

Meziříčané i Krasňané prokazovali hraběti Petrovi „stálou věrnost a povolnost, časem potřebnosti jeho i statku svého nelitujíce"; tudíž také hrabě jim jsa náchylen milostí svou se jim odměňoval. R. 1500 zřekl se vybírání mýta na občanech meziřických: „mejta žádného z jakéhožkoli kupectví žádný toho města obyvatel usedlý že nebude dlužen pánům rožnovským platiti buďto do města veza anebo ven"; toliko cizí (z jiného panství) byl dlužen mýto zaplatiti. R. 1502 daroval městu t. zv. „háj městský" a přidal jim poušť, řečenou „Řehlov". — Fojtství meziřické r. 1455 daroval svému věrnému služebníku, slovutnému Arnoštu z Kladska. Svobody Krasnu udělené viz při Krasnu.

Za jeho vlády prospívalo i soukenictví v městech našich; tudíž r. 1498 soukeníkům v Krasně povolil, aby si okolo městečka rámy k nabíjení suken stavěti mohli a v tom nějakého obmeškání a nedostatku neměli. Ještě r. 1576 připomínali sobě Krasňané hraběte Petra vděčně, nazývajíce jej „pánem dobré paměti".

R. 1504 prodal hrabě Petr zboží Rožnovské šesti bratřím, pánům z Kunštátu. V kupu však uvedeny jsou mimo vesnice, jež vždy při Rožnovu a Krasně jmenovány bývají, také Jarcova a Jiřina Lhota, pusté Lhoty Radslavova, Piškova a podíl na Oznici (Ostnice neb Ozdnice) a praví se o nich, že patří k panství Rožnovskému dědičně. O manství Meziříčí a Arnoltovicích kup nemluví, ani o vsi Arnoltovicích ani o Poličné; byly asi jako manský statek buď biskupem neb hrabětem Petrem s jeho svolením bratřím z Kunštátu prodány a přecházely již stále v držení potomních pánů Rožnova tak jakož i Krasno. Když se pak tito bratři o statky své dělili, obdržel Jan Kuna z Kunštátu statky rožnovský a vsetínský za 13.200 R moravských. Jan Kuna z Kunštátu, nejvyšší hejtman markrabství moravského, dal Meziříčí r. 1524 „kus roli ku špitáli" v Záhumní krasenském za louku špitálskou, kterouž rybníkem u Mštěnovic zatopil. — R. 1510 daroval Křivským stráň Brdo (viz Křivé).

Z držení Jana Kuny z Kunštátu přešla panství naše (Rožnov, Krasno a léno Meziříčí) r. 1530 v držení bratrův Jana a Jaroslava z Šelenberka a na Kosti, od kterých je r. 1534 pan Jan z Pernštejna za 9000 kop gr. koupil, ač léno Meziříčí v prodeji a kupu se opět nejmenuje.

Jan z Pernštejna daroval r. 1536 věrnému služebníku svému, urozenému vladyku Pavlovi z Hory Obřanské, svůj mlýn dědičný na Bečvě v Meziříčí, kterýž slove mlýn městský. Tehdy ustanovil, „aby meziříckým měšťanům a lidem z předměstí a jiným lidem ve mlýně tom spravedlivě se dálo a dobře mlelo, tak aby od chudých lidí o to težkostí a křiků nebylo"; dále v témž listu nařídil, aby „přišla-li by nějaká berně podle země pro opatření obecního dobrého aneb jakého počtu lidí z tohoto panství (ve válkách) výprava, majitel toho mlýna v tom podle města učinil a tolik jako jiní měšťané dáti povinen byl". (Zp. IX.)

Za panování Jana z Pernštejna Meziříčané počali okolo města zeď stavěti. R. 1538 předstoupili všechna obec města Mezi-

říčí před něho oznamujíce, že „předsevzali, aby zeď okolo města svého udělali, poněvadž město jejich na pomezí země uherské jest“. I prosili jsou Jana z Pernštejna, aby jim mýto, které v městě vybíral, pustil, aby snáze zeď takovou stavěti mohli majíce z toho mýta větší peněžitou pomoc. Pustil jim tedy pán z Pernštejna to mýto až do té doby, kdy zeď by dostavěli. Vymínil však sobě, že zase k mýtu tomu sáhne, kdyby zpozoroval, že loudavěji zeď stavějí, než by mohli. Spolu jim uložil, aby roční účty z toho mýta skládali, kolik přijali a kolik vydali. (Zp. IX.) Snad dal i Jan z Pernštejna popud ku stavění zdi; nebo král Ferdinand I. dovolil mu „zámek Rožnov zbořiti a jiný v Meziříčí postaviti“ r. 1538. (A. L. Krejčík: Prolegomena.) — Jan z Pernštejna zamýšlel Meziříčí a Krasno v „jedno město“ spojiti, takže Krasno nazýval „předměstím“ Meziříči. Krasňané pozbývajíce takto svého nedávného povýšení na městečko, tomu odpírali. Proto asi udělil Jan z Pernštejna také 38 občanům v Krasně právo na vystavování piva, jehož prve nemívali. V listu totiž z r. 1546 slibuje měšťanům z Meziříčí a „předměstí“ Krasna, že „více domův k šenku nadávati ani vysazovati nebude“, než vedle v listu tom vyjmenovaných 60 domů v městě (Meziříčí) a 38 domů v předměstí (Krasně). — V Meziříčí byly též lázně, z nichž vrchnosti plat přicházel; Jan z Pernštejna tento svůj důchod k obci dal a povolil, aby měšťané lázni novou sobě postavili. Lázeň tu zřídili na levém břehu Bečvy, níže mostu. (Zp. IX.). — Za jeho panování zřízen v městech našich první pořádek čili cech řemeslnický a sice obuvníků r. 1536; též byl založen spolek literátský a společný cech řemesel v kovu a dřevě pracujících: kovářů, bednářův a j.

Jan z Pernštejna měl tolik statků, že hrad Rožnov zcela zanedbával, tak že se stal peleší loupežnickou a na rozkaz krále Ferdinanda I. r. 1539 nákladem 130 R mor. rozbořen byl. R. 1548 prodal Rožnov, Krasno a Meziříčí svému svatu Vilému st. z Žerotína.

II. Meziříčí za pánů z Žerotína.

Rod pánů z Žerotína je z nejstarších rodů šlechtických na Moravě. Z listin známý předek jeho byl Blud z Bludova, kastelán přerovský. Jeho syn Viktor byl velitelem na hradu Olomouci. Když viděl, že markrabě a pán jeho Přemysl (1228—1239) za příčinou války s bratrem králem Václavem ve veliké tísni je,

daroval mu 2 koně válečné v ceně 30 hř. (r. 1239): podporuje tak knížete, zasloužil se o vlast i rodinu svou. — Blud III. byl r. 1280 pánem na Žerotíně, vsi u Šternberka, po níž přijali Bludové přídomek z Žerotína. Tehdy bylo ještě nepatrné zboží jejich; tudíž teprve r. 1480 počítáni Žerotínové mezi „nové pány". Nejskvělejší doba rodu toho v XVI. věku počíná. Psávali se dle starého českého způsobu a posud se píší „z Zierotina".

Vilém z Žerotína, nabyvší Rožnova i Meziříčí, byl synem Petra z Žerotína, jemuž náležel i Bludov, nynější sídlo hrabat z Žerotína; byl pánem na St. Jičíně, Hustopeči a Goldštejně. Koupí výše zmíněnou nabyl p. Vilém alodia Rožnova a spojeného s ním Krasna. Manství Meziříčí snad též již tehdy nabyli. Od té doby patří bývalé léno Meziříčí pánům z Žerotína do dne dnešního.

Hrad Rožnov již byl pustý. Tudíž dal Vilém st. z Žerotína, jenž měl 3 syny, pro jednoho z nich zámek v Meziříčí zbudovati. Za místo ku stavbě potřebné obdrželo město břehy s vrbím při Bečvě rožnovské, kde vznikla později Vrbenská ulice, původně „ve vrbí" zvaná, a jižní strana ulice Zašovské. Meziříčí stalo se takto sídlem větve Žerotínů, jež psala se pak na Meziříčí pod Rožnovem; její statek v D. Z. veden byl jménem: alodní panství (velkostatek) Val. Meziříčí, Rožnov a Krasno.

Za panování Viléma z Žerotína rostl odpor Krasňanů proti Meziříčí, s kterým je bez jejich přivolení Jan z Pernštejna v jednu obec spojil. Domáhaliť se u krále a markraběte Ferdinanda I. uznání práv, králem Vladislavem II. jim udělených, a obnovení své samostatnosti. Král uložil hejtmanu zemskému a nejvyššímu sudímu markrabství rozeznání těch rozepří; tito r. 1555 vypověděli, že má Krasno výsad Vladislavových i na dále užívati, ale též městu Meziříčí podle jiných lidí panství rožnovského přispívati na stavbu hradby okolo města. Toho roku však již vládli statkům Vilémovým synové jeho Jan, Karel a Bernard, ani dali artikule krejčířům v Meziříčí r. 1555.

Po Vilému z Žerotína následoval nejmladší syn jeho Bernard (r. 1557) na Meziříčí. Za něho asi dostavěna teprve zeď okolo města a též jiné proměny v Meziříčí a Krasně se staly. Spory mezi Krasnem a Meziříčím nově vznikly a překážely opět zvelebení obou měst. Běželo nejprve o lázně, kteréž sobě v Krasně zřídili, místo aby spojenými silami zdokonalili lázně v Meziříčí·

„Pro svornost a lásku sousedskou“ nařídil Bernard z Žerotína r. 1579, aby lázně v Krasně byly svedeny (zrušeny), ale Meziříčí aby Krasnu za to nahradilo 19 R.

Spor jiný týkal se fary v Meziříčí. Jan z Pernštejna, když svým časem obě města spojiti chtěl, dal prodati faru i radnici v Krasně a peníze za to oboje dány byly na „právo“ (úřad) v Meziříčí, jichž pak město užilo na zbudování nové fary a mostu přes „Bečev“. Ježto i z toho Krasno vinilo obec Meziříčskou, obrátil p. Bernard tu „věc mezi oběma obcemi v nic“ touže výpovědí z r. 1579.

Třetí spor mezi oběma městy týkal se mostu, jejž Meziříčí po povodni r. 1593 nákladem 800 R nově postavilo, na který Krasno ničím přispěti nechtělo: Bernard nařídil r. 1596, aby Krasňané městu přispěli 100 R.

Bernard z Žerotína vydal r. 1563 Meziříčí a nepochybně podobné též Krasnu důležité „Zřízení“ obecní, roku pak 1571 „Poručení“ vesnicím panství svého: velmi moudré to předpisy, jimiž úřady i občané meziříčtí a poddaní jeho spravovati se měli. — Za něho též přestal se úřad v Meziříčí spravovati právem Hlubčickým, zvoliv sobě právo Magdeburské čili saské, jímž se Olomouc spravovala, a přijav úřad olomucký za své starší r. 1565.

Za p. Bernarda z Žerotína stihly Meziříčí a Krasno pohromy veliké. Nejprve se zmíniti jest o moru, jenž r. 1570 asi z Těšína sem se rozšířil; též Krasno v těch letech morem zachváceno bylo. Neboť po r. 1571 mnoho se v gruntovní knize krasenské mluví o kupech gruntů po nebožtících a o vdovách; jeden dům, „když v mor z dopuštění Božího zpustl a shnil, z rozkazu J. m. pána sbořen jest“ r. 1574. — Jiná žalostná událost stala se v Meziříčí r. 1572: vyhořel chrám farní i s věží a zvony. Pan Bernard hned následujícího roku chrám znovu stavěti počal: po třech letech r. 1576 byl dostavěn. — R. 1593 Bečva nadělala mnoho škody; sebrala některé domy a též jatky, neboť předměstská kniha meziříčská mluví po roku tom o kupech míst „po vodě prázdných“. Most přes Bečvu buď odplaven, buď valně byl porouchán.

S p. Bernardem přela se obec Krasenská o rozličné věci. Mezi jinými vytýkali mu Krasňané, že od soukeníků větší platy béře za valchování sukna; dále mu vytýkali, že na nich žádal,

aby mu rada obecní vydala sirotčí peníze, které obec ve svém opatrování měla. Bernard z Žerotína však dobře se obhájil; pravil, že se soukeníky o vyšší ten plat se smluvil, a že peníze sirotčí jemu r. 1576, „aby je ve svém opatrování měl“, byly přisouzeny. Roku však 1588 jim výsadu na správu peněz sirotčích opět udělil (viz Krasno).

Chtěje si p. Bernard postaviti na panství svém Meziříčí pivovar, koupil v Krasně r. 1561 na ten účel dům. Tehdy pivovareční měšťané prosili, aby „takového pivovaru stavění zanechal“. Prosby této neoslyšel, nýbrž r. 1576 pustil tento svůj úmysl, když se měšťané pivovarní uvolili, každého roku 200 zl. platu jemu vydávati. Aby pak spravovati mohli týž plat, zůstavil jim všecek užitek z vinného šenku. (Ar. M.) Zdá se tedy, že část zisku z obchodu vínem před tím dávali panské komoře. Zbyla jim však povinnost 40 věder panského vína ročně vyšenkovati, „po čemkoli pán jim to víno sadil“.

R. 1588 prosili měšťané p. Bernarda, aby směli „peníze sirotčí, které podle starobylého práva vrchnosti k opatrování náležely, k sobě přijímati“. Obec chtěla za ně „purkrechtní peníze, kteréž lidem z gruntův a domův po rocích jdou, od těch, kteříž je tak pro potřebu svou dobrovolně prodati by chtěli, za hotové skoupiti a, co za ně dají, do sirotčích (rejster) vložiti a výdělek k dobrému obecnímu obrátiti“. — Pan Bernard svolil s podmínkou, by peníze sirotčí v rejstra městská zapisovali a bez jeho vědomí, neb poručení ouředníka jeho, sirotkům peněz nevydávali; peníze pak purkrechtní aby k obecnímu dobrému kupovali, ale „bez outisků chudých lidí“, a při vysedání z ouřadu aby každého roku „pořádný počet“ z toho dělali. (Ar. M.)

Do jeho panování řemesla v obou městech byla sice již pěstována; jeho dobou však šířila se zde Jednota bratrská, jež je pěstovala velmi horlivě a poctivě jimi bohatla. Vznikly tudíž za Bernarda nové cechy: soukeníků, tkalců, blanařů a kožešníků, kloboučníků, pekařů a řezníků, jimž všem stanovy potvrdil.

Jako Bernard pilně si hleděl statků svých a jak pečoval o blahobyt měšťanů: tak napomáhal i poddaným venkovským. Zakládal pro dědiny nové knihy pozemkové a pečoval o jejich řádné vedení, jak jeho podpisy a poznámky v nich dosvědčují. Mnohým „posudkům“ čili správním a soudním řízením na dě-

dinách osobně býval přítomen. — Důležitou byla i obec „medařů“ na dědinách jeho zřízená; r. 1591 dal jí „právo“ její. (Viz: Včelíny atd.)

Za Bernarda z Žerotína dlel v Meziříčí též arcikníže Maximilián, bratr císaře Rudolfa II., za své výpravy do Polska, kde o královský trůn se ucházel. K jeho vojsku přidali se i někteří Meziříčané, z nichž J. Hlávka v Polsku zahynul.

Bernard byl zakladatelem meziříčské větve Žerotínů, jež vládla na svob. statku „Meziříčí, Rožnov a Krasno“ do r. 1694, ve kterémž roce manství Meziříčské přešlo na větev losínskou, již posud náleží. Teprve třetí manželka jeho Anna Esthera z Kunovic dala mu syny Jana, Viléma a Jetřicha a pět dcer. Z mnohých prací jeho vyniká obnovení pohořelého kostela v Meziříčí. Vzácná kostelní hlavní brána z r. 1581 svědčí o lásce k umění, nadpis o zbožnosti a znak jeho choti Anny Esthery o jeho k ní úctě a lásce. Bernard z Žerotína zemřel r. 1602 a pohřben v kryptě pod kostelem.

Po něm následovali nedílně Jan Vilém a nezletilý Jetřich. — Jan Vilém koupil na náměstí dům šenkovní. Jako bývala ulička z náměstí na Šťudlov, tak vedla, jí naproti, ulička k zámku; tuto Jan Vilém rozšířil dav rozbourati dům koupený. Pivovareční právo toho domu prodal obci na „rathuz“ za 100 zl., jež je prodala měšťanu Stýskalovi za 150 R na podroky.

Řevnivost a spory mezi Meziříčím a Krasnem opět překážely práci a pokroku obou měst. První spor mezi nimi vznikl pro útraty na vojsko. R. 1602 ležel na panství do osmi neděl lid vojenský, nač sice obě obce náklad nesly, větší však Meziříčí, jež se proto mezi spolusousedy zadlužilo. Byl to pluk z Franků, Hesův a Vyrtenberčanů, najatých do války s Turky. V Meziříčí byli, kromě přečetného mužstva, všichni důstojníci ubytováni. Když město pohledávalo při obci krasenské sousedsky pomoc na tyto své dluhy, nařídil Jan Vilém r. 1603, aby zdráhající se Krasno 100 R Meziříčí na pomoc odvedlo. — Druhý spor týkal se nákladu na kněze a trubače; neměl asi kostel meziřický tehdy varhan, ježto Jednota bratrská sice zpěvu, ale hudbě kostelní nepřála. Jan Vilém nařídil, aby Krasno třetí díl na trubače odvádělo a též třetí díl obilí na kněze, kdežto dříví a pivo mu obec meziřická dávati měla.

R. 1605 kníže Bočkaj způsobil v Uhrách vzpouru a s Turky proti císaři Rudolfovi II. válku zdvihl. Vtrhl do Moravy a plenil. Zástupy hajduků jeho zajížděly na lup i na Valašsko. V květnu přepadli Uhři Brumov a porazili kozáky, z Jičína proti ním poslané.[1]) Tehdy z Meziříčí mnozí před nimi utíkati musili.

R. 1607 větší část města popelem lehla. Shořelo 80 domů, kostel s věží, zvony i s hodinami; také tři lidi oheň strávil. Po ohni Jan Vilém z Žerotína potvrdil na prosbu opatrných měšťanů všechny privileje; obdarování na odmrt jim obnovil, neboť list, kterýž předešle na odmrt měli, v nic byl obrácen.

Téhož r. 1607 zuřil v Meziříčí a Krasně i mor, kterým na 2000 lidí v obou městech zemřelo; na 30 osob denně pohřbívali.

Tato neštěstí, zvláště zmíněný oheň, smířila obě města. Krasno dalo městu opisy všech smluv minulých let i všecko jiné, co by „k vzdělání města Meziříčí přisvědčilo a stálou lásku a upřímné sousedství působiti mohlo“. (Z. IX.)

Jan Vilém zemřel v Mikulově r. 1608, ale pohřben byl v Meziříčí. Lid nazýval jej „slavné paměti“. Zanechal 2 syny, Bernarda a Baltazara, z nichž prvý nabyl pak Falkenbergu ve Slezsku a založil větev Žerotínů Falkenberských.

Panství ujal nyní bratr Vilémův Jetřich i na místě Bernarda a Balcara, „strýců svých let nemajících a nedílných“. Vrátil se tehdy z Francie a „podle své libosti živ byl“. (O. Sivý.)

R. 1611 urovnal spor mezi městem a Křivskými. Tito jim průhon dobytka na Řehlov zastavili a k svému užitku obrátili. Jetřich, obě strany vyslechnuv, vypověděl: aby lidé ze vsi Křivého průhon na Řehlov a háj městský, jejž zahradili, bez prodlévání zase rozhradili. Aby pak dobytek Meziříčanů Křivským žádné škody v průhonu nečinil, poručil, aby průhon ohrazen byl. (Z. IX.)

Následujícího roku potvrdil měšťanům jejich privileje a přidal některé nové svobody. Obec Meziříčí byla povinna pánu svému „40 věder vína, po čemkoliv pán jim to sadil, vyšenkovati“; slíbil tedy měšťanům, že budou povinni je toliko o 2 peníze dražeji než jiní majitelé šenkovních domů prodávati. — Měšťané předešle vrchností bývali nuceni, aby koní svých k potřebě panské půjčovali: Jetřich slíbil, že tím už nikdy obtěžováni nebudou. (Z. IX.)

[1]) Karl v. Žer. u. seine Zeit 334.

Za jeho panování purkmistři Jan Stýskal a Tomáš Zvonař r. 1615 město kašní a vodovodem opatřili; podnik však dobře nesloužil a zanikl. (O. Sivý.)

Za panování Jetřichova nastaly Meziříčí a okresu doby nejhorší. Byla to válka 30letá; vypravují o ní dva rodáci meziřičtí: puškař Ondřej Sivý a občan Fučík obšírně.[1])

Jetřich z Žerotína totiž po korunování Ferdinanda II. sice víru katolickou přijal, ale r. 1618 též do odboje proti králi českému Ferdinandovi II., již korunovanému, se dal. Za to byl mezi soudce zemské odbojnými stavy přijat a rytmistrem učiněn. Ale „zle toho zažil“ i poddaní jeho.

Počátek běd nastal v únoru r. 1620, kdy polskými kozáky přepaden byl zámek mezičický, i město spolu vyloupeno. Zikmund III., král polský, poslal totiž Ferdinandovi II. své kozáky na pomoc. Přibyli horami před Meziříčí; v zámku byla nějaká velkolepá svatba, jíž se účastnili mnozí pánové moravští. Kozáci zajali ženicha s nevěstou, některé znamenité muže usmrtili a jiné s sebou vzali, s bohatou kořistí k Holešovu se ubírajíce.[2])

Po bitvě na Bílé Hoře vojsko císařské zle i na Moravě řádilo. Také mnozí z Valašska do lesův utekli, v nichž pomrzli. Ale tím bezmála obyvatelstvo jen více popuzeno bylo, tak že na Valašsku veliké rozbroje a zdivočelost povstaly.

Dle „Paměti“ Sivého srotili se 2. prosince r. 1620 mnozí Valaši a vtrhli do zámku Lukova, náležejícího Albrechtovi z Valdštejna, jenž již r. 1618 vojsko pro císaře najímal. Zabivše mnoho císařských, nájezdy na vůkolí činili.

V lednu r. 1621 zmocnili se povstalci Meziříčí. Proti nim bylo vysláno vojsko císařské, tak že 6. března Jetřich a povstalci město opustili; také Meziříčané do hor se rozutíkali. 7. března však buřiči opět městu se blížili, chtějice útokem město vziti a císařské vypuditi. — V tom rozbroji předměstí meziříčská i Krasno tak byla vypálena, že jen některé chalupy zůstaly; v městě všichni pro život statky opustili. Vojsko, cokoliv prodajného nalezlo, „vše poberouce do Lipníka a Olomouce na trh vozili“.

---

[1]) Z rukopisu Sivého uveřejněny úryvky v N.-Bl. r. 1858, paměti Fučíkovy chovají se v Brně.

[2]) N.-Bl. 1867 a Středovský: „Rubinus Moraviae“.

Po císařských zase kníže krnovský, odpůrce císaře a krále, do Meziříčí přibyl, kde na 10.000 zl. škody způsobil.

Tehdy opět mnozí na Vsatsku a Rožnovsku se vzbouřili a loupežné své nájezdy po okolí opakovali. — Právem o těch letech poznamenáno: lid upustil od zásady bratrské „nezacházej s mečem“.[1])

Let 1622—1627 císařským i nepřátelským vojskem města naše byla navštěvována; nad to r. 1624 a 1630 nastal hlad takový, že lidé „travou s otrubami“ se živili a mor vznikl. Dědiny okolní ležely pusté, tak že rež byla za 32 R. Obec měšťanům v té bídě doskočiti nemohla: dluhy její vzrostly na 80.000 R.

Následujících několik let bylo Meziříčí vojska ušetřeno. R. 1637 lidé z nedostatku píce o Vánocích došky se střech trhali a dobytku dávali, z čehož dobytčí mor vznikl.

Když pak Švédové r. 1630 do války zasáhli na obranu protestantů, povstalo opět vření na Valašsku. Švédi byli povstalci z Valašska všelijak podporováni. Nejvíce se jich vzbouřilo na Vsatsku, zač r. 1644 ohněm i mečem byli ztrestáni. Vojsko tam vyslané táhlo Meziříčím, v němž byl na „salva quardii“ poručík s mužstvem svým, jsa takto městu ochrannou stráží proti všemu příkoří se strany vojínů.

Meziříčí a Krasnu bylo však od Švédů mnohé příkoří snášeti, nebo měšťané věrně k císaři se chovali; r. 1643 (dle W. i 1644 a 1645) byla od nich drancována. R. 1646 v měsíci listopadu přepadl zase generál Wittenberg s 5.000 Švédů města naše; drancujíce šatstvo, obili atd. pobrali. R. 1647 do Meziříčí z Fulneka vtrhli, obecní kancelář a některé domy vyloupili. Neminul měsíc a přišli do Krasna; pobrali postavy sukna dopravené i nedopravené. Též dědiny dolní: Měšťěnovice, Bynina, Jarcová, Poličná a Jasenice mnoho tehdy utrpěly.

R. 1648 zdráhalo se Meziříčí posádkám švédským na Moravě kontribuci platiti; proto dne sv. Valentina 2000 dragounů švédských město přepadlo. Ti zapálili zámek a vše město Meziříčí i s kostelem shořelo; pouze kostel sv. Trojice a některé domy na Šťudlově ohněm nebyly schváceny. Vypálili též Krasno vyjmouc kostel sv. Jakuba.

---

[1]) Č. Kramoliš: „Drobty z Valašska“.

Avšak téhož roku válka 30letá mírem Vestfalským ukončena.

Nejhroznější byla léta od r. 1620—1624. V těch letech veliká část občanů meziříčských zhynula, tak že od toho roku v knihách městských mnohá, zcela nová jména měšťanů se vyskytují. Mnozí občané mečem, mnozí morem zahynuli; jiní konečně s gruntů svých sběhli, docela je opustivše. Některé grunty zůstaly pusté až do r. 1640. Občané nemohli tehdy področní peníze za své domy spláceti, tak že „lhota“ dána byla od nich a všech dávek k obci. — Neméně hrozné byly též vpády Švédů. Po těch dlouho města naše zotaviti se nemohla. Ještě ke konci XVII. stol. mluví se o kupech „gruntů pustých“; některé domy sto let „požárem“ ležely.

Jelikož pak Meziříčí velikými dluhy obtíženo bylo, uložila vrchnost poddaným z dědin, aby na peníze, které na vojnu byly vydány, přispívali 2 třetinami. Ale dědiny pro tehdejší nemožnost svou přispěti nemohly. Tudíž r. 1676 uložil Bernard Ferdinand z Žerotína dědinám, aby — ač mnohem více Meziříčí nahraditi povinny byly — aspoň 1200 zl. obci zaplatily.

Panství Meziříčí mělo r. 1667 domů osedlých 1052, lhotních 47 a pustých 173; panství lešenské osedlých 50, lhotních 4 a pustých 8.[1])

Jetřich z Žerotína byl svého podílu na statku meziříčském zbaven i na smrt odsouzen. R. 1626 byl sice „pardonován“, ale zemřel v Sedmihradsku, kam se byl s dcerou svou k Betlenu Gáboru utekl. Dcera jeho nadarmo domáhala se dědictví po otci. Baltazar z Žerotína jí však část důchodů na výživu dával.

Pan Baltazar z Žerotína, syn Jana Viléma, obdržel koupí onen díl alodního panství Meziříčí, jehož dcera Jetřichova marně se domáhala. Nebo nesúčastnil se odboje a proto nepozbyl svého podílu na Meziříčí, jež po otci s bratrem svým Bernardem a strýcem Jetřichem držel nedílně. V listu, jímž Ferdinand II. odevzdává Baltazarovi r. 1631 panství Meziříčí, nazývá jej svým „milým věrným“ a dí, že „pro zločin účastenství na povstání strýc a bratr jeho Dětřich a Bernard podíly své jemu (králi) propadli“.

Nabyl však Baltazar ještě dříve manství meziříčského. Na něm též toliko třetí díl mu náležel. Strýc jeho Jetřich a bratr Bernard podíly své ztratili, poněvadž „Františkovi, kardinálu

[1]) Podle spisu Slavíkova „Morava po 30leté válce“.

z Dietrichštejna, svému lennímu pánu a kapitole olomucké nevěrnými se stali a k nepříteli se přidavše, s ním drželi".[1]) Pan Baltazar jejich 2 díly na manství koupil r. 1628 „za 6000 tol. mor., 6 dobrých kočárových koní a 2 koně (tažné)". R. 1629 byl mu manský statek odevzdán a poddaní byli mu zavázáni „poddanstvím a nevolnictvím". (Leibeigenschaft.) — Po slavném Karlu z Žerotína zdědil pak i Přerov r. 1636.

Baltazar alodní panství své nemálo zvelebil. Uprchlíky z dědin dolních byly za války zakládány v horách okolo Rožnova nové dědiny: Prostřední a Horní Bečva; také vzrostly Velká Bystřice a Solanec a byly prohlášeny za obce; z hutí, jimiž lesů využitkoval, vznikalo Hutisko. Dbal však i blahobytu svých válkami zubožených poddaných, udíleje jim lhoty od platův, staraje se o sirotky, háje veřejné bezpečnosti zavedením sboru portášův a majetku poddaných dobrým pořádkem v pozemkových knihách. Tyto sám prohlížel a bránil, pokud mu možno bylo, zmatkům v nich za bouřlivé války vznikajícím.

Baltazar z Žerotína byl mužem velmi vzdělaným, J. M. císařské radou a nejvyšším sudím markrabství moravského. Mnoho spolu se svými poddanými na statcích svých trpěl, zvláště též od Švédů, když r. 1648 zapálili Meziříčí a zámek. Neštěstí ohně stihlo však Baltazara již i r. 1635.[2]) Zanechal při smrti své r. 1659, dle jiných však před r. 1657, tři syny, z kterých Bernard Ferdinand a Karel Jindřich obdrželi Meziříčí a Rožnov, kdežto starší bratr František dostal Přerov.

Oba bratři Bernard Ferdinand a Karel Jindřich drželi Meziříčí svobodné i manské do r. 1673. Nejdůležitější památkou po nich jest, že r. 1672 Meziříčí „z moci své osvobodili" čili z poddanství propustili. Meziříčí nad Bečvou stalo se tedy městem municipálním. (Zp. IX.)

Bernard Ferdinand pečoval hospodárně o statky své. Rozšiřoval vesnice a stavěl nové dvory. Tak v Zašové koupi rytířský statek od paní ze Schätzlu a proměnil jej ve dvůr. I druhá manželka jeho z rodu Podstatských jej hospodárností podporovala a v dobré paměti lidu proto zůstala. R. 1684 přikoupila statky Lešnou a Hustopeče; odkázala je (zemř. r. 1689) svému muži.

---

[1]) Kupní smlouva.

[2]) Listy Kateřiny z Žerotína, str. 511.

Psával se tudíž Bernard Ferdinand pánem na Meziříčí, Rožnově, Hustopečích, Lešné, Žeranovicích a Přílepích, radou kn. biskupa olomuckého. Byl ale též obětavým; k farnímu chrámu v Meziříčí dal přistavěti kapli a založil fundaci 1200 R. Aby byl též dobročinným k poddaným, pobízela jeho dobou neštěstí živelná i válečná. V letech 60tých Bečva Rožnovská barevnu a jiné domy pobrala; r. 1681 zažehl blesk kostel krasenský. Nové války proti Turkům ohrozily statky jeho. R. 1663 oddělil se od vojska tureckého sbor 4000 Tatarů. Tito zmocnili se průsmyku u St. Hrozenkova, porubavše 200 Valachů, průsmyk bránících. Do Vsetína vniknuvše zabili 43 osoby a jiné do otroctví odvedli. Také Meziříčí a Krasno velmi tehdy utrpěly; na mnohých místech naříkají purkrechtní knihy na „obtížnosti a běh tatarský“. Panoval tehdy nemenší zmatek jako za války 30leté; málokterý kup a převod domu byl zaznamenán a „lhota“ byla vyhlášena od kladení peněz področních čili purkrechtních.

Bernard Ferdinand z Žerotína rád s poddanými obcoval; potvrzuje artikule cechům starším a udílí nové punčochářům. Zemřel r. 1694 jako poslední Žerotín větve meziříčské; zanechal toliko dceru Alžbětu Sidonii, již zůstavil čtvrtý díl zboží svého. Svobodný statek Meziříčí, Rožnov a Krasno odkázal Maximiliánu Antonínu z větve viesenbersko-losínské. Léno odumřelé připadlo biskupství zpět. Bylo tudíž Maximiliánu Antonínu podati podrobný popis manství. Z něho je viděti, v jak bídném způsobu Meziříčí následkem 30leté války tehdy posud bylo. Město v ohradách bylo sice již obnoveno, ale ne tak předměstí. (Viz níže.)

Maxmilián Antonín z Žerotína a na Viesenberku i léno sobě koupí získal; snad teprve r. 1706 (Sl. N.). Jeho nákladem vystavěna byla nad přední branou zámeckou r. 1698 věž. Též on mužských potomků neměl; proto v závěti své určil, aby po něm následovala větev Žerotínů na Falkenberku sedících, jak již Bernard Ferdinand pro případ jeho bezdětnosti ustanovil. Když tedy r. 1706 Maximilián zemřel, dosedl Karel Jindřich z Žerotína, z linie na Falkenberku na alod meziříčský, pán jazyka českého již neužívající.

Manství Meziříčí obdržel mladší bratr Jan Jáchym z Žerotína, jenž byl pánem na Losíně a též Bludov — původní to sídlo Žerotínů — r. 1710 koupil. Jeho potomci dodnes léno Meziříčí drží.

Žerotínové, držitelé manství Meziříčí, nebydleli na Meziříčí, kraj náš asi jen někdy navštěvujíce. Zámek totiž náležel k alodiu; léno mělo toliko úřední dům v ulici, po něm Žerotínskou, nyní Šafaříkovou zvané.

III. Majetníci alodu Meziříčí-Rožnovského.

Důležitější pro kraj jsou tudíž tehdejší majetníci svob. statku Meziříčí, zvláště první z nich p. Karel Jindřich, z linie Falkenberské. Tento jsa vojínem nebyl velikým lidumilem a jsa v Meziříčí mimo to cizincem, nebyl městu příliš nakloněn. Bernard z Žerotína slíbil r. 1576, že ani on ani budoucí potomci jeho na panství meziříčském a rožnovském pivovaru stavěti nedají. Podobně r. 1672 Karel Jindřich a Bernard Ferdinand se vyslovili. Ale nový majitel alodu dal v Rožnově r. 1712 pivovar vystavěti. Dlouholetá pře mezi ním a městem o to povstalá skončila ve prospěch pivovaru, Karlem Jindřichem postaveného. Meziříčané snad sami ztrátu svého „práva mílového“, vystavovati totiž pivo své na celé panství, zavinili. Výsadu Bernardovu dali si r. 1620 sice od města Olomouce za pravou potvrditi, ale r. 1697 a 1704 mezi privilejemi zapsána není; snad tehdy sami o výsadě té mlčeli, že s ní spojen byl plat ročních 200 zl. do důchodů panských. Vzdali-li se sami zápisu práva svého, bylo toho pykati potomkům: zbylo jim právo vystavovati pivo jen na čtvrt míle okolo města, ovšem také do Krasna.

I jinak Karel Jindřich pro dům svůj dobře hospodařil; vystavěl r. 1712 hamry (kovaně) mezi Zubřím a Zašovou, rozšířil ves na hranicích uherských, jež po něm byla Karlovicemi nazvána.

Meziříčí bylo r. 1715 pro ránu morovou uzavřeno; některé domy vymřely. Krasno mnoho neutrpělo; z vděčnosti postavili za dvorem obraz sv. Josefa: týž(?) od r. 1762 za ul. Zašovskou.

Po smrti Karla Jindřicha (27./II. 1716) nastoupil jeho bratr František Ludvík. Podnikal rozličné stavby a méně šťastně hospodařil. Zámek rozšířil o dvě nová křídla a všecek zvýšil o jedno poschodí; dvůr jeho ozdobil arkádami. Za Byninou dal porubati krásný les a zřídil tam „Nový dvůr“, jenž se však neosvědčil. (N. B. 1867.) — R. 1724 byl spor mezi vrchností a měšťany o vystavování piva urovnán. Pokynultě císař Karel VI.

stranám, aby se po dobrém vyrovnaly. Vrchnost slíbila, že na čtvrt míle okolo města nepostaví žádné hospody, osvobodila město bývalého platu 200 R a město odvolalo zápověď proti pivovaru rožnovskému. Smlouvu císař Karel VI. svým podpisem potvrdil.

R. 1724 a 1736 bylo okolí města opět vodou zaplaveno; r. 1726 „hromová střela zažehla věž a farní kostel".[1])

František Ludvík s jinými dobrodinci založil v Zašové klášter a vystavěl místo starého, dřevěného, kostel nynější; v něm byl r. 1731 s velikou slávou pochován. Dítky jeho byly nezletilé; jeho choť Ludovika Karolína a spoluporučníci dítek spravovali statek do r. 1743, ale příjem sotva stačil na úroky dluhů.

Meziříčí a Krasno svým řemeslem opět zkvétalo. Mapa Moravy z r. 1740 řadí Meziříčí mezi nejpřednější města moravská. Ale nové nebezpečí předkům hrozilo a to válkami s Pruskem.

Bedřich II., král pruský, nenadále chopil se zbraní proti Marii Terezii a vtrhl do Slezska. Vratislav, tehdy již evangelická, hned se mu poddala, jakožto panovníku svého vyznání. Císařovna sbírala u Olomouce proti němu vojsko. Také v Meziříčí ubytoval se rytmistr se svou četou. Král Bedřich, ač bylo příměří umluveno, vpadl věrolomně na Moravu r. 1741 a obsadil Olomouc, kdežto menší posádky vložil také do Hranic a Lipníka.

Valašsko osvědčilo opět svou věrnost. Již před vpádem Prusů obsadili Valaši a Hanáci hranice zemské. R. 1742 byli najmě valaští portáši do zbraně povoláni a ubili 11. března 300 Pruských v Napajedlích. Když pak v Meziříčí se prohlásilo, že Prusi do Bystřice pod Host. vtrhli, ozbrojili se měšťané meziříčtí a krasenští a střileli na ně z lesa u Všechovic. Ale nepřítel les obklíčil a smělé měšťany zajal. Na to musili Prušáky do svého města sami uvésti. V městě položilo se 8000 pěších a v Krasně 4000 jezdců s úmyslem „všechno vyloupiti, spáliti a vystínati. Ale hraběnka Ludovika z Žerotína se svými syny a zetěm panem Podstatským z Hustopeč vyprosili milost, tak že sice všechno vyloupili, ale nestínali a nepálili". (Kniha tkalců.) Památkou odtažení Prusů byla v Meziříčí postavena socha sv. Floriána, nákladem měšťanů, a druhá v Krasně, nákladem pánů z Žerotína.

---

[1]) Tkalcovská kniha.

Marie Teresie se pokusila tehdy zříditi místo najatého vojska stálé; její polní podmaršál vyzval Hanáky i Valachy, „aby nepřítele zbíti a poraziti“ pomáhali. Obyvatelé tudíž houfně k vojsku královny své se přidávali a jiní do lesů se utíkali, aby Prusům nemusili podávati potravin.

R. 1743 převzali Michal Josef a František Josef z Žerotína alod Meziříčský. Než se rozdělili o statky otecké, bylo jim potlačiti povstání poddaných vesnických „ne tak proti nim, ale nejvíce proti jejich třem oficírům“. (Kniha tkalcovská.) Dle této současné zprávy vzniklo povstání z utiskování lidu vrchnostenskými úředníky, ovšem i pro příkrou odpověď hrab. Františka Josefa, když se mu r. 1742 vyslanci všech obcí stěžovali. Od dob hr. Františka Ludvíka se na panství stále stavělo: na zámku v Meziříčí, klášteru a kostelu v Zašové, na dvorech a jinde; najmě v Krasně byla dle návodu stavitelova nejprve r. 1734 sýpka a pak dvůr nádherný postaven. Bylo tudíž krátkou dobou robot těžkých mnoho. Ježto pak po čas poručníci spravovali panství, zneužili asi úředníci své moci a opovážili se proti vlastnímu lidu nějakých nespravedlností.[1]) — Když r. 1773 nastalo zakupování živností selských do vlastnictví, bylo každému poddanému slíbiti vrchnosti, že nebude „žádných podezřelých lidí přechovávati ani s nimi tovaryšiti.“ Snad tedy od počátku válek pruských nabyli úřadové zkušenosti, že „podezřelí lidé“ sváděli lid k odpadu od katolického náboženství, ale též k nezákonnému jednání občanskému proti králi a vrchnostem.

R. 1748 rozdělili se bratři o zděděné statky; Meziříčí obdržel starší František Josef. Týž stavěl dále na zámku, vystavěl v Krasně místo bývalého dřevěného nákladný dvůr, největší v okolí. František Josef z Žerotína byl jinak spořivý. Do ciziny nejezdil, nýbrž meškával na svém panství. Byl též velmi pilný a všem posudkům býval přítomen; byla-li nějaká paseka někomu prodána, sám ji prve shlédl. Zemřel svoboden r. 1756 a panství odkázal svému bratru Michalu Josefu, v případu pak jeho bezdětnosti Janu Ludvíkovi z Žerotína, svob. p. z Lilgenavy.

Následoval tudíž Michal Josef, pán na Tylovicích a Falkenberku. Tento dokončil stavbu zámku, kapli a dvě větší dvorany

[1]) O zmíněném povstání poddaných, jež se v letech 50tých opakovalo, viz Č. M. m. r. 1909 a Č. Kramoliš: Rožnovský okres.

(jednu divadelní) v něm nákladně upravil a zřídil květnici s besídkou „sala terrena“. Také on, jako předchůdce jeho, účty úředníků bedlivě prohlížel a vrchní z každé ztráty mu odpovídati musil.

Za jeho panování zatopila Bečva (r. 1760) ulici ve Vrbí; v některých domech v Krasně i do světnice vcházela, sebrala most a barevnu, ale, rozvalivši stav, nabyla volnější cesty a od Krasna se odvrátila. (Kniha tkalců.) — Za nové války pruské — sedmileté — bylo Meziříčí a Krasnu hojně nakládati na přípřeže a ubytování vojska císařského.

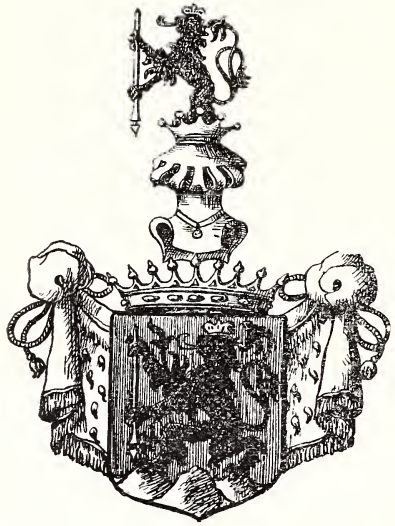

Obr. 30.
Znak hrabat z Žerotína sv. pánů z Lilgenau.

Za Michala Josefa zakupovali poddaní své grunty do vlastnictví. Bylo s tím spojeno založení nových gruntovních knih. Vesnické listovní knihy byly vedeny napořád po česku; ale v městských naskytají se, zřídka sice na počátku, ale od r. 1780 hojněji záznamy německé. Tehdy již také město naše nenazýváno více „Meziříčím nad Bečvou“, nýbrž „Lehenstadt-Meseritsch“ a brzy na to „Valašské Meziříčí“; na mapách někdy se však v závorce přidávalo ještě i staré jméno „Meziříčí nad Bečvou“.

Michal Josef zemřel r. 1779, nezanechav synů. Pro ten případ již František Josef, bratr jeho, ustanovil, aby po Michalu Josefovi dědicem byl Jan Ludvík z Žerotína svob. pán z Lilgenavy (obr. 30.), jemuž náležel Losín a Viznberk. Jan Ludvík umřel však před Michalem r. 1761, tudíž dědil po Michalu Josefovi syn jeho Ludvík Antonín, pán na Losíně, alod Meziříčí, jenž i léno Meziříčí držel.

Hrabě Ludvík Antonín byl však posledním z rodu Žerotínského, jemuž i svobodný i manský statek meziříčský náležel, ježto po něm alod Meziříčí-Rožnovský zakoupil hrabě František Josef Kinský. (Viz níže.)

IV. Manství či léno Meziříčí.

Po smrti Maximiliána z Žerotína r. 1706 obdržel manství Meziříčí Jan Jáchym z Žerotína, pán na Losíně.

Než Maximilián léno přijal, podal prve kn. bisk. Karlovi II. hr. z Lichtenštejna r. 1694 popis tehdejšího manství Meziříčí, posud po válce 30leté ve stavu zbědovaném.

Náležela manství ulice Vrbenská před městským mlýnem, již tehdy dělil potůček Krhůvka od Krasna, a druhá ulice nad ní za mlýnem, jmenovaná „Nadvrbí“ neb „Potměchvaty“. V těchto zapsáno bylo sice s tak zv. městským (obecním) mlýnem, se špitálem a lázněmi 50 míst neboli gruntů: ale z nich bylo pořád ještě 21 „pustých požárů“. — V ulici pak Rožnovské napočteno 32 usedlostí, dvůr Kostovský (nyní manský čili panin) a obecní cihelna: z nich bylo 11 pustých. V Králové ulici bylo gruntů 26: z nich 4 pusté; v Poličenské ulici 12 míst: z nich 4 pousti; „pod sv. Trojici“ 2 místa a kostel, kdežto tamějších několik jiných domů, za války španělské (viz výše r. 1621) zpustošených, v zámeckou zahradu ovocnou bylo proměněno; stodol tam bylo 17 a vápenka obecní. — U Poličenské brány bývalo 8 domů; než tehdy byly už zrušeny a v zahradu panskou (salatrinu = zmíněnou „sala terrena“) proměněny.

I soukenictví bylo ještě stále pokleslé.

Z příjmení měšťanů, popisem uvedených, vyskytají se posud aneb ještě známa jsou: Zrůnek, Nosek, Skřidlovský, Ulrich, Štěpánek, Kůra, Kostka, Svoboda, Kratochvíl, Táborský, Orel, Ryšavý, Březovský, Pagáč, Plesník a Stonavský. Jmen měšťanů uvnitř hradeb popis nepodává: připomíná toliko „most přes Bečvu a mýto, soud hrdelní (Hochgericht samt dem Blutgericht), jenž k městské jurisdikci náleží a vše k městu a předměstím náležející pozemky, zahrady, pole a louky“. Ale zdá se, že proto město uvnitř hradeb se nepopisuje, ježto nepatřilo k manství, nýbrž se zámkem kdysi alodu připsáno bylo a že k manství náležela toliko předměstí čili zmíněné právě ulice.

Děděny manství byly: Poličná s mlýnem a lesy, které sluly Pádol, Palesek, Hačiny, Čížovec, Kouty, Cerhová hora; Oznica s Dlouhou horou; Jarcova Lhotka s lesem Vápennou horou, Horou (les) pod skalou a Hlubokým; pak pustá vesnice Raclavova Lhota, vedle níž dvůr (Vystrkov?) s ovčírnou vystavěn, s lesem Juná-

kovem a Juřina Lhota: toto vše „se všemi přítomnými i nepřítomnými poddanými a sirotky, činžemi, robotami a povinnostmi", jak bylo 26./II. 1694 popsáno a téhož roku vráceno kn. biskupu.

Hrabě Maxmilián Antonín toto podmanské léno sobě koupí získal teprve r. 1706. Ježto však potomků mužských neměl, obdržel po jeho smrti manství r. 1706 jeho bratr Jan Jáchym z Žerotína, pán na Wiesenberku a Losíně. Jeho potomci podnes léno Meziříčí drží.

Jan Jáchym z Žerotína povýšen byl do stavu hraběcího, a sice napřed sv. Římské říše a pak i království Českého; zemřel r. 1716. Choť jeho Louisa (Ludovíka) Vilemína, rozená hraběnka z Lilgenavy, poslední potomek rodu svého, přihlásila se jménem syna svého Jana Ludvíka z Žerotína, v cizině dlícího, o právo následnické na manství, čehož i dosáhla. Týž Jan Ludvík potvrzen byl v držení léna od biskupů let 1740-48-59. K titulu svému přidal i přídomek matčin a psával se „Jan Ludvík hrabě z Žerotína, svobodný pán z Lilgenavy". Než vážil si rovně svých předků Žerotínských, domáhaje se hrobky Žerotínské v Brandýse nad Orlicí. (Sl. N.) Po smrti otcově a matčině byl majetníkem Losína, Viznberku, Bludova a Praus ve Slezsku a držitelem léna Meziříčí. Po něm, zemřel r. 1761, následoval na lénu Meziříčí syn jeho Ludvík Antonín, jenž zdědil po Michalu Josefu též alod Meziříčí: tudíž léno i alod Meziříčí opět byly spojeny, však jen do smrti jeho.

Ježto synové jeho u věku nemluvňat zemřeli, prosil r. 1762 nově zvoleného kn. bisk. Maximiliána, aby jemu a s ním i jeho bratřím Janu Karlu a Jos. Karlu léno Meziříčí nedílně potvrdil. Po smrti jeho (Ludvíka Ant.) r. 1808 nastoupil tedy, poněvadž starší bratr Jan Karel r. 1776 zemřel, mladší jeho bratr Josef Karel, syn Jana Ludvíka, na léno.

Alod Meziříčí obdržela po smrti Ludvíka Antonína při dělení pozůstalosti r. 1812 dcera jeho Marie Josefa, provdaná za Františka hr. z Fürstenberka, čím z rodiny Žerotínské vyšel.

Za Ludvíka Antonína ležel r. 1786 v Meziříčí pluk hrab. z Kounic. Král pruský Bedřich II. totiž i proti císaři Josefu II. nepřátelsky si vedl, takže pole proti Prusům sbírati mu bylo. — Později také okres náš přispíval na obranu společné vlasti ve válkách francouzských. Již r. 1797, v čas první války proti repu-

blice francouzské, v městech našich volné verbování k vojsku mnoho útrat obecním pokladnám způsobilo. Kolik kraj náš mužů vydal do vojska, kolik přípřeží poskytl, kolik obilí a sena na zásobování (najmě r. 1805) proti Napoleonovi I., jenž do Moravy vpadl a po bitvě u Slavkova i blízký nám Kroměříž obsadil, viz Sb. 1901. — Závodil tehdy národ náš s jinými, aby zachovali svobodu říše, císaře a svou vlastní. — Hrabě Ludvík Antonín z Žerotína propůjčil zámek svůj na polní nemocnici a z měšťanů vyznamenal se zvláště Fr. Ležák; Josef Jan svob. p. z Baillou na Hustopečích na svůj náklad vyzbrojil z horalů našich celou kompanii, s níž se jako hejtman její r. 1809 v boji u Zarnovic v Polsku vyznamenal.

V. Alod Meziříčí-Rožnov za hrabat Kynských.

Výše jmenovaná Marie Josefa, provdaná landhraběnka z Fürstenberka, prodala panství Meziříčí-Rožnov se zámkem v Meziříčí r. 1815 Františkovi Josefovi hrab. Kynskému ze Vchynic a Tetova za 850.000 zl.

R. 1813 povodeň následkem průtrže mračen nad Rožnovem mnohé škody způsobila; příval vod udeřil v noci na panský mlýn, jinak pod „zámkem“ zvaný, tak prudko, že mleči sotva obilí své odnésti mohli; ráno mlýna již nebylo. Na místě tom byla valcha vystavěna a původní panská valcha nad vrchním stavem byla tehdy v mlýn proměněna.

R. 1819 zavřen byl průchod zámkem na hřbitov, zač se vrchnost městu zavázala vyzdíti chodník podél zámku a zahrady na hřbitov; též vystavěn byl městský stav nad valchou.

R. 1821 nastal spor, mají-li poddaní na pozemcích panských sedící, tedy sedláci dominikální, tudíž i mnozí pasekáři a držitelé včelínů panství rožnovského, podrobeni býti dani státní a zemské. Do toho roku totiž dominikalisté daní neplatili; dávali roční činži vrchnosti za užívání svých usedlostí, z níž pak tato za ně daň státní platila. Zmíněného roku vydán byl však zákon, že skuteční uživatelé pozemků těchto horských daň z nich sami platiti mají. Tomu se bránili dominikalisté a tázali se úřadu krajského, jsou-li tou daní povinni. Krajský úřad se jich ujímal a daň z jejich pozemků, jak prve bývalo, opět hraběti Kynskému předepsal. Než hrabě podal odvolání, v němž pravil, že rolníci rustikální již po

tolik století daně platili a ve velké nevýhodě proti dominikalistům byli; dominikalisté, že jsou právě zámožnější než rustikalisté; vrchnost pak, že by již nemohla poddaným v dobách neštěstí pomáhati, kdyby měla za dominikalisty daně platiti. — Koncem toho roku bylo na novo nařízeno, že skutečný uživatel domu a polí daní jest zavázán (N.-Bl. 1867 : 83).

Při smrti své r. 1823 zanechal hrabě Frant. Josef Kynský alod Meziříčí, Rožnov a Krasno 5ti nezletilým dětem svým, které je do r. 1853 společně držely. Byli to hrabata Dominik, Rudolf a Eugen, z nichž každý obdržel $^{8}/_{30}$, a hraběnky Maria a Františka, každá $^{3}/_{30}$ všeho majetku. R. 1839 podíly obou hraběnek — Marie provdané za knížete Salma a Františky za knížete Lichtenštejna — byly vymazány a třem bratřím jejich připsány, tak že každý z nich měl $^{1}/_{3}$ panství. R. 1853 postoupili prodejem hrabata Dominik a Rudolf každý svou třetinu bratru Eugenovi hr. Kynskému, jenž takto stal se vlastníkem celého panství. Byl předsedou anglorakouské banky, která r. 1873 skupovala mlýny a pozemky na zamýšlený tehdy průplav dunajsko-oderský a dráhu Hranice—Vsetín. Týž prodal r. 1854 zámek meziřický za 50.000 zl. konv. m. eráru, načež r. 1855 v něm zřízena trestnice pro ženské. (Obr. 29.) Bývalý pak dům ouřednický v Krasně byl upraven na zámek nový. R. 1885 zemřel Eugen hr. Kynský a panství bylo připsáno r. 1888 synu jeho Rudolfovi.

Hrabě Rudolf Kynský dal panské pozemky, do obce Vel. Karlovic náležející, r. 1892 jakožto samostatný velkostatek, „Vel. Karlovice“ zvaný od alodu Meziříčí, Rožnov a Krasno odděliti a na své jméno připsati. R. 1893 však prodal panství Vel. Karlovice za 580.000 zl. r. m. továrníkům S. Reich a spol. — R. 1899 oddělil již za dávných dob samostatným panstvím bývalé Krasno a prodal zbylé alodní panství Meziříčí a Rožnov Arminovi svob. p. Popprovi za 3,209.774 zl. r. m. a měsíční rentu 2500 zl. R. však 1910 připadlo panství Val. Meziříčí a Rožnov nucenou dražbou rakouskému společenstvu pro výrobu celulosy ve Vídni za nejvyšší podání 4,050.000 K, od níž je koupili Guttman a Rothschild. Rudolfovi hr. Kynskému zbyl toliko statek krasenský se zámkem.

Za prvních hrabat Kinských stavěna důkladná silnice z Krasna do Vel. Karlovic nemalým nákladem vrchnosti a prací poddaných; dostavěna byla po 8 letech r. 1827; délka její 20.000 sáhů. Tehdy

byl správcem a od r. 1836 ředitelem panství J. Drobník, jenž o svou vrchnost a statky její velmi se zasloužil. Lidu však byl mužem pro svou přísnost až nenáviděným; byl pro ni i v Brně znám, kde jej nazývali „prefektem Valachie“ a pokládali za nepřítele zrušení robot. R. 1840 vydal spis (německy a česky) o chovu ovcí a rozdal ovčákům na panství, chtěje chovu opět pomoci. Rád zdobil okres svého působení pomníky na místech, která se vrchnosti polohou svou líbila. U Mariánského dvoru na př. dal postaviti pomníček Drakeovi ku cti; na rozcestí k Lešné a Juřince postavil sloup památkou zachránění od cholery a při něm kříž na kamenném podstavci na památku svého 28letého úřadování; byl později přenesen ke dvoru v Krasně. Zemřel v Brně r. 1848.

VI. Manský statek Val. Meziříčí.

Po oddělení alodního statku Val. Meziříčí, Rožnova a Krasna zbyl staroslavnému rodu Žerotínskému v kraji našem toliko manský statek Val. Meziříčí. Dle odhadu z r. 1750 náležely k němu předně v Meziříčí: „Panin dvůr“, v popisu dřívějším Kostkovský a nyní jen jménem „manský“ známý, u Poličné dvůr „Lhotsko“ (Vystrkov) a včelín Jonákov; lesy: Oznicko, Čižový, Hatečný, Palesek a Jonákov a lesy jména nového: Škaredky, Paseky, Pastevník, (v) Síťú, Mlýniska a Strážka.

Léno Meziříčí obdržel po smrti hr. Ludvíka Antonína z Žerotína bratr jeho Josef Karel dle svolení knížete biskupa Maximiliána r. 1762 daného. Týž měl i Bludov a Prausy; byl předsedou zemského soudu apelačního a nejvyšším komořím markrabství moravského; zemřel r. 1814.

Po Josefu Karlu následoval syn jeho František Josef, narozený r. 1772: byl pánem na Bludově, lénu Meziříčí a Prausích (statku fideikomisním) a řadí se mezi nejšlechetnější humanisty. Vystoupiv ze státní služby — byl radou při guberniu moravském — zabýval se správou svých statků. Především ustanovil muže vzdělané na školách zemědělských a lesnických za úředníky svých statků; opatřoval jim nástroje, knihy a časopisy na další sebevzdělání: za to jim uložil, aby si co nejdříve zjednali, každý ve svém oboru, dokonalý přehled lesův a dvorův a tak pravidelně je vzdělávali, aby každé chvíle nemovitý majetek svůj sám si oceniti mohl. Sobě při tom zůstavil vedení a nejvyšší dozor, úředníkům pak ukládal osobní odpovědnost. Ježto jeho příkladu

následovali také jiní velkostatkáři, zvelebovalo se polní a lesní hospodářství v celé zemi. Poněvadž pak znám byl jako přítel věd vůbec — založil na Bludově pěknou knihovnu —, zvolen byl r. 1827 předsedou Moravsko-slezské hospodářské společnosti, jímž do smrti své zůstal; byl tajným radou J. V. císaře pána.

Fr. Josef hr. z Žerotína byl i zakladatelem mor.-slez. vzájemné pojišťovny. Od konce XVIII. věku konány mnohé pokusy na zamezenou častých požárů na dědinách. Žádný se však neosvědčil; tudíž založena byla zmíněná společnost, jež r. 1830 za jeho předsedání svou činnost započala a následujícího roku svým generálním ředitelem si jej zvolila.

Hrabě Frant. Jos. byl vděčným k předkům rodu svého, jemuž i Brandýs nad Orlicí náležel. Znal také dobře dějiny velikého státníka Karla z Žerotína, jenž miloval náboženství a vlast svou, ale rovně oddán byl panovníkům svým rodu Habsburského. Než brandýská hrobka Žerotínská byla již rozbořena a kosti téměř rozmetány: přišel totiž Brandýs v majetek rodu jiného. Dal tedy hrabě Frant. Josef při farním kostele v Bludově na Moravě postaviti rodinnou hrobku Žerotínskou a v ní byly r. 1842 ostatky slavného Karla a jiných předků slavně uloženy.

Snahy jeho byly všeobecně uznány. R. 1836 byl zvolen do deputace stavů moravských, jež měla súčastniti se korunovace a holdování cís. a králi Ferdinandu Dobrotivému v Praze, při kteréž příležitosti pasován byl na rytíře svatováclavského a obdařen řádem Leopoldovým. Zemřel r. 1845 v Brně, oplakáván mnohými chudými pro svou lidumilnost. Statky své zanechal hraběti Zdeňkovi z Žerotína, c. k. rytmistru. Týž žil na zámcích svých a Meziříčí jen občas navštěvoval; zemřel r. 1887 v Prusích.

R. 1862 vydán byl říšský zákon o alodifikaci všech lenních statků, na jehož základě i na Moravě r. 1869 léna byla zrušena. Lenním pánům přiřknut při tom nárok za ztrátu jejich práv, jako prvé také roboty poddaných nebyly zrušeny bez výkupu. Tak přestalo i Meziříčské manství a stalo se statkem svobodným; poplatek 14.000 zl. za vyvazení z lenního svazku zapravil mladší syn hraběte Zdeňka z Žerotína, jeho na Meziříčí nástupce (od r. 1877), Karel Emanuel z Žerotína. Starší syn jeho Přemyslav, narozený r. 1848, přestěhovav se do Uher, nabyl tam statku Mezzö-Csáthu.

Karel Emanuel Mathilda hrabě z Žerotína, svob. pán z Lilgenavy, narodil se r. 1850; zkoušku maturitní vykonal na gymnasiu v Olomouci r. 1868, universitní studia ukončil r. 1874. Připraviv se studiemi na dráhu úřední a pozdější svou politickou činnost, nastoupil službu státní r. 1875. Jako okresní komisař v Přerově vzdal se však úřadu r. 1885, aby se oddal správě svých statků, ježto převzíti měl svěřenský statek Prausy (1888) a Bludov na Moravě (1896). Téhož roku byl zvolen za poslance na říšskou radu do r. 1897; na moravském sněmu byl od r. 1884—1900 poslancem za nesvěřenský velkostatek, byv na sněmu zvolen předsedou strany střední. Když pak r. 1898 v život vstoupila zemědělská rada pro markrabství moravské, jmenován i jejím předsedou. R. 1899 předsedal na sněmu „vyrovnávacímu výboru". Byv pak r. 1900 jmenován náměstkem J. ap. Veličenstva císaře pána na Moravě a tajným radou, působil na díle smírném dále, nikoli bez námahy a sebezapírání: zástupcové totiž obou zemských národností hájili práv svého národa nedůtklivě a ve veřejném tisku obou stran naskytala se i různá podezřívání a výčitky neoprávněné. Dokonav Jeho Exc. hrabě z Žerotína své dílo smírné Moravě i státu na prospěch, žádal za vybavení z úřadu r. 1906 a jako r. 1898 jmenován byl komturem řádu Františka Josefa I., udělen mu r. 1906 řád železné koruny I. třídy. Vrátiv se opět správě svých statků, povolán byl Jeho apošt. Veličenstvem do panské sněmovny jako dědičný člen její. — Choti mu jest Její Exc. Zdeňka svob. paní Podstatská z Prusinovic-Tonsern od 27. dubna 1897.

Z důležitějších událostí z minulého století budiž ještě uvedeno, že Meziříčí hostilo značný počet vojínů u Slavkova r. 1805 raněných a v zámku Žerotínů (polní nemocnici) umístěných. I měšťané jevili živou soustrast s vojíny, za vlast společnou raněnými. Následujících let mělo město opět různá vydání válečná na výzbroj zeměbrany, na přípřeže, na pochody a zásobování vojsk ruských a p. Opět bylo ubytováno vojsko v Meziříčí a okolí za vzbouření se Vlachů r. 1830 v Lombardii a Benátsku; bylo pro svou nespolehlivost daleko od vlasti sem přeloženo a 2 léta zde zůstalo. R. 1848 také v Meziříčí a Krasně byla zřízena národní garda. Tehdy na její vyzbrojení obětovalo město krásný svůj les na Štěpánově. „Lid se ozbrojil zbrojí ostrou, v každém městě garda povstala a při tom Meziříč a Krasno císaři pánu se zadrželo.

Stalo se, že r. 1848 stáli husaři uherští v zemi české a odtud utíkali do Uher (povstalým) Uhrům na pomoc. Gardisti se za nimi pustili a v Choryni jich podohnali; 60 gardistů zajalo 63 ozbrojených husasů a 73 koní se vším všudy a do Meziříčí a odtud k vojenskému právu do Hranic odvedli, kdežto za to 2400 zl. ve stříbře obdrželi.“ (Tkalc. kn. zápisní.) — Zběhové tito přibyli z Nov. Jičína 4. prosince do měst našich. Doptávání se po hranicích uherských je prozradilo; ukázali jim úmyslně cestu do Hranic. V noci pak Max Mohrel, rakouský důstojník ve výslužbě zde dlící, vedl gardisty za nimi, přepadl a obklíčil je v hostinci choryňském. Náhlým bubnováním a napodobením velení celého praporu opět je obelstili a odzbrojili; 5. prosince je do Hranic přivedli.

Nemoci nakažlivé nevystupovaly sice tak nebezpečně jako v bývalých dobách, přece však zmíněna budiž úplavice (r. 1830 a 1831) a hlavnička (r. 1847 a 1848), jíž podlehlo 15 osob. Povstala snad hladem, jenž v okolí vládl po r. 1844, kdy po prvé zemčata černala. Jako oběť svého povolání zemřel v Meziříčí touž nemocí také lékař Dr. Jos. Lihařík, pro svou lidumilnost a nezištnost velmi oblíbený. Cholerou zemřelo v Meziříčí r. 1849 lidí 20 a r. 1866 na 83. — R. 1865 schvátil oheň velkou část města. Vyšel v pivovaře, jenž tehdy ještě byl ve dvoře radničním, 14. srpna o 1 hodině odpolední při sušení sladu; oheň strávil západní stranu náměstí a domy nynější ulice Žerotínské, přeletěl pak na Novou ulici a strávil také celou jižní stranu náměstí.

R. 1884 bylo podloubí radnice zazděno a nově upraveno. R. 1909 byl rozebrán poslední zbytek městských hradeb u bývalé brány rožnovské a mýtného domku.

H. Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 288, obyv. 1692; r. 1835 domů 317, obyv. 2066, koní 34, hověz. 178; r. 1910 domů 436, obyv. 3582, koní 69, hověz. 169, ovcí 5.

Dle zákona ze dne 17. března 1849 byly provedeny roku následujícího volby do obecního zastupitelstva. Zvoleni byli: za starostu (purkmistra) Jos. Blaha, správce manského statku Žerotínského, muž nezištný a pro blaho obce působící; radními byli zvoleni Al. Šolc, velkoměšťan, a Fr. Káňa, lékárník, 9 výborů a 6 náhradníků.

Obecní hospodářství r. 1911 bylo v krátkém přehledu následující: Řádné vydání činí okolo 137.000, mimořádné asi 34.500 K. Proti tomu řádné příjmy jen okolo 55.000 K. Schodek hradí se přirážkami.

Pozemkový majetek města v ha jest: rolí 16·6, luk 21·3, zahrad 1·6, pastvin 7·8, lesů 229·3, neplodné půdy 27·7.

Nemovitý majetek města jsou ovšem též domy, jež slouží potřebám všeho obyvatelstva jeho, ale dílem též celého okolí valašského. Jsou to radnice (čís. 1., prve 7.), chudobinec, myslivna a hájovna; budovy škol: c. k. gymnasia a odborné, obecné (české a jednotřídní německé) a dívčí měšťanské, školy košikářské a dům, v němž umístěny jsou třídy dívčího reálného gymnasia a veřejná čítárna.

Dle náboženství bylo v Meziříčí r. 1910 sčítáno: katolíků 3366, evangelíků aug. 24 a helv. vyznání 66, židů 118, bez vyznání 8; dle národnosti bylo téhož roku: Čechů 3445, Němců 102, Poláků 9, Slovinců 2, různých 26.

Krasno,

gen. -a, v -ě. Městečko Krasno, toliko Bečvou Rožnovskou od Meziříčí oddělené, tvoří širokou ulici „třídu Kinského“. Nazývali ji dříve „na Krasně“ neb „na aleji“; zdobí ji posud stromořadí stoletých kaštanů a pažit, okrasnými keři a stromy posázený. (Obr. 31.) Na severním konci jejím stojí zámek hr. Kinského s krásným sadem. Za ním byl okolo r. 1750 místo dřevěného postaven veliký zděný dvůr a již r. 1734 i sýpka zděná, v níž také pro sirotky bylo ukládáno sirotčí obilí. Takové obilí vrchnost půjčovala poddaným v čas nouze na osev; byl to již v 17. stol. jakýs počátek sýpek „kontribučenských“, než je Marie Terezie všude zakládati nařídila. Na jihu městečka vyniká radnice s altánem se střechou, na způsob vížky krytou. (Obr. 32.) Altán zdobí znak města, připomínající panský rod Žerotínský, jenž po několik století krajem vládl. Znak městečka ukazuje dvě věže; mezi nimi stojí na třech koulích vzpřímený černý lev znaku Žerotínského. Blíž zámku je starobylý kostel sv. Jakuba, dnes jen filiální.

Umělejší jsou sochy kamenné, jimiž páni Žerotínští městečko zdobili. Zvláště pozoruhodna je socha sv. Šebestiána, u mostu

pak přes Bečvu na straně krasenské sochy sv. Valentina a sv. Libora a u huti za Krasnem socha sv. Anny.

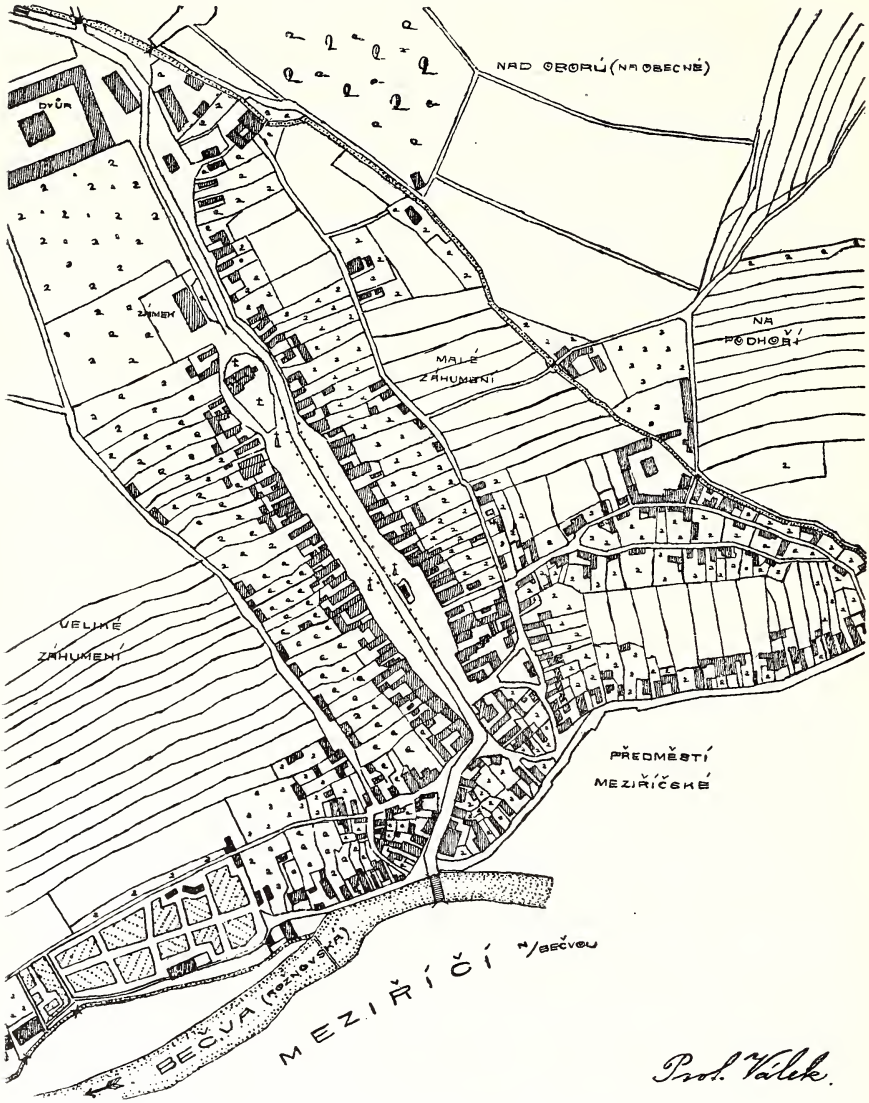

Obr. 31 Půdorys městečka Krasna.

Z třídy Kinského odbočuje k mostu ulice Mostní. V polovici východního pořadí třídy Kinského jsou obě úhledné budovy školy národní a chlapecké měšťanské. (Obr. 33.) Zde odděluje se úzká

ulice, domů ještě po většině dřevěných, jež se nazývá Jičínskou; v ní je rozsáhlá malírna skla. Rovnoběžně s ní vede, od mostu blíž Bečvy Rožnovské, ulice Zašovská (obr. 34.); tato též do nedávna měla ponejvíce dřevěné domy. Jí jde silnice k Rožnovu kolem nejdůležitějšího podniku průmyslového v okresu, skelné to

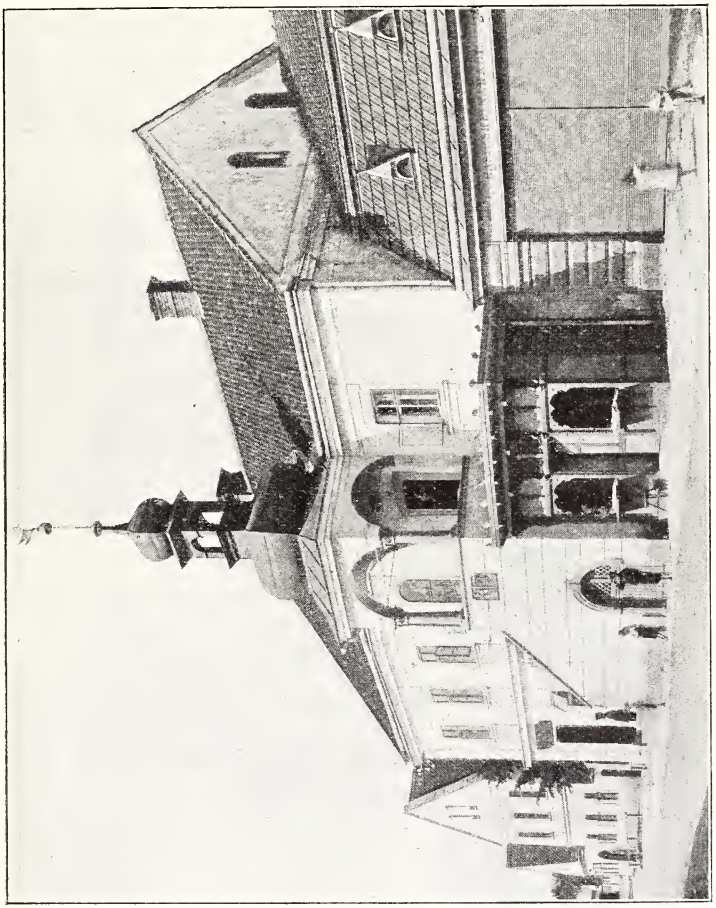

Obr. 32. Radnice v Krasně.

huti firmy S. Reich a spol. Obě tyto ulice spojuje příčná ulice Rudolfova.

Nábřeží Bečvy na krasenské straně bylo při úpravě řeky pěkně ozděno; sluje Vodní ulicí. Blíž konce jeho stojí synagoga. — Poslední dobou Krasnu valně domů rodinných přibývá, vznikají nové ulice, posud nepojmenované. Z nich jedna spojí ulici

Zašovskou s Jičínskou, dvě zakládají se na obojím záhumení a jedna povede k nádraží.

Starožitné nálezy.

Nad Krasnem zvedá se vypnulina Jičínského kopce, jejíž vrchol nazýval se původně „u Kaštyla“ a od počátku XIX. stol.

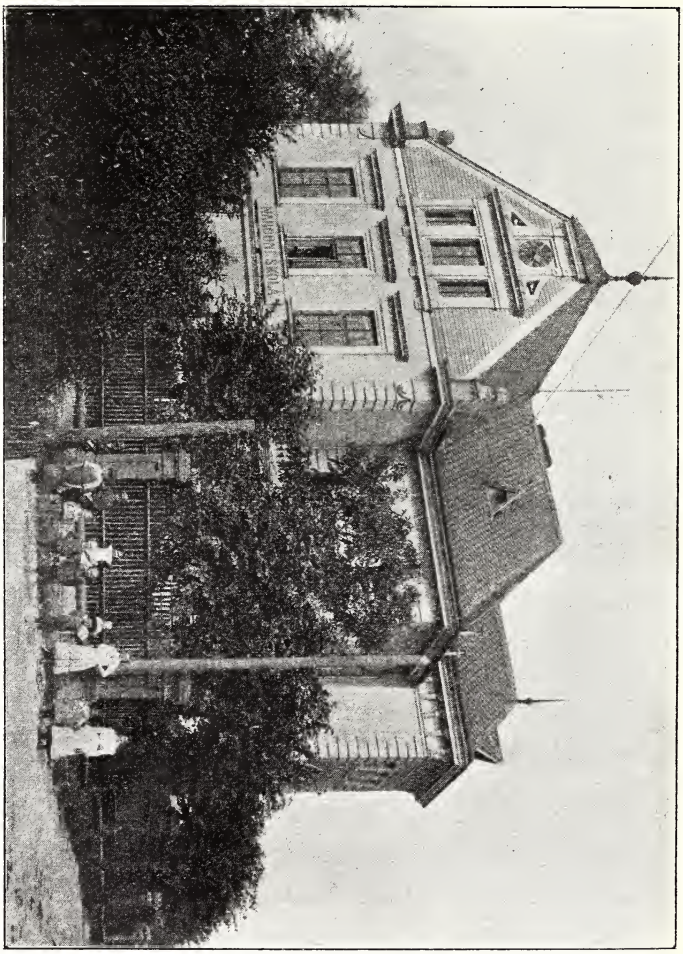

Obr. 33. Škola národní v Krasně.

pro krásný rozhled „Helštýn“ (Hellstein) čili „Belvedere“. Jméno Kaštyl prozrazuje, že zde stával počátkem středověku buď hrádek statku krasenského anebo ve starších dobách nějaká pevnůstka, snad hlídka vojenská. Že zde bývalo i nějaké pravěké sídlo dočasné, snad lovců, nasvědčují hroby s popelnicemi, zde nalezené; jsou

to popelnice slezského typu z let 500—200 před Kristem. (Viz Č. vl. m. ol. č. 38.) Nádoby byly zde uloženy skupinovitě ve třech posud objevených hrobech žárových. Kopáním získány, mimo jednotlivé střepiny celé nádoby značných rozměrů, avšak

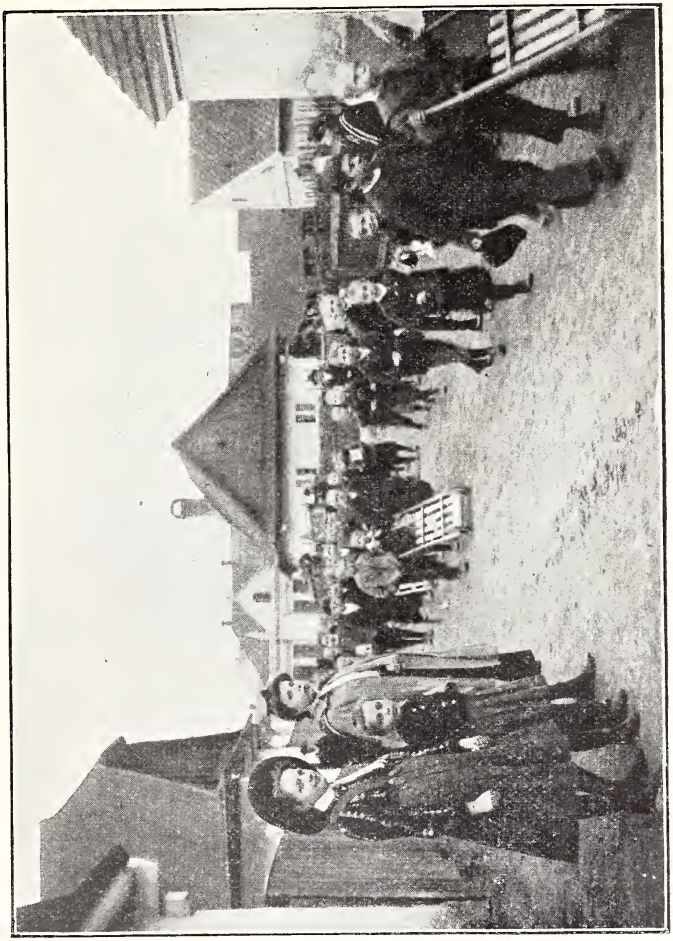

Obr. 34. Ulice v Krasně. (Honění Jidáše na Velký pátek.)

úplně sploštělé tíhou země; jsou většinou zevně tuhované a bez kruhu hrnčířského pracované; nádoby byly vesměs ornamenty okrášleny; některé mísky měly ornamenty i uvnitř. (Obr. 35.) Mimo nádoby byly nalezeny: tuhované štěrchátko, dvě modravé perličky skleněné i několik železných náramků a menších kroužků, část oštěpu a jediný, jemný, bronzový náramek. — Jsou tyto

hroby pravěké snad jediné v údolí Bečvy Dolní a ovšem starší než doba, kdy Valašsko zalidněno bylo městy a dědinami nynějšími.

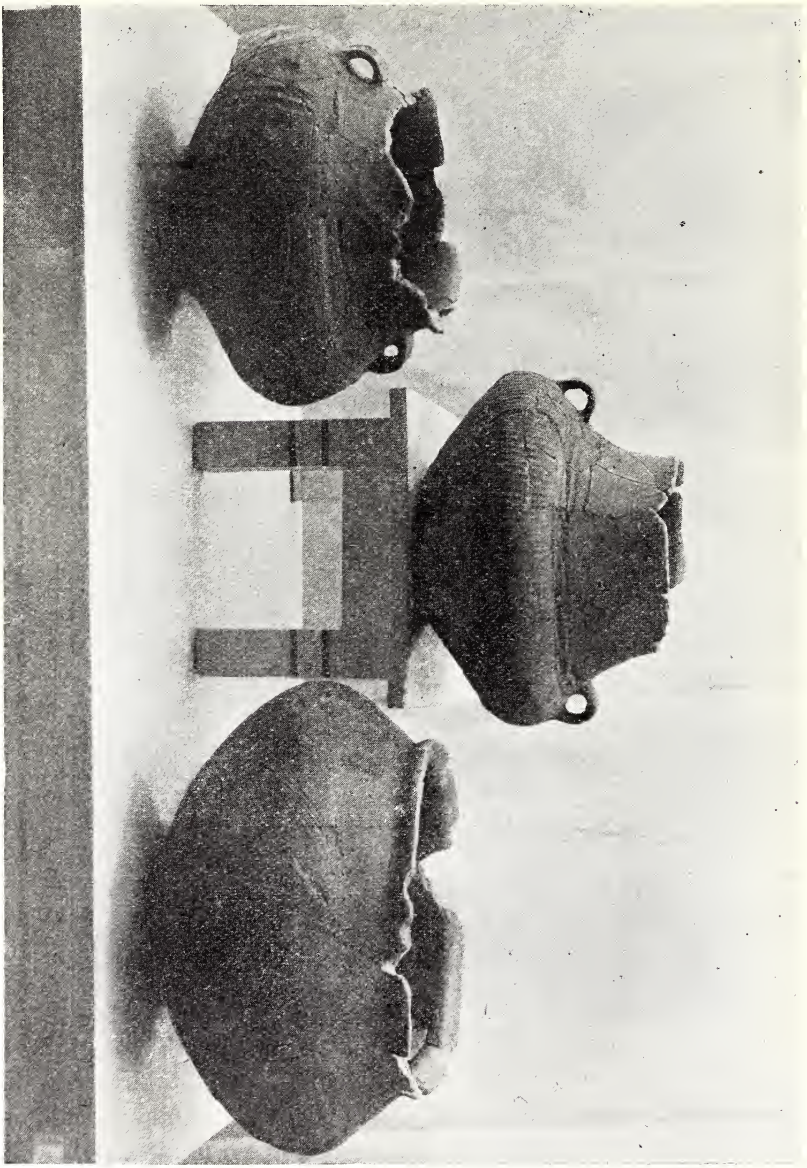

Obr. 35. Dvě popelnice vykopané na Kaštýlu nad Krasnem, třetí stojící na stoličce z Milotic u Hustopeče.

Zajímavá jsou příjmení českých osadníků Krasňanů z r. 1546: Kuchenka, Valach, Vrbka, Oškvarek, Zach, Strnadel, Palach,

Chňápal, Křihan, Ženatka, Halda, Ďurda, Kobelný, Hudišek, Novosad, Těžký, Záhý, Lipeč, Drha, Prstek, Lojek, Balek, Čejnara, Jašek a j. — Podle řemesel se jmenují: Zlatník, Hrnčíř, Mlynář, Kloboučník; podle jmen křestních: Fabián, Marek, Bernart, Matěj, Štěpán, Dobešek; podle obce rodné: Rožnovský, Kunovský. — Pozdější, nápadnější příjmení z druhé polovice XVI. stol.: Cahel, Jan Ďurdů, Lopašovský, Malurný, Divinka, Zetek, Čejna, Ťuroťka, Taraška, Waryňský, Polon, Majthan, Sablík, Gala, Sobuček, Bálek, Varyva, Satulie, Čáň, Vach, Vlach, Minykat. — Nejstarší rodinou, jejíž jméno podnes v Meziříčí a Krasně se naskytá, jsou Táborští, jmenovaní okolo r. 1590; členové její oddávali se obyčejně poctivému řemeslu řeznickému.

Měšťanská zřízení a způsoby Krasňanů.

Krojem i nářečím liší se Krasňané od obyvatelstva dědin okolních. Živnost původní byla asi zemědělská. Jména některých tratí polních ze XVI. stol. jsou: na Kaštyle, na Vrše, na Drahách, mezi Jezery, pod Rybníkem, na Podhoří, na Dole, na Hulincích atd.

Teprve povýšením na městečko vzmáhaly se obchod i řemeslo a s nimi ovšem též nastala proměna v poměrech a způsobech Krasňanů.

Krasno různilo se od vsí též svými výsadami. Jan z Cimburka udělil Krasnu výsadu na odmrť po zemřelých sousedech bezdětných. — Hrabě Petr od sv. Jiří vymohl povýšení „vsi“ Krasna na „městečko“; propustil Krasno z robot a hlásek; soukeníkům dovolil vlastní rámy na nabíjení suken si pořizovati. — Od Jana z Pernštejna obdrželo 38 občanů právo pivovarečné. — Bernard z Žerotína dovolil obci peníze sirotčí spravovati a osvobodil Krasňany mýta v Meziříčí.

S právem městeček souvisely také trhy výkladní a týdenní, snad i rozšíření samosprávy obecní; proto Krasno mělo i svou radnici již za doby krále Vladislava, své vlastní purkrechtní a rychtářské knihy. V knihách purkrechtních znějí zápisy jinak než v dědinských rejstrech. Soused mohl za živa bez povolení vrchnosti svůj grunt prodati; po zemřelých sousedech prodával grunty purkmistr s úřadem. V zápisech dědinských kupů však jmenuje se vedle starosty obyčejně i fojt jako zřízenec vrchnosti a uvádí se i „povolení J. m. pána neb pana úředníka“. Ovšem se i čte,

že r. 1576 prodali starší grunt po nějakém nebožtíku „s vůlí J. m. p.“ pozůstalé vdově Anně, kmetičně J. m. p. Ale běželo zde o kmetičnu, t. j. o vdovu po městském, nikoli vesském poddaném; kmetičny byly totiž tak „páně“ jako sirotci. — Grunty krasenské byly také daleko dražší než grunty dědinské; bývalyť prodávány za 200—500 R, tedy tak draze jako fojtství na dědinách, na pozemky daleko bohatší. Přece však bývaly i zde některé grunty za dob válečných dlouho pusty, až „z nařízení“ vrchnosti byly ujaty.

Ač Krasňané platili ze svých gruntů činži roční, přece byl i poměr jejich k vrchnosti valně jiný než na dědinách; proto nebylo jim třeba kupovati grunty do „věčného“ majetku, když od r. 1773 na dědinách vrchnost grunty rolnické jejich držitelům prodávala.

Krasno spravovalo se „vyšším“ právem hlubčickým; Hlubčice s Krasnem původně po česku si dopisovaly. Neodloučilo se s Meziříčím od Hlubčic; přijalo ještě r. 1586 „naučení“ z Hlubčic. Obecní svůj úřad nazývali „právem krasenským“. „Knihu či registra purkrechtní“, rychtářův „rejstřík obecní“ a „rejstra sirotčí“ pořídili si ovšem české. Poslední fojt se jmenuje r. 1573. Napořád spravovali městečko purkmistr a 2 starší, z nichž prvnímu říkali rychtář anebo purkmistr mladší.

V „městečku“ Krasně též měšťanský způsob života se vzmáhal. Neměli robot dědinských; za to ale k obci povinnosti, na dědinách nebývalé. Odváděli poplatky: šacunky. „Budouce týž grunt pustý dvě létě, jest šacunků zasezelých k obci, pokud k prodání nepřišel, v sumě 109 šacunků, každý po 3 gr.“ Tolik šacunků se platilo z gruntu původně za 200 R prodaného. Někdy se jmenuje týž šacunek na „dráby“: byla to snad berně na vojáky najaté, již před válkou 30letou „dráby“ sluli. — Ze skoupených peněz na gruntech platilo se ukupitelem „šestákové“; šesták = 2 gr.

Jevil se život měšťanský především pěstováním řemesel a obchodu. Také bývala větší svoboda osobní, jak zmíněno při kupu a prodeji gruntů, k čemu nepotřebovali svolení vrchnosti. Po zemřelých občanech, když páni starší jakožto správcové „peněz sirotčích“ grunt pozůstalý prodávali, psává se: „s vůlí (z dovolení) pana ouředníka“, anebo jindy „s dovolením J. m. páně“.

Peníze úroční za grunt spláceny bývaly sice též u obecního představenstva, ale ne při posudku, jako na vesnicích bývalo, nýbrž dobou, jež hned v prvním kupu a zápisu ustanovena byla.

V Krasně bývaly to následující dny: při Vánocích, Novém létě, sv. Třech Králích, Hromnicích, Matěji, Středopostí, Jakubě (starším), jemuž zasvěcen je kostel krasenský, Velikonocích, Jiří, Filipě a Jakubě, Duše, nejsv. Trojici, Vítě, Janu Křtiteli, Margétě, Vavřinci, Bartoloměji, Václavu, Havlu, Šimonu a Judovi, Martině, Kateřině a Mikuláši.

K těmto dnům přičísti slušno i den památky mistra Jana Husa, v krasenských purkr. knihách do r. 1575 častěji jmenovaný, později však nikdy už nezmíněný — snad pro šířící se protestantismus z měst německých.

Někdy den platební se nejmenuje, nýbrž připsáno: „platiti se má při témž času, jakž se jindy platívalo“.

Různili se Krasňané též oděvem od venkova; šatili se krojem měšťanů a nikoli národním, jenž i v Rožnově do nedávna ještě se zachoval. Domy se však málo lišily od venkovských lidových: byly vesměs dřevěné, s kozubem na štítech. Ani postavení radnice, panského šenku, domů bratrských, jež byly z pevného staviva, nezlákalo měšťanů k napodobení. Teprve koncem XVIII. věku nastal obrat, ač posud $^1/_3$ domů jest ze dřeva. Podloubí v Krasně nebývalo; mívala je snad jen města, v nichž byl obchod čilejší a částější trhy výroční.

Měšťanské sebevědomí všude rostlo pořádky řemeslnickými; proto časem i v Krasně některé pořádky samostatné, od manských odloučené, se utvořily. Obnovila se tak ovšem i řevnivost mezi městem a městečkem, jež překazila zamýšlené kdysi spojení obou obcí. Jako v Meziříčí tak i v Krasně pyšné názvy si dávali: „slovutný“ není titul řídký.

Poměry poddanské.

Hlavní poddanskou povinností Krasňanů bylo placení činže gruntovní, již vybíral, když pominulo fojtství, starosta. Týž jí odváděl celkem o sv. Jiří a sv. Václavu po 48 R 16 kr. O činži gruntovní mluví se r. 1496, kdy Krasno z robot bylo propuštěno. Jako poddaní vesničtí odváděli též z Krasna slepice, ročně úhrnem 3 kopy 15 slepic, a vejce 23 kopy 42 kusy. Žita odvádělo městečko ročně $15^1/_4$ a ovsa 180 měř. Každý usedlý platil mimo to půlročně 1 gr. 3 den. vrchnosti za právo, r. 1588 Bernardem z Žerotína obci vrácené, aby mohla peníze sirotčí spravovati. Podobně

platil každý usedlý 3 den. za osvobození od mýta v Meziříčí. Od platu vesnických poddaných: za jedli, z pasek, za nebrání kořalky, za husu a místo předení, ovšem i od daně valašské, byli sice osvobozeni,[1]) ale za to dva pekaři (obchodníci chlebem a moukou) a ostatní řemeslníci dávali roční činže úhrnem 35 R. Nejvíce se však různili od vesničanů, že již dávno byli osvobozeni roboty ke dvoru krasenskému. Hr. Petr od sv. Jiří osvobodil je též od platu 2 gr., kteréž, jak kdo v dědině seděl, na Rožnov dávali místo konání hlásek. Také bývaly roboty obecní rozkazovány obcí samou na prospěch všeobecný, jako na opravu břehů vodních anebo v letech 20tých XIX. stol. při stavbě silnic z Krasna do Karlovic a na Domorac (Domoradec).

Duchovní vzdělání.

Kostel. V Krasně bývala za stara vlastní duchovní správa. Snad se týká nějakého záduší pro kostel v Krasně žaloba, již r. 1386 Mikuláš z Krasna žaluje Ješka ze Šternberka o 200 hřiven. „Oneš z Krasna, jinak z Čirtorij“, dal totiž movitý statek po zemřelém Filipu z Čirtorij Mikuláši „za duši téhož Filipa“, jejž mu však Ješek ze Šternberka odňal. (Kn. půh. I. 69.)

Filiální kostel krasenský vyniká stářím nad kostel farní v Meziříčí v nynější jeho podobě. (Obr. 36.) Že v Krasně fara, tudíž i kostel, již v XVI. stol. na jisto bývala, svědčí spor, který povstal, když Jan z Pernštejna Krasno a Meziříčí v jedno spojil, tudíž i „faru“ v Krasně zrušil.

Stáří kostela nasvědčuje i stavba jeho. Nepravidelný mnohoúhelník, jímž kostel k východu je zakončen, upomíná velmi na dobu, kdy venkovští stavitelé důkladných měr ještě neznali a jen dle oka stavěli. Kostel byl románskou stavbou stropu rovného, neklenutého; vchod však byl již opatřen branou lomeného oblouku slohu gotického. Kostel byl původně značně kratší. Část kostela, v níž jest „pavlač“ čili kůr, byla přistavěna teprve r. 1587. — Původně byl kostel katolický. Po přístavbě věnován byl evangelickým službám. Že kostel farním býval, dokazuje i zbytek náhrobního kamene, jenž letopočet r. 1535 a znak rytířský nese.

Oltář nynější s obrazem sv. Jakuba pochází teprve z té doby, kdy navrácení do církve katolické bylo v Krasně dokonáno. Rám obrazu je barokní, nad ním je obraz sv. Jiřího, jemně z dřeva

[1]) Sb. 13.

řezbovaný. (Obr. 37.) Po boku obrazu hlavního jsou sochy sv. Cyrila a Metoděje.

Kostel byl nepochybně již za války 30leté nebo brzy po ní službám Božím katolickým vrácen, když obnovena v Meziříčí fara

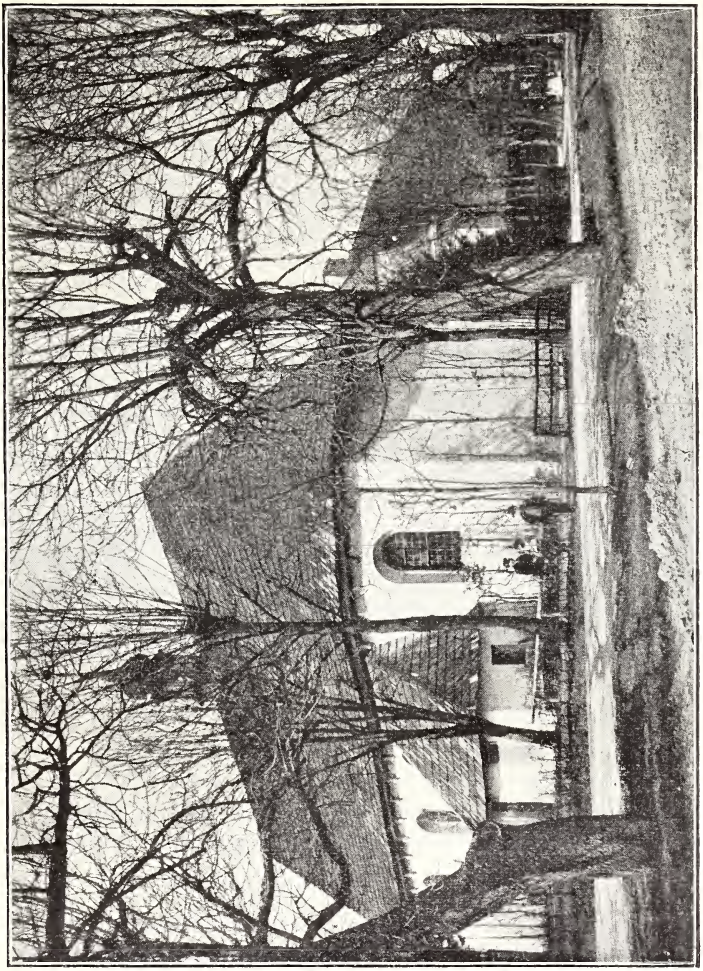

Obr. 36. Starobylý filiální kostel sv. Jakuba st. v Krasně.

katolická. Pro zbylé nekatolíky byl ponechán „zbor“ jako shromaždiště. Poslední kazatel jejich, Lukáš Gales, po r. 1672 do Uher se odebral (W.). Kostel r. 1692 vyhořel, zapálen byv bleskem.

V kostele slouží se mše sv. o nedělích a svátcích a o dnech pohřebních; máť Krasno v polích svůj vlastní hřbitov, společně s některými dědinami do Meziříčí přifařenými.

Škola. Když byla r. 1766 dostavěna v Krasně nová radnice, byla v ní též umístěna škola; učitel bydlel v klenuté místnosti přízemní, učírna byla v poschodí. Úředně provedeno bylo odškolení Krasna od Val. Meziříčí r. 1790. Téhož času vystavěla obec vlastní školní budovu uprostřed městečka s učebnou a s bytem učitelovým. Škola byla r. 1833 zvýšena na poschodí a rozšířena na dvoutřídní; postupovala časem, až byla povýšena r. 1908 na pětitřídní. Téhož roku byla Krasnu povolena i chlapecká škola měšťanská. Již však r. 1887 byla prvotní budova školní zbořena a vystavěna hrabětem Rud. Kynským budova nová nákladem 27.500 zl. r. č., zač mu obec popustila na delší dobu hon na pozemku svém. Vedle ní r. 1912 byla postavena budova pro školu

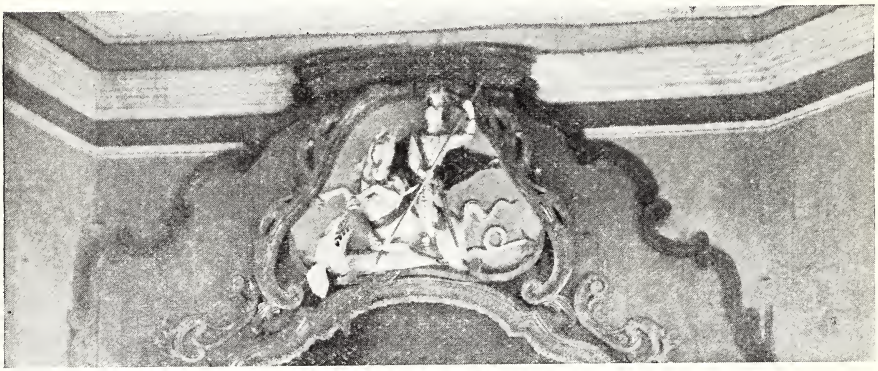

Obr. 37. Obraz sv. Jiří na oltáři v Krasně.

měšťanskou nákladem obce za 126.850 K; sluje „jubilejní“, bylať postavena pomátkou 60letého panování císaře a krále Františka Josefa I.

První učitel připomíná se r. 1790 Mat. Navrátil. Od Krasna dostával 122 zl. a z Krhové a Byniny sobotales 1—2 kr. za dítě. V Krasně bylo 129 a s přiškolenými obcemi 150 dětí. Krasno dávalo též 8 sáhů dřeva, z nichž učitel, pokud zásoba stačila, mohl se též otopovati.

Po Navrátilovi následovali: Jan Novák, soukenický tovaryš, Vodka, Hubáček od r. 1805, Kutra, bývalý vojenský písař (1810), J. Masník, Jos. Šrot (sběhl r. 1815), Fr. Bártek (1815), Jos. Piskoř

(1831), Flor. Stoklas (1852), Fr. Ústupský (1865), Kar. Janáček (1889), Ant. Svěrák (1907).

Knihovna učitelská čítá 200 svazků, žákovská též tolik.

Vyučování ženským pracím bylo zde trvale zavedeno.

Dějiny Krasna a prvních pánů jeho.

Krasno je osadou starou. Jméno Krasna lze snad odvoditi ze slova „chrast“, česky = křoví, charvátsky = dub. Psávalo se a posud se říká „krastenský“. Jméno „Krastno“ se čte r. 1227. Kojata, syn Hrabišův, jmenuje toho roku „Krastno“ ve své závěti.[1]) Ježto výslovně praví, že jest to statek na Moravě, a spolu s „Krastnem“ také „Kladoruby, na Vysoké a Podhoří“ se v listině připomínají, jmenováno zde právě naše Krasno. Bylo tehdy zeměpanským; později stalo se alodem či svobodným statkem s vesnicemi Byninou, Jasenicí, Krhovou a Mštěnovicemi.

R. 1299 jmenuje se Bohuslav z Krasna mezi many biskupskými svědkem na dvou listinách, daných knížetem biskupem Theodorikem;[2]) byl snad ve službách neb také někde manem jeho. Méně bohatí vladykové žili při dvoru mocných a rádi ku svým statkům přijímali ještě léna biskupská. Náleželo tehdy Krasno snad několika pánům. O Bohuslavovi a jeho bratrech z Krasna zmiňuje se též kníže biskup Jan v listině r. 1307.[3]) Páni statku krasenského drželi snad jako manové také zboží rožnovské, nedávno před tím osídlené. Bohuslavu z Krasna náležely totiž rozsáhlejší pozemky, než později při Krasnu jmenovány bývají. R. 1310 dal Pertoltovi 40 lánů v Zubřím, jež měl se svými potomky osaditi.[4]) Dal mu je asi jako pán Rožnova. Nařizuje totiž Pertoltovi, aby činži, v Zubřím vybranou, na „Rožnov“ přinášel; na Rožnově byl také tento list dán a psán.

R. 1348 zaměnil Čeněk z Drahotuš své zboží v Morkovicích s Chotnem, Vršem, Stonařem a Buškem, bratry z Krasna, za dědiny „Vysshovou a Novou Vysshovou se vším příslušenstvím, s lesem okolo Bečvic a s právem podacím (ve Vyšové či v Zašové?) atd.[5]) — Obě Vyšové jsou snad nynější horská trať Hodorf (Hochdorf) nad Zubřím anebo nějaké zaniklé, neb později jinak nazvané vesnice blíž Krasna (viz též „Zašová“);

[1]) C. D. II. 183. [2]) V. 116, 118. [3]) VI. 7. [4]) VII. 795. [5]) D. Z. str. 1., č. 4.

řeka Bečvic jest naše Rožnovská Bečva. — Téhož roku postoupil Stonař z Krasna vše, co v Krasně měl, svému bratru Vršovi. Týž byl asi předním majetníkem Krasna; jmenuje se i r. 1366.

Podíl na Krasnu měl tehdy také Vavřinec z Količína, jenž jej postoupil r. 1348 svému zeti Oldřichovi (Kortelangovi?). — R. 1355 vykázal Olbram z Perné své choti 60 hř. věna na Perné a Krasnu. — R. 1368 prodal Franěk z Kunovic svůj podíl „na vsi Krasně a Bynyvé“ s povolením markraběte Bohunkovi a Stachovi z Perné.[1])

R. 1370 jmenují se jako svědkové na nějaké listině Vrš z Krasna, Choteň ze Zašové a Bušek z Mejlic.[2]) Výše zmínění bratři „z Krasna“ založili tedy rodiny na rozličných místech sídlící. Byl to rod rozvětvený, nebo jmenují se v D. Z. ještě jiní mužové přídomkem „z Krasna“: r. 1371 koupil Jan z Krasna dvůr v Lutenčicích; jest to asi týž, jenž se nazývá r. 1391 Ješko de Schonstadt.[3]) — R. 1371 a 1373 jmenuje se Oneš (Ondřej) z Krasna; r. 1379 učinil sstupek s Filipem z Čirtoryj, po němž je r. 1382 i dědil a tudíž i Onšem z Čirtoryj slul. — R. 1384 se jmenují Bušek a Oneš z Krasna. — Jiný Bušek z Krasna nazýval se též z Čištína (Tištína). — R. 1386 jmenuje se Mikuláš z Krasna, jenž byl snad knězem;[4]) obdržel „nadbyt“ (dobytek a j.) po Filipu z Čirtoryj jako „záduši“. — Lze snad klásti tyto Črtoryje k Zubřímu, kde podnes též „Črtoryje“ jsou.

Výše zmíněný Oldřich Kortelang, jenž měl podíl na Krasnu r. 1348 a od r. 1377 i pánem na Meziříčí byl, zamýšlel nepochybně Meziříčí a Krasno spojiti v jedno. Neznaje původu a smyslu jména Krasno, nazval obě města snadno jediným jménem po německu „Schonstadt“ (schöne Stadt). Když přijímal r. 1376 manství Arnoltovice, mluvilo se ještě o městečku Meziříčí; ale r. 1377, udíleje Meziříčí výsadu na odmrť, mluví již o městě Schonstadt (spojeném Meziříčí a Krasnu?). Nového názvu Schonstadt užíval i výše zmíněný Jan z Krasna. Byl tehdy neblahý zvyk jméno své poněmčovati. I obecní rada Krasenská užívala v listinách německých téhož „Schien-Stadt“; tak r. 1677 ve vysvědčení o mravech mladíku, do světa na zkušenou (vandr) jdoucímu.

Zdá se, že Kortelangové i jinou změnu provedli. Dosud bylo Krasno lénem zeměpanským; přičiněním snad kanovníka Viléma

[1]) D. Z. str. 51. č. 1049. [2]) C. D. X. 119. [3]) XII. 35. [4]) K. p. I. 69.

Kortelanga, jenž byl notářem krále Václava IV., bylo tehdy z lenního svazku vybaveno spolu s krasenským podílem Voka z Kravař.

Jiní členové rodiny „z Krasna“ byli Brum a Jitka, provdaná za pana z Honětic. Přídomek z „Krasna“ se po r. 1416 již nepřipomíná; buď rodina ta vymřela, anebo nemohli mužové, již podělili se o zboží krasenské, dlouho malých podílů svých udržeti a přijali snad nové přídomky po nových sídlech.

Tak Chotnyo ze Zašové již r. 1374 nebyl pánem Zašové; neboť t. r. udílí Vok z Kravař fojtství v Zašové slovutnému muži Ješkovi.

Vok z Kravař, jinak z „Fulneka“ zvaný, obdržel totiž r. 1374 od markrabí Jana (bratra Karla IV.) za „věrné služby mu prokázané a na zvýšenou jeho věrnosti“ mimo jiné „v Krasně lénem 5 lánů, 6 zahradin (ortos), dvůr, hostinec, lázeň, řezníka, pekaře, kováře, 2 díly mlýna a 2 lesa“, ale s podmínkou, by vše postoupil v případu své bezdětnosti bratru Lackovi z Kravař na Helfenštejně.[1])

Léno to připadlo úmrtím Olbrama a Vochna z Perné, již na Krasnu podíl měli, opět zeměpánu, s jehož svolením je pak držel Vok. Tehdy — za pánů z Kravař — asi Krasno splynulo s Rožnovem. Páni z Kravař byli totiž již r. 1348 majiteli Rožnova.

Brzy potom stali se páni z Kravař (koncem XIV. stol.) majiteli celého údolí dolní Bečvy, když r. 1396 Lacek I. z Kravař, jinak z Helfenštejna, koupil město Meziříčí s příslušnými osadami na levém břehu Bečvy rožnovské i tvrz Arnoltovice a k ní náležející vesnice.[2])

Po Vokovi VI. (zemřel r. 1396) vládl zboží St.-Jičínskému a Rožnovskému, tedy také Krasnu, kníže biskup Lacek II. z Kravař s bratrem svým Vokem VII. Tento zemřel však r. 1406, zanechav syna Jana; ale též kníže biskup Lacek r. 1408 zemřel. Stal se tedy podle sstupku v rodině učiněného pánem Rožnova Lacek I. na Helfenštejně, jenž vše kravařská zboží zachovati se snažil sirotku Janu po Voku VII. Po smrti jeho r. 1416 připadlo tedy Krasno tomuto Janu VI. z Kravař, jímž ale rod Jičínských pánů z Kravař vymřel.[3]) Zatím byla jeho teta Eliška

[1]) C. D. XV. 132. [2]) XV. 308.
[3]) Dr. Dvorský: Páni z Kravař.

provdána za Předbora z Cimburka, čímž připraveno následnictví na Rožnovu a Krasnu pp. z Cimburka, již pak na Rožnově vládli od smrti Jana VI. z Kravař r. 1434.[1])

Po krátké době připadlo zboží Rožnovské Voku ze Sovince (viz Meziříčí).

Ale r. 1446 objevuje se v listinách nový pán Rožnova a Krasna: Jan z Mesmpeku, jehož Kn. p. (III. 602) také z „Krasna" nazývají. — R. 1464 nabyl práva na zboží Rožnovské, a sice na Krasno, Byninu a Mstěnovice Jan z Ryznburka pro 300 zl. uh., jež Jan z Mesmpeku jemu byl dlužen. Ač tedy zboží Krasenské s Rožnovem již bylo spojeno, přece je v zápisech pořád vedli jeho vlastním jménem. — Když však t. r. nejvyšší zemský sudí a někteří zemští úředníci přijeli do Krasna, „aby Rysnburka na ty 3 vsi zvedli", nenalezli nikoho z mužů, ani fojta, ježto všichni se vzdálili, aby s úředníky zemskými mluviti nemusili; chtěli věrni zůstati Mesmpeku. Úředníci zemští však přidělili Janovi z Ryznburka 13 kop gr. roční činže na těch třech vesnicích.[2])

R. 1465 bylo Krasno majetkem Jana z Cimburka a z Jičína; týž dal mu výsadu na odmrť. Sloučení totiž Krasna a Meziříčí v město jediné, Oldřichem zamýšlené, jímž asi Krasno spolu s Meziříčím nabylo práva na odmrť, zase snad pominulo, když Krasno Vokem z Kravař bylo připojeno ke statku Rožnovskému. Byli opět nazýváni ne občany, nýbrž „chudými lidmi" a prosili nového pána statku Rožnovského Jana z Cimburka o výsadu na odmrť, ježto předchozí páni Rožnova si obvykli odmrť tu do své komory bráti. Zmíněného roku zřekl se tedy Jan z Cimburka odmrtí krasenských „porozuměv jejich veliké chudobě, kterak jsou v ty války obráni a zepsováni, aby se tím lépe osaditi a živiti mohli" (archiv kras.).[3]) Krasno dle toho mnoho vytrpělo buď již válkami husitskými (1419—36), buď rozbrojem Jana z Mesmpeku a s ním spojených pánů proti knížatům slezským, jenž trval do r. 1457.

Když pak Kunka, vdova po Cimburkovi, za muže pojala (1480) Petra hraběte od sv. Jiří, spojeno s Rožnovem a Krasnem i bývalé léno Arnoltovice, Lhoty Jarcova a Jiřina

[1]) Kramoliš: Rožnovský okres.
[2]) Kn. p. IV. 364.
[3]) Zp. XI.

i Lhoty pusté Radslavova a Píškova (viz hrad Arnoltovice). Hrabě Petr pak prodal Rožnov, hrad, s městečky Rožnovcem a Krasnem i dědinami příslušnými pánům z Kunštátu (viz Meziříčí).

Hrabě Petr vymohl roku 1491 na králi Vladislavovi II., že Krasno, dotud ves, „vyzdvihl a ustavil na městečko“ se všemi právy a svobodami, jakých jiná městečka v markrabství jeho moravském užívala, jmenovitě s právem na 2 jarmaky (výkladní trhy) roční a na trh téhodný (každý čtvrtek). Roku 1496 propustil Krasno z robot a r. 1498 i z „hlásek na hrad Rožnov“.[1])

Jan Kuna z Kunštátu prodal pak roku 1530 Rožnov s oběma městečky a všemi dědinami pánům ze Šelenberka na Kosti a tito pak r. 1534 Janu z Pernštejna za 900 kop gr.

Jan z Pernštejna chtěl Meziříčí zvelebiti. Ježto se okolo r. 1538 místo dřevěné ohrady zdí opevňovalo, uvedl Meziříčí a Krasno „v jedno právo a pořádek“ a vypověděl, aby Krasno již „za městečko neslulo než za předměstí mezi řické“. Proto r. 1546 oprávnil také 38 občanů v „předměstí“ Krasně, by pivo směli vařiti a nalévati.[2]) Ale Krasňané tomu spojení s Meziříčím odpírali, až za pánů z Žerotína, kteří r. 1548 zboží Rožnovské koupili, hejtman markrabství moravského a nejvyšší sudí vypověděli, že „Krasenští při všem, nač list Jeho Milosti krále Vladislava se vztahuje, zůstaveni býti maji“ (r. 1555).[3]) Za tuto samostatnost obce obětovalo zmíněných 38 občanů své právo pivovárečné. Téhož roku koupili Krasňané dům „na rathuz“ a roku 1580 jiný, zděný, na radnici nynější, již r. 1765 altánkem a prvním patrem rozšířili. (Sb. 13.)

Bernard z Žerotína dal r. 1588 Krasňanům na novo výsadu, by směli peníze sirotčí spravovati. Byla jim totiž správa peněz těch odňata Bernardem, když na něho zemskému hejtmanu žalovali, jakoby jim „v některých věcech ubližovati“ chtěl; uznali však později, že jsou v tom proti Bernardu křivi byli a prosili, aby od roku (soudní stání) před soudem panským pustil. (Zp. XI.) Roku pak 1596 osvobodil týž Bernard Krasňany mýta čili cla,[4]) jež platívali ze všech věcí, které v Meziříčí kupovali ne pro svou potřebu, nýbrž pro obchod, aneb které na Meziříčí do jiných končin vozili.

---

[1]) Zp. XI. [2]) Zp. IX. [3]) Zp. IX. [4]) Zp. XI.

Od pánů z Žerotína užilo Krasno rozličných výhod. Městečko okrášlili pěknými sochami, přispěli na rozšíření krasenského kostela a snad též radnice. Zde zřídili též úřední dům svého rozsáhlého panství, původně sice dřevěný, pak ale zděný, tak že bylo snadno proměniti jej na nynější zámek. Žerotínové doufali prospěti též rozkvětu městečka, když povolili, aby soukeníci a tkalci krasenští odloučili se od meziříčských a zřídili sobě své vlastní cechy. Zřízení pak velkého zájezdného hostince v Krasně (panského šenku) prospělo obchodu krasenskému.

Krasno zůstalo vlastnictvím pánů Žerotínů do r. 1812, kdy je lantkraběnka Josefa Fürstenberková, rozená z Žerotína, zdědila, načež je r. 1815 prodala Františkovi hr. Kynskému.

V rodině Kynských a ve spojení s alodem Rožnovským trvalo Krasno od r. 1815 do 1899, kdy hrabě Rudolf Kynský prodal panství Rožnovské baronu Popprovi, ponechav si toliko zboží Krasenské. — Tak panství Krasno bylo opět od Rožnova odděleno, jak původně bývalo.

Živelní pohromy. Za všech dob trpělo městečko Krasno a dolní předměstí Meziříčí povodněmi; v purkrechtních knihách často zapsány jsou kupy „míst po vodě prázdných“.

R. 1593 ve středu před sv. Duchem odplavila Bečva několik domů; povodeň asi hrozná, ježto jí vzpomínají ještě r. 1662. V matrice zemřelých čteš v záznamech: „Jan Jurziku z Hrachowcze, vdovec téměř stoletý, který tu welkau powoden, czo Ao 1593 Krasno wssechno zatopila, pamatowal.“ — R. 1666 čteš v purkr. knize předměstí o barevni, že byla „od wody wssechna pokažena a pobrana, tak že toliko kus místa neb placzu zůstalo.“ — Povodeň dne sv. Petra a Pavla r. 1760 popisuje písař J. Lukavský: v ulici Vrbenské byla opět barevňa odplavena a voda okny do chalup se valila; nebezpečí pominulo, až vzala most i stav pod ním. — Jiné povodně byly r. 1813, kdy panský mlýn byl sebrán, a r. 1846, 1847 a 1854; po té byl stav pod mostem o střevíc snížen. — R. 1880 dne 4. srpna nová nastala povodeň o jedné hodině s půlnoci na 5ho. Od dvou hodin do třetí proudila voda po zahradách a ulicích; v příbytcích Bečvě bližších na metr vysoko stála. Silou vody klády a štípy od svých skladišť odplavené porážely ploty, poškodily chalupy, stodoly a stáje dřevěné, ano i zděnice některé povalily. Voda okamžitě sklepy obchodníků

naplnila; mnoho zkazila tovaru, ovšem i úrodu polní. Teprve když se rozednilo, bylo možno pomáhati, však jen vozmo a brodíc se po pás ve vodě. Tehdejší starosta hr. Rudolf Kynský, brodě se vodou, ditky na rukou odnášel na místa bezpečnější, chudé, z domů vyjíti nemohoucí chlebem i masem opatřoval. Sbírkami po celé Moravě konanými, přispívala poškozeným láska křesťanská.

Také zhoubný požár zachvátil městečko Krasno r. 1872; strávil na 35 stavení na obou stranách města. Pohořelým poskytl stavivo hr. Eugen Kynský a Meziříčané s okolními vesnicemi pomáhali způsobem, jakým kdo mohl.

Válečných a morových pohrom zakusilo Krasno tolik jako Meziříčí. Kostel jeho filiální připomíná událost z doby švédské. Když r. 1648 Švédi vypálili Krasno (viz Meziříčí), ušetřili kostela pro obraz sv. Jiří nad oltářem, ježto prý také jejich velitel Jiří se jmenoval. Jiní vykládají, že Švédi chtěli kostelík učiniti modlitebnou protestantskou. Zachovali prý na Krasnu jedinou chalupu blíž kostela, v níž vůdce po příjezdu do Krasna odpočíval a pokrmem se občerstvil. Když pak Švédi odtáhli, zvoněno v Krasně radostí; památkou na to vznikl zvyk prodávati o výročním tak zv. „zvonečkovém“ trhu po sv. Jiří hrnčené zvonky, jenž posud trvá.

V minulém století utrpělo Krasno r. 1847 a 1848 hlavničkou 15, r. 1849 cholerou 8 a r. 1866 — za války pruské — touže nemocí opět 57 úmrtí. R. 1831 řádila sice též cholera na Moravě, ale nezasáhla Krasna; na poděkování Bohu postaven u Krasna t. zv. cholerový sloup (1832).

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 157; r. 1794 domů 168, obyv. 1202; r. 1835 domů 258, obyv. 1815, koní 37, hověz. 207; r. 1910 domů 262, obyv. 2285, koní 70, hověz. 290, ovcí 5.

První, r. 1850 volené, obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 9 výborů a 6 náhradníků.

Spolkový život: Spořit. a zálož. spolek, Valašské strojové družstvo stolařů, Občansko-řemesl. a roln. spolek, Dobrovolný hasičský sbor a j. a 4 německé: úhrnem 15 spolků.

Dle náboženství bylo v Krasně r. 1910: katolíků 2150, evangelíků aug. 24 a helv. vyznání 30, židů 79, bez vyznání 2; dle národnosti bylo téhož roku: Čechů 2119, Němců 151, různých 15.

Dědiny býv. zpupn. statku Meziříčí-Rožnovského.

Brňov,

gen. -a, na -ě, jest dědinka, ležící 5·7 km j. od Meziříčí; od Veselé, kam je přifařena, je vzdálena $1^1/_2$ hod. Brňov může býti nazván typem chudých valašských vesnic. Vlastní vesničku, na jižní stráni Brda, skupenou v hromadnou ves, tvoří 21 čísel se školou, bývalým fojtstvím a novější vilou „na Pahrobku“; i tato je ze dřeva, ale ladně postavena. Ostatní domy rozházeny jsou daleko od sebe jako samoty; 24 čísla jsou „na Pasekách“, na druhém hřbetě horském; samoty pak v údolí, protékaném potokem Brňovským čili Medůvkou, počtem 11, nazývají se „Brňovské potoky“.

Domky ve středu vesnice jsou rozloženy velmi nepravidelně; širší, volné prostoře její říká se „na Dědině“, za stara psali i „na Návsi“; tam stojí také kříž a obecní zvonička. Hned na kraji vesnice vítá příchozího svou červenou střechou útulná jednotřídní škola, cele ze dřeva zbudovaná.

Obyvatelstvo jest, až asi na 5 rodin, katolické. Jest téměř vesměs chudobné. Sedláků, více nebo méně zámožných, i s bývalým fojtstvím jest 8, domkařů 25; ostatní se nazývají dle toho, kde bydlí, pasekáři. Tito liší se od domkařů zpravidla poněkud větším počtem rolí a luk, původně dominikálních.

Na hoře Medůvce nad potokem Brňovským krášlí údolí skaliska pískovce. Na boku nejvyšší skály, jarcovským kulám podobné, vyrýsována jsou jména výletníků, kalich a letopočet 1848. V údolí pod nimi jest několik rybníčků s násadou pstruhů.

Brdo (horský hřbet), jež dělí území křivské od brňovského, je na straně západní 548—562 m vysoké. Jeho počátek, nad novou silnicí z Křivého na Brňov, krášlí kříž.

Poměry poddanské.

Jurka, fojt brňovský, prodal grunt svůj Tomášovi, synu svému, za 200 R. Tomáš Jurků zabit je u Křivého r. 1625; za ním potom brzo umřela manželka jeho. Krávy a ovce, které zůstaly sirotkům, vzal Jurka, stařík těch

sirotků, na opatrování. Téhož roku spáleno jest fojtství od vojáků císařských, pročež grunt od Martina, druhého syna Jurkova, jest ujat za 100 R. Téhož roku umřel Martin Jurků; vdova po něm pozůstalá, Alena, odvedla tu živnost Lukáši Patkovu ze Střiteže. za nějž se provdala; aufank J. m. páně spravil 10 R. Pak držel fojtství Hříva, ale musil je odstoupiti z poručení vrchnosti r. 1680 Mitáši, poněvadž stavení všechno opuštěné a role zpustošené byly; ani on fojtství nepostavil a prodal je za 50 R Mart. Hruboňovi. Týž přikoupil k fojtství včelín Neřádův v obecnicách, „Stráně“ řečených. Syn jeho Mikuláš odporučil je r. 1740 nejmladšímu synovi Martinovi, jemuž je do vzrostu spravovali nejprve jeho otčim Krupa a pak nejstarší bratr Jura. Ježto Jura bratru svému po 12 let fojtství dobře spravoval a je i vystavěl. obdržel otcem určenou výminku 8 měr pole. Po brzké smrti Martinově držel fojtství Vaněk, jenž vdovu po něm za ženu vzal. I po něm se fojtové stále měnili. (Dle starší purkr. kn.)

Povinnosti fojta byly: činže velkopasečné 1 R 58 kr., robotní činže 2 R 20 kr., za jeřábka 45 kr., vajec kopu, ovsa za nechování chrta 4 měř.. ročně dovézti 2 bečky vína, ryby z rybníků do haltéřů dovážeti a vrchnostenské pivo vystavovati. Desátku dával 2 achtele 2 mirky pšenice, tolik též rži, půl mázu sádla, 4 vejce a kuru. Za dovoz vína, ryb a nálev piva dostával jako jiní fojti náhradu.

Mimo fojtství zapsány jsou v rejstrech r. 1653 sepsaných — stará, nenadálým ohněm r. 1651 času masopustního na nic přivedena byla — 4 grunty, mlýn na Kamenném a živnost aneb mlejn (druhý?), kdysi snad k fojtství náleževší.

Nejzajímavější je živnost, kteráž i dnes ještě sluje „zemanstvím“. R. 1645 přejala ji vdova po muži svém Václavu Jurkovu za 100 R. V žádném však kupu nejmenuje se živnost tato zemanstvím. Příminek byl r. 1660: tažné koně 3, pluh se železy, brány 2, vůz valný a čtvery včely. R. 1737 byla živnost vrchnosti odňata Janu Janoši, jenž neprávem ji držel. Dle zápisů totiž náležela Janu a Martinu, bratřím v Křivém žijícím. Tito pro chudobu nemohli gruntu ujati a postoupili právo své za odškodné vrchnosti. Vrchnost pak prodala tuto živnost r. 1737 za 200 R Václavovi Tisovskému. Z peněz těch dostala vrchnost 151 R, oba bratři výše jmenovaní 10 R. Jan Janoš se pak porovnal s Tisovským a dostal od něho půl včelínu. Tehdy snad zrušila vrchnost prvnější svobody zemanské, najmě sproštěnost od robot. Jako nové asi povinnosti byly Tisovskému uloženy: robotní činže 4 R 30 kr. a 13 polodní roboty pěší letní dobou; každoročně pak bylo mu vykonati vlastními koňmi 4 fůry do Olomouce neb jinam na Moravu bez náhrady. Tisovský byl však pro jakousi loupež oběšen (r. 1739) a grunt čili jeho „paseka na Kamenném“ vrchnosti zabrána a Janu Janoši prodána za 200 R; z toho bylo dáno na zasezelé císařské kontribuce starostovi brňovskému 10 R a po zaplacení nápadků a dluhů Tisovského zbylo vrchnosti 86 R. Za Jana Janoše byla živnost rozdělena; původní živnosti zůstala 62 jitra pozemnosti, menší pak nová usedlost domkařská obdržela na 12 jiter dominikalních. Povinnost 4 fůr na větší živnosti váznoucí byla změněna na 2 fůry pro vlnu do Pešti. (Viz o zemanství.) I tato usedlost byla r. 1837 na 2 selské grunty rozdělena a jen dle pověsti nazývá se původní živnost (čís. 19) posud zemanstvím, roboty prý od počátku prostým.

Na Brňově býval i mlýn, slove Kamenném, jejž jako „spálenisko“ (požár) koupil Záruba za doby války 30leté za 25 R a z dřeva opět vystavěl.

Mlynář platil činže z pole 7 R 35 kr. a za „kmen“ 2 kr.; dával kuře, 3 vejce, 3 achtele ovsa; z mlynářské živnosti však dával 4 měř. ovsa za nechování chrta a robotoval v čas potřeby při stavu krasenském.

Sedláci platili činže gruntovní 44 kr., za přadivo 9 kr., hrubopasečné činže 3 R 23 kr., za kmen 2 kr., robotní činže 4 R 30 kr. a dávali kuře, 5 vajec a 6 achtelů ovsa; robotovali 3 neb 4 koňmi 3 dni ročně a pěší $6^1/_2$ dne. Dostávali ročně 1 buk.

Domkaři platili ročně 1 R robotní činže a konali ročně $6^1/_2$ dne pěší roboty. — Také sedláci byli na Brňově jen malou robotou povinni; za ostatek platili činži nepochybně proto, že vrchnost měla ohled na jejich vzdálenost od panských dvorů. Při žádné vesnici panství mezířičského plat za roboty se tak často nenaskytá.

Posudky pro Brňov byly konány v Křivém, asi pro nevelikost obce.

Jména poddaných ze starých rejster: Tomáš Jurků, Jakub Vaněk, Václav Korábečný, Hruboň, Martin Neřád, Václav Matějův; jména žen: Ester, Judita, Zuzana a j.

Tratě: Malé Korábky, Humenčiska (les), Furajtky, Medůvka (les), na Potůčkoch, Medvězný, na Hromůvkách, u Javora (paseky), Poskla, Holcov, Polčiny (pole), v Tisůvce, na Paprátném (původně na Paprádném), za Jezérkem, u Baraního, Obecnice „Stráně“ řečené. Z Malé Lhoty zasahuji do brňovských pozemků Kozinec a Zbelov. Na Humenčiskách je zmíněná skála, podobná jarcovské „kule“, k níž lid tutéž pověst víže, že ji zloduch zde pustil, kamsi ji nesa.

Duchovní vzdělání.

Kostelem náležejí katolíci do Veselé a evangelíci na Hrubou Lhotu.

Škola. Brňovské dítky mívaly v okresu největší nesnáze s návštěvou školy; chodily do školy Veselské, $1^1/_2$ hodiny vzdálené. Pamatovalo se sice při založení fary Veselské na přifařené obce za Brdem a postavili kostel i školu nejvýše v dědině; ale z Brňova přece bylo dětem velmi obtížno Brdo přecházeti, ježto právě k Veselé velmi příkře sestupuje. V zimě tudíž bylo nutno, aby před dětmi předcházel statný muž, jenž jim „prohánĕl“ sněhem chodník. Dítky chodívaly — po 8 neb více pospolu — za ním; nejprve starší, silnější a v zadu slabší. Vůdce nějak již se zameškal již ve Veselé a čekal, až se dítky odpoledne po vyučování zase k němu sešly, aby jim opět cestu „prohrňoval“. Ze školy se chodilo záhy, aby někde v lese nezatměly.

Tyto nesnáze přinutily Brňov, že zjednal byt pro školu a vlastního učitele. R. 1807 připomíná pověst prvního učitele

v Brňově, jehož jméno však zapomenuto. Po něm stal se učitelem Vašat a pak Konvičný, rodák brňovský, jenž vrátiv se z vojny jako desátník, jal se zde vyučovati. Vyučoval 16 let. — Po Konvičném následoval Jan Borovička. Byl to muž k občanům zdvořilý a stal se záhy oblíbeným. Na studiích sice nebýval, ale povolání svému oddal se zcela. Bydlil a vyučoval u sedláka Cabáka. Dostával od sedlákův i od chalupníkův „sýpku“, jak si určili; sedlky zase poskytovaly másla a slaniny a nebylo svátku neb „zabíjačky“, aby se byly odbyly bez něho, jejž dítky i rodiče jako otce milovali.

„Sobotales“ dítky neplatily. „Tabulku“ (s abecedou) a slabikář dostávaly chudobné zdarma. Evangelium, jež se každé soboty ve škole předčítalo, půjčováno bývalo všem; po přečtení je učitel zase do „armárky“ školní uložil.

Rodiče posílali rádi dítky své do školy, „choť“ (byť) měli z toho ztrátu, ježto jich i doma potřebovali, aby „zakolébaly“ nemluvňata neb v práci pomáhaly. Bývalo vždy 20—25 dítek ve škole. Vakací (prázdnin) nebývalo; škola trvala celý rok. Za to bylo dovoleno za pilné práce o senoseči, žních a kopání zemáků 2 neb 3 dny doma zůstati. V letě starší dítky pásly dobytek po 2 neb 3 dnech, pak vystřídány byvše jinými, zase školu navštěvovaly. Nepřišel-li školák déle do školy, byli po něm 2 hoši posláni, aby příčinu zvěděli a snad i do školy jej přivedli. Od 6. do 8. roku chodilo se do školy „malé“, do 12. do „velké“; pak do 16. roku dne nedělního do školy „opakovací“, jedné neděle hoši, druhé dívky. Visitace školní konaly se na Veselé.

Ježto vyučování bylo i odpoledne, zůstávaly vzdálenější dítky ve škole přes poledne; rodiče jim proto dávali ssebou na oběd „osúšky“, placky to upečené z mouky a strouhaných zemáků, trochu „podmaštěné“.

Ač měli v Brňově pak školu, měly některé dítky do ní přece dosti daleko — z „Korábek“ dobré půl hodiny; i z Křivských, Brňovu blízkých pasek, chodily do školy na Brňov. Také však ze Lhot, ač byli přiškoleni do Veselé, vyhledávali raději školu brňovskou.

Není známo, jak dlouho tehdy Jan Borovička na Brňově vyučoval. R. 1847 najala obec výměnkářskou světnici pro školu; prvním učitelem na ní stal se Martin Kopřiva, na tehdejší dobu

přiměřeně vzdělaný. Zachoval se od něho první školní katalog. — Po něm přišel opět Jan Borovička, dříve vzpomenutý; působil zde nových 10 let. Za něho r. 1854 obec koupila chalupu č. 6 na školu. — Poněvadž školního roku 1858/9 učitel Jan Borovička

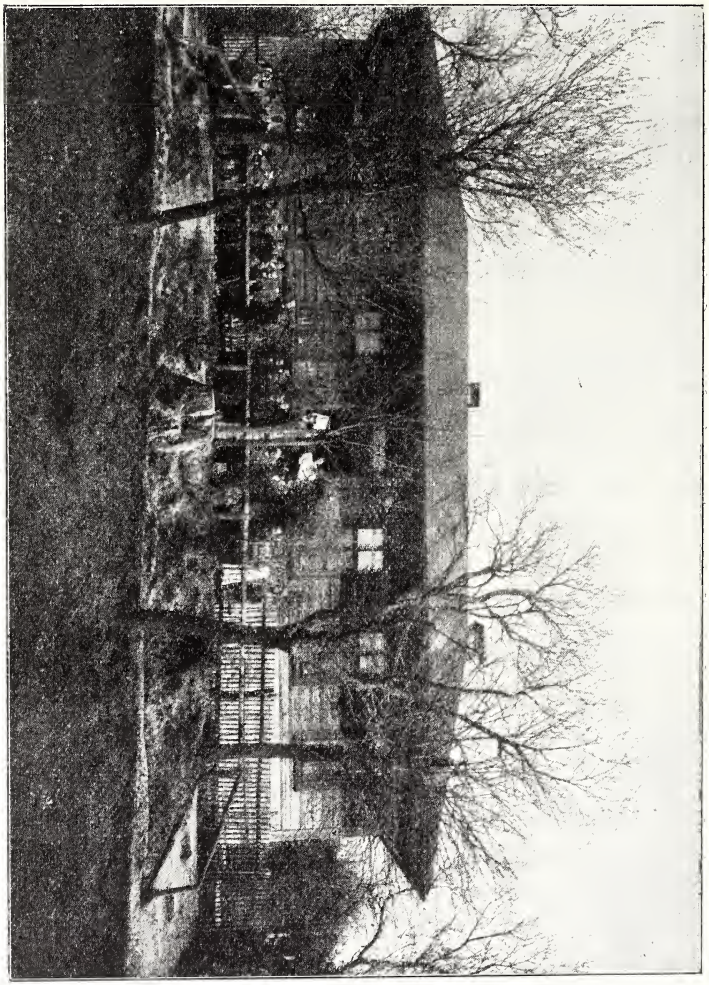

Obr. 38. Škola v Brňově.

onemocněl, chodil na Brňov vyučovati 2krát týdně učitel z Vel. Lhoty, Jan Táborský. Po Janu Borovičkovi vystřídali se rychle Ferd. Jasný a J. Schober.

Od r. 1860 byl zde učitelem Jos. Valušek; od r. 1864 Jos. Sutory; od r. 1884 Jak. Gillar. Poněvadž školní budova byla již

téměř nejhorší stavení ve vsi, byla r. 1885/6 vystavěna nová školní budova ze dřeva. (Obr. 38.) — Po Gillarovi stal se učitelem Frant. Knězek, který tu působí dosud. — Vyučování ženským ručním pracím viz při Veselé.

Znamenitějším rodákem byl Frant. Janiš, doktor bohosloví, nar. 1848, zemř. 1910 v Olomouci. Byl profesorem mravovědy na bohosl. fakultě. Vydal „Nauku o náhradě škody“ a „Katolickou mravovědu pro střední školy“.

Dějinné zprávy.

Původ Brňova není znám. Biskup Bruno ze Šaumburka, jenž Valašsko zalidňoval, rozdělil je snad na více manství, než se nám jich zachovalo. Týž nařídil Mikuláši z Choryně, aby založil novou ves Brunnov, a dal mu na ten účel na 120 lánů lesův a hájův, aby je osadil. Jeho nástupce biskup Theodorik témuž Mikuláši, tehdy již pánu na hradu Šaumburku (na Kelecku), přidal r. 1297 ze statku Vrše z Meziříčí ještě i les až po řeku Bobirs na týž účel.[1]) Mohlo tedy ovšem vzniknouti zvláštní manství Brňovské. Není však jisto, mluví-li se zde o našem Brňovu, nebo v Deskách manských jeho není.

Náležel náš Brňov snad vždy k Rožnovu, ježto jím končí jižní pásmo hor k Rožnovu náležejících; toliko r. 1446—63 píše se o brňovských panoších Janu a Václavu. Brňov ani k manství Arnoltovickému ani k Meziříčí nenáležel, ač s nimi sousedí. Když r. 1376 Jenčo de Strebec vzdal se léna Meziříčí, podobně, když r. 1392 Jindřich z Arnoltovic vzdával je kn. b. Mikuláši, nejmenuje se Brňov mezi manskými dědinami.[2]) Ani r. 1396, když Meziříčí a Arnoltovice s příslušenstvím Lackovi z Kravař a na Helfenštejně prodány byly, o Brňovu zmínky není.

Jistou zprávu o Brňovu máme teprve z r. 1411. Lacek z Kravař, pán na Helfenštejně a Rožnově, zřekl se tehdy vedle jiných také odmrtí z Brňova, aby „užitkům svých poddaných prospěl“, ježto znal, jak často nedostatkem obilí trpěli, „jak pro položení místa neúrodného, tak pro množství jelenů, jimiž úroda spasena bývá“. (Zp. XI.) Dle toho náležel tedy Brňov uvedeného roku pánu Rožnova. Lacek z Kravař a na Helfenštejně mohl

[1]) C. D. V. 77. [2]) L. II. 181.

ovšem Brňova, byl-li lénem biskupským, snadno nabýti, poněvadž tehdy kn. biskupem byl Lacek z Kravař starojický, jeho synovec.

R. 1446 jmenuje se ve výsadě, Meziříčanům „na solnici“ dané, svědkem také panoš Jan z Brňova, snad vlastník zemanství tamějšího. — Když r. 1449 Jindřich z Bystřice vzdával se manství Arnoltovic, přijal je a věrnost za ně b. Pavlovi sliboval slov. panoš Jan z Brňova.[1]) — R. 1462 Václav „de Brniov“ žaloval Zicha (Zikmunda), řečeného Rynda z Arnoltovic, že mu to „zboží Arnoltovice s jeho příslušenstvím drží, nemaje k tomu práva“.[2]) Ale ježto nebyl Václav z Brňova rytířem, bylo mu manský soud žádati za některého z manů stavu rytířského „k radě a potazu manův“ a dán mu p. Oldřich z Miličína, jenž pak jeho jménem žaloval (viz Arnoltovice). — R. 1463 přijal Václav z Brňova od b. Tasa zboží to manstvím; než hned na to se ho vzdal a prodal je Zichovi z Nezdenic.[3])

Následujícího roku byl snad Brňov v držení p. Matouše ze Šternberka a z Holešova. Herbort z Horky pohnal jej z 35 zl. uh., že mu tolik zavdal na to zboží na Brňov, a že měl (z něho) požíti skopného (desátku obilního) na každý rok 30 zl., ale toho mu se tak nestalo.[4])

R. 1504, kdy hrabě Petr od sv. Jiří, choť Kunky z Cimburka, statek Rožnov prodal pánům z Kunštátu, je mezi jeho vesnicemi jmenován i Brňov; tak i r. 1531, kdy Rožnov zapsán byl v D. Z. pánům z Šelenberka a Kosti anebo r. 1548, kdy jej koupil Vilém st. z Žerotína. Pánům Žerotínským pak náležel Brňov, dokud Rožnov jim patřil.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 7; r. 1794 domů 18, obyv. 156; r. 1835 domů 34, obyv. 247, koní 13, hověz. 28; r. 1910 domů 60, obyv. 389, koní 5, hověz. 190, ovce 4.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

---

[1]) L. I. 104. [2]) L. II. 337. [3]) L. I. 81. [4]) Kn. p. IV. 442.

Bynina,

gen. -y, v -ě, je vzdálena od Meziříčí, kam je přifařena, 2·8 km na s. Osada hromadná; bývala více rázu valašského a leží skryta v údolí. Stranou od Krasna zakrývá ji zcela Byninský kopec, s něhož se skytá chodci na dědinu v zahradách a na okolní dvory Mariánský, Tereziánský a Domorackỳ velmi pěkný pohled. Osada rozkládá se po obou březích potůčka Oborského čili Byninky. Domy stojí vzdáleny od sebe 20—50 m, v pasekách i na $^1/_4$ hod. Na návsi, ač možno-li to malé prostranství tak zváti, stojí socha Marie P. z r. 1884; vysoký kříž dřevěný, jehož stáří označují mohutné lípy kolem něho, stojí na dolním konci dědiny. Gruntů selských je většina v polovici západní. Před některými domy jsou zahrádky. Stranou k cestě, dědinou vedoucí, jsou u všech zahrad ploty živé (smrkové a hlohové), tyčkové a dřínkové. U některých domů jsou výstupky k dědině: pouhé náspy bez žuder. Domy jsou buď dřevěné nebo zděné. — R. 1821 byly ještě všecky domy dřevěné. První zděnici postavil fojt; po ohních koncem minulého století stavěné a nově přibylé domy jsou vesměs zděné, křidlicí kryté, čímž porušen bývalý valašský ráz dědiny.

Nábytek ve světnicích je většinou též již novověký, natíraný; také bývalý kroj valašský již pominul. — Od domu se stodola obyčejně odchyluje napříč úhlem pravým neb tupým, anebo jest až 30 m vzdálena. — Chlévy bývají síní spojeny s obydlím. Na dvoře jest kůlna pro vozy a jiná pro dříví.

Samoty, mimo paseky a včelíny, jsou bývalé tři dvory panské. Nejstarší z nich byl za dědinou. Postavil jej František Ludvík z Žerotína na místě obory, již zrušil. Nazval jej „Novým“; v ústech lidu slul „Domorackým“, ježto stojí vedle cesty, na Domorac k Nov. Jičínu vedoucí. Domoracem slují lesy a samota v horském sedle na hranicích okresu Meziříčského a Jičínského. Dvory „Tereziánský“, nad, a výstavnější „Mariánský“, níže vsi, mají jméno po dvou hraběnkách, dcerách Ludvíka Antonína z Žerotína.

Dvůr Domorackỳ (nyní hostinec) byl původně ze dřeva postaven r. 1725; bylo prý „škoda obory a krásného jedlí, tehdy vykáceného, ježto po dvoru nic nebylo“. (N.-Bl. 1867.) — Dvůr Mariánský byl r. 1825 postaven a nezvyklou střechou polobáňovitou kryt; ozdoben byl vlašskými topoly. Tereziánský dvůr, nyní

byt hajného, je obklopen kol dokola loukou, živým plotem chráněnou; při dvoře je obora.

Památkou starších dob jsou jména tratí, již v XVII. stol. jmenovaných: Obilná, na Domoraci, nad Vrchovinou, pod Kulíškem, na Vrše, na Forteli, na Komonici, na Kolniskách, u Rybníčka, u Rybníka velikého (Mštěnovického), zrušeného r. 1820, kdy dvůr Mariánský se zakládal. Později objevují se trati: Obora, Dražný kopec, na Panském, Hrachová, za Pouští, na Pažerce, Panský potok a Úlehla, bývalá ladem ležící země, nyní na pole vzdělaná. Obecním pastvinám se říká Horní a Dolní dráhy.

Nepatrný potůček, jenž protéká vesnicí, přichází od Obory a sluje Byninkou či Oborským. Pod osadou býval panský rybníček, odtud název polí „u Rybníčka byninského".

Mimo orbu a chov dobytka zabývá se lid jen nepatrnou částí také pletením košů. Nebývalo v osadě ani mlýna; nálev nápojů býval jen na fojtství.

Poměry poddanské.

Zakupování živností započalo r. 1783. Selské grunty byly zakupovány za 72 R 20 kr. na termíny po 10 R, zahradiny za 45 R neb 30 R po 7 R a chalupy za 17 R po 4 R.

Fojtství tehdy zakoupeno nebylo; bývalo již od počátku vlastnictvím fojtů. Bylo dědičné; kdo koupil jeho dům a pozemky, byl i fojtem.

Fojtství koupil r. 1599 Václav, syn neb. Jana, fojta, za 90 R. Přidány mu 2 koně, 2 krávy, 3 svině s podmínkou, že máteř má při sobě chovati. Fojtství zvelebil; nebo r. 1618 poručil je Václavovi, synu svému, za 130 R a přidal mu vůz okovaný, brány 4, koně 4, krávy 3, sviní 6, ovec 20, včely šestery (ostatními se dědici podělili), hus 8, slepic 13. — Přece asi bylo novému fojtu nesnadno všechny povinnosti zbývati; nebo aufanku zaplatil teprve r. 1635 na zámku 6 tol. šir.; ostatek mu od J. M. P. odpuštěno. — Od syna jeho Mikuláše koupil fojtství r. 1664 Václav Dvorský. — R. 1692 koupil je Pavel Vala, majitel zahradiny, na kterou si musil hospodáře opatřiti; ze zahradiny této měl pak „seyr panský" („brynzu?") v Jičíně prodávati aneb za tu „robotu" plat dávati. — R. 1694 fojtství zase přišlo kupem v ruce Mik. Dvorského, bratra Václavova; týž vyprosil na Fr.

Ludv. hr. z Žerotína r. 1726, že mu připsán byl les pod Obilnou, obecním pastviskem, k fojtství za dědičný. — R. 1729 pustil fojtství zeti Ruskovi. — R. 1739 přijal je Jakub, prostřední syn Ruskův, ač nejmladšímu mělo býti matkou dochováno; s vůlí vrchnosti tento nejmladší syn však Jakubovi předek svůj postoupil, zač zadáno mu z kupní ceny 60 R, kdežto ostatní bratři obdrželi jen po 10 R. — Po Jakubovi obdržel fojtství r. 1740 Stolař z Krhové, jenž vdovu po něm si za ženu vzal; měl je však jen užívati do vzrostu Jiříka Ruska. — R. 1772 koupil fojtství — stavení velice zpuštěné — Mik. Horecký za 200 R a r. 1792 Jos. Mikulenka od ženiného svatíka (muže ženiny sestry), v jehož rodině posud jest.

Fojtství mělo pozemků přes 38 jiter. Pasekářské činže platil fojt z dominikálních pozemků 33 kr. ročně, robotní činže 2 R 20 kr., za jeřábka 45 kr.; vajec dával kopu, za nechování chrta 4 měř. ovsa; vína dovážel $1^1/_2$ bečky, převážel ryby z rybníka do haltéřů a naléval panské pivo; na kostel a školu odváděl 21 kr. Za dovoz vína z tuzemska dostával 2 R 55 kr. a 3 mor. měř. ovsa. Za převážení ryb dostával na den 2 kapry a za nálev piva 10 kr. z každé bečky. Poddanské poměry ostatních osadníků viz zpředu v pojednání „Povinnosti poddaných“, kde byly uvedeny příkladem veliké nerovnosti povinností na alodu Meziříčí-Rožnovském.

Škola.

Byniňané porozuměli záhy prospěšnosti školy. Ač okolo r. 1800 nikdo k tomu nenutil, přece některé dítky navštěvovaly školu v Krasně. Od roku však 1820, kdy dle nařízení vládních vrchnost i duchovenstvo na posílání dítek do školy nastupovaly, najali světnici a platili si vlastního učitele. Nebo cesta do Krasna byla někdy dětem neschůdnou a obec poměrně mnoho na školu krasenskou přispívala, ač v ní pro její dítky místa nezbývalo. Zřízena tedy r. zmíněného nejprve podomní škola, jež se stěhovávala do různých domů. Dle toho byla bídná učírna i byt učitelův. Na pobídku faráře Heinze podali osadníci r. 1835 kn. arcibiskupovi hr. Chotkovi prosbu v záležitosti školy. Roku však následujícího odebral se Heinz na faru do Kelče a kn. arc. Chotek téhož roku zemřel; tudíž prosba nebyla vyřízena. Tehdejší horlivosti pro školu nasvědčuje, že vyučoval i M. Zátopek, purmistr byninský, neměla-li obec učitele.

Teprve za učitele Fl. Stoklasa, jenž bydlil v komůrce domku čís. 12, vystavěna r. 1842 škola s úhlednou zvoničkou. Byla na tehdejší dobu sice slušnou, ale pro svých 70 dítek nedostatečnou, žel i vlhkou. Vrchnost sice nařídila, jaká budova má býti postavena, ale ničím nepřispěla. Obyvatelé selští tedy dováželi svým potahem stavivo a domkaři propůjčili rukou svých bezplatně. Za to obec přidělila každé usedlosti kus obecního pole, za který mírný plat jí odvádějí.

První učitelé nebývali zkoušeni. Dostávali od sedláků ročně po půl věrteli rži, 2 „meslích“ pšenice a půl libry másla; od

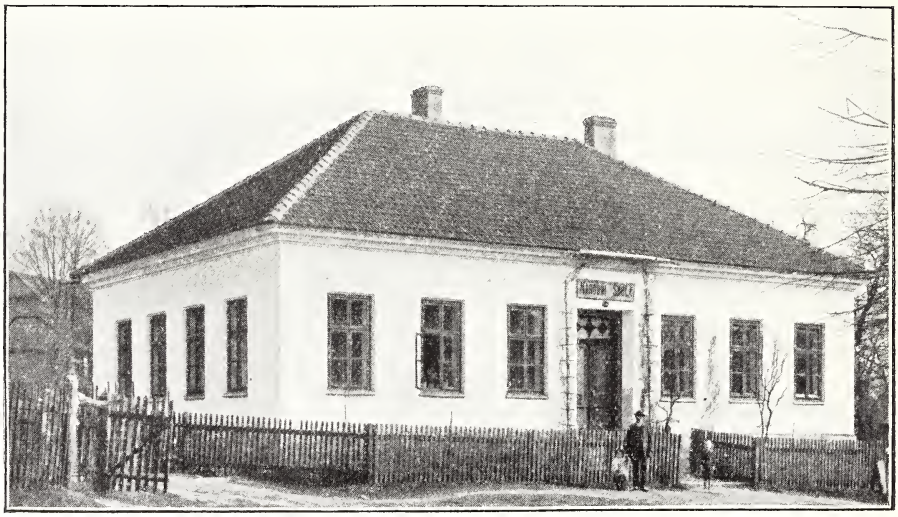

Obr. 39. Škola v Byninĕ.

domkařů pouze půl věrtele rži a též půl libry másla; z každého pak žáka obdrželi 4 gr. školného měsíčně; obec dávala 4 zl. ročně, byt a otop. Při vyměřování platů učitelských z prostředků zemských byla Bynina vřazena do III. tř., r. pak 1881 do II.

Skrovný plat snad zavinil i častější změnu učitelů. Působili zde: Stoklas, Fukala, Kratochvíl, Dobeš, Pospěch, Polz, Jasný, Janíček, Trčka, Stejskal, Bránka a Kučera. R. 1885—86 jmenován učitelem Fr. Pokorný, posud zde působící. Za něho postavili občané novou školu se zahrádkou. Na oslavu 40letého panování Jeho Veličenstva Františka Josefa I. byla vysvěcena. (Obr. 39.) R. 1898 zřízen při škole polévkový ústav pro žáky vzdálenější a

r. 1900 zavedeno vyučování ženským ručním pracím. Ke školní knihovně přibyla v obci i knihovna lidová. R. 1907 zařídil správce školy slavnost stromkovou. Povýšení školy na 2třídní jest již povoleno a správce školy nadučitelem jmenován.

Dějinné zprávy.

Původ osady není znám. Ježto Byn, Bin neb Bena i ženské Byenna jsou jména osobní, slula snad dědina tato „villa“ (ves) neb „Lhota“ Bynina, kteréž „lhota“ někdy ve starých názvech osad chybí. (Mor. jména místní str. 217.) Psávalo se vždy „Bynina“, ještě i r. 1744, kdy nová gruntovní kniha byla založena: teprve r. 1783, kdy počalo zakupování gruntů, psalo se v nové gruntovní knize Binina.

Nejprve se jmenuje táž osada okolo r. 1368. Stalo se kdysi před uvedeným rokem, že Jan, markrabě moravský, udělil dvůr a mlýn v Perné, celou „ves Byninu“ a některé pozemky v Krasně, Lešné a Střiteži (zaniklá osada) Vochnovi z Perné v léno.[1]) R. pak 1368 prodává Franěk z Kunovic svůj podíl na Krasnu a „Bynyvě“ s lesy a rybníky Bohunkovi a Stachovi z Perné.[2]) Snad již tehdy nějaký rybník pod Byninou a Mštěnovicemi býval. Byla tedy Bynina částí zboží Krasenského, léna to zeměpanského. — R. 1374 obdržel Vok z Kravař od markrabí lénem část Krasna. — R. 1381 Zbylich z Perné prodal témuž Vokovi svůj podíl na Perné „bez porušení lenního práva markraběcího“; tak asi též Bynina připadla zpět ke Krasnu a stala se majetkem pánů z Kravař a po nich pánů z Cimburka, ze Sovince a roku 1446 Jana z Mesmpeku. (Viz Krasno.) Témuž náležela i r. 1464; tehdy totiž soudem zemským uveden byl Jan z Rysenburka v držení Krasna, Byniny a Mštěnovic pro 300 zl. uh., jež mu Jan z Hluku čili z Mesmpeku byl dlužen, ale neplatil.[3])

Ježto Bynina ke starším osadám kraje náleží a v purkr. knize z r. 1624 již každý držitel gruntu i příjmením se uvádí — fojtové však jen jménem křestním —, buďte zde uvedena tato příjmení: různí se totiž velmi na př. od hanáckých, nebo není zde žádného jména vyjádřeného minulým přičestím činným: Kyselo, Hnědý,

[1]) C. D. X. 83.
[2]) D. Z. 151 č. 1049.
[3]) Kn. půh. IV. 356.

Vašák, Kočárek, Olša, Vlk, Němec, jinak Novák, Zima, Hrbek, Hrbáč, Vahala, Černý, Srpárek, Černoch, Čáň, Řešetko, Štramberský-Štrambera, Mlýnek, Jambor, Metlík, Kalimléko, Skok, Příviský, Klanica, Řeněk, Blabla, Mlatec, Liška; za války 30leté a po ní čteš: Polák a Švejda.

Ježto alod Krasno koncem XIV. věku již s Rožnovem bylo spojeno a v majetek rodu Žerotínského r. 1548 přešlo, má i Bynina stejné dějiny s panstvím Meziříčským a Rožnovským; spolu tudíž trpěla za války 30leté. Bylať asi hned počátkem války zpustošena, ne-li vypálena; nebo purkrechtní kniha byla „od lidu vojenského zkažena“ a nová r. 1624 založena. V ní se dočteš, že z jednoho gruntu byly krávy sirotkům náležející „v ty bouřky od vojáků vzaty“ a hospodář za ně pak sirotkům dáti musil po 4 R mor. — O jednom sirotku r. 1623 psáno, že „Španělé“ (vojíni) jej vzali, ač později poznamenáno, „že táhl se Španěli na vojnu“, tedy snad dobrovolně. Přece však bylo o něm zapsáno: „jestliže by se někdy vrátil, kdo by koli na té chaloupce zůstával, bude mu povinen krávu vydati“. — Ač již i před válkou se čte o sirotcích zběhlých, naskytá se během války více „zběhnutí z hospodářství“, což bylo následkem útrap válečných. R. 1653 prchl však otčim s dcerou nevlastní ze strachu před trestáním hříchu. — Na těžká léta naříká se ještě r. 1666. Také r. 1718 bylo nutno jednomu rolníku dáti „lhotu“ od robot „do roku“ a pro příští doby sleviti mu roboty jeté každého týdne jeden den, aby dům a hospodářství „opraviti“ mohl.

Ale i za dob válečných konala obec své povinnosti, dobře hospodařic s jměním vlastním i se jměním sirotčím. Kdy obdrželi výsadu na spravování jmění sirotčího, není povědomo; ale již r. 1643, kdy sběhl jeden hospodář a místo jeho za 100 R prodáno bylo, dány sirotkům patřící peníze do „sirotčích“. Co se správy obecního jmění týká, budiž uveden příkladem zápis: „R. 1643 odvedeno po učiněném počtu za purmistra M. Bílého a jeho spoluradních novému purmistru Zimovi peněz dobrých 7 R 21 gr. 4 den.; za J. M. pánem mají dluhu 43 R 2 gr.; běžných přijato do důchodův 16 R.“ Také občané byli obci dlužni: dva po 10 R, jeden 5 R a jiní po 2 neb 1 R do „sirotčích“.

Na zvýšení příjmů svých prodávala obec kousky pozemků na včelíny. Tak na př. prodala louku s tou výminkou, že se jí

bude dávati ročně 18 kr. a že, kdyby k prodeji přišla, „předek a právo kupu míti bude“. První takový včelín jmenuje se již r. 1596, kdy obec prodala kus „drah“ za 2 R Vojtkovi, obyvateli městečka Krasna; „zanechala mu okolo včelína také kus lésku a v tom, že ani dobytku nějaké škody dopustiti nechtěla, zápis v knihách byninských na to učinili“.

Vzrůst obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 21; r. 1794 domů 38, obyv. 243; r. 1835 domů 50, obyv. 330, koní 25, hověz. 45, ovcí 70; r. 1910 domů 66, obyv. 454, koní 16, hověz. 175.

Obec má na 50 měr polí, 30 lesa, 20 pastvin a 8 luk; gruntů selských jest 5 a fojtství s právem nálevu; majetníkům zahradin (menších gruntů) říká se zahradníci a ostatním chalupníci.

První r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Spolky jsou 2: „Hospodářská besídka“ a „Hospodářská vzdělávací besídka“.

Bystřice Malá (val. Malá Bystřica),

na -ci, je vesnice roztroušená, pasekářská, okr. města 13·1 km vzdálená. Hraničí s Hrubou Lhotou, potůček Malá Bystřice (Bystřička) dělí ji od dědiny Bystřičky okresu Vsetínského a Břucký potok od Velké Bystřice okresu Rožnovského. Do s. záp. končin Malé Bystřice sahá nádržka vod, přepažením údolí Bystřice způsobená, jež zajisté mnohé cestovatele sem přiláká.

Ves tato záleží vesměs z pasek soustavy dvorcové. Okolo obydlí pasekářova a jeho hospodářských budov rozkládá se celá živnost jeho: role, pastviny a někdy také i kus lesa, nejčastěji jedlového a smrkového (smrek, švrkla), ač neschází ani bříza a buk.

Některé paseky byly dětem rozděleny, čím vznikly skupiny chalup příbuzenstvu náležejících, jež připomínají zádruhy jihoslovanské. Zůstala jim pak jména po Syřenovi „Syřené“, po Pavlovi „Pavlé“ atd. Zachovávají se též jinde na dědinách jména

domů po předcích; zde v horách, kde majitel na chalupě uprostřed svých pozemků sedí, zní jméno takových skupin nějak patriarchálně.

Původ vzala ves nepochybně od valachů (pastýřů), ale také dřevorubcům sluší založení Bystřiček původních připsati. Mělo fojtství mlýn pilný a moučný, byl zde i „svobodný“ mlýn pilný, r. 1638 za značnou sumu 100 R prodaný; byla zde uhliska, šindeláři a táčkáři. O pilném řezání klad svědčí povinnost fojtova, aby ročně panství 2 kopy klad bezplatně pořezal. — Na dřevorubce zdá se upomínati i znak obecní: dva skřížené pantoky (veliké sekyry).

Výživu poskytují jen částečně pole a chov dobytka, nebo posud bývá třetina polí úhorem; důležitější zdroj výživy je práce v panských lesích a letní dobou senoseč a žně na Moravě a v Rakousích.

Dříve býval výnosným i domácí průmysl dřevařský a křivačkářský. Zvláště za stavby dráhy cís. Ferdinanda mnoho táček bylo zhotoveno. Mnoho se vyváželo též do Pruska, takže obchodem tímto někteří podnikaví a opatrní Bystřičané zámožnosti nabývali. Clem na vývoz a vzmáhající se drahotou dřeva výdělku ubylo a s ním ovšem i výroby. Omezili se na výrobu některých toliko předmětů; jedni robili jen vidle a (val.) trakaře, jiní vějačky, jiní šindel. Hračky (táčky a pod. rolnické náčiní v malém pro děti) posud odbytu docházejí. Samostatní křivačkáři už téměř zcela přestali, ježto se chodí do továrny na příbory na Vsetíně.

Ač osadníci jen málo pole mají, přece si ho váží; původní kopanice a úlehla vzdělali na pole. Rádi též činívají na něm pokusy na zvýšení výnosu. Již koncem XVIII. stol. zavedli zemňáky a nové druhy těchto i jiné polní úrody zavádějí (na př. ruské lněné semeno). V jedné pak zahradě jmenuje se již r. 1737 jabloň „míšenská“, hruška „pargamutka“ a „ořechůvka“. Není zde ovšem jmen tratí, rovinám příslušících. Jménem polí jsou názvy bývalých majetníků usedlostí jako „Bošová, Mičulková atd.“; anebo jsou to jména dle polohy při stavení, jako „pod stavením, pod zahradou, nad chalupou, u stodoly, za chlévem atd.“; jiná pole obdržela jména podle kopců, na nichž byla vzdělána: na Santově a j. Má v obvodu obce každý kopec i nepatrný potůček své vlastní jméno. Jiná jména tratí jsou nad Chmelníkem, na Dvořisku, za Léščím, nad Šachtú, na Panušce atd.

Mlýny moučné mnoho meliva nemívaly; má již každá domácnost svá „žerna“ (ruční mlýnce). Hospody jsou 3, čtvrtá zanikla; t. zv. putyk na štěstí není. Kovář býval jeden na gruntu selském.

Poměry poddanské.

Malá Bystřice je na alodu Žerotínském okresu Meziříčského nejmladší dědinou a tudíž i poměry poddaných k vrchnosti se zde poněkud jinak vyvinuly než jinde. Zdá se, že usedlosti byly prvním osadníkům vrchností darovány náhradou za práce. Vrchnost, majíc v údolí Bystřice mnoho lesů, měst vzdálených, mohla pozemky své dělníky za vykonané práce podělovati. Tak na př. poskytuje zápis „chalupy“, Tomáši Hudcovi r. 1641 připsané, obraz, jak vznikla časem selská živnost. „Tomáš Hudec“, di zápis, s dovolením J. m. páně postavil sobě chaloupku, z kteréžto náležitě s J. m. pánem se spravil a tak touž chalupu sobě, poněvadž na svůj náklad postavil, očištěnou a zaplacenou má.“ — Hudec pak k chalupě si přikoupil kopanici od fojtova zetě a druhou kopanici „za Díly“ koupil od Hruboně za 4 R. — R. 1658 prodal chalupu i s pasekami za 30 R. Pak se vedla chalupa v rejstrech již jako „paseka“ a r. 1822 zapsána byla v listovní knize jako „selský grunt katastrální“. — Podobně i jiné zápisy znějí.

Usedlosti M. Bystřice již v starších rejstrech dědinských (z r. 1744) zapsány jsou jako „vlastnictví“, jež mohl majetník „na erby a potomky své na časy budouci“ postoupiti a odprodati; o jiných, na př. o fojtství, o „velké Korábce“, již v XVII. stol. zapsáno je, že je od rodičů svých synové „koupili do vlastnictví“. Žádný pak z těchto gruntů nebyl od vrchnosti „zakoupen“, když Žerotínové svým poddaným, dotud pouhým držitelům, grunty do „věčného majetku“ prodávali; byli tedy Bystřičané hned od počátku Malé Bystřice majiteli nebo vlastníky, ale nikoli pouhými držiteli svých živností.

Povinnosti fojtovy byly rovné povinnostem ostatních fojtů na panství, vyjma, že odváděl teprve za dvě léta jednoho jeřábka nebo ročně $22^1/_2$ kr. místo polovice. Mimo činži gruntovní 2 R 8 kr. z pozemků katastrálních platil též činži velkopasekářskou z pozemků dominikálních 56 kr. ročně. L. P. 1637 koupil fojtství s „mlýnem pilným a moučným“ Jura Šimčík od otce svého za

110 R mor. V rodině této fojtství již zůstalo do r. 1860, kdy se na ně přiženil J. Kovář. — Jan Ševčík, jenž vdovu Kateřinu Šimčíkovou za ženu pojal, musil je dodržeti „nejmladšímu“ synu fojta Jiřího.

Povinnosti sedláků katastrálních nebyly stejné, ježto někteří měli jen na 12, jiní okolo 25 jiter pozemků. Všichni však platili činži „velkopasekářskou“, než obnosu rozdílného; někteří platili místo roboty „činži robotní“, jiní dávali dílem činži za robotu a dílem konali robotu pěší 9—12 dnů; roboty jeté vůbec nebylo; rozeznávali pasekářskou a robotu hoferskou. Místo předíva odváděli též činži rozdílnou; podobně bylo i „pařezné“ různé. Rozličného počtu byla i slepice a vejce dávána a sypán oves. Korábeční, majetníci gruntu Velké korábky, byli osvobozeni od r. 1717 všech povinností panských za roční plat 19 R, později na $9\frac{1}{2}$ R snížený.

Daleko více bylo usedlostí chalupnických, do pozemků však též velmi rozdílných. Někteří chalupníci, zejména na katastrálním, měli jen do tří jiter pozemků, jiní na dominikálním, měli jich až do 25 jiter. Přibývalo nových chalup pasekářských v XVIII. stol. stále; někteří z nich zakoupili si živnosti emfytenticky. Také povinnosti těchto pasekářů byly různé. Mnozí platili velkopasekářskou činži nade 2 i 3 R; za robotu též dílem platili, dílem pěši robotu 9—12 dní ročně konali; přírodní dávky podobají se oněm sedláků. Majetníci malých pasek platili za robotu 1 R a $6\frac{1}{2}$ dne robotovali pěší; mimo plat za předivo jiných povinností nemívali. Nutili je kdys, aby „vyzimovali“ (přes zimu chovali) panský rohatý dobytek, sbírali lískové ořechy, houby a kmín, ale „osazení“ se tomu ubránili. Sbíraly takové plodiny prve jen ženy a vdovy „neosedlé“ to j. hoferů čili podloudníků (valašský název hoferů).

Byly tedy robotní povinnosti v Malé Bystřici daleko menší než v jiných dědinách panství, buď že dvůr (?) na Malé Bystřici (trať na „Dvořisku“) dlouho netrval a do jiných dvorů poddané na robotu posílati pro vzdálenost nebylo možno, anebo vrchnost, znajíc chudobu Bystřičanů, chtěla jim usnadniti výdělek ve svých lesích nebo při senoseči na Hané a v Rakousích.

Za sypání ovsa měli poddaní právo na buk na světidla. Sedláci dostávali po $\frac{1}{2}$ buku, chalupníci na dominikálním dostá-

vali celý buk, chalupníci na katastrálním, pokud ovsa vrchnosti nesypali, buku nedostávali.

Desátek faře a škole platili toliko fojt, mlynář a několik sedláků. Fojt, mlynář a Korábečný dávali 5 mírek pšenice a 5 rži, sádla libru, 2 vejce a $^1/_2$ slepice; někteří sedláci dávali jen 4 vejce. Chalupníci převážnou většinou nedesátkovali.

Fojt z povinností panských byl vybaven platem 12 zl. 58 kr. a z pozemkové činže platem 10 R 20 kr. (r. 1859). Vývazné u sedláků a pasekářů bylo dle míry pozemků a povinností různé.

Duchovní vzdělání.

Polovice osadníků je katolická, již přifařeni jsou do Vel. Bystřice; evangelíci augsb. vyznání náležejí na Vsetín a helvet. reformovaného na Hrubou Lhotu.

Školy jsou na M. Bystřici dvě; jedna jest „na Santově“, druhá „v údolí“ Bystřičky u myslivny. Zprvu učitelé z Vel. Bystřice docházeli od dlouhé už doby do M. Bystřice, kde v obyčejné jizbě bylo vyučováno třikráte za týden. Dostalo se jim 2 stř. dvacetníků = 68 kr. r. č. z každého žáka ročně. R. 1867 měla býti stavěna škola, ale překáželo v tom různé náboženské vyznání. Místodržitelstvím r. 1868 bylo nařízeno, aby se ustanovily dva školní obvody.

A. Vystavěna tedy od katol. občanů dřevěná budova školní „na Santově“. Evangelíci pronajali si místnost v „Okluce“ pod kopcem Ostrým, kdež církevní svou školu umístili. Zde vyučoval Josef Šabacký od 1871—1874. Po jeho odchodu zanechány evang. děti bez školního vyučování, ale mezi tím proti odporu katol. občanů škola „na Santově“ prohlášena za obecnou, tak že tam i evang. děti později do školy chodily.

Místnost „na Santově“ byla pro 150 žáků malá. Měla býti zřízena škola dvoutřídní, na níž ze zemských prostředků povolena subvence 1000 zl. r. č.; r. 1882 nová subvence zemská 2000 zl. r. č. povolena a J. Veličenstvo císař pán daroval 300 zl. r. č., čímž bylo 3.300 zl. r. č. na stavbu sebráno. — Ženským ručním pracím vyučuje táž učitelka, jako na škole „v údolí“.

B. O stavbě druhé školy „v údolí“ jednáno od r. 1870. Odpíral jí předseda místní školní rady. Jedni chtěli míti školu v dolní, druzí v horní části obce; konečně určeno místo uprostřed

školního obvodu „v údolí“. Stavba dohotovena v květnu r. 1883. Na této škole působil Jan Žák a po něm působí Václav Věchet. Na počátku bylo tu 90 žáků, zameškání školní obnášelo z prvu 60%, kleslo pak na 20%; velká chudoba a v zimě neschůdné cesty vadí návštěvě školy. Vyučuje se tu nábož. katol., reform. a augsb. R. 1902 zavedeno vyučování ženským ručním pracím. Škola rozšířena zásadně na dvoutřídní; ježto však mezi tím vyhořela škola „na Santově“, odložena stavba druhé třídy při škole „v údolí“ na dobu pozdější.

Dějinné zprávy.

Malá Bystřice vznikla z chalup dřevěnic mezi potokem Břuckým a řekou Bystřicí a z dřevěnic po pravém břehu Bystřice až k jejímu ústí do Horní Bečvy. Tyto a jiné paseky, z nichž později utvořeny byly Velká a Malá Bystřice a Bystřička panství Vsetínského, sluly spolu „Bystřičkami“ neb „Bystřicemi“. (Kramoliš: Rožnovský okres.)

Za Jetřicha z Žerotína pořízena byla okolo r. 1620 nejprve „registra dědiny Bystřiček“, psaná Jiř. Mánkem, písařem důchodním, pro: fojtství, grunty: Klimenta Šefrance — snad od Uh. Hradiště —, J. Němce, Václ. Jakubínky, Tobiáše Škavrahy, J. Mlynáře, Václ. Bráneckého — asi z Bránek —, pro pilný mlýn J. Sarana a pro chaloupku Mičkovu.

Tyto „Bystřičky“ sluly tehdy také po svém prvním fojtu Šimčíku „Bystřicí Šimčíkovou“. Prvním purkmistrem (r. 1622) byl Vaněk Vysocký (Jakubínský?) — asi z Vysoké u Lešné. Nová osada slula však též „Bystřičkou Dolní“ anebo zkrátka „Bystřičkou“.

Náležela tehdy (dle seznamu platů pasečných z let 1670tých) k hájemství křivskému. Ještě v témž století přibylo 13 chaloupek „v nově vystavených“. Od fojtství, pak mlýnu pilného a dvou selských gruntů byla část pozemků oddělena a vznikly nové grunty a půlgrunty selské.

Z ostatních pasek v údolí Bystřice a jejích přítoků, potoka Břuckého a Bystřičky, byla r. 1651 utvořena „Velká Bystřice“, jež slula po prvém fojtu svém Bystřicí Randýskovou anebo Horní (dle seznamu platů pasečných a urbáře z r. 1676). Tato „Nová“ čili Velká Bystřice“ (okresu Rožnovského) měla tehdy fojtství, 15 chalup a 6 chaloupek (K. Papica: Osazení kraje Rožnovského).

Že osada vznikla teprve za druhé, „pastýřské“, kolonisace Valašska, dosvědčuje zmíněný seznam platů pasečných.

Od Bystřičky (Šimčíkovy) byly Pozorov, Malá a Velká Korábka a jiné části odděleny a přiděleny obcím M. a V. Lhotě; co z ní zbylo, pojmenováno obec „Malá Bystřice“ (již v účtech panství Rožn. z r. 1745) na rozdíl od Bystřičky okresu Vsetínského. V letech 1669—74 mnozí obyvatelé Bystřičky „přiujali“ ku své původní „živnosti“ nové mýtiny neboli paseky a tudíž jim platu pasečného „přisazeno“. Na těchto nových pasekách nejprve snad jen pro osev „kopávaných“ (kopanice), pak pluhem zoraných, vzdělali řádné pole; proto se píše o „pasekách zasetých“; jiná část mýtiny byla na pasečnou louku vzdělána. Rostla sice stále M. Bystřice, ale zůstala pasekářskou, ze samot záležející vesnicí až do dneška. — Za hraběte Bernarda Ferdinanda z Žerotína bránili se Bystřičané s obcemi Zárožnoví proti břemenům, dílem novým, dílem zvětšeným, prosbami, hraběti písemně podanými a, zdá se, nebyli oslyšeni.

Koncem věku XVIII. chalup zase ubylo. Některé paseky byly totiž přepsány do gruntovních knih Malé Lhoty (Malá a Velká Korábka na Pohořelisku); jiných asi ubylo při zavádění nového způsobu zdanění a zakládání nové knihy listovní r. 1822. Někteří také pole své rozprodali a chalupy dřevěné rozebrali; dva osadníci odstěhovali se do Slavonie.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 123, obyv. 537; r. 1835 domů 82, obyv. 766, koní 11, hověz. 131, ovcí 74; r. 1910 domů 102, obyv. 746, koní 23, hověz. 388, ovcí 26.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Hrachovec,

gen. -vce, v -vci, ves přifařená do Meziříčí, leží v bočném údolí, jež v levo od Bečvy Rožnovské mírně k Brdu (562 m) postupuje; od Meziříčí je po silnici okresní 3 km vzdálen, ale spojuje osadu s městem i bližší polní cesta, místy značně zanedbaná.

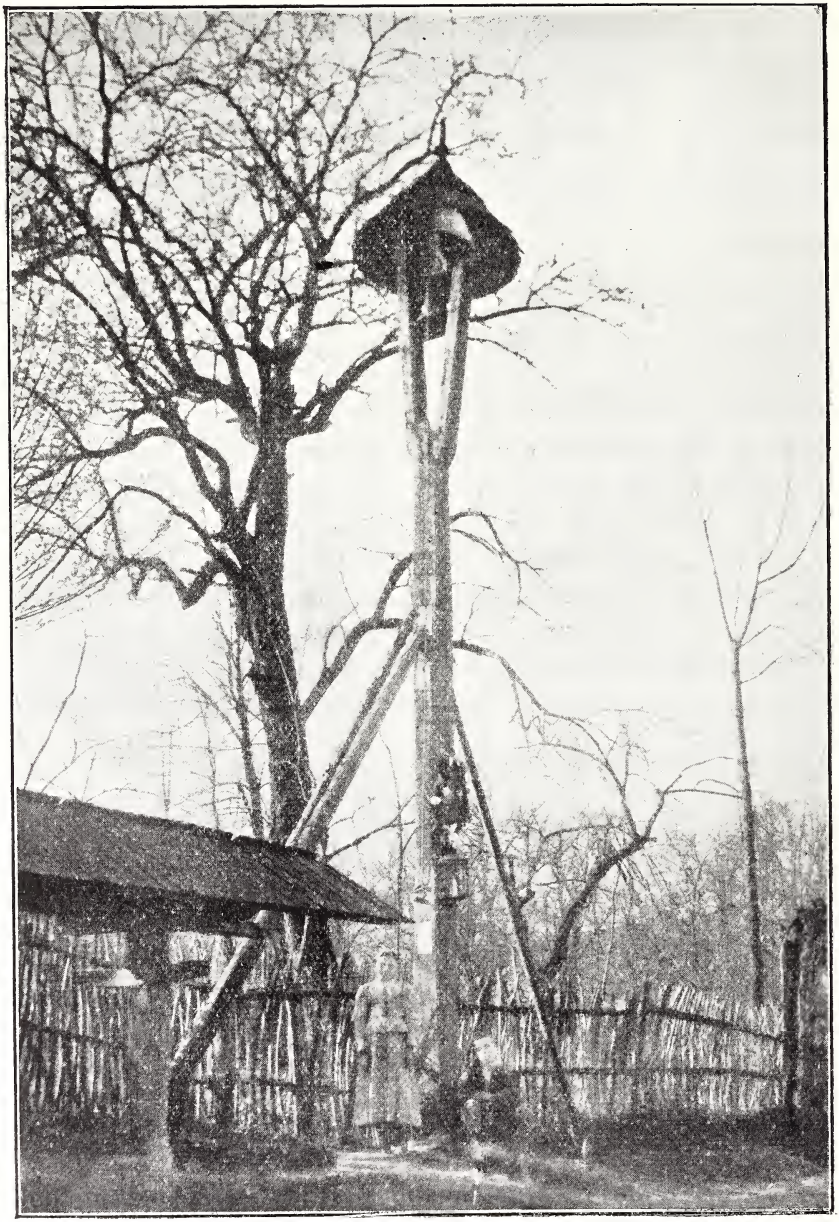

Obr. 40. Zvonice v Hrachovci.

Ves jest horského rázu; selské statky prostírají se nespojitě na obou stranách Hrachoveckého potoka, jenž se sbírá z pramenů z městského háje pod Brdem. Čtyry lávky u čtyř splávků jsou přechodem přes potůček; tůním pod splávky říká zde lid „zbuček“, kdežto v Karlovicích je jmenují „plesko“ (slovácké „pleso“ = jezero). Za každým statkem jest ovocná zahrada. Ves skládá se většinou z dřevěných domů (52); z hlíny upěchovaných „tlučenek“ je 8. — V dědině stojí chatrná zvonice (obr. 40.) a za humny k Meziříčí železný kříž. Ves dělí se na „Dolní a Horní konec“. Blíže školy staré a druhé nové říká se „na Dědině“. Postranním domům, jež od sebe dělívá úzká cesta oplotěná, říká se „Hulice“. Také v ráztoce Sýkoří, kde hraničí pozemky hrachovecké a veselské, stojí jednotlivé domy; větší skupiny domů jsou na Podhájí, na Rovenkách (5 včelínů) a v Zavychuří (4 včelíny); na „Větrochově“ 2 paseky; samoty jsou Podhrabí a Zauličná; na Hrádkách bývalo zemanství; Hrádky tyto prostírají se již na pravém břehu Bečvy dolní (Rožnovky). Pod Hrádkami při silnici do Rožnova je parní cihelna, bývalá hr. Kinského, a obecní hostinec.

Poddanské poměry.

Poddaní platili úhrnem ročně (dle seznamu z roku 1676) gruntovního o sv. Jiří a sv. Václavě 3 R (moravské) 58 gr., za hlásky a roboty o sv. Janě a Vánocích 8 R 44 gr. a za jedli 1 R 10 gr.; platu kořalečního fojt 2 R a obec 4 R 10 gr.

Sypaného dávali úhrnem 7 měřic 4 achtele ovsa; hus 6; slepic 44, vajec kopu a 42; fojt dával za nechování chrta 4 měř. ovsa; z mlýna pak, který k fojtství náležel, dával činže 3 R 40 kr.

Dle grunt. kn., okolo r. 1820 psané, mělo fojtstvi na 54 jiter polí, luk a pastvisk. — Sedláci mívali až do 30 a zahradníci do 17 jiter pozemků; domkaři měli jen nepatrné při chalupě. Tehdejší povinnosti a roboty, již dle patentův robotních upravené, byly: sedlák platil grunt. činže 1 R 30 gr., pasečného platu 30 kr., za předivo 14 a místo $^1/_2$ husy $7^1/_2$ kr.; slepice dával 4, vajec 10; sypaného někteří ničeho, jiní 3 achtele ovsa; za jedli platili jen někteří po 3 kr.; robotovali 3 neb 4 koni 52—70 dní ročně; na kostel a školu dávali po 24 kr. — Domkaři robotovali 13 neb 26 dní pěších; někteří platili za předivo 4—8 kr., jiní ničeho.

Hlavní živnost je rolnická. Mlýny bývaly 3, zmíněný fojtův katastrální a 2 dominikální; z těchto jeden platil 40 R činže z mlýna a 20 R z pole; byl povinen klády vrchnosti řezati bezplatně; druhý mlýn dominikální, t. zv. „Prostřední", prodán byl emfyteuticky r. 1757 za 150 R a roční činži 17 R; stavení obývací a mlýnské bylo již ze staviva tvrdého. R. 1839 koupen byl Fr. Bauerem za 3250 zl. konv. m.; jest to rodný dům J. Em. kardinála dr. Fr. Bauera, kn.-arcib. olomuckého.

Obci náleží zmíněný hostinec při silnici do Rožnova, pastvisko „Dráhy" a něco lesa; jiný hostinec jest na fojtství a třetí, pouze letní dobou, nad dědinou; mimo to prodávají se v jednom domku lihové nápoje v uzavřených lahvích (putyka). Kupci jsou 2. Mnozí občané (chalupníci a hofeři) zaměstnáni jsou v huti skelné jako skláři, zedníci, tesaři a nádeníci.

Jména zajímavějších tratí jsou: Rybníky, Jehlice, Sýkoří (ráztoka), Vychury, Podvychury, Zavychury, Podzavychury (mapa Valašska J. Válkem opravená píše však Vrchhůry), Holomčí, Osuší, Padělek, Hložkov, Dráhy, Hrabí, Dříní, Švrtlí (smrčí), Srnov, Vlčí hrtáň (ráztoka v městském háji), Chromel, Větrochov a j.

Dědinou protéká Hrachovecký potok. Sbírá se z pramenů pod Brdem. Jednoho z nich od Zlámané trati užito na líheň pstruhů ve Škaredici (viz Zvířena).

Duchovní vzdělání.

První učitel, jménem Seget, zavítal do Hrachovce r. 1808. Za starosty Jos. Hajného koupila obec chalupu pro školu; když r. 1848 škola vyhořela, vystavěna r. 1851 zděná. R. 1894 postavena nová škola pro nově přibylou třídu a byt nadučitelův.

Učitelé v Hrachovci působivší po Segetovi byli: Barták, Očadlík, Táborský, Mičkal, Olša a Dobeš; od r. 1886 Horák Al., stal se nadučitelem v Poličné r. 1905; po něm nastoupil nadučitel Šivic Fr. — Učitelka ženských ručních prací vyučuje v Hrachovci a Bynině.

Nejznamenitějším rodákem zdejším jest Jeho Eminence Dr. František Sales. kardinál Bauer, kníže-arcibiskup olomucký, syn mlynáře Františka Bauera a jeho choti, rozené Pekárkové z Lešné, narozený 26. ledna 1841. Vynikal již jako gymn. studující v Kroměříži a bohoslovec v Olomouci. Vysvěcen

byv na kněze r. 1863, povýšen byl za dr. bohosloví r. 1869. Byl prof. Nov. zákona na fakultě olomucké, odkud byl povolán r. 1873 na vysoké školy do Prahy, kde se stal i ředitelem semináře bohosloveckého. V Praze činně se účastnil dvou spolků: „Křesťanské akademie“ pro umění a „Dědictví sv. Prokopa“ pro vědy církevní. Zde započal spisovatelskou svou činnost. Psal do Časop. katol. duchov. články věroučné a liturgické, úvahy kritické o knihách nově vyšlých, přeložil z němčiny naučnou knihu „Útěcha věrných duší v očistci“ a upravil k tisku sv. Makaria egyptského „50 homilií duch.“ a „Apologeticum“ církev. spisov. Tertuliana. Učenost, svědomité plnění povinností a milost Boží povolaly muže na vesnici zrozeného, bez protekce sice a rodových výsad, muže však práce na biskupský stolec v Brně r. 1882. Po uprázdnění arcibiskupského stolce olomuckého vložen naň papežem Piem X. r. 1904 úřad knížete arcibiskupa v Olomouci.

Zvláštní zálibou jeho stalo se církevní stavitelství; akademií v Praze vzrostla jeho znalost i láska k umění křesťanskému. V brněnské residenci své vystavěl gotickou domácí kapli a v Sirotčinské ulici dle vlastního plánu svého milý a neobyčejně vkusný kostel sv. Rodiny. Celkem vysvětil v dioecesi 39 kostelů a 55 oltářů, zřídil nový seminář bohoslovecký, započal opravu a přístavbu dvou věží kathedrálního chrámu sv. Petra a Pavla, jimiž teprve stal se dóm ozdobou hlavního města moravského. — Podobně v Olomouci — mimo nádhernou, barokní kapli blahosl. Jana Sarkandra — vybudoval kněžský seminář, dům pro úřady konsistorní a arcib. gymnasium v Kroměříži.

Jeho Apošt. Veličenstvo vyznamenalo jej hodností tajného rady, velkokřížem řádu Františka Josefa a řádu Leopoldova. R. 1911 byl jmenován kardinálem sv. církve římské; je z knížat-biskupů olomuckých kardinálem desátým.

Nezapomíná však tento církevní kníže rodu svého: do znaku biskupského přijal mlýnské kolo (tak zvané „paleční“), aby uctil řemeslo otcovo. Rád také navštěvuje rodný kraj; ozdobil jej umělecky provedeným pomníkem, jejž postavil zemřelým rodičům svým a sourozencům na hřbitově v Meziříčí. Při jeho pak rodišti stojí vzácný pomník lásky a vděčnosti k rodičům. Je to mohyla, zřízená z netesaných balvanů pískovce valašského, zdobená bronzovým křížem a květinovým věncem — festonem — a rovněž takovými polovypuklými obrazy: Jeho Eminence a zesnulých jeho

rodičův, an se za ně modlí. Celek připomíná národní přísloví: „dokud jsou rodiče živi, cti je; za mrtvé se modli!“ (Obr. 41. a 42.)

Obr. 41. Pomník u rodiště kardinála dra. Fr. Sal. Bauera.

Kéž i tento jeho osobní příklad dlouho působí na národ: nebo rád slýchá o gener. visitacích a jindy nástupce Methodova

kázati, ježto znalost písma sv. zvyšuje mu dar řeči; chutě a bez bázně odpovídají mu dítky na vlídné jeho otázky katechetické. Má Jeho Emin. jako hrabě královské kaple české právo, spolu s arcibiskupem pražským korunovati krále českého: korunuj národ snahy velkopastýře svého následováním jeho příkladu; nikdy by výměnkáři a rodiče nenařikali na nevděk dítek!

Obr. 42. Obraz medailonů na pomníku kardinála dra. Fr. Sal. Bauera.

Dějinné zprávy.

Proslulý biskup Bruno, zakladatel měst i vesnic v sev.-vých. Moravě, píše ve své poslední vůli z r. 1267, že v starobylém okrsku církve olomucké založil Rožnov a Hrabové (Rosenowe et Grabowe),[1]) které Hrabové se snad našeho Hrachovce týká, popisuje-li závět zeměpisnou polohu Hrabové správně. Jest totiž i Hrabová (Grabow) u Ostravy, jež se jmenuje r. 1297[2]) a sluje v seznamu manství z r. 1388 již „Starou Hrabovou“.

„Hraby“ čili dle spisovné řeči „habry“ mohly jméno nové osadě dáti, jako je jiným osadám vých. Moravy daly. Podnes jest

[1]) C. D. III. 403. [2]) V. 73.

u Hrachovce trať „Hrabí“ a samota „Podhrabí“. Proměna původního názvu Hrabové na „Hrachovec“ mohla vzniknouti, když zanikly hrabové houště a původní jméno vsi nebylo pochopeno sousedním obyvatelstvem. V listině z r. 1376 nazývá se osada tato již „Hrachovic“.[1]) Roku pak 1392 a 1396 opět se mluví o „Hrachovci“.[2]) Ale r. 1502 píše se zase o končinách „hravockých“,[3]) kterýž název onomu původnímu Hrabové opět bližší jest. (Válek: Č. M. m. r. VIII. 100.) — Tou dobou nazváno bylo i Krasno — z nepochopení významu jména „Chrastno“ — také „Krásnem“ a německy „Schonstadtem“.

Ve století XIV. patřil Hrachovec k lénu Arnoltovic; Jindřich z Arnoltovic byl r. 1392 o „Křivé a Hrachovec“ žalován Vencúšem z Pavlovic.[4]) Již však r. 1464 náležel k alodu Meziříčí-Rožnovskému; byltě t. r. pro dluh s jinými vsemi alodu Janu z Hluku a Rožnova zabaven.[5]) Když pak Petr hr. od sv. Jiří Rožnov prodával pp. z Kunštátu, také Hrachovec mezi vesnicemi jest jmenován r. 1504 (W). — V popisu pak manství Meziříčského r. 1694, kdy se po Bern. Ferd. z Žerotína odumřelým stalo, Hrachovec jmenován není.

O událostech starších ničeho není povědomo. Za XVII. století stíhaly však Hrachovec pohromy válečné. Již r. 1617 zapsáno jest v rejstrech dědiny o jednom gruntu, že byl spálen, všecek dobytek zajat a pobrán od lidu „Bogkwagského“ (Bočkajského); o jiném r. 1619, že „zůstal na poušti“ a o synu fojtovu, že „byl zabit“, snad též tím lidem; bylo to asi r. 1605 (viz při Meziříčí). Nepochybně zúčastnil se pak i Hrachovec povstání proti králi Ferdinandovi II., ježto Valašsko všecko tehdy se bouřilo. R. 1624 vyhořelo fojtství a s ním několik gruntů. Ležely t. r. v Meziříčí po 10 měsíců dva praporce pěchoty nasavského pluku „s velikou těžkostí“ města, tedy též asi Hrachovce. Některé grunty zůstaly několik let „požárem“; jedna chaloupka postavena „na požáru“ teprve 1634. R. 1627 Charvaté, již v Meziříčí a Krasně leželi, z neznámé příčiny v Hrachovci svou zvůli vedli, při čemž „registra obecní zkazili“. Mluví o tom titulní list rejster nových: „L. P. 1632 spraveny jsou registra dědiny Hrachovce, co tak

---

[1]) C. D. XI. 558. [2]) XII. 97 a 308. [3]) Ar. M. [4]) L. II. 175. [5]) Kn. p. IV. 357.

z předešlých register, kteréž od lidu vojenského charvatského k strhání přišly, vyhledati a podle hodnověrných zpráv přezvěděno jsouc, sepsati se mohlo.“ — Že v Hrachovci tou dobou zle bývalo, vysvítá z toho, že od r. 1621 do konce války 30leté velmi nepravidelně peníze gruntovní pokládali; jiný že si půjčiti musil od obce na vůz, jiný na koně, jiný na rež a že mnozí mužové zahynuli, ježto nastupují na grunty držitelé zcela nových příjmení. R. 1632 byla však místa rolnická již zase osazena; bylo tehdy fojtství, 10 gruntů, 2 zahrady a chalupa.

Zakupování do trvalého majetku započalo r. 1783. Sedláci platili 70—80, zahradníci po 50—52 a chalupníci po 12—26 R. — Počet selských gruntů a zahradnických zůstával ovšem ve své první míře. Do r. 1676 přibyly 2 chalupy a do r. 1820 vzrostl Hrachovec o 9 chalup „na obecním“, 6 na „poddanském“ a 25 „po založení katastru“.

Příběhy na fojtství. R. 1612 ujal podle poručenství otce svého fojt Mikuláš fojtství a mlýn pod Hrachovcem za 300 R na podroky po 10 R; z nich měl vziti předkem (starší?) bratr jeho Jura ve Veselé a po něm jeho matka po 20 R; pak teprve jiní nápadníci měli se děliti o „podroky spravedlivě“. — Svědomitě plnil fojt Jiří, jenž se přiženil k Aleně vdově na fojtství, povinnosti k sirotkům starého fojta; tak i „pastorkyni Zuzaně (nevlastní dceři) svadbu vystrojil za 9 R“; fojtství nově postavil a s bohatým příminkem na nářadí a dobytku zanechal druhé své ženě Anně, jež tehdejšímu úředníku slíbila, že „sirotky náležitě vychová i vhodným oděvem odívati bude do zrostu jejich“. — R. 1680 stál „pilný“ mlýn pustý a fojtství i s mlýnem „múčným“ obdržel fojt Zachariáš, jenž je zanechal staršímu synu Janu. Týž, když „pro svou nemožnost nápadníků nepokojil, povinností panských nevyplácel“, byl by prodejem fojtství pozbyl: „z ohledu však na jeho děti byl mu dán za společníka jeho zeť Jan Dobeš, jemuž fojt při svatebních smlouvách předek k tomu fojtství věnoval“. — Zle dařilo se zase na fojtství r. 1773, kdy vdova fojtová s dítkami svými „zůstanouc v nouzi a mnohých reštách“ s povolením panským prodala mlýn, jenž k fojtství náležel. — Teprve od r. 1777, kdy Josef Dobiáš fojtství koupil za 800 R, zůstalo nepřetržitě jeho potomkům. — Jsou Dobiáši nejstarší rodinou v Hrachovci.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 16; r. 1794 již domů 41, obyv. 227; r. 1835 domů 55, obyv. 313, koní 25, hověz. 42, ovcí 41; r. 1910 konečně domů 83, obyv. 557, koní 29, hověz. 202, ovce 3.

Spolek jest jediný: Sbor dobrovolných hasičů.

První, r. 1850 volené, obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Jasenice,

gen. -ce, v -ci, přifařená do Meziříčí, vzdáleného 6·6 km na s., je ves hromadní, jejíž domy sice spolu nesouvisí, ale v témže údolíčku spolu stojí. Jasenice je již poslední valašskou vesnicí na severozápadě; dělíť ji od Kravařska Pohořilec (545 m); právem tedy sluje též „valašskou“ na rozdíl od Jasenice „německé“.

Hlavní část osady prostírá se na jižní stráni Pohořilce. Uprostřed před kapličkou, vystavenou r. 1891 místo dřevěné zvonice, je neckovitá, nepravidelná náves. Podkovovitě točí se cesta vesnicí. Kolmo vbíhají do ní cesty z jednotlivých statků, štítem k ní obrácených.

Domy, mezi nimiž je asi 10 statků selských, byly do ohně r. 1905 většinou dřevěné. Před dveřmi bývají náspy podél celého dvoru. Konírna a chlév bývají síní spojeny s obydlím, vše pod jednou střechou; jen stodola ve statcích selských stává opodál. U chalupníků bývá i stodola pod jednou střechou se stavením.

Mezi domy bývají zahrady ovocné. Zahrádky jsou sice před některými domy, ale valné péče jim nevěnují. Více než kvítí přejí štěpným stromům, fasolám a zelenině. — Nábytek ve světnicích je prostý: 2 lavky, lůžko, stolky a stůl; někde ani toho nemají. Zde onde na zahradě bělají se úly, obílené to kláty čili špalky.

Fojtství na horním konci bylo do nedávna nejvýstavnější budovou; zastínila je však nová jubilejní škola cís. Františka Josefa I. na konci dolním.

Na dolním konci stojí kamenný kříž z r. 1883; v poli, na cestě k Perné, posvátný obrázek u studánky. Důležitým podnikem

pro obec bylo zřízení vodovodu r. 1903, jenž z nádržky pod Pohořilcem, v trati „nade Vsí“, domy i stáje vesnice vodou opatřuje.

Hlavní výživu poskytují polnosti a louky. Zajímavější jména tratí jsou: Mlynná, Padělek, Lávky, Sádky, Amerika, na Horech, Podhůří, Hablůvka, Rokyta, Žlabné, Šachty (opuštěné doly železné), Buňavka (seč = bujný les), Kráčiny, Nivka, Zářiny, Vápenka (skála s lomem jurského vápence), Lipůvka, Střitežík, Hradiště a Sedliště. — Hora Pohořilec poskytuje krásný rozhled na Lysou Horu v. na obzoru vyčnívající. — Potůček dědinou protékající jest nepatrný.

Vedle rolnictví pěstují v Jasenici průmyslem domácím též košikářství. Rodin zaměstnaných pletením košů jest asi 30 a osob na 100. Zručnost ta trvá od nepaměti: rodiče pletou a děti drobnou prací pomáhají, dokonce i 5leté dítky, loupajíce lýko z ovařeného proutí. Ježto rolníci nepletou košů, tudy je táž výroba chalupníkům hlavním zaměstnáním celoročním, v rodinách pak, jež se živí též zednictvím a tesařstvím, jen zimním. Muž pracuje denně 10—16 hodin, žena 4 hod. a děti 2—4 hod. Výdělek dělníka jest asi 8 K týdně, celá rodina vydělá 20 K čistého výnosu; na suroviny bývá výdaje 5 K týdně.

Zboží košikářské z bílého proutí — kolébky, koše na dřevo, kufříky na cestování, koše do mořských lázní — prodává se v košikářské škole v Meziříčí, jež košikářům i nové vzory dodává. — Koše rolnické a košiny vozové ze zeleného proutí prodávají na trzích. Suroviny a potřeby vyráběcí dělníci sami si opatřují; strojů se neužívá. Před 20 lety bývaly z proutí a rákosí pleteny také boky bryček a kočárů hlavně pro Polsko; kvetla práce ta od r. 1820—80. Většina dělníků má vlastní domek se zahradou a kouskem pole. Obytná světnice je zároveň dílnou.

V letech 1838—53 bylo v Jasenici dolováno na železnou rudu. Havíři byli z Frydlantu a z Bašky; nejprve jich bylo 10, později až 30. Bydleli v obci a měli tu i své domy. Práci řídil nadhavíř. Průměrně vydělal sobě havíř 2 zl. denně. Rudu kopali v obvodu obce na různých místech: na Šachtách, na Nadevsí, na Podhloží, u Buňavky a na Včelínech. Rudy bylo dostatek; zvláště pěkná byla na Podhloží a na Šachtách; odváželi ji rolníci z Jasenice a okolí do Vítkovic. Z míst, kde se ruda kopala, platilo se majitelům „kýblové“. Pro drahý dovoz do hamer přestalo dolování. Šachty zůstaly nezasypány; teprve když lidé dříví odtud

vybrali, samy zapadly. — Bylo však asi již také kdysi dříve v Jasenici dolováno; trať na „Šachtách“ jmenuje se již r. 1811.

Jasenice leží na západu pásma horského, jež tvoří předěl mezi Odrou a Dunajem. Týž hřbet je spolu hranicemi mezi nářečím a krojem valašským a mezi kravařským a lašským.

Duchovní vzdělání.

Jasenice, jsouc nejvzdálenější obcí farnosti meziříčské, nemohla míti podílu na školách v Meziříčí. Přece však již r. 1614 uznávána poddanými potřeba školního vzdělání; dáno tehdy otčimovi nějakého sirotka z jeho nápadu 27 gr. na knihy a na výpravu učení 3 R.

Od r. 1818—1848 měla Jasenice školu v dřevěném domku nad sklepem „u fojtů“. R. 1848 byla postavena za starosty Pernického škola zděná. — R. 1910 bylo nutno postaviti školu novou, jednopatrovou. Na stavbu obdržela obec podporu od země; Rudolf hr. Kinský poskytl cihly a dlaždice zdarma a firma S. Reich a spol. potřebné sklo za sníženou cenu. Posvěcena byla nová škola 11. září 1910.

První učitelé vyučovali dítky jasenické i mštěnovické. Byli to: Hruška do r. 1825 a do r. 1830 Habrda; odměnou dostávali jídlo, jež jim každý den jiný soused přinášel do školy; mimo to dostávali 8 kr. šajnu (vídeň. m.) za žáka. Učitel vyučoval 3 dny týdně v Jasenici a 3 dny ve Mštěnovicích do r. 1857, kdy Mštěnovice školu novou si postavily.

Tou dobou, kdy obě obce téhož učitele měly, docházel katecheta do školy jednou za 14 dní. Malí žáčkové měli jen slabikář, starší pak katechismus a místo čítanek biblickou dějepravu: byloť náboženství předmětem hlavním. Základním čtyřem druhům početním byli učeni u tabule: odpoledne psávali starší dle předlohy učitelovy, jenž pak práci jejich co do krasopisu opravoval.

Po Habrdovi následovavší učitele viz při Mštěnovicích, kde bydlívali. Posledním společným učitelem obou osad byl Ign. Šatánek, jenž ve čtvrtek, v pátek a v sobotu docházel učit do Jasenice. Před visitací chodily dítky jasenické do Mštěnovic na společné vyučování.

Prvním učitelem, v Jasenici bydlícím, byl K. Zvihan od r. 1875. Po něm následoval Zapletal, nynější nadučitel školy již

dvoutřídní. — Industriální učitelka jasenická vyučuje také na škole ve Měšťenovicích.

Poměry poddanské.

R. 1590 byla v Jasenici založena nová dědinská rejstra, v nichž se činí zmínka též o starých. Zakupování gruntů od vrchnosti započalo r. 1783, ale trvalo až do počátku XIX. stol. Několik jich bylo koupeno za 80—95 R na termíny po 10 R, jiné po 55—65 R, čtvrtgrunt za 30 R a chalupy od 14—16 R. Tou dobou odprodala též obec kousky země na nové chalupy s připomenutím, aby držitelé jich poctivě se chovali; kdyby se však v něčem buď krádeži neb čímkoli jiným proti obci pronevěřili, že obec jim úkupnou sumu vrátí a ty pozemky zase zpět vezme. V kupech takových bývá fojt podepsán před purmistrem, kdežto v předešlých stoletích fojt ani nebýval jmenován.

Povinnosti nového majitele gruntu, za 80 R koupeného, byly: „c. k. daně totiž: kontribuce, lifruňky a transporty vykonávati dle vypsání kontribučenského úřadu: milostivé pak vrchnosti každoročně gruntovní činže 37 kr., výsypu obecného $4^1/_2$ achtele, půl husy nebo za ni $7^1/_2$ kr., kur 6, vajec 45, za přadivo 14 kr., pařezného 5 kr., hrubopasečného platu 48 kr., roboty 4 koňmi 22 dní a pěší 60 dní jednou osobou“. Robotou se chodilo do Krasna, později do Mariánského dvora. Kontribuce neb zemské daně ze zemí panských, ke gruntu přidaných — míní se tím toliko louky a role pasečné — slibuje vrchnost sama platiti, pokud „v dosavadním způsobu pozůstanou“; při novém rozvržení daní však majetník té živnosti je sám zapravovati měl. — Desátek na faru a školu byl již na příspěvky penežité uveden: z gruntu se platilo 16 kr., kdežto prve se prý dávalo ročně až 60 vajec a slepici. — Z gruntu za 80 R platilo se po zrušení poddanství a robot výkupného z povinnosti vrchnostenských 105 R 20 kr. — Z gruntu za 95 R ukoupeného odvedeno výkupného 121 R 45 kr. — Z chalupy za 16 R zakoupené, z níž se robotovalo 39 dní ručně a dávala se kura a 4 vejce, bylo výkupné 15 R 45 kr. — Nebyly ani zde jak povinnosti tak i výkupné z nich na všech jednotlivých gruntech a chalupách stejné.

Dějinné zprávy.

Jasenice náležela již r. 1374 k panství Krasenskému. Tehdy totiž obdržel Vok z Kravař od markraběte Jana lénem „v Jase-

nici (in Jessenicz) 5 lánů, dvůr, z něhož se ročně ½ hř. gr. platilo, 2 krčmy, 6 zahradin a ¼ lánu opuštěného".[1]) Není sice v Jasenici žádného dvoru více; byl to snad jen dvůr „nápravní", jejž rolnický držitel lénem od statkáře obdržel a jenž asi později jasenickým fojtstvím se stal: přece však z jiných osad, Vokovi tehdy daných, souditi dlužno, že tu o Valašské Jasenici se mluví. Že pak i o 2 krčmách v Jasenici se píše, kdežto jiné vsi jen — na fojtství — jednu mívaly, zdá se poukazovati k tomu, že byla tehdy místem pro obchodní silnici, tudy jdoucí, důležitým. Vedlať silnice z Krasna na Městěnovice do Jasenice, odtud pak do Hostašovic a na Hodslavice do Nov. Jičína, jenž tehdy též pp. z Kravař náležel. Veliká hospoda bývala uprostřed Jasenice, níže nynější kaple, a druhá na fojtství. Nebývalo tedy za stara nynější silnice z Krasna do Hodslavic.

Na mlýně „jasenickém" čili „pod Jasenicí" zvaném měli také páni z Příluku polovici od r. 1406—37; r. 1418 dal Ondřej z Příluku choti své Anně na mlýně jasenickém 100 hř. věna. Snad kdysi Jasenice celá patřila k Příluku, jak topogr. Volný tvrdí. Ježto však tou dobou asi Krasno již k Rožnovu přiděleno bylo, stala se Jasenice též jeho osadou. Tudíž r. 1504, kdy Petr hrabě od sv. Jiří zboží rožnovské prodal Janu Kunovi z Kunštátu, také Jasenice mezi dědinami téhož zboží jest uvedena. Potomní majitelé Rožnova byli též majiteli Jasenice.

Fojtství jasenické s „rolema, loukami a chrastinami" před 30l. válkou náleželo fojtu Mikuláši. R. 1406 prodala je vdova po něm, jménem Zuzana, Janovi Fleškovi z „Podole" za 500 R, z čehož zavdal 100 R, aufanku dal soukup 33 R 10 gr. a Zuzana 16 R 20 gr. Koně přijal 3, krav 7, ovec 26, sviní 5, husí 12, slepic 8 a sedmery včely, vůz kovaný, pluh a brány. R. 1616 prodal je synu svému Janovi. Pro jiného syna svého Pavla koupil fojt grunt v Jasenici. Šlechetný Jiřík Fleška, jiný syn fojtův, jenž matku svou smrti dochoval a takto její třetinu z fojtství zdědil, upustil toto dědictví své dobrovolně sirotkům po 3 bratřích svých zůstalým, jimž peníze ty do sirotčích ukládány. — R. 1634 koupil fojtství Mikuláš Juřica za 300 R. — R. 1651 koupil je Mikuláš Pernický za 250 R bez závdanku, protože „spáleno bylo od lidu švédského". Staří nápadníci k tomu dobrovolně při-

[1]) C. D. XV. 132.

stoupili, že těch 50 R, o kolik byla kupní cena umenšena, ze svých dílů škodovati budou; Jiřík pak Fleška díl jemu náležející 30 R odkázal na kostel farní meziříčský. R. 1693 přiženil se k vdově po Mikuláši Juřicovi Jakub Holiš a vstoupil na kup fojtství toho; ale r. 1713 propustil jej úřad hejtmanský z fojtství, poněvadž pro oupad do nouze na něm obstáti, panských povinností vykonávati a sirotkům dlužných nápadů na žádný způsob odbývati nemohl. Ouřad přijal za fojta Jana Pernického. R. 1740 koupil fojtství syn jeho, též Jan jmenovaný, v jehož rodině pak zůstalo až do zrušení poddanství.

Starší příjmení v Jasenici jsou: Kulíšek, Morav, Chumchal, Řehák, Bareta, Hudec, Pernický, Vajda, Solga (Solka), Kolivůz. R. 1623 vyskytuje se i příjmení Grossmann, jakož i v jiných osadách zde onde německá jména se naskytají, osadníků to, již po válce 30l. na místa českých rolníků se nastěhovali; podobné to změnám na velkostatcích se tehdy přihodivším.

Z rodin nejstarších a zvláště rozšířených buďte jmenovány: Perničtí (na fojtství a mnohých gruntech), Tichánci, Pobořili a Růsci.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 25; r. 1794 domů 35, obyv. 224; r. 1835 domů 52, obyv. 328, koní 38, hověz. 54; r. 1910 domů 63, obyv. 433, koní 25, hověz. 180, ovcí 8.

Spolek jest jediný: Čtenářský spolek „Svornost“.

První, r. 1850 volené, obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Krhová,

gen. -é, v -é, hromadná osada, přifařěná do Meziříčí, od něhož je 2·8 km sv. vzdálena, rozkládá se podél Krhůvky 363 m nad mořem v údolí na role a louky vzdělaném. Toliko na s. blíží se lesům Dol. Domorace, jenž je nejzáp. částí hřbetu Veřovského, jinak Mořkovského. Nad vesnicí zvedá se Jehličná a hora Budička 526 m. Údolím Srního potoku, podél něhož se vine silnice

z Meziříčí do Nov. Jičína a dráha trati Kojetín—Bilsko, dosahují dráha i silnice horského sedla při stanici Hodslavické, jež zde má výši 386 m. Srní potok, protékaje osadou, sluje ve starších gruntovních knihách Krhůvkou; dnes sluje „potokem dědinským".

Střed osady tvoří bývalé fojtství a několik rolnických domů, mezi nimiž vyniká jednopatrová škola, slušná kaple a kříž z litiny na kamenném podstavci. Domy jsou ponejvíce „na dědinu" obráceny štítem, který bývá okrášlen kozubem a soškami svatých. Od středu svého prodlužuje se vesnice naší dobou podél potoka na jih, kde je skupina domů „Drážky" a na sever k „Jehličné". Na stráních, okolo vesnice se svahujících, stojí samoty, paseky a včelíny, obce dosti vzdálené, jako: na Hrádkách, Papradném, Húževce a Srnůvkách směrem k Zašové. Několik domů osamocených blíže Krhové sluje: Barvířka, Konvičky, Měšečky, Lužník a pod Kameněm. Na s. k horám, okolo Budičky, jsou skupiny chalup: Jehličná (hospoda s koupelnou), pod Horama, na Pádole, na Kulíšku, pod Novým a na Košáře pod Oprchlicí.

Pozoruhodnou samotou je Jehličná, kam se konají letní vycházky nejen z dědiny, Meziříčí a Krasna, nýbrž i z Nov. Jičína. Byl (prý) tam objeven sirný pramen a zřízena i lázeň s hospodou, o nichž byl vydán v Olomouci r. 1746 spis, jenž lázeň nazval „Wittigsbad"; než název se neujal a výletní to místo s pěknou vyhlídkou sluje podnes Jehličnou. Domy krhovské uprostřed dědiny jsou převážnou většinou zděné (po častých ohních min. stol.) a křidlicí kryté. Tak se staví též mnoho jiných, nových domků okolo Krhové, kdežto vzdálené paseky a včelíny jsou po většině dřevěnice.

Krhová měla již za dob patrimoniálních 106 domů (Wol.). Vzrostla značně stavbami domků rodinných, jež dělníci huti krasenské si pořizují: zřejmý tu vliv velkoprůmyslu na muže spořivé.

Obyvatelé Krhové živí se totiž naší dobou vedle polního hospodářství a chovu dobytka hlavně — dvě třetiny všech — tavením, výrobou, broušením a leptáním skla v huti krasenské. Jiná část obyvatelstva pracuje v parostrojní cihelně u Hrachovce a v továrně na doutníky v Nov. Jičíně.

Jména tratí polních: ve Stráni, nad Zahradama, u Osyčí, na Drážkách, za Vrchem, v Končinách, na Hrádkách, na Dolinách, na Nivách, v Potůčkách, na Lužníku, na Rybničkách, na Barvířce, v Žernovém, na Srnůvkách, na Húževce, u Ovčírně a j.

Lesy a háje slují: na Oprchlici, ve Skokové, v Novém, v Žernovem, v Ocelové, na Paprádném, na Kameni.

Jména potůčků jsou: Dědinský (Krhůvka), Srnový (hranice mezi Krhovou a Zašovou), Končinový, Jehličenský, z Nových (dle „Nového dvoru“ kdysi tam založeného, ale již zaniklého).

Zajímavá trať „Hrádky“ sahá do tří obcí: Hrachovce, Krhové a Zašové. Na Hrádkách býval větší selský statek, jemuž se říkalo „zemanství“. Snad náležel slovutnému panoši Jindřichu Hudkovi z Krhové (viz dějinné). Statek ten, nyní již rozprodaný, míval dům dřevěný. Snad po něm, kdysi panském sídle, obdržela trať jméno. Posléze náležel rodině Sváků.

Poměry poddanské.

R. 1622 měla Krhová mimo fojtství 14 gruntů (mezi nimi sluly některé jen zahradinami) a 5 chalup.

R. 1621 za purmistra Matúše Dluhoně s dovolením J. M. páně prodal Jura Jurášek své zaplacené fojtství Foltovi Krumpolcovi z Veřmiřovic za 240 R na hotově. R. 1624 koupil je Mikuláš, nebožtíka Foltyna syn, za 300 R; v příminku jmenuje se 28 ovec. R. 1646 nastoupil Jura fojt po svém otci; r. 1687 prodal je Janovi Dvorskému z Byniny; v příminku jmenován je pluh se železnou orejnou a stolice řezací; vymínil si 23 záhonů k podzimnímu, 8 k vesnímu osetí a včelín. V rodině Dvorských zůstalo fojtství nepřetržitě až do nové doby, kdy poslední fojt Michal bez dítek umřel. — K fojtství náleželo 37 jiter katastrálních a 22 jiter dominikálních pozemků. — Povinnosti byly podobné jako z jiných fojtství.

Do majetku byla zakoupena r. 1774 jedna zahradina, kdežto sedláci a jiní se zakupovali teprve r. 1783 i později po 60—85 R „na podroky“ po 10 R; zahradiny byly zakupovány po 36 a chalupy po 15 R, také výše neb i níže.

Nebyly totiž ani zde usedlosti poděleny pozemky stejně. Podobná různost panovala proto i v povinnostech. Živnost selská, jež měla dle výsevu 26 měr pole a těžila 5 fur sena, platívala $1^1/_2$ R činže, robotovala 52 dní 3 koni, sypala 4 měř. ovsa, dodávala $^1/_2$ husy, 6 slepic a 18 vajec; za přadivo platila 14 kr. a za kmen (strom) 2 kr., desátku na kostel 18 kr. Živnosti jiné

více nebo i méně povinností mívaly. — Jako všude tak i zde byl po zrušení poddanství výmaz povinností vrchnostenských zapsán do knihy listovní; ale výkupné se nejmenuje.

Duchovní vzdělání.

Krhová je přifařena do Meziříčí, ale pohřbívá své zemřelé na hřbitově v Krasně.

Počátek vzdělávání školního připadá do prvních let panování Františka I., císaře rakouského, r. 1805-8. Zvláštní budovy školní nebylo a vyučována mládež v domech soukromých. R. 1853 vystavěna první školní budova, přízemní. R. 1878 provedena nadstavba školy a otevřena II. třída; r. pak 1884 III. tř. R. 1913 postavena nákladem 40.000 K nová škola. Správcové školy: Mart. Žilinský, nar. v Krhové, vyučoval do r. 1848, Jan Buček do 1861, Jos. Nedoma do 1880, Ferd. Horák do 1887, Karel Janáček do 1889, Jos. Berger do 1902, Ant. Diblík do 1907; od toho roku působí zde nadučitel Fr. Poruba. — Při škole je zavedeno industriální vyučování.

Dějinné zprávy.

Původ Krhové není znám. Jméno vesnice odvozují od osobního jména Krh. V našem okolí býval i dvůr „Krhovský“ u Kelče. Krhová zmíněna je po prvé r. 1442, kdy slov. panoš (vladyka) Hudek z Krhové, služebník Voka ze Sovince, list „na luh Hrachovecký“, městu Meziříčí Vokem daný, podpisuje; přivěsil na list i pečet svou. Památkou na něho bylo snad výše zmíněné zemanství na Hrádkách.

Ač Krhová sousedí s Krasnem, nebývá v D. Z. při Krasnu jmenována, jehož pánům přece i vzdálenější Zubří náleželo. Zmíněný Hudek byl snad „dvořákem“ nebo „zemanem“ v Krhové, maje tam nějaký svobodný dvůr, nebo připomenuté „zemanství“. Zámožnějším byl; měl i on na „luhu Hrachovském“ louku a podržel ji i po jeho prodeji městu Meziříčí. — Či byla Krhová malým panstvím? Nebo ještě jiný panoš po ní se jmenoval.

R. 1446 podpisuje list na „solnici“, Meziříčanům daný, J. Měřička z Těškovic, později z Krhové zvaný. Týž byl asi podobně jako Hudek ve službách mocných pánů z Rožnova; proto

slíbil (zaručil se) Vok ze Sovince okolo r. 1460 ženě Měřickově za věno její[1]). Týž J. Měřička r. 1448 sliboval knězi b. Pavlovi věrnost za Bránky. Ale r. 1460, kdy sliboval b. Protasiovi, sluje již přídomkem „z Crnhov“[2]), což asi čísti patří „z Krhové“. Téhož roku se Bránek vzdal. — R. 1463 Protivec z „Pržného“ pohání totiž Jana Měřičky z „Krhové“ z 20 hř. gr. dobrých stř.[3])

R. 1480 pohnán jest Václav, snad syn jeho, z Krhové a žena jeho Margeta ze 20 hř. Klimentem z Bítova (Simře) a z Bránek, že mu drží ves Krhovou, základ (zástavu) jeho, na kterýž slíbili, a vyvaditi jej nechce[4]). — R. 1504 Krhová již s Rožnovem byla prodána pp. z Kunštátu.

Výsadu na odmrť a spravování peněz sirotčích obdržela Krhová snad dříve než „horní“ vesnice panství Rožnovského, které ji obdržely od Lacka z Kravař r. 1411. Nikde později o výsadách těch zmínka se neděje, ač v rejstrech z r. 1622 o penězích „sirotčích“ se mluvívá.

Další osudy Krhové nebyly jiné nežli ostatních dědin panství rožnovského a krasenského. Za 30 l. války i Krhová trpěla. R. 1622 rejstra krhovská v nově byla spravena „podle jednoho každého přiznání a paměti starých lidí“; byla totiž válečnými příběhy zničena. Na jednom gruntu zůstaly 2 krávy Janovi, synu Váhaly, „z těch jedna v to utíkání umřela, druhou vzali Kozáci“ (Kozáci byli v kraji r. 1620 a opět 1623). — I zde se čte o gruntech spálených. Grunt na př. r. 1614 za 200 R koupený prodán byl r. 1629 za 180 R bez závdanku, poněvadž „požárem“ byl; prvnějším nápadníkům na jejich dílech bylo proto „poraženo“ (pozbyli) 20 R. Grunt tento klesl ještě níže, až na 35 R, když držitel jeho r. 1653 „nechajíc manželky a dítek svých odešel a gruntu tak státi nechal“. — Tytéž nesnáze jako v jiných osadách s placením peněz ročních se opakují. Vrchnost dávala i zde lhoty od robot. Mnozí krhovští rolníci z gruntů svých tehdy sbíhali, když nemohli „zbývati povinností“ svých na živnostech, jež přijali s „přinucením“ vrchnosti, s nářadím všelijak poškozeným a dobytkem „na nic uvedeným“. — Zlé následky války vlekly se až do let 1670tých. Není proto divné, že se také často čte o sirotcích, již sběhli, a že i obec se zadlužila.

---

[1]) Kn. IV. 412, [2]) L. I. 72. [3]) Kn. p. IV. 280. [4]) VI. 15.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 26; r. 1794 domů 85, obyvatelů 520; r. 1835 domů 106, obyvatelů 788, koní 24, hověz. 66; r. 1910 domů 187, obyv. 1733, koní 15, hověz. 352.

Spolky jsou dva: Čtenářsko-pěvecký spolek a Sbor dobrovolných hasičů.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 8 výborů a 6 náhradníků.

Křivé,

gen. -ého, v -ém, osada přifařená do Meziříčí, od něhož jest na jih 2·3 km vzdálena, rozkládá se v neckovitém údolí; je vsí hromadnou, podle potůčku seskupenou. Středem osady teče totiž Řehlůvka, vznikající ze 3 pramenův, z nichž největší jest z Brda přicházející „Zábrdnica“; potůček slouží ve vsi místy i za cestu voznou. „Na dědině“ (návsi) stojí neúhledná kaple se dřevěnou zvonicí. Okolo návsi, podoby nepravidelného čtyřúhelníku, stojí jednopatrová škola, bývalé fojtství a několik gruntův a chalup (Obr. 43.); od téhož středu rozbíhají se chalupy i grunty, zahradami od sebe oddělené, na způsob 4 nepravidelných ulic. Několik gruntů má rozsáhlé paseky za údolím Medůvky, jež nyní připsány jsou do Brňova, kostelem však patří do Meziříčí.

Části dědiny jsou: Dědina (okolo návsi), Nadoznice, Podstrání a Podhájí, jež jest položeno nejvýše. Jen u některých chalup jsou zahrádky květinové; ovocné zahrady jsou však u každého domu. Okolo osady, pod lesy, jest 14 včelínů a 2 paseky.

Zděných domův je na 30, dřevěných 71, tlučenky jsou 3. Podle rozměru pozemků dělí se osadníci na sedláky (celoláníky), již mají pozemkův na 100 měřic, na chalupníky a hofery. Nejvíce pozemkův — 135 měř. — mívalo fojtství.

Hospody jsou v Křivém 2, putyky 3, obchody též 3.

Nejstarší zděný dům jest fojtství; již výstavným zevnějškem lišilo se od domů selských. Starší selské domy jsou štítem k cestě — „na dědinu“ — obráceny; dvéře do nich jdou z boku, ze dvora. Hnojiště bývalo před domem, znečišťujíc odtokem svým potok i náves; nyní jsou již hospodárněji upravena i slušněji.

Sedláci živí se výtěžkem polností; chudobnější přiživují se buď v Krasně, prací v huti skelné, anebo zednickou, tesařskou a pokrývačskou v „městě“ (Meziříčí) i jinde. Druhdy strouhávali zimní dobou šindel; dělali dřívka a škatulky na sirky, pletli koše;

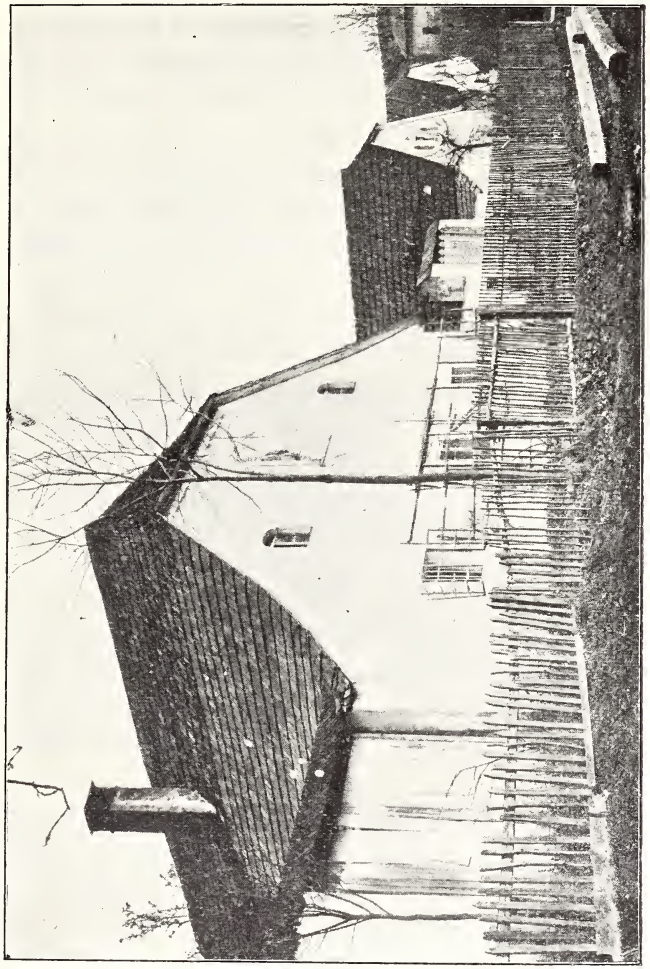

Obr. 43. Selský grunt (Onderkův) v Křivém.

nyní pletou metly, přištipkují boty, pracují v lese za „četinu“ (chvoji) a rubají led na bývalém rybníku.

Zajímavější jména tratí v Křivém jsou: Kříky, — od keřů (trní a šípoví) při cestě rostoucích; Poronivy (Pronivy); Vrchúry a Zavrchúry (pro snazší vyslovení též Vychúry); písař gruntovní knihy z r. 1821 píše však „vrch húry“; Púšč (Poušť); na Pod-

stráňú; Podhájé; Oznica (Voznica?); nad Sádkem; Vyhraděná, — bývalá louka, pak pastvisko, nyní řádně zalesněné; Pilůvka; Kamenné, údolí pod Brňovem; Předvrbí; na Jamách (les); Zápotočí; Drážky; Rybník; Šibenica = na Šibenkách; Luhy; Zábečví; Brdky; Zgrapa; Potúčky; na Nivoch; Letikovec; nad Kadlubem — podle studánky „Kadlub“ zvané („půjdu do Kadluba na vodu“). Dřívější trati „pod Lavným, Úhliska nad Konvicú a Poskla“ se již nejmenují. Větší kopce jsou: Brdo s obecním lesem a Štěpánov; ráztoka je Zgrapa; lomy jsou dva.

Nejstarší rodiny jsou: Kabeláči, z nichž jeden, Jan Kabeláč, již r. 1570 byl purmistrem; Krčmáři, Zetkové, Paláti, Bártkové a Onderci. — Nyní se vyskytují nejčastěji jména Bártek, Zetek a Krupík.

Poddanské poměry.

R. 1591 byla založena posud zachovaná rejstra obce Křivého, v nich se však mluví též o rejstrech „starých“. První zápis týká se fojtství; bylo prodáno r. 1573 Mart. Panoškovi po jeho otci za 100 R nějak obřadně u přítomnosti: úředníka na Meziříčí, fojtův a konšelů z Hrachovce, Juřinky, Poličné, z Malé a Chmelovy Lhoty. Týž koupil k svému mlýnu fojtovskému zahradu „na Rybničkoch“. Mlýn byl naprostřed dědiny a fojt si jej vymínil, když r. 1612 fojtství prodal Pav. Novákovi ze Lhoty. Týž Novák odkázal knězi bratrskému Jiříkovi Třanovskému v Meziříčí 25 R a na kostel sv. Trojice též tolik k záduši. — R. 1625 bylo fojtství prodáno Vác. Palátovi z Jarcové za 300 R, v jehož rodině zůstalo do r. 1852.

Slušný ten majetek je nyní všecek rozprodán. Grunty v Křivém bývaly od XVI. stol. do doby zakupování za 120—180 R, jediný za 200 R; zahradiny (chaloupky čili živnosti) za 25 R a méně. — První rozdělení gruntu na dvě živnosti stalo se s povolením vrchnosti r. 1573 a druhé r. 1593. — Také obec o rozšíření osady dbala, prodávajíc kousky země na včelínky. Tak r. 1602 prodala včelínek u Řehlůvky s podmínkou, aby žádnému prodán neb poručen nebyl, než tomu, kdož by „obydlí své v Křivém“ měl.

Zakupování gruntů do vlastnictví začalo v Křivém r. 1783; některé paseky byly však již před tím dědičně prodány. Bývaly pak selské grunty od vrchnosti zakupovány za 95 do 75 R a níže;

první splátka bývala 15—25 R, po ní se platilo na „termíny“ po 10 R a níže ročně. — Chalupy bývaly po 20 R a níže na terminy po 3 R.

Bývala tehdy při gruntech pole mnohá ještě na úhory, buď že následky vzpoury počátkem 30 l. války (viz níže) ještě nebyly zcela odčiněny, anebo že pokrok v rolnictví pomalu se ujímal. Fojt měl již vůz kovaný, na gruntech ještě vozů valných užívali.

Povinnosti majetníka gruntu, za 85 R zakoupeného, jenž měl dle výsevu 32 měř. orné půdy, luk na 10 dvojspřežných fur, 3 měř. zahrady a 12 měř. úhoru, byly r. 1815: činže 2 R 18 kr., ovsa $^2/_8$ měř., půl husy nebo $7^1/_2$ kr., 2 slepice, za přadivo 7 kr. a roboty týdenně den trojspřežím. — Jiný grunt robotoval 74 dní 3 neb 4 koňmi, jiný jen $41^1/_2$ dne. — Nerovnost robot způsobilo, že některé usedlosti již r. 1756 platily místo ní plat robotní. — Chalupník, jenž se již r. 1636 zakoupil, robotoval 70 dní ročně pěší. — U domkařů jest větší pravidelnost: robotovali z domků, před katastrem postavených, 26 dní a z domků „po katastru“ po 13 dnech ročně. — Sedláci dávali za přadivo až 11 kr., domkaři po 4, někteří po 8 kr.; jedni sedláci dávali celou husu nebo místo ní 12 kr., jiní dávali jen $^1/_2$ husy anebo $7^1/_2$ kr. Odváděli i slepice a vejce; domkaři na př. po 4 vejcích. Podle urbáře z r. 1676 přijímal purkrabí z Křivého ročně 7 hus 25 slepic. — Desátek na kostel a školu byl dle gruntovní knihy z r. 1821 již zpeněžen: fojt a celoláníci platili ročně 16 kr., jiní po 8 kr. a někteří domkaři neplatili ničeho.

Za „právo“ poddaných uvádí se podle přiznání vrchnosti z r. 1775 u některých celoláníků za sypání ovsa a 2 kr. ročního platu buk, u jiných zase pouze $^1/_2$ buku na světidla; nevládla ani v tom rovnost.

Vzdělání.

Kostelem patřili obyvatelé Křivého do Meziříčí. Jak již za doby bratrské fojt křivský přispěl štědře na kněze a záduší, bylo již výše zmíněno. Ovšem také v pozdějších dobách pamatovali občané ve svých poručenstvích na kostel.

Život rodinný byl v obci velmi spořádaný a laskavý. Nějaký mladší syn na př. „postoupil staršímu chaloupku, začež mu matka

postoupila včelínek", malou to zahrádku při domě, kdežto „včelínem" slula velká zahrada s chaloupkou na pokraji lesa; v obou bývaly včely chovány.

O vycvičení dítek již za stara dbali, posílajíce některé do školy a jiné zase na řemeslo do Meziříčí.

První pak školní vyučování v obci počalo se r. 1818 v dřevěné chalupě č. 18; měla toliko jednu světnici, která byla učírnou i bytem pro učitele; žáků asi 30. — Prvním učitelem byl Frant. Krevenka do roku 1825. Jeho služné: 5 měřic ječmene a 10 m. zemáků; školní plat, t. zv. sobotáles, ze žáka 12 gr vídeňské m.; plat tento zůstával ve své míře až do úpravy platu učitelského r. 1856. — Druhým učitelem byl Jos. Hruška, do r. 1830, vyučený řemeslu krejčířskému. Oba jmenovaní byli vysloužilí vojíni, otci četnější rodiny. — Nástupcem byl Fr. Habrda do r. 1832, propuštěný žák z gymnas. škol. Jsa svobodný nedostával žádné přírodní dávky, nýbrž stravován byl dům od domu. K blízkým docházel sám stravovati, vzdálenější mu stravu donášeli do školy a tu se prý často přihodilo, že se na učitele zapomenulo. Čtvrtým učitelem byl soukeník a knihař, otec četnější rodiny, Jan Borovička do r. 1838. Týž byl šťastnější předchůdcú svých, neboť dostával 12 měřic zrní a 10 měřic zemáků kromě sobotálesu. Za něho přenesena škola do čís. 3., obecní to pastoušky. — Pátým učitelem a prvním zkoušeným byl Josef Šobr od r. 1838—1848. Za něho r. 1839 z nařízení ředitele panství Jos. Drobníka počala obec stavěti z tvrdého staviva přízemní budovu školní, ve které zavedeno učení r. následujícího. Služné jeho mimo sobotáles: 16 m. rži a ječmene a 12 měřic zemáků; na vytápění učírny a bytu dostával ročně od obce 7 sáhů dříví. Do r. 1853 vyučoval pak Jos. Kahlig a po něm Ignác Merlíček. R. 1856 bylo upraveno služné národních učitelův a jemu vyměřen plat 210 zl. r. č.; kromě toho dostával pro sebe a učírnu 8 sáhů dříví. — R. 1859 ustanoven Martin Kopřiva. R. 1870, kdy rozděleny byly obce dle tříd, Křivé zařaděno do třídy III. se služným 400 zl. r. č. a od 1. ledna 1882 do tř. II. se služným 500 zl. Počet dítek 113. — M. Kopřiva založil žákovskou knihovnu. — Přístavba II. patra pro školu dvoutřídní dokonána r. 1888 a téhož r. škola vysvěcena. — Obec bez cizího přispění provedla stavbu nákladem 5.850 zl.

M. Kopřiva odešel na odpočinek r. 1888. Na jeho místo ustanoven nynější nadučitel K. Suchomel. R. 1891 byla škola

rozšířena na 2třídní. K. Suchomel založil učitelskou knihovnu a za něho počalo též učení ženským ručním pracím.

Dějinné zprávy.

Křivé patřilo kdysi k bisk. manství Arnoltovic a Meziříčí. R. 1376 Jan ze Střebetic zaměnil s povolením b. Jana tvrz Arnoltovice, město Meziříčí a vsi Křivé atd. za Řevnovice a Nemotice. Opět se jmenuje Křivé jako díl těch manství r. 1392 a r. 1396 (viz Meziříčí).

Ale když r. 1447 Jindřich z Bystřice přijímal Arnoltovice, mezi dědinami Křivé není již uvedeno[1]) ani r. 1463, kdy biskupovi věrnost za Arnoltovice sliboval Václav z Brňova.[2]) Bylo Křivé již tehdy asi přiděleno buď Meziříčí neb Rožnovu, kdy Lacek z Kravař od biskupa Meziříčí i Arnoltovice koupil. Jindř. z Bystř. sliboval totiž věrnost již jen za Arnoltovice tvrz a Jiřinu, Píškovu a Jarcovu Lhotu, kdežto Jan z Cimburka a St. Jičína i dcera jeho Kunka r. 1476 jen Meziříčí a jeho příslušenství lénem obdrželi.[3])

Po Janu z Cimburka náleželo Křivé již trvale k alod. Meziříčí-Rožnovskému. Když totiž hrabě Petr, muž jeho dcery Kunky, r. 1504 Rožnov prodal pp. z Kunštátu, je Křivé mezi dědinami jmenováno. Jan Kuna z Kunštátu, když r. 1510 obci Brdo daroval, nazývá tento kopec strání svou „dědičnou“, nikoli „manskou“. V Žerotínském pak seznamu osad manství Meziříčského z r. 1684 Křivé také se již neuvádí.

Ač pozemky obce byly méně úrodné, přece si jich rolníci vážili. Jan Kuna z Kunštátu, jak zmíněno, daroval jim, za to prosícím, r. 1510 stráň „Brdo“ zvanou, ježto poznal, že „ves velmi zúžena jest, takže dobytkům svým pastvin nemají a skrze to že by těžce seděti mohli a strach napotom, že by ta ves spustnouti musela“. Obec se za to přivolila „každý rok z toho dávati 14 gr. a každý, jakž kdo sedí, slepici“. Křivé snad neužilo všeho na pastviny, nýbrž částečně hned tehdy asi zalesnilo. Též se zdá, že později poplatek z Brda obci byl prominut, nebo v účtech panských podobný plat z Brda se neuvádí.

Za Jetřicha z Žerotína přelo se Křivé s Meziříčím o „průhon dobytka“ na Řehlov. Petr hrabě od sv. Jiří daroval totiž r. 1502

[1]) L. I. 57. [2]) 81. [3]) 110.

městu poušť Řehlov pro pastvu dobytka jeho a doložil, aby měli cestu svobodnou i příhon dobytkům na tu poušť končinami křivskými. (Arch. Meziř.). — Sto let na to zastavili však „lidé ze vsi Křivého průhon a k svému užitku jej obrátili". Meziříčtí pána svého za ochranu žádali; tudíž Jetřich z Žer. r. 1611 vypověděl, aby „lidé z Křivého zahrazený už průhon bez prodlévání zase rozhradili". Aby pak v témž průhonu skrze městský dobytek na potomní časy Křivským škoda se nedála, uložil Křivským průhon obhraditi. (Arch. Mez.).

Neznámo, kdy obec obdržela správu sirotčích peněz. Již však od r. 1577 se psává, že pro sirotka „peníze jsou při úřadu", neb „přijal úřad na sirotky".

Také obyvatelé Křivého účastnili se s jinými Valachy vzpoury Jetřicha z Žerotína proti králi Ferdinandovi II., tak i nájezdů na biskupské statky v okolí, na Kelč a j. Zbraně v Křivém měli, nebo v přídatku ke gruntu se někdy jmenuje i „meč a ručnice"; bývalo jí prve třeba proti Turkům a povstalcům uherským. — Osudný byl obci 7. březen 1621. Meziříčí bylo císařským vojskem (Vlachy z Neapolska) obsazeno. Povstalci valaští srotili se, doufajice, že vojsko vypudí. „Ve Veselé přenocovavše, blížili se k městu; na návrší Štěpánově se zastavili. Tudy přicházel nějaký žid, 2 vědra páleného veza; to jemu vzavše vypili: jedni dali se ke bráně Rožnovské a tam stodoly i předměstí zapálili, císařské tím zastrašiti chtějíce; již pak bránu rubali, aby jí do města vtrhli. Druhé oddělení ke Králové ulici táhlo a v zámku vrata bořiti počali, aby zámkem se dostali do města. Císařští však též nelenili; jezdci vyjeli branou krasenskou z města a z obou stran do polí se rozjedouce, buřiče objížděli; mušketýři, zatím se zdí střílíce, bránili město. Vidouce se pak rozbojníci rejthary objety, na útěk ke Křivému se dali. Tu ještě jednou na odpor se postavili, kdež taková seč a palba nastala, že jich pro dým ani viděti nebylo. Přemoženi byvše, kteří mohli, do Křivého utekli, kdež do stodol a kde kdo mohl, se ukryli. Také zde jich císařští objeli a trubače svého do města pro mušketýry poslali, kteří když přišli, Křivé zapálili. Tehdy, kdo vyjíti z Křivého nechtěli, ve vsi shořeli a kdo vyšli, byli zabiti. V Křivém a na Štěpánově přes 300 jich zabito bylo, tak že jich po rolích jako snopů obilí leželo. Dědina při tom všechna uhořela". Z císařských, jichž bylo 300 pěších a 7 kornet jízdných, též někteří padli.

Trudné následky povstání dlouho se vlekly; r. 1627 i fojt byl obci za chléb dlužen 2 R 15 gr. — Grunt, jenž r. 1578 byl prodán za 116 R „zůstanouce spuštěný r. 1658 jest od úřadu vyšacován za 20 R“ a osazen bez závdanku; teprve po vyjití 3 let měl nový držitel ročně naň platiti po 2 R; robot koňských bylo mu toliko za půl sedláka odbývati a od dávek a platů činžovních jest mu do 2 let lhota puštěna“. Přidáno mu 2 koně nuzné, půl vozu valného, zlého, a bránu jednu. — Grunty tehdy na ceně klesly a z poručení vrchnosti byly osazovány. Platy a roboty po ty časy toliko lhotami vycházely aneb vůbec nebyly dávány; proto bylo někdy dovoleno od pustých zahradin role odpojiti a připojiti je ke gruntu, nově „z poručení vrchnosti osazenému.“ — Stala se tedy zbroj, na obhájení proti nepřátelům vlasti při gruntech kdysi chovaná, osudnou, když jí užili proti vojínům zeměpána a proti spoluobčanům katolickým.

Jako jiné osady okresu, tak trpělo i Křivé let 1847 a 48 tyfem (14 úmrtí); cholerou r. 1866 pozbylo 29 lidí.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1676 domů 21; r. 1794 domů 65, obyv. 372; r. 1835 domů 80, obyvatelů 540, koní 33, hověz. 63, ovcí 45; r. 1910 domů 111, obyvatelů 780, koní 30, hověz. 188.

Spolek jest jediný: Čtenářsko-pěvecký.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 6 náhradníků.

Obec mívala správu dobrou, tak že i zemi peníze půjčila a dlužní úpis, „Památka“ zvaný, si zachovala do dob našich. Obecních nemovitostí má na rolích 29 ha 73 a, luk 1 ha 75 a, zahrad 13 a, pastvin 23 ha 40 a, lesa 50 ha 27 a, ploch stavebních 17 a, ploch nezdaněných 5 ha 10 a.

Lhota Malá,

gen. -y, na -ě, je přifařena katolíky do Veselé, vzdálené $^3/_4$ hod., kdežto nekatolíci patří z větší části do Vel. Lhoty, z menší do Rouštky. Od Meziříčí je ves 7 km na jz. vzdálena.

Osadu dělí od Hrubé Lhoty hora Vrchula (692 m); na j. se svahuje s vrchu Pasíčky (649 m). Domky i se školou jsou dřevěné,

vyjma dvou zděných; stojí v neladu, odděleny od sebe buď dvorky, zahradami, nebo i loukami. Dvůr s hospodářskými budovami je otevřený. — Škola s několika usedlostmi stojí pospolu — hromadně —, jinak je ves pasekářsky roztroušena.

Lid zdejší strojil se po valašsku dle typu rožnovského, nyní již po poloměstsku.

Obec má nemovitého majetku asi 171 ha půdy: polí, luk a pasinků; lesů nemá; zachovala si staré obecní pečetítko z r. 1787 se znakem dvou kuchyňských nožů, bývalého průmyslu domácího.

K M. Lhotě patří t. zv. „paseky“: na Korábce a Pohořeliskách (po několika chalupách), ve Vápence, jinak Žbelov a Páleniska (po 2 chalupách), na Suchém, na Kozinci a na Nivách (po jedné). — Jiné podobné samoty jsou: Siřeňov, u Siřeňů, u Janíků a u Brňovjáků. — Jiná jména místní jsou: Zadrhlov, Zahumny, na Díloch, na Závršú, Púšť, Pozorov a Pasíčky.

Hřeben pohoří, jež Soláněm nad Hutiskem počínajíc dělí údolí řeky Bystřice od Bečvy Rožnovské, sluje od Lhot až po Brňov Brdem. — Do Bystřice, jež na j. tvoří hranice M. Lhoty, vlévá se Vápenka či Zádrhlov a do Bečvy Vsetínské Medůvka, jinak Černochův potok, jenž též Vinohrádky a níže Janíkův potok sluje.

Nádržkou vod Bystřice, jež končí na j. M. Lhoty, pozbývá osada mlýn Kašovský čili Kašův s pilou pod přehradou, jenž byl založen okolo r. 1790 fojtem Kašou a jehož jméno si zachoval přes 100 let.

Hospodářství a prve i výroba nožů kuchyňských živily obyvatelstvo; zbyla však jen 3 čísla, kde se „křiváky“ robí. Po rozkouskování „Korábky“ (na 400 měřic) stačí M. Lhotě rolnictví. Jen někteří pracují v cihelnách, nebo chodí do práce na Podhoří (na Kelecko), do Meziříčí a Krasna.

Poměry poddaných.

Stará rejstra dědinská se nezachovala. V nové pak „purkrechtní“ knize Malé Lhoty, r. 1744 „k budoucí spravedlivej pořádnosti“ založené, jen málo zápisů bylo zaznamenáno.

Fojtství koupil r. 1749 Václav Palát. Mělo sice připadnouti po smrti Mik. Peterky „jure prioritatis“ na pravého dědice Juru Kamasa; poněvadž ale Kamas „neschopný a chudobný“ byl,

fojtství „jure retractus“ vrchnost na sebe potáhla, jemu pak za ten „předek na fojtství“ 100 R „milostivě naznati ráčila, však bez pilného mlýna, který více se budovat ani užívat nemá“, a prodala je za 300 R Palátovi, z nichž dáno Kamasovi 100 R a 200 R vdově Peterkově pro sirotky po nebož. Kašovi, fojtu malolhotském. Mimo to, co Kaša poručil na špitál Mezířický, na chrám Páně Rožnovský a nový Zašovský, darovala Peterka, co zbylo, své neteři, nové fojtové, a 3 R na žebráky. Po otci obdržel r. 1791 fojtství syn jeho Ondřej, jenž s povolením vrchnosti „u vody Bystřičky“ na novo vystavěl mlýn, valchu a pilu. R. 1806 koupil fojtství s příslušenstvím Jan Trusina, fojt malobystřický. V přídatku jmenuje se kosák (srp), kotel měděný, malý kotel žinčicový atd. Rodina tato zůstala majetníkem fojtství do roku 1892.

Zakupování gruntů do vlastnictví započalo r. 1773. Tehdy koupil Kamas za 50 R svůj grunt, k němuž náleželo pozemků katastrálních 39 a dominikálních 20 jiter. R. 1822 byla založena nová listovní kniha, vyjma jmen tratí vesměs německá. Dle ní bylo na Malé Lhotě: fojtství (již jen — jako i jiná fojtství na panství — „gruntem katastrálním“ zvané) a 3 katastr grunty selské; 5 domů na pozemku poddanském, 18 domů na katastr. pozemku po založení katastru postavených, 5 domů na pozemku obecním, 2 na dominikálním a konečně mlýn s pilou a valchou na dominikálním pozemku.

Sedlák, jenž měl 65 měř. pole, robotoval ročně 3 neb 4 koňmi 6 dnů a pěší $6\frac{1}{2}$ dne, za ostatní robotu platil 8 R 30 kr. Činže gruntovní platil 2 R 4 kr., za přadivo 14 kr., ovsa sypal 1 měř. 1 achtel a dával 4 slepice a 16 vajec (r. 1813). I zde nebyly povinnosti stejné ani u všech sedlákův ani u všech chalupníků. — Za sypání ovsa dostávali ročně buk na světidla. — Mlynář platil 3 R konvenční m; robotoval $6\frac{1}{2}$ dne pěší, dával 1 R robotní činže a 4 kr. za přadivo; v případu potřeby bylo mu prací pomáhati na opravu stavu čili splavu Krasenského. Z povinností vrchnostenských se v letech 1850 vykupovali a r. 1859 byl jejich výmaz z knih grunt. proveden.

Vzdělání.

Škola byla založena r. 1888 a obcí, z dřeva přitesaného pěkně vystavěna. Stojí při cestě z Brňova na Hrubou Lhotu;

ročně ji navštěvuje asi 50 dítek; před r. 1888 navštěvovaly školu ve Veselé. Školní knihovna, založená správcem školy Polanským r. 1890, čítá nyní asi 150 svazků. Na škole působí řídící učitel Ant. Šobr. Učitelka ručních prací je táž jako ve Veselé.

Dějinné zprávy.

Tato vesnice byla snad spolu s Velikou Lhotou založena. Jmenována je nejprve r. 1411, kdy jí s ostatními dědinami k Rožnovu náležejícími Lacek z Kravař daroval „odmrti“. Slula tehdy Lhotou Tomášovou; tak aspoň v listě „na odmrť“ osada s Brňovem sousedící se nazývá, kdežto vzdálenější Lhota, nynější Veliká, v listu sluje Stachovou. Týž Tomáš byl asi také jejím osaditelem. — Opět jmenována jest r. 1504, kdy hrabě Petr panství Rožnovské prodal bratřím z Kunštátu; tehdy již ji však jmenoval Malou Lh. — Později slula i Kolečkovou Lh., nikoli snad podle hotovení koleček, neboť kolečka slují na Valašsku vždy „táčky“, nýbrž podle osobního jména „Kolečko“, které se vyskytuje v gruntovních knihách ve Vidči. Byl snad Kolečko obnovitel M. Lhoty, neboť v dobách válek husitských a následujících rozepří osazování její asi nepokročilo, snad i spustla, pročež po novém svém zvelebiteli byla pojmenována Lh. Kolečkovou. Zdá se, že někdy Kolečkova či Malá Lhota pro svou nepatrnost a pro blízkost Lhoty Veliké s touto společně Lukáňovou byla nazývána; pak ale opět obě Lhoty rozlišovati počali. Urbarium totiž svobodného panství Meziříčí-Rožnovského z r. 1676 mluví o Velké i Malé Lhotě; tehdy bylo na Malé Lhotě fojtství, 3 grunty a 6 chalup. (Sb. XIII.)

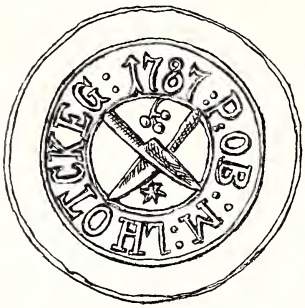

Obr. 44.
Pečeť obce Malé Lhoty.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1676 domů 10; r. 1794 domů 21, obyv. 158; r. 1835 domů 35, obyv. 250, koní 10, hověz. 28, ovcí 18; r. 1910 domů 68, obyv. 355, koní 11, hověz. 194, ovcí 8.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Lhota Veliká, dle lidu Hrubá Lhota,

gen. -y, na -ě, horská ves s farou evang. helv. vyznání, od Meziříčí 8·9 km na jv. vzdálená, rozkládá se mezi Vrchhůrou 692 a Ostrým 673 m vysokým. Vesnicí protéká Dědinský potok; vléval se do řeky Bystřice, nyní do sev. chobotu nádržky vod jejích. Nejvěší grunt, bývalé fojtství, jest v nejvyšší a nejrovnější části dědiny, na „horním“ konci. Odtud se sestupuje příkrou cestou k evang. sboru a nedaleké škole. Zde počíná „dolní“ konec dědiny, jejíž nejnižší místo leží u řeky Bystřice 359 m nad mořem.

Dědina jest rázu valašského; domy, spolu nesouvislé, jsou vesměs ze dřeva, vyjma faru a školu, a mají, kromě fojtství, značné podezdívky kamenné, aby se získalo na stráni kopce rovně pro dům. Rozkládají se po obou stranách ráztoky, již tvoří Dědinský potok. Jiná staveni — paseky — usazena jsou na úbočích a kotlinách horských, i na Ostrém, až dolů k řece Bystřici. Obec nemá návsí a ulic s vlastním jménem; užívá se toliko zmíněných názvů „Horní“ a „Dolní“ konec a jen skupina nejchudších domků pod fojtstvím naproti sboru nazývá se jménem „na Drahách“ (na obecním průhonu pro dobytek).

Památnou budovou jest evangelíkům „sbor“, jediný už dřevěný na Meziříčku, postavený r. 1783. — Nad osadou u cesty stojí na kamenném postavci kříž.

Osadě ubyly nádržkou v údolí Bystřice mlýn a pila fojtovy; byly zrušeny a nádržkou zatopeny.

Budovy selské záležejí z obdélníka, jenž jedinou střechou nadkrývá „hrubú izbu“ se „světnicí“ a kuchyní, síň, maštal a chlév kravský. Stodola s mlatem a přístodůlky, někdy též kravín a kůlna, stojí o sobě. V síni stává mlýnec na „šrotování“. Za dvorem a stodolou rozkládá se ovocná zahrada, některá i se sušírnou na ovoce, jež bývá také obydlena a pouze za sušení ovoce se uprázdní. — Na fojtství jest i kovárna pod vlastní střechou. Jako fojtu v Zubří, tak asi také lhotskému byl pro vzdálenost města dán kovář, aby jemu „sloužil“; uměli však fojtové lhotští, ale i jiní, také sami koně kovati.

Trati polní slují: Tříškalka (gen. -y), panský to les; Prašivec (obecní březí a pole s prašnicí, lehkou to zemí); Nadevsí; Padělka (gen. -ek), les a pole fojtovo, též každý grunt má tam

nějaký dílek; Videčka (gen. -y); Sedliščka a j. Na těchto tratích střídají se pole s pastvinami, lesy borové a březové. Úhorem bývalo 10% pole.

Hory nade Lhotou jsou: Ostrý a Vrchhůra. Na Ostrém a stranou vsi četné jsou samoty čili paseky. Potoky jsou: Dědinský a Zádrhlov; jiné potůčky mají jméno majetníků blízkých pasek.

Obecního jmění má obec: polí nad 63, luk 5 a pastvin 29 jiter.

Mnozí občané chodívají na žně na Hanou, zimní pak dobou do lesů, zvláště do lesa fojtova, nebo si vydělávají v cukrovarech v Chropyni a jinde. Domácím průmyslem robili ve 4 rodinách krásně řezané „fajfky“, vykládali tyto a obušky kostkou perleťovou, kterézto dovednosti přiučili se Lhocané od Jana Mikloše, jehož otec přistěhoval se r. 1797 s evangelickým duchovním Štěpánem Czakó, příbuzným svým, z Miškovce v Uhrách na Hrubou Lhotu. Týž Jan Mikloš vyřezával první na Lhotě kostky ze skořepin perleťových a jimi obušky a dýmky okrašloval. — Ve třech rodinách hotovili „táčky“ a v mnohých dělali metly, na které poskytovaly hojné břízy své proutí, jako i na dýmky potřebné kořeny a hrče čili „suky“ březové.

Hospoda jest na fojtství; obchody jsou 2, trafiky též 2 a putyka 1.

Poměry poddanské.

Fojt míval tytéž povinnosti jako ostatní na panství. Kostelního a školního desátku dával ročně 2 achtele a 2 mírky pšenice a tolikéž rži, másla $^1/_2$ libry, slepici a 4 vejce. Vrchnosti odváděl gruntovní činže 1 R 10 kr, robotní 2 R 20 kr a 30 vajec.

Ze selské živnosti platilo se grunt. činže o sv. Jiří a Václavu po 44 kr; o sv. Janu a k Vánocům po 35 kr; ovesního výsypu staré míry (mor.) 1 měř. 1 achtel, místo předení 14 kr., hrubopasečného platu k sv. Jiří a Václavu 2 R 51 kr. Dále dávali sedláci 4 kury, 10 vajec: robotovali 4 koňmi ročně 6 dní, pěší roboty statečnou osobou $6^1/_2$ dne; ale robotního platu bylo jim do důchodů odváděti 8 R 30 kr. — Držitelé poloselského gruntu platili na penězích polovici a „pařezného“ platu 7 kr, konali jen $6^1/_2$ dne roboty pěší; výsypu dávali $4^1/_2$ achtele ovsa a do purkrabství odváděli 2 kury a 6 vajec. — Chalupníci robotovali ročně $12^1/_2$ dne pěší; dávali půl kury a 2 vejce, sypali do obročenství

$2^1/_4$ achtele ovsa; do důchodů platili za přadivo 4 kr, robotního platu 1 R 45 kr, domovního 1 R 42 kr a různý — podle velikosti paseky totiž — „plat pasečný“ do hájemství Videckého a na Malé Bystřici. Tolik povinnosti měl na př. r. 1815 chalupník, jemuž náleželo 13 jiter rolí, 2 jitra luk a 10 jiter pastvisk. — Velkopasekář, jenž měl 29 jiter rolí, 8 luk a 21 pastviska, platil pozemkové činže 11 R 9 kr, za předení 8 kr a robotní činže 4 R 40 kr; dával 2 kury činžovní, 8 vajec, ovsa sypaného 1 měř. 4 achtele a pěší roboty konal $12^1/_2$ dne; na kostel a školu dával 4 kr. místo sýra a 3 vejce. — Domkař, jenž neměl pole, dával za předení 4 kr, robotní činže 1 R a robotoval $6^1/_2$ dne.

Z rozměrů pastvisk — fojtství mělo pastvisk přes 15 a luk přes 7 jiter — vidno, že pomáhali hospodářství svému i zde chovem dobytka. Polnosti jsou zde bez hluboké ornice a namnoze štěrkovité; seli tudíž obilí tvrdé (rež), oves a pohanku, zřídka kdy se píše o žitu a ječmenu. Fojt a sedláci mívali 4 koně, fojt někdy i více; mimo krávy chovali i volky, zejména pak ovce, jichž bývá za dřívějších dob v příminkách k hospodářství selskému i 20 jmenováno. Skoro ze všech domů byl tudíž dáván desátkem kostelním též sýr (ovčí), jenž však již počátkem XIX. století v penězích byl odváděn.

Vzdělání duchovní.

Kostelem. Katolíci činí na Hrubé Lhotě převážnou většinu obyvatel. Ač farní kostel jejich ve Veselé dosti je vzdálen i nesnadno přístupný, věrně se hlásí k vyznání původnímu, jehož totiž zakladatelé obce byli.

Evangelíci na Hrubé Lhotě jsou helvetského vyznání a mají svůj chrám. (Obr. 45.) Ke sboru na Velké Lhotě patřili též evangelíci nejen z okresu Meziřického a Rožnovského, nýbrž i z dalekého okolí, na př. ze Starých Hamer nad Frýdlantem. Kolem r. 1866 jali se sbírati na stavbu sboru nového. Sbírek nejvíce se ujali zámožní evangelíci ze Stříteže. Nový sbor měl býti stavěn na Velké Lhotě. Než Střítežané čili „Dolňané“ — Střítež je totiž v údolí Bečvy — způsobili, že v roce, kdy se mělo rozhodnouti o stavbě nového sboru, většina presbyterů byla zvolena ze strany střítežské. Tito rozhodli a nový sbor i fara stavěny ve Střítěži. Na stavby tyto měli všichni farníci přispívati, tedy i „Vršané“ z Velké a Malé

Lhoty, z Malé Bystřice a Vidče. Těmto byl Střítež pro povozy nepřístupný a, pokládajíce se býti oklamanými, odpírali přispívati.

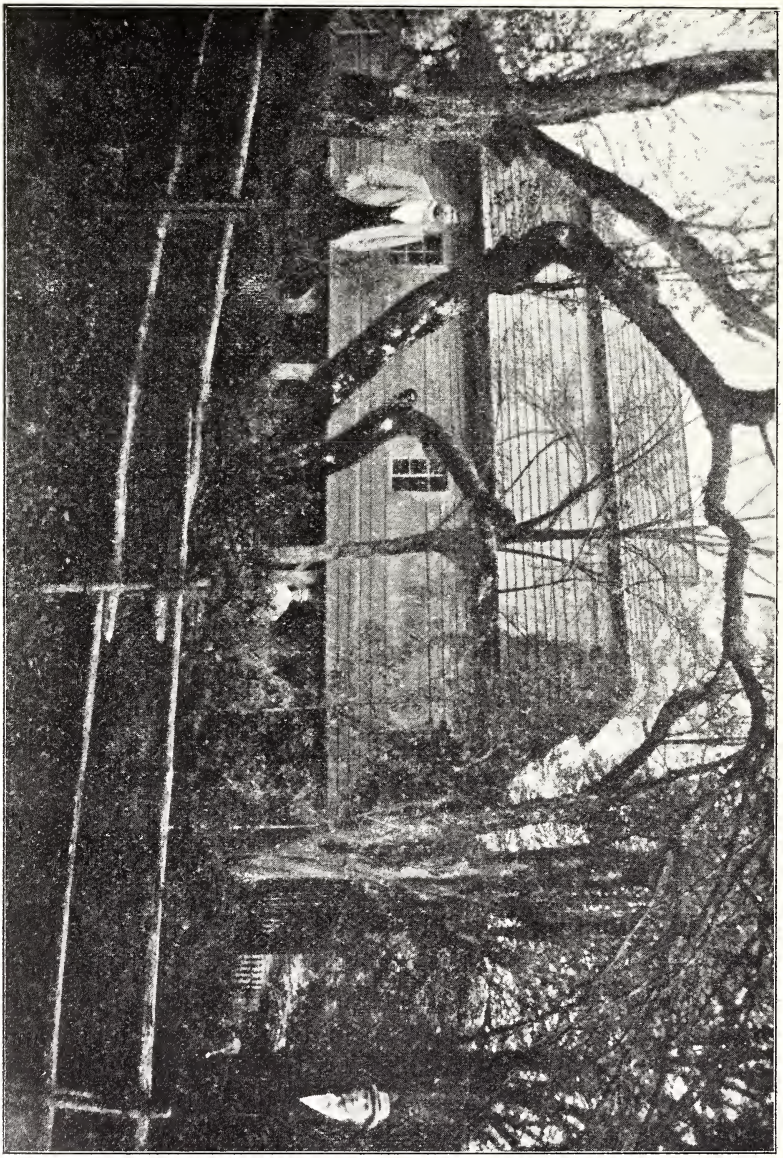

Obr. 45. Evangelický kostel ve Hrubé Lhotě z r. 1783.

Málem bylo by došlo na vojenskou „exekuci“ u věci církevní: než rozvaha zvítězila.

Spor urovnán tak, že se církev velkolhotská rozdělila na dvě: na střítežskou s „Dolňany“ a na velkolhotskou s „Vršany“. Střítežské církvi připadl archiv sboru lhotského, ale lhotské zůstal starý chrám. Týž je památkou na prohlášení tolerančního patentu a vzorem evangelické modlitebny, jaké dle nařízení tehdy býti směly. Stavěli si farníci sbor ze dřeva a chudě, bez věže a varhan; má však na dvou stranách ochoz, síňce otevřené. Uvnitř je sbor vybílen. Farníci měli příbytky ještě nuznější. Jediný přepych jeví se v tom, že sbor opatřili střechou mansardovou (lomenou, dvoupatrovou), jak ji vídali na úředním domě v Krasně, nynějším zámku.

Horalé lhotští sboru svého — ač nezdobného — pro jeho památnost si váží, nebo byl stavěn od předků silami vlastními. Založen byl též dotační fond na doplnění platu farářova.

Prvním farářem církve velkolhotské (po oddělení se Střítěže) byl Jan Karafiát, který přísnou kázeň ve sboru jal se zaváděti. Následovali: Urbánek, Jos. Gerža a nynější farář Gust. Švanda. Za Gerže byla pořízena nová fara. Přifařeni jsou evangelíci sousední Malé Lhoty, Brňova, Křivého, Malé a Hrubé Bystřice a Vidče. — Při posledním sčítání lidu napočteno 907 v těchto osadách přítomných evangelíků reformovaných.

Školou. Velká Lhota bývala přiškolena do Veselé. Cesty byly pro děti neschůdny; v zimě pro závěje mnoho dětí do školy vůbec nechodilo. Pasečané posílali své děti zřídka kdy; proto chtěli, aby si obec zřídila školu svou vlastní, kdežto dědiňané obávali se výloh.

R. 1849 najali občané na horním konci jizbu pro školu. Prvním učitelem byl Alois Nevíš, knihař. Vyučoval, jak uměl a mohl, bylo mu i prací rukou svých něco si přivydělávati. Pečoval však i o čistotu a tím i o zdraví dítek. Druhým učitelem byl Jos. Schober, bývalý mládenec myslivecký. Děti vzaly „větší pochop“: první učitel jen addici, tento i dělení prováděl. Třetím učitelem od r. 1855 byl Jan Táborský, kloboučník, prve pomocník učitelů ve Val. Meziříčí. Občané koupili chalupu a upravili ji na školu r. 1857.

R. 1868 byli evangelíci vyškoleni, zřídivše na Malé Bystřici v Okluku školu konfesionální. Učitel její Fr. Šabacký, již zkoušený, požadoval plat dle nové úpravy: vydržovatelé školy vyhověti nemohli a zrušili ji. Žáci evang. tudíž zase do veřejné školy

v dědině chodili, co, žel! učiteli Táborskému stalo se záhubným. Modlíval se s dětmi katolické modlitby, z čehož mu nastalo mnoho trpkostí. Nemaje učitelské zkoušky, byl konečně propuštěn, ač ho litovali i evangelíci. Záštity od nikoho nedošel a umřel v nouzi.

Po něm vyučovali výpomocní učitelé Schober a pak Šatánek. R. 1882 ustanoven první zkoušený učitel K. Suchomel. Za něho škola opatřena nejnutnějšími učebnými pomůckami a školní knihovnou. Nemoha se dočkati lepší učírny a bytu, odešel do Křivého.

Za Vojtka byla nová jednopatrová škola r. 1894 účelu svému odevzdána. Po něm r. 1895 nastoupil F. Táborský. Rozmnožil pomůcky školní a knihovnu žákovskou, škola pak rozšířena na 2třídní. Počet žáků převyšuje 100. Aby škola stala se všem přístupnější, staral se o zřízení silnic, o něž velmi se zasloužil okr. hejtman K. Veliš.

Dějinné zprávy.

Nejprve se jmenuje Veliká Lhota r. 1411, kdy Lacek z Kravař a na Helfenštejně jako pán zboží rožnovského vesnicím t. zv. „horním“ výsadu dal „na odmrť“. (Viz Brňov.) Jsou Velká a Malá Lhota vesnice v okresu nejvýše položené; uznával tudíž pan Lacek jejich „nedostatek obilí“ a zřekl se „odmrtí“ také pro obě Lhoty. Jmenuje však naši Lhotu, snad po jejím osazovateli, Lhotou „Stachovou“.

Po druhé uvedena jest Veliká Lhota v listu Petra hr. od sv. Jiří, jímž Meziříčí r. 1502 daroval „háj městský“; praví totiž v listu, že jim les daruje až po cestu, která vede na „Lukáňovu lhotu“. Jesti zde Lukáňovou Lhotou míněna Lhota nyní „Velkou“ zvaná; prostírá se totiž městský háj až po cestu z Veselé na Velkou Lhotu vedoucí. Když pak hr. Petr panství Rožnovské prodával, zase Lukáňovu Lhotu a s ní i Malou jmenuje. Lukáň byl asi druhý osazovatel vsi. Trať na z. svahu Ostrého sluje podnes Sedliščka; tam asi Stach první osadníky osadil, kteráž osada věrojatně zase zanikla; tedy nový osazovatel Lukáň snad se pokusil ves na nynějším místě ustaviti. Ale r. 1594 zakládá Bernard z Žer. „rejstra dědiny Lhoty Chmelovy“, jak již delší dobu slula v rejstrech sirotčích, před dědinskými založených. Teprve tomuto (třetímu osaditeli) Chmelovi se asi podařilo ves dokonale kolonisty osaditi, tudíž po něm i nové jméno dostala. Než hned na

prvním listě těchto rejster sluje osada tato též „Velikou“ Lhotou, v zápisu prodeje fojtství „Velikolhotského“. Tak i v rejstrech Střítežských z r. 1594 „Chmelovou“ i „Velikou“ se nazývá; v seznamu platů pasečných z roku 1670 již toliko „Velikou Lhotou“ sluje.

Chmelům těmto náleželo i fojtství Velikolhotské. R. 1571 Řehoř, starý fojt ze Chmelovy Lhoty, učinil freymark s Vaškem Gerlovým z Veselé; postoupil mu fojtství Lhotského a Vašek zase odevzdal Řehořovi grunt svůj ve Veselé. — R. 1594 koupil fojtství s mlýnem moučným a pilným za 200 R Bartoň, syn Ondry Jakubcova; ten však sběhl a pro zlé zachování jeho byly koně, krávy a ovce jeho do dvora panského dány; také peníze področní, od r. 1601 z jednoho gruntu ve Střítěži proň pokládané, byly „po zběhlém, Bartoňovi na J. M. pána“ vzaty. Už pak r. 1599 fojtství bylo prodáno za 200 R Jakubu Videckému. Týž však fojtství také dlouho nedržel, nýbrž prodal je téhož r. Jiříkovi „Vantuchovi“ za 200 R bez závdanku; měl rok po roku až do vyplnění sumy po 10 R při posudku pokládati. R. 1623 koupil fojtství od otce svého Martin „Vanduchů“ za 300 R; závdanku položil 150 R a doplatil fojtství r. 1644. — R. 1655 prodal je Martin za 250 R synu svému, též Martinu zvanému. V rodině této katolické je fojtství doposud: je s Dobeši ve Střítěži asi nejstarší rodinou valašskou, jež si zachovala původní majetek.

Obr. 46.
Pečeť obce Velké Lhoty.

Ač Velká a Malá Lhota dosti vzdáleny byly silnic tehdejších, přece ani tím ani vysokou polohou svou nezůstala ušetřena pohrom války třicetileté. Svedeni příkladem snad i přáním pána svého Jetřicha z Žer., jenž byl rytmistrem ve vojsku stavův odbojných, napadali r. 1621 také obyvatelé Lhotští za vedení fojta svého statky pánů, králi Ferdinandu II. oddaných, a ubíjeli vojíny císařské. V těch zmatenicích mnozí peníze gruntovní „zaseděli“ r. 1621-2; pro nemožnost neskládali peněz za grunty své také na počátku let třicátých a od r. 1642-5; tím nesnáze bylo platiti později, za více let najednou. — R. 1641 popustila obec Malým

Lhoťanům na obecním „průhon“ pro dobytek s povinností, aby jej hradili plotem, pokud tudy honiti budou, aby sousedům z Velké Lhoty škoda se nedála. — R. 1676 bylo na Velké Lhotě fojtství, 8 gruntů a 17 chalup.

R. 1744 založena byla nová purkrechtní neb gruntovní kniha, ve které se již objevuje v zápisech nyní obecné jméno osady Hrubá Lhota, jak vlastně lid dědinu svou již dávno nazýval. R. 1785 předsevzato na Lhotě nové vyměření gruntů (založen katastr). Někteří poddaní již tehdy živnost svou od vrchnosti na věčné časy si zakupovali, s čím se jiní naopak velmi opozdili.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1676 domů 26; r. 1794 domů 58, obyv. 421; r. 1835 domů 72, obyv. 517, koní 27, hověz. 73, ovcí 101; r. 1910 domů 94, obyv. 590, koní 34, hověziho dobytka 320.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 6 výborů a 6 náhradníků.

Jmění obce je: rolí 63 j. 737□ s., luk 5 j. 1431□ s., zahrad 806□ s., lesů 9 j. 311□ s., pastvisk 29 j. 952□ s.

V pečeti má obec 2 skřížené sekery.

Mštěnovice

(dle lidu Mčenovice), gen. -ic, v -icích, rozkládají se 4·7 km s. města Val. Meziříčí, kam jsou i přifařeny, na svahu z jedné vyvýšenin, jimiž kotlina spojené Bečvy na v. jest ohraničena. Obyvatelstvo náleží vesměs náboženství katolickému. Půdorys obce jest ulice podoby lichoběžné. Domy postaveny jsou po obou stranách cesty, vedoucí do sousední obce Přiluka. Na jižní straně cesty jsou většinou usedlosti selské, kdežto na s. straně jest usazena větší část chalupníkův. Domy jsou postaveny buď štítem neb průčelím na cestu, ale nesouvisle; jsou mezi nimi zahrádky. Uprostřed dědiny stojí jednotřídní národní škola, před ní byl příspěvky občanů postaven velmi krásný kamenný kříž slohu gotického r. 1893; na dolním pak konci dědiny stojí kamenná socha Matky Boží z r. 1909. Na s. od Mštěnovic jest lom zvaný „Mušina“ z r. 1860. Dobývala se tam z počátku i ruda železná

po 3 léta; doposud se láme kamení na silnice, někdy též na vápno. Též v kopci při cestě z Mštěnovic do Příluka dobývána byla ruda železná od r. 1825-28.

R. 1821 byly domy ještě vesměs dřevěné, fojtství nevyjímaje. — Zajímavější jména tratí jsou: Zabrablovčí, u Čubka, na Rybníkách, na Dole, Slatiny. — Příjmení osadníků v XVI. stol.: Blažek, Divinka, Jestřáb, Dubský, Najsar, Potočný, Bohatka, Kornel, Žlébek, Jančík, Bareta, Buček, Mikulíček, Němec, Prokeš, Brtný a Vrána, jehož předek r. 1650 zakoupil chalupu, kterou potomcí jeho do nedávna drželi.

Obrazem zámožnosti držitele gruntu selského buď uvedeno: „L. P. 1580 za purm. Potočného a fojta Řehoře znamenají se peníze a šaty, které jsme přijali na siroty neb. Tomana Dubského k opatrování: nejprve přijali jsme 4 plachty konopné a 3 kúdelné; it. kasánek 10 i s černou; it. sukňa „diková“ (hedbáv.); it. kabátek atlasový; it. rúšek: 4 bavlněné a 4 lněné; it. plátna konopného 28 loket, tlustého 23 loket; it. plášť ženský; it. peřiny; prodány Charvátovi za 6 R, peníze sú při úřadu; it. šestery včely po 15 gr. J. M. Pánu“.

Poměry poddanské.

Rejstra obce Mštěnovic založena byla za panování Bernarda mladšího z Žer. okolo r. 1580. (Psána byla Václavem Haklíkem, písařem na Meziříčí; knihu vázal „bratr“ Matyáš; dáno od „vázání a klihování“ 1 R). Tou dobou přijímali starší peníze gruntovní na siroty, jimž je z rozkazu J. M. P. vydávali. Jindy zase se čte, kolik z poručení p. ouředníka vydáno někomu z „gruntovních“ peněz „spravedlnosti“ jeho na př. na pohřeb; co pak při úřadu zůstalo, z toho dle potřeby půjčovali. Mštěnovská tedy obec spravovala peníze „gruntovní“ a „sirotčí“, pod dozorem však vrchnosti.

Fojtství mštěnovické bylo dědičné a náleželo Prokopovi Hrbákovi; za 200 R je koupil s povolením J. M. P. od pozůstalých sirotků fojt Řehoř Vinklár. Ač se mu podařilo od mnohých nápadníků peníze gruntovní před právem (mštěnovickým ouřadem) „málo neb mnoho“ za hotové skoupiti, přece zle hospodařil; r. 1586 dokonce o něm zaznamenáno, že peníze področní z jednoho gruntu přijav, sirotkům je utratil a zase navrátiti musil. Po jeho smrti prodáno fojtství r. 1595 Václ. Vitíkovi z Jasenice,

ale jen za 130 R, poněvadž koní ani dobytka nebylo a „podle pořádku dědinného rúčkou mu odevzdáno u přítomnosti všecké obce“; přidáno mu, asi od vrchnosti, kůň, jalovice, vůz, pluh, brány, ječmena a pohanky po rovné měřici, osetého na zimu 3 měř. — Nový fojt dobře hospodařil; nebo r. 1601 fojtství prodáno bylo u přítomnosti mnohých fojtů z okolí a Matěje, vejvody rožnovského (vrchního to správce valachů a salaší panských na Rožnovsku) za 250 R Václ., synu Novákovu z Poličné, jenž dceru jeho za manželku měl; přidáno mu ovec 97, krávy 4, jalovic 5, koně 3, vozy kované 2, sviní malých i velkých 12, husí 15, slepic 20; tolik tedy moudrým hospodařením na fojtství za málo let mohlo přihospodařeno býti! — R. 1608 prodal V. Novák fojtství Sladkému za 300 R, zavdal při odevzdávce 40 R; opět s bohatým příminkem. — R. 1626 bylo fojtství „požárem“ a koupil je od ouřadu po neb. Sladkém Jan Kmetík za 200 R; aufanku mělo se složiti 20 R. Třetí díl do téhož aufanku měl se vzíti z dílu nápadníků; fojt pak na svůj díl teprve r. 1635 složil 10 R a 3 R 10 gr. jemu „z milosti“ odpuštěno. — Pak měnili se držitelé fojtství dosti často, toliko po Týralovi následoval syn, pak 3 z rodiny Rusků a od r. 1762 do 1830 drželi je Martinkové. — Fojt měl pozemků i s lesem na 43 jiter. — Gruntovní činže platil 2 R 20 kr.; dával ovesného výsypu 3 měř. mor. = 4 měř. dolnarakouské, vajec 60, jednoho jeřábka; dovoz vína a ryb konal jako fojti ostatní.

Zakupování gruntů od vrchnosti započalo r. 1783 na termíny. Sedláci zakupovali se po 80 R, jediný za 70 R, čtvrtník za 35 R; chalupa či zahradina byla zakoupena za 24 R, ostatní chalupy po 12—18 R.

Mimo fojtství bylo v listovní knize z r. 1821 zapsáno sedláků (pololáníků) 7, čtvrtník 1, chalup starších 7, novějších, po katastru postavených 13. Po zrušení rybníků panských (okolo r. 1820) postaven Mariánský dvůr.

Sedláci robotovali ročně 52 dny 3 neb 4 koňmi, jiní 130 dní pěší; gruntovní činže platili velmi nestejně 38 kr. — 1 R 14 kr.; za předení po 14 kr., za půl husy po $7\frac{1}{2}$ kr.; dávali slepic 7—10, vajec 20 neb 30; sypali nejvýše 1 měř. 4 achtele ovsa; desátku na kostel a školu dávali 23 kr. — Starší — katastrální — chalupníci konali 26 dní roboty pěší, za předení dávali 8 kr., kuru, vajec 4, na kostel a školu $6\frac{1}{2}$ kr.; chalupníci novější —

po katastru — konali 13 dní roboty pěší a dávali za přadivo 4 kr. — Buk dostával pouze 1 sedlák a čtvrtník. — Na robotu chodili do dvora Krasenského až do vystavění Mariánského.

Duchovní vzdělání.

Byl-li za stara v Krasně kostel farní, náležely k němu nepochybně také Mštěnovice, nyní do Meziříčí přifařené; posud pohřbívají se však na hřbitově krasenském.

Jako jinde tak i zde vyučovali mužové, aspoň poněkud vzdělanější znalostí písma a počtů, dítky v soukromých domech. Pomáhali duchovním též u vyučování náboženství. Prvním takovým učitelem byl okolo r. 1825 Hruška a druhým Habrda do r. 1830. Po nich následovali M. Kopřiva, T. Kahlig, Červenka, Fr. a Jos. Stoklasové, Jos. Hradil a Ig. Šatánek. Od r. 1880 vyučovali Jos. Nedoma, Ant. Moravec a nynější správce školy Alois Halašta. Z počátku byla škola „expositní“; od r. však 1870 byla samostatnou v II. tř. platu. Průměrný počet žáků býval původně asi 20. O způsobu vyučování, kdy jediný učitel vyučoval střídavě v Jasenici a Mštěnovicích, viz Jasenici. Když pak obec Mštěnovic si postavila školu zděnou, přiškolila se k ní také Jasenice až do r. 1874. Počet školních dítek ze Mštěnovic po r. 1857 vzrostl na 45. Novým zvýšením návštěvy školní bylo nutno rozšířiti školu přístavbou. Škola obnovená byla r. 1912 posvěcena. — Industriální vyučování vykonává zde učitelka z Jasenice.

Dějinné zprávy.

Původ Mštěnovic není znám; jméno osady pochází snad od muže, jenž slul Mstěn, kteréž osobní jméno Mstě, Mstěj, Msten, Mstich za stara nezřídka se naskytá. Po mnohá století psalo se zřejmě „Mstyenowicz“. Osada zaniklá u Hrotovic slula podobně Mstěnice. Nejprve zmíněny jsou Mštěnovice r. 1374, kdy tam Vok z Kravař $2^1/_4$ lánu a 2 zahrady lénem obdržel od markr. Jana (viz i Krasno).[1])

Bývaly snad Mštěnovice již prve částí statku Krasenského; s Krasnem pak přišly v majetek pánů z Rožnova. Náležely tudíž i Mesmpekovi. R. 1463 přisouzeno bylo Janu z Ryznburka a Poluvsí

[1]) C. D. XV. 134.

právo na Krasno, Byninu a Mštěnovice, ježto mu Jan z Mesmpeku, pán na Rožnově, dluhu 300 R uh. nesplatil. Tehdy „zvedl“ se Ryznburk sám na ty osady, t. j. právo své na ně poddaným oznámil. R. následujícího do těchže míst dojel s úředníky zemskými; ale Krasňané se svým starostou před nimi se vzdálili, tudíž úředníci hned Ryznburkovi „přisoudili a přidělili“ 13 kop grošů roční činže na těch vsích a na celém zboží rožnovském.[1])

R. 1504 prodal Petr hr. od sv. Jiří zboží rožnovské a s ním též Mštěnovice p. J. Kunovi z Kunštátu. Týž založil blíž Mštěnovic veliký rybník, na který získal záměnou pozemky u Příluku od bratří pánův Pražmů z Lešné a od města louku „špitálskou“, již jim 1524 polem u Krasna nahradil. Rybník byl okolo r. 1820 vypuštěn; nazýval se „smradlákem“; zamrzl kdys a leklé ryby na jaře vzduch kazily. — Ve starých zápisech se vždy tato osada „Mštěnovicemi“ nazývá, jak ji pak psávali též úřadové Žerotínův; rejstra dědinská někdy sice psala „Mščenovice“, ale častěji „Mštěnovice“. Teprve pak v účtech panských z r. 1754 nalézáme ji pojmenovanou „Mčenovicemi“.

Mštěnovice sdílely s ostatními osadami na panství pohromy válečné. R. 1623 z každého gruntu „na všeliké platy na vojáky“ 2 R 15 gr. odváděly úřadu panskému. R. 1626 bylo fojtství „požárem“; také zde peníze roční v některých letech nemohli platiti; r. 1623 platilo se za r. 1621 a 22. Grunty na ceně klesaly. Od panství pak si rolníci vydlužovali obilí a někteří z gruntův i sběhli nebo sehnáni byli. Sběhnutí z gruntů sice též zaznamenáno už r. 1586 a 1595, válkou však 30 letou mizela zámožnost, o níž na počátku popisu bylo zmíněno, ještě více.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1676 domů 13; r. 1794 domů 20, obyv. 121; r. 1835 domů 29, obyv. 192, koní 19, hověz. 30; r. 1910 domů 34, obyv. 196, koní 12, hověz. 112, ovce 2.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo, záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

---

[1]) Kn. půh. IV. 356 a 364.

Střítež,

g. -e, (dle lidu -a), ve -i, ves s farou evangelickou, vyznání helv. (reform.), kdežto tamější katolíci jsou přifařeni do Zašové na $^3/_4$ hodiny vzdálené; leží 8·6 km vých. Meziříčí. Jméno (rodu muž. i žen.) se odvozuje od třét, čřét -ež = rákos (Mor. jména místní) a jest názvem několika osad na Moravě a v Čechách. Dědina prostírá se, vyjma paseky, na rovině od vých. na záp. na l. břehu Bečvy Rožnovské, téměř uprostřed mezi Meziříčím a Rožnovem. Jest vesnicí zámožnější, ač posud je více domů dřevěných než zděných. R. 1822 byly ještě všechny domy ze dřeva. Střítež vystavěna jest na způsob dlouhé ulice podél cesty do Vidče vedoucí. Kostel ev. stojí na východním konci dědiny, škola a fojtství uprostřed. Rolnické statky jsou od sebe odděleny tu zahradami, tam dvorem. O zahrádce „na Návsi“ — dnes říká se jim „na Dědině“ — píše se již r. 1773; při fojtství byla již r. 1705 zahrádka „dřínková“, snad podle plotu dřínkového tak zvaná, a jiná „u výminky“ a včelín „Hloží“ řečený.

Památnou jest ve Střítežì trať na Kostelisku; stával prý tam kostel dřevěný, později do Veselé přenesený. Jmenuje se tato trať už r. 1755; byl tedy kostel již přemístěn. Byl-li to kostel evangelíků, pak ovšem stál snad od dob katol. protireformace pustý. Než mohl tu bývati katol. starý kostel, o němž se píše již r. 1396 (viz Veselou).

Poměry poddanské.

K fojtství č. 21 náleželo katastrálních polí přes 38, luk 20, pastvin 35 a lesa 7 jiter; dominikálních pozemků mělo přes 7 jiter (r. 1822). Gruntovní činže platil fojt vrchnosti ročně 2 R 20 kr. a z dominik. pozemků 28 kr., za nechování chrta dával $5^2/_8$ měř. ovsa, robotní činže 2 R 20 kr., kopu vajec; ostatní jeho povinnosti a odměny za jejich konání a nálev panský byly jako u jiných fojtů. Desátku na kostel a školu dával rži 2 achtele 2 mírky, pšenice též tolik, slepici, vejce 4, másla $^1/_2$ másu a 4 kr. Zemi a říši odváděl příslušnou mu daň, dodávky (provianty a liferunky) a přirážky.

U ostatních usedlostí byly i zde povinnosti velmi rozdílné platem, dávkami a robotou. Katast. selský statek na př. čísla dom. 19, jejž již r. 1754 Jos. Dobeš za 50 R zakoupil od vrch-

nosti, měl nad 15 jiter pozemků. Mimo daně platil vrchnosti ročně činže 52 kr., za přadivo 8 kr. a robotní činže 10 R; dával 3 kury činžovní, 12 vajec, výspy ovesné $2^2/_8$ měřice, za kterou dostával buk na světidla. Desátku ročně tolik jako fojt. Z jiného gruntu robotovalo se 52 dní do roka 3—4 koni a z půlgruntu $32^1/_2$ dne.

Domkaři (bez polí) robotovali pěší 13 dní, za přadivo dávali 4 kr.; desátku neodváděli. — Domkaři, již měli pozemky dominikální, platili gruntovní činži a robotovali 52 pěších dní; dávali 6 achtelů ovsa, zač dostávali buk, za přadivo 8 kr. a desátku 2 vejce a 4 kr.

Byli tedy někteří osadníci ve Stříteži z roboty dle grunt. kn. z r. 1822 již vykoupeni, jiní ne.

Ani v právech nebylo rovnosti. Sedláci někteří dostávali za sypaný oves $^1/_2$ buku, ale platili též „pařezné“ 3 kr. Jiní, ač též sypali oves, buku nedostávali.

Tratě střítežské slovou: Dolansko, pole a pastviska se čtyřmi pasekami „na Horách“ zvanými; zde jest i zmíněný pozemek Kostelisko a sice stranou k Veselé; Šibenky (pastvisko); Zábřesky (pův. asi Zábřezska = za březím) s Vrchovinou a na Poušti; na Háji; na Luhoch s částí „nad Absolonkem“. Nějaká louka slula „Hedvička“; Úlehle; Hostýn: na Rybníku, na Hostýně, na Hůrách se včelíny a pasekami; Palesek, většinou les; Videčky: 11 pasek, jež slují na Dominkách a v Javoří; u Bečévek: část „u Jezírek“; Zádvoří, nazváno asi po býv. dvoru panském, z něhož utvořen grunt, r. 1734 do majetku (totiž trvalého) zakoupený; měl v Zádvoří $3^1/_4$ jitra pole, zahrady přes 1 jitro (velikou a 2 malé), louku zvanou „panská“ na $1^3/_4$ jitra. Mnoho jiter „panská“ zvaných polí, luk a pastvin bylo z něho rozděleno na sedláky, najmě však domkaře; ovšem za roční plat.

Vrchy na Střítežsku slují: Padělek, Hostýn; potůčky pak se nazývají: Rakovec, Černý p., Bokčinec (psán za stara i Bobšinec a Pukčinec), Videčka a Hamrový p. (vlastně strouha); zajímavy jsou původně panské louky u „Posklového potoka“.

Obecní majetek jest: nad 90 jiter polí, 13 luk, 16 lesů a mnohá pastviska.

Domácí průmysl, hotovení to vlněných rukavic s palcem, býval druhdy ve všech chudších domech provozován; než za stara pletlo se i v selských domech; vyhotovilo se ročně 2—3000

párů. Novější dobou pletou se i židlová sedadla pro továrny na ohýbaný nábytek. Kdežto rukavice pletou se hlavně na podzim a v zimě, bývají sedadla rákosím zaplétána po celý rok. — Do továren pletou v několika rodinách též punčochy na stávkách; stroj i bavlnu dodává továrna. — 3 týdny před velikonocemi bývaly zde malovány — ale méně uměle než slovácké — kraslice, 3 neb 4 hal. od kusu. — Hlavní živností jest ovšem rolnictví. — Mlýn náležel k fojtství; po vyhoření nebyl více postaven. Hospoda byla na čtvrtnickém gruntu už v XVIII. stol. zřízena, snad proto, že tudy byla silnice ze Zubřího na Hradisko.

Duchovní vzdělání.

Kostelem náležejí katoličtí Střítežané do Zašové, kdežto evangeličtí, vyznání ref., tvoří samostatnou farnost, jež se od původní na Velké Lhotě odloučila. V horských dědinách při Meziříčí se totiž déle udržely náhledy Jednoty bratrské. Dlouho se zde Bible kralická zachovala u větším počtu než v dědinách Meziříčí bližších. Písmo sv. však vysvětluje a doplňuje tradice: nestačila tedy ani Bratřím bible Kralická a hojně byly zde čteny postilly a kancionály. Když tudíž Josef II. vydal toleranční patent, nalezlo se v těchto osadách okolo 1000 osob, jež se hlásily k vyznání evangelickému. Z těch však sotva kdo znal rozdíl mezi oběma jeho hlavními vyznáními. Nevěděli tudíž, ku kterému z nich by se mohli přihlásiti, majíce v tom úplnou volnost. Roku 1782 proto poslali vyslance k superintendentu v Modré (v Uhřích, v stolici Břetislavské) s prosbou, aby jim podle knih, hlavně bratrských, jež jim s sebou dali, kazatele vyhledal. Žádaný poslal jim Ferd. Szeletseniho (Selečenyho) ze Zvoleně. Když pak v kostele, r. 1783 na Vel. Lhotě ze dřeva postaveného, služby Boží konal dle svého vyznání augšburského, vzbudil velikou nespokojenost, tak že r. 1784 zbor mu bylo opustiti. Zalíbily se jim však služby Boží podle vyznání reform., jež konali po něm přibylí duchovní správcové: Štěpán Ccetsi Nagy, Michal Vámosy, Št. Kulifay, Št. Czakó, Št. Garčik, Jos. Gerža a po něm syn jeho Josef; r. pak 1864 zvolen Gust. Jelínek, jenž do Střítěže na novou faru přesídliv posud tam působí v hodnosti seniora.

Ukázal se totiž kostel velko-lhotecký nedostatečným i dle velikosti i dle krásy. Když však bylo usneseno stavěti nový, strhl se spor o místo, kde se má stavěti, až za G. Jelínka církevní

zastupitelstvo se usneslo sídlo farní z nepřístupnější Lhoty do Střítеže přenésti. Ježto značná část členů tomu podříditi se nechtěla, rozhodnuto po dlouhé a příkré rozepři, za níž služby Boží se nekonaly, aby církev lhotská na dvě byla rozdělena: na střítežskou a lhotskou. R. 1871 přeneseno tedy sídlo a archiv farní do Střítеže a r. následujícího i Lhota stala se církví samostatnou.

Zatím byla již budova kostelní z pevného staviva r. 1866 postavena; při ní postavena i fara o 5 pokojích se zahradou. Stavbou osvědčili noví farníci obětavost náboženskou; značnou část nákladu sice poskytli zahraniční souvěrci, ale polovici jeho, na 20.000 zl., obětovali sami s přifařenými obcemi. Na zajištění příjmů duchovního správce byl založen i fond dotační. Provedli tak, po čem již předkové jejich toužili před počátkem války 30leté. (Viz zprávy dějinné.)

Do zboru střítežského, jenž čítá nad 1200 duší, patří 25 osad — Zubří, Vel. Bystřice, Rožnov a j. — v 5 okr. hejtmanstvích rozložených; nejvzdálenější jsou St. Hamry na Ostravici. Prvním správcem nového zboru se stal výše zmíněný senior Jelínek.

Škola ve Střítеži založena r. 1834, jako přespolní odbočka školy zašovské. R. 1856 stala se filiální. V obci se sice vyučovalo, ale vlastní školní budovy nebylo: škola si hledala „stánky“.

Učitelé té doby byli: Nesvačil, Novotný, Merlíček, Hudeček a Kostřica. Teprve Ant. Západlo přestěhoval se do školy vlastní. Obec totiž koupila paseku; chalupu její zbořila a zděnou budovu školní pořídila r. 1855. Povozy a ruční práce dali občané z „pořádky“; dříví poskytl obecní les a 1000 zl. pokladna. Západlo působil do r. 1863, zanechav po sobě pověst učitele dobrého. Po něm následoval Vojt. Chlebovský; po jeho odchodu docházel na polodenní vyučování z Vidče správce školy Bart. Thoř. R. 1872 ustanoven správcem školy Jos. Krejsek z Jimramova. Ježto škola vyučovacích prostředků postrádala, snažil se získati mapy, obrazy atd.; brzy založil i knihovnu žákovskou. Ježto počátkem r. 1874-5 bylo zapsáno již 136 dítek, konalo se vyučování vyššího oddělení dopoledne a nižšího odpoledne. Tudíž činěny přípravy ke stavbě nové dvoutřídní školy, kteréž položen základ 1881; následujícího roku stavba dokonána za subvence zemské školní rady 800 zl. Návštěva školy stávala se čím dále tím pořádnější. R. 1888 povoleno vyučování ženským ručním pracím; učitelka vyučuje jim

také ve Vidči. R. 1893-4 dostoupil počet žáků 149 a r. 1901-2 vzrostl na 163, tak že nastala potřeba rozšíření školy na trojtřídní, což se provedlo přestavbou školy r. 1906, kdy žáků bylo 179.

Obec byla obětavou pro školu. Uznávala přičinlivost správce školy a mladšího učitelstva, již nejen povinnosti své konali ve škole, ale i mimo školu dětem radostnými slavnostmi o vánocích a při důležitých událostech panující rodiny mysl mladou osvěžovali. Také jmenovala ve 32tém roku jeho působení ve Střítěži nadučitele Krejska čestným svým občanem; při odchodu pak na odpočinek obdržel hodnost ředitele. R. 1907 ustanoven byl nadučitelem A. Šabacký.

Dějinné zprávy.

O původu Střítěže není nic známo. Zaniklá již osada téhož jména při Choryni jmenuje se r. 1318. (Viz tam.) Mladšího původu jest asi naše Střítež, jenž patřila za stara manům z Arnoltovic a později majitelům panství Rožnovského. — Když totiž Jan ze Střebec r. 1376 zaměnil biskupské léno: tvrz Arnoltovice, město Meziříčí atd. s Oldřichem z Kortelangu, také Střítež jest jmenována (C. D. XI., 558); že patřila i později Střítež k manství Arnoltovic, jde také z toho, že Vencúš z Pavlovic žaluje r. 1392 Jindřicha z Arnoltovic o dědiny Křivé a Hrachovec, o polovici Střítěže, o Veselou a předměstí Meziříčské.[1])

Téhož roku 2. prosince vzdal však Jindřich z Arnoltovic své zboží Meziříčí s mlýnem a dědinami Křivým, Hrachovcem, Veselou a půl Střítěží atd. biskupovi Mikuláši. — Když pak r. 1396 od něho Lacek z Kravař koupil Meziříčí a Arnoltovice, jmenuje se mezi dědinami „Střítežík“, snad na rozdíl od Střiteže Choryňského, jenž byl tehdy asi větší vesnicí.[2])

Tehdy také Lacek z Kravař asi připojil Střítež s Hrachovcem, Křivým a Veselou trvale k panství Rožnovskému. Neb r. 1411, jako jiným osadám panství svého, tak i Střítěži daroval Ladislav z Kravař „odmrti“.

S Rožnovem již zůstala Střítež spojena. Když roku 1447 Jindřich z Bystřice sliboval věrnost za tvrz Arnoltovice, Střítež více mezi příslušnými dědinami jmenována není, ani r. 1449, kdy

[1]) L. II. 175, 183. [2]) C. D. XII., 308.

Jan, ani r. 1463, kdy Václav z Brňova léno Arnoltovice přijímal. — R. 1504, kdy Petr od sv. Jiří prodal Rožnov, Střítež mezi dědinami jeho se jmenuje.

Nová purkrechtní kniha pro Střítež byla asi r. 1594 založena; v ní se však již mluví také o rejstrech starých. První v ní zapsaný kup týká se gruntu J. Mydla, jenž r. 1594 ze „Zárožnoví“ se přistěhoval. Byla tehdy Střítež přifařena do Zašové, s níž se Střítežané přeli stran vyživení kněze; r. 1611 Jetřich z Žerotína „na uvarování dalších nesnází“ nařídil, aby usedlí Střítežané, jichž bylo 19, dávali faráři Zašovskému po půl vrtli žita a po půl rži vrchovatých, po půl mázu másla, po sýru a po slepici; hofeři na chaloupkách pak po 3 krejc. a z každé krávy po 3 denárech.

Snad již tehdy zamýšleli zříditi ve Střítěži kostel vlastní. Zbor jistě ve Střítěži býval; nebo r. 1638 koupil od ouřadu Mart. Strbačka „pusté místo, kde prve zbor býval“, k vystavění chaloupky za 3 tol., které odevzdány do duchodů J. m. p. — O odkazu pak na „kostel a na zbor po 8 gr.“ čte se r. 1608 v kupu Jury Soje, nepraví se však, na který kostel; jiný odkaz 4 R 6 gr. „na kalich do chrámu božího“ učiněn r. 1617 opět bez jmenování farnosti. Došlo-li však skutečně na vystavění kostela bratrského, není známo.

Po válce 30leté byli Střítežané ke katolickému kostelu v Meziříčí přifařeni; r. 1653 čte se o 3 R odkazu na kostel v Meziříčí. Daleko však více odkazův na kostel v Zašové a na Veselé bývá zaznamenáno v jiných purkrechtních knihách než ve střítežské.

Válkou 30letou Střítež snad tolik netrpěla jako osady Meziříčí bližší. Ač někteří osedlí tou dobou také peníze gruntovní zaseděli, nečte se o žádném „požáru“ (pohořelém gruntu) neb jiném neštěstí válečném; proto některé grunty po celou dobu války neměnily držitelů svých. Po Jadrném, jenž r. 1611 grunt převzal, ještě r. 1716 Jadrníček kupuje grunt od otce svého, jejž měl zachovati do vzrostu „nejmladšího“ bratra svého.

Fojtství ujal se r. 1608 vedle poručenství neb. Jana Sluky, starého fojta, „Tobiáš“, syn jeho, v půl třetím stu R se mlýnem moučným i pilným; splácel je po 10 R ročně až do r. 1634, kdy je doplatil a očistil. — R. 1657 ujal Jan, syn fojta „Dobše“, fojtství za 150 R bez závdanku. — R. 1664 ujal je za 250 R bez závdanku Mart. Bajárek, přiženiv se vdově fojta Jana Dobše. Po

jeho smrti pustili sirotci po neb. Janu Dobšovi, jakožto přední nápadníci, fojtství r. 1681 novému otčimovi svému Jiřímu Jadrníčkovi za 150 R z příčiny, že všechno stavení jak na fojtství, tak obou mlýnech „zpuštěno“ bylo; též připustili nevlastního bratra, po prvním otčimovi zůstalého, „do rovného dílu na fojtství a nápadku svém“. — Po této přestávce připadlo fojtství opět Dobšům; postoupila totiž Jadrníčková r. 1705 fojtství Martinu Dobšovi, jakožto náležitému nápadníku po otci svém Janu Dobšovi, za 150 R; jeho potomkům podnes náleží.

Zdá se, že Střítežané všickni hleděli si podobně svých polností; živnosti své zachovávali dle možnosti dětem. Již koncem války 30leté stavěli nové chalupy „na obci“ i na pasekách, užívali vozů kutých (obbitých), ovšem ještě i valných, pluhů se železy a takových též bran (s železnými totiž hřebíky); mimo žito, rež a ječmen, oves „tvrdý“ a „rychlík“ seli proso, pohanku. hrách i vikev. Na vzrůst obce novými domy daroval Kar. Jindř. z Žerotína Střítеži r. 1656 les „slove Poskla“.

Dobrý hospodář, fojt Václav, dal r. 1749 synu svému přiminkou k fojtství 4 koně, 3 krávy, 2 vozy, pluh a 4 železné brány; pro jeho 3 bratry a sestru zanechal mu 11 krav a jalovici, aby jich užíval a při dosažení „jejich vzrostu“ jim je vydal. — Podobně i na gruntech mívali 3—4 koně a volky do tahu; mimo hovězí chovali též ovce — i po 20 — a tolik též klátů včel. — Je tudíž bolno, že při tom všem často se čte o dcerách „zle zachovalých“, o sirotcích „sběhlých“, a to ne snad za zmatků války 30leté, nýbrž i před i po ní.

Této péče o polnosti neodrodili se ani potomci; kdežto zde onde posud bývají úhory, neležívá v této vsi již od mnohých let žádné pole ladem. Též se v obci více odborných (rolnických) spisů čte než jinde na Valašsku.

Všeobecné zakupování živností do vlastnictví započalo roku 1773, v němž pokračováno r. 1783 i později. Ale již také r. 1734 prodala vrchnost čtvrtlán a dvě paseky do trvalého vlastnictví. Fojtství, jsouc od počátku dědičné. nebylo zakoupeno; tak již fojt Václav přijímaje po otci svém Martinovi r. 1720 fojtství, do „possessí na časy budoucí“ je přijal. — Grunt selský, s 25 j. pozemků, byl zakoupen r. 1773 za 35 R; jiný s 32 j. za 40 R, ale již r. 1809 byl postoupen dceři a muži jejímu za 257 R 30 kr. Chalupy zakoupeny byly za 10 R, jiná s 9 j. země za 16 R. —

Aby vesnice se zvětšila, dávala obec počátkem XIX. stol. i zadarmo stavební místa na domky bez pole. — S povolením pak vrchnosti byl jeden grunt rozdělen na dvě usedlosti.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 33; r. 1794 domů 78, obyv. 480; r. 1835 domů 106, obyv. 710, koní 35, hověz. 75, ovcí 40; r. 1910 domů 135, obyv. 908, koní 26, hověz. 348, ovce 3.

Spolky jsou tři: Jednota na vystavění katolické kaple, Sbor dobrovolných hasičů a Sdružení venkovské omladiny.

První, r. 1850 volené zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Veselá,

g. -é, ve -é, farní osada, od Meziříčí jv. 6·2 km. vzdálená, rozkládá se po obou stranách horského potůčka. (Obr. 47.) Týž se pramení pod „Vrchulou“ 692 m a pod „Pasíčkami“ 649 m vysokými, a rychlým tokem spěchá do levého břehu Bečvy; místy si vyryl velmi hluboké koryto, takže tvoří spíše těsnou ráztoku než údolí.

Obec návsi nemá; záleží z 75 domů, roztroušených podél potůčka bez ladu a skladu. Do vesnice vede od Bečvy, místy potokem, velmi chatrná cesta, jež pod obcí se rozdvojuje; jedna vine se k pasekářským usedlostem po pravém břehu, druhá, místy velmi úzká a hrubě kamenitá, vede po břehu levém pod kostel, jenž se školou na horním konci osady stojí. Žleb horský, v němž dědina leží, nedává místa zahrádkám před domy; toliko u fary a školy jsou květinové i kuchyňské zahrádky na nanesených rukou lidskou tarasích.

Některé domy jsou vysoce podezděny a mají tudíž před vchodem výstupky (náspy). Jsou většinou dřevěné (36 úplně, několik polodřevěných a několik zděných). Na štítech jsou pořídku, ovšem jen neumělé, tesařské řezby. Letopočet stavby bývá na trámech v „izbě“. Rozdělení stavení je většinou stejné: jedna střecha pokrývá byt i chlév. Obydlím bývá jediná světnice; síň

se schody na půdu, s vchodem do chléva a do zahrady nebo na dvorek, dělí chlév od obydlí. Nábytek je velmi zřídka malovaný; bývá to stůl, podél stěn „lavy“ bez opěradel a postel. Zde i velká

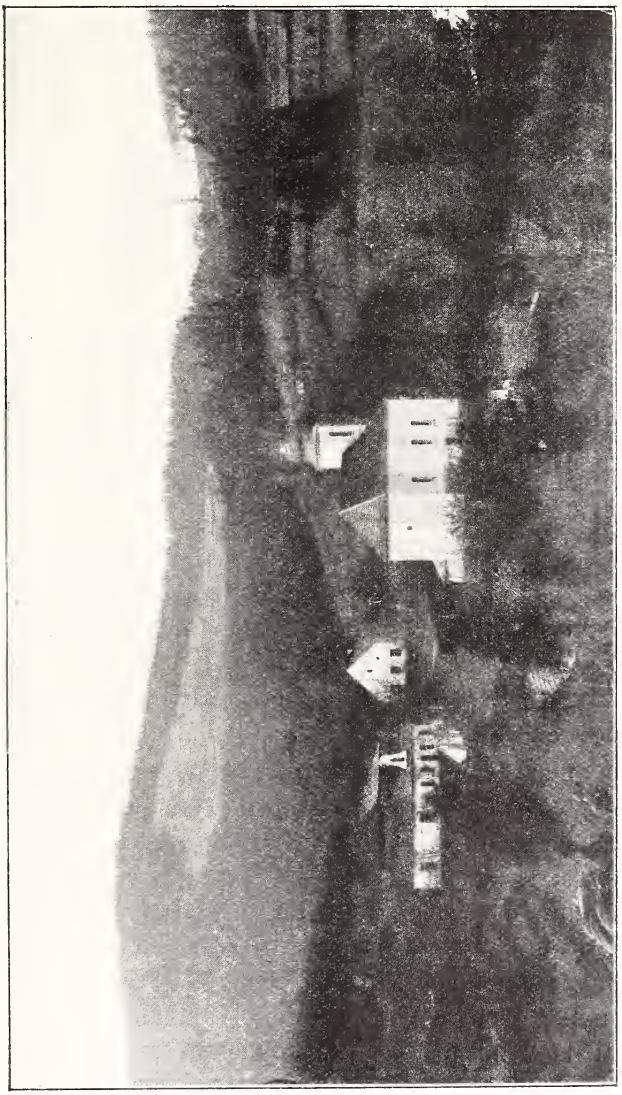

Obr. 47. Veselá.

kamna kachlová, v nichž se peče chléb a vaří v hliněných hrncích, vidlicemi do „pece“ podávaných.

Obec měla 71 ha polí, luk, lesů a pastvin; mívala též pastušku. Stará pečeť s opisem „Valašská Veselá“ není zachována. K obci

patří paseky s názvy na Sýkoří, na Horách, pod Padělkou a v Jehlicách.

Četná jsou jména místní okolo dědiny; mívají horské vsi okolí nerovné, tu kopcem a dolinou, jinde potokem, lesíkem a jinak rozdělené. Tudíž bývá na hlavní trati pozemkové ještě mnoho jiných jmen vedlejších; téměř každé větší pole a louka má vlastní své jméno.

Ve Veselé na př. hlavní jsou trati předně: Sojov. Týž prostírá se na východní straně potoka veselského a zabírá části tyto: Ohradu, Kotlíky, Střešenky, Jehlice, Nástaví, Polska čili Pasčiska, Lámaniska, Kulovačku, Hájek, Hrušečky, na Jamách, Zakutí, Drážky, Půšť a pod Břehy.

Trať „pod Nivou“ jsou pozemky na záp. straně potoka; díly její slují: Pekařiny, Bařiny, Plančí, Dráhy, Včelíny, Hradiště, na Horách, na Rovénkách, na Stráni, Příhon, Včelínky, Uhry, na Vrše, na Cimbále, Padoly, Lúčky. — Jiná trať „Zátoky“ má části: Sýkoří, Včelín a Dražné; „Zápotoky“ jsou trať za 2 potůčky bez jména.

Při Bečvě je „Roveň“ s částmi: na Řezníkových, na Radlici, Panščica, na Šedej, Podlipí, na Dolině, Zástruží, Zátoky, na Velkej, na Kútě. Dvě jiné rozlohy u Bečvy slují: „Řečisko“, na němž je kromě kamení málo pastvin; „Topolčím“ sluje část topoly porostlá. — Trať „za Vodou“ je sev. Sojova za Bečvou.

Mnohá jména tratí již od stara zůstávají nezměněna; tak: na Horách, na Sikoře, na Hradišti, za Struhou, nad Dražným, u Bečvy, Jehličná louka, pod Cestou a jiná. — Důležitým je název louky na Hradišti, jež sluje „v Huti“; že snad zde skutečně kdys bývala huť, nasvědčuje kup gruntu Jana „Huťařova“ r. 1673; z ní budou i zbytky cihel a železa, jež tam bývají vyorávány. Některá jména jsou novější, na př. Uhry. Část pozemků (asi 20tý díl) slouží nyní za pastviny. Dle množství jmen polí a luk nelze však souditi na výnosnost živnosti rolnické; stačí zde orba a chov dobytka snad méně na výživu osadníků než jinde v okresu. V polohách blíže Bečvy škodí mokro; pole na stráních nemají prsti hluboké. Tudíž mnozí pracují v huti krasenské a v cihelně Hrachovecké; na žně chodí na Hanou; tesaři a zedníci pracují na Těšínsku.

Poddanské poměry.

R. 1676 bylo ve Veselé fojtství, 7 gruntů, 12 chalup a mlýn (dominikální), jenž byl r. 1760 za 60 R a 16 R roční činže mlynáři do vlastnictví odprodán (emfyteusí). — Bývalo při Veselé také několik „včelínů“, jež však nebyly vedeny v rejstrech obecních, nýbrž v „medařských“. Ročně platila, dle urbáře z r. 1676, Veselá 2 R 25 gr. 5 den. platu gruntovního a dávala $12^4/_8$ měř. ovsa, 7 hus, 38 slepic a 3 kopy 22 kusů vajec. — Za husu dávali sedláci po 15 kr. Za tyto a jiné své dávky dostávali sedláci po jedli, za niž ročně kr. připláceli, a za výspový oves po buku na světidla.

Nová purkr. čili grunt. kniha byla založena r. 1744. Vrchnost prodávala grunty veselské do vlastnictví poddaných r. 1783 počínaje; grunt č. (st.) 1. prodán byl za 80 R. Chaloupky byly prodávány po 20 R. — Ale paseka „nad Dědinou“ koupena byla od vrchnosti již r. 1754 za 80 R a osvobozena spolu všech robot za roční plat 10 R; povinnosti však císařské i zemské musil pasekář „obci“ skládati „nevyhnutelně“. — Jiná paseka koupena byla od vrchnosti již r. 1725. — Dědičným bylo původně jen fojtství; r. 1625 bylo za veliký obnos 700 R zakoupeno; z úkupné sumy však vrchnosti nepřipadl žádný podíl, nýbrž vše nápadníkům; byl tedy ten statek dědičným majetkem prodavatele.

Dle gruntovní knihy, r. 1821 založené, v níž povinnosti rolníků dopodrobna jsou vypočteny, nelze ani zde vystopovati, čím se vrchnost spravovala, když je určovala: tak různými se tyto povinnosti jeví. — Sedlák na př., jenž měl nad 30 jiter pozemků, robotoval 3 neb 4 koni 52 dni; jiný, jenž měl nad 25 jiter, konal 104 dny roboty pěší; někteří zas za část roboty platili činži a druhou části robotovali. Gruntovní činže, sypání obili a jiné dávky přírodnin jeví větší pravidelnost: sedláci dávali ovsa 1 měř. $2^2/_3$ mírky; místo husy 15 kr., slepice 4, vajec 15. — Desátku na kostel a školu dávali pšenice 2 achtele a 2 mírky, tolik též rži, půl mázu másla, 4 vejce a 1 slepici. — Chalupníci mívali 1—11 jiter země; robotovali 26 dní pěší — jeden též 70 — a desátku dávali 2 vejce; domkaři bez pole robotovali 13 dní a byli bez desátku. — Domkaři a chalupníci buku nedostávali, vyjma jen chalupníky některé, již sypali $^3/_8$ měř. ovsa. — Někteří domkaři, postavivše své domky na obecním, platili obci několik krejcarů

ročně; robotou panskou byli povinni 13 dnů. Jeden na domin. pozemku nerobotoval, ale platil 10 R domovní činže.

Mlynář platil 16 R činže a povinen byl ruční práci konati na udržování stavu a žlabu panské valchy v Krasně.

I ve Veselé vznikly některé domky po založení katastru. Někteří chalupníci měli pozemky katastrální, ale i dominikální, jež jim snad přidány byly později od vrchnosti.

Duchovní vzdělání.

Kostel. Ve Veselé byla snad již záhy zřízena duchovní správa. Kostel jest zasvěcen sv. Martinovi. (Obr. 48.) Patronát kostela tamějšího náležel manům na Arnoltovicích. Zmíněn je r. 1396, kdy biskup Mikuláš léno Arnoltovice prodává i „s právem patronátním“ ve Veselé p. Lackovi z Kravař.[1]) Náležela snad též Střítež — tehdy Střítežík jmenovaná — k faře Veselské, snad i Hrachovec, ježto v pozdějších dobách i z Hrachovce odkazovali na kostel tamější. Byla tehdy zajisté cesta z Meziříčí na hrad Rožnov pod kopci na levém břehu; jeden z nich podnes nazývá se Hradiště, snad po hrádku, na ochranu cesty tam stávavšího. Byl snad týž kostel na hranicích mezi Veselou a Střítežní, kde posud na Kostelisku se říká; ač nebyl-li na tom místě nekatolický — střítežský — dům Boží. Ježto ale lid praví, že kostel z toho místa na Veselou byl přenesen, mohl to arci býti starý katol. kostel, o jehož patronátu r. 1396 se píše.

Obr. 48.
Farní pečeť Veselé.

Kdy a jakým způsobem katolická správa církevní ve Veselé zanikla, nikde se nečte. Novotám náboženským byl vždy kraj náš přístupný. Když okolo r. 1450 Táborité i po Moravě se rozptylovali, také v Meziříčí táborský kněz Štěpán útulek nalezl a zde, snad i v Krasně, obec bratrskou založil. — Také Rožnovan Jan, příjmím Famule, v Meziříčí sektu „Mikulášenci čili Plačtiví“ zvanou šířil. (Palacký). Snad již tehdy, za zmatků náboženských v kraji, také ve Veselé stará víra ochabla, s ní pak asi zanikla i duchovní

[1]) C. D. XII. 308.

správa katolická; tím pak rychleji mohla farnost Veselská zaniknouti, když i Střítežané svůj zbor si zřizovali počátkem věku XVII.

Změnili tehdy asi mnozí také ve Veselé své vyznání náboženské, ale toužili přece opět po vlastní duchovní správě; Jan fojtů odkázal po r. 1615 na kostel 33 R, které spláceny byly „na kostel Veselský".

Než když nastal obrat a vyznání katolické vítězilo, kostel bliž Veselé (snad onen na Kostelisku) zase katol. službám Božím sloužil: odtud opět časté odkazy na kostel ve Veselé zaznamenány bývají, kde snad nikdy víra katolická nezanikla nadobro. Čte se sice ještě r. 1622 o 1 R „na kostel" a o jednom na „zbor", ale již r. 1623 a 4 vydávají se peníze jen „na kostel Veselský" po 2 a po 3 R. Téhož roku dočteš se též o t. zv. „železné" (nehynoucí) krávě; tato byla na gruntě Jury Pomkly, z níž pokládal každoročně po 20 gr. na kostel; „té nemá úřad dopustiti prodati bez dovolení farníků; přehlédne-li to, tedy jinou koupiti musí". — Sbíráno tehdy, zvláště za Baltazara z Žerotína, již ovšem na kostel katolický; poslední skoro odkaz byly (dle starých rejster) 2 R vdovy Pavlátky r. 1664 — pravý to groš vdovin. — Jiná pak vdova, Zuzana Korábečná z Malé Bystřice, koupila r. 1689 do chrámu Páně ve Veselé zvon za 30 R mor., které muž její odporučil.

Z peněz nasbíraných byl buď obnoven nebo nově zřízen dřevěný kostel mezi Střítěží a Veselou pro obě osady. — Pro nedostatek kněží nemohla však i správa duchovní obnovena býti. Veselá byla přifařena r. 1625 do Meziříčí a r. 1666 do Rožnova, odkud 5kráte do roka kněz přicházel, aby v kostele mši sv. sloužil. R. 1672 měl kostel oltář, stříbrný kalich, roucho mešní a 24 zl. na hotovosti, některé odkazy na gruntech, anobrž i farní zahradu a louku. Nápis na malém křížku obřadním (pacifikálu), r. 1711 „kostelu Veselskému" darovaném, dokazuje, že ještě stál kostel starý. Pověsti, že byl kostel po roce tom rozebrán a na horní konec Veselé přenesen, nasvědčuje i zápis ve starém rituáli. Dle něho byl r. 1728 ve Veselé postaven nový dřevěný kostel s věží nákladem Fr. Lud. hrab. z Žer. a prací veselského poddaného Hrachovce; byl 7 sáhů dlouhý a 5 široký. Byv roku následujícího posvěcen, stal se filiálním kostelem fary Rožnovské a smělo se v něm 10krát do roka sloužiti.

R. 1784 byl povýšen cís. Josefem II. na kostel farní; nábož. fond převzal patronát a ustanovil věnování pro faráře s kooperatorem. Prvním farářem stal se Jan Nep. Weiser, kněz cisterciák z Velehradu. Tam odtud byly sem dány varhany se 14 rejstříky a 2 boční oltáře, které však nebyly postaveny pro nedostatek místa. Ježto pak kostel byl také již velmi sešlý, postaven byl r. 1820 nákladem nábož. fondu kostel zděný, který opět sv. Martinu byl zasvěcen. Kostel měl zprvu jen oltář hlavní, k němuž daroval obraz tehdejší vrchní správce Jos. Drobník. Teprve r. 1853 postaven boční oltář Matky Boží bolestné a kostel opatřen nákladem nábož. fondu a duchovního správce novými bohoslužebnými předměty.

Faráři, již zde působili, jsou: od 26./XI. 1785 Jan Weiser, jenž zmíněné varhany, zvony, bohoslužebná roucha a j. potřeby z Velehradu donesl a dozíral na stavbu farní budovy; † 24./VII. 1800; Ign. Kresta † 1808; Blažej Kochánek, jenž v letech drahoty bez podpory dobrodinců nebyl by obstál, a přemístěn byl do Radkova 1819. Tak přestěhoval se i farář Tob. Tomáštík do Oujezda u Val. Klobouk 1839, Petr Dvořák do Kozlovic 1850, Jos. Infanger, později děkan meziříčský, do Choliny 1858, Jos. Mikulka do Studýnek u Šilperka 1861 a Jos. Prucek do Štáblovic u Opavy. Tento, stejně horlivý jako kněz i národovec, vedl farníky k pokroku v rolnictví; za něho také pořídili, lipami vysázeli a schody opatřili chodník ke kostelu. Přemístěn byv do Štáblovic u Opavy r. 1878, byl i ve Slezsku brzy oblíben. Následovali farář Karel Černocký do r. 1892, Petr Lubojacký do r. 1908 a Jos. Seget.

Škola. Ježto ve Veselé za protireformace bohoslužby katol. aspoň částečně byly obnoveny a tam i pochováváno, jmenován je v matrikách meziříčských i rektor „veselský“, jménem Jiří Soběchlebský r. 1657; byl to asi Jiřík, jenž r. 1655 i v Zašové rektorem se uvádí a snad varhanickou službu konal v Zašové i ve Veselé. Totéž po něm činili Vrbík, rektor v Zašové r. 1755, a Vyličil. Počátkem XIX. stol. byl rektorem Indrák, jenž sepsal si „Knihy duchovních ceremonií“, t. zv. agendu r. 1816, jíž pak organisté dlouho po něm užívali.

Dle zápisků národního učitele J. Schobra vyučovalo se ve Veselé od r. 1807 v čís. 40. a 41. Chodili tam školou žáci z Veselé, Velké a Malé Lhoty. Nynější zděná škola byla vystavěna náb.

fondem r. 1815. R. 1847 odškolila se Velká a r. 1888 i Malá Lhota. Škola byla přestavěna r. 1883.

První učitelé ve Veselé byli: Vrbík a Vylíčil, kteří vyučovali jen v zimě. Za to dostali odměny dle dohody s rodiči dítek, pak něco málo zrní a suchého ovoce. Třetí učitel Jan Liberda chodíval ve farnosti čtyřikráte v roce po „kantaci a koledě“; něco málo dostával jakožto varhaník od pohřbů. Za čtvrtého učitele Josefa Segety byla vystavěna škola; nabýval ročně 91 zl. k. m. z náb. fondu, 8 zl. štoly a školní plat. Po smrti Jos. Segety obdržel školu J. Schober, od něhož stará matrika školní sepsána byla. Později škola dána do III. tř. platební (400 zl.) a konečně do II. Po jeho 31letém učitelování dosazen výpomocný učitel Alois Schober. R. 1882 nastoupil Karel Neuwirt; založil školní kroniku, knihovnu školní a obecní. Přičiněním jeho byl zřízen obecní sad trnkový (203 stromy) a na Rovni jabloňový s mezisadem trnkovým. Na památku pak 60tiletého panování Jeho Veličenstva založil obecní sad lipový a malý dubový s mezisadem trnkovým v Sojově. Sady zařídil i některým rolníkům, opatřiv stromky ze školní zahrady neb odjinud. — Učitelka ženských ručních prací vyučuje ve škole veselské, brňovské a malolhotské.

Dějinné zprávy.

Nejstarší zprávu o Veselé poskytuje smlouva o záměně léna Arnoltovic za Řevnovice z r. 1376,[1]) kdy k tomu lénu patřila: stal se tehdy Oldřich Kortelangen držitelem jejím. Ježto pak Jindřich z Bělé koupil r. 1381 Arnoltovice, také Veselá mu náležela do r. 1392, kdy manství své vzdal v ruce bisk. Mikuláše. R. 1396 připadla Veselá s Arnoltovicemi koupí Lackovi z Kravař.

Podivno jest, že Veselá není jmenována mezi vesnicemi, jimž Lacek z Kravař r. 1411 dal obdarování na odmrtí; snad již prve některý dřívější držitel její výsadu podobnou jí udělil. Oldřich Kortelangen na př. udělil tu výsadu Krasnu již r. 1377.

Lacek z Kravař připojil asi Veselou k panství svému rožnovskému; nebo r. 1437 přijímá Jan z Bystřice léno Arnoltovice již jen s dědinou Jarcovou a pozdější manové na Arnoltovicích také jen „Jiřinu, Pešíkovu a Jarcovu Lhotu“ drželi.

---

[1]) C. D. XI. 558.

O původu své dědiny vykládají si občané, že na Hradišti, kopci to u dolního konce vesnice, mívali zbojníci svůj hrad Veselou. Když pak byl vojskem rozbořen, osazena byla prý nynější Veselá a přibrala název bývalého hradu. — Jiní též o zbojnících vypravují, ale dodávají, že z lupu svého slavívali své „veselí“ u studánky, jež na západní stráni údolí veselského posud vodou svou občerstvuje; tam že pak vznikly první příbytky osady „Veselé“. — Ježto však celá východní stráň údolí od temene horského až po Bečvu dolů sluje Sojovem, jehož jedna část se nazývá „Púšť“: snad i tam původ osady hledati možno. Osobní totiž jméno „Soja“ ve starých rejstrech se vyskytuje.

Původní rejstra osady již zkázu brala, proto r. 1622 přepsána z nich nová; dle starších bylo ve Veselé fojtství, 7 gruntů a 6 chalup. Válkou 30letou nebyla žádná usedlost vypálena, není zapsán žádný „požár“. Ač i zde za ní některých let nekladli področních peněz, přece také se čte o poddaných, již během války grunt svůj „doplatili“. Hleděli si hospodářství. Již r. 1624 nejen na fojtství, ale i na gruntu se čte o vozech „kovaných“ a o pluhu „se železy“. Bylo arci třeba i šetrnosti dbáti. R. 1643 otec nařizuje synu, odváděje mu grunt, aby, až sirotci bratrovi vzrostu dojdou, „jednomu každému na svatební veselí chleba a soli položil, na tom aby přestali“.

R. 1612 koupil fojtství ve Veselé Vítek, syn Vítka, starého fojta, za 130 R; závdanku dal 10 R, ostatek pokládati měl ročně po 3 R. Roku však 1623 splácí z fojtství, ale bez kupu, Ondra Karas za leta 1621 a 22. Syn Vítkův, Jan, v letech 30tých sběhl s panství a „Charváti jej vzali“.

Roku však 1627 sluje již Grigar Mainkus fojtem, jenž na „gruntu“ otce svého Foltina Mainkusa, r. 1625 za 700 R koupeném, seděl, kdežto Ondra Karas již r. 1627 fojtem se nepíše. Prodán byl s dovolením J. m. p. Jetřicha z Žerotína: pokládali jej tedy na panství posud za svou vrchnost, ježto nebylo ještě pro komoru královskou zabaveno. (Sp. h. st. s. XVI. 395.) Synu svému postoupil Grigar fojtství r. 1656 už jen za 300 R. V rodině té zůstalo fojtství po 6tero pokolení do r. 1821, kdy je Jiří „Gregar“ popustil zeti svému Jiřímu Bechnému za 4000 R m. víd. (šajnů).

Ves trpěla s jinými za války 30leté. Povodně, ač jinak osada nad údolím Bečvy vysoko do hor vystupuje, přece zasahovaly pozemky v Rovni; r. 1671 se píše: „od toho gruntu jest pobráno

od vody role asi okolo 15 měřic, pročež s vědomím J. m. pána má roboty povozní, koňské toliko za zahradníka nyní odbývati, však toliko do vůle vrchnosti toho užívati má". — L. P. 1682 prodáno fojtství za 250 R mor. z příčiny, že voda mnoho rol pobrala. I r. 1792 zapsáno jest o „kamenci a pastvisku od vody potrhaném". — Brali tedy již za stara slušný ohled na rolníka, vodou neb jinými živelními pohromami poškozeného; arci mu též přikazovali, aby zem od vody hájil a dům před ohněm opatroval.

Veselá s přifařenými obcemi trpěla v minulém věku též epidemiemi, a to nejvíce tyfem r. 1847-8; zemřelo tehdy ve Veselé 8, na Velké Lhotě 17, v Malé Lhotě 10 osob, v Brňově jen 2. Cholera zuřila roku 1866 ve Veselé, kde si vyžádala 11, v Brňově a Malé Lhotě toliko 2 oběti. R. 1836 zemřelo touže nákazou v Malé Lhotě 10 lidí.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 20; r. 1794 domů 42, obyv. 264; r. 1835 domů 58, obyv. 395, koní 26, hověz. 49, ovcí 15; r. 1910 domů 73, obyv. 446, koní 12, hověz. 168, ovcí 26.

Spolky jsou tři: Spoř. a zálož. spolek, Sdružení venkovské omladiny a Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Obecního majetku je: pastvin a rolí asi po 28 ha, luk asi 2·3 ha a zahrad asi 50 arů.

Zašová,

gen. -é, v -é, farní osada a poutní místo valašské, prostírá se 7 km na v. od Meziříčí na obou březích Zašovky, jež i Košovým potokem sluje; pramení se totiž na blízké stráni „Košové" (552 m) a přijímá i vody ze Sovince (540 m). Zašovka nikdy nevysychá: na jaře a po trvalých deštích se velmi rozvodňuje, tudíž v horní části vesnice hluboké koryto si vyryla. Zašovka vlévá se níže vsi na pravém břehu do Bečvy Rožnovské.

Zašová je vsí hromadnou, podél však potoka na půl hod. délky rozloženou. (Obr. 49.) Krásně v údolí, plném zahrad, se nese, ale domy jsou postaveny, jak se komu zalíbilo; není tedy návsi. Na stráních horských jest okolo Zašové, na horním jejím konci, také osamocených útulných 10 včelínů a 16 pasek. (Obr. 50. a 51.) Bývaly některé v lesích i výše v horách; ale velkostatek je skoupil na zacelení svých hvozdů. Zbylé však včelíny dnes jen výjimkou včelstva chovají.

Poutní kostel zašovský jest z nejpěknějších na Valašsku; je krásně sklenutý, vysoký a prostranný. Škola zašovská je největší

Obr. 49. Pohled na Zašovou.

a nejozdobnější ze všech dědinských škol v okresu. Slušný jest i jednopatrový obecní dům. V dědině viděti nyní již málo dřevěných selských stavení; též střechy jsou taškového krytu, jež červenou barvou v zeleni zahrad pěkně vynikají. Šindelové střechy na dřevěných staveních již prořídly; nahrazují je krytbou z dehetované lepenky. Nové tyto střechy však daleko méně jsou úhledny než bývalé šindelové.

Hlavní výživu skytá lidu rolnictví. Pole nejúrodnější jsou na „Luhách“. Rodí se z obilin rež, pšenice a oves. Dobytkářství se nezanedbává.

Důležitým pro Zašovany bylo zrušení panského dvora r. 1852; najali si jeho polnosti.

Mimo orbu a chov dobytka zabývá se lid různými odvětvími řemesel. Tkalci chodí tkát do krasenské továrny na polohedvábí. Mnoho dělníků a dělnic pracuje v Novém Jičíně v továrnách kloboučnické, tabákové a soukenických. Rovněž vysílá obec dělníky do parní cihelny u Hrachovce, do hutí na sklo a do sirkárny v Krasně. Též domácí výrobou se mnohé ruce zaměstnávají. Pletou sedadla pro továrnu na ohýbaný nábytek; obytná světnice je spolu dílnou. Zabývají se i háčkováním vložek do peřin a částí oděvních. Kromě toho pracuje asi 30 dělníků ve dvou obecních lomech na pískovec. Jiní opět výdělku docházejí prací v lesích. Nevýrobné živnosti se naší dobou také arci rozmnožily: hostinská i kupecká.

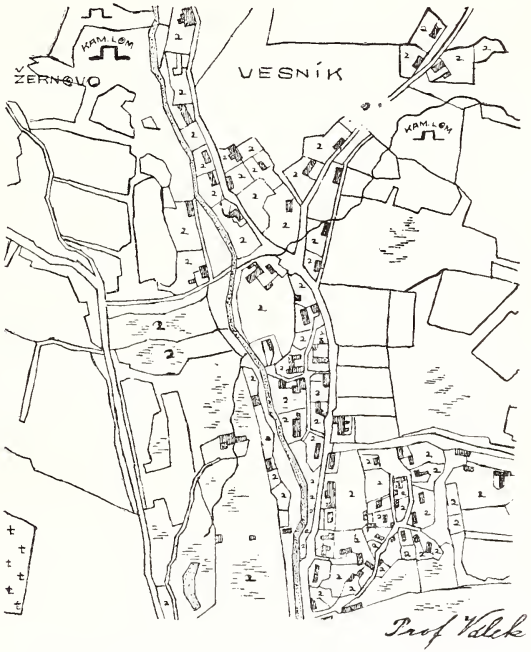

Obr. 50. Půdorys Zašové. (Horní konec.)

Zaniklo však prvnější, velmi rozšířené plátenictví. — Bývalo provozováno až do let 80tých minulého století pro rožnovské obchodníky. Téměř v každém domku byl stav, v některých i dva. — Ubylo též háčkování. Háčkovaly krajkové vložky do cich. Výdělek, při denní práci 12—14 hodin, býval týdně 5—6 K. Výrobky odbývaly v okolí pomocí podomních prodavaček.

R. 1898 počal tudíž akad. malíř Rudolf Schlattauer učiti větší počet dělnic hotovení gobelínů novým způsobem a vázání koberců na způsob orientálních. — Také háčkování nových krajek, totiž irských, zavedeno r. 1905 „Ústředním krajkářským kursem“ ve Vídni. Pracovnice vydělaly denně 2 K i více. Než málokteré ženy posud z umění toho těží. Zdá se, že obvyklý výdělek ve zmíněných továrnách nedal umění novému zdomácněti.

Poddanské poměry.

Vybavování gruntů z vlastnictví panského do majetku poddaných nastalo r. 1773. První si zakoupil svou živnost fojt; druhým byl „dolní“ mlynář, jenž si zakoupil zahradinu. Jiní osadníci teprve r. 1783 následovali příkladu jejich. Spláceli dle úmluvy po 4—9 let, ale každý prvním rokem položil místo závdanku větší část peněz. Zákupní cena gruntů byla rozdílná, vždy však poměrně malá. Chalupy, při nichž aspoň zahrada, nějaké políčko a louka bývala, prodávaly se za 12, ale t. zv. „paseky“ i za 35 R. Jiné usedlosti gruntem aneb také zahradinou zvané za 40—100 R. Některé však kupy teprve počátkem XIX. století s vrchností byly umluveny; v nich se výslovně praví, že otec ukupitelův tu chalupu „v časném užívání od milostivé vrchnosti popřáno měl a že se mu na poníženou žádost jeho prodává“.

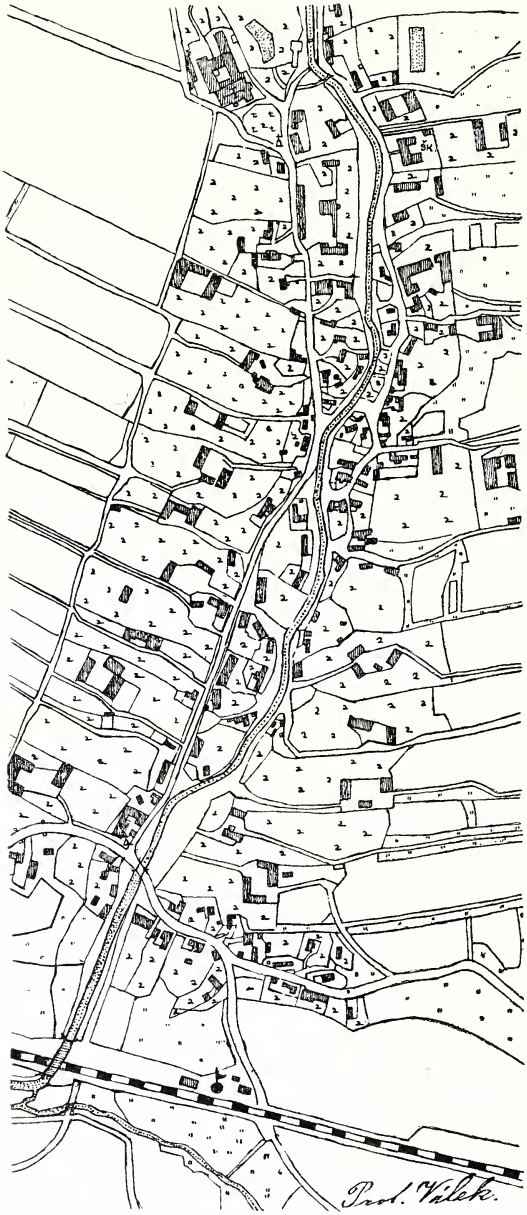

Obr. 51. Půdorys Zašové. (Dolní konec.)

Povinnosti poddaných dle gruntovní knihy z r. 1822 byly

rozdílné. Katastrální sedláci neměli stejně pozemků a tudíž ani činže ani roboty stejné; tak na př. sedlák na č. 1. platil gruntovní činže 1 R 37½ kr., za předené 14 kr., robotní činže 20 R; dával 4 kury, 16 vajec, ovsa 1 měř. 16 mírek a robotoval 3 neb 4 koňmi ročně 10 dní; na faru rožnovskou a školu dával pšenice 10 mírek, tolik též rži, kuru 1, vejce 4 a 4 kr. za sýr. Z této povinnosti desátkové se vykoupil 20 R stříbra. Za sypání ovsa měl právo na 1 buk. — Sedlák na č. 2. měl podobné povinnosti, ale ovsa sypal pouze 24 mírek, proto nedostával buku: činže robotní neplatil, za to bylo mu robotovati 3 neb 4 koňmi 52 dny. U některých sedláků je také plat „za kmen“ 1½ kr. Vedle gruntovní činže platili někteří sedláci také činži velkopasečnou z dominikálních pozemků.

Z poddanského domu (paseky), který měl 2 jitra 900 □ sáhů pozemků, platilo se činže velkopasečné 1 R 32 kr., za předení 8 kr.; dávány 4 vejce, kura, ovsa 24 mírek a robotováno 44 dní pěších. Za oves dostával buk. Obci dával za zahrádku při domě 51 kr; desátku neodváděl.

Z domku na obecním bez pole, teprve r. 1800 postaveného, platilo se za předení 4 kr. a robotovalo 13 dní pěších; obci za zahrádku 10 kr. Ze staré chalupy, zakoupené již r. 1783, se platilo za přadivo také 4 kr., ale robotovalo 26 dní pěších; obci za stavební místo 3 kr.

Ani výkupné z roboty a dávek nebylo u všech sedláků stejné. Kteří měli větší robotu, poněvadž neplatili robotní činže, platili větší výkupné. Tak na př. sedlák č. 7 platil výkupného 139 R 40 kr., kdežto sedlák č. 1, který platil robotní činže 20 R, výkupu dal toliko 60 R 45 kr. stříbra. Výkup z desátků na faru rožnovskou obnášel u sedláků 20 R.

V zápisech mnohých domkařských usedlostí — i těch, kteří 13 dní robotovali, — bylo r. 1844 poznamenáno, že v případu prodeje povinnosti k vrchnosti na prvním místě zapsány býti mají.

Zajímavější tratě jsou: na Srnově (část sluje na Jehlářkách), Makytí, za Pohoří, pod Jaštinou (obecní les sluje Jaština), na Platoch, nad Uhliskem, na Dolinku, na Hamroch, na Kačenách, na Zadkoch, Panščica, na Břehách, Dráhy, Šibenky, pod Ostrým, pod Hačovem, pod Slatinú, u Smolenky, nad Smradlákem (rybníkem), pod Silnicú, za Čerchovem, Vesník, za Těžárovem, na Hrádkách (společná trať s Hrachovcem a Krhovou), Pahrobky atd.

Duchovní vzdělání.

Kostelem. Je-li Zašová obnovením Vyšové (viz zprávy dějinné), byla zde duchovní správa již okolo r. 1348. Bylo-li však o vzdělání náboženské v Zašové postaráno vlastním kostelem již před XVI. stol., není známo. Obraz Bohorodičky, jenž dal vznik poutím do Zašové, jest malován způsobem, jenž na dobu středověkou upomíná: rytíř obrněný, rukou sepjatých před blah. P. Marií klečící, jest znakem křesťanského středověku. Byla-li pak ve XIV. věku v Zašové samostatná fara, byla ovšem katolickou.

Než přičiněním snad majitelů panství z rodu Žerotínského, již byli horlivými členy Jednoty, také Zašová byla církvi katolické odcizena. Evangelickým — snad bratrským — farářem byl v Zašové r. 1596 „kněz Kryštof Pačanovský“ a r. 1626 „kněz Jan“; tehdy byl již nepochybně i kostel v Zašové. Přifařena byla Střitež, snad i Hrubá Lhota, odkud r. 1602 Kryštofu, knězi zašovskému, 22 gr. z jednoho gruntu bylo dáno. R. 1611 ve sporu mezi farníky, k faře zašovské náležejícími, Jetřich z Žer. ustanovil „pro uvarování dalších nesnází“, aby každý usedlý Střitežan „$^1/_2$ vrtle žita a $^1/_2$ rži vrchovatý na výživu kněze v Zašové“ dávali.

Byl pak první kostel zašovský ze dřeva. Ale v XVII. stol. nepochybně pomýšleli na postavení zděného kostela. Již r. 1619 zapsán jest odkaz na kostel. Na to odkazy na každé usedlosti se opakují; r. 1620 vydáno odkazů na kostel zašovský 15 gr. a na veselský $7^1/_2$ a na „zbor“ střitežský též $7^1/_2$ R; než spatříš i značné odkazy, na př. 20 R. Ale nedošlo na stavbu kostela. Nebo r. 1643 čte se již o 4 R na kostel rožnovský odkázaných a právu v Rožnově oddaných, kam Zašová byla v XVII. stol. přifařena. Nebo válkou 30letou a protireformací katolickou zanikla věrojatně i ev. duchovní správa a osadníci byli nejprve do Meziříčí a později pro nedostatek kněží katolických až do Rožnova přifařeni; pochovávati mrtvé v Zašové však nepřestali.

Ze vzdáleného Rožnova duchovním potřebám osadníků úplně vyhověno býti nemohlo. Proto již r. 1697 povoláni byli řeholníci z řádu trinitárského, aby bydleli v Zašové na dvoře pp. z Žer. Již pak Karel Jindřich z Žer. položil základní kámen pro nový kostel r. 1714, jenž r. 1725 byl posvěcen. Slavně byl tehdy starožitný obraz bl. P. Marie z dřevěného kostelíka hřbi-

Obr. 52. Starý milostný obraz farního a poutního (valašského) kostela v Zašové u Meziříčí n. Bečvou.

Milostný obraz býval prve nad hlavním oltářem, pro nějž maloval mistr Šichan z Brna obraz nový, jenž byl vpraven do starého kovoveho, hojně zlatem a stříbrem ozdobeného rámce, kdežto pro obraz starý zhotoven nový rám řezbovaný ze dřeva; zavěšen jest nyní na zdi presbytáře na straně evangelijní.

(Fotografoval O. Šrůtek ve Val. Meziříčí.)

tovního sem přenesen. Jest na dřevě malován a představuje rytíře se znakem pánů z Kornic; rytíř klečí před Bohorodičkou jemu se v lese zjevující, v němž čápi se procházejí. Fr. A. hrabě Rotal dal starožitný obraz drahocenným rámem z mědi zlacené a stříbřené zhotoveným opatřiti. Jak Středovský († 1713) ve svém spisu „Rubinus Moraviae“ vypravuje, byl obraz již dávno hojnými poutníky z daleka široka uctíván, které pouti se pak zvelebovaly. Roku před tím povolil císař Karel VI. i vystavění kláštera pro 13 řeholníků „moravské“ řeči znalých, aby vyučovali lid o základních pravdách víry. Na stavby tyto byl otevřen lom na pískovec a tak nový zdroj práce a příjmův obci i lidu dán, z něhož dnes ještě více než tehdy se čerpá. Nejvíce však na kostel a klášter přispěli páni ze Žer., Rud. Podstatský, pán na Lešné, Ant. z Danhausu, pán na St. Jičíně; varhany krásné pořídili svým nákladem M. Jakšík a Petr, bača panský, r. 1743.

Kostel farní zasvěcen je Navštívení blah. P. Marie, kdežto starý původní dřevěný kostelík zasvěcen býval sv. Anně a pak ke cti a chvále blah. P. Marie. Vystavěn je slohem renesančním; Stavěl jej J. Kocurek z Kroměříže. Jest dlouhý na 39 m, přes 17 m široký a přes 16 m vysoký. V průčelí zdoben jest 2 krásnými věžemi, v nichž jsou 3 zvony, 168 kg, 112 kg a 56 kg těžké, 3 kamennými sochami světců a krásně tesaným znakem Žerotínů nad branou. Dostavěny byly r. 1768; byly nadkryty cibulovitě. Když pak r. 1871 požárem byly s kostelem i klášterem schváceny, byly nadkryty nízkými, prostými střechami čtyřbokými. Za † faráře Jos. Odstrčila byly opět opatřeny ozdobnými střechami makovicovými s lucernami. Oltářů má kostel: hlavní a 4 poboční. Na hlavním oltáři nad svatostánkem je umístěn za zmíněným skvostným rámem obraz mariánský. V pozadí oltáře je obraz Nejsv. Trojice, jaký býval znakem klášterníků trinitářských. Obraz mariánský jest malován dle staršího mistrem Šichanem v Brně. Původní, na dřevě malovaný, umístěn je v dřevěném rámu řezbovaném vedle dveří do prostranné, sklenuté sakristie. Jako za stara tak doposud bývá kostel z celého Valašska, Kravařska i Lašska hojně poutníky navštěvován, jednotlivci i průvody. Je nově malován (tónován) barvou jasně hnědou a světlým odstínem jejím; hrany klenbových oblouků presbyteře a všech hlavic, pilířových byly pozlaceny. Prostota výzdoby a klid její uklidňují mysl poutníka; prospívá to zbožnosti.

Po zrušení řádu trinitářského r. 1784 záminkou, že vykupováním křesťanských zajatců z tureckého otroctví mnoho peněz prý říši ubývá, zřízena zde fara patronátu náboženského fondu.

Obr. 53. Oltář hlavní farního a poutního chrámu Páně v Zašové.

Prvním farářem byl ustanoven r. 1785 kněz trinitářský Fr. Anast. Jelínek; po jeho smrti r. 1788 následovali: Josef Hubka do

r. 1805, Fr. Hohn do r. 1828, Fr. Vinter zemřel r. 1850, Karel Jelec do r. 1855; Fr. Skyba stal se děkanem obvodu Val.-Meziříčského r. 1858, zemřel r. 1867; Fr. Svoboda r. 1872 odešel na odpočinek; Jos. Arnošt r. 1885 stal se farářem v Rožnově; Jos. Odstrčil zemřel r. 1903; Jan Jandásek, před tím farář ve Velké Bystřici u Rožnova, od r. 1905 místoděkan a správce děkanství, odešel na faru do Rožnova r. 1911; následoval Jos. Stančák.

Kdy pouti do Zašové počaly, není známo, ani původ milostného tamějšího obrazu Mariánského. Napsal o něm do pamětní knihy farní r. 1807 farář Hohn: „Dle podání prý již r. 1241, za času Tatarů, tento obraz byl v Zašové neb toho času byl tam dán.“ Učený pak Jan Středovský, ač s jinými pátral po původu obrazu, napsal r. 1712 (v „Rubinus Moraviae“): „V kostele dědiny Zašové slyne obraz nejblah. Marie Panny od nepamětných dob zázraky, jak dosvědčují zavěšené u Divotvorkyně z vděčnosti záslibné dary: žádný však k jeho původu proniknouti nemohl, aniž odkud by byl přišel?“ Poznal však Středovský na obrazu znak rytířů z Kornic a usoudil, že obraz od nich pochází.

Obraz znázorňuje zjevení se Marie P. nějakému rytíři, do těžkého brnění oděného. Nejrozšířenější v okolí pověst o tom vypravuje, že za vpádu Tatarů zabloudil nějaký rytíř, jimi stíhaný, do hlubokých lesů. Tři dni a noci zde chodil, ale nemohl se z lesů vyprostiti. Klesl konečně na mokrou zem a, drže se studené skály, prosil Marii P. o pomoc. Ve spánku viděl Bohorodičku s Ježíškem na rukou, ana mu podává třapec tkanice, jež spínala její plášť okolo krku; jí aby se chopil a dle ní dále kráčel. Když se probudil, viděl se v krajině sice tu a tam obývané, ale lesnaté a bařinaté s čápy a jinými vodními ptáky. Zachráněný slíbil, že dá na tom místě postaviti kapličku s obrazem Marie P., jak se mu ve snu zjevila. (A. Bayer: O památnostech Zašové.)

Pověst shoduje se s obrazem a místo s oblíbenou poutníkům studánkou, „svatá voda“ zvanou, ve Stračce při horním konci Zašové. Zobrazený rytíř, před bohorodičkou klečící, je dle znaku z rodu Korniců. Je týž starožitný rod již v XIII. století ve Slezsku znám. Sobkové z Kornic užívají znakem červeného štítu a na něm je zlatý, kusý kříž bez horního ramene (Ottův Sl. N.); dle „Heraldiky“ Krále z Dobré Vody byl by to „kříž Antonínský, nevíme aspoň, kam bychom jinam zařadili tento obrazec

znakový". Než rodina — nyní svob. pána Sobka-Skal z Kornic, majetníků panství Štáblovic u Opavy — vykládá, že nějaký Kornic byl komořím císařským; přišla kdys otrávená jídla na stůl císařův, on to zpozoroval, stůl převrátil a za to dostal do znaku převrácený stůl. — Obrazec na štítu podobá se zajisté převrácenému kulatému stolu o jediné noze s kulatou též podnoží. — Pozdější obrázky, tiskem pro poutníky vydané, mívají místo převráceného stolu veliké T zobrazeno, ježto kresliči znaku nerozuměli a kostel ctih. Otcové trinitáři (T) ve své správě mívali.

Jsou pak zmíněné Kornice vsí, jež náležela knížatům Opolským; leží při Odře v nynějším, už pruském Slezsku. V témže poříčí Odry leží též Lehnice, kde Tataři r. 1241 porazili knížata slezská. Tehdy snad prchal před nimi nějaký pán z Kornic do kraje našeho, jako jiní uprchlíci útočiště před Tatary v něm hledali. Jsou o rytíři klečícím, o době, kdy asi zabloudil, také jiné výklady, avšak zdají se býti nesprávnými. — Byl snad z těchto Kornicův i Tlačisvět, man na Bránkách a Choryni.

Škola v Zašové byla snad již před válkou 30letou; nebo již r. 1637 jmenuje se tam rektor Petr a r. 1653 odkázal „rektor zašovský" 1 R na kostel. O „rektoru" Juříku, zemřelém r. 1657, a o Janu Wolfovi viz dějiny Zašové. Po něm připomíná se Vrbík „ludirektor" r. 1755. — Bylo jim asi vedle zpěvu kostelního — jmenuje se při jednom pohřbu vedle děkana i rektor — též o nějaké vyučování mládeže pečovati, ač o škole v rejstřech dědinských se nemluví. Řád ctih. Otců trinitářů, jenž do Zašové uveden byl právě na ten účel, aby vzdělával kraj, ovšem předně nábožensky, nepochybně počal i o školu pečovati. Zachovala se zpráva, že do času faráře Hubky stávala budova školní u hřbitova při kostele, kde nyní stojí domek čís. 43. Po zrušení kláštera byla škola i s bytem učitelovým umístěna v bývalé jeho budově (r. 1800), a sice v sev. křídle, vedle místností farních v přízemí. — Do r. 1840, částečně snad jen do r. 1834, chodily i stříteżské děti do školy zašovské. — Po požáru r. 1871 byla obci odstoupena z farní části kláštera část horního patra právě nad učírnami v přízemku. R. 1880 upraveny jsou byty pro oba učitele. R. 1897 postavena byla nová školní budova pro 4 učírny; byt pro nadučitele zůstal ve staré škole. Na stavbu získala obec 8.000 K prodejem své polovice bývalého kláštera. R. 1904 učírny rozmnoženy přístavbou, při čemž pořízen byl též byt pro správce

školy. Školní část býv. kláštera prodala obec správě Ústavu sv. Josefa. Nyní má škola 5 tříd s pobočkou při IV. tř. (Obr. 54.)

V posledním 10letí navštěvovali školu poměrně 382 žáci.

Vyučování ženským ručním pracím zavedeno r. 1893.

Školní knihovna žákovská založena byla r. 1890 a čítá nyní 300 svazků; učitelská, založená r. 1897, má 67 svazků.

Správcové školy (rektoři) byli Vranečka, zemřel r. 1743; syn jeho Baltazar byl řeholníkem v klášteře zdejším; Vrbík; Jan Mališ do r. 1799; Ant. Schober do r. 1825; syn jeho František

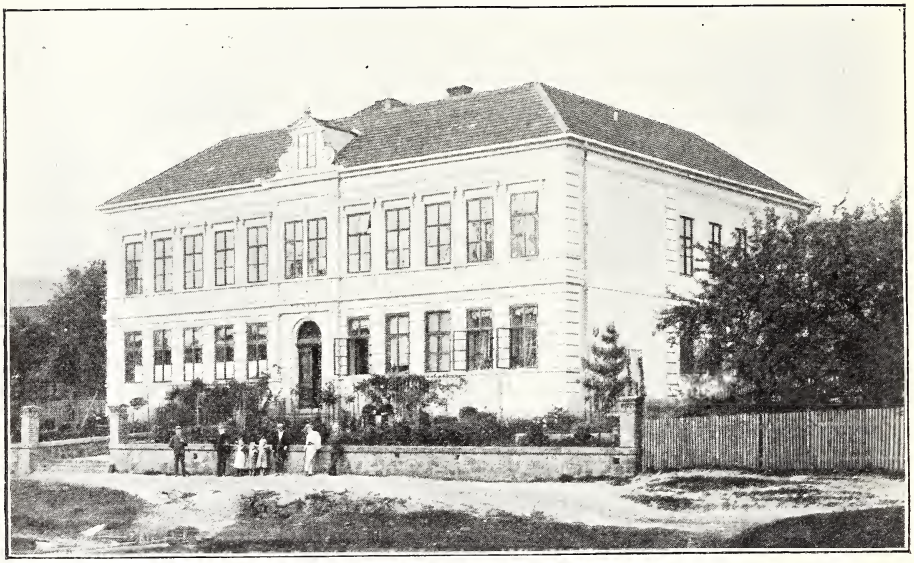

Obr. 54. Škola národní v Zašové.

Schober do r. 1875. — Služné bývalo 75 zl. rýnských ročně, později 93 zl. — Od r. 1862 stala se škola 2třídní.

Nadučitelé byli: od r. 1875 Fr. Janíček do r. 1890, Jan Tauber do r. 1896, Ladislav Kanis zemřel r. 1897; po něm zde působí Karel Zrůnek, člen okresní školní rady.

Prvním správcům školy (rektorům) bývali na výpomoc přiděleni učitelé pomocní, kteří od rektora měli byt, stravu a prádlo, od obce platu 12—15 R ročně. Později, od r. 1870, bývali ustanovováni učitelé a podučitelé.

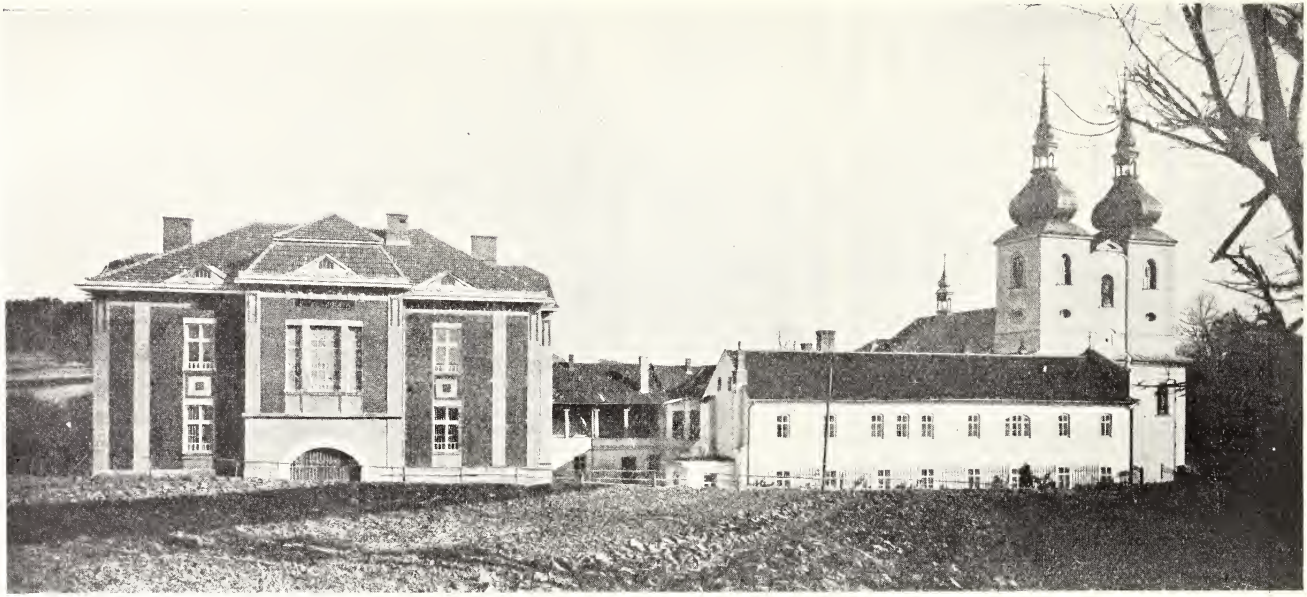

Obr. 55. Ústav sv. Josefa (dům bliž kostela) a škola ústavní v Zašové.

Jiného vzdělávacího ústavu nabyla Zašová let posledních, a sice dotčeného sirotčince pro dívky: Ústavu sv. Josefa. (Obr. 55.) Založen byl r. 1898 ve Vítkovicích z milodarů nasbíraných. R. 1901 a 1904 byly proň zakoupeny části bývalého kláštera v Zašové a ústav sem přemístěn. Zemský sněm moravský věnoval na opravu koupených budov a vnitřní zařízení ústavu 15.000 K. Z mnohých dobrodinců buďte jmenováni: vysoký zemský sněm a výbor, Jeho Emin. František kardinál Bauer, kníže-arcibiskup, a předchůdce téhož J. Exc. Dr. Theodor Kohn, arcibiskup Pelusijský. Na 40 chovanek země nakládá; na 14, nyní nadpočetných, ústav. Sirotky přijímá a vychovává od 3. do 15. roku. Dívky učí se různým pracím pro život potřebným: v kuchyni, při prádle a šití, na poli a v zahradě. R. 1911 byla postavena pomocí zemskou 16.000 K nová budova na 3 třídy obecné školy a pro spárny chovanek. S dítkami ze Zašové navštěvuje školu 173 dítek. Za zimních měsíců učí se v ústavu též dospělejší děvčata ze Zašové a okolí v kreslení střihů, v šití a vyšívání. Učení školnímu věnuje se 6 ctih. sester III. řádu sv. Františka; ředitelem ústavu je kněz katol. Jan Stavěl, jenž ústav i založil.

Dějinné zprávy.

Kdy a kým Zašová založena byla, nelze říci. Snad založil ji Bohuslav z Krasna, jenž byl i pánem na hradu Rožnově a r. 1310 Zubří založil. R. 1370 jmenuje se „Chotnyo de Zašov“ vedle Vrše z Krasna. Bývalo asi v Zašové zemanství a z něho snad zvláštní panství učiněno, když si původní osadu rozšířil. Listina, jíž Vok z Kravař fojtství své v Zašové r. 1374 prodal Markétě a slovutnému muži Ješkovi, jejímu muži neb nevlastnímu bratru, dá souditi, že Zašová tehdy nebyla teprve zakládána, nýbrž že již byla „oděděna“. Dávaje Bohuslav z Krasna Pertoltovi ves Zubří, píše o jejím „osazení a oddědění“. Ve své listině Vok z Kravař však o „osazení“ Zašové nemluví; byla tedy již „osazena a oděděna“. — Týž Vok z Kravař daroval r. 1373 Jičínu lesy a j. (Dvorský: Benešovici); snad panoše Ješek vymohl na něm, že i Zašové daroval obecní les, jenž dodnes sluje „Jaščinou“. — Ješek je totiž naše Jan, tedy snad Ješek rovné Jaškovi, odkud i jméno lesa.

Není vyloučena domněnka, že rozšířena a osazena byla lidem ze zaniklého Hochdorfu (Hodorfu) nad Zubřím, která ves snad

slula i „Výšovou“ pro svou polohu na vysokém pohoří Veřovském (Mořkovském). R. 1348 zaměnil (dle Desk zem. str. 1 čís. 4) Čeněk z Drahotuš své zboží v Morkovicích s Chotnem a jeho bratry z Krasna za dědiny „Vysshovou a Novou Vysshovou se vším příslušenstvím a s lesem okolo Bečvic i s právem podacím“. Byla to snad ves z doby, kdy Jarloch osoblažský osazoval krajinu od statků hrabat z Příbora až ku Krasnu a Meziříčí (D. M. VII., 168). Roku pak 1374 obdržel Vok z Kravař a Fulneka lénem od markrabí Jana několik lánů v Jasenici, na Vysoké, ve Lhotě, v Krasnu, pak v Zašové 50 lánů, ale též v „opuštěné“ Zašové 6 lánů, 2 díly lesa „Syrnova“ (Srnova) a j. Podobně jako Píšková Lhota přestěhována byla do údolí, do nynější Poličné na Bráneckém potoku (viz Poličná), mohla i Vyšová (Hochdorf) přestěhována býti do údolí Zašovky, kdež snad nazvána byla „Novou Vyšovou“. Tato stála původně výše na levém břehu Zašovky za „šáším“, rostoucím podnes v těch místech, jehož za stara zde asi daleko více bujelo. Od šáší snad Nová Vyšová nabyla jména Zašové (?). Dle spisu „Mor. jm. míst.“ vzniklo jméno Zašové z osobního jména Zach, jenž snad z rozkazu některého pána Krasna neb Rožnova původně Zašovou osadil a oddělil. Než brzy i „Nové Vyšové“ výhodnější místo bylo na nižším toku Zašovky vyhledáno, což se zdá potvrzovati výše uvedený přívlastek „opuštěné“ Zašové a nynější název „Vesník“, luk to a pastviska nad Zašovou. — Byla snad Zašová tehdy navštěvována; na blízkém Sovinci postavil prý Vok ze Sovince lovecký hrádek. Posud pokrývají krásné lesy celý Veřovský hřbet: býval zajisté bohat i zvěří.

Teprve purkrechtní kniha více vypravuje o Zašové. „Poněvadž neštěstím skrze oheň knihy k zkáze přišly“, založeny byly r. 1627 „nové knihy pro zapisování gruntů zašovských“. V nich se mluví místy o shořelých „starých“ rejstrech, a to „větších“ i „malých“, která věrojatně založena byla, ne-li dříve, tedy hned po nastoupení rodu žerotínského na panství rožnovském a meziříčském (r. 1549). Po založení této nové purkrechtní knihy bylo v Zašové fojtství čili rychta, gruntů 26, 2 mlýny, 1 zahrada čili živnost a chaloupek 14. S počtem tím se shoduje i „Urbarium panství meziřického a rožnovského“ z r. 1676, v němž se však jmenuje fojtství, 26 gruntovníků a chalupníků již 19. (Č. Kramoliš: Sborník Mus. sp. ve Val. Mez. č. 13.)

Fojtství v Zašové prodal r. 1374 Vok z Kravař „slovutnému“ muži Ješkovi (byl asi panošem, jimž „slovutný“ říkáno). Roku pak 1466 potvrdil Jan z Cimburka list na fojtství „opatrnému“ muži Jakubovi, fojtu Zašové. V XVI. století byl fojtem T. Žlebek a po něm Jak. Trefil, kterýž je prodal s mlýnem moučným a pilným za 700 R M. Mikšovu; přidáno mu k tomu fojtství „koňů 5, pluh a brány, krávy 2, jalovice 2, telata 2, oseté obilí všecko“.

R. 1627 učinil Jetřich z Žerotína po smrti M. Mikšíka z fojtství zašovského „svobodný dvůr“ a prodal jej za sumu 500 R svému komorníku Janu Kučovi. Bylo však tehdy fojtství „skrze lid vojenský k zkáze a k spálení přivedeno“. Proto nápadníci, kterým nějaké peníze na fojtství náležely, dle usouzení vrchnosti ze svých dílů „upouštěti“ musili; nezkráceně bylo však vydáno „na kostel zašovský a rožnovský“ po 12 R dle poručenství M. Hrkodaje. Vdově fojtové koupena chaloupka „na třetinu“ její (dědičný podíl po muži).

Novým obdarováním J. Kučovi uděleným připojil p. Baltazar ze Žerotína ke dvoru „2 grunty selské a 2 zahradníky, kteří k dvoru robotami opovázáni jsou“. Po smrti J. Kuče „dobré a slavné paměti“, koupila Eliška, vdova po něm, týž dvůr za 1000 R mor. R. 1668 prodal syn její Šimon Kuča svůj „dvůr svobodný rytíři Pavlu Šeclovi z Hetzenfeldu, hejtmanu panství mezifičkého, za 1000 R mor.“ Bern. Ferd. z Žerotína kup tento potvrdil s podmínkou, že vrchnost „přední právo“ míti má, kdyby dvůr zase odprodán býti měl.

Skutečně koupil jej od vdovy Šeclovy Bern. Ferd. z Žerotína zpět a přivtělil jej opět k panství. Že dvůr zase majetkem vrchnosti se stal, bylo asi úlevou poddaným v Zašové; měli pak blíže na pole panské při svých robotách, kdežto prve do Krasna a Zubřího na robotu chodili.

Hodnost fojtovská přenesena byla na grunt Jiř. Křištka. Jiřík tento prodal r. 1635 grunt svůj a k tomu fojtství za 200 R Mart. Buškovi. — R. 1676 ujal fojtství za 120 R „s vůlí a poručením vrchnosti“ Jura Krčmář. V rodině té zůstalo fojtství do nynějška, ježto s otce na syna přecházelo za tutéž kupní sumu 120 R. K fojtství náležel i včelín „v Zátokách“.

Zašová, která v XVI. věku přijala učení evangelické neb raději bratrské, zase během XVII. století se vrátila do církve katolické.

Větším majetkem a nejdůležitější živností po fojtství byly v dědinách mlýny. V Zašové náležel mlýn jeden k fojtství. Jan Kuča oddělil tento mlýn „dolní pod Zašovou“ od fojtství a prodal jej. R. 1669 ujal týž mlýn J. M. p. k ruce panské za 200 R. — Druhý mlýn pod Zašovou, „horní“ jmenovaný, prodán byl M. Petrnáčem r. 1639 za 300 R Janovi, mlynáři z Rožnova; měl 2 složení mouční, kašovník a pilu. Po Janu mlynáři koupila mlýn vdova jeho; tato jej poručila Janu Hřívovi, druhému manželi svému, „že ji v dlouhé nemoci její pilně opatroval a utrpení veliké s ní měl“. V rodině Hřívů zůstal mlýn do doby nynější. R. 1779 byl však ve svatební smlouvě již ceněn 3000 R.

Jiná starší živnost řemeslnická v Zašové byla kovářská. R. 1647 byla sepsána pozůstalost v „obecní“ kovárně: „nákovadlí, hřebovňa (nástroj na kování hřebíků) a něco od drobných věcí, vše od cechmistrů městských za 18 R prošacovaných“.

Válečných pohrom Zašová nebyla ušetřena. Obyvatelé se účastnili s ostatními poddanými panství mezičrického s tehdejší vrchností svou odboje proti Ferdinandovi II. Následovala ji zlým válka 30letá, za níž „fojtství“ a s ním nepochybně i mnoho gruntů hned na počátku „k zkáze a k spálení přivedeno“ bylo.

Ukázkou válečných útrap jsou převody na př. gruntů, které od r. 1618 po celou válku 30letou v ceně klesaly; mnohé uvedeny jsou jako požáry.

Válkou 30letou zanikla s farou snad i škola. R. 1657 zapsáno je též úmrtí Juříka, rektora zašovského; také nový rektor Jan Wolf připomíná se r. 1661.

Sto let později trpěla Zašová, jsouc blízká Meziříčí a Krasnu, zároveň s nimi za válek proti Prusům. — Neminulo jí také utrpení za tehdejšího povstání selského. Jistě i Zašované se bouře té zúčastnili, ježto první shromáždění pobouřených poddaných r. 1742 právě v Zašové se stalo. (Viz při Meziříčí.)

Po zrušení řádu trinitářského užito bylo kláštera na zřízení fary r. 1785 a r. 1800 na školu a byt učitelův. Část pozemků zůstala faře; větší část byla však prodána, tehdy v ceně nízké, tak že úroky z kapitálu jsou daleko menší, než by byl výnos z těch pozemků, kdyby byly bývaly ponechány obroči farnímu v celosti, což nyní náboženský fond musí hraditi.

Jinou památku po otcích trinitářích, stříbrné totiž kostelní nádobí, postoupila církev říši pro její potřeby na války fran-

couzské. Vážilo odvedené stříbro 70 liber; byly to zlacená monstrance, 6 kalichů a j., zejména votivní (slibní) dary poutníků, zač obdržel kostel obligaci na 1370 zl. víd. měny. Nalezl se pak dobrodinec, kněz Lohr, jenž nový kalich kostelu daroval, když válka „neušetřila věcí svatých".

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 46; r. 1794 domů 128, obyv. 793; r. 1835 domů 163, obyv. 1202, koní 50, hověz. 166; r. 1910 domů 257, obyv. 1817, koní 37, hověz. 484, ovcí 10.

Spolků jest osm: Spoř. a zálož. spolek, Sbor dobrovolných hasičů, Spolek vojenských vysloužilců, Hospodářská jednota, Spolek sv. Terezie, Čtenářsko-pěvecký spolek, Občanská beseda, Sdružení venkovské omladiny.

První r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 8 výborů a 6 náhradníků.

Bývalý manský statek Arnoltovice-Meziříčí a jeho příslušenství.

Hrádek a zaniklá osada Arnoltovice.

Velmi často vyskytá se v manských knihách biskupství olomuckého přídomek z „Arnoltovic" („de Arnoltovicz").

Jiří Arnoltovicz, maršálek kn. bisk. Jana VI., jest první, jenž se v listinách, kraje našeho se týkajících, jmenuje, a to r. 1307.[1]) Týž a Bohuš z Krasna a bratři jeho žalovali Bluda z Trnavy a Haymana hrab. z Příbora o škody, které od nich utrpěli. Vznikla z té žaloby dokonce rozepře mezi kn. bisk. Janem a několika many jeho, již rozsoudili Vítek ze Švabenic, komoří olomucký, a manové kn. biskupem k rozeznání pře ustanovení zmíněného r. 1307. Již tehdy asi hrad „castrum" Arnoltovice stál, ježto Jiří Arnoltovič sousedem byl Bohuše z Krasna. Zbudován byl snad právě tímto Jiřím, jenž v té listině bez přídomku

[1]) C. D. VI. 7.

psán je jménem rodným: „Georgius Arnoltovicz“ = Jiří syn Arnoltův, aneb již jeho otcem Arnoltem. Hrad, jím snad postavený, a ves při něm mohly pak dle něho nazvány býti Arnoltovicemi a pozdější držitelé toho zboží byli tudíž pány „z Arnoltovic“. Z nich snad byl také Jeneč = Jan z Arnoltovic (viz Meziříčí); za něho byla při tvrzi již nějaká ves Arnoltovice; psával se totiž r. 1358 de „Arnoldisdorf“[1]), od r. pak 1362 de „Arnoltovicz“.[2])

Dědina Arnoltovice jmenuje se určitě i r. 1376 a pak ji uvádí listina z r. 1392, kdy Jindřich z Arnoltovic, jinak z Bělé, město Meziříčí s mlýnem z jedné strany Bečvy a z druhé tvrz a ves Arnoltovice s příslušnými vesnicemi biskupu Mikuláši odevzdal.[3])

Byly Arnoltovice hradem menším, snad bez hradeb a věže; podobal se hrádek či tvrz tato více pevnému domu, na chlumu postavenému. Nazývá se též „propugnaculum“, tvrzí, kteréž nemívaly vždy hradeb. Ustaven byl na jihovýchodním výběžku hory Strážce, kde potůček Bránecký běh svůj západo-východní k severu obrací a rovnoběžně s Bečvou se vine. Základní zdi hrádku objímaly témě nepatrného, ale dosti srázného návrší, jež posud valem odděleno jest od prostranství většího, které druhým valem, jen z polovice však dokonaným, od stráni Strážce jest odděleno.

Dle valu necelého soudě byl zde sice zamýšlen hrad větší, ale postaveno jen obydlí panské, jež poskytovalo majiteli svému roztomilý přehled celého jeho zboží a klidný útulek. Dlel na něm někdy také kn. bisk. Mikuláš a podpisoval tam některé listiny r. 1393—1395 a zvláště 1396 u přítomnosti podbiskupa olomuckého, arcijáhna přerovského a více manů; četné pány tedy Arnoltovice tehdy hostily.

Roku 1396 jmenují se Arnoltovice zase „municio“: pevnost neb tvrz, ale s ní dědina Poličná; tehdy se píše též o dvoře svobodném (= curia allodialis) k Arnoltovicím náležejícím (nynější to dvůr lhotský čili Vystrkov).

Tvrz vzala ohněm za své. Vrchol pahorku pokryt je uhlím a zemí vypálenou. Koncem XVIII. stol. byly zbylé zdi rozebrány a kamení užito na stavbu úředního domu, nynějšího zámku,

[1]) L. II. 19. [2]) Tamtéž 26—46. [3]) 181.

v Krasně. — Roku 1447 byla tvrz ještě obydlena. Píše se: Veronika z Opatovic přijala muže svého Jana Tlačisvěta z Bystřice, sídlícího na Arnoltovicích, na spolek svého věna v Jezové[1]) (v Jarcové?).

Držitele hradu Arnoltovic po zmíněném Jiřím Arnoltoviči nelze jistě určiti. Dle zápisných kněh soudu manského objevuje se r. 1362 do r. 1375 již výše zmíněný Jeneč (Jan) z Arnoltovic; r. 1372 byl svědkem na listině biskupem Janem dané.[2]) Ale r. 1364 také Petr z Arn. a r. 1377 Petřík z Arn., jeden a týž asi muž, v knihách těch se uvádí.

Již však roku 1376 jako držitel Arnoltovic jmenován jest Jenczo ze Strebec (Střebetice?); zaměňuje své manské zboží: „tvrz a půl vesnice Arnoltovic, městečko Meziříčí, polovici Juřiny Lhoty a Střítěže a dědiny Kirschine (Křivé?), Hrachovic, Veselou, Pešíkovu Lhotu, Oznice, tolikéž Polomsko, Kateřinsko a Hodonavsko (Polomsko zaniklá vesnice mezi Loučkou a Rajnochovicemi) s mistrem Oldřichem Kortelangem a synem jeho Henslinem za dědiny Řevnovice a Nemotice.[3]) Tudíž objevuje se syn jeho Henslin z Arnoltovic r. 1378 jako přísedící na soudu manském a r. 1380 jako obžalovaný; ještě r. 1389 uvádí se asi týž Henslin, ač jménem „Jan z Mezeříčí“, mezi přísedícími soudu. (Snad jsou Jeneč z Arnoltovic a Jenczo de Strebec týž muž.)

Podíl na Arnoltovicích měl i kanovník olomucký Vilém Kortelang.[4])

Po Kortelangech r. 1389 býval přítomen soudu manskému Jindřich z Arn., jinak i Jindřich z Bělé, jenž i Jindřichem z Meziříčí se jmenuje[5]); týž držel i Komárovice, Arnoltovice a Bránky.[6]) Roku 1392 se však Jindřich vzdal zboží svého[7]) a v knihách soudu manského jmenuje se častěji Jan z Meziříčí, držitel Bránek, syn jeho.[8]) Manství svého v Meziříčí a na Arnoltovicích se Jindřich z Arn. jinak z Bělé patrně pro dluhy vzdáti musil, ježto se manové nesměli zadlužiti.

Osudy Jindřicha z Arn. jsou věru výstražné. Jest to muž, jenž za kn. bisk. Jana byl kapitánem biskupským v Kroměříži od r. 1373[9]), kdy jej „pánem“ nazývali, nepochybně pro veliký

---

[1]) D. Z. 400, 617. [2]) C. D. XV. 114. [3]) XI. 558. [4]) L. II. 96. [5]) 131 a 138. [6]) 175. [7]) C. D. XII. 97. [8]) L. II. 197. [9]) 55.

vliv jeho. Pocházel z Čech, kde slul Jindřichem z „Bělé a Rožnova (okr. Jaroměřského), ale též z „Dřevčic“ a byl příbuzný bisk. Jana.[1]) Týž, prve biskup Litomyšelský, když byl zvolen kníže-biskupem v Olomouci, pojal jej sebou a učinil jej svým hejtmanem biskupství. Od roku 1373 předsedával místo biskupa s dvorním sudím biskupským soudům manským v Kroměříži. Roku 1381 koupil manství Arnoltovice, kdy se Vilém Kortelang jich vzdal, a přijal přídomek z Arnoltovic, ač i jinak býval psáván Jindřichem z Meziříčí, neb i původním jménem „z Bělé a Rožnova“. Stavu byl rytířského. Roku 1382 koupil od něho bisk. Petr jeho zboží a tvrz Dřevčice a Popovice (okres Brandýs n. L.). Jako držitel Arnoltovic často mezi many na soudu manském zasedal. Také bisk. Mikuláši byl Jindřich z Arnoltovic oblíben.[2]) Několikráte byl ve společnosti bisk. Mikuláše v Brně, v Kroměříži a na Mírově, ale, byť mu i Bránky, Komárovice a jiné vesnice náležely, přece buď pro stáří pokročilé, buď pro své dluhy nebyl již hejtmanem, nebo r. 1390 uvádí se jako hejtman Jindřich z Fulštejna.

Zdá se, že Jindřich na zámožnosti klesal, pak i na cti, ježto na př. r. 1390 již toliko „miles“ jej zovou. U pánů rozličných i u židů v Brně se zadlužoval; od zboží svého části odprodával — od tvrze Arnoltovic odprodal 3 pusté vsi Polom, Kateřinsko a Hodonavsko r. 1390 a podíl na Štolbachu a Moštěnici; r. pak 1396 prodal hrad Engelsberg a Slavičín.[3]) Tak zboží své ztenčoval i na úkor a proti vůli syna svého, až i léna Arnoltovic se zříci musil.[4]) Tklivý as byl děj, když před manským soudem r. 1392 prohlásil: „pane sudí a manové! s dobrým rozmyslem a ze svobodné vůle své svěřuji manželku a dítky své nynější i budoucí důstoj. otci v Kristu p. Mikuláši, bisk. v Olomouci, i se všemi statky svými v ochranu, ježto důvěřuji milostivému pánu a biskupu svému“.[5]) Žil pak téměř z milosti přátel. Vichek z Komárovic postoupil mu zboží své Komárovice téhož dne, kdy Jindřich ženu i děti biskupu v ochranu vzdal. Jeden věřitel jeho daroval biskupu dluh na Arnoltovicích a druhý věřitel dluh na Předměstí meziříčském a půl Stříteži váznoucí; biskup zaplatil za něho 200 hř. na Meziříčí i Arnoltovicích.[6]) Nazýval pak biskup Arnoltovice tvrzí „svou“ (nostram munitionem) a na ní někdy prodléval.

[1]) C. D. XI. 10. [2]) XII. 157. [3]) L. I. 10. 11. [4]) II. 181 a 184. [5]) II. 184. [6]) 182, 183 a 186.

Již pak na Arnoltovicích vládl purkrabí Wolfram.[1]) Jindřich z Bělé jen jednou mezi many na soudu se ještě uvádí; tak i jméno syna jeho Jana, jenž pro dluhy otcovy na Bránkách byl žalován, jen několikráte se objevuje. — Roku 1398 byl držitelem Bránek již nový man: Budislav, jenž Janu z Bělé svršky (snad dobytek, polní náčiní a obilí) na tamějších dvou dvorech odňal.[2]) Roku 1406 Hanuš de Byele — ač je-li to syn Jindřichův — slibuje věrnost za St. Bělou a Vyškovice. Ze soudů, jež měl, zdá se, že také on nebyl mužem šťastným. Málem byl by biskupem i do vězení dán býval. Roku 1415 vzdal se na prospěch bratra svého Františka Bělé i Vyškovic.[3])

Když se Jindřich z Bělé vzdal Arnoltovic, držel je snad Dobeš z Meziříčí, jenž Jindřicha mužem své sestry nazývá.[4]) Ale již r. 1394 zapsáno jest, že v léno přijal Arnoltovice od biskupa nějaký Alex. Kabát. R. pak 1396 Lacek z Kravař koupil od bisk. Mikuláše v léno Meziříč, městečko, tvrz Arnoltovice atd. Kup stal se na Arnoltovicích.

Na to byly Arnoltovice opět od Meziříčí odděleny, ježto přišly v držení Jindřicha z Bystřice, jinak z Choryně. Týž r. 1432 odkázal Arnoltovice „s tím, co k tomu přísluší", Heršovi, svému bratru.[5]) Vdova, po Heršovi zůstalá, přijala svého syna, Jindřicha z Arnoltovic, na sstupek věna 100 hř. v Dědkovicích.[6])

Roku 1437 slibuje věrnost za dědiny „Arnoltovice a Jarcovou s příslušenstvím jejich" Jan z Bystřice bisk. Pavlovi;[7]) r. 1447 témuž biskupu sliboval Jindřich z Bystřice za tvrz Arnoltovice a dědiny Jiřinu, Píškovu a Jarcovu Lhotu; pozoruhodno, že se opět Meziříčí při nich nejmenuje.[8]) Na to r. 1449 Jindřich z Bystřice prodal tvrz Poličnou a ves Arnoltovice, Jiřinu, Radslavovu, Jarcovu a Píškovu Lhotu, ves Oznicí panoši Janovi z Brňova, jenž za toto léno Arnoltovice za sebe a potomky své sliboval.[9]) R. 1463 přijal léno „tvrz a dědinu (villa) Arnoltovice, Poličnou, Jiřinu, Radslavovu, Píškovu Lhotu a Oznici", ale vzdav se jich hned zase k rukoum Tasa, biskupa, odevzdal je prodejem slovutnému Zichovi z Nezdenic.[10]) Již však před tím se uvázal Zich, řečený Rynda z Arnoltovic, v držení zboží

[1]) L. II. 191. [2]) 195, 197. [3]) L. I. 25, 34. [4]) L. II. 186. [5]) L. II. 314. [6]) D. Z. 359, 8. [7]) L. I 41. [8]) L. I. 57. [9]) 104. [10]) 81.

toho; nebo r. 1462 pohnal jej Václav z Brňova před manský soud, že mu Arnoltovice s příslušenstvím drží, nemaje k tomu práva. — Roku 1464 a 1466 Zich z Arn. zboží to posud držel, snad s bratrem svým Janem. (Kn. půh. IV. 386.)

Že tou dobou Meziříčí zvláštním lénem bylo, od Arnoltovic odděleným, potvrzuje i zápis z r. 1461, jímž Jan z Cimburka, jinak „ex Ticzein“ (St. Jičína), přijal lénem Meziříčí s příslušenstvím a téhož dne je prodal Janu Hluckému z Mesnpeku, jenž za ně biskupovi Tasovi sliboval.[1]) Roku pak 1476 biskup Tas z Bozkovic přiznává na St. Jičíně, že Janu z Cimburka a St. Jičína vydal list na městečko Meziříčí s příslušenstvím a přenesl práva k tomuto lénu na jeho dceru Kunu z Cimburka, aby je bez odporu biskupova a jeho nástupců dědictvím zanechati mohla potomkům svým po meči i po přeslici.[2]) Kunka z Cimburka ovdověvši vzala si za muže Petra, hr. od sv. Jiří, a r. 1480 učinila s ním sstupek na své zboží. Tehdy již Arnoltovice byly s Meziříčím v jedno léno spojeny a tudíž se dále nejmenují. Když pak hrabě Petr zboží své rožnovské r. 1504 prodal, jsou v kupu i vesnice jmenovány, jež druhdy při Arnoltovicích bývaly, a to Jarcova a Jiřina Lhota, nejmenuje se tam však ani Meziříčí ani Arnoltovice ani Poličná; Lhota pak Radslavova a Píškova slují už pustými.[3]) Roku pak 1530 v kupu pp. ze Šelenberka jmenuje se sice dědina Arnoltovice (Poličná), ale nikoli „tvrz“; již jí asi nebylo.[4])

Mimo Meziříčí, jež občas a jehož předměstí snad stále manům Arnoltovic náležela, bývaly trvalým příslušenstvím manství toho vesnice, jež následují.

Jarcová, pův. Jarcova Lhota,

gen. -é, v -é, přifařena je do Meziříčí, od něhož je 4·2 km na jih vzdálena. Leží na levém břehu Bečvy vsetínské v klínu „Hory“, 499 m vysoké. (Obr. 56.) Půdorys osady má podobu tupého úhlu a tvoří jedinou ulici. Domy jsou od sebe odděleny dvorkem nebo zahradou. Většinou stojí do ulice štítem. Stavěny jsou ponejvíce ze dřeva a jsou zomítány. Osm usedlostí jsou grunty,

[1]) L. I. 76. [2]) 110. [3]) W. I. 299 [4]) 300.

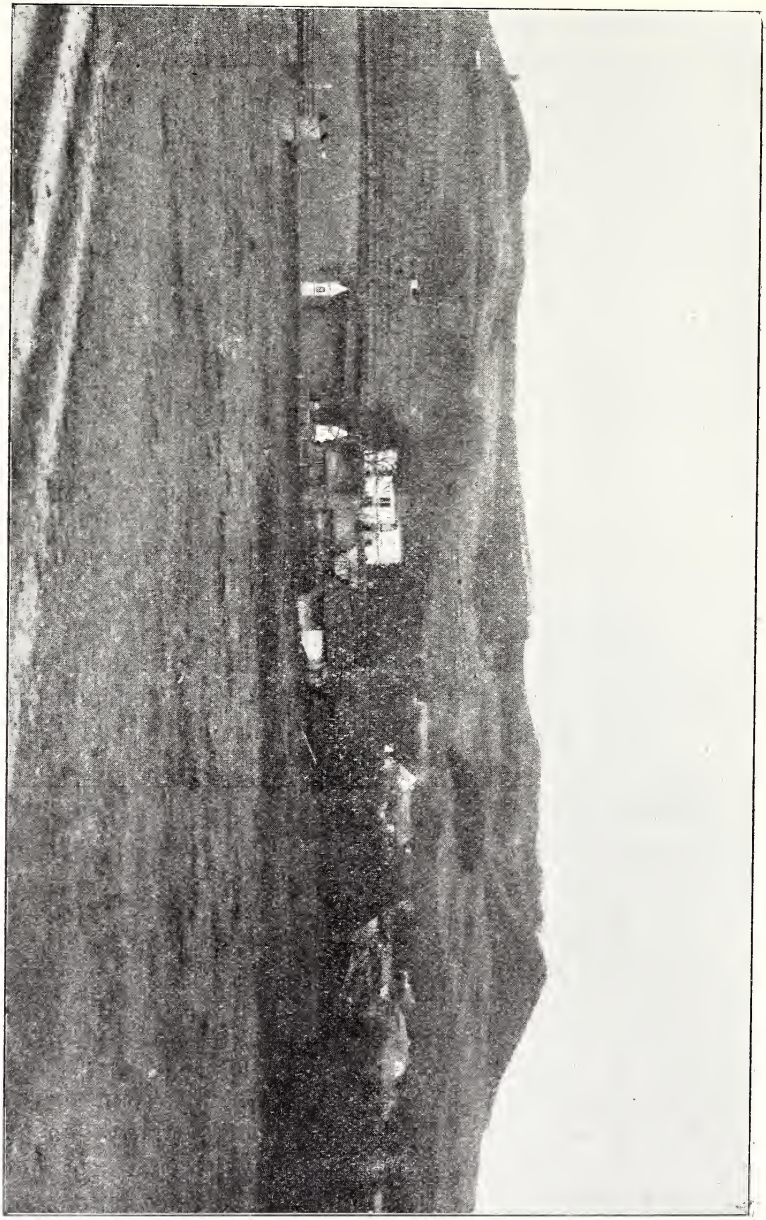

Obr. 56. Pohled na Jarcovou.

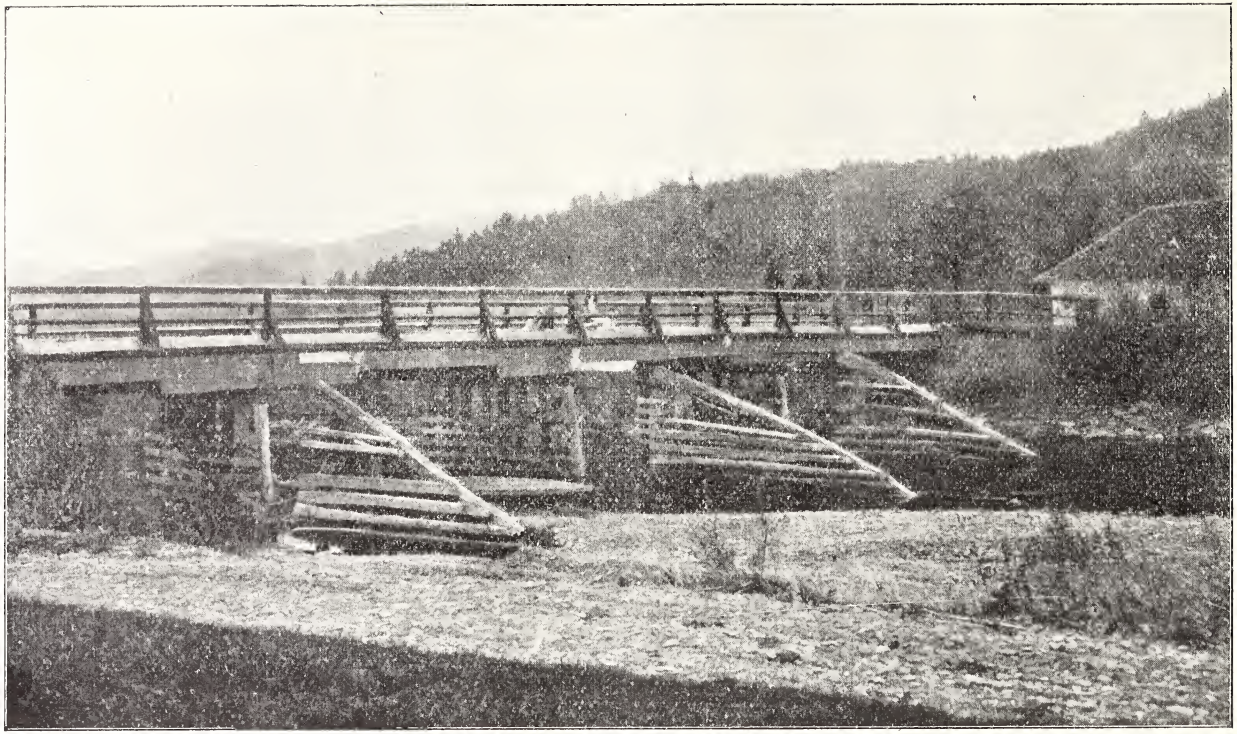

Obr. 57. Dřevěný most přes Horní Bečvu u Nové hospody při nádraží „Rouštka“.

ostatní chalupy. Na návsi stojí kamenný kříž z r. 1832 a u mostu přes Bečvu (obr. 57.) zděný sloup s obrazem sv. Jana Nepomuckého.

Gruntovníci mají na 60 měř. pozemků, chalupníci na 4—5 měř., anebo si polnosti toliko najímají. — O samotě stojící „paseky“ s polem, pasinky a březinami jsou jen v „Panském Zavápenném“; skupiny „včelínů“ jsou na Bražiskách (snad „Pražiska“ od prahů skalných v řece Bečvě), za Horou, na Krpelově, u Štulka i na Hanuškách.

Přírodní památkou, jež půvab krajiny meziříčské zvyšuje, jest 9 m vysoký skalní balvan, „kula Jarčovská“; byly původně dvě a pojily se k nim pověsti o „zlých“ čili „lutých“, již přinášeli na zádech z různých končin Moravy balvany skalní, aby, dle jedné pověsti, hrázi zvrátili a donutili potůček, by tekl „horem Lidečkem“, dle druhé, aby nahnali hrázi u Jarcové vodu na mlýn spolčeného s nimi mlynáře.

Rolnictví je přední výživou občanů. Někteří živí se lámáním pískovce pod Jarcovskou kulou, z něhož pěkné kamenické práce již vytesali jako: pro kostely a modlitebny, pro hřbitovy náhrobky, kříže na veřejné cesty; zejména se odtud vyvážejí schody a jiné kamenné části měšťanských domů.

Pozemky obce Jarcové rozkládají se na levém břehu Bečvy vsetínské; některé vystupují náhle k Brdu a Piškové. Jen u Bečvy jest neveliká rovina. Zajímavější jsou: Hanušky, Poskla, Škarédky, na Opyzlí, panské a obecní Zavápenčí, u Kamenů, Hora, na Šípě, v Nadluží, u Pastušky, u Vyzkydlí, u Kobylího potoka a j. Kobylím potokem sluje ráztoka od Brda k Bečvě se snižující, z jejíž vody koně raději pijí než z Bečvy. — Snad rovinka nad Kobylím potokem bývala obecním pastviskem. Takové pastviny pro koně sluly „kobylím polem“ a bývaly u mnohých obcí na Moravě i v Čechách; klisny směly se na nich svobodně pásti. (D. M. VI. 296.)

Poměry poddanské.

Fojtství bylo dědičné; r. 1733 koupil je Jan Konvičný od Jana Vačíka za 150 R; v Jarcové mělo 20 jiter pozemků rustikálních, v Poličné, Oznici a na Brňově 27 jiter dominikálních. Povinnosti viz všeobecnou část o fojtech. V rodině Konvičných fojtství zůstalo až dodnes.

Kdežto pak nyní se rozeznávají v Jarcové pouze grunty a chalupy, bývaly zde za dob robotních usedlosti selské, zahradnické (zahradiny), čtvrtnické, chalupnické a domkařské. Povinnosti jejich byly velmi rozdílné, poněvadž i výměra pozemků jejich byla nestejná a kromě toho mívali někteří i paseky (louky v horách), z nichž zvláště platili „plat pasečný“ a také zvláště robotovali. Kontribucí a zemskou berní byli ovšem všichni povinni. Sedlák na čís. 19 na př. dával vrchnosti gruntovní činže 1 R 4 kr. ročně, za husu martinskou 7 kr. 2 den., kury 4, vajec 6, za přadivo 17 kr.; robotoval 4 koňmi týdně 3 dni, kterážto robota mu byla r. 1776 snížena dle nového robotního patentu na 1 a půl dne týdně roboty pěší; z pasek platil 42 kr. a robotoval 10 dní ročně 4 koňmi. — Zahradník jeden platil gruntovní činže 44 kr., kůry, vejce a přadivo dával jako sedlák, robotoval týdně 3 koňmi $1^1/_2$ dne a pěší roboty každý týden $1^1/_2$ dne; z pasek platil 1 R 46 kr. a robotoval 16 dní roboty jeté; jiní zahradníci zase jiné měli povinnosti. — Čtvrtníci dávali gruntovní činže 34 kr. ročně; byli povinni konati robotu svatojánskou 2—5 dní týdně a též od sv. Václava do sv. Jana $1^1/_2$—$2^1/_2$ dne týdně pěší. — Chalupníci činže gruntovní neplatili; dávali jen slepici, 4 vejce a za přadivo 8 kr.; robotovali od sv. Jana do sv. Václava 3 dni týdně pěší a od sv. Václava do sv. Jana $1^1/_2$ dne týdně; z pasek platili činži rozdílnou. — Domkař bez pozemků robotoval 13 dní ročně.

Zakupování usedlostí od vrchnosti započalo r. 1774. Grunty byly po 20 R, zahradiny po 15 R, chalupy po 6—8 R.

Příminkem (Beilass) selských gruntů bylo: 2 koně, vůz kutý, 2 brány, pluh, 7 slepic a kohout. Výslovně ve smlouvách bývá podotknuto, že týž příminek také budoucím majetníkům musí přidán býti. — Laudemium bylo u všech usedlostí stejné a sice $10^0/_0$; z každého R akcidence 1 kr., za psaní pak panskému písaři celkem 15 kr. Tyto poplatky sobě vrchnost pro příští doby při každé proměně majitele vymínila; toliko když by syn po otci usedlost přejímal, zmíněného „schvalujícího platu“ nedával. Kupní tyto smlouvy (Urkauf) počínají vesměs mimo obyčej ve jménu nejsv. Trojice, což nasvědčuje náboženskému přesvědčení tehdejšího držitele manství: Ludvíka Antonína z Žerotína a na Losíně.

Při Jarcové byl i dominikální mlýn moučný, pilný a valcha čís. 34, jenž se nazýval „mlýnem novým“; od vrchnosti koupil

jej r. 1754 Martin Neřád. R. 1781 byl prodán od dědiců jeho veřejnou dražbou panskému šafáři Šebestovi za 1540 R. Ročně z něho platil vrchnosti 100 R, byl povinen kláty panské dle potřeby zadarmo řezati, nikdy pozemky ani trojí ten mlýn nesměl od sebe děliti. Ze splavu pak, jenž byl již na pozemku panství vsetínského vystavěn, přišlo mu platiti 4 R ročně. Z manských lesů dostával ročně po 2 habrech, bucích a jedlích.

Ježto voda Bečev svou jakostí je na válení čili valchování suken zvláště příhodnou a tudíž i soukeníci z Val. Klobouk, Hranic a Nov. Jičína na valchy při Bečvě dováželi sukna svá, koupil tento „nový mlýn“ i s pozemky jeho cech soukeníků novojičínských za 4200 zl. konv. m. Když pak pomýšlela anglobanka v letech 70tých minulého století na zřízení průplavu Dunajsko-Oderského a na ten účel mlýny a strouhy v pobečví skupovala, koupil i tento jarcovský „nový mlýn“ r. 1872 Alois Reich, majitel huti krasenské, za 30.000 zl. rak. m.

V listovní knize z r. 1774 setkáš se s následujícími jmény rodin: Kabeláče, Špurka, Kozáka, Pečivy, Zelenky, Vašice, Holíše, Fagoše, Švába, Hrubiše, Javorka, Juřičky, Pavla Fojtů, Klanice, Tyralíka, Kolomazníka, Urbana, Gajduška, Brňovjáka, Kuráně, Klvánka.

Škola.

Školu vystavěli Jarcované r. 1823 za starosty J. Folty a učitele H. Krevenky. Již však r. 1800 rozumější rodiče dítky své aspoň ve čtení cvičiti dávali. Tak v Jarcové učil přes zimu „při přeslici“ P. Konvičný, vojín čtení při vojsku se naučivší, a také stařenka A. Fagošová „při kolovratu“ čtení učila. — Od r. 1812 nějaký Florián v domě, obcí k tomu najatém, čtení a počítání vyučoval. Stravu dostával z „pořádky“ od občanův a platu po 1 neb 2 gr. od dítka měsíčně. R. 1821 ustanoven učitelem H. Krevenka; dostával „sypané“: $^1/_4$ míry rži od gruntovníka a $^1/_8$ ječmene od chalupníka.

R. 1868 byla škola nově přestavěna. 1893 byla krásná jednopatrová škola nynější na novém místě vystavěna a rozšířena na 2třídní. (Obr. 58.)

Nejdéle působili: učitel H. Krevenka do r. 1844 a Mart. Kopřiva od r. 1848 do 1860; nadučitel F. Sláma působí zde od r. 1884. — Při škole je zavedeno také industriální vyučování.

Obr. 58. Škola v Jarcové.

Pamětní kniha založena mladším učitelem Fil. Bobkem. Školní knihovna zřízena Fr. Slámou r. 1885; má 168 svazků.

Dějiny Jarcové.

„Jarcova Lhota“ připomíná se nejprve r. 1392, když Jindřich z Arnoltovic vracel manství své bisk. Mikulášovi a r. 1396, když je týž bisk. prodával Lackovi z Kravař.[1]) — Osadil totiž tuto ves asi nějaký Jarec. Jarcová náležela tedy manům a držitelům Arnoltovic a Meziříčí. Když však r. 1376 Jenčo ze Strebec s Oldřichem z Kortelang zboží své: půl vsi Arnoltovic, město Meziříčí atd. zaměňoval za Řevnovice, Jarcova Lhota mezi dědinami jmenována není; náležela nám neznámému držiteli druhé polovice Arnoltovic.[2]) R. 1396, kdy Lacek z Kravař koupil léno „oppidum Meziříč“ a „tvrz Arnoltovice“, uvedena při ní opět „Jarcova Lhota“; sdílela tedy stále osud léna Meziříčí-Arnoltovického a přišla v držení pánů z Bystřice a Choryně před r. 1422. R. 1437 Jan z Bystřice sliboval věrnost za Arnoltovice a „Jarcotu“, kdežto r. 1447 Jindřich z Bystřice lénem přijal tvrz Arnoltovice a dědiny Juřinu, Píškovu a „Jarcovu Lhotu“,[3]) ale prodal je r. 1449 Janovi z Brňova. — Po rozličných osudech Arnoltovic též Jarcová na krátkou dobu panství rožnovskému připojena byla pány z Cimburka. R. 1504, kdy Petr, hrabě od sv. Jiří, hrad Rožnov prodával, jmenuje se i Jarcová mezi jeho vesnicemi.

V kupu z r. 1531, rovněž jako k Rožnovu náležejíc, jest Jarcová uvedena, nikoli však v kupu z r. 1548, kdy Jan z Pernštejna Rožnov a Krasno prodává Vilémovi star. z Žerotína. Byla asi již zase přidělena k lenu, o němž prodej a kup býval sepsán, bylo-li koupeno přímo od biskupa olomuckého. V rodu Žerotínském zůstala až do zrušení poddanství.

Dle popisu manství z r. 1694 nazývala se Jarcovou „Lhotkou“. Byla snad též válkou 30letou valně zmenšena. Jmenovány při ní tehdy manské lesy Vápenná hora, pod Skalou a Hluboký. Tou dobou se zase vzmáhala, snad i přistěhovalci. Cize aspoň zní jméno Fakoš, jež se uvádí r. 1673 v seznamu osadníků, již „pasečné“ platili. Jiná zajímavá jména tehdejších Jarcovanů jsou: Jan Kubějíček, fojt, Matuš Květoňů, Mart. Hřešitků, Václ. Jezerka, Jura Bědík, Mariana Hřebcová, Mika a Jan Černuch, Jan Šimků,

[1]) C. D. XII. 57 a 308. [2]) C. D. XI. 158. [3]) L. I. 41, 57 a 104.

Jan Svrček, Mart. Švehla a j. Všichni mívali od panství najaté louky pasečné, někteří i včelíny, tehdy nové a snad i obývané. Most přes Vsetínku (hor. Bečvu) a také dolní polnosti Jarcové povodněmi často trpívají; most voda odnesla r. 1878, 1882 a 1907. — Školu si v Jarcové ustavili dříve než některé jiné obce v okresu. — Pěkně užili též nocležného r. 1830 od vojska nabytého. Obec postavila r. 1832 za dvouleté nocležné kamenný kříž na návsi.

Obr. 59.
Pečeť obce Jarcové.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 20; r. 1794 domů 57, obyv. 340; r. 1835 domů 87, obyv. 588, koní 25, hověz. 61, ovcí 17; r. 1910 domů 111, obyv. 778, koní 16, hověz. 215, ovci 1.

Spolky jsou dva: Sbor dobrovolných hasičů a Čtenářsko-pěvecký spolek „Snaha“.

První, r. 1850 volené, obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Obec má jmění jen nemovité, a sice asi 120 ha rolí a luk, 40 ha lesa.

V pečeti z r. 1830 viděti skálu (Kulu jarcovskou) a strom. (Obr. 59.)

Juřinka,

gen. -ky, na -ce, ves 4·3 km sz. Meziříčí vzdálená, stojí na návrší levého břehu Bečvy; přifařena je do Meziříčí. Přístupem do vsi z údolí Bečvy jsou dvě strmé cesty vozné a poněkud úpravnější, z části vydlážděný chodník ke škole vedoucí. Z údolí Bečvy spatřiti jest jen několik domů, z nichž vyniká škola s rozkošnou vyhlídkou do kotliny meziříčské, s pozadím jejím horským nad Rožnovem. Domy jsou zděnice (22) i dřevěné chalupy (28) a jedna tlučenka. Souvislé řady domů není; stojíť každý dům sám o sobě na půdě kopcovité, bez ladu a skladu. Některé jsou v ráztoce

potoka Svinovce, jež dělí obvod Juřinky od Chor. Lhoty, většina jich je na svahu k této ráztoce pod kopcem Strážcem 425 m. Do potoka Svinovce vlévá se i Humenec a Starý potok. V ráztoce prýští se výborný pramen pitné vody „Milenka“ zvaný; jinak trpívá ves někdy nedostatkem vody.

Obecní majetek záležel v rolích a loukách, pastvisku a lese. Nyní však louky a les jsou proměněny na pole, jež prodána byla občanům, aby obec získala peněz na stavbu školy a mostu přes Bečvu.

Zajímavější trati Juřinské slují: Křivoše (role u Bečvy), na Lukách (role, druhdy louky), ve Vrbí (pastvisko), na Lúčkách (ze studně tamější v čas sucha celá dědina čerpá), na Padělku (role), Oplzlá (role), v Olivném (ráztoka zarostlá topolem, zvaným olivou, a lipami), na Zlamanci (role), na Tobolkách (role), na Zástruží, na Kutiskoch (role), Březí (druhdy břízový les, nyní role). — Samoty: Paseky (2 místa a stráň zarostlá divokým stromem), ve Včelíně (2 domky se zahradou), za Olivným; pod Jonákovem býval mlýn a valcha.

Hlavní výživa záleží v rolnictví a chovu dobytka. Hospody není, toliko sklad nápojův opojných v lahvích. Z bývalých 7 gruntů zbyly 3; jiné jsou rozdrobeny.

Nejstarší rodiny jsou: Klanicova, Kubějova a Kublova.

Poměry poddanské dle sepisu z r. 1776.

Fojt měl na 30 měř. mor. orného pole, zahrady na 2 měř., úhoru 8 měř., luk na $5^1/_2$ fůry; gruntovní činže platil 8 R 14 kr.; jiné povinnosti a práva měl stejná jako ostatní na manství. (Rozměr polí jest počítán dle výsevu, nikoli dle měření geometrického.) — Sedláci — počtem šesti — měli na 26 měř. ornice, zahradu na 1 měř. a 6 achtelů, úhoru 5 měř., luk na $3^1/_4$ fůry; robotovali 4 koňmi 3 dni týdně, platili gruntovní činže 1 R 30 kr. 2 den., místo dávání husy 7 kr. 2 den., místo slepic 24 kr., místo vajec 1 kr. 2 den. a místo předení 17 kr. — Jediný zahradník čili poloviční sedlák měl 12 měř. pole, zahradu na 4 achtele, úhoru na 4 měř. a luk na $1^1/_4$ fůry; robotoval 3 koňmi $1^1/_2$ dne týdně, platil gruntovní činže 1 R 11 kr. 1 den., za „husu“ 7 kr. 2 den., za slepice 24 kr., za „vejce“ 1 kr. 2 den. a za „předení“ 17 kr. — Jediný čtvrtník měl 7 měř. pole, zahradu na

1 měř.; robotoval po celý rok 2 dni týdně a od sv. Jana do sv. Václava 4 dni týdně pěší; platil činže gruntovní 55 kr., za „husu“ 7 kr. 2 den, za „slepice“ 18 kr., za „vejce“ 1 kr. 2 den. a za „předivo“ 17 kr. — 4 chalupníci měli jen zahradu na 2 achtele; robotovali po celý rok týdně $1^1/_2$ dne pěší a od sv. Jana do sv. Václava týdně 3 dni pěší; platili místo slepic 6 kr., za „vejce“ 1 kr. a za „předení“ 8 kr. — Podruzi (nádeníci či domkaři bez pozemků?), jichž bylo 8, robotovali po celý rok

Obr. 60. Stará škola se zvonicí na Juřince.

týdně 1 den pěší a od sv. Jana do sv. Václava týdně 2 dni. — Při vykupování z roboty byl počítán den roboty pěší za $5^4/_9$ kr. stříbra. — Majitel usedlosti v panských zemích u studánky „Milenky“, jež měla 12 měř. pole, jménem Mart. Klanica, jenž robotoval ročně 39 dní a dával 4 R pasečného, vymanil se po zrušení poddanství z těchto povinností složením 104 R 46 kr.

R. 1776 měli již všichni Juričané své usedlosti zakoupeny. O polích selských se praví, že byla na 4 strany; to snad pro oziminy, jařiny, okopaniny a úhory. — Po vydání patentu robot-

ního Marií Terezií byly ovšem robotní povinnosti sníženy. Podruh na př. robotoval jen 13 dní, domkaři dle výše daně buď 26 nebo 52 dní ročně. Tak sníženy též povinnosti sedlákům.

Škola.

Tato, původně dřevěná, byla r. 1828 postavena za starosty Jana Klanice a fojta Jos. Kuběje obr. 60.); nynější zděná škola byla postavena r. 1886, země přispěla 1500 zl. r. m. Blíže školy postaven, místo dřevěného z r. 1840, na sbírky pěkný kamenný kříž r. 1904 na památku druhotin sv. Otce Pia X. a jubilea 60letého panování císaře Františka Josefa I. Učitelé ve škole působivší byli: Jan Machýček od 20tých let minulého století; za něho byla vystavěna škola dřevěná. Hrabě z Žerotína poskytl stavivo a ročně dával 6 sáhů dříví „do své vůle“ na otop. S počátku učitel dostával stravu dům od domu od rodičů dítek, kteří ji poskytnouti mohli. Když všechny pochodil, vracel se zase k prvním. Pak mu sypali společně 14 měř. žita a rži a dávali 1 R šajnů (40 kr. r. č.) od dítka ročně; obec převzala povinnost otopu a vykázala 1 měř. pole. Ježto vdově po Machýčkovi nebylo dáno výslužné, přijali učitelem na radu kněží syna jeho, zámečníka Jana. Po něm působili Očadlík, Mocek, Bártek; pak opět Machýček, poslední, jenž i náboženství vyučoval. Následovali zkoušení učitelé Tomandl, Poruba, jenž zavedl při škole meteorologickou stanici, a nynější Janiš.

Dějinné zprávy.

Doba založení Juřinky není známa. C. D. (II. 182) uvádí sice v listině z r. 1227, v níž se jmenují Krastno, Kladorub a Vysoká, též osadu „Jurinovici“ a (V. 77) v listině z r. 1297 píše o hranicích zboží „Juřika z Cyechei“ poblíž zboží Vrše z Meziříčí, ale nelze říci, týká-li se obojí ten název naší Juřinky. Slula tato ves též „Juřinou Lhotkou“.

Bezpečně lze toliko tvrditi, že buď zakladatel, buď osazovatel její byl nějaký Jiří (Juří). Jmenuje se po prvé r. 1353, kdy Ctibor z Kelče dal pohnati před manský soud Markvarda na Juřině „Lhotce“; rozepře jejich, neznámá oč, smírem přátelským skončila.[1]) Byla tedy Juřinka zbožím a snad i sídlem zmíně-

[1]) L. II. 3.

ného Markvarda. R. 1376 náležela polovice Juřinky k lénu Arnoltovic (viz Arnoltovice). R. 1399 Václ. z Volfberka, odjinud z Packova (Paskova?), dal po rozdílu se svými bratřími s povolením biskupovým choti své Elšce na Choryni zajistiti 250 hř. věnem; pakli by toho na tom zboží v Choryni stihnuti nemohla, měla jeho dobývati na Lhotách Drozdově a Jiřině.[1]) — R. 1403 přijal Václ z Choryně část Choryně, Juřeninu Lhotu a části ve Lhotách Mikulášově a Drozdově, v Ústí a ve Stříteži.[2]) Jest to asi týž Václav, jenž žaloval Hanuše z Pržné, že mu vpadl v Juřinské Závrbky. — R. 1435 přijal totéž choryňské léno Jan Tlačisvět z Kornic, j. z Bystřice, jenž i za Bránky t. r. sliboval.[3]) R. 1437 byl spor o Jiřinu a Raclavovu Lhotku mezi Janem Tlačisvětem z Bystřice, jinak z Choryně, a mezi sirotkem Jindřichem a jeho na tu při zvoleným „přítelem čili ubermanem“ Pavlíkem z Litenčic; po ohledání obou Lhot „ubermany“ uloženo Tlačisvětovi, aby ty dvě vsi sirotku zaplatil; týž zachoval se pak k sirotku velmi šlechetně. Nebo „více nad ten nález“, řekl Tlačisvět, „chci nadati svou dobrou vůlí sirotkovi deset hřiven gr.“[4]) Tehdy byla tedy Juřina Lhota částí léna Choryňského. — R. však 1447 držel Jiřinu Lhotu Jindřich z Bystřice spolu s Arnoltovicemi tvrzí a Lhotami Píškovou a Jarcovou.[5]) R. 1449 Jindřich z Bystřice prodal toto zboží Janovi z Brňova.[6]) — R. 1463 sliboval věrnost za ně Václav z Brňova, ale prodejem téhož roku přešlo na Zicha z Nezdenic.[7])

Napořád již zůstala Juřina Lhotka částí léna Arnoltovic, až se s Meziříčím dostala pánům z Žerotína; i v popisu manství meziříčského z r. 1694 sluje ještě Juřinou Lhotkou. Konečně počali ji nazývati, neznámo kdy, „Juřinkou“.

Z dalších dějin Juřinky jest nejdůležitější událostí spor obce s Přílukem. Po válce 30leté, jíž ubylo obyvatelstva, nepotřebovala obec pastvisk za Bečvou, tak zv. Křivoší. Dovolila fojtu přílucképu, by pastviska toho užíval za činži 30 kr. od dobytčete, vyjma od hříbat. Týž část pastviska pohnojil a zasil, zač platil 3 léta po 6 R. Po jeho smrti mladý fojt platu dávati nechtěl a spoluosadníci jeho pastvisko sobě osobiti chtěli, ač bylo příkopem a živým plotem omezené. Než správcové lešenský a meziřický přiřkli Juřince právo na Křivoše. Když pak juřinští pastvisko zrušili a

[1]) C. D. XII. 450. [2]) L. I. 19. [3]) 38. [4]) L. II. 324. [5]) I. 57. [6]) 104. [7]) 81.

prosem zasili, vehnali jim přílučtí své koně do něho. Když jim je juřinský fojt a 4 jiní osadníci vyhnali, shlukla se celá obec přílucká na ně a s ní též někteří ze Lhotky a Vysoké, bili je a na utíkající také stříleli. Jiného roku Přílučané Juřinským sežali proso z části nezralé, jindy zase oves. R. 1722 městský soud mezířický věc vyšetřoval a když i vrchní lenní úřad (totiž biskupský) prohlásil, že patří Křivoše k lénu mezířickému, uložila r. 1725 vrchnost lešenská, by Příluk 60 R odškodného Juřince zaplatil.

R. 1762 byl spor obnoven. Juřinští zajali celé stádo přílucké na pastvisku a pustili je teprve, až městskému úřadu výkupné složili. Obě vrchnosti pak, aby zabránily dalším sporům, jež je obavami před krveprolitím naplnily, rozdělily pastvisko na část Příluku a druhou Juřince náležející. — Ale obě strany, zdá se, nepřátelství svého neodložily. R. 1801 a 1802 Juřiňané opět koně přílucké na svém pastvisku zajali. Ježto úřady zase sporem tím byly meškány, pokáral krajský hejtman správce jak lešenského tak i mezířického za liknavost, že nedovedli sporů podobných zameziti. Na to spor byl konečně urovnán a oběma obcím další rušení míru zakázáno.

Ukázkou, jak i přičinlivý poddaný mohl živnost dostatečnou dětem založiti, stůj příklad z téže obce dle listin, které majetník té usedlosti posud ve vážnosti chová dle zvyku chvalitebného, ale řídkého.

R. 1763 koupil Mik. Kozák na panském (dominikálním) chalupu a na 12 měřic pole při ní za 50 R. Tři léta na to koupil od hr. Antonína Ludvíka z Žerotína, držitele manství, „kus pusté země“, v hájkách panských ležící, za hotových 60 R. V tom svém „vlastním“ místě včelín pro včely sobě zbudoval, jmenovitě u „Milenky“ (studánky výše jmenované) a dal si jej do knih medařských zapsati, aby „s takovým včelínkem, jako se svým vlastním mohl vládnouti, prodati, zastaviti, darovati neb kšaftovati on i manželka a erbové jeho“. Ježto byl spolu hajným panských lesů, bylo mu slíbeno i pastvisko na tři kusy hovězího, „však do vůle vrchnosti“. R. 1799 popustil ten majetek zeti Jos. Sivému za 100 R. Mimo císařské povinnosti bylo mu zbývati platu každoročně 4 R do důchodu panského a od sv. Jana Křt. do sv. Václava každý týden $1^1/_2$ dne a od sv. Václava do sv. Jana po 1 dni jakoukoli robotu konati.

Josef Sivý popustil tuto chalupu synu svému Janovi za 50 R, kteréž odložil pro bratra svého Josefa do sirotčí kasy panství mezi řického. Jan zavázal se vrchnosti robotou 2denní v době letní; robota zimní zůstala na své míře. Slíbil též vrchnosti, že povede život ctný, hodný a dobrý a že s poddanými žádné škodlivé dorozumění míti nebude.

R. 1816 připsána byla chalupa tato s rolmi Martinovi Klanicovi za 200 R, jenž si vzal Annu, vdovu po J. Sivém, za ženu. Martin Klanica vykoupil se (na základě patentu z r. 1849) z robotních povinností, z ročního platu 4 R za paseky a z povinnosti laudemia složením 104 R 46 kr. stříbra. Robotních dnů načítáno 38 po $5^4/_9$ kr. — V rodině této majetek posud trvá, ovšem již zvětšený a slušně z tvrdého staviva postavený.

Juřinka méně rychle počtem usedlostí rostla; kromě místa M. Kozáka na panském přibyly obci do r. 1781 jen 3 chaloupky na pozemku obecním za téměř půldruhého století. Bylať válkou 30letou též Juřinka poškozena; bylo tudíž zpustlá neb opuštěná hospodářství prve nově osaditi, než se pomýšleti mohlo na zakládání usedlostí nových.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 13; r. 1794 domů 25, obyv. 156; r. 1835 domů 34, obyv. 230, koní 21, hověz. 28; r. 1910 domů 52, obyv. 314, koní 10, hověz. 148, ovce 2.

Spolek jest jediný: Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Oznice,

někdy též „Nová dědina“ zvaná, obecně však „Oznica“, gen. -e, na -i, ves přifařená do Bránek, od Meziříčí na jz. 8·7 km, od Bránek na j. $1^1/_2$ hod. vzdálená, jeví se pasekářskou dědinou; záleží všecka z domův od sebe valně vzdálených. Na s. stýká se s Bránkami a Poličnou, na j. dělí ji Dlouhá hora od Mikulůvky. Prostírá se na stráních a v kotlině, v níž sbíhá se několik údoliček,

vybíhajících z Píškové (577 m), z Kuželova (578 m) a z Dlouhé hory (510 m). Nejníže leží ústí potoka Oznického do Vsetínky (307 m), nejvýše zvedá se kotlina u Zámčiska a Švrgly (538 m). Hlavní potůček sluje „Podolským" potokem a níže již „Oznickým". Z leva přijímá potůčky: z Osičí od trúby, Staniskový od korýtek a Nivecký; z prava přijímá potok Crhovský.

Těsným, malebným údolím, s řídkými jen domky a mlýnem, kráčíš s počátku podél Oznického potoka, jenž k Bečvě spěchá. Rázem ocitneš se mezi poli a zahradami ve středu kotliny. Zde stojí neveliké hospodářství, jemuž říkávali „u zemanů", a rozkouskované již bývalé fojtství, nedaleko nová škola a pěkný kamenný kříž z r. 1906.

Jako škola, tak i některé jiné domy jsou již zděnice; ostatní jsou posud ze dřeva sroubeny.

Výživu poskytují polnosti, chov dobytka a práce v lesích. Na potah užívají krav a volův, arci též někteří koní pro práce v lesích.

Názvy tratí na Oznici jsou: Tislena, Blablena, Ostrožka, Nivka (část sluje Juré), Podhúří s Plecháčkou, Fagoška (dle osobního jména majitele), Dlouhá hůra, Kršla, Crhová, Poličenka, Uhliska, Oznicko (panský les).

Jména kopců: Švrgla, Vápenka, Zámčisko a Závrší.

Ježto polnosti nejsou příliš úrodné a též chov dobytka na výživu nestačí, pletou mnozí na Oznici — asi 50 rodin — sedadla (zice!) na židle pro továrnu na Vsetíně; asi 5 rodin hotoví hrábě a hrabice, jiní pletou košiny do vozů, zemákové koše a lisy (lésy) na sušení ovoce; 3 rodiny provozují metlařství.

Obec nemá žádného majetku obecního.

Příjmení nejčastější jsou: Hrabovský, Skýpala a Adámek; jména křestní: Josef, Jan a František.

Poměry poddanské.

Okolo r. 1776 byly na Oznici tyto robotní povinnosti: fojt platil místo roboty 2 R 20 kr. ročně. Zahradníků bylo 9; každý z nich robotoval dvěma koňmi 1 den týdně po celý rok a též 1 den týdně ručně. Chalupníci byli 4; robotovali po 3 dnech

týdně od sv. Jana do sv. Václava a $1^1/_2$ dne po ostatní rok. Podruhů bylo 25; robotovali po 2 dnech týdně od sv. Jana do sv. Václava a 1 den týdně po rok ostatní.

„Gruntovní“ činže Oznič ané neplatili, nýbrž toliko plat pasečný, a sice fojt, ačkoli měl i 14 měř. pole v jedné poloze a luk na $5^1/_2$ fůry sena, jen 3 R; zahradníci 2 R 20 kr. až 6 R 12 kr., chalupníci přes 1 R a podruhové, a to jen někteří, nejvíce 36 kr. ročně.

Původně dávali zahradníci po slepici, 8 vejcích a předli 7 přadének příze, domkaři 4 přadena. Později byly tyto dávky změněny v poplatek, a sice: fojt a zahradníci dávali za slepici po 8 kr., chalupníci po 2 kr. 1 den.; místo vajec platili pouze chalupníci po 2 kr.; za předení platili všichni, a to fojt a zahradníci po 7 kr., chalupníci po 2 kr. 1 den., podruzi po 4 kr.

Kroje si lid nezachoval; podobal se více již kroji na Vsacku.

Dějinné zprávy.

Oznice — psaná však i „Ozdnice“ a „Ostnice“ — uvedena jest r. 1396, kdy ji kn. b. Mikuláš s Arnoltovicemi prodal Lackovi z Kravař a na Helfenštejně.[1]) Opět jmenuje se „villa“ Oznicze r. 1449, kdy se Jindřich z Bystřice vzdával manství Arnoltovic a obdržel je Jan z Brňova. Václav z Brňova vzdal se r. 1463 Arnoltovic a prodal je Zichovi z Nezdenic.[2]) R. 1504, kdy Petr, hr. od sv. Jiří, Rožnov a příslušenství prodával, mluví se též o podílu v Ožejici, což snad Oznice se týká (W). Různě se tedy píše i vysvětluje jméno Oznice. Byla prý — dle jednoho výkladu — založena od uprchlíků (snad před Tatary) z Hvozdné u Zlína = Hvozdnice.

Později byla Oznice však opuštěna. Zanikla snad již v XV. anebo během XVI. věku spolu s Píškovou, kdy Poličná blíž hradu Arnoltovic byla osazována. O novém osazování Oznice, již pak dáno jméno „Nová ves či dědina“, píše Fr. A. Slavík: „R. 1663 usadilo se tu v ‚divokém lese‘ 9 chalupníků, paseku v něm učinivše, a byli 8 let všeho platu a roboty osvobozeni“ (Morava po 30leté válce, str. 187). Také vrchnost r. 1672 nazývá Oznici již „Novou dědinou“, v lidu však nové to pojmenování nezobecnělo.

[1]) C. D. XII. 308. [2]) L. I. 104, 81.

Pasekáři, tehdy tam usazení, jmenují se Šváb, Škavraha, Sulovský, Skýpalík, Pešek, Hrabovský, Klanica a Bártek; odváděli plat „pasečný“, úhrnem 8 R 22 gr. (Seznam z r. 1672). V urbáři z r. 1676 jmenuje se Oznice jako nejmenší a nejnovější dědina na posledním místě; měla fojta a 9 chalup. Mimo plat pasečný dávala celá ves platu kořalečného 30 gr., ovsa 5 měř., slepic 10 a 40 vajec ročně; fojt dával za nechování chrta 1 měř. ovsa. Sto let později seděli již všichni Ozničané na svých domech a pozemcích, jako svých vlastních, od vrchnosti na věčné časy zakoupených. Mimo fojta byli však v Oznici jen zahradníci, chalupníci (domkaři) a podruzi; sedláků nebylo.

Vzrůstala též Oznice rozdělováním bývalých pasekářských usedlostí. Okolo r. 1848 byly staré paseky již všechny na 2 čísla rozděleny. Z fojtství stálým dělením vzniklo konečně na 14 nových živností. Již poslední fojt Skýpala, jinak dobrý hospodář, rozdělil je synu a dceři. — Na jednom čísle bývala prý palírna (?); snad tam bylo páleno dříví na připravování salajky.

Zřizování nových čísel bylo usnadněno, když r. 1822 několik rolníků z Poličné žádalo svou vrchnost, pak i zemské gubernium za svolení, aby směli své vzdálené, za kopci ležící, přespolní pozemky na věčné časy odprodati pro nesnadnost náležitého jich obdělávání. Odvolávali se při tom na dvorní dekret z r. 1771 a 1779; ovšem smělo takové oddělení nějakých pozemků katastrálních jen tehdy se státi, zůstalo-li tolik polností původnímu majiteli, aby rodinu svou dobře uživiti a také vrchnosti a státu své povinné platy mohl zbývati. Ježto v tomto případu podmínce té bylo vyhověno, byly od některých gruntů poličenských části i nad 4 jitra obsahující odděleny a Ozničanům prodány. První podobné oddělení stalo se již r. 1778, kdy Jos. Skýpala 4 měř. pole a louky od Jana Jurečky z Poličné odkoupil. Nástupce Jurečkův, Jan Vašica z Poličné, žádal sice pozemky tyto zpět; Skýpala však byl zatím s vůlí vrchnosti na pozemku odkoupeném vystavěl chalupu a hospodářská stavení, na louce založil zahradu a pole na dobrou „ornu“ zdokonalil, kdežto Vašicovi ještě přes 21 jiter bylo zůstalo; proto byl Vašica s žádostí svou odmrštěn.

Vážili si tedy pozdější Ozničané pozemků. Jinak bylo však dle pověsti po válce 30leté. Vrchnost nabízela prvním osadníkům všechny pozemky zaniklé Oznice, již však lesem zarostlé, aby

si je vzdělali; než odmítli, že dosti již mají. Skutečně část lesa, k mezičrickému manství patřící, podnes „Oznickem“ sluje.

Kostel a škola.

Lidé vypravují, že na Oznici na Závrší čili Dlouhé hůře stával kostelík; při orání paseky nalezli prý zbytek svícnu a kříže. V XVII. stol. patřila Oznice do farnosti mezičrické; r. 1674 se čte, že Nová dědina přispěti má na děkanství v Mezičrčí 39 kr. Pak náležela do Pržna a od r. 1794 do Bránek. — Kříže v osadě: u školy postaven místo starého nový kříž dřevěný r. 1871 nákladem obce. Nový kamenný kříž postaven r. 1906 nad školou nákladem manželů Zétkových.

Oznice přiškolena byla do Bránek, kam však dítky nemohli posílati. Zvolili si tedy své lidi, kteří uměli čísti, psáti a počítati, aby aspoň nějak školní vyučování nahradili. Takovými byli vojín Čermák, po něm nějaký rodák z Paskova „Paskovjan“ zvaný, po něm Vávra Jan, Jan a Martin Skýpala. Po nich učil Jan Dobeš, nádeník, jehož vědomosti Fl. Stoklas a P. Benda, kaplan v Bránkách, rozšiřovali, takže mohl v Opavě při zkoušce učitelské obstáti, po čemž však brzy zemřel r. 1849. Za něho koupila obec dům, posud „stará škola“ zvaný, a tím přestalo osudné stěhování školy z místa na místo. Po něm učil Bedřich Trčka z Loučky, Ant. Strnadel z Kelče do r. 1883; za něho byla postavena nová škola a r. 1888 vysvěcena. Po něm byl Felix Stýblo, první zkoušený učitel, ustanoven r. 1888. Pak Jan Myslivý z Lešné do r. 1895, kdy nastoupil Janiš Al.; týž odebral se do Juřinky a po něm nastoupil Frant. Havránek z Mezičrčí.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1676 domů 10; r. 1794 domů 37, obyv. 286; r. 1835 domů 52, obyv. 445, koní 7, hověz. 62, ovcí 22; r. 1910 domů 90, obyv. 518, koní 21, hověz. 226, ovcí 34.

Spolek jest jediný: Sdružení rolnické omladiny.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Poličná,

gen. -é, v -é. Ves tato je přifařena do Meziříčí; rozkládá se 2 km na z. po obou stranách okresní silnice. Dědinou vine se značnou oklikou, silnici přetínaje, potok bránecký, jejž však v Bránkách Loučkou zovou, ježto nad Loučkou vyvírá. Domy na levém břehu potoka slují „Zapotočí", na pravém však rozkládá se „Dědina", hlavní část Poličné. Mimo tyto jsou ještě menší skupiny domů: „Poušť" při vsi; blíže lesů jsou „Paseky", které se táhnou až k hoře Píškové (577·6 m). Východně od Pasek ukrývá se uprostřed zahrad v „Kotlině" 14 domů, mezi nimi nová, pěkně zděná kaple Marie P.; nad Kotlinou na levém břehu Vsetínky (Bečvy horní) rozkládají se chalupy na „Bražiskách".

Jiné domy slují ve „Vývozu" a ve „Štěpnici". K této přiléhá t. zv. Němčíků kopec, bývalá tvrz Arnoltovice. Ježto v blízkém Příluku a též jinde bývalá tvrziště též prostě „kopcem" slují, nazývá se snad i tento kopec „Němčíkovým" od doby, kdy Arnold hrádek Arnoltovice na něm postavil. Přibyl' Arnold s biskupem Brunonem z Německa a lidem okolním byl asi proto Němčíkem zván. — Ovšem žil v Poličné v XVII. stol. také rolník Němčík, po němž kopec též jméno své obdržeti mohl. — Jiná část obce sluje též „Kabátisko", snad po Alši Kabátu, jenž Arnoltovice držel, právě kdy Poličná vznikala; v „Hájkoch", původně do Juřinky přikatastrovaných, jsou 4 chalupy; několik chalup mají „Bojkov"a „Úlehla".

Samoty při Poličné jsou: Lhotský dvůr (Vystrkov), Salaš a Uhliska; obě poslední jsou nyní byty hajných.

Mimo zmíněnou kapli na Kotlině zdobí obec na vých. konci kamenný kříž (r. 1775) a socha Marie P. na konci západním. — Uprostřed obce před školou postaven o jubileu císaře pána r. 1888 kamenný kříž; strana kříže ke škole obrácená je významně okrášlena soškou anděla Strážce.

Tratě polní a luční jsou: za a nad Humny, Pastvisko, prve Vrbí, nyní žertovně i „Amerika" zvané; Dolní a Horní stráň, nad Ulicí a Kúty, Nivy, Podbrtví, Loučky, Podhoří, Trnové, Dolní a Horní Zákrači, Zastrání, Horní a Dolní Pocestí, Lány, u Buka, Zamichalůvky, Úlehla, Hlubočky, Hlinsko, Zahrady, na Třetinách, Páleniska, Lánce, Újezd (dlouhá úzká pole, stupňovitě nad sebou

zdělaná, podobná policím); nad ním zvedá se vypnulina Strážka, ode dávna na pole vzdělaná, tudíž úrodná.

Názvy lesních tratí jsou: Píšková (jehličný panský les), Hatečné, Vanové; Junákov, Hájky a Pastevník; Crhov a Březíček, Hluboké, Březí a Boří.

Hlavní živností je rolnictví; mimořádným výdělkem bývá pletení košin a košů zemákových i ohrabečných, práce zednická a tesařská. Hospody jsou dvě; jedna na fojtství, od založení vesnice, druhá na selské usedlosti, jež obdržela později od vrchnosti výsadu „šenku“ (nálevu). Prodej lihovin v uzavřených lahvích (putyka) jest jeden, druhý, ke chvále Poličanů, zanikl. Mlýn moučný a pilný nebýval při fojtství, jako v jiných osadách; bylo — též později — držiteli zahradnické usedlosti dovoleno zříditi mlýn při své živnosti, jenž nyní je parní pilou.

Příjmení poddaných, r. 1673 uvedená, jsou: Nevrhla, Lacina, Marek, Tinek, Zétek, Forejt, Hrčka, Mýdlo, Fojtík, Martinek, Skoček, Baran, Šilhánek, Novosad, Komisař, Tkadlec, Řehan, Videcký a jiná.

Křestní bývala: Jura, Martin, Jan, Václav, Mikuláš, Jakub, Kateřina atd.

Ze všech tehdejších příjmení zachovala se do r. 1770 Řehan, Tinek, Marek, Zétek a Skoček. Toho totiž roku, kdy osadníci místa svá od vrchnosti si zakupovali, naskytají se již příjmení nová.

Držitelé selských usedlostí se za doby tuhého poddanství arci všude často měnili. Ale v Poličné stávalo se tak i po zakoupení usedlostí. Zakoupilo se tehdy sedláků 13, zahradníků 14, čtvrtláníci 3, několik chalupníkův a domkařů; ale jen po několika z nich nastoupili na živnost synové, vnuci jen po dvou a pravnuk pouze jediný. V jiných osadách zůstávaly zakoupené grunty rodině po více pokolení, snad že nálev nápojů býval jen na fojtství.

Také v Poličné byly již za poddanství případy hospodárnosti: nějaký rolník vystavěl nejstaršímu synu včelín, druhému chalupu na pasekách při Oznici, nejmladšímu odevzdal grunt, třem pak dcerám dal po 50 R a 2 kravách.

Povinnosti poddaných.

Dle urbáře z r. 1676 dával fojt (za nechování chrta) 3 měř. ovsa, kopu vajec „česných“ (snad místo čeřání lnu nebo vlny?

která robota později pominula). — Mlynář platil z mlýna moučného na Bečvě, nikoli v dědině, o sv. Jiří a Václavu po 12 gr., 2 slepice činžovní a pastevní a krmil 2 vepře pro vrchnost; dům mlýnský náležel tehdy do Juřinky, kdežto pozemkem patřil do Poličné. Z „gruntů“ platilo se o sv. Jiří a Václavu po 14 gr.; za jedlu 4 gr., za hlásky 6 gr., ovsa „dřevního“ měřice, slepic činžovních 6, vajec 20 a husy $^1/_2$. Při některých gruntech platilo se za robotu o sv. Janě a Vánocích po 12 gr.; opět při některých čte se o dávání dvou slepic „pastevních“ (za pasení na panském); opět při jiných nebyl předepsán plat za hlásky. — Z „chaloupek“, jichž bylo 13, dávali půl měř. ovsa, slepici a 4 vejce.

Také „obec všecka“ dávala „kladního“ 1 R 21 gr., z role „Dvořiska“ 10 R 8 gr. 4 den., z pastvy „z Hájku“ 26 gr., na kteréž obecní platy nepřispívali však osadnici, kteří platili za roboty. Za nebrání kořalky platila obec 8 R 4 gr. 4 den. a fojt o sv. Duše a Martině po 25 gr. 5 den. Platu převozního platila obec přes 4 R ročně; dokud totiž nebylo mostu přes Bečvu a řeka byla rozvodněna, vybírala obec poplatek za převážení lidí a vozů přes Bečvu.

V kupech gruntů do „vlastnictví“ (po r. 1770) zapsány jsou již změněné povinnosti. Do důchodů zemských platil grunt měsíční kontribuce 48 kr. a daně z masa 2 kr. Vrchnosti pak platilo se činže 1 R 36 kr., slepic 8, vajec 12, za předivo 16 kr. a robotovalo se 4 koni týdenně 3 dni. Následkem pak robotního patentu byla snížena i robota jetá na 52 dni.

Duchovní vzdělání.

Poličná je přifařena do Mezířící. Jak a pokud se súčastnili její obyvatelé novot náboženských, není známo. Za Baltazara z Žerotína byli zase vyznání katolického, jež na vsích manství nemělo překážek jako v horských dědinách okolí, kde nekatolíci dovedli se zatajiti.

Škola byla v Poličné od r. 1804. Lukáš Černín byl r. 1822 obecním písařem a nepochybně i učitelem. — R. 1827 prodala obec kus „kamence na vystavění školy“. R. 1831 béře Jos. Dorčák od obce „plat od školy“ za čtvrt roku 3 R 45 kr. Jelikož v účtech za r. 1831 jest uveden též výdaj za dříví do školy, byla tehdy

již školní budova v Poličné, ač na „novou“ školu téhož roku základy položeny a postavena téhož neb následujícího roku i „věž“ na škole. — Roku 1836 přestěhovali obecním nákladem Jana Borovičku z Křivého na svou školu. Obec opatřovala školu tabulemi a též knížkami, snad jen pro děti chudé. Tehdy v účtech obecních zaznamenáván plat učiteli 25 R a služby písařské 5 R; při tom pak každoročně odváděno i „rektorovi“ mezířickému „koledy“ 1 R 30 kr., nepochybně příspěvkem za varhanickou službu. —

Od r. 1840 učil v Poličné Fl. Stoklas, výborný štěpař; po něm r. 1850 nadučitel Kahlik, za něhož postavena škola nová, o patro zvýšená. Po něm nastoupil r. 1884 Vojtěch Chlebovský, rodák z Místku; pomohl založiti místní spoř. a zálož. spolek (r. 1897), jejž posud vede. Po něm následovali Alois Horák do r. 1910 a pak Hynek Kašlík, nadučitel nynější. — Škola má 3 třídy s odbočkou a industriální vyučování.

Rodáci spisovatelé. Roku 1845 narodil se v Poličné Eduard Stoklas, kdež jeho otec Florián tehdy byl učitelem. Nabyv v Praze r. 1865 způsobilosti vyučovati přírodním vědám a kreslení na nižších školách reálných, byl ustanoven hlavním učitelem na průpravně učitelské v Příboře a správcem hospodářské zahrady ústavu. Stoklas byl mužem práce. Rozvinul i literární činnost. R. 1864 psal články přírodovědecké do Pěstouna, Učitelských listů a j. Vydal i učebné knihy pro školu a učitelstvo. Jako dovedný kreslič podal do přírodopisu J. Soukupova obrázky zvířat. Zemřel r. 1900 v Příboře.

Dr. Fr. Kahlik, též syn učitele, narodil se r. 1854. Dokonav studia filosofická v Praze působil na pražském ústavu ke vzdělání učitelů, jehož ředitel Jan Lepař, kdys spolubuditel Opavska, se mu stal vzorem. Jeho snad pobídkou stal se učitelem tehdy Matičného gymnasia v Opavě r. 1883, odkud jej Ústřední Matice povolala na řízení svého gymnasia v Zábřeze. Horlil pro umění výtvarné a zeměpis. Četná jsou pojednání jeho, jimiž se snažil rozšířiti v národu zeměpisné vědění; napsal „Australie ve světle výzkumů“ a j. Přeložil z polštiny „Královna nebeská“ a vydal „Kytici z luhů slovanských i cizích“. Některá jeho pojednání byla zařazena do čítanek. Zemřel v Zábřeze 1908.

Dějinné zprávy.

V manských zápisech jmenuje se Poličná („Paliczne sub Arnoltowicz“) po prvé r. 1391;[1]) tehdy teprve však vznikala z „Pešikovy“ a Radslavovy Lhoty a z „villy“ (dvoru neb vsi) Arnoltovic. Když r. 1392 Jindřich z Arnoltovic se vzdával manství Meziříčí a hradu Arnoltovic,[2]) jmenují se sice vsi Arnoltovice a Píšková Lhota, ale o Poličné se zase mlčí. Tato uvádí se opět teprve r. 1396, kdy biskup Mikuláš Meziříčí a Arnoltovice prodával Lackovi z Kravař a na Helfenštejně;[3]) tehdy místo vsi (villa) Arnoltovic uvádí se již „villa Poličná“. — Bývalá ves Arnoltovice stála pravděpodobno v Zápotočí, kde ves číslem 1. podnes počíná.

Píškova Lhota, jež zanikla snad v XV. věku, jmenovala se po muži Píškovi, jenž ji asi osadil. Jest totiž Píšek = Pešík. Byl z té rodiny Pešík z Opatovic neb Mikšík Píšek, jenž držel okolo r. 1403 nějaká pole u Kelče. Po této Lhotě zbyl toliko název hory Píškové a několik pasek na jejích úbočích.

Páni z Arnoltovic přesídlili asi Pešikovu Lhotu dolů do údolí, blíže k hradu svému, jako dřevěné chalupy podnes někdy na jiné místo bývají přeneseny.

Radslavova Lhota snad podobně byla přestěhována na rozšíření Poličné; jmenuje se naposledy r. 1463 a zbyl po ní nynější Lhotský dvůr s ovčírnou, jak popis manského statku meziřického z r. 1694 zřejmě dotýká; píšeť o „pusté vsi Radslavově Lhotě“ a dvoru při ní.

Ves Arnoltovice byla podhradím tvrze Arnoltovic; snad jsou to nynější domy zápotoční na levém břehu potoka bráneckého, naproti býv. fojtství. Villa (ves) Arnoltovice spojena byla s těmito přistěhovalci z Píškové a Radslavovy Lhoty a nová osada nazvána Poličnou.

Neustálilo se tedy jméno Poličné hned. Ještě r. 1448 mluví se o „tvrzi Poličné“, vsi Arnoltovicích a Píškově Lhotě i Radslavově. Podobně i r. 1463.[4])

Poličná byla za války 30leté několikrát pustošena. R. 1620 Kozáci tudy táhli; vzali a zmařili i rejstra dědinská.

---

[1]) L. II. 170. [2]) 181. [3]) C. D. XII. 97 a 308. [4]) L. I. 104, 81.

Fojtství, jež bylo „zákupné“, koupil r. 1607 fojt Martin po svém bratru Matějovi za 100 zl. Splácel je po 4 R ročně do r. 1624. Tehdy byla Poličná asi opět pleněna. Jest totiž dotčeného roku o fojtství zapsáno: „poněvadž fojtství v ty bouřlivé časy bylo spáleno, jest mu — fojtu Martinu — 22 R (ještě za fojtství dlužných) s poručením J. M. páně vymazáno, což nápadníci všickni společně tratiti mají“. — Podobnou poznámku nalezneš ještě u 11 jiných gruntů poličenských.

R. 1634 ukoupil Jan Liška fojtství od fojta Martina za 500 R; ale „stanouc se taková smlouva při opilství, dovědouc se toho Jura, zeť fojta Martina, že fojtství z rodiny jejich jinému odprodává, vyhledával toho, aby fojtství z příbuznosti jejich jiným k prodávání se nedopouštělo“. Svolil na to Baltazar z Žerotína a bylo prodáno Jurovi za 200 R; „aufangu J. M. p. složil 50 R“. — R. 1673 ujal fojtství Balcar Kubějíček vedle poručenství otce svého za 150 R; přidány mu 4 koně a jiné hospodářství. V rodině Kubějů zůstalo delší dobu, až utiskavým správcem manství proto z fojtství sehnána byla, že jeden z Kubějů nevzal za ženu nevěstu, k níž jej nutil. Z potomních fojtů bylo jednomu fojtství pro dluhy prodáno. R. 1831 přiženil se na fojtství Štěpán Skýpala, v jehož rodině pak zůstalo.

Usedlosti poličenské nazývají se v starších rejstrech zahradinami; později však rozeznávaly se selské grunty a zahradiny. Některé zůstaly delší dobu pustými. Poddaným, kteří je konečně převzali, byla pro snadnější vystavění gruntu dána lhota jednoho roku od robot pěších a jetých i ode všech platů J. M. pánu i dávek na dědinu. Jedna taková pousť prodána byla r. 1635 za 26 R bez závdanku, „poněvadž se v mnoha letech žádný k tomu požáru nehlásil, k ruce J. M. pána“; zahynula asi celá rodina v bouřích válečných. — Jiný grunt, před válkou za 60 zl. prodaný, od J. M. pána byl darován, protože „zběhlý a vypálený byl“.

Znenáhla množily se opět živnosti v Poličné a r. 1676 uvádí jich urbář již 30 (gruntů či zahradin) a chaloupek 13.

Dle urbáře dávali v Poličné sedláci, nikoli ale chalupníci, po půl huse „odmrtní“ při sv. Martině. Kdy však nabyli práva na odmrť, není známo.

Ojediněle naskytá se v rejstrech zápis o zakoupení práva k „odmrti“ r. 1638. „J. M. p. Balcar z Žerotína z milosti a lásky

křesťanské a na přímluvu dobrých lidí Jurovi Vaňurkovi, z dědiny Poličné, odmrtní, kteréž prvotně vrchnosti na té chalupě náleželo, za 8 tol. šir. odprodal a on, svrchupsaný Jura Vaňurků, i potomci jeho každoročně kromě těch 8 tol., kteréž jest dal, po jedné huse při sv. Martině, když jiní odmrtní husy odvozují, dávati povinen bude.“ K tomu přidal Balcar z Žerotína: „Však aby se žádný na to nespoléhal, aby jiným se to státi mělo, prohlédajíc k tomu, že člověk věkem sešlý jest, proto se jemu ta milost ode mne stala.“ Dědiny svobod. panství rožnovského již od r. 1411 práva odmrtního užívaly, a sice některé za dávání hus, jak tento list odmrtní právě připomíná. Jura Vaňurků byl snad první Poličňan, jenž se vykoupil z povinnosti odmrtní. Na manství mezi řickém tedy nabyly snad dědiny výsady na odmrt sice později než na Rožnovsku, přece však před založením urbáře poličenského.

Zákup živností do věčného majetku započal r. 1770 na termíny o sv. Martině. Zákupní listiny byly psány na Losíně, a sice německy. Selské grunty byly po 30, zahradiny po 20 a čtvrtlány po 15 R. Byly tehdy jen některé grunty prodány; jiní si je zakupovali r. 1773 a později.

R. 1822 žádalo 28 rolníků za dovolení, by směli odprodati přespolní pozemky na Oznicku. Tyto pocházely asi z doby, kdy stěhovali se předkové jejich z Píškovy Lhoty do údolí, aby založili Poličnou. Vrchnost hromadnou žádost svých poddaných podporovala; teprve však, když se dokázalo, že polnosti ty až za horou Píškovou se prostírají, poličenskému vzdělavateli zisku nepřinášejí a jen z Oznice snadno obdělány býti mohou, povolilo moravské gubernium prodej jejich r. 1825. (Viz Oznice.)

R. 1879 za starosty Ježe byla zalesněna neplodná pastviska na Crhově smrčím a bořím. Postupem let získala takto obec na 100 měř. lesa. Druhý les Březíček na 20 měř. byl vysázen v trati nad Ulicí a Kouty.

Povodněmi trpěla ves r. 1880, týden před výše popsanou povodní v Krasně a dolním předměstí Meziříčí, r. 1897, 1907 a 1910. V povodních těch nejvíce škodívá obci a polnostem Bránecký potok. Voda vniká někdy i do stavení, v nichž trhá dlážku. — Větší požár byl r. 1898; strávil mlýn a 2 selské usedlosti.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1676 domů 43; r. 1794 domů 100, obyv. 615; r. 1835 domů 144, obyv. 898, koní 54, hověz. 113, ovcí 15; r. 1910 domů 168, obyv. 1188, koní 66, hověz. 407, ovcí 9.

Spolků jest 5: Spoř. a zálož. spolek místní (Raiffeisenka), Sbor dobrovolných hasičů, Valašská beseda, Národní jednota a Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo skládalo se ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků; nyní má zastupitelstvo 12 členů a 6 náhradníků.

V Poličné stává též kontribučenská záložna, k níž patří Oznice, Jarcová a Juřinka, dědiny bývalého manství; správu vede předseda, pokladník a 6 výborů z těchto obcí volených.

Bývalé manství, nyní alod Bránky.

Bránky,

gen. -ek, v -ách. ves farní, jež prostírá se v údolí „Loučky“. od Bránek potokem Bráneckým zvané, 6·9 km od Valaš. Meziříčí. Údolí otevřeno jest na v. a jz.; přirozený spád, okresní silnice a zájmy obchodní směřují do Val. Meziříčí; spojení s ostatním okolím je pro neschůdnost a neupravenost cest obtížné; styk s přifařenými osadami Policemi a Oznici omezuje se výhradně na kostel.

Chalupy seskupeny jsou jednak po obou stranách silnice na úzké rovince, jinak jsou rozptýleny po svazích a obklopeny namnoze zahradami s ovocným stromovím. Ovocné stromy se daří, nejsou však náležitě pěstěny a ovoce málo zužitkováno. V zahradách udržely se místy zbytky včelaření.

Význačnější stavby jsou: kostel a fara, škola, zámek parkem obklopený a na místě bývalé palírny továrna na dřívka a škatulky na sirky. Střed dědiny, poblíž jmenovaných staveb, záleží z domků zděných; jinak jest ještě dosti dřevěnic s kozuby čili šopkami.

Při osadě je železniční a telegrafní stanice, pošta a četnické stanoviště. Prve býval mimo palírnu též pivovar, salajkárna a koželužna, kteréž závody panství náležely.

Názvy jednotlivých částí vesnice utvořeny namnoze dle polohy: Horní a Dolní konec, Dědina (= náves), v Jalovčí, v Hulici, na Hrobiskách, na, pod a za Kopcem, za Palérňú, u Kříža, u Příkopy, za Potokem, u Lávky, u Mlýna a v Příhoně. „Kopec“, příkře k potoku se svahující, je snad místo bývalé tvrze.

Obecní majetek je značný: rolí 33, luk 2, pastvin 25 a lesa 159 ha. Z obecního lesa dostávají sedláci každoročně po 4 provázcích (provázek = skupina několika stromů), podsedníci po 2 a chalupníci starousedlí po 1 nebo po $^1/_2$; chalupníci dominikální a kteří později na obecním chaloupky si postavili, podílu na lesu nemají. R. 1820 měla obec rolí na 37, luk přes 1, pastvin a křovin na 160 a lesů na 142 jiter. Obecní les zvaný „Háj“ náležel obci již od starodávna; r. 1722 potvrdil Maximilián z Lokenavy obci právní původ toho majetku. Dík mu za to! Lesů valně přibylo zalesněním nevýnosných pastvisk.

Toto zalesňování, jež snad v Bránkách v celém okresu Meziříčském nejdříve bylo provedeno, sluší vítati jako dobrý zjev samosprávy obecní; dříve ve všem vládlo poručníkování vrchnosti, někdy arci potřebné a obci užitečné. Z prvních „samosprávných“ starostů bráneckých byl Antonín Skýpala odměněn stříbrným záslužným křížem; spravoval obec přes 25 let.

Zajímavější trati: Vypálené, po lese vyhořelém; Sedliska, nyní les, kde asi stála první sídla bránecká; Vanová; Vachovské (Vlachovské); Vápenka; Salaš; na Košářiskách; Srní dolina; Ruclav; Bránské; Janšovy, v panském lese, zaniklá snad osada.

Obyvatelé: sedláci (pololáníci), podsedníci a chalupníci živí se rolnictvím a chovem dobytka; výtěžek je nepatrný pro neúrodnost půdy i pro nedosti intensivní hospodářství. S tím souvisí i úpadek selských usedlostí. Bývalo totiž sedláků 16, již měli po 60—80 měř. pozemků; zbylo jich pouze 6. Podsedníků bývalo na 30; mívali po 12—16 měř., zůstali téměř všichni. Chalupníků a domkařů bylo 50 s polem i bez něho; těchto značně přibylo po rozdrobení míst selských. Chalupníci, domkaři a hofeři hledají výdělek v továrně zmíněné, na panském (na dvou dvorech), u větších sedláků aneb jsou řemeslníky.

Bývalý hospodský na vrchnostenské hospodě byl spolu panským řezníkem a místním pekařem. Nyní jsou však již hospody 4, obchodů též tolik. Výrobné živnosti provozují 4 krejčí, z nichž nejpodnikavější šije stejnokroje hasičův a jiných spolků také do okolních míst, 2 obuvníci, 2 stolaři, 1 kolář, 1 kovář. — O mlýně v Bránkách viz část všeobecnou.

Poddanské poměry starších dob nelze popisovati. Nezachovala se starší rejstra, nýbrž jen listovní kniha z r. 1795. Byla sepsána po zakoupení poddanských statků do vlastnictví a mluví se v ní jen povšechně o povinnostech poddaných vůči vrchnosti. Zakoupení bylo provedeno za svob. pánů z Wipplerů. Majetníci jsou zapsáni jako čtvrtníci čili podsedníci. Selské totiž grunty bránecké válkou 30letou velmi utrpěly a držitelé „pustých selských gruntů“ je od vrchnosti kupovali jako čtvrtlány čili podsedky. Zakupovali tyto bývalé „selské grunty“ po 25 R a držitelé „chalup“ platili za tyto menší své usedlosti po 20 R. — Jeden podsedník při zakoupení podsedku svého vykoupil se i z roboty 52 pěších dnů ročním platem 4 R.

Roboty jeté, vyjma sedláky, nebývalo. Tudíž také při vykupování z robot v letech 1860tých u sedláků okolo 400 zl. a u chalupníků jen malé výkupné 32—48 R stř. bývá zaznamenáno. Jen u některých čtvrtníků je zapsána robotní povinnost 52 dny ročně, u většiny čtvrtníků pak od sv. Jana do sv. Václava týdně půl dne čili 26 celých, u domkařů konečně 13 dní.

Činže gruntovní platívali čtvrtníci okolo 30 kr. a sypali 5 achtelů ovsa o sv. Martině. Domkaři někteří platili pouze 6 kr. činže gruntovní. — Za předení platili někteří 15 kr. ročně, jiní méně. — Za stara asi poddaní strouhali také šindel pro vrchnost, neboť uvádí se u čtvrtníků povinnost 9 kr. ročně místo šindelu. — Nějaké právo čtvrtníků na buk, jako na panství Meziříčském bývalo, se nejmenuje. Někteří domkaři za 4 dni roboty nad svou povinnost konané dostali dovolení sbírati klestí v panském lese. I po zrušení roboty a po svém vlastním vybavení z manských závazků zachovávali se majitelé velkostatku Bráneckého k chudým v tom ohledu blahovolně, co lid uznával vděčně.

Z rodin v list. knize z r. 1795 jmenovaných posud jsou Batrlové a Skýpalové. Jiná zajímavá jména byla: Bača, Klanica, Nevím. Nejhojněji nyní se naskytují: Kašík a Pečenka.

Duchovní vzdělání.

Kostel. Než byla lokalie v Bránkách zařízena, byla osada tato přifařena do Kelče. R. 1784 bylo ustanoveno zříditi náboženským fondem v Bránkách vlastní duchovní správu. Ježto pak dříve kostel a byt pro duchovního stavěti bylo, jmenován byl teprve r. 1787 bývalý dominikánský mnich Eliáš Heinrich kurátem; kostel byl téhož roku službám Božím zasvěcen, ale budova farní teprve r. 1791 dokonána. Oznice, přifařená dosud do Pržna, a Police, přifařené do Loučky, byly přiděleny k Bránkám r. 1794. Žádáno bylo sice již r. 1799, aby lokalie bránecká povýšena byla na faru, ale teprve r. 1843 se tak stalo; ač pak již r. 1799 pro Bránky povolen byl kooperator, byl první teprve r. 1846 ustanoven.

Kostel je klenutý; zasvěcen je Neposkvrněnému Početí. Měl původně toliko hlavní oltář; 2 boční byly později zřízeny. V letech 1849—52 byly všechny 3 obnoveny ze sbírek, jež zařídil tehdejší kooperator Václav Rybka, jenž vůbec o kostel velmi se zasloužil, darovav mu r. 1853 pět mešních rouch; týž založil mešní nadaci obnosem 450 zl. r. m. a nadaci pro chudé farnosti Bránek obnosem 1000 zl. r. m. Kostel míval do r. 1853 toliko zvon o 40 librách. Nyní jsou zvony 3.

Kaple na hřbitově s hrobkou Pillerstorffů byla r. 1881 vystavěna. — Kříže: u kostela nákladem všech tří obcí postaven kamenný kříž r. 1850; uprostřed vesnice nákladem Bránek r. 1877 a misijní před kostelem z r. 1904. — Sochy: sv. Jana Nepomuckého před kostelem, postavená r. 1734 od Max. Locknera z Lokenav. Sochy sv. Františka z Assisi a Antonína Paduánského r. 1887 byly pro sešlost u zdi kostelní pochovány. „Na Rybníkách“ bývala též socha sv. Jana Nep. Socha na Mlýniskách blahoslav. Jana Sarkandra bývala dobrodinci opatrována. Neschází ve farnosti ani obrázků, jež připomínají buď zahynutí, buď vysvobození z neštěstí.

První kurát E. Heinrich zemřel r. 1792; z následujících kurátů nejdéle působili: Ambrož Schorm, bývalý augustinián, do r. 1800, Pavel Minář 1813—1830 a Fr. Vlk 1830—1845. — Prvním farářem byl Václav Zahradník; po něm následovali r. 1854 Ignác Zindler († 1861) a Jan Mrázek († 1866). Po nich nastoupil Fr. Jelínek, nar. 1834 v Tvarožné Lhotě. Působiv prve v pěti farnostech na Valašsku ustanoven byl r. 1867 farářem

v Bránkách; zde obdržel řád rytíře Božího hrobu; povýšen byl na děkana, pak na arcikněze a vyznamenán zlatým záslužným křížem s korunou; zemřel 1. října 1901. Za něho pořízen pro hlavní oltář obraz Neposkvrněného početí, malovaný mistrem Šichanem v Brně. Po něm nastoupil Alois Žáček do r. 1907, kdy na faru uveden Jos. Chytil.

Škola. Dle výpovědí nejstarších vyučovala původně nějaká žena ve čtení. Rozvážnější posílali k ní své dítky, a to jen zimní dobou. Pro všecky žáky byla jediná stolice. Mzdou bylo, co jí kdo dal. Tak vyučováno do r. 1780, kdy dvorní komise nařídila, aby všude byly řádné školy zřízeny a učitelé před krajským komisařem zkoušeni především z čtení a psaní.

Prvním takovým učitelem byl Ant. Čáp. Plat jeho z Bránek, Polic a Oznice obnášel 48 zl. 7 kr. stříbra a 4 sáhy štípaného dříví. V letech 1780—1790 vyučoval v jedné světnici domku, jež mu sloužila zároveň za byt. Od r. 1790 postoupen celý domek účelům školním a za byt učiteli dána druhá jeho světnička. V učírně byly 2 stolice, zřízené pouze k sedění, ne však spolu ku psaní. Po několika letech najala obec jiný domek na školu, ve kterém byla větší světnice, v níž upraveno bylo pět lavic, zařízených k sedění i ku psaní.

R. 1815 postavena zděná škola nákladem nábož. fondu a učitelem ustanoven Angustin Slamečka do r. 1829. Po něm nastoupili jeho synové Ignác a po smrti toho František Slamečka, který do r. 1874 jako správce školy úřadoval.

R. 1874 byla nová, nynější školní budova postavena; přispěli na ni baroni Pillerstorffové 1200 zl. Byla dvoutřídní a nadučitelem ustanoven Josef Lang a František Slamečka ponechán na této škole mladším učitelem do r. 1881. Josef Lang odešel r. 1902 na odpočinek a ustanoven Jakub Gillar. R. 1899 zařízeno pro Bránky a Police též vyučování ženským ručním pracím. Nyní vyučuje se v Bránkách ve třech třídách.

Z rodáků bráneckých jmenovati dlužno Dra. Ant. Kašíka, prof. na Žižkově, jehož spis „Popis a rozbor nářečí středobečevského“ neváhala vydati tiskem „Česká akademie císaře Františka Josefa“.

Obr. 61. Bránky: kostel a škola.

Dějinné zprávy.

Po prvé jmenovány jsou Bránky, a to jako „nová ves“, r. 1270. Tehdy biskup Bruno, by] odměnil „věrné a ochotné služby“ svého vojína Alberta, udělil Kateřině, pozůstalé po něm vdově, za souhlasu kapitoly olomucké lénem „Komárovice, novou ves Bránky (Branech) s mlýnem, Babice s mlýnem, Tučapy, Pacetluky, dva mlýny okolo Kelče a osm dvorů“, a to tak, aby je také „synové její, ale nikoli dcery, držeti mohli se vší činží, desátky, soudním právem a všemi důchody; za to však měla dávati kanovníkům olomuckým každoročně „z každého lánu míru pšenice“ jako jiní manové.[1])

Mohla však již před založením vesnice v těchto místech nějaká hlídka vojenská býti, jako bývaly „brány zemské“ na hlavních cestách ze země do ciziny. Prostírají se Bránky v údolí na úrodnou Hanou vedoucím; snad původně tudy někde šly i hranice mezi Moravou, Polskem a Uhrami. Mohla tedy též v těchto místech „brána zemská“ býti; trať „Bránské“ — nikoli Bránecké — zdá se tomu nasvědčovati.

Muž Kateřinin Albert Stangho, rodem z Pruska, přišel snad hned s biskupem Brunonem na Moravu. Jeho bratr Theodorik Stangho byl maršálkem biskupa Brunona a obdržel r. 1277 Branekesdorf u Blanska (C. D. IV. 198). Theodorik, syn Albertův, zdědil po otci Bránky; synové jeho zúčastnili se r. 1307 sporu proti biskupu Janu.[2]) (Viz Mravy.)

R. 1349 jmenuje se Vilk (Vlk) z Bránek; Alžběta, choť jeho, darovala mu 60 hř. věna svého, jež měla zapsáno na Dobromilicích.[3])

R. 1356 vyskytuje se Alšík (Aleš = Alexius) z Bránek (de Branyk), kdy jej před soud poháněli Stach z Komárna a Ctibor ze Sazan, dvoru to u Kelče; nedostavil se k žádnému roku (stání) stanovenému a tudíž při třetím roku manský soud prohlásil, že Stach a Ctibor „obdrželi“, to jest za pravdu jim dáno. Alšík pak že podlehl; ale oč běželo, se nepraví.

R. 1364 jmenuje se Janek z Bránek; pohnal před soud manský Jana ze Srbec (Třebetic?), asi držitele Meziříčí.

---

[1]) C. D. IV. 45; [2]) VI. 7. [3]) D. Z. 4, 76.

R. 1367 jmenuje se Jindřich z Bránek, jehož žaloval Bareš z Bystřice o 10 hř. gr. R. 1372 žalován je tentýž Baršík z Bránek židovskými věřiteli o 4 hř. kapitálu a přibylé úroky, jež jim soud manský přiřkl; obdrželi vše.

R. 1375 držel Bránky pan Ronovec; r. 1376 držel i Komárovice.

R. 1381 jmenuje se sice Štěpán z Bránek, ale sluje též Štěpánem z Czuchlaru, ale brzy na to r. 1385 Janec z Bránek, jehož vdova prodala věno své Lídkovi z Choryně.

R. 1390 pohnán byl týž Jan, syn p. Jindřicha z Arnoltovic, ze statku Bránek a co by k němu náleželo.

R. však 1392 odevzdává Jindřich z Arnoltovic, jinak z Bělé, s Meziříčím a hradem Arnoltovicemi také Bránky a dvůr, k dědině Bránkám náležející, biskupu Mikuláši.

R. 1392 držel Bránky neb měl nějaký podíl na nich i Vencúš z Pavlovic; byl totiž žalován o 13 hř. ze zboží Bránek a Němetic.

Ale r. 1394 opět spatřujeme Bránky v držení Jana z Bělé; nebo v lenních knihách zřejmě psáno: „Jan, syn p. Jindřicha z Bělé, má celé zboží Bránky.“ Jan též věno své manželky Margarety na Bránkách pojistil. Týž Jan držel Bránky s Budslavem (Rudslav? jako trať Ruclav?) z Roštění, svým švakrem, jenž též Budslavem z Bránek slul.[1])

Osud vdovy po Budslavovi ukazuje, jaké trpkosti někdy snášeti musí žena po smrti muže, církevně jí oddaného, nemluvě o matkách církevně neoddaných. Již r. 1398 žaloval Jan švakra Budslava, že mu svršky (obilí) na obou dvorech bráneckých ujal.[2]) Prve než byla pře skončena, zemřel Budslav a Kačně, vdově po něm, a dětem jejím, Janu a Bohuši, bylo se souditi s Václavem z Wolfsberka. Teprve r. 1406 manský soud ve při té nalezl, že Václav z Wolfsberka nikdy paní Budslavové překážeti nesmí na jejím panství.[3])

Na to asi připadlo léno zpět na biskupství. R. totiž 1400 biskup Jan vykázal svému příbuznému Jakešovi z Klatov lénem 5 hř. činže na Bránkách. R. 1403 je Jindřich z Příluk o zboží v Bránkách žalován; nazýván byl též Jindřichem z Bránek, kdež také sídlel.[4])

---

[1]) L. II. 234. [2]) 195, [3]) 235; [4]) I. 35.

Týž dal r. 1412 v Bránkách manželce své Kateřině pojistiti věno 50 hř. na 4 lánech tamějších. R. 1413 složil novému biskupu Václavovi přísahu věrnosti přijav manství Bránky a dvůr Dvořiště.

R. 1435 přijal Mikuláš z Příluk, zvaný Bránecký, zboží Bránky a alodiální (svobodný) dvůr nad nimi v léno z rukou bisk. Pavla z Miličína, téhož roku je však za souhlasu biskupova prodal Janu Tlačisvětovi z Kornic. Jan Tlačisvět přijal r. 1435 i Choryň v léno.

R. 1448 vzdává se Jindřich z Bystřice léna Bránek a dvoru před Kelčí (Lapače?) a obdržel je Jan Měřička z Těškovic.[1]) Týž je držel do r. 1460, kdy sliboval za ně věrnost biskupu Protasovi z Bozkovic. Téhož dne však je prodal Klementovi ze Simře u Soběchleb, jenž ihned slib skládal jak za Bránky, tak i za dvůr alodní před Kelčí;[2]) nazýván byl odtud Klementem ze Simře a Bránek, tak r. 1480.[3])

R. 1532 patřilo manství Bránecké bratřím Jiřímu a Janovi Bráneckým z Dětmarovic; r. 1546 Janu Obešlíkovi z Lipultovic. (Schwoy III. 26.)

Na to drželi Bránky Žernovští z Žeranovic, jimž i Skalička manstvím náležela. Z nich Jan Žernovský z Žeranovic (z Žernoví) pohřben byl r. 1585 v Meziříčí v kapli hřbitovní nejsv. Trojice, jím snad založené. Ač nebyli Žernovští rodem a majetkem rovni Bernardu z Žerotína, přece asi družně s nimi obcoval; Jetřicha z Žernavy a na Skaličce zve r. 1596 s jinými vladyky na rozsouzení pře mezi Meziříčany a Krasnem. R. 1608 žádá Ctibor Žernovský z Žeranovic, aby jeho „poddanému v Bránkách“ dluh byl zaplacen z jednoho gruntu v Jasenici Valašské.

Mezi povstalci proti zákonitému králi Ferdinandovi II. uvedeni jsou z rodu toho: Viktorin Žernovský, Ctibor Žernovský, nepochybně prve zmíněný držitel Bránek, a Bernard Žeranovský, jemuž patřilo manství Skalička a jiní Žernovští více méně vinní.

Ctibor Žernovský byl jedním z komisařů, kteří měli prodávati statky duchovní, odňaté církvi katolické. O něm se poznamenává, že vyjel po bitvě na Bílé hoře ze země a k nepříteli se připojil; tak ovšem, toužil-li také on po zboží církevním, i své manství Bránky ztratil. — Viktorin Žernovský smrtí svou ušel

[1]) L. I. 57; [2]) 72. [3]) Kn. p. VI. 3.

trestu. — Bernardovi Žeranovskému vzata byla za trest Skalička, jež připadla komoře královské. (Sp. h. st. s. XVI. 134 atd.)

Válkou 30letou však i poddaní bránečtí velice utrpěli. Selské grunty zpustly. V letech 1656—76 bylo v Bránkách jen 14 domů osedlých, ale ještě 24 starých pustých a mimo ně 8 nově pustých (Morava, F. A. Slavík). Z těchto nově pustých držitelé asi zběhli, nemohouce povinností panských zbývati a pole své náležitě vzdělávati. Nebyly pak takové usedlosti již „selskými" grunty zvány, nýbrž sluly jen podsedky a čtvrtlány.

Obr. 62. Znak Maxm. Locknera z Lockenau na soše sv. Jana Nep. v Bránkách.

Jako Skalička byly asi též Bránky po soudu nad povstalci ujaty pro komoru královskou. R. 1626 uvádí se držitelem Bránek František Zden. Lev z Rožmitálu, jenž v kraji našem také Skaličku držel. Vdova po něm, Kateřina Lvova z Rožmitálu, prodala r. 1634 tvrz Skaličku a ves Bránky s 2 dvory svému bratru Vil. Ot. z Ullersdorfu na Němčí. Ježto se mluví toliko o tvrzi na Skaličce, jež byla pak i sídlem pánů z Ullersdorfu, zaniklo asi panské sídlo v Bránkách, po němž mnozí manové se jmenovali, hned počátkem války 30leté. Krištof Vil. z Němčí, jenž již r. 1677 byl pánem na Skaličce a v Bránkách, odprodal r. 1701 tyto Frant. Erasmovi Locknerovi z Lockenau za 13.000 zl.

Nový držitel Bránek, oddaný s Magd. Vratislavskou z Mitrovic, vystavěl asi nové sídlo panské v Bránkách; jeho syn Maximilian z Lockenau prodal Bránky r. 1746 Filipu Jos. svob. p. Wipplerovi z Ušic. — Za jeho nástupcův Amanda a Otona Wipplerů založena nová listovní kniha r. 1795 po prodeji poddanských gruntů do vlastnictví. — R. 1807 byly Bránky prodány Janu hr. Troyerovi; byl řadu let přísedícím zem. výboru; utrpěl mnoho pohromami, takže choť jeho větší část věna svého na záchranu cti jeho obětovala. (R. Dvořák: Sněmy II.) R. 1848 Ferdinand hr. Troyer prodal je hr. Bedřichu Erlachovi a tento r. 1852 je prodal za 54.000 zl. k. m. Karlovi Noë ryt. z Nordberku.

Od něho koupil Bránky r. 1855 Heřman svob. pán z Pillersdorfu, president zemské vlády v Opavě, s choti svou Adolfinou Johannou, roz. Kleinovou z Wiesenbergu, k čemuž svolil tehdejší lenní pán kn.-arcib. Bedřich z Fürstenbergu.

R. 1872 byly také Bránky vymaněny z lenního svazku zapravením případného obnosu arcibiskupu olomuckému. — R. 1886 byl do zemských desk jako majitel Bránek zapsán Dr. Hans Huber, advokát, choť baronky Pillerstorfovny, jenž je koupil za 120.000 zl. r. m.: týž přestavěl zámek. — Po něm do desk zemských zapsán byl majetníkem Jan Weigel, továrník v Přerově, koupiv je r. 1910 za 500.000 K.

Z posledních dob známy jsou následující pohromy: roku 1832-36 zemřelo 30 osob na choleru, r. 1848 zemřelo 50 osob tyfem z hladu. Na podobnou asi pohromu, nejspíše na mor, v neznámých nám dobách, upomíná skupina chalup a trať na Hrobiskách. Dle jiných je zde pochováno mnoho padlých vojínů, také v době nám nepovědomé, snad prý Švédů. — R. 1880 byl záhubný vichor na jaře, 18. srpna povodeň; r. 1887 uhodil blesk a poškodil kostel, na to věž i kostel opatřeny hromosvodem.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 104, obyv. 531; r. 1835 domů 126, obyv. 766, koní 65, hověz. 86, ovcí 1000; r. 1910 domů 151, obyv. 859, koní 48, hověz. 300, ovcí 5.

Spolků jest šest: Spoř. a zálož. spolek, Sbor dobrovolných hasičů, Jednota katol. mužů, Hospodářský vzdělávací spolek, Místní odbor národní jednoty a Odbočka všeodborového sdružení křesť. dělnictva.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků. — R. 1795 měly Bránky vedle purmistra staršího Včelaříka, mladšího Batrle a dvou přísežných také rychtáře (fojta) Včelaře, ač v Bránkách nebylo fojtství dědičného.

Bývalé manství Choryňské.

Choryň,

gen. -ě, v -i, farní osada, je Meziříčí 7·6 km vzdálena. Rozložena jest na Juhyni, jež zde do Bečvy vtéká. Nad dědinou stojí bývalý zámek s panským dvorem a nedaleko něho kostel (278 m nad

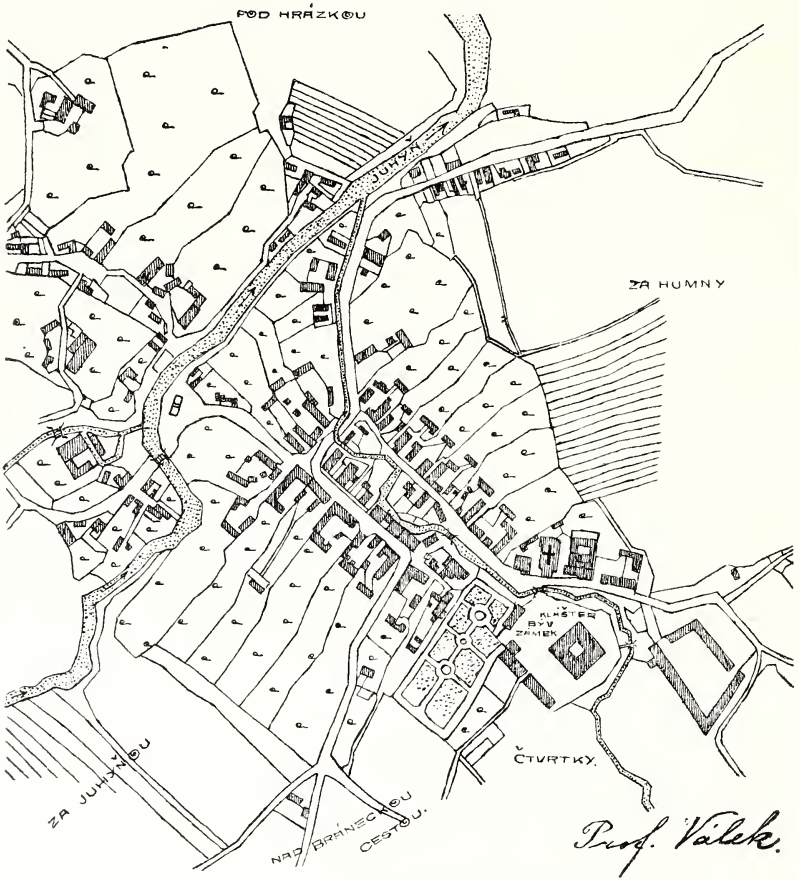

Obr. 63. Půdorys osady Choryně.

mořem) s farou a národní školou. Naproti dvoru viděti bývalý panský pivovar a vinopalnu. Za Juhyní je též několik stavení, najmě pěkný mlýn a pila.

Vsí vede okresní silnice ke Kelči; cestou polní přichází se do jediné přifařené osady Lhoty Choryňské. Domy jsou ponejvíce

zděné, stojí průčelím k silnici. Některé jsou těsně podle sebe, tudíž nemá osada rázu valašského, nýbrž podobá se již osadám záhorským. Náleží mezi vesnice souvislé a nazvati ji dlužno hromadnou. Části dědiny jsou: Kutíky, Kládí, Zápotočí a Zádvoří, v němž jsou ponejvíce domkařské chaloupky. V XVIII. stol. přibylo obci několik chaloupek na panském, zvaných „v Lánech“. (Obr. 63.)

Vých. Choryně je návrší „Hradišč“, jež se svahuje až k Bečvě; bývala tu nepochybně tvrz prvních manů choryňských. Kaplička na svahu Hradišče, Hrázek zvaném, Janem Kaltšmídem, svob. pánem z Eisenbergu postavená, zasvěcena je sv. Janu Nep. Na konci dědiny při silnici od Meziříčí a druhém konci na silnici ke Kelči stojí kříže z pískovce, nad dědinou v poli krásný mramorový. — Hřbitov na j. osady zdobí náhrobek Anny, z Holle; žel už necelý.

Obyvatelstvo zabývá se rolnictvím a chovem dobytka; chudší výdělkují při řezání a dření (loupání) vrbového proutí z obecních pozemků při Bečvě. Zajímavější jména tratí jsou: Stará a Nová Peštica nade dvorem Střítežem a blíže pravého břehu Bečvy: Potíšaví a Podpotíšaví; na svahu hory Stráže k levému břehu Bečvy: nad Babí hruškú a lesy: Jedlúvky a Bučky; u Bečvy pak samé jsou: Opyzla od sesouvání se země („zem se tam svážá“), velmi potrhaná, holá stráň; v lomu tam otevřeném posud se naskýtá coelestin v drobných krystalech: Záp. Choryně je zmíněné návrší Hradišč s tratí pod Hrázkú a les Chaťňov. Trať Dráhy, jako v jiných osadách valašských, také v Choryni neschází; při nich jest i trať Odjaté. — Nejvyšším kopcem je Stráž 375 m.

Poměry poddanské.

Usedlosti byly rozděleny na selské grunty, domy zahradnické a chaloupky, a sice dle „Gruntovní nebo posudních práv knihy“ z r. 1778; dle nové knihy však, totiž z r. 1820, bylo v Choryni 16 pololáníků, 7 zahradníků, domkařů dominikálních 22 a rustikálních 23. Fojt se jmenuje pouze r. 1778 a nikdy dále; nebylo tu fojta dědičného.

Nerolnické živnosti byly: mlýn na Juhyni, hospoda emfyteuticky prodaná, s níž bylo spojeno i řeznictví, panská kovárna a obecní pazderna, již r. 1843 obci odprodaná; zdá se, že již tehdy pře-

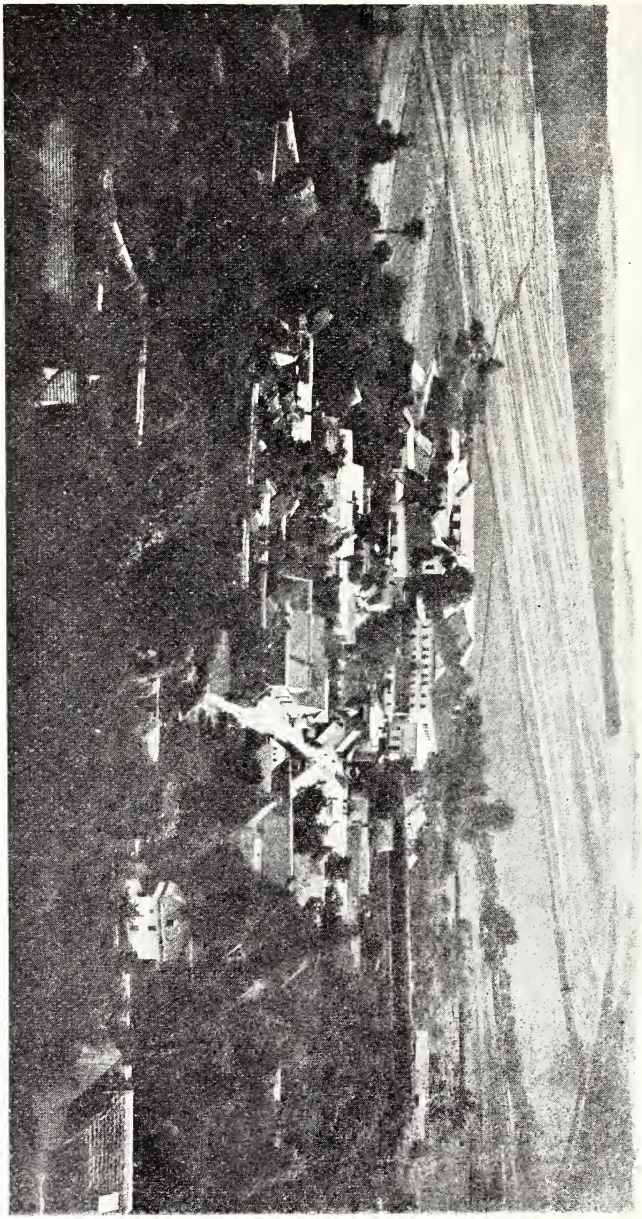

Obr. 64. Pohled na Choryň u Meziříčí.

stávalo pěstování lnu a konopí. Kromě toho jmenují se též švec, tkadlec a tesař.

Zakupování usedlostí do vlastnictví započalo r. 1777 složením většího závdanku a splácením ostatní ceny úkupné „na verunky“, o sv. Martině. Tehdy „dorozuměli se 2 domkaři, jejichž chaloupky na panském stály, s obcí a právem neslušným od ní místo i zahrádku zakoupili“. Vrchnost to sice odpustila, než zavázala je k ročnímu platu 1 R z toho „panského sedliska neb země.“ — V kupních smlouvách, ne všech, se opět dotýká, že „pozemky posavade vrchnosti vlastně náležely, jakož i gruntovní stavení“; spolu se připomínají povinnosti nových majetníků. — Grunty byly zakupovány po 100 R, zahradiny po 15—25 R, chalupy po 10—20 R.

V povinnostech poddaných jeví se oproti horským osadám naprostá pravidelnost. Dle gruntovní knihy z r. 1820 byly povinnosti: a) sedláka: činže gruntovní 1 R 42 kr., za odpuštěné předivo 9 kr., kvapu či prachového peří 4 loty a draného $5^1/_2$ lotu, pšenice 3 achtele a 3 mírky, tolik též rži, ovsa však 2 měř. 5 achtelů $1^1/_2$ mírky; roboty jeté párem koní 3 dni týdně (úhrnem ročně 156 dní) a pěší od sv. Jana do sv. Václava týdně 1 den (úhrnem 13 dní). Pěším robotníkům dávalo se denně dle robotního patentu $1^1/_2$ libry chleba. Z povinností svých se sedlák vykoupil 267 R 40 kr. stříbra. — b) Povinnosti zahradníka: činže 42 kr., za předivo 6 kr., peří jako sedlák, pšenice a rži po 1 achteli 2 mír., roboty pěší 2 dni týdně. Za $^1/_2$ dne více měla vrchnost mzdu nádenickou dle robotního patentu dávati. Výkup z povinností obnášel 53 R 20 kr. stříbra. — c) Povinnosti domkaře rustikálního (poddanského): 2 žejdlíky kmínu, 13 dní ročně roboty pěší; obci byl povinen obecní robotou a posilkami; větší byly povinnosti d) domkaře dominikálního (na panské zemi): činže z chalupy 3 R, kmín, peří jako rustikální domkaři a roboty pěší 26 dní ročně. — e) Z panského hostince, emfyteuticky prodaného šla činže 35 R. Hostinský byl povinen „vrchnostenské nápoje vždy v zásobě míti; vyvětralého piva nesměl míchati do nově naraženého“; poněvadž také řeznikem byl, přišlo mu dobytek panský zadarmo zabíjeti a přikázáno mu při prodeji masa poddaným „závaží cejchovaných“ užívati. — Povinnosti mlynáře viz „Živnosti na dědinách“.

Nejstarší rodiny jsou: Doškové, Drozdové, Kývalové, Štajnerové. Mlýn náleží od r. 1822 Drechslerům.

Choryní vedla od stara obchodní cesta (viz „Silnice“). Ode dvoru Střítěže šla r. 1779 cesta jetá do Meziříčí, pouhý však chodník do Hustopeč.

Na panství byla sirotčí a kontribučenská kasa; sirotčí spravoval vrchní.

Obec měla i pole nějaké, k němuž přibylo nové r. 1777, kdy část pastvisk, „Obecnice“ zvaných, zorána a kousky z nich sedlákům a zahradníkům do užívání byly dány. Také z lesa obecního dostávali sedláci „jedno dřevce na výtop“; zahradníci po 1 stromu.

Pastviska bývala i zde důležitá; obec přela se o ně i s vrchností. Spor týkal se společného pastviska „Hrušoví“. Tribunál (soudní dvůr) ukončil jej porovnáním: rozdělením pastviska na obec a vrchnost.

Mezi obcí Choryní — vlastně sedláky a zahradníky se strany jedné — a domkaři druhé vznikl spor (tak zvaná selská válka), jenž byl r. 1840 krajským úřadem takto urovnán: 1. domkaři zůstali oprávněni svůj hovězí dobytek na obecním pásti; 2. na obecním pastvisku, „Vrbí“ zvaném, až do žní jednou osobou trávu trhati, ale bez srpu a kosy(!); 3. z křoví na témž „Vrbí“ směli pro svou potřebu bráti, ale dva nestranní poddaní měli určiti kolikost potřeby; 4. o sv. Václavě měli za právo pastvy z každé krávy 24 kr. stř. a z jalůvky 18 kr. obci oddávati; konečně 5. měli na obecní potřeby (hlídku noční, odesílání krajských cirkulářů, opravu silnic, cest a j.) podle své domovní daně přispívati.

Duchovní vzdělání.

(Dle pamětní knihy farní.)

Kostel. Okolo r. 1320 zmíněno je manství Střítež u Choryně. Na něm byla snad též osada s farním kostelem neb jiným duchovním obročím. Právo podací na ně měl r. 1368 Vochno z Perné a r. 1385 Jan z Lešné, který je prodal Janu z Pržna. Poněvadž Choryň je Střítěži bližší než jinému kostelu farnímu, dá se souditi, že Choryň byla tehdy přifařena do Střítěže.

R. 1429 přepadena a vypleněna byla Choryň od vůdce táboritů, Havla Drastila z Kojetína; byla tedy ještě vyznání katolického. R. 1464 přináležel patronát ve Stříteži Protivci z Pržna a Lešné. Kdy fara ve Stříteži zanikla, není známo.

V XVI. věku však Choryň z větší části stala se nekatolickou, snad působením pánů Choryňských z Ledské, z nichž pak i Ctibor povstání proti králi Ferdinandovi II. se zúčastnil. Již před tím asi fary ve Stříteži nebylo; byl totiž r. 1535 kterýsi pán z Ledské a na Choryni pohřben v Krasně. (Kusý pomník náhrobní na bývalém hřbitově u kostela krasenského ukazuje parohy, rytířský to znak asi pánů Choryňských z Ledské, chybně však tesaný.)

Kdy Choryň byla přifařena ke Kelči, nelze vypátrati; dle Volného Cirk. top. byla tam již r. 1424 přifařena.

R. 1654—1662 byl desátek do Kelče odváděn. Každý sedlák dával 50 snopů rži, mandel ovsa a kuře. Celkem desátkovali 10 kop a 50 snopů rži, 3 kopy a 15 snopů ovsa, kuřat 13. Podsedníci nedávali ničeho. — Na Lhotě bylo 7 sedláků. Odváděli rži 5 kop 50 snopů, ovsa kopu a 45 snopů, kuřat 7.

Jan Kaltšmíd z Eisenberku, velký ctitel sv. Jana Nep., upravil ve svém zámku pokoj na kapli, ke cti tohoto patrona svého. Byl to první krok na zařízení duchovní správy v Choryni. Toho času docházel totiž občas do Choryně kaplan z Kelče a sloužíval v zámku mši sv., jíž se i lid, pokud místa stačilo, účastnil. Týž držitel manství dosáhl r. 1785, že byla Choryň se Lhotou z fary Kelecké vyloučena a povolena stavba kostela s farou. Patronát přidělen fondu náboženskému a majitel velkostatku odstoupil ve své zahradě „Květnici“ stavební místo za odškodné. Nákladem fondu na stavbu a vnitřní zařízení, potahem a ruční prací farníků byla fara r. 1787 dostavěna, ale kostel ne docela. Presbytář byl zaklenut, i loď povalu rovného, dřevěného byla hotova, ale nikoli střecha nad ní a nad věží. Oltář a zvon, litý r. 1540, byly darem z jiného kostela. Již pak každé neděle dojížděl z Kelče kněz do nového kostela na služby Boží.

Prvním duchovním správcem byl Fr. Knopp, bývalý kněz řádu trinitářů z Zašové. Úřad svůj započal r. 1788. Plat mu vyměřen 350 zl. ročně, od farníků byl podporován obilím a drůbeží; obec pak přidala asi $3^1/_2$ měř. polnosti „na Drahách“ a „za Vodou“. Desátky však a štola i na dále do Kelče byly odváděny.

Kostel nabyl darem krásného kapitálu, monstrance a jiných předmětů ze zrušených klášterů, zvláště ze Zašové; zjednána byla křtitelnice, posvěcen nově zřízený hřbitov a pořízeny matriky farní.

R. 1790 byl kostel požehnán na jméno sv. Barbory, jejíž obraz z bývalé dřevěné zvonice na návsi na přání lidu sem byl přenesen. Rok na to byl rovný poval lodi klenbou nahrazen.

R. 1803 nastoupil Bern. Fiala, bývalý františkán; r. 1816 konána první generální visitace. — R. 1817 stal se duchovním správcem Mart. Řepka. Ze zámecké kaple darovala baronka Forgačová, když panství bylo prodáno, mnohé mešní potřeby kostelu, stavši se jeho přední dobroditelkou. — Za nástupce jeho Jos. Fialy nákladem vrchnosti a farníků zbudován nový hlavní oltář a jiné. — R. 1845 pozbuzoval ke skládání slibu zdrželivosti od nápojů pálených. — Nový duchovní správce od r. 1847, Frant. Skyba, vodíval průvody o dni sv. Petra a Pavla do Kelče, aby se modlili za předky své, tam pochované. Spravoval farnost do r. 1856, kdy obdržel faru v Zašové. — Jeho nástupce Josef Illichman dožil se r. 1879 povýšení na faráře. — Po jeho smrti r. 1883 ustanoven byl farářem Frant. Kubarth. — Po něm následoval Frant. Koutný; za něho postavena nová fara, zřízena nová sakristie, nové varhany a nové zvony; založil pamětní knihu farnosti Choryňské. — Po jeho odchodu na odpočinek působí tu od r. 1909 Vinc. Král.

Klášter a škola sestřiček „od sv. Kříže".

Bývalý zámek Choryňský byl upraven na klášter kongregace sester „od sv. Kříže", jež r. 1882 povolal do Choryně kardinál Fürstenberg. Účelem kláštera jest výchova dorostu řeholního, jenž nemocným slouží v nemocnicích neb i soukromých domech. anebo se věnuje práci školní v sirotčincích i v obecných a měšťanských školách. Také v Choryni vyučují v první třídy národní školy, která r. 1891 byla umístěna v budově při klášteře.

Škola. Dle pam. kn. farní byl r. 1788 rektorem Aug. Slamečka. Před tím bylo vyučováno v obecní pastoušce, r. 1787 byla však postavena školní budova. — R. 1817 nastoupil Jakub Seidl. Dítek školních s počátku bylo jen okolo 30; r. však 1832 již na 80. R. 1851 byl Jos. Hubík a r. 1858 Fr. Valenta zatímním učitelem. Po smrti téhož vyučoval 2 měsíce farář Illichman, než nastoupil

rodák choryňský Jan Adamec. — Po něm vyučoval od r. 1873 občan Jan Kubeša za denní plat 80 kr.; v kostele tehdy zpíváno bez varhan. — R. 1875 byl ustanoven učitelem Pavel Zlínský. — R. 1884 byla vystavěna škola nová a r. 1891 na dvoutřídní rozšířena; velkostatek na ten účel na svůj náklad pro třídu novou vystavěl druhou budovu školní. Stal se tudíž Zlínský r. 1892 prvním nadučitelem. Druhým byl Pavel Zgabaj. Po něm ustanoven Richard Černocký. Od r. 1909 působí zde František Jirko. — Ženským ručním pracím vyučují sestřičky ze zmíněného kláštera.

Dějinné zprávy.

Choryň bývala manským statkem biskupa olomuckého. Náležely k statku tomu posléze Choryň, Lhota Choryňská a dvůr, dříve ves, Střítež, za dob starších však i Juřenina či Juřina, Mikulášova a Drozdova Lhota.

Nejprve zmíněna jest Choryň v listině z r. 1131. Tou dobou vystavěl biskup Jindřich Zdík kostel sv. Václava v Olomouci jako sídelní chrám. Listina jmenuje statky kostelu olomuckému náležející a mezi nimi též 12 popluží „na Choryni“. — Biskup Bruno ze Šauenburku (Schaumburku) učinil Choryň manským statkem obvodu keleckého a r. 1263 udělil ji (Chorim) lénem svému vojínu Mikuláši, aby jeho věrnost k biskupu a kostelu olomuckému odměnil i rozhojnil. Jako totiž biskup olomucký zavázán byl čest a země krále českého, svého pána lenního, chrániti, tak i manové za léna či podmanství, od biskupův obdržená, ve válce, kdykoli požádáni byli, vojenské služby biskupům konali.

Bylo přirozeno, že s Brunonem, rodákem ze Saska, na Moravu přibyli také někteří krajané jeho. Takovým byl asi též zmíněný Mikuláš, jenž byl proto Brunonovi zvláště milý. Byl to snad týž Mikuláš, jenž vystavěl na Kelecku hrad Šaumburk, a tudíž Mikulášem ze Šaumburku, později také „z Kelče“ se nazývá, ježto tam byl purkrabím. Bruno dal mu i jiné pozemky, aby na nich založil ves Brunnov; nástupcem jeho kn.-biskup Theodorich přidal mu r. 1297 ještě nové lesy, hraničící se statkem Vrše z Meziříčí.[1]) (Dle topografie Volného je tou vsí snad Brňov.) Mikuláš byl nejprve vojínem, pak číšníkem obou knížat církevních a konečně purkrabím v Kelči. Za Choryň bylo mu ve válce slou-

[1]) C. D. V. 77.

žiti s 2 koni válečnými. — Jeho synové Mikuláš, Jan a Franěk, již se též přídomkem z Choryně nazývali, byli v rozepři s kn.-bisk. Janem VI., jenž jim však r. 1307 vše křivdy odpustil. (C. D. VI., 7.)

Za biskupa Konráda I. (1316—1325) náležela Choryň s „Juřinou Lhotkou“ a Střítežem Frankovi z Choryně.[1]) Byl jako otec jeho purkrabím v Kelči a mužem mocným, mezi všemi many známým, ježto jej knihy manské jen zkrátka „panem“ Frankem zovou. Kn.-biskup Jan VII. nazývá jej r. 1339 „svým milým věrným“. Podepsán jest nejprve na listině z r. 1321 a s přídomkem „de Korima“ naposledy r. 1339.[2]) — Náležely mu i Komárné, Milotice a j., ale ani Juřina Lhotka a Střítež nezůstaly trvale při Choryni. — Synové jeho Ctibor (z Kelče), Mikuláš, Stach a Markvart (z Wolfsbergu) podělili se statky otcovými. — R. 1353 žaloval Ctibor z Kelče na bratra Markvarta na „Juřině Lhotce“; oba se však přátelsky téhož roku srovnali.[3]) — Stach držel r. 1354 snad Choryň a na to Komárné. — Podobně Střítež byla od Choryně oddělena, ježto se r. 1357 Bušek ze Střítěže přísedícím soudu manského uvádí. — Ctibor a Mikuláš, jenž snad Choryň obdržel, nepěkně se chovali k sestře, jejíž muž je žalovati musil o její věno.[4])

Manové, kteří se přídomkem „z Choryně“ nazývali, byli tou dobou i Stach, přísedící soudu manského r. 1353, Buš a Franěk, přísedící r. 1355; Záviš a Vlček z Choryně objevují se jako přísedící, ale též jako žalobnící na soudu manském od r. 1357.

Kdo z této četné rodiny pánem na Choryni byl, nelze vystopovati. Zdá se, že držitelem Choryně z potomků mocného Franka byl vzpomenutý Záviš od r. 1357 do r. 1382, v zápisech manského soudu často připomínaný. R. 1381 držel i Říkovice, na nichž manželce své Filce vykázal 150 hř. gr. věna a nad to 30 hř., jichž mohla užíti libovolně.[5]) R. 1389 držel Říkovice Vlček, Záviš padl do dluhů a proto r. 1383 před svou smrtí prosil biskupa Petra za ženu svou Filku, by jí nějaké věno vykázal; obdržela 30 hř. na Říkovicích.[6]) Byla pak opět provdána za Jindřicha z Tamfelda, jenž ve při o toto věno se jí věrně ujímal.

Na soudu manském r. 1375 a následujících jmenován bývá se Závišem také Dětošek z Choryně. R. 1377 žalovala jej a

[1]) L. I. 7. [2]) C. D. VII. 184. [3]) L. II. 3; [4]) 1; [5]) 94; [6]) 113.

jeho choť paní Margareta, řečená Slavena, že jí „rozličné skvosty a jiné“ zadržují!

Po těchto mužích uvádí se častěji Michal (Michálek) z Chor., syn Závišův; za biskupa Mikuláše držel půl Choryně, Lhoty a Střiteže. R. 1391 smluvil se s bratrancem Vlčkem z Říkovic na vzájemné dědictví. Svědkem uveden jest též Ješko de Schonstat (Jan z Krasna).[1]) R. 1403 sliboval „Michalko“ z Chor. za Choryň, Střitež a Bařice bisk. Lackovi pro sebe a pro děti zmíněného Vlčka z Říkovic, jimž snad Říkovice dodržoval a spravoval.[2]) Své polovice v Choryni zřekl se Michálek r. 1406 a obdržel ji lénem Jindřich z Bystřice, purkrabí na Šauenburku.[3]) Později nazýval se Jindřichem z Choryně.[4]) Michal však přijal přídomek z Bařic.[5])

Část Choryně držel též Jodok z Volfsberka (Wolfsbergu), syn Markvartův a po něm Václav z Volfsberka, jinak z Packova. R. 1403 věrností se zavazoval bisk. Lackovi za podíly v Choryni a Mikulavsově (Mikulášově) Lhotě, za Juřeninu Lhotu, za 3 lány v Ústí, za 3 podsedky ve Střiteži a tamější právo patronátní.[6]) Držel však Choryň, Drozdovu a Juřinu Lhotu již r. 1399, nebo dal na nich choti své Elišce 250 hř. věna zajistiti.[7]) — Mikulášova Lhota jest asi nějaká ves zaniklá nebo snad nynější Mikulůvka; Lhota Drozdova je asi nynější „Lhota Choryňská“ neb též nějaká zaniklá ves.

Také v Deskách zemských jsou páni z Choryně zmíněni. Tak Lítek (Lytko, Lutko) z Choryně r. 1385 Franěk (Franko) z Choryně, jinak z Morkovic, r. 1412, kdy spolu, jsouce příbuzní, učinili sstupek. Téhož roku Franěk přijal na společenství svého jmění Annu, svou matku, kteráž jej učinila společníkem věna, jež měla v Zdislavicích.[8]) — Lytek a Franěk měli od Choryně toliko přídomek, ale žádného na ní podílu.

V rodině manů přídomku „z Bystřice“ (pod Host.) zůstala Choryň delší dobu. Výše zmíněný Jindřich z Bystřice umřel r. 1422 bez potomkův. Ale na základě svolení biskupa Konráda z r. 1410 učinil poslední pořízení o svém zboží a odkázal Choryň, Střitež a Prostřední Lhotu (nynější asi Lhotu Choryňskou) Janovi Tlačisvětovi z Bystřice, svému bratru.[9]) Jan Tlačisvět

[1]) L. I. 14 a 15; [2]) 18; [3]) 24; [4]) 37; [5]) II. 276; [6]) I. 19. [7]) C. D. XII. 450. [8]) D. Z. 306, 219. [9]) L. II. 313;

z Bystřice, jinak též z Kornic, sliboval tudíž biskupu Pavlu r. 1435 věrnost za Choryň, trojí Lhotu (snad Juřinu, Drozdovu a Mikulášovu) a Střítež. Koupil však i Bránky[1]) a zdědil Arnoltovice po svém bratru Heršovi, jemuž je Jindřich odkázal, a tudíž věrnost sliboval i za Arnoltovice a Jarcovu Lhotu r. 1437.[2]) R. 1445 obdržel svolení, by ženě své Veronice z Opatovic 400 hř. pojistil na vsi a tvrzi v Choryni, na Prostřední Lhotě a na tvrzi a dvoru ve Střítěži.[3]) R. 1449 zřekl se Arnoltovic. — Také on býval ve společnosti svých lenních pánův a pilně navštěvoval soudy manské. Sluje však, ač bohat byl, ještě r. 1446 toliko „panošem".

Syn jeho Václav z Bystřice byl biskupem Protasem za mana přijat a do přísahy vzat r. 1464 za Choryň, ves i tvrz, Prostřední Lhotu a dvůr ve Střítěži. Téhož roku učinil sstupek s matkou svou Veronikou za její tam zapsané věno.[4]) Roku 1474 smluvil sstupek s Jiřím Buškem z Doloplaz, jinak z Bystřice, na vzájemné dědění.[5]) Tudíž r. 1476 přijímá Jiří Bušek z Bystřice mimo jiné Choryň a dvůr, Prostřední Lhotu a Střítež ves.[6]) Než r. 1480 prodal toto zboží příbuznému svému slovutn. Ctiborovi z „Leczké", jenž sliboval hned věrnost za to léno biskupu Protasovi.[7])

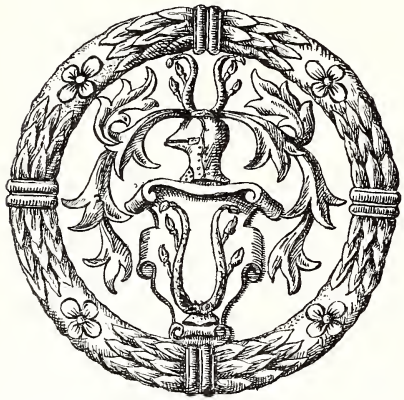

Obr. 65.
Znak Václava z Ledské z r. 1573.

Ctibor z Ledské[8]) prodal své panství Ledec u Židlochovic a stal se zakladatelem rodiny pánů Choryňských z Ledské jež po více pokolení na Choryni seděla. Již on nazýván byl Choryňským, jako též Václav z Bystřice dle sídla svého slul Václavem Choryňským z Bystřice. Na zaplacení Choryně domáhal se Ctibor peněz na svých dlužnících a rukojmích, jak vysvítá z půhonů jeho r. 1480 a 81 na rozličné pány.

R. 1517 mluví se o Janu z Ledské, jenž držel Choryň a bisk. sudím dvorním býval. Zemřel r. 1540, zanechav 5 synům

[1]) L. I. 38: [2]) 41; [3]) 101; [4]) 83, 108; [5]) 89, 110; [6]) 90; [7]) 92. [8]) Ledská osada a statek u Kostelce n. Orl. v Čechách.

svým mimo Choryň i Kateřinice a Trnávku. Syn jeho Václav Choryňský z Ledské (obr. 65.) vystavěl r. 1573 nejstarší část nynějšího, zděného zámku. Na Hradišti býval asi původně dřevěný hrad. Znak jeho, dva rohy, třemi račími klepety postrkané (ozdobené), zazděný nad branou v nádvoří zámeckém, nese zmíněný letopočet. R. 1546 držel i Loučku a Podolí. Za nezletilosti synů pana Bernarda z Žerotína byl rytíř Ctibor Choryňský z Ledské na Choryni a Kateřinicích opatrovníkem panství Meziřického; sluje tak ještě i r. 1611. R. 1619 pohnala choť jeho Kateřina Pražminka na Choryni a Kateřinicích Jana Pražmu z Bílkova o 100 dukátů (Věst. Mat. Op. 1910). Ctibor Choryňský pro účast na vzpouře proti králi Ferdinandovi II. r. 1620 Choryně byl odsouzen (Sp. h. st. s. XVI.), načež kn.-bisk. Dietrichstein Choryň a s ní též Loučku r. 1628 Severskému z Kulířova za 5000 R mor. prodal. (W.) Ale válkou trpěla i Choryň; ještě let 1673—75 bylo na panství 7 pustých domů (F. A. Slavík: Morava). Po jeho smrti, ježto Severský synů nezanechal, koupil Choryň i Loučku r. 1653 biskupský kancléř Jan Kaltšmíd z Eisenberku (obr. 66.), jenž byl do stavu svob. pánů povýšen a zanechal oba statky synu svému Janovi. Tento umřel r. 1682. Jan Ign. sv. p. Kaltšmíd odprodal Loučku a Podolí r. 1720.

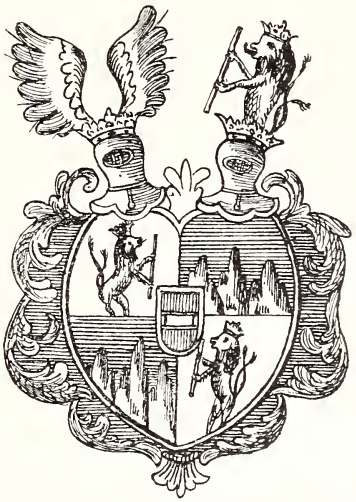

Obr. 66. Znak sv. pánů Kaltšmídů z Eisenberka.

Otto Ferd. sv. p. Kaltšmíd zanechal Choryň synu Janovi Nep.: týž sliboval v Kroměříži r. 1779 věrnost Ant. Theodoru hrab. Colloredovi, prvnímu arcibiskupu olomuckému; ježto byl tehdy nejstarším z manů, sliboval věrnost i za všechny ostatní lenníky arcibiskupské. Choryň převedl na zetě svého Jana Křt. svob. p. Forgáče (Forgacs). Týž býval do r. 1802 hejtmanem kraje přerovského, pak guberniálním radou; co říši na války francouzské půjčil, daroval jí r. 1794. Znal česky: byl tudíž r. 1821 vyslán, aby domluvou utišil bouře selské, jež tehdy pro robotu

na jižní Moravě vznikly. Statek svůj v Choryni zvelebil, k zámku nová dvě křídla přistavěl. Proto znak svob. p. Forgáče zříti je nad průčelním vjezdem do zámku.

R. 1831 koupili Choryň bratři Jindřich, kanovník v Olomouci, Vincenc a Štěpán, rytířové Holle (Holé = Holý). (Obr. 67.) Velmi uměle tesaný pomník náhrobní, opatřený nápisem českým, zdobí hrob Anny šl. Holle, zemřelé r. 1847. — Jak r. 1848 byli v Choryni zajati uherští zběhové vojenští, bylo při Meziříčí sděleno.

R. 1861 zemřel Štěpán rytíř Holle a po něm i Jindřich. I stal se jediným držitelem Choryně Vincenc st. ryt. Holle. Za něho byl r. 1871 manský svazek i pro Choryň rozvázán; za nemovitosti zaplatil vývazného 7779 zl. a z povinností manských vyvázal se kapitálem 1439 zl. Téhož roku však prodal Choryň za 93.000 zl. r. m. Jindřichovi ryt. Holle. Od něho koupili Choryň r. 1873 Robert hr. Lichnovský a Arthur svob. pán Königsbrunn, kanovníci olomučtí, za 200.000 zl. Tito ji prodali Emanuelovi hr. Pöttingovi a Gustavovi hr. Belruptovi, kanovníkům, od nichž Choryň koupil r. 1882 kn.-arcib. seminář pacholecký v Kroměříži za 182.000 zl.

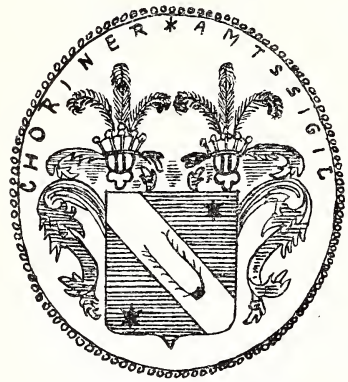

Obr. 67. Znak ryt. Štěpána Holle z r. 1850.

Dobrou památku po sobě zůstavil r. 1861 zemřelý Jindřich rytíř Holle, prelát v Olomouci, na jehož podnět kapitola olomucká zakoupila státní obligaci za 2500 zl., aby lokálie choryňská byla povýšena na faru, což provedeno r. 1879. — Prelát Vincenc ryt. Holle († 1893), založil fundaci pro farní kostel v Choryni obnosem 900 zl. za zemřelé členy rodiny rytířů Holle.

Po zrušení poddanství a patrimoniálních úřadův užila nejedna naše obec nabyté samosprávy na stavbu škol, bez nucení úředního. Takovým činem, též obecně prospěšným, bylo v Choryni postavení mostu přes Bečvu; aby se jí náklad hradil, dosáhla povolení na mýto, dokud by nebyl most převzat výborem okresním.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1794 domů 56, obyv. 349; r. 1835 domů 79, obyv. 468, koní 106, hověz. 184; r. 1910 domů 97, obyv. 640, koní 79, hověz. 390.

Spolky jsou tři: Spořitelní a záložensky spolek, Sbor dobrovolných hasičů a Spolek sv. Terezie.

V obci jest knihovna farní (150 knih) a školní (128).

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Lhota Choryňská,

gen. -y, na -ě, 7·3 km záp. od Meziříčí, přifařená i přiškolená do Choryně ½ hod. vzdálené, leží pod „Strážkú“ (Strážce, mezi Poličnou a Juřinkou) 420 m, mezi kopci, tak že z údolí Bečvy není viditelna. Vine se podkovovitě, avšak nesouvisle okolo ráztoky k Choryni sbíhající. Na nejvyšším konci dědiny jest kaplička, uprostřed pak kamenný kříž místo bývalé dřevěné zvonice se zvonem sv. Floriána a Donáta z r. 1767. Domů jest 31, z nichž jen část jest zděných; pravidelné návsi není. — Dle gruntovní knihy z let 1820 bylo selských gruntů pololáních (okolo 20 jiter pozemků) 9, zahradníků čtvrtláních (podsedníků) 5 a rustikálních domkařů 10; kromě toho obecní pazderna a pastuška. Fojtstvím nesluje žádný grunt, poněvadž fojti byli dle libovůle vrchnosti z poddaných dočasně ustanovováni.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest rolnictví; zimní dobou přede se skoro v každé rodině len. — Důležitější jména tratí jsou: Podléščí, od křoví lískového tam rostoucího, Bařinka, Klínca, Dílca, Padělky, Humenec, Drážka; rástoka Svinov dělí pozemky Lhoty Choryňské od Juřinských. Lhota Choryňská má poměrně více obecnin než Choryň, jakož i občané zámožností nad ně vynikají. Není v osadě hostince a tudíž ani opilce ani karbaníka; za to postavila obec krásný obecní dům, v němž i síň větší (sál) na křesťanské cvičení; nakládá také na vlastní lesní školku.

Povinnosti nedávno před zrušením roboty byly a sice sedláka: gruntovní činže 2 R 12 kr., peří 7 lotů, pšenice a rži po

po 4 achtelích, ovsa 3 měř. 3 achtele, jeté roboty jedním koněm 156 dní ročně. Z povinností těch vykoupili se 160 R 26 kr. — Povinnosti zahradníka: gruntovní činže 43 kr., za přadivo 6 kr., peří 6 lotů, přední pšenice a rži po 2 achtelích, pěší roboty 104 dni ročně. Vykoupili se 54 R 45 kr. Rustikální domkaři dávali kmínu 2 žejdlíky a konali 13 dní roboty ročně. — Desátek odváděli faře v Kelči.

Nejstarší rodina jest Kubějova.

Lhota jmenuje se při Choryni r. 1391, kdy náležela z polovice Michalovi z Choryně.[1]) R. 1403 jmenuje se „Lhotkou"; než téhož roku připomínají se při Choryni též Lhota Juřenina, Mikulášova a Drozdova, na nichž měl podíl Václav z Choryně.[2])

Zdá se tudíž, že Drozdova Lhota jest totožna s Lhotkou a tedy právě naší Lhotou Choryňskou, jež snad i „Drozdovou" slula po svém osazovateli Drozdovi. Jmenuje se Drozdova Lhota totiž i r. 1392, kdy Jindřich z Arnoltovic se vzdával léna Bránek. Tehdy měla Drozdova Lhota na sousedním zboží Bráneckém právo spolupastevní, jehož však r. 1408 byla odsouzena slovy: „Drozdova Lhota žádného práva nemá v Bráneckých hranicích."[3]) Opět se mluví o Drozdově Lhotě r. 1399, kdy Václav z Wolfsberka choti své věno zajistil na svém dílu v Choryni a na Drozdově a Jiřině Lhotě.[4]) Na to mizí jméno Drozdova Lhota; nebo r. 1464, kdy Václav z Bystřice Choryň lénem přijal,[5]) píše se jen o Střítěži a „Prostřední Lhotce" a r. 1480, kdy Ctibor z Ledské zboží Choryň přijímal, jmenována jest „Lhota" a Střítež.[6]) Mohla Choryňská Lhota kdysi slouti též „Prostřední Lhotou", poněvadž byla snad uprostřed mezi Lhotou Juřeninou a Mikulášovou, nyní již zaniklou. Později asi nazvána byla na rozdíl od Lhotky Lešenské prostě Lhotou (Choryňskou), jako již prve (r. 1391) tak slula.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 19, obyv. 107; r. 1835 domů 26, obyv. 164, koní 40, hověz. 35; r. 1910 domů 31, obyv. 167, koní 29, hověz. 136.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

---

[1]) L. I. 15. [2]) 18 a 19. [3]) II. 182 a 257. [4]) C. D. XII. 450. [5]) L. I. 83. [6]) 92.

Dvůr a kolonie Střítež.

Mimo dvůr blíž zámku choryňského náleží k panství také osamělý dvůr Střítež, jenž se dříve vedl v listovních knihách jako „kolonie“ místní obce Choryně. Po zániku snad kdysi — farní osady — Stříteže byli dvůr, hospoda a 2 zbylí osadníci připojeni k obci Choryni. Koncem XVII. stol. byla tam ještě 4 tato čísla domovní; na rozdíl od dvoru Střítežika neb Střítěže lešenského slula tehdy táž kolonie také Střítežikem neb Střítežem choryňským neb i Střítěží choryňskou.

Tato samota prostírá se $^1/_2$ hod. od Choryně na pravém břehu Bečvy; jest to jediný zbytek bývalé osady a manství Střítěže. Záleží posud z dvoru, hospody „Darebně“ a zahradnické usedlosti. Dva zde zbylí zahradníci byli 1777 robotní komisí v Kelči od obce Choryně odloučeni a k panství připojeni. Právo spolupastvy na pastvisku choryňském, „Obecnice“ zvaném a na jedno „dřevce“ na výtop z lesa obecního, jehož tím pozbyli, nahradilo jim panství. Kontribuci, již prve obci odváděli, vybírala pak vrchnost. Jeden z těch zahradnických gruntů slul od nepaměti „pod Kopečkem“.

Dvůr býval již v XVII. stol. pronajat. S Meziříčím býval spojen cestou voznou, kdežto, jak se zdá, do Hustopeče tehdy vedl jen chodník.

V okrsku dvora býval „les manovský“, společné s Choryní pastvisko Hrušoví, polní trati: Jezero, u Šraňků, Blatná, pod Hrází a pod Kopečkem (snad rumiště bývalé tvrzi?).

Střítež mohla původně vsí farní býti. O patronátu střítežském píše se v letech 1368 a 1385, 1403 a r. 1464 naposledy. Kostel je zmíněn r. 1368. Nezbylo však po něm žádné místní památky. Nebylo snad ve Střítěži „farní“, nýbrž jen nějaké jiné duchovní obročí. Když byla fara v Lešné zřízena a ves Střítež zanikla, připadlo snad toto duchovní obročí k faře lešenské. Do její totiž duchovní správy dvůr a kolonie Střítež ještě v minul. stol. patřily, kdežto nyní náležejí k farnímu kostelu v Choryni.

Dějinné zprávy.

Střítež bývala původně manstvím biskupským. Držel je kdys Hayning. Týž držel i Milotice a dva lány před Kelčí.[1]) Obě

[1]) L. I. 7.

vsi byly nepochybně staré, ještě po slovanském právu založené. Když pak biskup Bruno v kraji našem manství zřizoval, udělil oba lány snad lénem nějakému Mikuláši, jenž se Stříteže vzdal ve prospěch svého příbuzného Haninga, ježto se do své vlasti saské vrátil.[1]) Po smrti jeho uvázal se v lány před Kelči, a snad i v držené Stříteže, purkrabí v Kelči, jenž i Choryň držel.

Po něm držel okolo r. 1325 Choryň a Střítež jeho syn Franko.[2])

R. 1357 byl přísedícím soudu manského také Bušek ze Stříteže; jest to asi týž, jenž již r. 1355 s Frankem se též „z Choryně“ nazývá. Zmíněného r. 1357 byl asi Střítež opět manstvím sám pro sebe, ježto na Choryni se uvádí pánem nějaký Záviš.

Obr. 68. Pečeť Beneše ze Stříteže.

Než r. 1368 obdržel Vochno z Perné od markr. Jana mimo jiné — viz u Perné — ve vsi Stříteži dva čtvrtlány a část patronátu „kostela“ tamního.[3])

R. 1385 měl toto právo patronátní zase Jan z Lešné (viz u Lešné). Dědina Střítež však zůstala asi částečně manství choryňskému, ježto r. 1391 Michal z Choryně sstupek učinil o půl Choryně a „třetinu“ Stříteže s Vlčkem z Říkovic[4]) a téhož roku věno Filky, choti Jindřicha Tamfalda, bylo pojištěno na Choryni, Lhotě a Stříteži.[5]) — Dle zmíněné „třetiny“ byla to ves ne nepatrná.

R. 1403 skládal Michálek z Choryně biskupovi Lackovi slib věrnosti za Choryň, Střítež, Lhotku a Bařice. Téhož roku však i Václav z Choryně sliboval věrnost za své podíly, jež měl na Choryni: za ves, řečenou Juřenina Lhota a za podíly na Lhotách Mikulášově a Drozdově, v Ústí a ve Stříteži.[6]) Obdržel tehdy ve Stříteži 3 poddané, $3^1/_2$ čtvrti a právo „patronátu“.

R. 1437 však zase se mluví, že půl Stříteže slíbil markrabí Hanuši z Brodku; nebyl tedy ani tehdy celý Střítež sloučen s Choryní.

Byla tou dobou ve Stříteži i tvrz. Čte se totiž r. 1445, kdy Choryň již rodu pánů z Bystřice pod Host. náležela, že Jan

[1]) L. I. 8; [2]) 7. [3]) C. D. X. 83; [4]) XII. 35. [5]) L. II. 156; [6]) I. 18 a 19.

Tlačisvět z Bystřice své choti Veronice 400 hř. věna zajistil na vsi a tvrzi Choryni, Prostřední Lhotě a na „tvrzi“ a dvoru ve Střítěži;[1]) patronátu se již nepřipomíná.

Také r. 1447 se píše, že Pavel z Pržného, jemuž následkem sstupku s Milotou z Lešné připadla Lešná, ženě své Johance dal zapsati věno na Lešné a Střítěži (viz Lešná).

R. 1464 přisáhal Václav z Bystřice za Choryň, Prostřední (mediocris) „Lhotku“ a Střítež se dvorem, kdežto patronát ve Střítěži náležel Protivci z Lešné.[2])

R. 1476 Jiří Buček z Bystřice přijal lénem Choryň, Prostřední Lhotku a ves Střítež, ale r. 1480 prodal Ctiborovi z „Ledské“ vsi Choryň a Lhotu a půl Střítěže.

Ctibor z Ledské snad nabyl časem celé vsi Střítěže, ježto se při Lešné o Střítěži žádná zmínka již nečiní. Tudíž zůstalo manství Střítežské napořád spojeno s Choryní. Kdy však ves Střítež zanikla, seznati nelze. Snad trpěla za válek králů Jiřího a Vladislava s Matyášem králem uherským, do r. 1479, kdy východní Morava mnoho byla pustošena. Snad také povodně ji ničinily; pole u dvoru střítežského, „Jezero“ zvané, bylo snad po nich památkou. Na Valašsku slují vodní prohlubně při řekách, zbylé po nějaké povodni, posud „jezery“.

Zpupný statek (alod) Lešná.

Lešná,

gen. -é, v -é, farní osada, je od Meziříčí 7·6 km na sev. vzdálena. Prostírá se na mírné stráni podél okr. silnice. Více domů je sice blíž kostela a zámku seskupeno, ale přece nemá Lešná nějaké pravidelné návsi; ve starší gr. kn. mluví se též o „ulici“, jest to asi ulice „Šťudlov“. Osadu protéká potůček „Slaná voda“. Na levém břehu jeho stojí škola a kostel s farou, na pravém zámek a dvůr. Domy selské, málo od sebe oddělené, jsou až na nepatrné výjimky zděnice, průčelím k silnici a boční cestě do Perné obrácené. (Obr. 69.) Ovocné zahrady, někdy i kuchyňské jsou v pozadí.

---

[1]) L. I. 101; [2]) 83.

Úhledný zámek stojí na místě bývalé tvrze lešenské; připomínal ji hradní příkop kolem zámku, jenž r. 1793 byl zasypán. Okolo zámku prostírá se sad anglického způsobu. (Obr. 70.) Dvorany zámku a jeho bývalá kaple byly zdobeny nákladem hrab. z Lužan krásnými obrazy vlašských mistrů. Vedle zámku stával pivovar a dům pro správce a na druhé straně stojí panský dvůr.

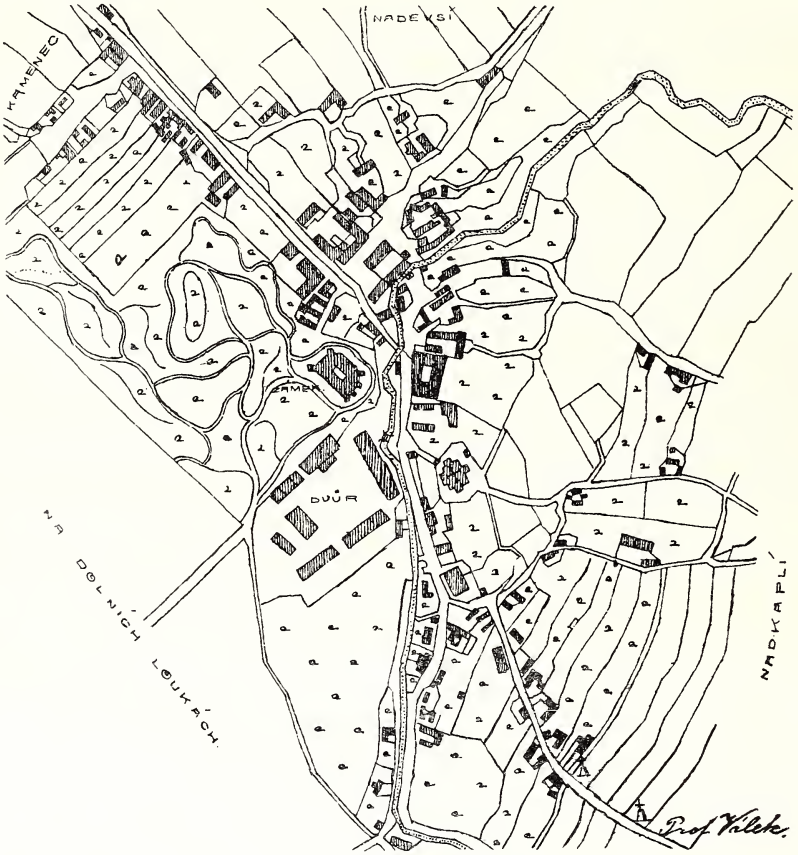

Obr. 69. Půdorys osady Lešné.

Osadu zdobí kamenný kříž nedaleko kostela (z r. 1825); ve středu pak vesnice byla postavena socha sv. Josefa mezi krásnými lipami, v Hořicích v Čechách tesaná (r. 1899). Podél cesty na Vysokou stoji 5 kaplí ke cti „umučení Páně“. Na cestě do Příluka je novější kaple Marie P. lurdské a výše starší kamenný kříž.

Výživu poskytuje občanům rolnictví a polní zeleninářství. Ř. Volný chválí r. 1835, že přičinlivé obyvatelstvo pěstuje zeleninu, najmě krásné okurky, a množství jí vyváží do okolních měst. Byl to té doby pokrok veliký, nezvyklý: pěstovali zeleninu tehdy jen panští zahradníci. Prve pěstované pletení punčoch a furmanství viz níže. Mlýn a hospoda byly dominikální; býval zde také pekař a bednář; mívalť panství pivovar i palírnu.

Obr. 70. Zámek v Lešné.

Jména zajímavějších tratí: u Slané vody, Radošovec, na Pradliskách, Vinohrady, na Zlámanci, Žebráčník. Panství mělo mimo dvůr při zámku i dvůr v Perné a třetí „Střítežík“ (Střítež lešenský) blíž Lhotky; mělo i rybník větší „Váček“ a 2 menší: „haltýř“ byl již r. 1790 opuštěn.

Starší list. knihy se nezachovaly. Z r. 1789 jest předně kniha, v níž zapsáno fojtství (rychta) a usedlosti rustikální; v druhé zapsán jest zámek s ostatními vrchnostenskými budovami a všichni dominikalisté; v třetí zapsány jsou polnosti a louky, jež poddaní

ke svým živnostem od panství si přikoupili, když r. 1793 vrchnost mnoho svých polí „u Pěti kaplí“, za „Žebráčníkem“ a ve „Vrchovině“ dražbou prodávala.

Nejčastější jména poddaných té doby jsou: Flajšar, Kulajta, Mocek, Podzemný a Kývala.

V Lešné, mající úrodnější polohu, dopřáli si osadníci obydlí prostrannějšího; bývala koncem XVIII. věku při světnici hospodářově také světnička pro výměnkáře; zvláštní výměnkářské stavení měl toliko fojt. — Lid byl hospodárný; měl kontribučenskou záložnu, sirotčí ústav a špitální kasu ještě r. 1840.

Obec bývala na obecní pozemky původně bohatší než nyní. Od starodávna užívala „Pasek“, totiž luk od dolního háje až po struhu. R. 1737 obrátilo „Paseky“ panství k svému užitku; již však r. 1740 obci je vrátilo, když se obec zavázala 10 zlatých do panských důchodů dávati. Část obecnin byla již počátkem XIX. stol. mezi osadníky rozdělena; nebo fojt vymínil sobě r. 1815 mimo jiné též „obecní díl“ za výminek, když fojtství prodával. Menší části obecnin obec též na stavbu nových domů odprodávala. — Mimo to měla obec pazdernu a pastýrnu. Tato byla snad též zbytkem zpustlého gruntu, jehož polnosti obec buď obdržela neb zakoupila, podobně jiným obcím téhož panství. Stálé příjmy obce byly: činže roční (po 42 kr.) z prodaných na domky a zahrady pozemkův a z pasení dobytka po 36 kr., ježto tito novi domkaři jen po jedné krávě zadarmo na pastvisku pásti směli. R. 1815 měla obec již dluhy, když r. 1790 starou školu prodavše novou postavili.

Válkou 30letou též Lešná utrpěla. Bylo na panství lešenském v letech 1656—76 domů osedlých 47, pustých 10 a 14 nově osedlých; poslední pustý grunt prodala vrchnost, jež polnosti jeho užívala, r. 1787 a poslední pustou chalupu r. 1756. Pustých rolí bylo na panství r. 1675 měr 110, počítáno dle vysetého obilí.

Okolo r. 1790 bylo v Lešné mimo fojtství přes 30 selských a chalupnických sídel rustikálních a asi 40 chalup a domků na panské zemi čili dominikálních. Sedláci mívali nestejnou výměru polností — okolo 30—44 měřic; někteří měli jen „zahradnické“ grunty. Příslušenství (fundus instructus) bývaly na selském gruntu 3 neb 4 koně, vůz kutý, pluh se železy, 4 brány a menší nářadí zemědělské.

Poměry poddanské.

Povinnosti rolníků byly dle patentu z r. 1777 vyměřeny. Rolník, jenž obsíval svého pole 44 měřice a těžíval $3^1/_2$ fůry sena, robotoval týdenně s 2 koni po 3 dny a od sv. Jana do sv. Václava konal za $1^1/_2$ libry chleba týdenně den roboty ruční. Na penězích dával roční gruntovní činže 2 R 45 kr. a v přírodninách 6 kur a kopu vajec. — Bylo i dovoleno místo roboty odváděti roční činži robotní; jediný však rolník jí z roboty se vykoupil. O senoseči a žních konali všichni tak řečenou „pobabu“ (Extrarobot), jež pro chalupníka 12 dnův obnášela.

Dominikalisté mívali chalupu se zahradou; toliko majetník hospody měl něco pole a luk; platívali ročně 2—4 R domovního čili chalupního platu; nový ukupitel, nekoupil-li syn po otci, platil laudemium do důchodů; robotu konali toliko ruční, a to 26 dnů do roka. Přírodnin nedávali žádných. K dominikalistům náležel i majetník mlýnu lešenského, jenž r. 1761 za 1000 R byl koupen a z něhož se platilo ročně do důchodů panských 160 R.

Zakupování usedlostí do věčného majetku započalo r. 1780. Při tom vykoupil se jeden dominikalista i z roboty 26denní za roční plat 1 R 30 kr.

Dominikalisté původně pole si asi jen najímali, ale výš dotčeného r. 1793 nabyli pozemků — okolo 140 měřic — vrchností sedlákům a jim emfyteuticky prodaných. Mimo kupní cenu platilo se totiž z měřice po 30 kr. činže o sv. Martině a o žních se 2 dny konala ruční robota.

Přikupování těch rolí svědčí o lásce rolníků k povolání, jakož obyvatelé Lešné vůbec řádnými hospodáři bývali. O jediném gruntu se čte, že hospodář na něm sedící koně i vozy zmařil, tak že pak jen za polovici bývalé ceny byl prodán. Zběhnutí z gruntu zapsáno není žádné a všichni si své usedlosti zakoupili, když r. 1780 vrchnost k tomu příležitost dala; bylyť usedlosti během XVIII. stol. již všecky zakoupeny.

Obilí bylo částí ozimým a částí letním, kdežto 3. část polí zůstávala úhorem. Seta byla rež, pšenice, proso a len, jehož všichni výminkáři záhon si vymiňovali; sázeno bylo zelí a žlutá řepa; zemáky teprve r. 1801 se jmenují. — Jméno trati „Vinohrady“ svědčí snad o bývalém pěstování révy vinné. Panství mělo svou chmelnici, r. 1765 „novou“ nazývanou; téhož roku píše se

i o morušních; z ovocných stromů se připomíná „jadernica“. Nyní pěstuje se arci též ovoce nových, vzácných druhů: patrný tu vliv zahrady panské.

Výkupné z robot na panství lešenském málo kde je zapsáno. Ze selského gruntu č. 23, jenž měl pozemků na 25 jiter a z něhož se robotovalo 156 dní dvěma koňmi a 13 dní pěších od sv. Jana do sv. Michala, platilo se výkupného 269 R 15 kr. stříbra. — Z domku rustikálního č. 19, jenž měl na 2 jitra pole a z něhož se robotovalo o žních 26 dní, dáno výkupného 3 R 45 kr. — Z domku dominikálního č. 14, jehož majitel robotoval 26 dní pěších a z nezakoupených polí $2^1/_4$ dne, obnášel plat výkupný 61 R 50 kr.; z jiného (č. 13) o stejné robotě obnášel pouze 40 R.

Duchovní správa a škola.

Kostel. (Dle Volného Církevní topografie.)

O duchovní správě v Lešné zmínka se činí r. 1434; mluví se však tehdy vlastně o zaniklé Střítěži při Choryni (viz tam); určitě se patronátní právo v Lešné připomíná r. 1481, kdy nabyl tvrze a vsi Lešné s dvorem a patronátem Ben. Pražma z Bělkova. Patronát kostelní v blízké Střítěži pominul snad, kdy manství střítežské bylo spojeno s choryňským.

Také Lešná obdržela nekatolického duchovního pastýře, Ond. Reussia (1620—23), ježto tehdejší vrchnost zřekla se církve katol. R. 1638 byla sice fara opět osazena knězem katol. Fr. Kecherem, jenž však v Lešné, útrapami válečnými skličené, pro nedostatek nemohl obstáti. Odpadlíky a povstalci byla kostelu větší část majetku odňata; pole farská, snad z bývalého obročí střítežského faře lešenské přidělená, byla Bečvou odplavena. Proto byla Lešná přidělena faře mezifické na zvýšení důchodů tamějšího kaplana. Tento však mohl zřídka kdy v Lešné služby Boží konati; kostel upadal, fara i škola úplně zanikly. Tudiž Volfg. Hoffmann z Grünbüchlu, koupiv r. 1656 Lešnou, žádal, aby od Mezifíčí byla oddělena a přidána jeho patronátu náležející faře starojičínské. Nedosáhl toho. — R. 1682 měl kostel oltář, loď s povalem deskovým, kalich a ciborium stříbrné a ve vížce nad lodí 2 zvony. Fara i škola byly tehdy již zase opraveny. — Stříbrného nádobí kostelního časem přibylo, nebo později byla část i postoupena státu v jeho válečné nesnázi.

Rudolf svob. pán Podstatský obnovil kostel, přistavěl věž s cibulovitou střechou šindelovou a 2 kaple, jež podobně nadkryl.

Obr. 71. Chrám Páně v Lešné.

R. 1718 dosáhl svolení na nové zřízení duchovní správy, což teprve r. 1730 provedeno a patronát mu přiřčen. Věž obdržela

r. 1732 tři zvony. Kostel jest zasvěcen Michalu archanděli a freskami vymalován. Tyto představují v klenutí nad presbyteří korunování bl. P. Marie a nad lodí boj archanděla Michala s padlými anděly, jenž i v zámecké kapli mezičské snad tímž mistrem byl znázorněn. Vymalování kostela stalo se r. 1750 nákladem hrab. z Lužan.

Zmíněný Rudolf svob. pán z Prusinovic založil ve farnosti bratrstvo „k větší cti Boží a křesťanské lásky". Bylo tak vyhověno královskému patentu, jenž přikazoval, aby poddaní o své zchudlé se starali a vrchnostem na ten účel dary odváděli. Bratrstvo dalo postaviti také 5 kaplí výše zmíněných. R. 1831 byly obnoveny a křížovou cestou vyzdobeny nákladem vrchnosti za díky, že panství zůstalo ušetřeno tehdy zle řádící cholery. Novější dobou byly opatřeny dobrými reprodukcemi obrazů z umučení Páně dle českých malířů.

Na bývalém hřbitově okolo kostela dala rodina hrab. Beessů nad svou hrobkou postaviti kapli „vzkříšení Páně". Nápisy nad hroby opatřila české, šetříc jazyka farníků.

Jako na kostel a duchovní, tak patronové zakládáním nadací i na chudé pamatovali. — Novější nadaci pro chudé zřídila Anna Bauerová, odkázavši r. 1887 jmění své na ten účel. Upraven byl dům na byty 10 chudým z farnosti lešenské; dosahují z nadace té i podpory na výživu. — Školním dítkám strojí vánoční nadílku nynější rod majetníků panství každoročně.

Faráři po novém zřízení fary působili v Lešné následující: Max. Václ. Prchlý od r. 1730—1736; Jan Jos. Rypper do r. 1759; Fr. Konal do r. 1799; Ant. Beinhauer do 1809; Al. Eichler do r. 1822; Fr. Šerý do r. 1841; Jiří Pochyla do r. 1888, za něho byly nové oltáře pořízeny, kostel a věž nově kryty, ale věž obdržela podobu novou, jehlancovou (obr. 71.); Fr. Kubarth do r. 1904; nyní působí zde Fr. Křižan.

Škola. Škola pro vše přifařené obce zřízena byla nepochybně spolu s duchovní správou, s níž i zase zanikla. Když Wolfgang z Grünbüchlu r. 1657 konsistoř žádal, aby farnost Lešenská byla ke St. Jičínu připojena, psal o „zaniklé" faře a škole. — R. 1682, jak dotčeno, byla již i škola obnovena. R. 1790 kupuje vrchnost od obce dům čís. 61, „bývalou školu"; neměl ani pole ani zahrady, byl tedy jen pro vyučování postaven. Josef

svob. p. Bereczko daroval jej věrnému služebníku za prokázanou oddanost. Že škola tehdy nezanikla, dosvědčuje „normální attestací", jímž se vykázal r. 1793 mladík z Lešné, když byl za učně v Meziříčí přijat cechem krejčířským. Na této bývalé škole vyučovali: r. 1692 chalupník Václav David po 57 let, po jeho smrti syn jeho Antonín 10, pak tohoto bratr Bernard 12 let. Po nich vyučoval chalupník Jiří Janáč 50 let. R. 1804 koupila vrchnost chalupu se zahradou; ponechala při škole asi $^1/_2$ měř. země a ostatní odprodala. V chalupě byla tehdy světnice, komora a kovárna; z komory a kovárny byla upravena učírna. Téhož r. 1804 nastoupil učitel Josef Stoklas do r. 1843; po něm Fr. Stoklas, který působil nejprve jako pomocný 15 a pak jako učitel skutečný 38 let. R. 1871 byla postavena nová dvoutřídní škola, v níž vyučovalo se polodenně do r. 1874, kdy ustanoven prvním poduučitelem Jos. Bětuňák. R. 1881 jmenován nadučitelem Ludvík Lacina, po něm r. 1902 Edm. Sláma a r. 1906 nastoupil nadučitel Fr. Adámek. Industriální učitelky působí zde od r. 1891. Škola je troj- (čtyř-)třídní.

Knihovny jsou v Lešné farní a školní.

Zaniklé vedlejší živnosti v Lešné.

V 1. polovici XIX. věku kvetlo v Lešné velmi punčochářství ruční. Punčochy „vázaly se" z bavlny, které nekupovali — jako nyní — v přadýnkách, nýbrž v surovině, již doma česali (zkrampovali) a spřadli. — Punčochy bývaly s širokým aspoň na dlaň okrajem (mustrem — randlem). „Vazačky", které se zabývaly téměř jen pletením punčoch, měly mnoho vzorků okrajových. Do barvy je dávaly do Oder. Chudší pak je chodívali do okolí prodávat.

Vázáním punčoch živili se nejvíce jen chalupníci a hořeři. Tu však pracovali do úpadku všichni: staří, mladí, ženy a muži. Nynější pletení punčoch zvláštním domácím průmyslem zde již nazvati nelze.

Vedlejší živnost selská: furmanství také v Lešné kvetla. Do Polomi — stanice severní dráhy — jezdívali s nákladem skleným z hutě krasenské, vsetínské, karlovické i hrozenkovské; zpět pak vozívali uhlí a sůl. Vydělali i 5—7 zl. denně. Stavbou železnice lokální z Hranic na Vsetín zanikla vozba. Za to hospodářství polní se pozvedlo.

Zvláštnosti v kroji a nářečí.

Kroj a částečně i nářečí osad panství lešenského liší se poněkud od kroje a nářečí valašského. Jako 4 vesnice okresu našeho, jež náležely panství kelečskému, kloní se v tom ohledu k Záhoří a nářečí kelečskému, tak vesnice panství lešenského tvoří přechod ke Kravařsku. Muži mívali vysoké boty, žluté koženky nad kolena, tak že bylo viděti bílé punčochy s přeskami, jako podobné nosili němečtí osadníci v okolí Nov. Jičína. Vesta byla soukenná černá nebo též červená, ale nenazývali jí po valašsku „brunclekem“; krátký kabát po pás nazýval se kazajkou. V zimě nosili muži dlouhý, až po kolena kožuch, buď dubený nebo soukenný. Do deště a chudobnější mívali odívací plášť modrý; hlavu kryla vysoká beranice s mašlemi modrými nebo zelenými; též však bývaly vydrovky a aksamitky. Letní dobou mívali vysoké klobouky plstěné, nahoře širší, dole užší. — Na Vysoké však nosily ještě valašské zelené župice, v zimě pak krátké kožuchy „kadlubky“ zvané, které se nezapínaly jako kabát, nýbrž otvorem přes hlavu na ramena bývaly spouštěny, skutečnému kadlubu se podobajíce.

Ženy nosívaly kožené střevíce s modrými pentlemi anebo „súkenky“, modré botky soukenné s červenými pentlemi. Vysokých soukenných punčoch skládacích, tak zvaných varhánků, na panství též nebývalo; nosily punčochy bílé anebo barevné v Odrách barvou kotlovou neb červenou, a sice buď bledou nebo ohnivou. Kordulku mívaly na neděli hedbávnou, nikoli jako na Valašsku soukennou; vzadu bývala kordulka s „faldami“ (záhyby). Šorců valašských neznaly. Vdané nosily dříve čepce „hrachovjáky“: síťky háčkované, nad čelem pentlí stáhnuté; bývaly v Kelči hotoveny. Později ovládly „rožky“, čepce to způsobu starojičínského s vyšívaným okrajem čelním; sluly též „karkulemi“. Pravé Valašky nosívají čepce s „mřežkou“ s velikými vyšitými zoubky či „coky“; čepec zdejší, kravařský, má jen drobounké zoubky.

Liší se tyto osady od Valašska částečně i nářečím; na př. v názvech polních tratí říkají po kravařsku „na Potučkech“ a „na lukech“ místo po valašsku na Potučkoch a na lukách. — Různosti té jsou i vědomi, ježto si navzájem přezdívají Hanáků a Valachů.

Osady panství lešenského měly společné nehody válečné a trpívaly i nemocemi, jež kraj valašský navštěvovaly; tak let 1847—49 umřelo tyfem na panství úhrnem 58 osob a 1866 cholerou 59.

Dějinné zprávy.

Lešná byla hlavní osadou svobodného statku Lešenského, k němuž náležely též Lhotka (Lhota Lešenská) a bývalá menší panství Příluk, Perná a Vysoká.

Ač Lešná úrodnější polohou vyniká nad jiné osady v okresu, přece ze starších dějin jejích méně je známo než při některých jiných. Po prvé jest Lešná jmenována r. 1355, kdy Vachno (Vochno, Vachen, Vlachno) z Perné (obr. 72.) postoupil paní Hilguntě na dvoru a jednom lánu v Lešné (in Lesczna) 14 hřiven.[1]) Ježto tehdy Perná byla sídlem panským a v Lešné toliko dvůr, zdá se Perná starší osadou býti než Lešná (viz Perná). Ves slula asi původně i Leštnou, jako lid posud říká „leštenský“; odvozuje se pak jméno to od „léska“ = „líska“ (Mor. jména místní str. 156). Srovnej „Leščí“ u Hutiska a jiné trati na Valašsku, po lískách pojmenované.

Obr. 72. Pečeť Vachna.

R. 1365 jmenuje se Smil (Smilko) z Lešné a Dětřich, kupující dvůr ve Veliké Senici.[2]) — R. 1370 a násled. píše se též o Janku z Leščné, jenž byl biskupským manem; buď dal se v ochranu biskupů a stal se manem, neb držel nějaké manství, maje však přídomek po Lešné. (L. II. 47 atd.)

R. 1374 pojistil Záviš z Lešné choti své Fevě (Foeně) na svém podílu v Lešné 5 hř. roční činže a 50 hř. věna.[3]) Týž Záviš přijal r. 1381 bratra svého Jana z Lešné a dítky jeho na sstupek, však jen dotud, pokud by se mu líbilo.[4]) — O Janu, Záviši, Dětřichu a choti jeho Hildegundě z Říkovic jedná pověst o „vodní panně“ (rusálce), jež prý studni v zámku lešenském obývala, zjevujíc se v rybníku mezi Lešnou a Hustopečemi (Erinnerungen an merkwürdige Gegenstände atd.: K. W. Medau, ročn. 1847 p. 147). Dramaticky ji zpracoval pro divadlo hustopečské Fr. H. Bukovec názvem „Zrušená přísaha“.

---

[1]) D. Z. 20, 400; [2]) 46, 940; [3]) 83, 492; [4]) 134, 206.

Jan (výše zmíněný Janko z Leščné?) z Lešné, jenž byl manem biskupským v Kelči, prodal pak r. 1385 vše, co zdědil po Záviši neb jinak měl v Lešné i s právem patronátním ve Stříteži a co mu tam náleželo, Hanušovi z Pržna,[1]) jenž si r. 1381 koupil Pernou a tudíž sousedem jeho byl. Téhož roku prodala mu i Foena, vdova po Záviši, 100 hř., jež měla na Lešné věnem zapsané.[2]) Podobně koupil Hanuš r. 1391 i věno Hylkunty, vdovy po Dětřichovi z Lešné, zajištěné na tamějším dvoře a poddaných, a od Buška z „Lestné" jeho podíl na tamějším dvoře.[3]) Přikoupiv pak r. 1406 s manželkou svou Eliškou ještě i Vysokou a Lhotku s mlýnem a dvorem od biskupa Lacka, vládl již téměř celému pozdějšímu panství Lešenskému;[4]) proto nazýval se někdy také Hanušem z Lešné. R. 1415 zajistil choti své Elišce na Lešné „tvrzi", dvoru, rybnících a ostatním příslušenství její věno 100 hř. grošů, které v ochranu vzal Maršík z Radověsic. Dcery své Veroniku a Hedviku provdal za Zikmunda z Rájce a Milotu z Laznik. Hedvice vykázal na dvoře a mlýně v Perné 100 hř. gr. Stalo se to vše asi krátce před smrtí jeho; neboť r. 1416 Eliška již vdovou byla a Zbyňka ze Všechovic o 300 hř. gr. žalovala, že ji „drží dědictví ve Lhotě a Vysoké, nemaje k tomu práva".[5])

Po muži svém snad nějakou dobu byla Eliška majitelkou Lešné, ježto nejen dědictví své hájila, ale i pro dluh muže svého žalována byla. R. 1417 přijala dceru svou Veroniku na sstupek všech statků, jakéž by kde měla buď zděděním nebo věnem.[6])

Teprve r. 1437 jmenuje se nový majetník, jenž s Lešnou i nového přídomku nabyl, totiž Hanušův zeť Milota z Lešné. Týž přijímá choť svou Veroniku na spolek všeho svého zboží; tak učinila navzájem i choť jeho. Oba pak přijali Pavla z Pržného na spolek se vším jeho dědičným neb věnným zbožím.[7]) Než nároky na Lešnou a příslušící vesnice: „Perné, Vysokú, Žabokrky (Lhotu) a půl Stříteže" činil také Hanuš z Brodku, ježto „jest mu markrabina milost k tomu zboží svú nápast dědičně dala"; pohnal proto Milotu z „Leštné" z 800 kop gr. r. 1437. Milota však zůstal v držení zboží Lešenského, jež po jeho a ženině smrti dědil Pavel z Pržné. R. 1447 totiž Pavlík z Pržného dal věno Johanky, manželky své, 150 hř. gr., zapsané na Příluku, přepsati

[1]) D. Z. 154, 597; [2]) D. Z. 154, 593; [3]) 185, 157 a 158; [4]) 243, 72. [5]) Kn. p. II. 11.496. [6]) D. Z. 336, 84; [7]) 361, 43—6.

na Lešnou a Střítež; lesů střítežských měla však jen na stavby a otop užívati.[1]) Věno to vzal v ochranu Jan z Dobré Vody, snad bratr její.

R. 1447 píše se též o Václavovi z Lešné; týž následujícího roku připomíná se při skutku šlechetném, an jako ručitel za Kojanu z Oprostovic a poručník jeho synů daroval těmto tamější dvůr;[2]) měl snad Václav toliko půl Lešné neb snad jen přídomku toho užíval.

R. 1464 přijal Protivec z Pržna a Lešné, syn Pavlíkův, na sstupek Jana z Dobré Vody.[3]) Ale téhož roku zmíněn jest i Jan z Lešné a Prus.

Obr. 73. Pečeť Jana z Pržné.

Roku 1467 prodal Vaněk (Václav) Leščenský z Prus „Leščenu“ Jindřichovi z Dobřic; s ním smluvil se o „puol Leščné“ Jan z Prus.[4])

Tehdy r. 1463 a následujících mluví se častěji též o Mikuláši Prlovci z Lešné, jenž držel jako man dvůr v Hulíně.

O Lešnou nastaly pak spory. Roku totiž 1481 Václav z Belku žaluje Beneše Pražmu z Bílkova, že mu drží tvrz „Leštnu“ s příslušenstvím, kdežto on k tomu „lepší právo“ má.[5]) Téhož Beneše žaluje r. 1482 nějaký klášter, že jim drží ves Pernú, na které měli zapsáno 3 hř. platu a toho že jim nedává.[6])

Po Protivci z Lešné uvázal se v Lešnou též Jan Selický z Dobré Vody; žalován jest Prokopem z Prusinovic r. 1480, že se uvázal v základ jeho, ves „Leštinu“.[7])

Po smrti Jana Selického prodali r. 1481 jeho rukojmové tvrz a ves „Lešnou“ s dvorem a patronátem, Vysokou, Pernou a Lhotku Janu z Čertorej, vladykovi Benediktu Pražmovi z Bělkova a Zúbkovi ze Zdětína, z nichž ještě téhož roku Benedikt Pražma jediným majetníkem Lešné se stal, načež r. 1493 od Jana ze Šárova také Příluk i s „rybníkem“ přikoupil a s Lešnou spojil. — Syn pak jeho Petr byl r. 1519 českým králem Ludvíkem ze svazku lenního propuštěn listem, daným v Budíně.

---

[1]) D. Z. 412, 754; [2]) 419, 842; [3]) 424, 33. [4]) Kn. p. V. 191 a 2; [5]) VI. 159; [6]) 214; [7]) 31.

Vladyka Petr byl muž vzdělaný a práv země moravské znalý. Když bylo vydáno tiskem „Zřízení zemské“ r. 1533, byl účasten jeho skládání (Kameníček: Sněmy I. 128). R. 1567 prodal Jan Pražma tvrz a ves Lešnou s dvorem a vesnice Pernou, Vysokou, Příluk a Lhotu svému mladšímu bratru Benešovi (W.). Ten zapsal r. 1581 choti své Bohunce z Vrbna 3000 kop gr. věnem na tom zboží; po její smrti zapsal pak druhé choti své Ludmile z Grodic 20.000 R mor.

Beneš Pražma nechal se svésti k odboji proti králi Ferdinandovi II., zač byl odbojnými stavy mezi „defensory“ z Moravy vřazen. Náležely mu též Horní Slatina a Kyjovice ve Slezsku. R. 1622 byl kard. Fr. z Dietrichštejna zapsán v seznam „původcův rebellie“; uprchl před trestem a všech statků svých byl odsouzen. Jméno jeho přišlo na pranýř. Choti jeho Ludmile, ježto učinila sstupek na statky s mužem svým a Lešná v zemských deskách také jí zapsána byla, Lešná sice byla ponechána, ale uloženo jí, aby složila za ni 6000 R mor. a též dluhy muže svého zaplatila, tak že mělo ze statků mužových úhrnem 18.000 tolarů pokuty do komory královské připadnouti. (XVI. Sp. h. st. s.). Slatinu koupil Jan Lasota; tvrz a ves Lešnou s dvorem, patronátem a pivovarem, Vysokou, Pernou s dvorem, Příluk, Lhotku a dvůr střiežský prodala paní Ludmila r. 1628 pro dluhy Martinovi Půhončímu z Předmostu za 12.000 zl. Synové a dědicové jeho prodali toto zboží s dvorem Količínem u Holešova r. 1641 Ignáci Severskému, pánu na Choryni a Loučce, za 33.750 R. Dědicové Severského prodali r. 1656 Lešnou za 15.000 R Volfgangovi Hoffmannovi svob. p. z Grünbüchlu, pánu na St. Jičíně. Jeho dcera a dědička Johana, provdaná za hraběte z Ditrichštejna, prodala r. 1684 zboží lešenské s 3 dvory, 2 mlýny a pilou Františce Eleonoře z Žerotína, roz. Podstatské z Prusinovic. Po její smrti připadla Lešná spolu s Hustopečemi dědictvím Rudolfovi (Magnusovi) svob. p. Podstatskému z Prusinovic, synu Marie Alžběty Podstatské, jenž r. 1740 Marii Annu, choť svou, hlavní dědičkou jmenoval; ovdověvši vzala za muže Jana Emanuela hrab. z Lužan, jenž ustanovil Marii Annu, dceru svou, hlavní dědičkou. Jsouc tato provdána za hrab. Guicciardiho, odkázala Lešnou muži a dětem, jenž však zboží lešenské prodal r. 1772 Josefu Ondřejovi svob. p. z Bereczka, jenž je popustil synu svému Františkovi Xav. r. 1790

za 100.000 R. Roku 1793 koupil Lešnou od něho Josef svob. p. Beess, c. k. komoří ze starožitného rodu českého, jenž se původně psal „Běs z Hruštiny“, nyní „Bees z Chrostina“. (Obr. 74.) Po něm vládla na Lešné pozůstalá vdova Leopoldina, rozená ze Spens-Boodenu. V poslední vůli své ustanovila nezletilého Jiřího dědicem a substitovala mu bratry jeho Karla a Ottona. Jiří svob. p. z Beessu byl zapsán r. 1842 do Desk zem. jako majetník Lešné, ale r. 1865 prodal panství Adolfu hr. Dubskému za 130.000 zl. r. m. — V též ceně koupil od něho Lešnou r. 1868 Jan Raška ml., továrník v Kopřivnici.

Po něm pozůstalá vdova Maria Rašková prodala r. 1869 tento statek Aloisii hraběnce Fünfkirchen, roz. kněžně Lichtenštejnské, od níž jej koupil r. 1877 Jos. Šponer, továrník ze Svitav, jenž jej zase r. 1881 prodal Rich. Blühdornovi, soukromníku ve Vídni.

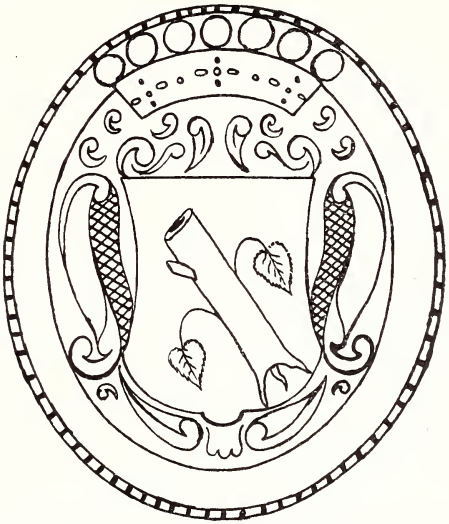

Obr. 74. Znak svob. pánů Běsů z Hruštiny (Beess v. Chrostin).

R. 1888 přešla Lešná ve vlastnictví hraběcího rodu Kinských. Koupil ji rytmistr husarského pluku August hrabě Kinský, císařský komoří, za 250.000 zl. r. m. Po jeho smrti (zemřel r. 1891 v Lešné) zdědil Lešnou Filip hr. Kinský, cís. komoří, rytmistr pluku drag., nynější její majetník. Zámek vyzdobil krásnými gobelíny; bývá za kurii velkostatkářskou volen na sněm zemský a občany starostou Lešné. Choť mu je hraběnka Marie, roz. Dubská, svob. paní z Třebomyslic. — Znak Kinských, původně Vchynských, červený štít se stříbrnými zuby vlčími je týž jako Tetourův z Tetova. (Viz okr. Rožnovský.)

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1794 domů 60, obyv. 418; r. 1835 domů 88, obyv. 528, koní 41, hověz. 128, ovcí 30; r. 1910 domů 85, obyv. 525, koní 40, hověz. 269, ovcí 21.

Spolků jest sedm: Spoř. a zálož. spolek, Sbor dobrovolných hasičů, Jednota katol. mužů a jinochů, Spolek sv. Terezie, Národní jednota a Odbor křížového spolku abstinentů. — V osadě se konají poučné přednášky hospodářsky i jinak vzdělávací.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo, záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Lhotka (Lhota Lešenská),

gen. -ky, ve -ce, 4·4 km. sz. Meziříčí, přifařená a přiškolená do Lešné, půl hodiny vzdálené, rozkládá se na rovině mezi Bečvou a Lešnou, a sice v ostrém úhlu, jehož jedno rameno tvoří okresní silnice od Hustopeč a rameno druhé silnice od Lešné do Meziříčí vedoucí. Stavení stojí roztroušena v zeleni zahrad a tvoří s nimi podobu obdélníka po obou stranách cesty, která téměř přímočaře středem osady vede. Uprostřed dědiny stojí novější prostranná kaple, zasvěcená apoštolům slov., sv. Cyrillovi a Metoději; slouží se v ní třikráte do roka mše sv. — Domy (počtem 37) jsou převážnou většinou zděné, čistě obílené, v průčelí soškami ozdobené, některé i se zahrádkou před okny; dřevěnic jest jen několik. Stranou k Lešné je železniční stanice lokální dráhy Hranice—Vsetín. Nedaleko byly močály, po nichž za stara osada se nazývala „Lhota-Žabokrky".

Živnost jest rolnická, vyjma bývalou domin. hospodu, jež měla původně od panství 3 měř. pole a louku. Od vrchnosti dostával její držitel fůru sena a směl 4 krávy a 2 koně na panském pásti; činže platil 14 R do času, až „by zde mýto bylo zřízeno a obchodníci častěji tudy jezdili". (Smlouva r. 1792.) Vedla tudy asi stará silnice z Polska na Lešnou do Choryně.

Dle Švoje měla Lhotka okolo r. 1790 20 domů a dle listovní knihy z r. 1789 bylo zde fojtství dědičné, 6 gruntů selských, z nichž 2 slují též zahradinami, na 12 chalup a pastuška. Fojt nelišil se v majetku pozemním od sedláků. Povinen byl dovézti fůru vína z Buchlova a též jednou do roka „povozem" s 4 koňmi na 6 až 8 mil bezplatně; bylo mu robotu Lhoťanům rozkazovati, o žních snopy na polích sčítati, ve Střiteži — zaniklém dvoru panství lešenského, nyní „Střitežík" zvaném — při čištění obilí dohlížeti a je do panské sýpky odvésti. Činže a dávky měl skoro

tytéž jako sedláci. — Selský grunt měl na 19—26 jiter pozemků; gruntovní činže platil majitel 2 R 44 kr., odváděl 6 slepic a 57 vajec, robotoval týdně koněm 3 dni (dle robotního seznamu r. 1777). Ku podivu není žádné zmínky o sypání obilí. — Chalupníci neměli pole, jen zahradu při stavení; platili vrchnosti činže chalupnické 1 R 39 kr.; někteří platili do obce z chalupy ročně 45 kr. i více; slepic ani vajec chalupník nedával. Některé chalupy byly již koncem XVIII. století rozděleny, tak že majitelé jejich jen 26 dní robotovali, kdežto z nerozdělených chalup se robotovalo 1 den týdně, pěší. Oprávněni byli krávu a kus černého na obecním zdarma pásti; z každé krávy jiné měli platiti 36 kr. obci; za to ale přispívali na obecního pastýře.

Na začátku minulého století ukládá se v kupech hospodáři vystavěti výměnkářské stavení. Výměna byla: na každém poli 1 měř., záhon na len, proso a zelí; koncem XIX. století přestalo však předení a tudíž i setí lnu. Přízi dávali tkalcům do Kelče setkati; těch však ubylo a hospodyním bylo na plátno dlouho čekati; přestali tudíž v obci pěstovati len.

Hospoda ve Lhotce byla dominikální a měla později 6 jiter pozemků; platilo se z ní 13 R. Majetník byl povinen bráti panské pivo a pálenku. — Mlýn, zvaný „na Bečvě“, byl též dominikální, bez polí; platilo se z něho 26 R činže, ač byl r. 1771 do majetku zakoupen. — Obecní pastýř obýval stavení nějakého zpustlého selského gruntu, jejž si obec asi zakoupila, nebo snad již od r. 1772 dle tehdejšího patentu vzdělávala svým nákladem. Proto asi v listovní knize připsáno jest obci při „pastušce“ 26 jiter pozemků.

Zakupování rolnických živností a domů stalo se v letech 1770tých.

Jména tratí ve Lhotce jsou: pod Střítežem, Ležátky, pod Hrázama, pod Břehy, Zábečviska. Starší, často zmíněné trati jsou: Veliké Mlýnisko, na Širokém, ode Drah.

Dějinné zprávy.

Lhotek jest na Moravě více. Naší Lhotky týká se však najisto listina z r. 1374. Dle ní obdržel Vok z Kravař pozemky v Jesenici, na Vysoké, ve „Lhotě“, v Krasně, v Zašové a Mštěnovicích. Obdržel tehdy ve Lhotě $2^1/_2$ lánu, hospodu, $^1/_2$ mlýna, 3 zahrady,

louku a les, zdělí i šíří jedny honce. — R. 1406 koupil Vysokou a Lhotku Hanuš z Lešné (viz Lešnou). — Na rozdíl od jiných Lhot obdržela Lhotka i název „Žabokrky“. R. 1437 popíral Hanuš z Brodku právo Miloty z Lešné na Lešnou, Pernou, Vysokou, „Žabokrky“ a Střítež.

Od r. 1406 zůstala Lhotka již připojena k Lešné. Proto podporovali Lhotčané obec příluckou ve při její proti Juřince. Dle spisů o této při slula tehdy ves naše již „Lhotkou“. V XIX. století sluje Lhotou i Lhotkou. — Ves trpěla velice válkou 30letou; hubily ji též povodně, ježto se o ní píše (v II. polovici XVII. stol.), že „jí hrozila úplná zkáza povodněmi“. (Slavík: Morava.)

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla: r. 1794 domů 20, obyv. 111; r. 1835 domů 26, obyv. 185, koní 21, hověz. 40; r. 1910 domů 37, obyv. 244, koní 18, hovězího dobytka 144.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Perná,

gen. -é, na -é, ves přifařená do Lešné, od níž je půl hodiny sv. a od Meziříčí 8·7 km. vzdálená, leží na dolinovité stráni, k severu otevřené. Čísel má 41. Domy jedny stojí štítem a jiné průčelím do cesty, tvoříce nepravidelnou ulici. Mezi nimi bývá zahrada, ale některé jsou i vedle sebe. Před některými jsou i zahrádky, teprve v novější době vzdělané. Více domů je zděných, křidlicí krytých, než dřevěných. Nábytek v „jizbech“ prostý a po staru. — Samota je jedna „Bučí“ (2 chalupy). Mlýny jsou dva: větrák a vodní. Na Perné býval i panský dvůr a ovčírna.

V kapli uprostřed dědiny je hrubá olejomalba na plechu; zobrazuje sv. Josefa s Ježíškem. Pod obrazem je nápis letopočtový: „VIVoLenIs bIL oD oCe VsseMoCneho, pěstoVat beranka neVIneho; pros za nás V něho.“ Postavena byla kaple nákladem Josefa svob. pána z Beessu a občanů.

Na vých. nejvyšším konci dědiny stojí bývalé fojtství; nad obytným jeho stavením prostírá se pole „na Zahradě“ zvané. Na

něm naskytají se hledajícím střepiny nádob, tuhou barvených; v břehu pak, jímž zmíněné pole k dědině končí a jenž byl rukami lidskými nasypán a lámaným kamením upevněn, naskytá se množství střepin rozličných nádob středověkých. Nalezen byl zde také šíp, srp starožitný a jiné úlomky železné. Jméno pole „na Zahradě“ připomíná zajisté bývalou tvrz zahrazenou, nebo Perná bývala samostatným panstvím (viz níže). Mezi polem „na Zahradě“ a cestou dědiny zde končící byly objeveny hroby s popelnicemi, bohužel porušenými.

Jméno Perné odvozoval lidu starý „rechtor“ z jména Perun, jehož modla tam prý stávala; patrný je zde vliv čtení a vlastní obrazotvornosti. — Jiná pověst praví, že se tuto ryžovalo zlato a od slova „peru“ že nabyla osada svého jména. Na blízku naskytá se v pikritu — eruptivní (vyvřelé) hornině — hojně drobné slídy, jež svým zlatým leskem mohla svésti k ryžování zlata, jakož podnes „Hlybočku“ u Vysoké pro týž pikrit „zlatý důl“ se říká (viz Vysokou).

Zda na ryžování upomínají názvy tratí „v Jamě“, kdež je potok a studánka, Pradliska, Zlámanka a Hamra — snad na drobení kamení pikritového — nelze arci najisto tvrditi. — Jiné trati slují: Důlek, Kútek, pod Húrú, na Bílých čili na Ščúrovéj (bílá vápenitá zem), nade mlýnem, Humenec, nad Hájem, na Kopečkech, pod Bučí, za Húrkú, Stará lúka, na Dolinech, nad Včelínem, Radošovec (s povětrným mlýnem), na Starých potokoch (mlýn), pod Kamencem, v Kameňú, na Skalech, mezi Cesty, na Křivých, Prostřední, na Křikvě, Polyčtvrtka a Chladečnica.

Potůčky slovou: Slaná voda, tekoucí do Lešné, a Starý potok, jenž žene mlýn, nad nímž je neveliký rybník.

Stará cesta na Příluk, Lešnou a Pernou spojovala Meziříčí se Starým Jičínem.

Poměry poddanské.

Okolo r. 1830 byli na Perné: fojt, sedláků 7, zahradníků 9, domkařů 17, obecní domek a panský mlýn. Fojt měl pozemků pouze 8 jiter a tyto povinnosti: ročně dával 6 kuřat a 30 vajec, gruntovní činže platil 1 R 37 kr., rozkazoval robotu, dozíral při větí a při měření obilí v panské stodole, dovážel na pole obilí k setí jarnímu i podzimnímu. — Jeřábka, jejž všichni fojtové na

panství Meziříčí-Rožnovském každoročně dávali, neodváděl. Nebylo jich asi na panství Lešenském.

Sedlák měl až 27 jiter pozemků; některý i kus lesa. Povinnosti měl tyto: povozní roboty 52 dnů 3 koňmi, na sv. Jiří platil 51 kr. gruntovní činže a na sv. Václava 1 R 7 kr., vajec dával ročně kopu a kuřat 8.

Zahradník některý měl téměř 14 jiter pozemků. Robotoval ručně 78 dnů a za pole, od vrchnosti přikoupené (na 4 jitra) $10^1/_2$ dne. Činže platil o sv. Jiří 38 kr. a o sv. Václavu 55 kr.; robotní činže dával o sv. Martinu 3 R 6 kr., kuřat ročně 6 a vajec 20.

Domkař jenž měl 1 měř. rustikální, robotoval z ní ročně 26 dnů, za měřici dominikální, přikoupenou od panství, nové 2 dny a platil činže za pole 45 kr.

Obecní domek měl pozemků přes 23 jiter, které byly však r. 1877 s povolením zem. výboru rozprodány; ježto měla Perná po válce 30leté r. 1676 ještě 2 pusté usedlosti, koupila snad obec jednu z nich na tento obecní domek.

Dominikální mlýn měl 8 jiter pozemků; z něho se platilo 23 R činže; držela jej po více pokolení rodina Lobišova.

Výkupné z robot bylo na selském gruntě na př. čís. 11. vyměřeno na 139 R 10 kr.

Dějinné zprávy.

Perná snad byla starším statkem panským než Lešná. Dle Desk zemských olomucké Cudy (soudu) náležela r. 1355 Olbramovi z Perné, jenž choti své Margaretě 60 hř. věna pojistil na Perné a na Krasnu.[1]) — Téhož roku dal však i Vachno z Perné, snad bratr předešlého, Hosteně, manželce své, 13 hř. na tamějším dvoře věnem zajistiti,[2]) kdežto jak rukojmí postoupil paní Hilguntě na dvoře a láně v Lešné 14 hř. (viz Lešnou). Nebylo tedy snad ještě panské tvrze v Lešné a dvůr tamější náležel jemu. Vyššímu stáří Perné nasvědčují též archeologické nálezy tamější, jichž v Lešné posud objeveno nebylo.

R. 1365 Stach z Perné a Vlachno tamtéž smlouvu učinili vzájemného dědění o zboží, jakékoli by měli.[3])

---

[1]) D. Z. 20, 398; [2]) 20, 399; [3]) 40, 820.

R. 1368 obdržel Vlachno neb Vochno z Perné od markraběte moravského Jana v léno dvůr, 9 čtvrtí a mlýn v Perné, celou ves Byninu, v Krasně 17 čtvrtí a dva podsedky, v Lešné jednu čtvrt a ve Stříteži 2 i část patronátu tamějšího kostela „za věrné a namáhavé služby". Vochno z Perné i za své potomky za to slíbil, že „markraběte Jana i jeho nástupcův bude poslušen a jako jiní manové dobra jeho si hleděti a nebezpečí veřejného i tajného ostříhati".[1])

Byla tedy Perná lénem zeměpána a nikoliv biskupským. — Též Franko z Kunovic měl podíl v Krasně a „Bynyvě", kterýž prodal z nařízení markraběte za 90 hř. Bohunkovi a Stachovi, bratřím z Perné, téhož r. 1368.[2]) — R. 1371 Vachen (Vachno) a Alšo z Perné sestoupili se se svými statky. Margareta pak, vdova po Olbramovi z Perné, t. r. postoupila věno své, jež měla na Perné a Krasně, svému zeti Pitroltovi z Prus.[3]) — Tento pak r. 1373 postoupil Kateřině, ženě Zbiluta z Perné, 42 hř., jež měl na svém podílu v Perné, věnným právem.[4])

Roku následujícího nazývají D. Z. tuto osadu Pernou „malou",[5]) snad na rozdíl od Perné blíž Mikulova, která jest daleko větší.

R. 1381 Zbylich (Zbilut) z Perné prodal svůj podíl na Perné Vokovi z Kravař, jenž toto zboží zase prodal Hanušovi z Pržna, bez porušení však lenního práva pána markraběte.[6])

Podíl ten záležel ze dvou dvorů (curiae), snad tedy Pernenského a Lešenského, a v polovici hospody. Tato byla asi výnosnou; stála na důležité silnici, jež, jak zmíněno, za stara tudy z Meziříčí na Starý Jičín vedla.

Od toho tedy r. 1381 náležela Perná již Hanušovi z „Pržného" spolu s Lešnou, s kterou zůstala spojena. Hanuš z Pržného, jak u Lešné dotčeno, dal r. 1415 dceři své Hedvice, provdané za Sigismunda z Rájce, na Perné, na tamějším dvoře a mlýně zajistiti 100 hř. věna.[7]) A když r. 1437 Hanuš z Brodku nároky činil na zboží lešenské, jmenuje „Perné" již jen částí jeho.[8]) Již tehdy byla tudíž Lešná přednější než Perná.

Snad právě Hanuš z Pržna stálé sídlo své v Lešné si zvolil, tvrz tamější buď postavil neb zvelebil a odtud též Hanušem z Lešné se psal.

---

[1]) C. D. X. 83. [2]) D. Z. 51, 1049; [3]) 65, 142; [4]) 79, 418; [5]) 86, 552; [6]) 134, 200, 201; [7]) 315, 368. [8]) Kn. p. III. 447.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 27, obyv. 165; r. 1835 domů 38, obyv. 198, koní 36, hověz. 115, ovčí 68; r. 1910 domů 41, obyv. 240, koní 31, hověz. 148, ovce 3.

Spolek jest jediný: Valašská beseda.

První r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Příluk,

gen. -a i -u, v -u, vesnička 9·7 km sev. od Meziříčí vzdálená, přiškolená i přifařená do Lešné, půl hodiny vzdálené, prostírá se v rovni podél cesty od Krasna do Lešné vedoucí. Uprostřed dědiny stojí kamenný kříž a prostranná kaple sv. Jana Nep. s oltářem, jejž zdobí 2 andělé, jež z dřeva křivákem slušně řezal samouk z Babic u Kelče; i nad cestou k Lešné stojí druhý kamenný kříž z r. 1801. Cesta nyní dědinou vedoucí bývala důležitou, dokud nebylo silnice z Krasna do Lešné a Hustopeč. Když r. 1721 byla prodána hospoda podle této cesty, bylo majiteli z „mýta“ při ní ročně 5 R vrchnosti platiti. Spolu však v kupu je dotčeno: „Kdyby formani nebo handlíři budoucně častěji jezdili a mejto zvelebovali, při tom platu zůstati by se neslušelo.“ Obchodní tato cesta vedla Lešnou do Hustopeč a Pernou (trať „mezi cestami“) na Janovice do St. Jičína. Nad obcí jest pahorek „na Kopci“ zvaný, na němž dle valu posud zbylého byla tvrz bývalého panstvíčka Příluku. Z části je již rozebrán zřízeným tam kamenným lomem. Domy osadníků jsou dílem zděné, dílem ještě dřevěné, netvoříce pravidelné návsi. Příluk je z těch několika dědin okresu, jež úplně v rovni leží a pasek nemají.

Fojtství, původně grunt nebo zahradina „Slavikovská“ povýšený na fojt tví dědičné, zakoupeno bylo r. 1718 od vrchnosti. Koupil je Jura Podzemný za 100 R mor., v jehož rodině posud jest. Byl fojt přílucký povinen ročně fůru vína dovézti z Mikulova neb Buchlova za 1 R a 2 měř. ovsa. Nově zřízenému fojtství přidána louka „v Rybníku“ a $1^1/_2$ měř. rolí za roční plat 3 R; byl povinen pivo panské do šenku přílucského voziti; slepice a vejce

dával jako sedlák, toliko robota a povinnost „hlásenská“ byly mu odpuštěny. Dědičnost toho fojtství, jež i „zákupním“ slulo, potvrdil r. 1761 také hr. z Lužan.

Sedláci měli polí 17—21, úlehlí 5 a 3 jitra pastvin, později lesem vysázených. Činže platili jedni 1 R 21 kr., slepic dávali 8, vajec 54; robotovali $2^1/_2$ dne týdně pěší; druzí platili činže 1 R 35 kr., slepic dávali 6, vajec 56, robota jako u prvních.

Také Příluk měl obecní dům s pozemky ve výměře na 26 jiter. Na domě bydlil pastýř; obecní pozemky byly pronajímány domkařům. Ježto se i zde jako ve Lhotce rozměra pozemků obecních rovnala selskému gruntu, vznikl snad týž obecní majetek z nějaké, ve válkách zpustošené, obcí zakoupené usedlosti selské (viz Lhotku).

Zahradníci měli 7—9 jiter pole a 2 úlehli; činže platili 1 R, dávali 3 slepice a 15 vajec, robotovali $^3/_4$ dne každý týden pěší; 2 velkozahradníci měli i více pozemků i větší povinnosti.

Chalupníci robotovali 26 dní ročně, činže a přírodních dávek neodváděli. Směli pásti krávu a kus černého na obecním za příplatek na obecního pastýře, z více kusů krav platili obci po 36 kr.

Mlynář platil z mlýnu 4 R „vodní“ a obci Příluku ročně 10 R 21 kr. „gruntovní“ činže; vrchnosti pak platil činže 9 R 44 kr., dával 5 kur, vajec 45; roboty byl osvobozen.

Hospoda nebyla na fojtství; bylať dominikální či panská. Hospodský, její emfyteutický majetník, byl povinen bráti nápoje z panského pivovaru a palírny. Do důchodů platil z polností 1 R 12 kr., z mýta o sv. Martině 5 R a z hospody též 5 R. Směl však pásti 3 krávy v panském stádu a dostával fůru sena.

Desátky kostelní odváděly se do Lešné a kontribuce se platila do Hranic.

Zakupování započalo v letech 1770tých. Kupy psány byly nejprve česky, později (za svob. p. z Berecka) již německy. Jeden zahradník, ne-li dříve, tedy při zakoupení živnosti vykoupil se i z roboty ročním platem 3 R.

Příluk starosty prý nemíval. Fojt konal jeho povinnosti, maje ku pomoci radního, jejž vrchnost doživotně ustanovovala.

Lid se živí jen rolnictvím. Pěstování lnu a předení přestalo r. 1885, kdy oheň 5 čísel a sušírnu — pazdernu strávil; chalupníci vůbec prý nepředli, poněvadž neměli pole na len. Vče-

laření pak v obci přestalo, když jedním rokem všem včely pomřely. — Větší požár — 5 domů — zavinil hoch kouřením.

Některé zajímavější tratě slují: ve Slíně, Zabrání, Křivoša, Dráhy, v Klíncech, na Stránkech, na Zlámanci, pod Zahradama.

Potůček jest jediný; přichází od Hostašovic. Jest nepatrný a přece hnal mlýn; důkaz, jak předkové dovedli vodní síly využíti.

Dějinné zprávy.

Příluk, někdy i „Příluky" psaný, býval panstvím zpupným. R. 1358 kupuje Ješek Svytlík (Světlík) z Příluku dvůr na Vysoké od Kačny z Tlustomast za 40 hř. gr.[1]) — Po něm píše se r. 1383 o Onši z Příluku.[2]) — R. 1397 zajišťuje Jindřich z Příluku své choti Kateřině 50 hř. gr. věna na Příluku; přijal to v ochranu otec její Drslav ze Štrálku, jenž i slíbil doplniti ze svého, co by scházelo.[3]) — R. 1406 prodali Drslav a Jindřich z Příluku své dědičné zboží a „sídlo" příluckés polovicí mlýna „jesenického" Bohuši z Rostání.[4]) — Ale téhož roku Bohuš z „Roštění" prodal to zboží Bedřichovi z Ruského a ten zase třem bratřím z Poruby: Ješkovi, faráři v Lošticích, Ondřeji a Beneši z Poruby.[5]) (Obr. 75.)

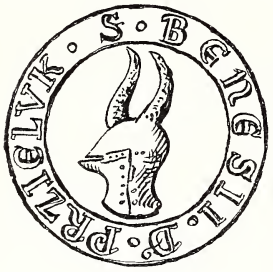

Obr. 75.
Pečeť Beneše z Příluku.

Oba bratři přílučtí peněz za Příluk nepromarnili. Drslav z Příluku koupil si dvůr v Osičanech a po jeho prodeji dvůr v Evaní u Tovačova, odkud pak slul „z Příluku a Ejvaně". — Bratr jeho Jindřich z Příluku držel r. 1403 Bránky, býval přísedícím soudu manského a sídlil na Bránkách, kde Kateřině, choti své, upsal věna 50 hř.;[6]) nazýval se též Jindřichem z Bránek.

Bratři z Poruby vládli na Příluku nejprve nerozdílně. Když r. 1418 Ondřej z Příluku na vsi a tvrzi Příluku, svobodném dvoře a na mlýně tamějším i na polovici mlýna v dědině Jesenici (valašské Jasenici) choti své Anně 100 hř. gr. dal pojistiti, svolili k tomu bratři Ješek a Beneš; o věno to pečovati slíbil Jan, řečený Čech z Traplic, Annin otec.[7])

---

[1]) D. Z. 26, 524. [2]) L. II. 108. [3]) D. Z. 208, 566; [4]) 253, 232; [5]) 254, 260. [6]) L. I. 35. [7]) D. Z. 341, 158.

R. 1437 prodává Ondřej — však „z Čistic“ psaný — ves Příluk Pavlíkovi z Pržna, jenž na tom zboží zajistil ženě své Johance 100 hř. gr. věna.[1]) R. 1446 podpisuje Pavel z Litenčic a Příluku list na solnici, daný Meziříčanům Janem z Mesmpeku[2]).

R. 1460 měl na Příluk nějaké právo Jiří Kužel z Žeravic. Pohnal Anežku z „Příluku“ za 112 hř. gr., že mu drží „Příluky“, nemajíc k tomu práva; „poněvadž převýšil v půhonu základem více, než list okazuje,“ zněl výrok soudu: „Anežka tomu půhonu odpovídati nemá.“[3]) Při novém půhonu o tu věc byl Jiřík opět z jiné příčiny odkázán, ač již toliko o 100 hř. ji žaloval. Soudili se do r. 1466. V půhonu tom poprvé se vyskytuje i jméno „Příluky“; lid říkal asi jen „Příluk“.

R. 1464 Jan Krupsa z Příluku přijal strýce svého Herše z Příluka na spolek. — R. 1481 pohání Hereš z Příluka Petra, hr. od sv. Jiří, za 100 zl., ač sám též nebyl svědomitý: neplatil dluhu soukeníku v Olomouci.[4]) Po smrti jeho syna Pavla Herše dal jeho rukojmí Prokop z Prusinovic statek přílucký zapsati Jiřímu Kuželi z Žeravic.

Pak připadl asi Příluk odmrtí zeměpánu. Nebo r. 1486 udělil uherský král Matyáš, jenž od několika let Moravu mocí držel, Příluk lénem svému dvornímu soudci Jákubovi, rytíři ze Šárova. Jeho syn Jan prodal Příluk r. 1493 Beneši Pražmovi z Bílkova, pánu na Lešné, s níž pak Příluk již spojený zůstal. — O rytíři Jákubovi ze Šárova je zapsáno pěkné svědectví v knihách půhonných, že „jako věrný úředník, dobře myslí o sirotcích“.[5])

Stoletou při obce Příluku o pastvisko Křivoše viz při Juřince. Byly sice Křivoše příkopou a živým plotem od poli přílucký odděleny, přece však Příluk polovice jich se domáhal, ježto Juřinka kdysi dovolila fojtu přílucké dobytek tam pásti.

Postup vzrostu obce a hospodářství: nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 19, obyv. 101; r. 1835 domů 26, obyv. 150, koní 20, hověz. 45, ovcí 4; r. 1910 domů 31, obyv. 186, koní 13, hověz. 88, ovce 2.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

[1] 364, 81. [2]) Zp. IX. [3]) Kn. p. IV. 292, 343; [4]) VI. 35, 97; [5]) V. 127.

Vysoká,

gen. -é, na -é, 500 m nad mořem, 6·9 km od okresního města Meziříčí na s. a od Lešné, kam je přifařena i přiškolena, půl hod. vzdálená, vystavěna je na svahu pahorku, jenž dosti příkře k údolí spojené Bečvy sbíhá. — Nejvýše stojí bývalé fojtství, jež mívalo na 300 měřic pozemků, nyní již z části oddělených. Pahorek nad ním poskytuje velmi krásný rozhled na úrodnou dolinu od Meziříčí okolo Hustopeč až k Černotínu, jíž se stříbrným pásem vine Bečva uprostřed luhův a sadů vrbového proutí; na z. pěkný je rozhled na Choryň a Kelč a celé pásmo hor s Keleckým Javorníkem a Hostýnem; je viděti Špičky a za nimi výběžky moravsko-slezských Sudet; severní obzor krášlí hrad starojický a východní Radhošť s kaplí. Na dolním konci vsi býval za stara dvůr panský, rozdělený však již ode dávna na 7 živností, jimž se říká Dvořiska. Domy jsou dílem štítem, dílem průčelím na dědinu obráceny; před nimi zakládají se novější dobou zahrádky, za nimi pak bývají zahrady ovocné. Ve středu dědiny je kaplička sv. Fabiána a Šebestiána, postavená po pruské válce a choleře r. 1866; při ní stojí starý dřevěný kříž s hrubě tesanými znaky umučení Páně a nad fojtstvím krásný gotický kříž z r. 1901. Za letního sucha trpívá osada nedostatkem vody. Vesnice jeví stavbami některých selských domů s vysokým štítem a pěknou krytbou křidlicovou větší zámožnost; zbylé dřevenice mají ještě šopky rázu starého. Ovocné zahrady jsou ohrazeny plotem „špindlákovým“, jiné zase z proutí vrbového upleteným neb ukrouceným; zahrádky před domem namnoze mají úhledné ploty drátěné. — Poblíž Dvořisk je trať v Sadě, bývalé zahradě; dvůr i sad byly asi zbytky tvrze z doby, kdy Vysoká byla samostatným lénem zeměpanským.

Poměry poddanské.

Dle gruntovní knihy z r. 1789 byl na Vysoké fojt, sedláků 8, zahradníci 3, chalupníků 6 a obecní pastuška.

Fojt byl povinen obilí do dvora Střítěže na setí ozimé a jarní dovážeti, bečku vína z Mikulova nebo Buchlova zdarma přivézti anebo 8 R platiti, nebylo-li dovozu třeba; dále fůru, „povoz“ zvanou, na 6—8 mil každoročně vykonati. Na fojtství byl zároveň nálev panského piva. Fojtství bylo sice dědičné, ale majitelé jeho se častěji měnili; poslední fojt byl Polášek.

Sedláci měli 19—22 jiter pole, na 9 úlehlí, $2^1/_2$ jitra luk. Činže platili jedni 2 R 20 kr., dávali 11 kur, 66 vajec; jiní dávali činži jako první, kur 8, vajec 60; obojí robotovali $2^1/_2$ dne týdně pěší; jeden platil činže 3 R 7 kr., dávky jako ostatní sedláci a robotoval týdně 3 koňmi 1 den.

Zahradníci měli pole a luk na 14 jiter; gruntovní činže platili 2 R. 14 kr., dávali 6 slepic a 21 vajec; robotovali týdně $1^1/_2$ dne pěší.

Chalupníci pole neměli; robotovali ročně 26 dní pěších bez jiných povinností.

Obci náležel jako v jiných osadách toho panství dům se 26 jitry pole, jejž obýval obecní pastýř: snad jeden z těch 5 gruntů ještě r. 1676 po válce pustých. Kup pustého gruntu bez domu za 40 R zapsán je r. 1784.

Zakupování gruntů do majetku započalo r. 1784. Zákupného platil sedlák 100—150, zahradník 55 a chalupník 4 R.

Výživu poskytuje rolnictví. Důležitější názvy tratí jsou: na Polištvrtkách, na Slané vodě, Vrchovina, u Zelené cesty, na Potůčkech, v Sadě, Hlyboček, Dvořiska, Strážka, Podolí (Pádolí), Draha (obecní pastva), na Rovnicách, nad Křikem, na Bílých. Starší a nejčastější příjmení osadníků jsou: Paška, Halašta, Kulajta. Pokrok v rolnictví učiněn počátkem XIX. stol.: mizí při gruntech úlehly, všecko pole se již vzdělává. Podivno je, že jednomu rolníku tím přibylo nejen úrody, nýbrž i gruntovní činže, jiným nikoli.

O „Hlybočku“, jenž je těsnou roklí, již potůček hluboko v černém pikritu si vyryl, jde pověst, že tam byl propadlý zámek černokněžníků. Pověst vznikla asi z příkrých míst rokle, jejichž boky mají podobu stěny z přitesaných černých kamenů. — Nad Hlybočkem jsou zmíněná Dvořiska, jiná nad Sedličkem; zde snad kdysi stával zmíněný hrádek panský.

Dějinné zprávy.

Vysoká byla asi původně lénem zeměpanským; připomíná se v listině r. 1351. Tehdy postoupila Kateřina z Vysoké dvůr a $1^1/_2$ lánu činžovního, jež právem věna držela, svému muži Jeníkovi ze Slezan.[1]) Ovdověvši šla za muže Chřapka z Tlusto-

[1]) D. Z. 11, 242.

mast, jenž jí dal věno zapsati na dvoru a hospodě na Vysoké.[1]) R. 1358 prodala dvůr ten Ješkovi Světlíkovi z Příluku za 40 hř.,[2]) jenž dvůr i hospodu choti své Hedvice postoupil.[3])

R. 1374 obdržel Vok z Kravař, jinak z Fulneka, od markraběte Jana, mimo jiné zboží, také na Vysoké 5 lánů, dvůr, „unam ungam auri desertam“ (opuštěný zlatý důl?) a dvě zahrady.[4]) Slovo „ungam“, neznámé aneb chybně (unciam?) psané, připomíná hledání zlata, jehož i při Perné bylo vzpomenuto. — Hledání zlata by připomínalo též, kdybychom místo „ungam“ četli „venam“ = žílu, což by s následujícími slovy „auri desertam“ nejlépe se shodovalo. V originále asi stálo: „vęnam“, a sice psáno s „ę“ caudata, což při opisování listiny pro tisk písař nesprávně četl za „vngam“, poněvadž bylo „u“ jako naše „v“ psáváno. (A. L. Krajčík.)[5]) — Po smrti Vokově dědil Vysokou jeho bratr Lacek z Kravař na Helfenštejně. Týž prodal Vysokou a Lhotku s mlýnem a dvorem Hanušovi z Pržné, pánu na Lešné r. 1406.[6]) Hanuš dal Anně, choti syna svého Bartoška, 200 hř. gr. na Vysoké, tamějším svobodném dvoru a na Lhotce s mlýnem zajistiti.[7])

Od té doby zůstala Vysoká spojena s Lešnou a v D. Z. se o ní již nepíše.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 16, obyv. 117; r. 1835 domů 21, obyv. 145, koní 30, hověz. 35, ovce 2; r. 1910 domů 30, obyv. 188, koní 22, hověz. 110.

První, r. 1850 volené, obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Bývalé manství Loučské.

Loučka,

gen. -y, v -ce, farní osada, jest od Meziříčí 12·3 km záp. vzdálena; prostírá se u silnice do Bystřice pod Host. Jest podobna spíše

---

[1]) D. Z. 14, 286; [2]) 26, 524; [3]) 27, 558. [4]) C. D. XV. 132.

[5]) Je-li přípustna snadnější oprava čisti unciam místo ungam, tedy to může také znamenati výnos 1 unce zlata (asi 3 dukátů) z opuštěných gruntů. (Pozn. red.)

[6]) D. Z. 243, 72; [7]) 14, 286.

záhorským dědinám než valašským. Po požáru r. 1884, jímž lehla popelem značná část dědiny, postaveny byly nové domy zděné, obyčejně průčelím k cestě. Za domy a stájemi bývají stodoly, za nimi ovocné zahrady. Blíž kostela stojí zámek, budova to přízemní, ale prostranná s pěkným sadem a kuchyňskou zahradou. Vesnice tvoří jen částečně „ulici". V nejnižší její části je větší „káděr" (bařina s vodou pro dobytek), jejž by bylo lépe upraviti, aby vsi nehyzdil, ač jmenují jej pěkně „rybníčkem". Jiné skupiny domů sluji „Pivovárka", blíž zaniklého panského pivovaru, a „nad Ulicí"; v části východní obývají „Loučané", v západní hořejší „Vrchňané". Zámek opatřuje vodou pitnou vodovod z Hradiště. Obec pak nakládá na veřejné studně Skalku a Smrdušku, ježto studně selských domů nemají vody trvalé.

Na Hradišti, na příkrém kopci jižně dědiny, stával snad opevněný hrad; posud se říká okolo jeho temene „na vale". — Na stráni pod horou Světíkovou (za stara Světikov) objeveny byly na trati Chudačka hroby popelnicové; podobně na polích „Volavec" bývají nalezány střepiny dávnověké.

Kroj býval ve farnosti dílem valašský, dílem hanácký.

Výživu poskytovalo hlavně rolnictví.

Poddanské poměry.

Dle kontribučního seznamu z r. 1783 bylo v Loučce pole zapsáno do II. třídy výnosné. Na 24 měřic bylo při každém gruntu polí a na 2 měřice pustin. Již však koncem téhož XVIII. věku stal se pokrok. Nebylo již na panství polí pustých ani úlehlí: všechny pozemky nabyly vzděláváním povahy půdy orné.

Zakupování gruntů do vlastnictví v Loučce i Podolí započalo, brzy po vydání královského patentu, r. 1773, ač některé zakoupeny byly teprve za XIX. století. Čtvrtníci platili 30 R zákupného, zahradníci 16 R, byť ten neb onen měl o 1 nebo 2 měřice více pozemků než druhý. — Po zákupu se obyčejně rodiny dlouho na svém statečku udržely; po dědu aspoň syn a vnuk, na mnohých po pradědu ještě pravnukové (Kundrát, Vražina i Navrátil). — Někteří čtvrtníci záhy po zákupu rozdělili grunt svůj na 2 díly — na 2 osminy lánu: jeden dokonce na 3 díly. — Fojtství v Loučce nebylo dědičné.

Výkupem z činže, výsep a robot platil sedlák čili čtvrtník 136 R 16 kr. a z desátků 43 R 32 kr. Ze školních povinností výkup se nekonal, poněvadž občané platili školní plat od každého dítka, známý sobotales. Zahradník vykoupil se z roboty 23 R 56 kr.; jim všem bylo výkupné z desátků prominuto. Domkaři dominikální vykupovali se z roboty za neodpuštěných 13 dní platem 22 R 36 kr.

Panský dvůr v Loučce měl 525 měřic polí, 47 luk, pastvin 298; zahrad bylo při panských budovách a stodole 17 měř. — Ku dvoru robotovali i z Kunovic a Polic, ač byli poddanými statku v Kelči; snad nynější lesy jejich náležely kdysi manství Loučky, s nímž sousedí, snad biskup postoupil robotu svým manům tamějším, když rozprodal dvůr v Policích bývalý.

Mlýn, na potůčku Poličná zvaném, a hospoda byly emfyteuticky prodány, ač na krátkou dobu mlýn i hospodu vrchnost zpět zakoupila.

Řemesla vyhovovala toliko domácím potřebám a nebyla tudíž důležitá. Byl zde kovář a kolář, dle jmen osadníků soudě, i krejčí a řezník.

V Loučce bylo 12 čtvrtláníků, kteří dle měření z r. 1785 měli průměrně po 70 měřicích pozemků; každý platil roční činže 1 R 58 kr. obvyklých dnů o sv. Jiří, Václavu a vánocích. Zahradníci, jichž bylo 12, měli každý okolo 20 měřic pole; platili o sv. Václavu 30 kr. a o vánocích 7 kr. činže.

Čtvrtláníci konali roboty 1 koněm 156 dnů; zahradníci ruční roboty 52 dnů; rustikální domkaři, jichž bylo 17, a 14 dominikálních 26 dnů.

O sv. Václavu dávali čtvrtníci vrchnosti sypaného $2^1/_2$ měř. ovsa, zahradníci po 1 a $^1/_2$ měř.

Desátkem faráři v Podhradní Lhotě čili Rajnochovicích dávali čtvrtláníci 50 snopů rži a 15 snopů ovsa; zahradníci 4 snopy rži a $1^1/_2$ snopu ovsa. — Loučskému učiteli platili čtvrtníci místo koledy 3 kr. a na jeho plat též 3 kr. a 8 vajec; zahradníci místo koledy 2 kr., na plat 3 kr. a 6 vajec; domkaři rustikální platili místo koledy 1 kr. 2 den. a 4 vejce; domkaři dominikální platili vrchnosti z domků činže 1 R 30 kr. — 3 podruzi robotovali 13 dnů; koledy učiteli platili 1 kr. 2 den. a 4 vejce. — I zde podruhům či hoferům mylně říkali „podloudník“.

Výše jmenované 3 rodiny byly velmi rozvětveny. R. 1802 náležely rozličným Kundrátům 4 grunty a 4 domky; Navrátilům 3 gr. a 2 domky; Vražinům 2 gr. a 1 domek; jiná četná rodina byli Sováci. Rodiny tyto byly asi nejstarší; členové z nich i v Podolí byli usedlí.

U Loučky byla dle popisu z r. 1803 následující zajímavější jména tratí: u Luhu; Německá u Šraňku (snad kdysi mýtného, nebo biskupové povolovali i manům svým mýta zřizovati — (Kameníček: Sněmy I. 288), u Štoků, Myšlenka, Volavec (Bolavec), Střílňa (dle panské střelnice), Vlčí jáma, Potok, Telačník (telacko = tele); Sítí, Nivy, Žlaby (oblíbený to v Karpatách název pro „výmoly"), kteréž obsahují menší části: Porubiska, u Bílé vody, ve Vrbí, ve Chmelíně atd.; tak i jiné tratě rozděleny jsou na podtratě různých jmen. — Starší jména cest jsou: Hrbatá a Cigánka.

Jména hor i lesů jsou: Světíkov, Hradišť, Kočičí Hrádek, Hůra na Čertovém kameni, na Stráni, na „Skřipci", nad Oklukem, na Lazisku, Dobroníž, Ratíkov, Vražná, jež na straně kelecké sluje na Kožárách, na Nevrlce atd. — Několik hranečníků lesních slulo zde „babkami", jeden Trojačkou.

Rybník větší byl jediný „u Mlýna" na 7 měřic; býval napájen z rybníčků podolských. Potok mlýnský Poličná přitéká od Podolí pod lesem, obci Polické náležejícím. Potůčky na hranicích panství Kelče a Loučky jmenují se Klínec, v Stráňách, Milůvka, Olšovský, pod Nivů, na Bařinách a Hrabovský. — Údolím k Bránkám protéká Loučka, od Bránek Bráneckým potokem zvaná.

Trať „Velké pastvisko" (panské) na 160 měř. byla tehdy již obdělávána, tolikéž část luk „Potok" byla zorána a připojeno nových 45 měřic ku staré polní trati „Potok" o 50 měřicích. Také Chmelník byl již polem a toliko na $^5/_8$ měř. chmelem posázen. — Část panských úlehlí byla již před r. 1783 majetkem 5 poddaných, již je na pole zdělali; činnost to chvályhodná.

Panské dvory bývaly za pánů z Deblína a Lamberka pronajímány arendátorům. Tito nebránili poddaným pásti na panských pozemcích, čím snad vzniklo domnění práva na některé pastviny, jichž poddaní později jako svých žádali. Posledních let bývalo pole panské pronajímáno opět i rolníkům; jest rolnictví posud v Loučce nejdůležitější živností; chudí pomáhají si ještě proší-

váním podešví pro huněnou obuv. Obchodu nyní slouží jedno kupectví, mlékárna, hostinec a 2 filiálky (putyky).

Duchovní správa.

(Dle farní knihy pamětní.)

Kostel. Za stara byla Loučka a k ní přifařené vesnice částí farnosti kelecké; když pak byla farnost v Podhradní Lhotě zřízena, náležely k tamějšímu kostelu. Aby se pak předešlo šíření vyznání evangelického, byla duchovní správa katolická i v Loučce zařízena. Bývala i zde náklonnost k protestantismu; r. 1777 se k němu někteří Loučané zřejmo přiznali. Bylať Loučka blízko sídla jeho nejhorlivějších vyznavačů, na př. v Pržně a Hošťálkově. Nescházelo v kraji ani selských „kazatelů“, již vedle vítězství protestantismu slibovali též osvobození od daní, desátků a jiných dávek. Rozšiřován i „kult pruského krále“ a ukazováno na Fridricha II., kterýž právě se chystal k nové válce s Rakouskem, že „vojnu tu podniká jen k utvrzení protestantské víry v zemích rakouských“. (Dr. A. Rezek: „Dějiny prostonár. hnutí nábož.“) — Dnes jsou jen Láze povětšině evangelické.

Farní kostel Dobr. Pastýře povstal ze zámecké kaple, z které stal se presbytář, k němuž přistavěna loď již r. 1778. Svatostánek a větší zvon byly darovány snad z některého zrušeného kláštera; kurátové, dobrodinci a náboženský fond opatřili kostelní roucha: kurát Ročen (Roczen) řezboval boční gotický oltář, kazatelnu a křtitelnici.

Byl tu kněz již roku řečeného; ale samostatná kuracie teprve r. 1784 byla zřízena. Přiděleny byly ke kuracii Kunovice, Laze a Podolí, jež z Podhradní Lhoty byly vyfařeny. Též Malá Lhota byla přidělena k loučské lokalii, ač je bližší Kelči; nebývalo totiž tehdy ještě přes Juhyni mostu. Lokalie byla r. 1854 pro vzrost obyvatelstva a svou rozsáhlost povýšena na faru. Hřbitov, původně na Výpustě, blíž nynějšího kříže při silnici se rozkládající, byl pro mokrost místa záhy přeložen na nynější své místo na západním konci dědiny. Držitel panství Mohrweiser dal na něm zříditi rodinnou kryptu s úhlednou kaplí a oltářem. Kunovice, jichž mrtví na dále byli pochováváni v Podhradní Lhotě, zřídily si r. 1892 vlastní hřbitov u své osady pod správou faráře loučského.

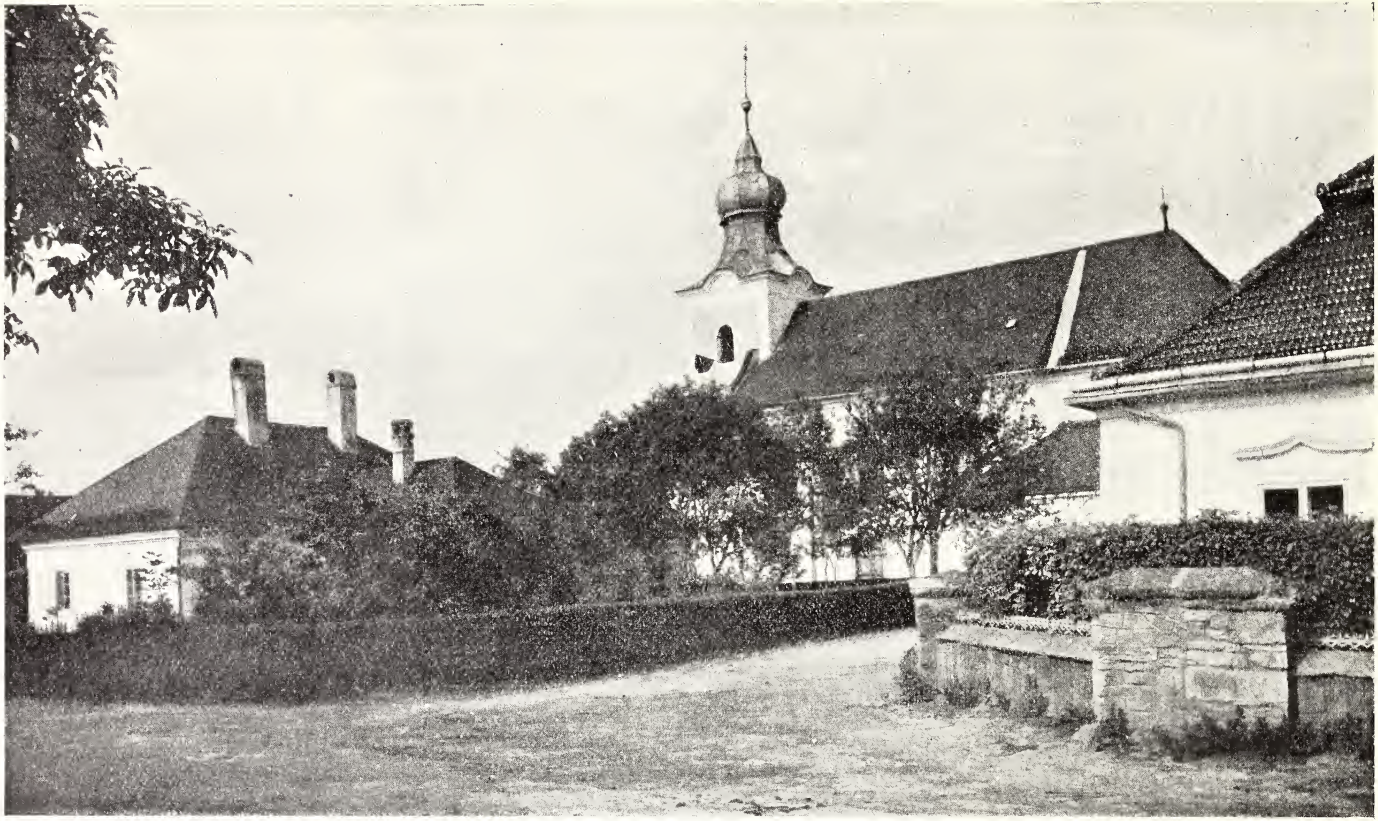

Obr. 76. Škola, kostel a zámek v Loučce.

Z duchovních správců nejdéle zde působili: Jan Černý, phil. mag., od r. 1778—1799; Fr. Ročen, zemřel r. 1849 a je zde pochován; Cyril Borovička z Val. Meziříčí do r. 1862; Jos. Pospíšil, zemřel r. 1872 a též zde pochován; Theodor Smika do r. 1889; Jan Kobliha z Mrlinku do r. 1899; týž založil pamětní knihu farnosti loučské; nynější farář Inocenc Kukla jest zde od r. 1909.

Vedle jiných patří mezi dobrodince kostela jmenovati Šmahlovou z Kunovic a Jos. Prcína, jenž založil zádušní fundaci a mimo to zjednal nové zvony za 1300 zl. r. m.

Škola byla asi hned s duchovní správou v Loučce zřízena. R. 1779 lokálník a učitel byli žádáni, aby podali kvitanci ze svého služného, onen z 75 zl. a tento z 20 zl. R. 1804 měl učitel platu 80 zl. a jiných příjmů 53 zl. Školní budova byla ve zlém stavu, dítek školních ze 3 obcí 98. Prvním učitelem byl Mart. Glivický, jenž byl spolu písařem vrchnostenským (aktuářem); vyučoval od r. 1778—1833; v posledních 9 letech měl výpomocného učitele. V Kunovicích nebyl oblíben, proto si zavedli tam pokoutní vyučování a neodváděli mu povinného platu. Po něm následoval Isidor Trčka. Školu navštěvovalo ze všech 4 obcí 229 žáků. Selské děti platily 4 kr. měsíčně, chalupnické 2 a 94 dítky byly zadarmo vyučovány. Platu z obce a dodatkem ze školního fondu měl celkem 123 zl. 18 kr. Pro nepořádnost jeho ustanoven byl podučitelem A. Perutka r. 1863, jenž sám školu i kůr obstarával; r. 1867 jmenován byl rektorem, ale bylo mu odváděti z platu 115 zl. Trčkovi na výživu. Knihovna školní byla založena r. 1872; při škole je také knihovna učitelská. Po Perutkovi byl učitelem Horák. R. 1887 byla otevřena druhá třída. Nadučitelé byli Fr. Otčenášek, J. Jiřičný a nadučitel nynější J. Kubeša. — Industriální učitelka vyučuje v Loučce a Kunovicích.

Dobrodincem školních dítek stal se rytíř A. Mohrweiser; založil fundaci na vánoční nadílku chudých dítek z Loučky, Podolí a Lazů. — Za stara byl i na tomto panství ústav lidumilný: sirotčí pokladna pro všechny osady. Spravovala majetek sirotkův a poskytovala poddaným půjčky peněžité.

Dějinné zprávy.

Loučka bývala manstvím biskupským. R. 1303, 1318 a 1322 jmenuje se v listinách Vytko (Vítek) de Luczka. Jest však na

Moravě více Louček a není tedy jisto, byl-li Vítek pánem na Loučce u Meziříčí. Jistotně však byl již před tím pánem v Loučce naší Jan z Loučky, jehož synové byli zúčastněni r. 1307 v rozepři manův s biskupem Janem (C. D. VI., 7). Byl snad i onen Vítek ze synů Janových. Za biskupa Konráda I. totiž uvádí se v lenních knihách, že Vítkovi z Loučky náležely Žadovice u Kyjova[1]): manem tedy biskupským Vítek byl, jen že seděl na jiném manství, ač přídomek měl po Loučce.

V manských knihách soudních držitelé Loučky velmi často jsou jmenováni. Když zasedal soud manský v Olomouci r. 1353, byl přísedícím i Herbord z Luczky.[2])

R. 1364 slíbil Adam z Loučky Všeborovi z Podolí, že s Litkem (Luďkem) z Malhotic zaplatí dluh 10 hřiven gr.[3]) Týž Adam se pak několikrát v soudních zápisech jmenuje jako přísedící, ale též jako žalobník i žalovaný. R. 1370 přikazuje mu Jan z Kovalovic, hejtman na Šaumburku a dvorní sudí knížete biskupa, aby pohnal Svrče ze Zdounek před dvorní soud do Kroměříže, ježto byl obžalován, že zavraždil Jana ze Špiček (C. D. X. p. 109). Adam z Loučky zemřel asi r. 1372, nebo téhož roku Ješek z Loučky na manském soudu oznámil, že Loučku a její movitou pozůstalost biskup zabral, kdežto prý jemu (Ješkovi) patří; žaloval tudíž Ješek, řečený Bradatý, kapitána olomuckého pana Jindřicha z Bělé o 30 hřiven zboží movitého, jež prý v Loučce přijal a v moci své drží. Manský soud však rozhodl, že biskup jako poručník manských sirotků pana Jindřicha za správce a opatrovníka statku pozůstalého ustanovil a že tudíž Jindřich právem zboží to drží, Ješek pak ani jiný příbuzný že nemá práva pro tu věc na Jindřicha žalovati.[4])

R. 1367 jmenuje se Jindřich Tampfeld (Tampheld, Tamfald, Tanfeld), an žaluje mistra Oldřicha o 10 hř. na statku Arnoltovicích.[5]) Byl to asi první držitel Loučky toho rodu, jenž ji pak mnoho let držel. Přibyl snad z Tamwaldu (v Čechách) spolu s biskupem Janem do olomucké diecése, podobně jako Jindřich z Bělé (viz Arnoltovice). Jindřich Tanfeld, Otto a Albert, bratři, drželi společně Loučku r. 1389[6]) a po nich do manských desk zapsán byl jako jediný držitel bratr jejich

[1]) L. I. 4. [2]) L. II. 2; [3]) 31; [4]) 48, 51; [5]) 63; [6]) I. 14.

Habart či Herbortd Tanfeld. Týž držel i Těšice Velké a polovici Malých, dvůr před Kelčí a v Choryni.

Zmíněný Jindřich Tamfald velmi často soudům manským přítomen býval. Manželkou jeho byla Filka, prve choť Záviše z Choryně. Tato měla zapsaných 180 hř. na Choryni po Závišovi. Ovdověvši byla ve při, o věno její vzniklé, zastávána druhým manželem svým Jindřichem Tanfeldem, jenž jí do práva jejího dopomohl.[1]) R. 1384 bratři Jindřich, Albert a Otto dali jí zapsati i na Loučce 150 hř. věnem.[2]) Drželi tito bratři manství loučské asi nedílně a častěji i dva z nich soudu manskému přisedali. Jindřich Tamfald jmenuje se ještě r. 1393, kdy na Heršovi 20 hř. na Komárovicích soudně dobyl.

Téhož roku prodal však Jindřich Loučku svému bratru Habartovi, jemuž ji biskup listem, v Arnoltovicích daným, lénem udělil (C. D. XII. 170). R. 1412 objevuje se v soudních knihách manských též Pavlík z Loučky. R. 1437 Hynek Tamfald za celou Loučku slib věrnosti skládal;[3]) týž od Čeňka z Podolí obdržel i Podolí. Od té doby zůstalo Podolí již spojeno s Loučkou.

R. 1443 sliboval Jodok Tamfald za sebe i sirotka Hynka ml. věrnost, připovídaje, že týž sirotek s ním bude nedílným držitelem. Když dospěl Hynek ml. z Tamfaldu, slíbil r. 1453 věrnost za dvůr a co mu po otci připadlo v Loučce, ale prodal svůj podíl na Loučce Jodokovi z Tamfeldu.

Loučka zůstávala tedy pořád v rodině Tamfaldů, jejíž členové, jichž někdy více bylo, na ní podíl mívali. Jmenují se i Fridman z Loučky a syn jeho Jan, jenž podíl svému strýci a poručníku Jodokovi odprodal. R. 1442 podpisuje panoš Frydman z Tamfaldu a z Loučky listinu, Vokem ze Sovince Meziříčanům danou. Delší dobu držel Loučku panoš Jodok, jenž r. 1472 za Loučku věrnost sliboval; ještě 1480 se jmenuje mezi many.

Po Tamfeldech drželi Loučku Choryňští z Ledské (W). Václav Choryňský jmenuje se r. 1546 držitelem Choryně a Loučky. Ctibor, Jan a Stanislav Choryňští pro účast na vzpouře proti zákonitému králi byli statků svých odsouzeni: Ctibor pozbyl Choryni, Jan ztratil Loučku a Stanislav, jenž statku neměl, byl pokutován 200 zl. (Sp. h. st. s. XVI.) Choryň i Loučku koupil

[1]) L. II. 109, 125; [2]) 111; [3]) I. 42.

r. 1628 (dle W. I.) Ignác Severský z Kulířova za 5000 R mor. Po jeho smrti připadla Loučka s Podolím biskupství zpět a obdržel je r. 1653 bisk. kancléř Jan Kaltšmíd z Einsenberka. Po něm zdědil manství jeho syn Jan. Týž Jan Ignác Kaltšmíd, svob. pán z Eisenberka, prodal Loučku s Podolím r. 1720 Ant. Frant. z Deblína. Po jeho smrti r. 1749 obdržel Loučku Max Frant. z Deblína a po něm převzal ji r. 1759 Kar. Fr. z Deblína, kanovník brněnský. Jím odumřelé léno bylo prodáno r. 1769 Leopoldu hr. z Lamberka za 9000 R. Týž rozšířil zámeckou kapli na kostel a, co říši za války francouzské zapůjčil, postoupil ji darem r. 1794 (R. Dvořák: Jednání sněmů I., 9).

Od Leopolda hr. Lamberka koupil Loučku r. 1803 Jan Nep. Mohrweiser za 32.000 zl. Týž byl povýšen r. 1804 do stavu rytířského a udělen mu moravský inkolát (R. Dvořák: Sněmy I.) Hned z jara téhož roku chystal stavivo na nové stavby. Zámek označil svým znakem, stříbrnou liškou v modrém poli. R. 1826 postavil na hřbitově hrobku s krásnou kaplí. Byl radou arcivévody Rudolfa, kn.-arcibiskupa. Loučka, dříve prý zanedbaná, jeho správou velmi získala. Zalesnil Hradiště, Zubáky a Světíkov. Upravil dvůr a novou ves na Lazích, kdež svým poddaným několik domků postavil, ale — dle výtky fiskálního úřadu — přecenil je a přílišnou robotu z nich žádal. Zoral pastviska, zavedl jetel a šlechtěné ovocné stromy. Ze své školky rozdával štěpy: třešně, švestky, jabloně i hrušně poddaným. Ale poddaní, ač byl hospodárný, obezřelý a pořádku milovný, přece od něho prý se ničemu nepřiučili. Zdá se, že spory, obcemi a rolníky s ním vedené, způsobily nenávist k němu i k pokroku, jejž na panství svém zaváděl. Spory týkaly se vedle jiného hlavně pastvisk, jichž Loučané a Podolané za předešlých pánů společně s vrchností užívali. Ježto poddaní — byli snad v tom již předkové „nevšímavi“ — neměli psaných dokladů, jimiž by právo na pastviska dokázali, vlekly se spory dlouho. Již r. 1804 prosili, by směli na nich pásti dobytek za plat umluvený. Mohrweiser svolil, ale žádal, aby pastvisko ohradili, „kříbí“ (křoví) na něm vykučovali, zmoly vyrovnali a holá místa zaseli esparsetkou, již jim dodati připověděl. Ale poddaní podmínkám nechtěli vyhověti: odtud asi pozdější nepovolnost se strany jeho, z níž vznikla urputnost a časté žaloby poddaných, jež způsobily vydání obcím a rolníkům i žalařování.

R. 1840 zemřel J. ryt. Mohrweiser a manství připsáno bylo jeho synu rytíři Adamovi.

Sporům nebylo konce ani po Janově smrti. R. 1848 byly na př. nové, mladé panské lesy na Hradišti a Světíkovu zlovolně zpustošeny a správce rytíře Adama z Mohrweisrů tudíž žádal, aby vydán byl císařský manifest proti odboji, jenž prý i na Vsetín, Vyzovice a Zlín zasahuje, a dovolával se konečně i pomoci vojenské.

R. 1871 byla Loučka vyvázána ze svazku lenního, zač majetník nového alodu Loučka-Podolí zaplatil 1165 zl. r. m.

Po smrti A. ryt. Mohrweisra r. 1879 bylo právo vlastnické vloženo do zem. desk jeho nezletilému příbuznému Ottovi Messenskému v ceně 158.970 zl. r. m. Od Messenského pak koupil 1901 Loučku s příslušenstvím Dr. Alois Mikyška ml. za 400.000 K. R. 1906 prodáno panství svob. p. Popprovi a r. 1907 Rud. Munkovi; v nucené pak dražbě r. 1910 přiřknuto Dr. Augustinovi Lipčíkovi, advokátu v Přerově, jehož vlastnictvím posud je.

Z živelních pohrom buď zde připomenut zhoubný požár. R. 1884 odpoledne 12. září strávil oheň, po dlouhém suchu velmi prudký, na 15 usedlostí se vším sklizeným obilím a pící.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 49, obyv. 295; r. 1835 domů 67, obyv. 496, koní 87, hověz. 215, ovcí 358; r. 1910 domů 113, obyv. 670, koní 37, hovězího dobytka 208.

Spolky jsou dva: Spořitelní a záložensky spolek a Dobrovolná hasická jednota.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Podolí,

gen. -í, v -í, obec přifařená do Loučky, od níž je 3 km vzdálena, leží 14·6 km na jz. od Meziříčí. Ves je úplně skryta v údolí pod horou Kuželkem, 590 m vysokým. Domy jsou dosti blízko sebe

seskupeny, ale nikoli spolu spojeny. Škola postavena byla, aby dítky z Lází měly blíže, na nejvyšším východním konci dědiny. Na dolním konci, k Loučce hledícím, býval dvůr, později myslivci za příbytek určený. Vyznačují jej podnes vlašské topoly, jaké v minulých dobách zdaleka zdobívaly panská sídla a domy. Před staletími, prve než Podolí s Loučkou v jedno manství bylo spojeno, stávala zde asi tvrz manská. Kaple v osadě není, toliko zvonice mezi lipami. Ač pak Podolí horskou je vesnicí, postrádá pasek. Ves protéká potůček z pod Juříkova nad Lazemi přicházející, jenž pod Loučkou pravým úhlem k Bránkám se obrací. Domy jsou po obou stranách jeho rozestaveny. Za domy bývají zahrady a v dlouhém pruhu za nimi prostírají se polnosti ke gruntům náležející. Jiné části selských polí jsou na jednotlivých tratích rozkouskované.

Dle popisu z r. 1800 byla jména polí: Ležaje, za Vartisky, na Mlýniskách, v Hajkoch, Slaboška, na Nivách, Vrážné, u Bílé Vody, Horní myšlenka, za Skalkou, jejíž jedna část slula Poličná, jiná na Jezerkách a j.

Jména luk byla: na Lužákoch, na Propasťách a j. Při Podolí býval rybník na 6 měřic a velké pastvisko Kuča (Kluča), jež obnášelo 537 měřic; býval tu panský les, jenž v XVIII. věku byv vyklučen, na úlehlu čili na pole byl proměněn, občas obsívané a občas zase několik let úhorem ležící (Trieschfeld).

Jména hor a lesů jsou: Skalka; Stříbrná (dle drobného leštěnce v kamenech); u Čertového kamene, dle skaliska, „zlým“ tudy neseného a kuropěním upuštěného (viz podobné při Jarcové); Kuč (Kluč).

Obyvatelé živí se rolnictvím a chovem dobytka; chudobní prací nádenickou, anebo pletou továrnám sedadla na nábytek. — Ve vsi jest hostinec s kupectvím, prodej lihovin v uzavřených lahvích a dva kováři.

Poddanské poměry.

V Podolí bylo dle urbáře z r. 1803 zahradníků 18, chalupníků 12, rustikálních domkařů 10 a dominikální 3; podruzi byli 2. Fojta dědičného nebylo, vrchnost si je volila dočasně. Zahradníci mívali okolo 16 měřic pole a platili roční činže po 38 kr.; chalupníci malozahradníci) mívali okolo 4 měřic neb více a platili činže ročně 19 kr.; domkaři byli bezzemci, ale najímali si panské pole.

Ruční roboty konávali zahradníci 78, chalupníci 52, rustikální a dominikální domkaří 26, dva podruzi 13 dní. Zahradníci dávali vrchnosti 4 achtele ovsa, chalupníci 2. — Po zrušení robot vykupovali se zahradníci platem 39 R 52 kr., chalupníci 22 R 45 kr. a domkaři 7 R 18 kr.

Faráři v Podhradní Lhotě dávali zahradníci 7 snopů rži a $2^1/_2$ ovsa; chalupníci $4^1/_2$ snopu rži a $1^1/_2$ ovsa. Koledy učiteli loučskému platili zahradníci a chalupníci 2 kr. a 6 vajec; rustikální domkaři 1 kr., 2 den. a 4 vejce.

V Podolí byla palírna a dvůr, jenž měl zahrady na 8, polí 271, luk 19 a pastvin 579 měřic. Byl zde i mlýn s „presem“, v němž se tlačil olej ze semence, bukvice a vlašských ořechů.

Duchovní vzdělání.

Podolí a Lazy, původně do Podhradní Lhoty přifařené, náležely od r. 1784 k Loučce; tam posílali také své dítky do školy. Roku však 1875 žádaly o vlastní školy. R. 1882 konána komise stran odškolení obce Lázů od Loučky; povolena jim škola samostatná i podpora na stavbu její. Škola měla se otevříti r. 1884 a bývalá soukromá evangelická na Lázech měla přestati.

R. 1890 bylo zařízeno na Lázech výpomocné vyučování v úterý, čtvrtek a sobotu. Poněvadž Láze školy nestavěly, povolila zem. škol. rada, aby se obce Podolí a Láze odškolily od Loučky a zřídily si společnou samostatnou školu v Podolí.

R. 1894 počato se stavbou školy v Podolí. R. 1895 byl ustanoven Jan Myslivý, rodák z Lešné, učitelem a 1. března nastoupil službu v Podolí. Při otevření této školy bylo školou povinných dítek z Podolí 50, z Lázů 42. Dne 19. května 1895 byla škola posvěcena a r. 1896 rozšířena na dvoutřídní. V posledním období 10 let navštěvovalo školu průměrně ročně 95 dítek.

Rodákem podolským byl asi Vlček (Lupus) r. 1371 kněz, později kanovník v Olomouci[1]) a spolu farář ve Všechovicích (viz níže). Byl snad rodu rytířského neb aspoň zemanského; otec jeho byl manem v Podolí. Chudobní, neujal-li se jich některý klášter, těch dob ovšem studovati nemohli a tudíž přístupu k důstojnostem a úřadům vyšším nemívali.

[1]) C. D. XII. 2.

Dějinné zprávy.

Podolí, nyní k velkostatku Loučce náležející, bývalo původně manstvím samostatným. V listině z r. 1301, Staré Vsi se týkající, jmenuje se svědkem Herbort z Podolí (Podol). Snad jest tu řeč o našem Podolí, jichž však je na Moravě několik.

R. 1370 byl Šebor z Podolí (obr. 77) s Adamem z Loučky vyzván, aby stihali Svrčka ze Zdounek pro vraždu spáchanou na Janku ze Špiček.[1]) Mezi přísedícími soudu manského bývá jméno Šeborovo často jmenováno; byl asi hlavním držitelem Podolí. Roku 1371 byli Všebor a Bedřich „z Podole“ žalováni o 200 hřiven, jež zadržovali Vlčkovi, kněži v Olomouci, z jeho podílu po otci.[2]) R. 1376 objevuje se Bedřich z Podole a jindy i bratr jeho Všebor mezi přísedícími soudu manského.

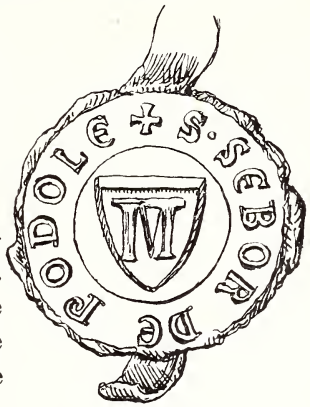

Obr. 77.
Pečeť Všebora z Podolí.

R. 1382 čte se o Žigotovi (Zigothovi) z Podole, snad synu Všeborovu. V Zemských Deskách píše se r. 1385, že Petr z Podolí přijal na spolek Hrabiše z Podolí na své zboží v Lechoticích, kde Petr asi sídlil.[3]) Od r. 1385 do 1390 zmíněn bývá jako přísedící soudu manského Hrabiš z Podole. — O Žigotovi však zapsáno jest, že má celé Podolí, Lhotu, kdysi opuštěnou, a Přívoz, tudíž byl asi předním držitelem Podolí. Nebo r. 1408 sliboval nově zvolenému biskupu Konrádovi z Vechty věrnost za Podolí a Přívoz za sebe a své bratry Beneše, Čeňka a Lupa (Vlka), faráře ve Všechovicích.[4]) Z bratří Žigotových jmenuje se Čeněk z Podolí při soudě manském r. 1412; Beneš z Podolí smluvil se r. 1413 o vzájemné dědictví se svým příbuzným Janem z Kamence, prve vesnice nyní dvoru při Skaličce. R. 1437 přijímal Podolí v léno Čeněk, ale zřikal se jeho hned pro Hynka Tamfalda.[5]) Od té doby zůstalo Podolí spojeno s Loučkou a v zápisech manských jako manství se více nejmenuje. Manové podolští nebyli snad vesměs rodu rytířského. R. 1429 podpisuje se Jošt Vlkův z Podolí „zemanem manským“.

[1]) L. II. 42; [2]) 47. [3]) D. Z. 155, 623. [4]) L. I. 25; [5]) 41.

Když nastalo i v Podolí zakupování sedlisk poddaných od vrchnosti do vlastnictví jejich, bránilo se 8 zahradníků proti kupní ceně jim vyměřené. Měli totiž platiti po 36 R, kdežto zahradníci v Loučce, kteří mívali právě tolik pozemků, platili jen 16 R. Zaplatili r. 1783 jen první roční splátku. R. 1790 Jan bar. Forgáč, krajský podhejtman spor vyjednal a sice, jak se zdá, na prospěch poddaných.

R. 1815 dožadovalo se Podolí, „svévolně“ dle soudu vrchnosti, práva spolupastvy na panském pozemku „Kuča“ (Kluča). Sporné pastvisko bývalo panským lesem, z něhož vykučováním pole úhorové bylo zřízeno; „práva“ tudíž na spolupastvu obec nemohla dokázati. Vrchnost však přece dovolila obci spolupastvu na prostoře 168 měřic za mírnou činži. Uložila však obci, aby pastvisko ohradila, cestu k panské vápence opravovala a toliko svrchní pastvy užívala, ale nikdy aby si neosobovala skálu vápennou neb uhelné ložisko, jež by snad zde bylo nalezeno. Při tom dovolila však vrchnost obci část pastviska i zorati, pakli by to „dobru“ celé obce sloužilo. Na činži zmíněnou měli přispívati podle počtu paseného dobytku všichni osadníci bez rozdílu, byli-li starousedlými zahradníky neb domkaři novousedlými.

Nové spory s vrchností o některé lesíky a pole nastaly r. 1830; krajský úřad odkázal obec r. 1849 na právní cestu, ježto fiskus přestal se ujímati „bývalých poddaných“.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794: domů 40, obyv. 240; r. 1835: domů 51, obyv. 320, koní 14, hověz. 147, ovcí 40; r. 1910: domů 65, obyv. 352, koní 14, hověz. 167, ovcí 5.

Spolky jsou dva: Valašská beseda a Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Láze,

gen. -ů (též však -í), na -e, na -ích (dle Loučanů a dle Podolanů na -och), vesnice od Meziříčí 16 km na jz., přifařená do Loučky, 4 km vzdálené, a přiškolená do Podolí, prostírá se na okresní

silnici z Loučky Podolím do Lázů vedoucí, kde končí. Silnice dělí Láze od pozemků mikulovských, na nichž stojí myslivna, zvaná „na Lázoch“. Na kraji dědiny stojí panská hospoda, při ní bývalá panská ovčírna. Domy jsou většinou ze dřeva, jiné z kotoviny: některé mají posud nad svislemi šopky (kasanky). Láze pnou se až k hoře Juříkovu (666 m). Domy stojí v zahradách, částečně bez plotů. Stromu ovocnému se však pro studenou polohu málo daří: pěkná květinová zahrada je toliko u myslivny. Část vesnice stojí na tak zvané Kuči (Kluča). Jiné domy stojí roztroušeny v ráztoce mezi Juříkovem a Prachňovou. Uprostřed bývala „tufárna“.

V XIX. stol. byl totiž pěstován v kraji valašském úsilovně i průmysl hrnčířský popudem asi továrny na majoliku, r. 1791 v Bystřici pod Host. zřízené. Jako v Rajnochovicích r. 1810, tak založena byla i na Lázích r. 1815 továrna na bílé zboží hrnčířské, jež před tím vyráběli hrnčíři „tufarníci“ v Meziříčí a Krasně. Zřídil ji Josef Löbl, spolumajitel továrny v Rajnochovicích na panském pastvisku „u myslivca“ mezi Mikulůvkou a Lázemi. Ještě r. 1875 a 1881 vedena v gr. kn. tato „fabrika“, ač se snad již v ní nepracovalo; stála vlastně na zemišti Mikulůvky.

Na Lázích samých založil i pasekář Jan Kuna podobnou dílnu na svém pozemku asi r. 1854. Nevyráběl již zboží bílého, nýbrž „majolinové“. Fl. Urbiš, majitel továrny v Rajnochovicích, vyučený na Lázech, nalezl totiž r. 1842 v lese „u Jasena“ červenou hlínu. Tato byla sice železitá i mastná, ale důmyslné jeho pokusy s ní podařily se, když jí přidal část hlíny rudické. Z ní tedy pracoval nádobí červené, uvnitř bíle vylévané, jež bylo nazváno „majolinovým“ na rozdíl majoliky. Ježto tato červenice naskytla se také na Lazech, byl pak tovar majolinový místo bílého také tam hotoven ve staré i v dílně nové J. Kuny. Nový tento druh nádobí byl na výstavě průmyslové ve Vídni pochválen a předpovězena mu šťastná budoucnost.

Červenice byla dobrou náhradou za hlínu rudickou, jež byla prve na bílé nádobí od Blanska dovážena, tudíž drahá; nyní se jí — rudické — již jen částečně červenici přidávalo a roztokem jejím bylo nádobí červené toliko poléváno uvnitř cele a zevnitř jeho ozdobné vroubky a kresby. Těmito byly rozmanité věnečky, květiny a jména, jež bývaly zevnitř na nádoby vryty. Nejjemnějšími kresbami vyznamenával se nějaký dělník ze Saska. Zvláště líbilo se nádobí hnědožlutě žíhané; tato ozdoba, jako plamenitých

pruhů či žehů, byla asi též vynález Urbišův a byla pak napodobena od hrnčířů v Litovli a j.

Po příkladu Urbišovu byla založena dílna také v Bílové u Rajnochovic, která však zase zanikla. Z této koupil J. Kuna kruhy, mlýnky (na hlínu) a sádrové formy hrnčířské, když zařizoval svou dílnu na Lazech. Na 6 kruzích pracovali dělníci, na 2 učni. Pec obsáhla nádobí za 200 R a páleno bylo dvakrát do týdne. Byly vyráběny nádoby všeho druhu a různé velikosti: džbány na několik másův i žejdlíkové, mísy i talířky kompotové, náčiní kávové i hračky dětské. Nevyráběli však nádobí sprostého na vaření, na něž se červenice valně nehodila. Výrobky nalezly odbytu ve Vídni, Praze a Pešti i v Anglii; z Uher, Haliče, Čech a Ruska dojížděli pro ně obchodníci do Rajnochovic i na Láze. Na Moravě se méně rozšířilo.

Než dříví se zdražilo; prve býval sáh „odtrže“ (dříví brakového) za 2 R; tovar pak porculánový oblaciněl: tudíž soutěž se ztížila. V Rajnochovicích se nedbalostí nástupcův Urbišových nádobí pohoršilo, Kuna pak na Lázích podvodem svého podřízeného mnoho pozbyl a musil dílnu prodati, až v letech 80tých zanikla také na dobro.

Dějinné zprávy.

Osada Láze vznikla průběhem XVIII. století z porůzných domků drvoštěpů, ponenáhle přibývajících. Pojmenována byla po své poloze; je totiž ustavena na hřebenu hory Juříkova. „Lázy, laze“ jsou nepříkré stráně, porostlé lískovím, hrabovím a jiným křovím, ale vyklučováním na louky proměněné.

R. 1803 jsou Láze v urbáři manství loučského poprvé zapsány; měly tehdy 26 domův a panský dvůr. Z domů byly 4 nové, jež vznikly rozdělením starších. I dvůr na Lázích byl teprve asi koncem XVIII. stol. zřizován; měl toliko 184 měřice polí a 187 pastvisk. V sepisu poddaných panství loučského z r. 1783 Láze ještě jmenovány nejsou; při Podolí jest však poznamenáno, že vrchnostenských polí, prve pustých, užívá 5 poddaných a 6 jiných domkařů, kteří z nádenické práce žijí. Těchto 11 rodin dlužno nazvati prvními osadníky Lázů, vzniklých na bývalém panství Podolském.

Místopis Švojův zná již Láze a jmenuje je vsí „činžovní“ (r. 1794). Pasekáři však a domkaři tamní místo činže toliko robo-

tovali: pasekáři po 195 a domkaři po 52 dnech. Všichni postavili domy své na půdě panské, i pole jejich náležela vrchnosti; byli tedy dominikalisty.

R. 1821 prosili, by jim vrchnost pozemky, jimi vzdělávané, za mírnou kupní cenu do vlastnictví připsati dala, že se rádi podrobí podmínkám, za to jim stanoveným. Jan ryt. Mohrveiser připověděl, že jim vyhoví, svolí-li na to vrchní lenní pán (císař a král) i arcibiskup olomoucký: byť i on jako man biskupský pouhým držitelem, ale ne vlastníkem, zboží loučského.

R. 1836 Lazané opětovali prosbu; roku následujícího byly pozemky každého osadníka opět vyměřeny, celé jednání úřadu krajskému oznámeno a Láze řádně obcí ustaveny. Pozemky i se stavebním místem byly bez jakékoliv kupní ceny všem za majetek emfyteutický (purkrechtní čili úroční) do nově založené knihy listovní zapsány. Pasekářům, jichž bylo 10, uložena roční činže 6 R, ale robota jim snížena na 104 dny; domkaři, počtem 13, platili 1 R 30 kr. činže a robotovali 52 dny. Tři domkaři, bezzemci, robotovali za připsané jim domy 26 dnů. Jiných dávek vrchnosti ani desátku faře nebylo jim uloženo; toliko učiteli v Loučce dávali pasekáři místo koledy 2 kr. a 6 vajec a někteří domkaři 2 kr. a 4 vejce.

Pasekářům bylo přiměřeno 7 až 9 jiter pozemků, domkařům něco přes jitro. Kdežto před tím daně z pozemků těch platívala vrchnost, zavázali se povinností daňovou noví jejich majetníci; tak i landemiem byli vrchnosti povinni při proměnách majetníků. Částí pozemků bez svolení vrchnosti žádných nesměli odprodati ani zaměniti; vrchnost si však vymínila, aby jí na zaokrouhlení panských lesův a polí nutné částí postoupeny byly záměnou za pozemky vrchnostenské na jiném místě.

Živnost rolnickou nových těchto osadníků podporoval výdělek ve zmíněných tufárnách. Tudíž r. 1859 měli už všichni poddaní výkupné z robot složeno: pasekáři vykupovali se 198 a domkaři 35 zl. — Naší dobou pletou ve všech rodinách sedadla na židle.

U Lázů byla dle popisu z r. 1800 následující jména polí: v Olší, pod Dvorem, na Vlčí jámě, v Okrouhlé nivce, na Dlouhé nivě, na Kamenité, u Palesku, pod Stodolou, nad Poličnou (potok), pod Lipama, Mikulůvka, Dlouhé hony, Velké pastvisko, „na“

a „pod“ Sprachňovou; zřízením hrnčířské dílny přibylo nové jméno „u Tufárny“.

Pastviska byla: „Velké pastvisko“, na Kuči a na Pohančiskách (snad od setí pohanky).

Okresní silnice od Lázů na Podolí připojuje se v Loučce na starou obchodní silnici z Meziříčí do Holešova, ale končí u myslivny „na Lázoch“, jež však stojí na straně mikulovské. Vystavěna byla r. 1906.

O duchovní vzdělání pečuje pro katoliky kostel v Loučce a pro evangeliky, počtem svým převahující, kostel v Pržně; školou náležejí dítky posud do Podolí.

Na Lázích narodil se r. 1838 dr. Fr. Barvič, čilý pracovník národní, jenž v Praze nabyv národního vědomí a pro spisování za mlada se zanitiv, věnoval se advokacii, nyní ve Vyzovicích. (Hýsek: Liter. Morava.)

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794: domů 19, obyv. 122; r. 1835: domů 26, obyv. 197, hověz. 68; r. 1910: domů 30, obyv. 202, hověz. 76.

Ježto novou dobou i na Lázech polnosti „práškují“ (umělým hnojivem), mívají úrodu lepší, na př. „dětelinu“ jako v rovni, kdežto prve „futra“ nebývalo.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Osady náleževší stolnímu bisk. panství Kelči.

Dědiny kn.-arcib. stolního panství Kelče vůbec.

Dědiny panství Keleckého.

Do okresu Meziřického náleží Kladeruby, Komárovice, Kunovice, Němetice a Police, osady, jež patřívaly od války 30leté stolnímu panství Keleckému kn. biskupův olomuckých, kdežto původně, ani snad Polic nevyjímaje, byly manstvími kostela olomuckého. Osady tyto lišily se jak krojem, tak nářečím od vlastního lidu valašského. Píše Bartoš (Lid a národ str. 160): „Mimo

horský obvod počítají se ještě k Valašsku města Kelč a Frenštát s okolními vesnicemi; ale podřečí Kelecké značně se liší od čisté valaštiny některými zvláštnostmi, nápadně podobnými dialektu českému, kdežto podřečí frenštátské již se schyluje k t. ř. laštině.“ — Výše uvedené osady nemluví ani valašsky ani lašsky; místo „ů“ vyslovují „ou“ (stromou), místo „ý“ říkají „ej“ (dobrej) jako někde v Čechách. Ani „Popis a rozbor nářečí středobečevského“ (A. Kašík) za středobečevské jich nepokládá, nýbrž za kelecké.

Kraj jest sice též pahorkatý, ale méně kamenitý, nýbrž prstnatější a tudíž jsou polnosti jeho úrodnější než valašské. — Jsou to asi též osady vesměs starší, ještě na slovanském právu založené. Snad z té příčiny anebo proto, že v nich na své tvrzi sídlívali manové sami a fojtův ku své službě nepotřebovali, nenaskytají se v nich žádná dědičná fojtství, jaká bývala ve všech valašských osadách, dílem dle práva německého založených, dílem později na ně uvedených. Toliko v Kunovicích nazývá se fojt někdy také dědičným; byl však zde $^3/_4$lán na „rychtu“ povýšen teprve r. 1813 výslovně proto, ježto majitelé jeho již dříve věrně a pilně fojtovský úřad konávali.

Slovanskému původu nasvědčují též jména těch osad. Založili je Kuna a jeho potomci Kunovici, Komár a Komárovici, Němeta a Němetici a kladorubi-tesaři. (Dudík: D. M.) Kraj byl výhodný pro orbu, ale byl i branou z jižních zemí Evropy do severních a tudíž důležitý také pro obchod. Pokládá se kraj, ohraničený Bečvou od Val. Meziříčí k Přerovu a železniční drahou až k Bystřici pod Host. za „Záhoří“ v širším smyslu; je přechodem z Hané na Valašsko. „Jako v duze barvy přecházejí nepozorovaně jedna do druhé, tak po Záhoří přechází nepozorovaně hanáčtina do valaštiny. V osadách blíže Přerova vyznívá hanáčtina a v okolí Kelče valaština, ač krojem, zvyky, rázem osad liší se zřetelně od Hanáků i Valachů (Dr. P. Přikryl). — Kroj v těchto vsích býval let nedávných, tedy nikoli již původní národní, následující: Muži „v parádě“ (svátečně odění) mívali letní dobou vysoké boty; „gatě“ z tmavomodrého sukna; „lajbík“ (kabát) jen po pás, vestu až po krk zapjatou s knoflíky mosaznými, ve dvou řadách hustě přišitými; na hlavě býval světlý „cilindr“; pod krkem černý hedbávný šátek, na mašli svázaný. Košile bývala z domácího tenkého plátna, s modrými, bíle vyšitými límečky u rukou.

Krojem zimním bývaly: nízké papuče z huně bílé; gatě („rajthose“) z tmavomodrého sukna, těsně přiléhající, s plátěnou podšívkou, po straně se žlutými, jako dvouhaléř velikými, hustě vedle sebe přišitými knoflíky, na které se nohavice zapínaly po straně od kloubu až po kotník; zimní lajbík měl podšívku huněnou. Při nepohodlném počasí nosili pláště ze sukna tmavomodrého s velikým „kráglem“; na hlavě vlněná čepice („mycka“) a na ni posadil se teprve klobouk.

Při práci mívali: vysoké boty a v nich plátěné „gatě“; kabát také plátěný, na modro obarvený; na hlavě klobouk. — Starší kroj mužů vlastního Záhoří byl národnější: viz Klvaňa v Č. vl. m. ol. XXX.

Sváteční kroj žen: na hlavě — vdané — modrobílé vyšívané čepce a na čepci červenobíle nebo žlutě květované velké šátky, tak zvané „Lipské“. „Spensl“ z tmavomodrého sukna s baňatými rukávy, u pěstí upjatými; na zádech dva „faldy“; při parném počasí chodily bez „spensla“. Sukně bývaly z domácího tenkého plátna, červenou neb modrou bavlnou protkávaného. Košile záležela z „rubáše“, dosahujícího po paže a svrchních „rukávců“ se širokými rukávy s vyčnívajícími obojky; punčochy bílé, střevíce nízké s různě barevnými mašlemi.

V zimě: Krátké kožíšky s baňatými rukávy a s 2—3 faldy na zádech; na hlavě totéž co v létě; jen při špatném počasí odívaly se obrusy z domácího plátna; sukně z vlny a příze červené nebo modré („štrafky“); punčochy z vlny bílé nebo červené; na nohou okrajkové vázané krpce. — Při práci chodily v plátně barveném.

Svobodné odívaly se podobně, toliko čepců nemívaly a místo spensle mívaly „frýdky“ z červeného, modrého neb zeleného damašku, pentlemi okrášlené a z předu i na zádech ve 2—3 faldy složené.

Žel, že názvy oděvní kroje mužského tak nepěkně a skomoleně z němčiny jsou vypůjčeny.

Déle než kroj zachovali si po předcích v některých dědinách na Záhorsku trojdílné (třístranné) hospodářství.

Poddaným těch 4 obcí dařilo se na statku vrchnosti duchovní dle všeho lépe než na jiných panstvích. Vrchní správcové bývali shovívaví, ježto na př. čteme, že na jednom gruntu poddaný zůstal dlužen 64 dny roboty jeté. Častěji též se čte o za-

sezelých úrocích gruntovních na penězích i zrní. Při zakupování usedlostí do majetku se také nekvapilo; v Kunovicích na př. započalo teprve r. 1790. Ač pak byly živnosti poddaných keleckých daleko výnosnější než jinde, stanoveno zákupné na př. za pololán na 30 R a to na „verunky“ (Währung) čili lhoty roční jen po 2 R. Na panství zřízen byl zvláštní fond na podporu poddaných.

Ježto pak rodičové bývali zámožnější, snadno koncem XVIII. věku dávali dcerám 100 i 200 R věna na hotovosti, takže mladí hospodáři nemusili s dluhy počínati.

Také o výměnkáře bylo na panství lépe postaráno, ježto již bývaly anebo počátkem XIX. století stavěly se zvláštní výměnkářské domky, takže již málo kdy rodičové sobě vymiňují svobodné „meškání (val. bývání) ve světničce“ a o „společném stole“ jen u domkařů se píše. Za stara nebylo vým. světnic nikde.

Gruntovní knihy — vesměs nové od doby zakupování usedlostí do vlastnictví — byly vedeny jazykem českým; též c. k. krajský úřad v Hranicích potvrzoval zákupní listiny jazykem českým.

Ale počátkem XIX. století vrchní správcové již němčiny užívali. Než tolik přece úředníci tito jazyka českého dbali, že svatební a kupní smlouvy do knih česky zapisovali, pokud původně tak sepsány byly.

Také měly kelecké obce výhodu na obecním majetku, jehož pak užívali na rozšířenou své obce novými domkařskými živnostmi a na rozmnožení svých příjmů. V každé z nich po založení katastru přibylo mnoho domkův. Obec pro ně prodávala nejenom stavební místa, nýbrž i polnosti za roční nájem či gr. činži: bývaly při těch domcích chlévy i stodůlky a domkaři požívali práv jako jiní spolusousedé, najmě také pastvisk obecních za roční, s obcí smluvenou činži a sypání pro pastýře. V obecním lese si sbírali domkaři suché větvoví; za to konali obecní roboty a posýlky. Přispívali arci také na kostel a školu.

Ježto domkaři měli právo najímati polnosti i od panství neb emfyteuticky je kupovati a ježto mohli polnosti své sami si obdělávati, nejsouce velikou robotou stiženi, nabývali i poměrného blahobytu. Domky své směli stavěti buď dřevěné neb z vepřovic, toliko komíny bylo nařízeno stavěti z cihly pálené. Byl to kraj nepochybně pokročilejší než na panství meziříčském, kde r. 1745 načítáno poddanských komínů jen 917, jichž větší část zajisté připadla na Meziříčí, Krasno a Rožnov.

O zalidnění Kelecka byl vysloven náhled, že do okolí keleckého koncem XIII. věku nastěhovali se osadníci z některé části Saska. — Co však již výše řečeno o jménech dědin okolí keleckého, nasvědčuje patrně slovanskému původu jejich. Obdržel sice od kn. bisk. Bruny ze Schaumb. jeho věrný vojín Mikuláš na odměnu Choryň lénem, ale ne aby ji zakládal. Jmenuje se Choryň již r. 1131 v listině biskupa Zdíka, viz Choryň. Byť snad listina ta nepravou byla, přece stála Choryň již nepochybně před zmíněným Mikulášem. Také Kladeruby sotva založili němečtí přistěhovalci. Jeť vůbec jižní část okr. hejtmanství Hranického všecka poseta osadami českými. Dnes ovšem nemají podoby „okrouhlic“, jak jiné staré vsi slovanské ji mívají; než v kraji pahorkatém nebylo snadno vsi „okrouhlice“ stavěti a jejich nedostatek nedokazuje tudíž zalidnění kraje lidem německým.

Kladeruby (Kladruby),

gen. -ub, v -ech, přifařené do Kelče, jsou od Meziříčí 10·4, od Kelče 4 km na západ vzdáleny. Dědinu přetíná klikatý potůček Hrčál a rozděluje ji na horní čili Hořansko a na dolní nebo Dolansko. Ve středu dědiny, na rovném prostranství, stojí větší kaple, r. 1843 nákladem obce postavená, a naproti přes cestu národní škola. Od kaple rozbíhají se cesty: v levo do „Kouta“, v pravo na „Důlici“, kdež bydlí domkaři, a do „Podchalupí“. Hlavní cesta však vede na „Hořansko“. Podle ní vystavěny jsou selské statky, tvořice ulici, ves asi původní, slovanskou, o jednom nebo dvou východech. (Obr. 78.) Statky stojí blízko sebe, ale nesouvisí spolu; mají vesměs před okny zahrádky na přísadu a zeleninu, ale též v nich bývá vídati květiny, karafiáty, resedu, čubrek (satureja), astry a paprsky. Ovocné zahrady jsou za stodolami všech statků.

Selské statky jsou zděné a jeden ráz se ve stavbě jeví. V přední části domů bývá „hrubá jizba“, vedle „světnička“, kdež oděv a cennější věci bývají uschovány. Ze síně vedou do všech místností domu dvéře i na „houru“ (půdu) a do „gaňku“ (chodby), jenž vede do „maštale“, „kravínu“ a do „maštalky“ pro odstavence. Chodbou se chodí dobytek v noci krmiti; byla i opatřením proti zlodějům; dobytek vcházel ze dvora náspou do stájí. Všechny

tyto místnosti jsou pod jednou střechou. Naproti stavení hospodářovu bývá vpředu, vjezdem do dvoru oddělený „vejminek pro stařejčky“ a kolna; nad obydlím hospodářovým, vjezdem a výměnou jsou sýpky. Vzadu dvora jsou „chlévca“ (krmíky pro vepře), tak že dvůr má asi podobu čtverce. Stodola stává oddělena od statku v ovocné zahradě.

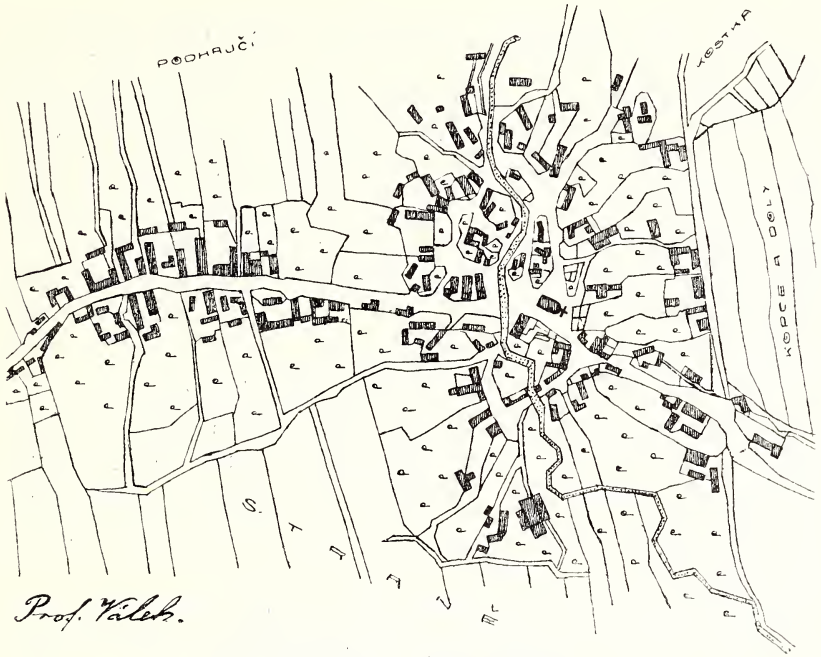

Obr. 78. Půdorys osady Kladerub.

Poměry poddanské.

Při odevzdání gruntovních knih státu r. 1850 bylo v Kladerubech 24 pololáníků, 4 čtvrtníci, 16 podsedníků a 43 domkařů. Emfyteuticky prodané: hospoda, mlýn a škola. Jeden domkař byl zároveň obecním kovářem; kovárna původní byla obcí postavena.

Domkařů přibyl velký počet po válkách s Napoleonem I. Místa na domky obec zprvu darovala, později již ale prodávala za nepatrný obnos 50 R šajnů a roční poplatek (činži), něco přes rýnský. Domkaři byli povinni za spoluužívání obecní pastvy jednou kravou platiti ročně 36 kr. stř., konati posílky a obecní roboty.

Pozemků mívali pololánici dle rektifikace z r. 1754 na 40 měr, úlehlí na $1^1/_2$, luk na $5^1/_2$ fůry sena a otavy a zahradu na měřici;

dle katastru však z r. 1785 mívali okolo 22 jiter pole, luk a zahrad přes 4 jitra. Čtvrtláníci mívali polovici hořejších obnosů. — Podsedníci mívali dle rektifikace polí 5—6 měr, úlehlí na půl měř., luk na $1^1/_4$ fůry. Domkaři s počátku pole vlastního neměli, nýbrž od obce si je najímali; teprve později obec jim pole též prodávala.

Byly pak povinnosti pololáníka: každý týden robotovati párem koní 3 dni a od sv. Jana do sv. Václava každý týden 1 den roboty pěší; — plat gruntovní čili „ouroky“ byly ponejvíce ročně 4 R 54 kr.; za přídlo 33 kr. a „sypaného“ dával 5 měr 3 mírky mor., čili 6 měr 6 achtelů $1^1/_3$ mírky rakouské. Podsednický úrok čili plat jejich gruntovní nebyl stejný, většinou však byl 1 R $3^1/_2$ kr.; roboty konali všichni po celý rok týdně $1^1/_2$ dne pěší, za nepředení odváděli 19 kr.; výspy dávali $^6/_8$ měr ovsa a někteří $^2/_8$ měřice chmelu, asi v přírodě při plotech, lesu. potocích a strouhách nasbíraného.

Domkaři robotovali 13, jediný 26 dní ročně.

Zakupování míst do rodinného majetku započalo i v Kladrubech r. 1773. Pololány byly prodávány po 30 R na „vérunky“ (Währung = lhůta), které se splácely po dvou rýnských ročně na sv. Martina. — Podsedníci platili zákupu většinou 12 R, někteří také více.

Ač zákupní smlouvy přikazovaly grunty v celosti zachovávati, přece r. 1827 a 1837 s povolením gubernia byly 2 grunty pololánní synům na čtvrtlány rozděleny. — Výkupného z činže. roboty a výspy platili pololáníci 263 R 40 kr. stř., podsedníci 50 R 50 kr. a čtvrtláníci 131 zl. 50 kr.

Výživou osadníků je rolnictví. Trati polní slují: Podvalinky (s valy bývalé tvrze, v nichž jsou ještě známky základních zdí): pod Babou (Baba = čtyřhranný kámen na knížecích hranicích); Dola (louky v dlouhém dole, kde se r. 1874 kopalo na uhlí); Bránky (pastvina); Draha (gen. Drah); Náměrka (pole malá po měřici); Ispa (původně louky, nyní pole při Juhyni, tedy snad vlastně „výspa“, ostrůvek neb písek a země řekou nanesená); Slatina (mokré neúrodné pole); Rybník (bývalý knížecí, nyní rozsáhlá louka); Kněžka (veliké louky a pole); Osušník (pastvina); pod Stráží; Dubová; Břízka; pod Leskovicou; Stadliska; pod Vápenkou; Rokytí; Strašník (od strašení). Dle polohy bývaly trati

zahrnuty společným jménem: od Choryňska; za Humny; za Juhyň; Podvalinky a j. — Potok sluje Juhyň; rozvodněním bývá velmi škodný; potůček Hrčál. — Cesty jsou hradská, hranečník, hrčály a dubová.

Kámen stavební — pískovec — láme se na Stráni; kámen na silnice na Zvonném, kopci to homolovitém, vápencovitém.

Vzdělávání pole lišilo se od valašského tím, že všechna pole okolo obce rozdělovali na 3 části, jež nazývali 1., 2. a 3. polem.

Úrodou vyniká pole okolo Kladrub nad valašské; „zemjáky (kobzale)“ se jmenují už r. 1790. Pluhy a vozy byly už v XVIII. věku kuté, ač ještě r. 1790 se i valný vůz jmenuje. Koňů míval pololán nejméně 4; na každém chovány též ovce.

Správu obce vedl purmistr; fojti nebývali dědiční, nýbrž na několik let vrchnosti ustanoveni z rolníků: tedy fojtství svěřená, osobní.

Nejrozšířenější a nejstarší rodiny jsou: Pelcovy, Kubešovy, Gerlovy a Adamíkovy.

Škola.

Vyučování začalo koncem XVIII. století kovářem, jemuž učení bývalo arci prací vedlejší. — Mezi rokem 1810—20 postavena však řádná škola ze dřeva za učitele J. Čaply ze Samotišek u sv. Kopečka; † 1843. Dřevo na stavbu poskytla kn.-arcib. vrchnost, obci bylo jen menší částí nákladu přispěti. Původní plat učitelův byly 2 gr. z dítka a něco potravin, tudíž v kupech, tehdy zapsaných, uvádí se závazkem ujimatele gruntu povinnost přispívati na školu. — I Němetice byly k tomu zavázány, nebo do r. 1887 posílaly dítky své do Kladerub. — Pomocníkem Čaplovým byl posledních let Fl. Häusler, jenž pak do Olomouce postoupil. Po něm vyučoval J. Nitsch do r. 1858 a po smrti jeho Jos. Šildberger do r. 1882. Za něho postavena r. 1869 škola zděná na místě starém a stejných rozměrů. Když odešel na odpočinek, nastoupil K. Kahlig z Poličné. Za něho přestavěna škola r. 1891. Ručním pracím po 4 hod. týdně vyučuje industriální učitelka, sídlící v Němeticích, jež však ještě jiné 2 školy navštěvuje (Komárovice a Kladruby). Školní knihovnu — 226 čísel — a pam. kn. školní založil K. Kahlig.

Zprávy dějinné.

Kladeruby neb Kladoruby psávané, v listovní pak knize od r. 1773 Kladeruby jmenované, náležely již r. 1131 kostelu olomuckému dle listiny, biskupem Jindřichem Zdikem r. 1131 dané. Pak se jmenují (in cladérup) r. 1222, kdy část pozemků tamějších byla darována klášteru na Velehradě a r. 1227, kdy je odkazuje — ač jsou-li to naše Kladeruby — bohatý Kojata, svému sestřenci Benešovi.[1]) Kdysi potom byl z Kladorub zřízen statek manský. Roku totiž 1353 jmenuje se v manských knihách soudních Jan, syn Kunše z Kladorub.[2]) — R. 1375 žalována byla vdova po Mikšíkovi z „Kladrub“ o dluh 9 hř.[3]) — R. 1388 byl přísedícím soudu manského Abruš „de Kladorub“,[4]) jako držitel tamějšího dvora a jednoho lánu.[5]) — R. 1391 držel též Mikšík, jinak Mislik z Kladorub s Ješkem z Klokočova dva lány v Kladorubech: přece však těch let bývá „Elruš“ z Kladorub přísedícím soudu, až dvůr svůj kladrubský r. 1392 prodal Heršovi ze Zdounek. Přivolila k tomu též manželka jeho Juta, jež na dvoru měla své věno zajištěno.[6]) Juta pozbyla listiny o svém věně, když za žalostných občanských válek na Moravě zámek v Kelči byl vyloupen.

R. 1403—1408 drželi zboží v Kladrubech bratři Jan a Ondřej z Malhotic nerozdílně; ale r. 1403 též Jaroš za část Kladrub věrnost sliboval.[7]) Byli to osiřelí synové Ofky z Kladrub, jež r. 1406 žalovala Jindř. Tamfalda a společně se svými syny r. 1408 Janka ze Sazan: uměla tato matka hájiti práva svých synů.[8]) Ale v seznamech manských zapsáni jsou tou dobou též Václav a Vlček, syn Svrče z Kladorub.

R. 1413 byly Kladoruby spojeny s Komárovicemi. Čeněk z Kladorub, jinak z Komárovic, sliboval tehdy věrnost za dědiny Kladruby a Komárovice.[9]) Přísedícími soudu manského byli r. 1420 Zaifrid (Sifrýd) a r. 1422 Čeněk z Kladorub.

R. 1436 sliboval týž asi Čeněk věrnost za dvůr a 7 lidí (poddaných) i za Komárovice[10]) a r. 1437 i za Němětice;[11]) manželce své Margaretě z Kokor zajistil již před tím věno na dvoru kladrubském r. 1435.

R. 1445 zajistil Čeněk z Kladrub — snad syn předešlého — věno ženy své Margarety z Petřvaldu na dvoře a tvrzi Kladerubech a na Němeticích.

---

[1]) C. D. II. 140 a 183. [2]) L. II. 3; [3]) 60; [4]) 130. [5]) L. I. 11 a 14. [6]) C. D. XII. 83. [7]) L. I. 21, 25. [8]) L. II. 230 a 259. [9]) L. I. 31; [10]) 39; [11]) 49.

Z téhož rodu byli asi také Jan a Jaroš ze Zdounek a Kladerub, kteří r. 1463 lénem přijali Němětice a Komárovice, tři zahrady u Kelče a tvrz — propugnaculum — Kladruby se 6 poddanými (laicis); hned však vzdali se léna v ruce biskupa Tasa a prodali je Alžbětě z Lomnice, vdově po Lackovi ze Šternberka; jménem matky své sliboval pak věrnost syn její Albert ze Šternberka.

R. 1476 všechno to zboží, tvrz a dvůr v Kladerubech, Němětice a Komárovice, držel slovutný panoš Jaroš z Kladrub.[1]) Ač snad po více pokolení táž rodina Kladruby držela, nedosáhli přece stavu rytířského, zůstávajíce jenom panoši.

R. 1539 držel Kladruby a Komárovice Alex. Kladrubský ze Svrčova (W. I. 206). — Po něm obdržel Kladruby Obešlík z Lipultovic, jenž je však spolu s Komárovicemi prodal starojičínskému pánu Vilému z Žerotína r. 1542. Po něm je držel, opět snad spolu s Komárovicemi, syn jeho Karel, jehož pak následoval syn Viktorín, kraječ arcivévody Maximiliana, pán na Hustopečích, jenž koupil Němětice s dvorem. Týž obdržel od kn. bis. Frant. z Ditrichštejna r. 1602 právo, by léna svá komukoli, také dceři neb manželce mohl postoupiti. Zdědila je tudíž s Hustopečemi dcera Johana Alina (Aléna, Emilie), jež se provdala za Adama z Valdštejna, pána na Třebíči, a prodala je svému strýci Vilému Bedřichovi z Žerotína a na St. Jičíně. Týž stržen byv Ladislavem Velenem z Žerotína do vzpoury proti králi Ferdinandovi II., odsouzen byl $^4/_5$ svého zboží a zemřel ve vyšetřování. Vdova po něm Anna dostala Hustopeče, ježto dokázala, že má právo na 25.000 věna svého; 5tý díl jmění měla však vyplatiti dceři své (R. Dvořák: Dějiny Moravy 578). — Kardinál Frant. z Ditrichštejna léna mu odňatá sice opět jiným mužům udělil, ale po smrti Jiřího Peršala z Moravan připadly Kladruby zpět na biskupství a přiděleny pak trvale ku Kelči (W. I. 206).

O válce 30leté a zkáze tvrze v Kladrubech vykládá lid, že osada jejich byla s celým okolím Kelče hrozně Švédy zpustošena a tvrz Kladrubská jimi rozbořena. Švédové, když dobývali Kelče, byli měšťany obelstěni, zač odemstili se i na okolí. Kelčané prý totiž nastavěli na náměstí beček a zasypali hořejší dna jejich zrním. Když vyzvědači nebo vyjednávači Švédů přišli a uzřeli, že

[1]) L. I. 91.

mají v Kelči ještě na dlouhou dobu zásoby, zvěstovali to svým a všichni odtáhli. Kelče sice nedobyli, ale co nejhůře řádili v okolí. (Volný lsti Kelecských sice nepřipomíná, dí však, že r. 1647 dne 16. ledna oddíl švédského vojska na Kelč útočil, ježto se zdráhala jim jakýmkoli způsobem přispívati — válečnou kontribucí, dodávkou spíže — měšťané že sice přeudatně se bránili, ale město že celé lehlo popelem.)

Že tvrz Kladrubská byla tehdy rozbořena, je pravděpodobno. Vznikly z ní dva nové pololány spolu sousedící, jež mají dohromady nad 200 měřic polí; jiné pak pozemky téhož manského statku byly dle pověsti rozděleny 27 usedlostem v Kelči. — Též pořekadlo zdejší „pamatuje Švédu na Velikonoci“ události tyto připomíná; na návrší mezi Kelčí a Němeticemi, posud „Velikou nocí“ zvaném, prý se Švédi zastavili. Kelč snad byla právě za udatnost tehdejší odměněna polnostmi okolo 34 jiter, jež posud „na Kladrubsku“ slují; platila z nich do knížecích důchodů ročně 35 R 54 kr. a pronajímala je měšťanům a rolníkům z „dědiny Posvátného“. Na prosbu měšťanů byly role ty r. 1789 kn. arcib. Kolloredem za „svobodné“ prohlášeny. Jednu takovou „svobodnou“ paseku „u Strážiska od Veliké noci“ koupil na př. r. 1790 měšťan Nevrla.

Z větších živelních pohrom, jež osadníky stihly, uveden buď požár r. 1898, jenž strávil 5 selských gruntův i s hospodářskými staveními. Domy i stáje byly z pevného staviva; tudíž škoda, též úžas z ohně tím větší, ježto za stara bývalo vše od dřeva, ohně však řídké: snad právě tehdejší větší nebezpečenství ohně lid učinilo opatrnějším.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794: domů 66, obyv. 391; r. 1835: domů 86, obyv. 552, koní 98, hověz. 81, ovcí 8; r. 1910: domů 103, obyv. 532, koní 99, hověz. 356, ovcí 26.

Spolky jsou dva: Sbor dobrovolných hasičů a Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Komárovice,

gen -ic, v -icích, jsou od Meziříčí na z. 13·3 km a vých. Kelče, kam jsou přifařeny 2·2 km vzdáleny. Ves rozdělena jest na horní a dolní konec. Dolní, menší část rozkládá se při silnici choryňsko-kelecké, horní větší při polní cestě do Kladrub. Domy jsou, až na nepatrné výjimky, zděné. Na návsi jest malá kaple a vedle kamenný kříž; též na Hůrce jest kaplička a u hranic Komárovic a Kladrub zděná boží muka.

Obyvatelé živí se vesměs rolnictvím. V dědině je hostinec (u fojta), kupecký krám, mlýn a obecní kovárna. Sedláci zakládají si posud mnoho na chovu koní. Za roboty mívali 4 koně a pátého na obdělání výměny; ovce chovali až do let 1850tých. Selské statky nemají zahrádek před okny, nýbrž v zadu ve veliké zahradě ovocné; hojně se rodí jablek, z nichž tlačí „burčák“.

Jméno vesnice odvozuje se od osobního jména Komár, jehož potomci Komárovici zde žili, jako z jména Kuna vzniklo Kunovice.

Poměry poddanské.

Selských usedlostí bylo mimo fojtství 13 pololánů, 5 podsedků a několik domkařských (dle gr. knihy z r. 1785). Od počátku XIX. věku přibývalo menších domků s roční robotou 13 dnů, kdežto ze starších robotovali 26.

Zakupování gruntů od vrchnosti započalo r. 1775. Pololán s výměrou dle rektifikace z r. 1754 na užitečných rolích 33—37 měř., úlehlích 4—8 měř. a na lukách na 2—5 fůr: koupen byl za 30 R, na vérunky po 2 R. — Povinnosti pololáníků byly: robotovali párem koní 3 dny každý týden a robotou svatojanskou 1 den týdně pěší; gruntovního úroku dávali 7 až přes 8 R ročně, za přádlo 36 kr. a sypaného $1^{7}/_{8}$ měř. mor. ovsa.

Podsedníci mívali 8 měř. rolí, 4 úhoru a luk na fůru; zakupovali se za 20 R; gruntovních úroků platili 1 R 53 kr., za přídlo 20 kr., robotovali každý týden $1^{1}/_{2}$ dne pěší, ovsa sypali $^{4}/_{8}$ měř. rak. a dávali chmelu pět achtelů a $1^{1}/_{3}$ mírky. Chmel byl sbírán pro panský pivovar v Komárném; v Kelči byl od r. 1555 panský pivovar u města za plat ročních 6 zl. popuštěn a okolní dědiny městské pivo bráti zavázány. (A. Svěrák: Sel. archiv VIII.)

Domkaři si pole od obce i panství najímali anebo emfyteuticky též zakupovali; mívali stodoly i stáje při svých domcích. U lesa bylo též několik včelínů. V dědině pak přibývalo obydlí, když i pololáníci stavěti počali stavení výminkářská, jaké původně jen na fojtství bylo.

Výkupem v obnosu 79 R 45 kr. osvobodil se fojt svých povinností k vrchnosti; pololáníci vykupovali se 255 R; podsedníci 53 R 30 kr; domkaři ani z roboty, ani z příspěvků na faru a školu vykoupiti se nemusili.

Názvy tratí zajímavějších jsou: Dílnica, Díly, u Boží muky, nad Ohradou, Zástudenčí, Zážlabčí, Hučaly, Kráčina, pod Zelenou cestou, Hůrka a j. obecná. — Jména potoků: Juhyň (řeka), Matějovka, Sejkorečný potok, za Studenci a Mlýnská příkopa.

Nejstarší rodiny, jež si i nejprve grunty své zakoupily, jsou: Plesník (fojt), Indruch a Staša; nejčastější příjmení: Haša, Pelc, Rolinc, Stajner a Velart.

Škola.

Zdejší jednotřídní národní škola byla zřízena r. 1883 z obecního domku nákladem obce. Na dědinách je z nejstarších zděných v okrese. Budova jest jednopatrová, malá zahrádka pro učitele jest na konci osady. Správci školy byli: Fr. Růžička a Vinc. Štefek. Od r. 1901 řídí školu M. Jahn, pilný vzdělavatel písemnictví českého. Knihovna školní má 231 svazek. Vyučuje se také ženským ručním pracím. Obecní knihovna má 207 svazků.

Dějinné zprávy.

„Komárovice“ i „Komárov“, v manských knihách do roku 1476 častěji jmenované, jsou asi táž ves. Patří je však rozeznávati od manství „Komárné“ na silnici z Meziříčí k Bystřici p. H.

Poprve nynějším svým jménem uvedeny jsou Komárovice r. 1270, kdy je i „s mlýnem“ biskup Bruno, současně s Bránkami, lénem udělil Kateřině a synům jejím „za věrné a obětavé služby“, jež mu prokázal muž její rytíř Albert.[1]) Komárovice byly dříve založeny než Bránky, jež nazývá Bruno „vsí novou“.

Při Bránkách vyskytují se listinně Komárovice i r. 1389. Tehdy pohnal Heraš Svrč o 15 hř. Vichka z Komárovic,

[1]) C. D. IV. 45.

jenž v postupu pře však též z „Komárného“ se nazývá.[1]) Vichek chtěl pak r. 1390 prodati Komárovice; odpíral tomu Jindřich z Bělé právem svým na to léno a byl roku následujícího v jeho držení uveden,[2]) ale prodal je r. 1392 s Bránkami a Poličnou Heršovi Svrčovi ze Zdounek.[3])

Vichek sice odejmutí mu Komárovic se vzepřel; ale r. 1392 před biskupem při soudu manském svým a dítek svých jménem Komárovic dobrovolně se vzdal.[4]) — Dle toho, že Vichek přídomkem „z Komárovic“ se psal, zdá se, že byla tato ves samostatným manstvím — aspoň za jeho držení Komárovic. Roku 1393 byl Hereš Svrč na Komárovice o 20 hř. gr. žalován. Téhož roku na prosbu Heršovu dovolil biskup Mikuláš, aby na Komárovicích, mlýnu a rybnicích tamějších věno choti jeho Ofky (Enfemie) bylo zajištěno.

Koupiv pak Hereš Svrč i Kladeruby r. 1392, zanechal je, zemřev r. 1405, synu Vlčkovi z Kladrub. Nebyly ještě záležitosti kupu Komárovic náležitě vyřízeny a ovdovělá Ofka musila již brániti dítek svých a dědictví jejich. Nabyla však ve svých soudech zastance, jenž se jí ujal. Byl to Liček z Ruského, jenž také jiné vdovy zastával v soudech jejich.

Nelze určiti, zda „Komárné“, jmenované v prvním seznamu manských statků, pořízeném okolo r. 1320, totožné jest s „Komárovicemi“. Seznam uvádí Milatu z Násilé jako bývalého držitele Komárného, jenž povinen byl s koněm válečným biskupům sloužiti. Po něm jmenuje se držitelem Komárného Jenčík, pak jeho bratr Franko, purkrabí kelecký a držitel Choryně;[5]) jsou Komárovice na staré obchodní cestě mezi Choryní a Kelčí, ale též Komárné není Kelče příliš vzdálené.

Když pak Vlček z Kladerub r. 1405 zdědil po otci Hereši Kladeruby, zůstaly Komárovice již spojeny nějakou dobu s Kladeruby: za obojí totiž r. 1413 slibuje věrnost Čeněk z Kladrub čili z Komárovic: v Kladrubech držel i r. 1436 dvůr a 2 lány, Komárovice pak celé. Roku 1463 byl držitelem Kladrub Jan ze Zdounek; přijal s nimi v léno Němčice (Němetice) a Komárovice, prodal je však Alžbětě z Lomnice.[6])

Než již r. 1476 jeho bratr Jaroš z Kladrub slibuje za tvrz a dvůr v Kladrubech, za Němčice a Komárovice věrnost.[7]) —

[1]) L. II. 142 a 143; [2]) 160; [3]) 169; [4]) 184; [5]) I. 7 a 8; [6]) 82; [7]) 91.

Roku 1539 držel Komárovice Alex. Kladrubský ze Svrčova (W. I. 206). Ale r. 1542 prodává je Obešlík z Lipultovic Vilému z Žerotína, z větve St. Jičínské (viz Kladruby).

Později byly Komárovice snad opět manstvím samy o sobě. Kn. b. Pavlovský je kupuje r. 1589 od Kunačinského a spojuje se statky biskupskými. — Roku 1618 kn. b. Fr. z Ditrichštejna sice propustil Komárovice a Police ze statku lenního (W. I. 200), ale několik let později uvádějí se již jako část panství Keleckého.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 31, obyv. 198; r. 1835 domů 36, obyv. 262, koní 49, hověz. 51, ovcí 17; r. 1910 domů 41, obyv. 228, koní 56, hověz. 203.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Kunovice,

gen. -ic, v -icích, ves přifařená do Loučky, od níž jest 2 km a od Val. Meziříčí 14 km vzdálená, leží na mírném svahu. Půdorys její tvoří náves nepravidelnou. Dvě hlavní cesty vedou do vsi a více ulic, které jména nemají, brázdí ves. Domy stojí bez ladu a skladu, některé jsou do ulice obráceny průčelím, jiné štítem. Při domech selských býval i „srubek na všelijakou schranu“. Kroj je poloměstský; býval částečně valašský, částečně hanácký.

Na hřbitově jest velká kaple založená r. 1892 a socha Marie P., v XVIII. věku vyvrácená krupobitím a povětřím a nově postavena r. 1840. Kromě kaple na hřbitově jest kaple na cestě k Loučce vedoucí. Obě kaple mají vypuklé ozdoby. Kamenný kříž stojí u školy z r. 1875; druhý, z r. 1880, je na „Páně“, na silnici ke Kelči, z niž překrásný pohled na Záhorsko, sv. Hostýn a St. Jičín.

Výživu poskytuje rolnictví. Zajímavější tratě se jmenují: na Poli, na Páně, Točenka, Propastky, Náplatky, Peciska, na Stráži, na Komárníku, u Velikého, na Svatým, u Oběšenca, Lípovec. — Louky slují: Hatě, pod Dzbelem, Černov. — Lada jsou: Pastvisko, pod Hůrou, na Drahách, nad Břízky. — Potůček sluje

Komárník. — Lesy: Javorník, Polomsko čili Hůra obecní. Mají pak pozemky kunovské na 2000 parcelních čísel; jsou tedy valně rozkouskovány. Název „Polomsko“ mají však i pole pod Hůrou obecní, která prve bývala pastviskem. Obecní majetek, najmě les a louky, je značný, tudíž i občané zámožní.

Nejdéle drží rodný dům tyto rodiny: Kuna, Povala, Hruška, Mareček, Ovčáčik, Herman, Šmahel, Střítezský, Oliva, Škařupa. Jsou to vesměs rodiny, jejichž předkové, již od r. 1790 počínaje, zakupovali si usedlosti své od vrchnosti do věčného majetnictví.

Do Kunovic náleží též skupina pasek na zmíněném Polomsku. Je to zbytek zaniklé osady Polomí. Biskup Bruno chtěl založiti pevný hrad na ochranu majetku kostela olom. v kraji našem proti Kumánům uherským; proto dal r. 1272 ves Zepy (nynější Žopy u Holešova) Jindřichovi z Přílep za ves Zubricij (Zubří) a koupil též od Kateřiny, dcery Naradovy, ves Polom, k níž náležely též rozsáhlé lesy, za 40 hř. stř. (C. D. IV. p. 95.) Zubří a Polom zrušil a vystavěl hrad Schaumburg (Šaumburk); památkou na ně zbylo kunovské „Polomsko“ — nyní několik na $^3/_4$ hod. od Kunovic vzdálených domů s poli a zahradami — a „Zubersko“ v Podhradní Lhotě. „Polomsko“ koupil r. 1376 Oldřich z Kortelangu s lénem Arnoltovic (C. D. XI. 558.). Podáním ústním zachovaná jména místní — to i pouhých tratí — také zde hlásají děje dávno minulé.

Poměry poddanské.

Výměra gruntů zdejších byla do gruntovní knihy r. 1785 jen dle rektifikace z r. 1754 zapsána a nikoliv dle katastrálního měření r. 1785. Dle ní mívali pololánici pole na 51 měř., luk na $2^1/_2$ fůry sena a otavy. Dle katastrálního měření mívaly grunty polí na 86 měřic.

Grunty své zakupovali, počínaje r. 1790, za 30 R říš. na verunky po 2 R. — Povinnosti jejich byly: konati robotu 3 dni týdně párem koní a svatojanské roboty jeden den týdně pěší, dávati roční činže 2 R 30 kr. a za předivo 34 kr.; sypaného gruntovního platu dávali ovsa $4^5/_8$ měř. mor. — Toliko jeden pololáník zvolil si dle patentu z r. 1773 místo roboty platiti čtvrtroční činže 6 R $27^1/_2$ kr., kdežto sypaný gruntovní plat dával jako ostatní; když pak císař Leopold II. vydal svůj robotní patent, vrátil se i on ke staré robotě koňské i pěší a platil opět jako

ostatní gruntovní činži po 2 R 30 kr. ročně. Při tomto gruntu bylo 5 koní, jeden z nich na obdělávání výměny. S povolením gubernia postoupil majitel jeho polovici půllánu bratrovi, který si musil nové stavení s příslušenstvím na své útraty vystavěti. Při takovém dělení gruntu bývaly také povinnosti činžovní a robotní na obě čtvrti rozděleny rovným dílem.

Byly také jiné grunty kunovské podobně rozděleny; byloť původně 26 gruntů pololánních a jen dvé čtvrtních. Tito čtvrtníci robotovali 1 koněm 3 dni týhodně a od sv. Jana do sv. Václava celkem $6^1/_2$ dne pěší; činže dávali 1 R 28 kr.; do obročenství sypali čistého ovsa 3 měř. $2^2/_3$ m. (mírky) a za předení dávali 17 kr.

Podsedník — byli 4 — míval podle r. 1754 okolo 9 měř. pole a luk na 1 fůru; zákupného platil za podsedek 20 R. Gruntovní činže dával ročně 1 R 4 kr. a $^5/_8$ měř. ovsa; každý týden pak robotoval pěší $1^1/_2$ dne.

Domkaři před založením katastru byli 2, již robotovali 26 dnů ročně, a 22 domkařů přibylo po katastru s robotou 13denní.

Výkup z gruntovní činže, sypání a robot byl z pololánu 255 R, čtvrtlánu 127 R 30 kr. a podsedku 49 R 30 kr. — Ježto desátek kostelní dáván býval do Rajnochovic, připadlo i výkupné zaň kostelu tamějšímu.

Fojti bývali v Kunovicích dočasně od vrchnosti ustanovováni; teprve r. 1813 byl jeden $^3/_4$lán na dědičné fojtství povýšen. (Viz všeobecné pojednání o fojtech.)

Duchovní vzdělání.

Kunovice byly původně přifařeny do Kelče, od r. 1726 do Podhradní Lhoty až do r. 1784. Po zřízeni však kuracie v Loučce náležely Kunovice k ní, ač zemřelí pochováváni byli na hřbitově v Podhradní Lhotě do r. 1892, kdy vlastní hřbitov si pořídili.

Škola. Již r. 1823 žádaly Kunovice za zřízení školy vlastní. Nezavázaly se však k žádanému ročnímu platu 130 zl., nýbrž žádaly, aby placen byl z náboženskeho fondu, v případu pak, že by jim byl povolen výpomocný učitel, uvolily se mu platiti ze selských čísel po 6 a z domkařských po 4 kr. měsíčně, něco plodin polních a 4 sáhy dříví. Škola byla však zřízena teprve r. 1875 a r. 1894 povoleno rozšíření na dvoutřídní. Dětí do školy povinných bývalo průměrně 80. — Pamětní kniha byla založena r. 1875 od správce

školy P. Haše, školní knihovna od obce a má 120 svazků. Po odchodu Hašově na odpočinek stal se nadučitelem J. Novotný. — Industriální vyučování vykonává táž učitelka jako v Loučce.

Dějinné zprávy.

Minulosti Kunovic nelze stopovati až k původu jejich. Rodina nějakého Kuny právem pokládá se zakladatelem. Rodina téhož jména je podnes nejstarší v této osadě. Osadou starší než Kunovice byla nepochybně prve zmíněná ves Polom, kdysi na pahorku směrem k Rajnochovicům ustavená. Vyklizené obyvatelstvo z Polomi a Zubřího bylo snad do Kunovic, blíže ku Kelči, přesídleno, jež asi právě pro ně byly založeny. Nebo vedla tudy také obchodní cesta z Kelče, jež se připojovala zde k cestě, jíž se bral obchod z Opavy a Polska na Jičín, Meziříčí a Holešov ke Kroměříži; spojení Kelče s Polskem na Špičky nebo na Zbrašov[1]) bývalo tehdy asi pro povodně Bečvy často přerušeno.

Byly sice Kunovice vždy s Kelčí — statkem biskupským — spojeny. Roku však 1413 Mikšík z Kunovic věrnost sliboval, ale toliko za 1 lán v Kunovicích;[2]) téhož roku pak dal zapsati Mikšík z „Bystřic“, sídlem na „Kunovicích“, choti své 20 hř. věna na dvoru a 1 lánu v Kunovicích: tudíž byly snad Kunovice krátký čas i zvláštním manstvím. Polní trať „na Páně“ zdá se tomu též nasvědčovati. Ježto žádný man s přídomkem „z Kunovic“ při soudu manském nebývá jmenován, byly asi Kunovice po Mikšíkovi připojeny opět k statku Keleckému a manství zrušeno. Trať „na Páně“ mohla pak již před Mikšíkem tak slouti, jako též biskupský zámek v Kelči „zámkem páně“ býval nazýván. „Dvůr“, v Kunovicích uveden je v seznamu obcí, k faře kelecké náležejících, ještě r. 1429. (F. Snopek: Č. M. m. XXXVI.)

V minulém století panovaly mezi Loučkou a Kunovicemi nesousedské poměry; po několik let opakovaly se spory o školu, hřbitov a podobné.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 48, obyv. 384; r. 1835 domů 67, obyv. 485, koní 90, hověz. 73, ovcí 34; r. 1910 domů 110 obyv. 656, koní 76, hověz. dobytka 388, ovcí 12.

---

[1]) C. D. XII. 307. [2]) L. I. 31, 37.

Spolky jsou dva: Sbor dobrovolných hasičů a Valašská beseda.

První r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Němetice,

gen. -ic, v -cích, přifařené do Kelče, od níž jsou vzdáleny 3 km a od Meziříčí 12·7 km, prostírají se při okresní silnici z Hustopeč do Kelče vedoucí. Domky, s malou výjimkou již vesměs z cihel, stojí dílem řadou nesouvislou podél silnice průčelím k ní obrácené, kdežto jiná část se školou a bývalým dvorem při dolince ke Komárovicům nakloněné jest vystavěna. Samota je „pod Dúbravou". Po tvrzi, jež asi stála v místech později dvorem zastavěných anebo při vjezdu do osady od Zámrsk, kde je trať „Zahradisko a stojí kaplička", není ani památky. Mohyly s popelnicemi objeveny byly v „Židovém dole" v panské „Doubravě" (viz Č. Vl. mus. ol. a Pravěk 1909).

Poměry poddanské.

Rolnictví bylo v osadě jedinou výživou. Dle gruntovní knihy od r. 1785 bylo pololáníků 7, podsedníků 4. domkařů 17, mimo to dvůr, myslivna, kovárna a hospoda, na níž byl emfyteut. Grunty mívaly tou dobou již všechny své výminkářské chalupy. Pololáníci mívali dle rektifikace (z r. 1754) polí na 30 měř., luk na $3^1/_4$ fůry a domovní zahrádku na $^4/_8$ měř. Zakupování živností do trvalého rodinného majetku započalo r. 1777; nejvíce kupů zapsáno jest r. 1792. Cena kupní byla 30 R na „vérunky" po 2 R. Povinnosti, které sobě podle patentu robotního z r. 1773 pololáníci vyvolili, záležely v tom, že robotovali 4 koni $1^1/_2$ dne a robotou ruční od sv. Jana do sv. Václava 1 den týdenně. — Gruntovního ouroku platili 3 R 30 kr., místo předení 30 kr. a sypaného dávali $2^2/_8$ měř. mor. ovsa.

Podsedníci mívali okolo 6 až 9 měř. rolí „užitečných", výslovně dominikálních zvaných, v oulehlách a pustinách několik osmin měř. a luk na necelou fůru sena a otavy; vedle dominikálních mívali asi též nějaké pole rustikální, jehož výměra však není jmenována. Při zákupu totiž platili 20 R na vérunky, což

by bylo proti pololáníkům za zmíněná dominikální pole příliš mnoho. — Povinnosti jejich byly: každého týdne 2 dny pěší roboty, 1 R 10 kr. gr. ouroků a za předení 20 kr. ročně; sypaného nedávali, jeden však 3 achtele chmelu.

Domkaři byli „na obecním“. Tudíž platili do obce roční činže 36 kr. a konali různé posílky a robotu obecní; směli pásti 2 kusy hovězího na obecním pastvisku za činži každoročně vyšetřenou a za „sýpku“ na odměnu pastýři. Vrchnosti konali 13 dní roboty pěší. Jediný domkař, jenž již r. 1754 se jmenuje, robotoval 26 dní.

Při obci bývaly též včelíny u Doubravy (panský les), ve Strážisku i jinde a role svobodné. Též zapsána jest hospoda doubravská. Domků založeno bylo nejvíce již po katastru, na počátku XIX. stol.; majitelé jich přikupovali si časem i vlastní pole. — Při popouštění a prodávání gruntů bývali příminkem 4 koně, vůz kutý, pluh a 4 brány, mimo jiné „nádrabí“ dřevěné. S velkým dobytkem bývaly i ovce chovány. Obsívání polí konáno podobně jako v Kladrubech „na tři pole“. Vůz valný jmenuje se ještě r. 1785; pluhy však mívaly již radlicí. S ovocem pěstovány také ořechy vlašské. — Výkupného z robot platil pololáník 247 R, podsedník čili zahradník 52 R a domkař 8 R 40 kr.

Zajímavější jména tratí jsou: pod Náplatky, Lužné, Roubaníinky, Podrokytí, Dubrava, Zahradisko, v Babě, na Stráži, nad Lučnicou, Vrchovina, u Nekázanca.

Rozšířenou a starou rodinou byli: Kunovští, Vaculové a Pohlové.

Škola. Nejkrásnější budovou Němetic jest jednopatrová škola. Před rokem 1887 chodily dítky do školy kladrubské cestou zimní doby velmi obtížnou. Prvním učitelem ustanoven Bohdan Lameš (1888); vyučoval již 44 dítek. Od r. 1891 byl správcem školy J. Voříšek a nyní J. Dočkal. — Industriální učitelka vyučuje v Němeticích, Kladrubech a Komárovicích.

Dějinné zprávy.

První zprávu psanou o Němeticích (psali též Nemytece, Nemotice) je listina z r. 1328. Tehdy „Hinko“ (Henricus), kn.-b. olomoucký, udělil Vlčkovi ze Zdounek a jeho dědicům po meči v Říkovicích a Němeticích po 10, v Zámrskách 6 a ve

Skalici 7 lánů s lukami, rybolovem, lesy pastvinami atd.: tak ale, aby „Vlček s jednou dobrou přilbou nám a kostelu našemu v potřebách našich sloužil".[1]) Bylo to vše již starým lénem.

R. 1362 byl žalován Čirnýn z Nemitec pro hranice mezi Biškovicemi a Všechovicemi, jichž prý nedbaje, poškodil majetek Lutka ze Všechovic.

R. 1389 držel v „Nemoticích" Václav z Pavlovic 7 lánů a dvůr;[2]) nazýval se pak i Vencušem z Nemetic.[3]) R. 1390 dal pojistiti na nich a tamějším dvoře manželce své Peterce věno její; měla lesův užívati dle potřeb na palivo i stavivo, ale nikoli na prodej.[4]) R. 1391 žalován byl o 100 hř. na Němeticích a jiné dluhy Heršem Svrčem; r. 1392 bylo Svrči přisouzeno 200 hř., kteréž však daroval kn.-b. Mikuláši pro kostel olomucký.[5]) R. 1408 přijal Vencuš tuto ves a dvůr v léno také od bisk. Konráda, roku pak 1413 od kn.-b. Václava. R. 1420 žaloval svého snad nedobrého souseda Alše, řečeného Kabát. ze Zámrsk.

R. 1437 byl přísedícím soudu manského Smil ze Zástřihl, jinak z Nemotic. Téhož roku zřekl se však „Nemiticz" a sliboval za ně věrnost Čeněk z Kladrub bisk. Pavlovi. R. 1445 povolil mu kn.-b. Pavel, aby na Kladrubech a „Nemicích" věno zajistil ženě své Margaretě z Petřvaldu.

R. 1463 sliboval Jan ze Zdounek a Kladrub kn.-b. Tasovi věrnost za „Nyemicze" a Komárovice, ale zřekl se jich prodejem paní Alžběty z Lomnice, za kterou věrnost biskupovi slíbil její syn Albert ze Šternberka. — R. 1476 Jaroš z Kladrub slibuje věrnost za tvrz a dvůr v Kladrubech, za Němetice a Komárovice.[6])

Jakým způsobem Němetice z držení pánů na Kladrubech přešly v držení pánů z Žerotína, jak konečně se stolním panstvím Keleckým spojeny byly, viz při Kladrubech.

R. 1801 byl z dvoru v Němeticích utvořen statek zemanský, jejž od knížecí vrchnosti koupil J. A. Frey. Od něho koupil jej Bedřich svob. pán Bojakovský z Knurova, pak jej na dražbě získal Rob. Smetana; konečně byl na dvě polovice rozdělen.

---

[1]) C. D. VI. 284. [2]) L. I. 14; [3]) II. 179, 210. [4]) C. D. XI. 535. [5]) L. II. 182 [6]) L. I. 82, 91.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

Obec měla r. 1794 domů 24, obyv. 130; r. 1835 domů 44, obyv. 237, koní 28, hověz. 54, ovcí 450; r. 1910 domů 59, obyv. 268, koní 18, hověz. 174, ovce 2.

Spolek jest jediný: Hospodářská besídka.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků.

Police a Vrchovec.

Police, gen. -ic, v -ích a Vrchovec, g. -ce, ve -i, tvoří jednu katastrální obec, od Meziříčí 9 km na z. vzdálenou a od Bránek, kamž jsou přifařeny, 1 hod. Obě osady mají spolu podobu trojúhelníka. Od okresní silnice a železné dráhy v údolí potoka Loučského čili Loučky stoupá cesta dosti náhle do Polic. Zde se rozvětvuje na více cest, podle nichž statečky vesničanů postaveny byly, jak se komu zalíbilo. Toliko nejvýše položená část vesnice tvoří širokou, byť nerovnou náves, již vedena je silnice, jež spojuje Kelč na Lapač do Polic se silnicí v údolí Loučky. Domy jsou většinou z tvrdého staviva postaveny a zomítány. Před některými jsou zahrádky, avšak nevkusně upravené.

Budovy hospodářské souvisí buď s obytným stavením, anebo jsou jednotlivě po dvorech rozestaveny. — Nábytek zpravidla je již z nynější doby. Nemajetnější mívají stůl s několika židlemi, jenž bývá umístěn v rohu světnice; kolem stěn jsou upevněny dlouhé lavice a nad nimi visí obrazy. V některých zámožnějších domech viděti též slušné skříně z tvrdého dřeva na šatstvo a prádlo. — Kroj národní, podhorácký, též již úplně vymizel.

Při Policích býval dvůr arcibisk. panství Kelče a při něm myslivna. Dvůr byl zrušen, polnosti jeho rozděleny a založen Vrchovec (viz níže). Nová myslivna byla pak postavena v údolí Loučky poblíž mlýna.

Zajímavá jest trať „Zapouští“. Jest to mírná vypnutina, jež k osadě přiléhajíc, směrem ku Kelči podél silnice se rozkládá a úrodná pole poskytuje. Jméno trati je snad památkou nějaké zaniklé osady doby předhistorické. Naskytají se na ní dávnověké

střepiny. Také na blízké „Nivě“ objeveny střepiny podobné a při nich veliké bronzové kruhy (náhrdelníky?) a jehlice, kterýž nález darován byl museu olomuckému. Trať, pod Nivou do údolí Loučky sahající, sluje „Bolavec“, snad od projevování bolu za zemřelé. I zde byly před více než půl stoletím nalezeny rozličné bronzové předměty, jež však byly rozprodány do staré mosazi!

I jiné dvě trati připomínají asi pohanské doby: „Babí lávky“, jež se rozkládají po stráni podél pěšiny do Bránek a „Koledou (ův)“ potok, žlab to se studánkou na hranicích k dědině Loučce.

Jiné trati slují Lapač, nad Vrchovimí, Rozsocháči, Huboček (Hluboček), Sýkoří, Vrbka, Niva, Olší, Lipůvky, Dubravka; za potokem Loučkou jsou pak: Horecka, Dobrosnice, Včelíny, Kosisko, na Vražném, Kozara, Dobroníža, Bučník, Slaboška a Luh.

Poměry poddanské.

Dle gruntovní knihy z konce XVIII. století bylo v Policích fojtství dědičné (zákupné), asi 25 pololáníků, 2 čtvrtláníci, 19 podsedníkův a poddaní ostatní byli domkaři. Obec totiž prodávala podruhům z pozemků svých stavební místa na domky; tak jich několik vzniklo i v letech 40tých minul. stol.

Pololánik míval dle rektifikace z r. 1754 polí 37 měř. „užitečných“ a 5 měřic „úlehlí“, které „jenom v několika letech jednou sely“: luk míval „v seně a otavě“ na 2 fůry a domovní zahrádku na 1 měř. Gruntovních ouroků platil úhrnem 3 R 22½ kr. ročně (na sv. Jiřího, Jana, Václava a o Vánocích); robotoval každý týden párem koní 3 dni a od sv. Jana do Václava týdně 1 den pěší; za přadení dle „zemského recessu“ platil 36 kr. a sypal 6 rak. měřic ovsa. Příminkem na gruntu bývali mimo jiné 3 koně tažné a čtvrtý na obdělávání výměnku.

Podsedníci měli 5—9 měř. „užitečných“ polí, oulehlí 2 měř., luk na ½—1 fůru a zahrádku na 1 achtel. Gruntovních ouroků platili 51 kr., robotovali týdně 1½ dne pěší a sypali 1 měřici 1 achtel ovsa. Někteří z nich místo sypání ovsa dávali 2 achtele chmelu a 1 máz kmínu.

Domkaři robotovali 13 dní pěších; obci byli povinni posýlky konati, cesty opravovati a na ponocného přispívati. Za místo, jež jim obec na domek prodala, platili obci roční činže 1½ R neb i méně.

Zakupování usedlostí od vrchnosti započalo r. 1786. Pololáníci zakupovali se za 30 R říšských na „verunky“, o sv. Martině splatné, po 2 R; podsedníci, kteří měli 9 měř. oračin (roli užitečných) zakupovali se za 20 R, splatných po 1 R 30 kr.: kteří měli 5 měř. oračin zakupovali se za 14 R, splatných po 1 R.

Výkupem z robotních a ostatních povinností stanoveno bylo u pololáníků 256 R 50 kr. a u podsedníků 50 R 45 kr.

Fojtství odevzdal r. 1773 Jan Ječmen synu svému Jiřímu. R. 1796 obdržel je syn jeho Jiří; bratři a sestry spoludědicové obdrželi po 100 R; staršímu bratru musil mimo to na 9 let pustiti 3 měř. polí, matce pak 9 měř. výměnku. Manželka jeho, dcera fojta dolnotěšického, přinesla mu věnem 100 R říšských, 4 krávy, 10 ovec a 2 kusy černého dobytka. V případu úmrtí bezdětného jedné neb druhé strany „věno každé straně nazpátek má připadnouti“. R. 1839 obdržel fojtství Jiří, fojt mladší, za 900 R konv. m. Výkupné z povinností bylo r. 1850 vyměřeno na 45 R stříbra, vykoupen byl i desátek faráři v Podhradní Lhotě povinný. R. 1873 obdržel fojtství Ferdinand Ječmen.

Obyvatelé živí se orbou a chovem dobytka, chudší pletou sedadla pro továrny na nábytek. Vždy zde bývala kovárna. — Mlýn nad Policemi postaven byl na panských, emfyteutický prodaných pozemcích v XVIII. stol. Nad dědinou na Zapuští postaven byl z pevného zdiva větrný mlýn: neosvědčil se sice a je již bez křídel, ale krášlí kraj, zdaleka jsa viditelný. Velká i pěkná byla by z něho kaple; zdobila by kraj více.

Duchovní vzdělání.

Přifařeny byly Police původně do Kelče, později do Podhradní Lhoty a krátkou dobu do Loučky, než zřízena duchovní správa v Bránkách. V údolí Loučky pod Policemi je zděná kaplička sv. Anny; na kraji dědiny směrem k Bránkám stojí kříž kamenný a blízko něho Boží muka s obrazem „Útěku do Egypta“. Druhý kamenný kříž postaven naproti škole „na Kopečkoch“; na z. konci vsi stojí kříž třetí, dřevěný, řezbami z umučení Páně zdobený.

Škola. Již okolo r. 1800 buď zamýšleli anebo měli v Policích školu vlastní; nebo zapsáno je v gruntovní knize r. 1821, že obec prodala dům školní za 190 R vid. m. domkaři Kutějovi. Dítky od té doby bezpochyby chodily do školy do Bránek. Dle

schematismu církevního z r. 1841 byly sice ve farnosti školy v Bránkách a na Oznici, ale nikoli v Policích. Teprve r. 1859 zřízena škola jednotřídní (Václavek).

Prvním učitelem byl Killar, jenž zde působil až do své výslužby; po něm krátký čas učil Kutal. Roku 1881 ustanoven správcem školy Kunda Julius, jenž se stal r. 1905 nadučitelem. — Vyučování industriální je při škole zavedeno.

Založení Vrchovce.

Nad Policemi mívalo panství Kelecké dvůr a při něm starou myslivnu; r. 1788 byly vrchností zrušeny a polnosti rozděleny na drobné usedlosti domkařské, jinde familiemi, zvané. Domkaři tito měli jich dědičně užívati za roční plat činžovní; byli tedy emfyteuty. Tak vznikla při Policích nová osada Vrchovec; tvoří sice vlastní obec politickou, ale přikatastrována je Policím. Gruntovní kniha pro Vrchovec byla založena r. 1803 a zapsáno v ní 23 usedlostí, které však byly číslem domovním připočteny do Polic. Tehdy vznikla jména nových tratí „u Dvora, za Vraty“. U dvora zrušeného bývala totiž větší zahrada, z níž každé nové usedlosti část byla přidělena; též z polí „za Vraty“ obdržela každá usedlost přes měřici nebo i nade dvě. Jiné polní trati ode dvora mezi nové osadníky rozdělené byly: za Jezerem, na Nivě, v Doubravčí, v Loučsku, za Loučkou pod kopcem, pod Horou a Hrubá čtvrt; také louka „za Stavem“ zvaná byla rozdělena.

Tyto malé živnosti mívaly okolo 12 měř. pozemků; jediná měla 22 měř., byla však později rozdělena na usedlosti 2. Povinností majitelů bylo: platiti 7 R 58 kr. činže ve čtyřech ročních lhůtách napřed; roboty sice byli osvobozeni, ale byli zavázáni všemi dávkami pro „potřeby státní“ nařízenými. Majitelé směli tyto usedlosti své dědictvím nebo prodejem i na jiné převáděti. Jednotlivých však částí pozemků odprodávati nesměli.

Právo honu na těchto pozemcích, nálev a pod. si vrchnost ponechala.

Z činže pozemkové se vykupovali Vrchovčané na základě podání vyvazovací komise z r. 1850 složením kapitálu a úroků okolo 35 R. Z původních rodin zachovaly se posud Sobkova a Válkova.

Horecko a Lapač.

Zajímavy jsou dvě samoty do obce Polic náležející, dvůr Lapač na polní cestě z Bránek do Kelče a Horecko — lid však názvu Horecka (množ. čísla) užívá — vzdálená to, horská hájovna v lese „Horecku“, kostelu v Kelči náležejícím.

Co se týká Horecka je nynější hájovna — prve dvůr — nepochybně zbytkem zaniklé osady Horecka. Protokol r. 1429 v Kelči sepsaný nazývá Horecko vesnicí „kostelní“ buď že kostelu v Kelči patřila nebo že byla ves „s kostelem“; později pak poznámka, asi r. 1652 do nejstarší matriky fary kelecké připsaná, vypovídá, že býval na Horecku „farní kostel“, k němuž i Podolí patřilo. V době sepsání zmíněného protokolu fary na Horecku již nebylo, ježto Horecko tehdy náleželo kostelem již do Kelče a nazývalo se nikoliv osadou „farní“, nýbrž jen „ves kostelní“.

Zpráva o faře na Horecku bude asi pravdiva. Bylo sem a snad k druhé blízké „kostelní vsi“ Pánkuov přifařeno několik vesnic: Podolí, Stanišov, Jančová, Poličná a jakési „horní vsi“, tehdy již zaniklé. (W. círk. top. a Snopek v Č. M. m. 1912.)

Ves Horecko připomíná nyní hájovna s polnostmi, loukami a lesy, což vše kostelu v Kelči patří a posud „Horeckem“ sluje. — Druhou kostelní (farní) ves Pánkuov připomíná posud trať Paňkovy (pole a les) na panství Loučka-Podolí. — Stanišov byl snad ves na nynější hoře Stanišové, při níž i trať Páleniska je, jež snad zbyla po vsi, ohněm asi zničené. — Jméno vsi Poličné, rozličné od nynější Poličné, jež u Meziříčí se prostírá, zachovalo se v polní trati „Poličná“ u Podolí anebo v jiné, „Poličenka“ zvané, mezi Oznicí a Podolím. — Jančova Lhota byla snad, kde nyní louka na Jančí, a Černá ves, kde nyní Černá Bařina, obé při Kelečském Javorníku. Je totiž fara v Kelči staršího původu než v Bystřici pod Host., tudíž mohly tyto vsi po zrušení fary na Horecku náležeti kostelem do Kelče. — „Janšovy“ a „Černá“ jsou však také jména dvou lesních tratí panství bráneckého; též jedna kunovská louka sluje „Černovem“.

Zkázou farnosti na Horecku byly snad občanské války, „když markrabě Prokop a s ním četní páni a rytíři moravští zpustošili mnohé statky i dědiny, náležející kapitole i kanovníkům, nevinné obyvatelstvo porubali nebo do vězení odvlekli,

statky i dědiny obsadili a velké poplatky z nich vybírali. Papež Bonifác IX. na všecky tyto škůdce uvalil klatbu.“ (Dvořák: Děj. Mor. 236.) Přál si asi biskup, aby zaniklé vsi zase byly postaveny. Než ves Horecko a jiné vsi nebyly obnoveny. Z Horecka zůstal toliko dvůr, nyní též již zaniklý, jejž posud připomíná louka blíže nynější hájovny, jež sluje: na Starém dvoře. Ještě prý r. 1652 byly znatelny, ač lesem zarostlé, stopy bývalé vsi Horecka.

Zajímá i dvůr Lapač u Polic. Je to snad jeden z těch dvorů, které se za stara v manských deskách velmi často při Kelči jmenují, anebo samota nějaká, jež později k manství Skaličce patřila. Toto držel r. 1444 Ond. ze Skaličky.[1]) Od Skaličky byl Lapač v min. stol. oddělen a „novým dvorem“ nazván, ač lid Lapačem posud jej nazývá.

„Lapačem“ sluje také samota na lesní cestě na Starojičínsku a jiná též na polní cestě na Holešovsku. Shoda těch jmen a polohy jejich svádí k domněnce, že v těch místech zastavovány či lapány byly vozy obchodníků, již asi polními cestami obejíti chtěli mýto čili clo na tehdejších obchodních silnicích. Stávalo se totiž, že „vozkové sami razili si novou cestu jiným směrem a objíždějíce řádnou silnici, poškozovali staré mýto na ní“. (Kameníček: Sněmy str. 288.) Dle smlouvy o mýto v Meziříčí a Kelči mezi bisk. Mikulášem a Lackem z Kravař jinak z Helfenštejna z r. 1396 platívali cestující, z Polska buď do Uher neb do Kroměříže a dále neb naopak se ubírající, clo buď v Meziříčí neb v Kelči. Vedly tehdy hlavní cesty z Opavy a Polska Špičkami, Zbrašovem a Choryní ku Kelči, z Meziříčí pak na Vsetín do Uher anebo na Bránky a Holešov ku Kroměříži. Snad tedy na Lapači zastavováni bývali, kdo z Choryně polní cestou na silnici z Meziříčí k Holešovu se dostati chtěli, vyhýbajíce se mýtu v Meziříčí a Kelči. Dle zmíněné smlouvy měli poddaní Lackovi, jež měl ve Špičkách, Zbrašově a Miloticích, celníky biskupovy v Kelči u vybírání cla podporovati a zajímati těch, kdo by v Kelči mýta platiti nechtěli. (C. D. XII. 307.)

Jinak se vykládá Lapač též od lapání vlků do vlčích jam anebo branců k vojsku. (F. Kott: Slovník.)

[1]) L. I. 52.

Dějinné zprávy.

Police se nejprve jmenují, když r. 1383 biskup Petr tamějšímu fojtu Mikuláši potvrzoval výsady. Předstoupil t. r. Arkleb z Kunštátu, hejtman tvrze Šaumburka, a jiní věrní biskupovi a sdělili mu, že Mikuláš, fojt polický, míval od předešlých biskupův olomuckých od „dávného“ času výsady, jež mu s jinými věcmi strávil požár. Poněvadž pak předkové zmíněného Mikuláše tuto ves od prvního založení jejího osazovali a v Policích obdrželi fojtství s jedním lánem, hospodou, mlýnem a třetím denárem vín souzených i s právem honu, k tomu fojtství náležejícího, tudíž biskup Petr fojtu Mikuláši, jeho dědicům a nástupcům tyto výsady obnovil a potvrdil, ježto biskupu a kostelu olomuckému vždy věrně sloužil a sloužiti připověděl. Byli však fojt, jeho dědicové a nástupcové zavázáni, aby sloužili jedním koněm (jezdcem) a kameno- (šípo-) metcem, kdykoli by purkrabím na hradu Šaumburku byli požádáni. Též byl povinen o mosty a cesty, náležející ke clu (mýtu) v Kelči, pečovati, jak ode dávna bývalo. (C. D. XV. 200.)

Dle této listiny smíme za to míti, že Police jsou již osadou velmi starou, když se jí obnovují výsady předkům Mikulášovým již „ode dávna“ dané. — Cest tedy a mostů — zde nepochybně míněn most u Kelče přes Juhyň, snad i u Choryně přes Bečvu — i v našem kraji již za stara dbali.

Police dle ústního podání byly s vrchů za potokem Loučkou na nynější své místo, Kelči bližší, přesídleny. Bývaly prý původně v místech, kde se rozkládají nyní lesy a pastviska: obecní les, zvaný „Kovářův včelín“, pak kn.-arcib. lesy: „Luh“, „Za lukami“, a „Cviků úhor“ zvané a konečně obecní vrchovské pastvisko jménem „Paseky“. Dle jiného podání byly první Police „na Dobrosnici, Včelínech a Kosisku“, co se shoduje s domněnkou první, ježto Dobrosnice je část obecního lesa. — V těchto místech prý bývaly jednotlivé chalupy dřevěné, kus od sebe postavené. Tak u „kolomaznického důlku“, kde se před časy pálívala kolomaz, nyní obecního pastviska ve Včelínech, stávala kdys chalupa, soudě dle nějakých zbytků tam nalezených.

Ústní podání potvrzují i listiny, v nichž na př. nazývá se potok, na němž loučský mlýn stával, „Poličnou“. Toto jméno potoka zdá se totiž pocházeti od bývalých Polic, v nichž buď vznikal anebo jimi protékal. Nebo v Bránkách na př. nazývá se potok,

že přitéká od Loučky, potokem Loučským čili Loučkou, nad Poličnou však, kdy protekl Bránky, přijímá již jméno Bránecký potok.

Přesídlení Polic mohlo se státi snad pro lepší přístup z Kelče, snad i pro lepší polohu a úrodnost rolí okolo nynějších Polic, kdežto okolí Polic bývalých lépe lesům a pastviskám svědčilo. Proto posud patří les a pastviska těch míst do vzdálených a údolím oddělených Polic. — Proto asi též Police robotovaly k Loučce.

Dle povinností fojta polického, aby biskupu sloužil jezdcem a šípometcem, čím manové bývali povinni, byly snad Police za stara manským statkem. Mlýn, zvaný „na Poličné", jenž patřil fojtu a později manství loučskému, též by přesídlení Polic nasvědčoval. Mlýn totiž pod Policemi byl teprve r. 1761 postaven.

Že veliké změny v těchto končinách se staly, ukazuje spojení manství Podolí s Loučkou i příhody s Horeckem. Spory o hranice, vzpoura mezi many proti biskupu i zde na počátku XIV. stol. se rozvířily. Proto snad, aby obyvatelstvo Polic snáze ochrany své vrchnosti v Kelči dojíti mohlo, přesídleno bylo na nynější své místo, Kelči blízké.

Důležitou událostí bylo výše zmíněné založení Vrchovce a spojení jeho s Policemi.

Z děsných příběhů buď jmenován oheň, jenž před půlnocí 16. května 1907 v dědině vyšel. Uhořel muž, jenž vracel se ještě do příbytku pro spisy, a žena, jež vybírala černé dobytče z krmíku; leknutím onemocnělo též 7leté dítě a do roka umřelo. Vyhořelo tehdy 29 čísel, z polovice ještě dřevěnic, vesměs šindelem krytých.

Postup vzrostu obce a hospodářství; nynější stav její.

A. Obec Police měla r. 1794 domů 81, obyv. 417; r. 1835 domů 109, obyv. 674, koní 93, hověz. 103, ovcí 20; r. 1910 domů 96, obyv. 523, koní 83, hověz. 336, ovce 2.

Spolek jest jediný: Sbor dobrovolných hasičů.

První, r. 1850 volené obecní zastupitelstvo záleželo ze starosty (purmistra), 2 radních, 5 výborů a 4 náhradníků; zastupovalo i Vrchovec.

B. Osada Vrchovec měla r. 1794 domů 16; r. 1835, domů 23; r. 1910 domů 26, obyv. 107, koní 9, hověz. 64.

Úředníci vrchnostenští.

Vrchnosti mívaly své „úředníky“, jimž původně „služebník“ říkali (str. 57). Bohatí páni z Žerotína volili je, z příchylnosti k osobám stavu svého, často z chudobné šlechty, někdy však i z poddaných, jimž byli poskytli povolení, snad i pomoc, do vyššího vzdělání. Z úředníků těch jsou nám následující nejvyšší známi.

R. 1573—94 uroz. pán Bartol. Borovinský z Borovína. R. 1596—99 Sigmund Barský. R. 1602 jmenuje se úředníkem Jan Omasta, měšťan, snad i rodák Meziříčský. Byl tehdy ještě podřízeným, ježto r. 1606 „úředníkem“ byl Jan Vahanský z Vahanic. Když Jetřich z Žerotína propadl císaři statky i hrdlo pro vzpouru, byl Jan Omasta „náměstníkem“ J. m. p. a „správcem“ panství (r. 1625); za Balcara z Žerotína sluje zase jen „úředníkem“. — R. 1631—33 byl úředníkem Jan Kuča (str. 316) prve J. m. p. komorník; býval pánům svým, ale i lidu milým. — Od r. 1634—42 byl hofmistrem, pak náměstkem rytíř Andreáš z Benkendorfu; úředníkem r. 1634 jmenuje se však Jan Krištof Fidlar (?) z Muldavy, bývalý snad zřízenec p. Jetřicha; r. 1639 byl úředníkem panství a náměstníkem ryt. Jiří Škronský z Bidžova (Budzova?). — Po Ondřeji z Benkendorfu byl od r. 1643 „úředníkem“ a od r. 1650 „hejtmanem“ panství Mikuláš rytíř Láryš ze Lhoty; po něm byl náměstníkem a pak inspektorem panství do r. 1664 Alex. ryt. Rittner. — „Náměstníky J. m. p.“ bývali úředníci asi jen časem jmenováni, totiž za nepřítomnosti pánů z Žerotína; od Láryše počínaje sluli úředníci již „hejtmany“. Tak ryt. Pav. Fil. Schätzl z Hetzenfeldu do r. 1671; slovutný p. Šimon Bartonius, prve důchodní písař (zemřel r. 1678); ryt. Fr. Karel z Böhmstatu; Ferd. Elboger; Kristian Drtil; urozený a statečný Jan Knoflíček; Václav Rosenzweig, z rodiny Žerotínů milé, ježto ze židovstva přestoupili na víru křesť.-katolickou: následovali hejtmani Jan Václav Schack z Radob (?); Jan Ant. Barský; Ign. Klaub; Ign. Schokovic, bývalý hofmistr; Fr. Jos. Grötschel; Ondřej Bocker a jiní neznámí. — R. 1782 nazýván jest Andrys Vilímek „vrchním“ hejtmanem a r. 1799 — snad na rozdíl od hejtmanů krajských — „vrchním ředitelem“, kterýž název zůstal i jeho nástupcům Buchwaldovi, Davidovi a od r. 1819 Josefu Drobníkovi. — Do úřadování hejtmana Bokra připadá známé již vzbouření poddaných panství Meziříčí-Rožnovského proti 3 „oficírům“ panským, jak lid purkrabího a jiné úředníky podřízené nazýval. Nejen však za Bockra, také jindy neslušná pánovitost panských úředníků roztrpčila poddané. Kdys žádal, za neshody s městem, vrchní, aby obec

do kanceláře jeho se dostavila; odpověděli, že chtějí s ním jednati na své radnici, kde se konají schůze obecní. — Jiný ukládal mlynáři dominikálnímu, aby mlel, proti smlouvě, na prach hnojivý kosti pro pole panské: mlynář konečně vzdal se živnosti. — Jiný zapověděl v Krasně kouřiti na ulici. Snad chtěl zabrániti nemírné kouření a nebezpečné pašování uherského tabáku, jež zavládlo na Rožnovsku; ale tesal v tom přes míry a neužil pak důvěry a lásky lidu ani tehdy, když k pokroku hospodářskému a zvelebení kraje radil: lid se stal, žel, netečným a neposlechl, kde nemusil.

Úředníci města Meziříčí.

(Ku str. 59.)

Jména starostů meziříčských (viz Sb. XII.) patří doplniti též jmény „písařů starších“, úředníků to městských. Dokud totiž Meziříčí užívalo hrdelního práva, byl zajisté velmi důležit úřad městských písařů, najmě písaře staršího čili „notáře“: starosta býval rok v úřadě, písaři starší, mnoho let po sobě sloužící, mívali větší zkušenost. Okolo roku 1590 byl jím Daniel Solník o. r. 1620 Lipovský: rodáci asi meziříčští, ježto tehdejší škola místní na tento úřad vzdělati stačila. Válkou třicetiletou v tom škola utrpěla, ač nezanikla nadobro, a do vzdálenějších měst nemohlo se na studia choditi. Proto snad bývali úředníci městští povoláváni odjinud. Okolo roku 1630 byl písařem „starším“ Daniel Sokol Zábřešský, o. r. 1672 do 1697 Jiří Zikmund Březovský z Litomyšle. Tento byl první „syndikem“ psán: buď z úcty — písařem mladším —, buď že měšťané jej tak jmenovati začali. Následovali po něm Václav Šindelek a Jan Jakub Virgalius. Jako „syndikové“ jsou pak již napořád psáni: roku 1780 Špiegel, pak Karel Jan Schwab (radní a „syndikus“), Karafiát, Gröbner, Walter, Hilscher a r. 1841 Zámorský Fr. O jejich služné býval někdy spor na radnici; tam jim však byl poskytnut byt, ježto při soudu hrdelním byl „syndikus“ hlavní osobou, maje vysokoškolská studia a zkoušky z práv. Nebývali všichni stejně oblíbeni, též pro zavádění němčiny do protokolů obecních (viz str. 26). — Zámorský Fr. byl již posledním „syndikem“; magistrát meziříčský r. 1850 knihy své úřední odvedl státnímu ouřadu soudnímu.

Dodatečný obrázek.

Obr. 79. Zámek v Bránkách.

Dodatky.

K straně 4., 7. ř. shora.

Kamenec, slovo valašské, patří rozeznávati od slova ledek (lat. alumen, něm. Alaun). Kamencem nazývají na Valašsku ostrůvky v řekách neb nánosy při nich, jež z kamení, štěrku a písku proud vody, zvláště za povodní, nanáší neboli vysýpá, odkud na př. i „výspa“, louka obecní a pole u Kladorub při Juhyni: odsuvnutím „v“ lidem „výspa“ nazývané. Je při Bečvě „kamenců“ mnoho, jež časem travou a vrbím zarůstají, pastviskem se stanou a konečně i kamenitým polem bývají vzdělány: „pole na Kamenci“.

K straně 76. (viz obraz).

Mlýnek na kaši brovou býval všecek ze dřeva. Část na obrázku s čepem vodorovně čárkovaná stojí pevně na 4 nohách a netočí se; drtič též dřevěný, jímž klika B točí, aby slupka zrna brového se odemlela, je šikmo čárkovaný. Drtič otáčí se kolem čepu A. C jsou otvory, jimiž bér do mlýnku nasypaný dolů padá pod drtič, odkud omletá kaše otvorem D se vymetá, na který účel se drtič zvedne.

K straně 175.

Jindřich z Bělé a Rožnova nebyl snad pánem na Rožnovu valašském, nýbrž na Bělé a Rožnovu v Čechách, v okresu Jaroměřském; náležela mu též tvrz Dřevice a Popovice v okresu Brandýsském nad Labem. Přesídliv na Moravu a nabyv tvrze Arnoltovic a manství Mezířického nad Bečvou psával se též Jindřichem „z Arnoltovic“ neb i „z Meziříčí“.

K straně 233., 5. ř. shora.

„Předek a právo kupu“ (jus prioritatis) častěji uvedené řídilo se zásadou: „Kdo přední místem, přední právem“. Také vrchnost, prodávajíc na př. mlýn svůj dominikální, si předek kupu někdy vymínila; užívala i práva odnětí pozemku, na př. na Malé Lhotě „jure retractus“ i fojtství „na sebe potáhla“ (str. 271).

K straně 258, odstavec 2.

„Wittigsbad“ jmenované lázně nad Krhovou sluly tak po nějakém Vitíkovi; bylo Vitík příjmením na př. v Jasenici (str. 281 dole).

K str. 257 (8 a 231) dole:

„Domorac“, nikoli Domoraz, jak „Mor. jm. místní“ píší. Nynější les a samota „Domorac“ je snad zůstatek po bývalé osadě „Domoradci“ (domy raditi = dělati), již obývali zruční budovatelé domů, dřevěnic (od dřeva), jako Kladoruby od rubání stromů, klad, snad jméno mají; srovnej Domoradice. Kladoruby snad pracovaly pro Záhorsko, Domoradce pro Valašsko.

K str. 286 (291, 326):

„Poskla“ jméno (žen. rodu) několika tratí; gen. poskle, na poskli. V Jarcové i ve Stříteži jsou to pozemky vrchnosti oběma osadám kdysi darované; snad „poschlé hory“ (lesy) po mrazu neb žáru, neb po řádění červotočů neb mnišek.

K str. 363:

„Kvap a dran é peří“. Na manství choryňském obdrželi poddaní usedlí od vrchnosti po huse, již měli při gruntu stále chovati a z ní kvap a peří jí ročně dávati: povinnost podobná, jako „železná kráva“ ji ukládala.

I. Ukazatel jmen majitelů velkostatků svobodných a držitelů manských.

Arnoltovice str. 318; z Arnoltovic: Jiří 51, 174, 318; Jan (Jenčo) 174, 319; Petr (Petřík) 320; Jindřich (z Bělé a Rožnova) 175, 320—1; Jan (Ješek) 320—1, 175; Jan (Henslin) 320; Zich Rynda (z Nezdenic) 230, 322: Beess svob. pán Josef 391; z Bělé a Rožnova: Jindřich (viz z Arnoltovic); z Bělkova: Benedikt Pražma 389; Petr; Jan; Beneš 390.

Bránky str. 349; z Bránek: Theodorik 51, 355; Vlk (Vilk); Alšík (Alexius) a Jan 355; Jindřich 356; Baršík Ronovec 356; Štěpán 356; Jan; Budslav 356; Mikuláš Bránecký 357.

Brňov str. 224; z Brňova: Jan a Václav 230; z Bystřice (pod Host.): Jindřich 177, 322; Hereš, Jan, Jindřich 322, 357; Jan Tlačisvět 220; Václav 370; z Cimburka: Jan 179, 220; Ctibor 177; Kunka 177, 179; z Čertoryj: Filip 131, 214; Oneš 218; Dubský hr. Adolf 391: z Eisenberku: Ian Kaltšmíd, Jan Ign., Otto Ferd. 371; Forgáč sv. p. Jan Křtitel 371; Guttman a Rotschild 200: Holle ryt. Jindřich; Vincenc; Štěpán 372. Huber dr. Hans 359.

Choryň 360; z Choryně: Mikuláš 367; Mikuláš, Jan a Franko, synové jeho: Stibor, Mikuláš, Stach a Markvart 367 a 368; Buš a Franko, Záviš a Vlčko 368; Záviš a Dětoch 368; Michálek 369; Količina: Vavřinec.

Komárovice: 433; z Komárova (Komárovic): Vichek 66, 434; Ofka 435; Kortelangen Oldřich 173—4; Vilém 175.

Krasno 205; z Krasna: Bohuslav 51, 217; Chotno, Vrš, Stolař a Bušek 217; Jan, Oneš, Bušek, Mikuláš 218; Brum a Jitka 219; z Kravař: Vok 219, 314; Lacek (z Helfenštejna) 56, 130, 176; biskup Lacek 176; Jan (na St. Jičíně) 177.

Krhová 257; z Krhové: Hudek 260; Měřička 260; Václav 261; z Kulířova: Severský 371, 390; z Kunštátu: Jan Kuna 181, 206—7; z Ledce (Ledské): Ctibor, Jan 370; Václav Choryňský z Ledské; Ctibor 371.

Lešná 67, 377; z Lešné: Smil a Dětřich 387; Záviš a Feva 387; Jan 387; Bušek 388; Hanuš a Eliška 388; Milota 388; Lipčík dr. Aug. 414; z Lockenau: Frant. Erasmus 358; Maximilian tamtéž.

Loučka 404; z Loučky: Vítek 410; Jan 411; Herbort 411; Adam 411; Ješko (Bradatý) 411; Jindřich Tampfeld 411; Jindřich, Otto a Albert 411; Habart a Filka 412; Pavlík 412: Hynko 412; Jodok 412; Hynek, Frydman 412.

Meziříčí 142; z Meziříčí: Slavík 172; Jan; Jindřich; Vrš; Mikuláš 173;

Dobeš 176; Jindřich 320 (z Arnoltovic); Mohrweiser ryt. Jan Nep. 413; Adam 414; z Němčí: Krištof Vilém 358; z Nordberku: ryt. Karel Noë 358.

Perná 394; z Perné: Olbram a Margareta 396; Vachno 396; Bohunek a Stach 397; Zbylich (Zbylud?) 397; z Pernštejna: Jan 106, 119, 181, 221; z Pésinku a od sv. Jiří: hrabě Petr 180; z Pillersdorfu: Heřman svob. pán 359.

Podolí 414; z Podolí: Herbort 417; Šebor 417; Všebor a Bedřich 417; Vlček 417; Hrabiš 417: Zigota 417; Petr 417; Čeněk 417; Beneš 417; z Pržné: Pavel 388; Protivec z Pržna 389.

Příluk 398; z Příluku: Ješek Svytlík 400; Oneš 400; Jindřich a Kateřina 400; Drslav a Jindřich 400; Ondřej 400; Pavel z Litenčic a Příluku 401; Jan Krupsa a Hereš z Příluk 401; z Rožmitálu: Fr. Zdeněk Lev z Rožmitálu 358; ze Strebec: Jan 320.

Střítež (dvůr) 375; ze Střítěže: Hayning 375; Bušek 376; z Šelenberku a Kosti: Jan a Jaroslav 181; z Ullersdorfu: Vil. Otto 358; z Ušic: Filip Josef sv. p. Wippler 358; Amand a Otto tamtéž; Troyer hr. Jan 385; hr. Ferdinand tamtéž; z Vchynic a Tetova I. na Krasně a Rožnově: Frant. Jos. hrabě Kynský 199; Eugen 200; Rudolf 201, 216, 222, 254; II. na Lešné: August hrabě Kynský, Filip 391.

Vysoká 402; z Vysoké: Kateřina 403; Weigl Jan 359.

Zašová 301; ze Zašové: Choteň 314; Ješek (Jašek = Jan) 314; z Žeranovic: Jan Žernovský, Ctibor Žernovský 357; z Žerotína Vilém 183; Bernard 55—57, 82, 107, 132, 145, 183—86, 221; Jan (na St. Jičíně) 106; Jetřich 81, 118, 287, 190; Jan Vilém 186—87; Balcar (Baltazar) 134, 190; Bernard Ferdinand 109, 134, 191—2; Maxmilian Fr. a Ant. 106, 192; Jan Jáchym 192, 197—8; Karel Jindřich 192—3, 306: František Ludvík 90, 193; Michal Josef 159; František Josef 159; Jan Ludvík (z Lilgenau) 196, 198; Ludvík Antonín 53, 188—9, 327; Jan Karel 198; Josef Karel 201; František Josef 201—2; Zdeněk 202; Karel Emanuel 203; Paní z Žerotína: Anna Esthera 186; Kunhuta 134; Alžběta Sidonia 192; Ludovika Karolina 194; Louisa Vilemína 198; Zdeňka roz. Podstatská z Prusinovic 203.

II. Ukazatel věcný.

Aufang 69, 232,

Bedno 37; bér 47, 76; brt 85, 89; bílení plátna 72; bratrstvo (cechovní) 107.

Cechy 26, 106—114; cesty a mosty 126; clo kupecké 120, 126; mostní 119.

Činže domovní 296, pozemková 65, 70, 213 a jinde, vodní 99.

Daň 59, 67, 181, 199, valašská 174; dary čestné (pocty, poklony) 60, 68; dávky pro vrchnost 70; dědicové nedílní 186, 187, 412; dělení gruntů 79, 264 a j., velkostatků 200, 219;

desátky 71; dluhy 47, 122, 321; dochování gruntu nejmladšímu 225, 233, 290 a j.; dominikalisté 30, 200; dráhy 232 a j.; družnost 53, 106, 111, 114; dvůr svobodný 316; dýmkářství 274.

Emfyteuse 30, 240, 246 a j.

Fojt 54, 61, 63, 180, 251.

Garda národní 203; gobeliny a koberce 163, 303; grunty dominikální 30, 199, rustikální 30, 67—69.

Háčkování 303; háj městský 85, 180; hájemství 86; hajní 86; hlad 189, 204 a j.; hlásky 221; hospodářství třístranné 74, čtyřstranné 333; hradby městské 182, 204; hrdelní právo meziříčské 52; hromady obecní 57, 66, 148; hřebovna 317; hubáň 67, 118; husa Martinská 327, odmrtní 347, železná 363; hutě 111, 204, 207.

Chleby 107; chmel 85; sbírání 423; cholera 204 a j.; chov pstruhů 22, 224, 246; chrt (za nechování) 64, 86, 99; chudinské fondy 137.

Ikřica 76.

Jezirka 9, 377.

Kamenec (říční) 4, 301; klid nedělní 120; kmín 71, 363, 444; knihy pozemkové 185, 196; kopaniny 30, 74, 243; kostel poutní 306; košikářství 253; kráva železná 297; křibica 76; kříváky a křivačkářství 102, 238; kupecké obdarování 118; kvapu dávání vrchnosti 72, 363; kyčelnice žlaznatá 18.

Lamfojt 55, 89; lantmistři 106; láska k vlasti 53; látky oděvní 43; lázně v Meziříčí 182, v Krasně 183, na Jehličné 258; len a jeho zpracování 93; lesy 85; lesní porosty 87; lhota od povinnosti 190, 236 a j.; list výprostný 69.

Manství meziříčské (popis) 197; medařské artikule a rejstra 55, 89; město (povýšení Meziříčí na m.) 174; městečko Krasno 221; městské zřízení 55—59, 100, 120, 145, 184; mlýn (městský) 77, 181; mlýny 46, 98, 177; mlýnce 273; mlýnec na kaši brovou 97; mor 184, 187, 189, 193 a j.; mosty a mostné 119.

Nábytek měšťanů 35, vesničanů 252, 293; nářadí: kuchyňské 40, nálevní 40, polní 39, 77; německé právo 55; nesvornost a soudy 107 a 108, 183, 186; nevolnictví 68, 191.

Obchod 117; obili a obchod obilím 46, 74, 80, 120; obilnice panská 77, objezdní (obrajti) 118; oděvy 42, 107; odháňky 22; odmrtí (výsada) dána Meziříčí 171, Krasnu 177, dědinám 176, 229 a j.; odtrže 30, (dříví) 420; ohně neštěstí 184, 187, 189, 204, 223, 250 a j; ochrana panská 66, 200; ořechy lískové 240; osazení Valašska 24; ouřad obecní 55; „ouředník“ vrchnosti 58, 451; městští 452; ovoce 81.

Paseka 30, 88; pasekáři 26; peníze področní (na podroky, purkrechtní) 52, 212; sirotčí 185, 213, 221, 236 a j.; úroční gruntovní (za pozemky) 65; pivo 120; pivovar 182, 185, 193; svědomé 47; plaviska 86; plodiny polní 75; plití plavení 128; pluh 74; pobaba 94; pocty (Zelený čtvrtek) 60; počet (účty obecní) pořádný 58; poddaní dominikální a rustikální 30, 67; podloudníci (hofeři) 71, 240; pokrok hospodářský 75 a násl., 291; poručení vesnicím 184; poručenství 57; pořádek dědinný 282; pořádka 117, 328; postav 110; poštavník 107; posudky 57, 65, 185, 195; povinnosti měšťanů 73, fojtů 62, obecního úřadu 55, poddaných 68, 74; povodeň 184, 192, 194, 196, 199, 222; pozemky obecní 65; požár (pustý grunt) 190, 197, 250 a j.; práva fojtů 62, poddaných 65—68, 240 a j.; právo městské (Hlubčické, Magde-

burské čili saské a olomucké 145, 212, hrdelní 52; právo míle (hájemství) 100, 193; pravovárečné domy 182, 186; průmysl domácí 238 a j.; průplav dunajsko-oderský 200; přeložení 70; přijímání do obce 58; příjmení valaš. 50, 197, 210, 235 a j.; příminka 48, 76, 232, 251 a j.: putyky 239, 246, 262 a j.

Rámy 181; roboty 70, sv.-janská a václavská 71, obecní 214; robotní plat 295; robotní sbírání přírodnin 240; ruda železná 235, 280; rukavic pletení 286; rukojmí 58, 69, 112, 261; rybníky 181.

Řemeslníci služební a svobodní 105.

Salaše 26; sbíhání s gruntů 69; silnice 126, 200; sklárny 86, 114, 294; sirotků soud 236; sochy umělecké 205; solnice 117, 178; soud vesnický 56, 65; spory a soudy 51, 109, 183, 186, 187; starosta 55; stoupa 99; studánky 9, 10, 11; suržice 47, 76; sourežný chléb 107; sušírny 82, 273; světidla 101.

Šacunky 212; šaty ložní 44; šenky 120; panského vína 187; šestákové 212; šibenky 57, 305; škoda dobytkem 237; šlahorna 37; šopka 37; špitál 112, 132, 181.

Tlučenky 32, 245 a j.; tlúčky 97; trestnice 200; trh 117, 118, 121; Trinitářský klášter 310; tržné 120; třetina vdovská 311.

Ubrmani 333; účtování 109, 124; uhlí dřevěné 85, kamenné 4; úhory a úlehly 75; úprava (regulace) Bečvy 9, 13, 22; urbáře 69; úrok z pozemků 65.

Valaška dýmka 102; valaška pila 12, 98; valchy 12, 199; válečné pohromy v Meziříčí 186—192, 194; válka 30tiletá 188, 268, pruská 194, 196, 198, francouzská 199; včelíny 81, 85, 89; včelínky 266; vdov (osud) 356, 388, 435; veselí svatební 46, 48; vodovody 9, 188, 253; vojsko na ležení 186, 331; volba starosty 55; výboru 59, 66; vozy valné 95, 291; vruby 121—122; výměnka 48, 434; výměnkář 249, 425; výsady bratřím udělené 132; výspa (sypané obilí) 423; vyšívání 44, 104; vyzimování dobytka panského 240.

Zahrady 81 a násl.; zákupování (Urkauf) gruntů držení do vlastnictví 69, 75, 79, 88, 196, 239, 425 a j.; záložny 123, 124; zbor bratrský 132, 275, 288; zboží kupecké 120; zbroj domovní 40, 66, 78; zbuček, zhlaně 12; zeď městská 181, 204; zelenina 85; zemáky 75; zemanství 32, 54, 225, 260, 442; zhoubci země 178; znaky měst 174, 205; obcí 60, 272 a j.

Žerna 239.

Některé tiskové chyby a omyly.

Str. 62. odst. 4., ř. 3. čti: „Hrubé Lhotě“ m. „Horní“.
„ 68, buď vynecháno v 3. odst. ř. 3. „Viz daně atd.“.
„ 76. ř. 5. čti: „brová“ m. „brovár“.
„ 106. dodej v posledním odstavci ř. 2. po Janu z Žerotína slova „pánu na St. Jičíně, na místě jeho mladších bratří Karla a Bernarda“.
„ 175. ř. 5. stůj „bratra“ místo „otce“.
„ 212. ř. 3. zdola čti: „področní“ místo „úroční“.
„ 256. odst. 3., ř. 2. čti: „1606“ m. „1406“.
Na str. 263. (pod obrazem) stůj: „Fojtství“ m. „Selský grunt (Onderkův)“.

SEZNAM OBRAZŮV.

Obr.		Strana
1.	Kula Jarcovská	3
2.	Stok Bečev	10
3.	Povodeň na Valašsku (Horní Bečvou způsobená) v Poličné	11
4.	Bystřička	13
5.	Počátek práce na přehradě u Malé Lhoty	15
6.	Svatá voda u Zašové	17
7.	Valašská pila v Jarcové	19
8.	Údolní přehrada na Bystřičce	21
9.	Znak biskupa Brunona ze Šaumburku	25
10.	Paseka v Brňově	29
11.	Hradisko Arnoltovice (u Poličné)	33
12.	Chalupa maloměšťana v Krasně	36
13.	Selský grunt (chalupa) v Křivém	38
14.	Včelín v Hrachovci	41
15.	Zemanství v Brňově	43
16.	Plány 4 větších statků v okrese Val.-Meziříčském	45
17.	Kolmý průřez mlýnku na kaši brovou	76
18.	Sušírna v Hrachovci	84
19.	Tkadlec Zetek v Brňově	97
20.	Valašská křiváčkárna	103
21.	Betonový most spojující Valašské Meziříčí s Krasnem	143
22.	Náměstí ve Valašském Meziříčí. (Sev. a záp. strana.)	146
23.	Náměstí ve Valašském Meziříčí. (Sev. a vých. strana.)	147
24.	C. k. vyšší gymnasium a c. k. okr. soud ve Valašském Meziříčí	149
25.	Zemský ústav pro výchovu dětí hluchoněmých	151
26.	Menší pečeť města Val. Meziříčí	152
27.	Presbytář farního kostela ve Valašském Meziříčí	153
28.	Kostel Nejsv. Trojice na starém hřbitově	155
29.	Ženská trestnice	157
30.	Znak hrabat z Žerotína svob. pánů z Lilgenau	196
31.	Půdorys městečka Krasna	206
32.	Radnice v Krasně	207
33.	Škola národní v Krasně	208
34.	Ulice Jičínská v Krasně. (Honění Jidáše na Velký pátek.)	209
35.	Dvě popelnice vykopané na Kaštýlu nad Krasnem, třetí z Milotic u Hustopeče	210
36.	Starobylý filiální kostel sv. Jakuba st. v Krasně	215
37.	Obraz sv. Jiří na oltáři v Krasně	216
38.	Škola v Brňově	228

Obr.		Strana
39.	Škola v Bynině	234
40.	Zvonice v Hrachovci	244
41.	Pomník u rodiště kardinála dra. Fr. Sal. Bauera	248
42.	Obraz medailonů na pomníku kardinála dra. Fr. Sal. Bauera	249
43.	Selský grunt Onderkův (fojtství) v Křivém	263
44.	Pečeť obce Malé Lhoty	272
45.	Evangelický kostel ve Hrubé Lhotě z r. 1783	276
46.	Pečeť obce Velké Lhoty	279
47.	Veselá	293
48.	Farní pečeť Veselé	296
49.	Pohled na Zašovou	302
50.	Půdorys Zašové. (Horní konec.)	303
51.	Půdorys Zašové. (Dolní konec.)	304
52.	Starý milostný obraz farního a poutního (valašského) kostela v Zašové u Meziříčí nad Bečvou	307
53.	Oltář hlavní farního a poutního chrámu Páně v Zašové	309
54.	Škola národní v Zašové	312
55.	Ústav sv. Josefa (dům blíž kostela) a škola ústavní v Zašové	213
56.	Pohled na Jarcovou	324
57.	Dřevěný most přes Horní Bečvu u Nové hospody při nádraží „Rouštka“	325
58.	Škola v Jarcové	329
59.	Pečeť obce Jarcové	331
60.	Stará škola se zvonicí na Juřince	333
61.	Bránky: kostel a škola	354
62.	Znak Maxm. Locknera z Lockenau na soše sv. Jana Nep. v Bránkách	358
63.	Půdorys osady Choryně	360
64.	Pohled na Choryň u Meziříčí	362
65.	Znak Václava z Ledské z r. 1573	370
66.	Znak svob. pánů Kaltšmídů z Eisenberka	381
67.	Znak ryt. Štěpána Holle z r. 1850	372
68.	Pečeť Beneše ze Střítеže	376
69.	Půdorys osady Lešné	378
70.	Zámek v Lešné	379
71.	Chrám Páně v Lešné	383
72.	Pečeť Vachna	387
73.	Pečeť Jana z Pržné	389
74.	Znak svob. pánů Běsů z Hruštiny (Beess v. Chrostin)	391
75.	Pečeť Beneše z Příluku	400
76.	Škola, kostel a zámek v Loučce	409
77.	Pečeť Všebora z Podolí	417
78.	Půdorys osady Kladerub	427
79.	Dodatečný obrázek: Zámek v Bránkách	453

I. Malá Bystřica. Příklad osady pasekářské.

II. Mapa soudního okresu Val.-Meziříčského.

III. Mapa soudního okresu Val.-Meziříčského s lidovými názvy hor a kopců.

OBSAH.

I. Všeobecný přehled.

Str.

1. Přehled zeměpisný a přírodovědecký 1
Poloha, str. 1. Geologický popis okresu, str. 1. Horopisné a vodopisné poměry, str. 8. Podnebí, str. 14. Květena, str. 17. Zvířena, str. 20.

2. Zalidnění našeho okresu 24
První obyvatelé jeho, str. 24. Národnost, str. 26. Způsob stavby našich měst a dědin, str. 28. Osady zaniklé, str. 31. Obydlí předků, str. 34. Kroj našich předků v městě i na dědině, str. 42. Strava a nápoje předků, str. 44. Lidová mluva okresu valašsko-meziříčského, str. 48. Mravy, str. 50. Roztřídění obyvatelstva, str. 54.

3. Živnosti 74
Rolnictví, str. 74. Zahradnictví, str. 81. Lesní hospodářství, str. 85. Včelaření našich předků, str. 89. Pěstování lnu; příze a plátno, str. 93. Řemeslo, živnost mlynářů a hostinských na dědinách, str. 95. Domácí průmysl, str. 101. O řemesle v Meziříčí a Krasně v minulých stoletích, str. 105. Průmysl továrnický, str. 114. Obchod, str. 117. Peněžní záležitosti, str. 121. Účtování šlechty a lidu, str. 124.

4. Spojovací prostředky 125
Silnice a cesty, str. 125.

5. Veřejné záležitosti 129
Poštovnictví, str. 129. Stanoviště c. k. četnictva, str. 129.

6. Náboženství 129
Místní chudinské fondy, str. 137.

7. Školství české 139

8. Zdravotnictví 140

9. Spolkový život 140

II. Jednotlivé obce.

	Str.		Str.
Valašské Meziříčí	142	Bystřice Malá (val. Malá Bystřica)	237
Krasno	205	Hrachovec	243
Dědiny býv. zpupn. statku Meziříčí-Rožnovského	224	Jasenice	252
		Krhová	257
Brňov	224	Křivé	262
Bynina	231	Lhota Malá	269

Str.

Lhota Veliká (dle lidu Hrubá Lhota) 273
Městěnovice 280
Střítež 285
Veselá 292
Zašová 301

Bývalý manský statek Arnoltovice-Meziříčí a jeho příslušenství 310
Hrádek a zaniklá osada Arnoltovice 318
Jarcová, pův. Jarcova Lhota . . 323
Juřinka 331
Oznice 337
Poličná 342

Bývalé manství, nyní alod Bránky 349
Bránky 349

Bývalé manství Choryňské . . 360
Choryň 360
Lhota Choryňská 373
Dvůr a kolonie Střítež . . . 375

Str.

Zpupný statek (alod) Lešná . 277
Lešná 377
Lhotka (Lhota Lešenská) . . 392
Perná 394
Příluk 398
Vysoká 402

Bývalé manství Loučské . . 404
Loučka 404
Podolí 414
Laze 418

Osady náleževší stolnímu biskupskému panství Kelči:

Dědiny kn.-arcib. stolního panství Kelče vůbec 422
Kladeruby (Kladruby) 426
Komárovice 433
Kunovice 436
Němětice 440
Police a Vrchovec 443

Úředníci vrchnostenští 451
Úředníci města Meziříčí 452
Dodatky 454
I. Ukazatel jmen majitelů velkostatků svobodných a držitelů manských 456
II. Ukazatel věcný 457
Některé tiskové chyby a omyly 460
Seznam obrazův 461

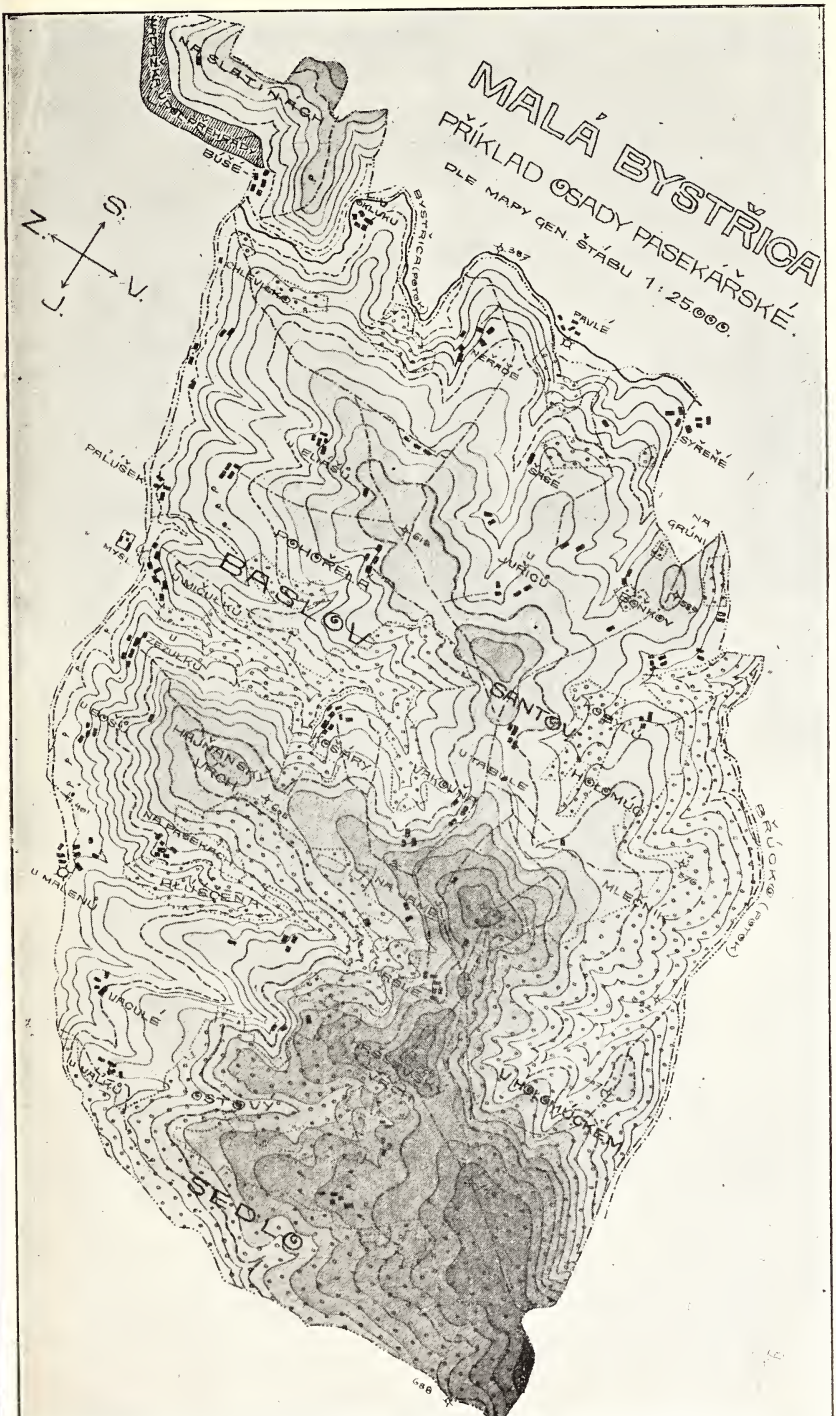

Kreslil prof. Válek.

Příloha k Vlastivědě Moravské.

NÍ OKRES

ZIŘIČSKÝ

2 3 4 5 klm

: 150.000

Nákladem Musejního spolku v Brně.

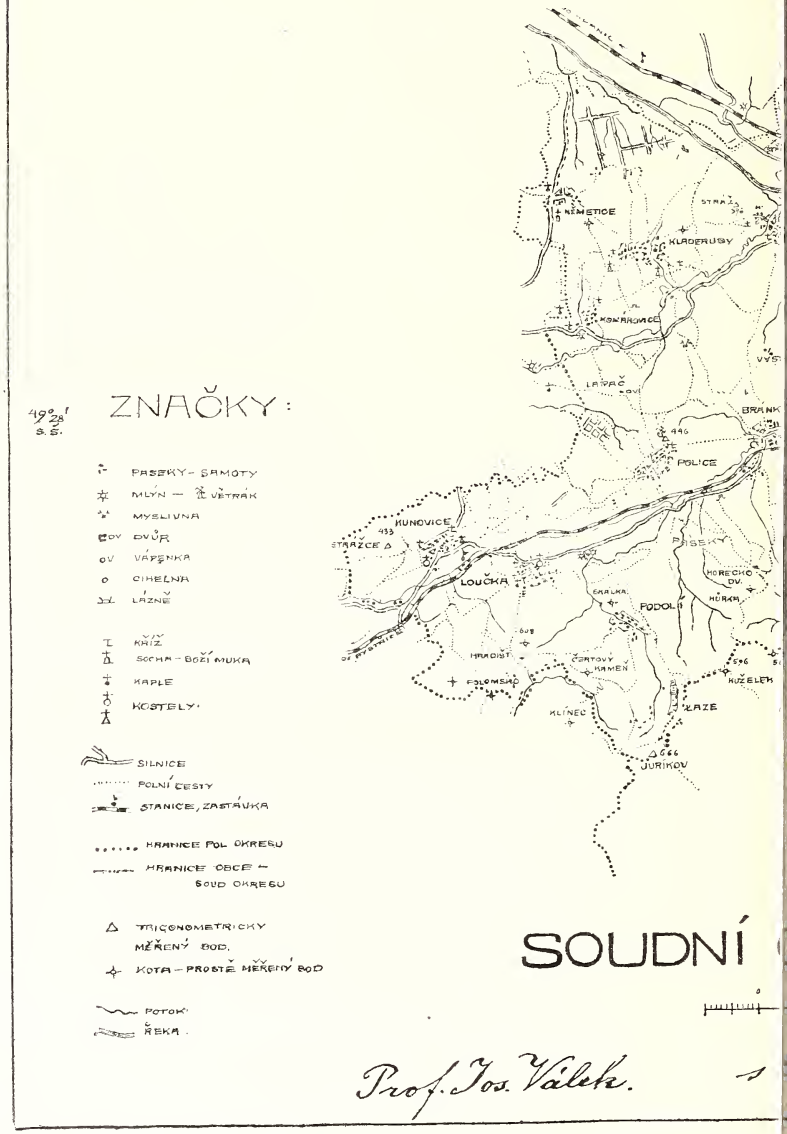

Prof. Jos. Válek.

35° 38' VÝCH. D. od FERRA

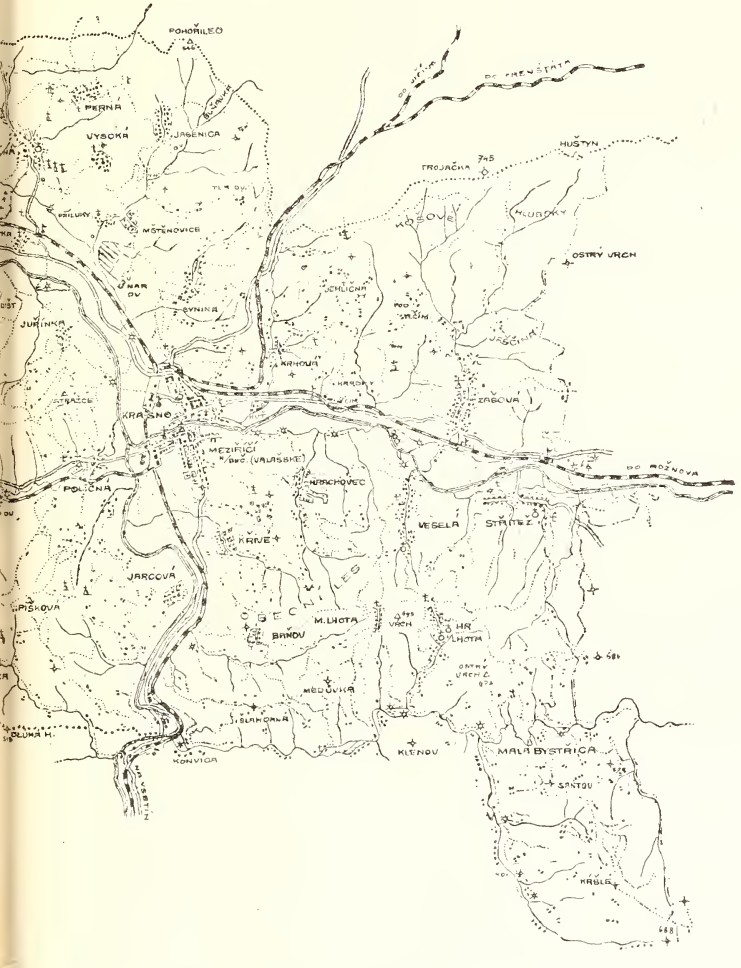

VALAŠSKO MEZIŘÍČSKÝ

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 KM.

MĚŘÍTKO 1 : 150.000

ovými názvy hor a kopců.

35° 38'

Nákladem Musejního spolku v Brně.

GETTY CENTER LIBRARY MAIN
DB 2300 V86 v.34 BKS
Acc-1 Domluvil, E.
Val.-Mezirícky okres /

3 3125 00413 9727